

(22)9

ხ-179

ჯუნი ჯუმბერ კაკულია

საქართველოს ისტორიის
ახალი აღმზა

ჯუნი ჯუმბერ კაკულია

საქართველოს ისტორიის
ახალი აღქმა

თბილისი
1996

შესავალი

წინამდებარე ნაშრომი გახლავთ წერილი, რომლის ადრესატებიც ის პიროვნებები, რომლებიც გაიზიარებენ რა აქ გამოთქმულ მოსაზრებათა ნაწილს მაინც, შეეცდებიან მათ მეტი დოკუმენტალური სიმტკიცე შესძინონ და შინაარსობრივადაც გაამდიდრონ. ამდენად, ჩვენი წერილი უფრო მაქარს მოაგავს და მის დაღვინებას დრო სჭირდება. ამ სახით ავტორმა თავისი ნაშრომი თქვენს სამსჯავროზე გამოიტანა არა თავისი ისტორიულ-ლიტერატურული ნიჭის წარმოსაჩენად, არამედ იმის შეგნებით, რომ საქართველოს ისტორიის სრული ახალი აღქმა და მისი დაშვადრება ერთი პიროვნების მიერ შეუძლებელია, აუცილებელია თანამოაზრეთა ძეგნა, რათა ეს საქმე ბოლომდე იქნეს მიყვანილი. ჩვენთვის ასევე მეტად სასარგებლო იქნება მოწინააღმდეგეთა არგუმენტები, ვინაიდან ისინი შეასრულებენ იმ ცეცხლის მისიას, რამაც უნდა გამოაწრთოს ჩვენი იდეა მსგავსად გუთნის პირისა.

საქართველოს ისტორიის ახალი აღქმა წარმოშვა იმ საოცარმა წინააღმდეგობებმა, რომლებიც არსებობენ ერთის მხრივ ჩვენს ისტორიულ წყაროებსა და მეორეს მხრივ ბერძნულ, ლათინურ, არაბულ და სპარსულ ისტორიოგრაფიებს შორის.

მაგალითისათვის მოგაწვდით ამონაწერს ი. ჯავახიშვილის VIII ტომის 185-ე გვერდიდან: „ფარნავაზმა შემოიღოო სახელმწიფო წეს-წყობილება „მომსგავსებულად სამეფოსა სპართასა“ და „განაწესნა ერისთავნი რვანი და სასაქეტი ერთი“, „ხოლო ერისთავთა ქუეშე ადგილთა და ადგილთა განაჩინნა სპასალარნი და ათასისთავნი და მათ ყოველთაგან მოვიდოდა ხარკი სამეფო და საერისთაო“-ო.

რა წყაროებით სარგებლობდა ლეონტი მროველი, როდესაც იგი ფარნავაზის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას გვიხატავდა, არ ჩანს, ეს კი ცხადია, რომ მის ცნობებს ისტორიისათვის არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს, იმიტომ რომ სტრაბონის გეოგრაფიითგან ჩვენ ვიცით, რომ უძველეს დროს ქართლში

(იბერიაში, ზ.კ.) საგვარეულო წესწყობილება სუფევდა, კერძო საკუთრება მაშინ არ არსებობდა და საგვარეულო ქონების გამგედ მამასახლისი იყო, ერთი საპატიო გვარის მამასახლისი კი - ქვეყნის მეფე მამასახლისად ითვლებოდა.

ლეონტი მროველს ფარნავაზი სამაგალითო მეფედა ჰყავს დასურათებული, იგი იყო პირველი მეფე ქართლსა შინა ქართლოსის ნათესავთაგანი, ამან განავრცო ენა ქართლისა და არღარა იზრახებოდა სხუა ენა ქართლსა შინა თუნიერ ქართულისა და ამან შექმნა მწიგნობრობა ქართულიო“. ესე იგი მან ქართული ანბანი შემოიღოო. რასაკვირველია, ეს ცნობები ბავშვური გულუბრველობის შედეგია“.

გასაოცარ აღმოჩენას აკეთებს ს.მაკალათია წიგნში „სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია“ (გვ.6): „საქართველოს ძველი ისტორია ფაქტიურად კოლხეთის ისტორიით იწყება და ისტორიის ვერც ერთი მკვლევარი მას გვერდს ვერ აუხვევს. მაგრამ ამისდა მიუხედავად კოლხეთის ისტორია ჯერ კიდევ შეუსწავლელია. ანტიკურ მწერლობაში იგი ცნობილია „კოლხიდის“ სახელწოდებით და უძველესი ცნობები მის შესახებ შემონახულია ძველ ბერძნულ თქმულებებში და მითოლოგიაში. აგრეთვე საბერძნეთისა და რომის საისტორიო მწერლობაში. მაგრამ კრიტიკულად ეს წყაროები განხილული და შესწავლილი ჯერ კიდევ არ არის. ქართულ საისტორიო წყაროებში ძველი კოლხეთის შესახებ ცნობები ზრ მოიპოვება და სახელწოდება კოლხეთი არც კი იხსენიება“. ეს მაშინ, როდესაც XVII საუკუნეშიც არქ.ლამბერტი სამეგრელოს კვლავ კოლხეთს უწოდებს.

თქვენ ვერ წააწყდებით სახელწოდება „იბერიას“ ცნობილ ისტორიულ ძეგლში „ქართლის ცხოვრება“. თუმცა X საუკუნეშიც ისტორიკოსი კონსტანტინე პორფიროგენეტი დღევანდელ ქართლს კვლავ იბერიად მოიხსენიებს. ასევე (ი.გ.1.311) „ზაქარია ქართველის... აღწერილი პეტრე ქართველის ასურულ ცხოვრებაში ქართლის სამეფო „განთქმულ იბერთა ქვეყნად“ იწოდებოდა“. წინააღმდეგობა იმაში გახლავთ, რომ „ქართლის ცხოვრება მალაეს იმ ფაქტს, რომ სახელწოდება „საქართველო“ XV საუკუნეშიც ჩვენი ქვეყნის სამხრეთ ნაწილს ერქვა და არა იბერიას ანუ დღევანდელ ქართლს.

ამონაწერი ი.ჯავახიშვილის „ქართველი ერის ისტორიიდან“ (გვ.206): „კორ.კეკელიძისათვისაც „ქართლი“ აღმოსავლეთ საქართველოს მტკვრის სამხრეთით მდებარე ნაწილის ქართული სახელია, რომლის ბერძნულ შესატყვისობად „გოგარენე“-სა და სომხურს „გუგარქ“-სა სთვლის. ამ „ქართლ-გუგარქის“ პოლიტიკური ბედი კეკელიძესაც ისევე აქვს წარმოდგენილი, როგორც ს.კაკაბაძეს“.

ეს „საქართველო-გოგარენე-გუგარქი“ მოიცავდა როგორც მტკვრის სამხრეთ ნაწილს, ასევე სამცხე-საათაბაგოს. ს.კაკაბაძე და კ.კეკელიძე თვლიდნენ, რომ „ეს მხარე განათლებით მალა იდგა, ვიდრე, კლასიკურ მწერალთა

დახასიათებით, ბარბაროსული იბერია, როდესაც ძლიერ იბერებს ქართველთა პატარა ტომი შემოუერთებით, ამ ქართველებს თავიანთი მაღალი კულტურა-როსნობის წყალობით იმდენი მოუხერხებათ, რომ მათთვის თავისი ენა-თავისი მწერლობა, თავისი სახელი პოლიტიკურადაც კი მიუციათ“.

მოუშაბდებელმა მკითხველმა შეიძლება ჩვენი წერილის ზოგიერთი გამო-ნათქვამი პირველთქმულად მიიჩნიოს, რაც არ შეესაბამება სინამდვილეს.

„ქართლის ცხოვრება“ რომ ნატყუარი ძეგლია, ეს ჭერ კიდევ თეიმურაზ ბატონიშვილმა განაცხადა.

ძველი წელთაღრიცხვის VI საუკუნიდან გვაწყდის ჰეკატე მილეტელი ცნო-ბას, რომ მესხები იგივე კოლხები არიანო.

ქართული ენა რომ ბერძნული ენის სამყაროში ჩამოყალიბდა, ეს გერმანელმა ფილოსოფოსმა ლაიბნიცმაც შეამჩნია.

აბხაზებად რომ მეგრელები იწოდებოდნენ და არა აფსარები (აფსუები), ამაში X საუკუნის სომეხი ისტორიკოსი იოანე კათალიკოსი ათი საუკუნეა ცდილობს დაგვარწმუნოს.

აკაკი წერეთლისათვის მეგრული ენა ქართული ენის საღარო გახლდათ. ეს შეხედულება დღესაც მრავალთაგანაა აღიარებული. გაეცანით ამონაწერს ვ.ჩუბინიძის წიგნიდან „სასწაული“ (გვ.332-333): „თანამედროვე ქართული ენის საწყისი ფორმა ანუ უბრალოდ ქართული ენა „მეგრული“ უნდა ყოფი-ლიყო და სახელდობრ მეგრულის თანდათანობით ცვლილების შემდეგ მივიღეთ თანამედროვე ქართული და არა - პირიქით. თუ საკითხს იმგვარად მივუდგე-ბით, როგორც ცნობილი მიკნელოგი ჯ.ჩედვიკი უდგება, მაშინ ადრინდელ სა-ქართველოში ე.წ. „მეგრული“ ენის პირველადობის საკითხი უდაო გახდება; ყურადსაღებია ის ფაქტიც, რომ საქართველოს (და არა მარტო საქართველოს) ყველა კუთხის, რეგიონის, სოფლის თუ ქალაქის სახელწოდებების უმრავლე-სობა, რომლებიც არც ერთ ენაზე არ ითარგმნება, მეგრულში სავსებით დას-რულებულ და გარკვეულ აზრობრივ მონაცემებს გვაძლევს. მაგალითად: ვარ-ძია (ვარძირა) - ვერ განახო, ანუ დასამალი ადგილი; ხაშური - შონა სულისა; აგარა - აქაურობაში ტირილი; გორი - ეძებე; ოჩამჩირე - განსაკეები გან-კეებილია; ქუთაისი (მეგრულად ქუთეში) - ქვით ნაშენი და ა.შ. აგრეთვე ის ფაქტიც, რომ საქართველოს მთიან რაიონებში გავრცელებულ ენებში (ხევსუ-რული, სვანური, ფშავეური, მთიულური...) დაკული სიტყვების უმრავლესობა მეგრული წარმოშობისაა, აგრეთვე ინგილო ქართველთა (პერთა), ფერეიდნელ ქართველთა და უეხო ხალხთა გარემოცვაში მყოფ სხვა ქართველთა ენები უმ-რავლეს შემთხვევაში, მეგრულთანაა მიახლოებული. თუ უძველესი ქართული სიტყვების ახსნას მოვინდომებთ მეგრულ ენაზე დაყრდნობით, ხშირ შემთხვე-ვაში იქ ვიპოვით ამ სიტყვების სრული მნიშვნელობით ახსნას“.

თურმე ქეშმარიტი ცოდნაა საჭირო ჩასწვდენ ი.ქავჭავაძის ცნობილი ფრაზის: - „სამეგრელოში ვიყავ და საქართველო ვნახეო“, - დედააზრს.

მრავლისმეტყველია ის ფაქტი, რომ ჩვენი წარსული აღდგენილ უნდა იქნეს ძირითადად უცხოელ ისტორიკოსთა მონაცემებზე დაყრდნობით, რაც ჩვენს ისტორიოგრაფიას, ჩვენი ერის ღირსებას მეტ ავტორიტეტს უზღვევს მსოფლიოს ხალხთა თვალში, როგორც ობიექტურად მაღალი კულტურის მატარებელ ხალხს შეეფერება. ხოლო თუ ქვეშაობების ძიებისას თქვენი ავტორი შეცდომებსაც დაუშვებს - შეუნდეთ.

ქართლის ცხოვრება

„დიდ არს ძალი სიყვარულისაი რომელ შორჩილ
ჰყოფს გონებასა შეკადრებად შეუკადრებელთაჲცა“
არსენი ამარტოელი

კომუნისტური რეჟიმის თვითნგრევის პროცესში საქართველოში წარმო-
შობილმა ქაოსმა წარმოაჩინა: ჩვენს თავს დატრიალებულ უბედურებათა
მიზეზებს შორეულ წარსულში უნდა ძებნა. ქართველები სხეულებრივად
ეგრძნობთ ერთიანობას მაგრამ გონებრივად მრავალი კითხვა ჰაერში რჩება.
მოსაძებნია ქართველთა ერთობის ფორმულა.

პასუხის მისაღებად ი.ჭავჭავაძის თორმეტტომეულს მივმართე...
პ.ინგოროყვას „გიორგი მერჩულეს“... და გაჩნდა საქართველოს ისტორიის
ახალი აღქმა, რომლის შინაარსი ქართული ზღაპრის მსგავსია - „იყო და არა
იყო რა“. აღმოჩნდა, რომ ჩვენ არ ვიცით რა იყო და ვცხოვრობთ იმით, რაც
არ იყო. ზღაპრებში, ხშირად, სოფელი უწყლოობით იტანჯება, წყაროსთვის კი
გველეშაპი ზის და წყლის საფასურად მსხვერპლს თხოულობს. ასევე, ცნობილ
ისტორიულ ძეგლს „ქართლის ცხოვრებას“ ჩაკეტილი აქვს სიმართლის შუქი
ქართული ცნობიერებისათვის. „ქართლის ცხოვრება“ არის... ეროვნული
უბედურება.

ჩვენი მტკიცება მრავალი მეცნიერის მიერ მოპოვებულ მასალებს,
ისტორიული ფაქტების გარშემო მათ მსჯელობას დაეყრდნობა და წერილი
ძირითადად ციტირებით იქნება არაგუმენტირებული. ვისარგებლოთ ასეთი
წესით: ნაშრომს, რომელიც თხრობაში შემოვა, გაუკეთდება მოკლე აღნიშვნა,
რომელიც დასმულ იქნება ციტირების დასაწყისში, რათა თავიდანვე ნათელი
იყოს, თუ რომელი ავტორის მოსაზრებას გავეცნობით.

განცხადება - „ქართლის ცხოვრება“ = (ქ.ცხ.) ნატყუარი ძეგლია - ახალი
არ არის. (ი.ჭ.ქ.ლ.) = ი.ჭავჭავაძე „ქვათა ღაღადი“: „ლანგლუაჲ ჩვენს
„ქართლის ცხოვრებაზე“ იმასვე ამბობს, რასაც სენ-მარტენი და სხვები...
ლანგლუა ამბობს, რომ დასაწყისი „ქართლის ცხოვრებისა“ ზღაპარიად და
სამართლიანადაც ამბობს. ეს ქართლოს, კახოს და სხვა ამისთანები, რასაკ-
ვირველია, ზღაპრად უნდა ჩაითვალოს“.

(ქ.ცხ.22)=„ქართლის ცხოვრება“ ს.ყაუხჩიშვილის რედაქციით, გამოც. 1942
წ. პირველი ტომი. გვერდი 22: „ამ ერთი საუკუნის წინათ მეცნიერებმა
თეიმურაზ ბატონიშვილმა, მ.ბროსემ და სხვებმა ის დასცენა გამოიტანეს,

თითქოს „ქართლის ცხოვრება“ მთლიანად ვახტანგის სწავლულ კაცებს შეეძ-
გინოთ“.

(ი.გ. VII.41) = ი.ჯავახიშვილი. თორმეტრომეული. მეშვიდე ტომი, ^{გვ. 111} 41: „ვგონებ დიდი შეცდომა არ მოგვივა თუ ვიფიქრეთ, რომ „ქართლის ცხოვ-
რების“ წყალობით საისტორიო წყაროები ცოტა არ იყოს ცალმხრივად არის
შერჩეული და შენახული“

(ი.გ. VIII.187) = „წყაროები, რომელიც ლეონტი მროველს მოხსენებულ
აქვს და სარგებლობს, თითქმის ყოველგვარ ისტორიულ ღირსებას არიან
მოკლებულნი, ამიტომ მისი თხზულება, როგორც სანდო მასალა ქართველი
ერის ისტორიისათვის ახლა თითქმის სრულებით გამოუდგეარია... ლეონტი
მროველის მიერ დაწერილი ქართლის მოქცევა და წმინდა ნინოს ცხოვრება
თითქმის სიტყვა-სიტყვით გამეორებაა შატბერდისეულ წმინდა ნინოს ცხო-
რებისა. არც ერთი იმ ნაკლთაგანი, რომელიც იმასა აქვს, ლეონტი მროველს
თავიდან არ აუცილებია. თავისი შრომის ამ ნაწილში ლეონტიმ ვერავითარი
თავისებურება და უნარი ვერ გამოიჩინა“.

(ი.გ. VIII.192) „გულანური რომ ვახტანგ მეფის მერმე „შემდგომად ეამთა
მრავალთა“ ცხოვრობდა და როცა თხზულებასა სწერდა, სანდო მასალა მის
შესახებ ზელთა არა ჰქონდა, ეს საუცხოვოდ მისი „ისტორიითა“ -ცა მტკიცდ-
ბოდა: იგი ზღაპარს უფრო გავს, ვიდრე უტყუარს და სანდო საბუთს“.

(ქ.ცხ.)-ის ასეთი მკაცრი შეფასების გამო, დამკვიდრებულია აზრი, რომ
ი.ჯავახიშვილმა (ქ.ცხ.) კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა. ს.ჯანაშიას აზრით,
ზედმეტადაც კი. სამწუხაროდ, ი.ჯავახიშვილზე შეიძლება ითქვას იგივე, რაც
მან ბატონიშვილ ვახუშტიზე ბრძანა:

(ი.გ. VIII.345) „საკმარისი იყო სახელოვან ქართველ მეცნიერს კიდევ ერთი
ნაბიჯი გადაედგა, რომ მას სრულ ჰეშმარიტებადის მიეღწია, მაგრამ მას ეს
ნაბიჯი არ გადაუდგამს და სწორედ ეს იყო რომ ვახუშტის მუშაობას ამ მხრივ
ზოგჯერ სასურველი შედეგი არ მოჰყოლია და აქა-იქ შეცდომაც ჩაუდენი-
ნებია. ვახუშტი საბუთებისადმი გადამეტებული ნდობით იყო გამსქვეალული და
თითქოს ფიქრადაც არ მოსდიოდა, რომ საბუთი შეიძლება ან ყალბი იყოს, ან
მერმინდელი გადამწერის მიერ, თუ რომ ისტორიკოსს საბუთის დედნის მაგიერ
მხოლოდ პირი ჰქონდა ზელთა, დამახინჯებული და უვარგისი ყოფილიყო“.

ი.ჯავახიშვილი არ დაინტერესდა, თუ რისთვის სტყუის (ქ.ცხ.), რაში უნდა
დაარწმუნოს მკითხველი, მან დაიჭერა (ქ.ცხ.)-ის დედააზრი და ძირითადად
ქრონოლოგიის შემოწმებით შემოიფარგლა. ქრონოლოგიური თანმიმდევრობა
კი (ქ.ცხ.)-ში დამაკმაყოფილებელია, ვინაიდან (ქ.ცხ.)-ის ავტორთა ხელში
არაერთმა დოკუმენტურმა ისტორიულმა ძეგლმა გაიარა. ამის შედეგია, რომ
ი.ჯავახიშვილი მისდაუნებურად თავისი ავტორიტეტით გადაეფარა ამ ნატ-

ყურა ძეგლს და გაუხანგრძლივა სიცოცხლე, არადა, უსმინეთ, რა აზრისაა ამ ისტორიულ წყაროზე ვახტანგ VI-ის უახლოესი შთამომავალი:

(ი.წ. VIII.379) „განსაკუთრებით ყურადღების ღირსია ქართლის ცხოვრების მ.ჯანაშვილისეული ხელნაწერის ერთ-ერთი გვერდის არშიაზე 1799 წ. უცნობი პირისაგან მიწერილი შენიშვნა „ამას ქვემოთ“ (ე.ი. გიორგი ბრწყინვალის შემდგომ რაც სწავლულ კაცთ შეუდგენიათ) “ ამ წიგნში ყველა სწორედ არ აღუწერიათ. ღმერთმან მიუტეოს ეგნატაშვილის ბერს იმდენი შურით და მტრობით სიცრუე. მაგრა წერილის დაგდება მტრობით კეთილი და უმჯობესი საქმე არ არის“-ო, ამ შენიშვნის უცნობი დამწერიც, რომელსაც არაერთი და ორი სამართლიანი სხვა შენიშვნებიც შეუტანია ამ ქართლის ცხოვრების გაგრძელების ხელნაწერის კიდევბზე, გიორგი ბრწყინვალისაგან მოყოლებული საქართველოს ისტორიის ანუ ქართლის ცხოვრების გაგრძელების შემდგენელს რამდენსამე პირს ჰგულისხმობს: სწორედ არ „უწერიათ“-ო, თუმცა შენიშვნის ავტორი არ ამბობს ვინ იყვნენ ქართლის ცხოვრების გაგრძელების აღმწერელნი, მაგრამ მას მაინც ნათქვამი აქვს: ღმერთმა შეუდოს „ეგნატაშვილის ბერს იმდენი შურით და მტრობით სიცრუე“-ო. ამ სიტყვებითგან საფიქრებელი ხდება, რომ გიორგი ბრწყინვალის „ქვემოთ ამ წიგნებში თუ ყველა სწორედ არ უწერიათ“, ამის ბრალს შენიშვნის უცნობი ჩამართავი ეგნატაშვილს ბერსა სდებს, რომელსაც მისი აზრითა და სიტყვით საისტორიო მოთხრობაში თითქოს „შურითა და მტრობით დაერთოს“ სიცრუე“. ამგვარად, ისე გამოდის, ვითომც ის რაც „ქართლის ცხოვრების“, არამედ აღმწერელის მიკერძოებისაგან წარმომდგარიყოს და „შურით და მტრობით“ ნაკარნახევი სიცრუე ყოფილიყოს:.. უცნობი შენიშვნელი „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელების მოთხრობის სხვადასხვა ადგილას მართლაც აქა-იქ კიდურწერილობაში ამბობს: ტყუილია, ეს დავით მეფე არ ყოფილა, არც შობილა“, „ტყუილია ეს მეფე არც ყოფილა, არც შობილა“, „ეს კიდევ უფრო მეტი ტყუილია და ცილი: არასოდეს ამ ქვეყნისა ეს კაცი არა ყოფილა. ზემო მეფე ალექსანდრე სწერია, იმან აღაშენა: მცხეთა. კათალიკოზები და წელიწადთ რიცხვით აშლით არის. ვახუშტი ბატონიშვილის წერილი უფრო შეიწყნარება. თუმცა თავისი სახლის სირცხვილები არა დაუფარავს რა და პეტეც უწერია“. ამ შენიშვნების ავტორი, როგორც ეტყობა, ვახუშტის მერმინდელი დროის მწერალი, „ქართლის ცხოვრების“ გამგრძელებლებს ენობებს უწუნებს, ზოგიერთი მათგანის სიმართლეს უარყოფს და ბრალსა სდებს. რომ მას მაინც ეგნატაშვილისადმი ბოროტი გრძნობა არ ალაპარაკებდა, ის გარემოებაც ამტკიცებს, რომ ნათქვამი აქვს „ღმერთმან მიუტეოს ეს ბრალიო“.

უკეთ რომ გავიაზროთ (ქ.ცხ.)-ის შექმნის იდეა, აღვიდგინოთ ვახტანგ VI-ის დროინდელი საქართველოს პოლიტიკურ-ეკონომიკური მდგომარეობის სურათი.

(გ.მელიქ.198) = გ.მელიქიშვილი „საქართველოს ისტორია“ გვ.198: „1587/1594 წლებში სამცხე-საათაბაგოში ოსმალობა დამყარდა. სულთნის ბრძანებით ქვეყანა ასწერეს. მიწისმფლობელობისა და მიწათსარგებლობის ოსმალური წესები შემოიღეს... ამ დროიდან დაიწყო სამხრეთ საქართველოს „გათათრება“. ეს პროცესი ერთი ან ათეული წლების ამბავი არ ყოფილა... მე-16 საუკუნის მიწურულში დაწყებული ეს პროცესები მე-19 საუკუნის დასაწყისსაც დასრულებული არ ყოფილა. ოსმალობის დამყარება სამცხე-საათაბაგოში ფეოდალური საქართველოს უდიდესი მარცხი იყო. საქართველოს მოსწყდა და მის ეროვნულ, კულტურის შემოქმედებაში აღარ მონაწილეობდა ქვეყანა, რომელიც საქართველოს ტერიტორიის ერთ მესამედს შეადგენდა“.

(გ.მელიქ.224) „მე-17 საუკუნეში... დასავლეთ საქართველო ასევე თანდათან დატყვევდა გზით მიდიოდა... გაიზარდა სამთავროების განცალკევება და განკერძოება. სამთავროთა შორის განსაკუთრებით გაძლიერდა ოდიში, რომლის მთავარი ლევან მეორე დადიანი (1611-1657), ხელმწიფობას იჩემებდა და თავისი ხელმწიფობის ქვეშ დასავლეთ საქართველოს გაერთიანებასაც ლაშობდა... ფეოდალური ომები გამარჯვებულს იმდენად არ აძლიერებდა რამდენადაც დამარცხებულს ანადგურებდა... მე-17 საუკუნის დასაწყისიდანვე აფხაზთა მთავარმა, გურიელმა და დადიანმა, ხოლო უფრო გვიან იმერეთის მეფემაც, იკისრეს ოსმალთა ყოველწლიური ხარკი“.

(გ.მელიქ.22) „ბოლომოულებელი ურთიერთთავდასხმები საკვებით აჩანაგებდა მშრომელ მოსახლეობას. მძვინვარებდა გამანადგურებელი ტყვის სყიდვა. ტყვის მსყიდველმა ბრბოებმა მოიცივეს არა მარტო განაპირა ადგილები, არამედ შიგნითა რაიონებიც... ტყვის სყიდვამ დასავლეთ საქართველოში საშიშარი ხასიათი მიიღო“.

(გ.მელიქ.226) „1677 წლიდან ამ საუკუნის დასასრულამდე ირანის შაჰი კახეთს სამმართველოდ ან განჯის ბეგლარ-ბეგებს ან ცალკე ხანებს აძლევდა... ხანები უმთავრესად ყიზილბაშთა სამხედრო ძალასა და მოახალშენე თურქ-მანებს ემყარებოდნენ. ისინი აშკარად ხელს უწყობდნენ ლეკთა მოსახლეობის გაძლიერებას კახეთის აღმოსავლეთ ნაწილში - ქარში... გაძლიერდა ლეკთა შემოსევა მე-18 საუკუნის დასაწყისიდან. დაღესტნელები ქარელებთან ერთად მუდამდღე არბევდნენ კახეთის სოფლებს... კახეთში მეტად მძიმე მდგომარეობა შეიქმნა“.

(გ.მელიქ.228) „მე-18 საუკუნის პირველ წლებში ქართლის სამეფო ტახტზე ერეკლე პირველი ვახტანგ მეექვსემ შეცვალა. ვახტანგის მოღვაწეობა მრავალფეროვანი და მეტად შინაარსიანი იყო. ქართლის საზოგადოებრივი თუ სახელმწიფოებრივი ცხოვრების არც ერთი მხარე არ დაჩინილა, რომელსაც ვახტანგი არ შეზებოდეს... ვახტანგის თაოსნობით მოწვეულ იქნა საეკლესიო კრება, რომელმაც გადააყენა ერეკლეს მიერ დასმული კათალიკოსი და მცხე-

თის კათალიკოსად ვახტანგის ძმა დომენტი აირჩია. დომენტის სახით ვახტანგმა ქართლის ეკლესიაში ერთგული მომხრე გაიჩინა...

(გ.მელიქ.229) „ვახტანგის კარზე საკანონმდებლო მუშაობა იყუანებოდა ღებულნი... ვახტანგმა შეაგროვა ძველი ქართული თუ უცხოური (ებრაული, ბერძნული, სომხური) სამართლის წიგნები და ერთ კრებულად შეკრა ისინი. ამ კრებულს შემდეგ მან საკუთარი „სჯულიც“ დაურთო...“ ვახტანგის მოღვაწეობის ამავე ხანას ეკუთვნის მისი მეორე საკანონმდებლო ძველი დასტურ-ლაშაღი... ამრიგად, ამიერიდან სახელმწიფო და კერძო წერილობითი სამართალი კვლავ მტკიცედ მოწესრიგდა.

ქართლი ვახტანგის დროს ეკონომიურად კიდევ უფრო დაწინაურდა. თვით ვახტანგი ამ მხრით ენერგიულად მუშაობდა. მან ხელახლა დაასახლა გლეხები დიდი ხნის წინ დაცლილ სოფლებსა და მთელ მხარეებში, ააგო სასახლეები, ქარვასლები. ვახტანგი ზრუნავდა გზებისა და ხიდების მოვლა-შენახვაზე, სახელმწიფო შემოსავლის მოწესრიგებაზე, ფულის მოჭრის საქმის გაუმჯობესებაზე. ვახტანგმა განაახლა დიდი ხნის წინ მოშლილი სარწყავი არხები...

ქართლის სამეფურნეო ცხოვრების გაცხოველების შესაბამისად თბილისი მნიშვნელოვანი სავაჭრო-სახელოსნო ცენტრი გახდა“.

(გ.მელიქ.231) „ერთი სიტყვით, როგორც მოსახლეობის რაოდენობის მხრით, აგრეთვე სოფლის მეურნეობის, ხელოსნობისა და ვაჭრობის მხრით ქართლი მე-18 საუკუნის პირველ ოცეულში საქართველოს ყველა სხვა ნაწილს დიდად წინ უსწრებდა... 1709 წელს თბილისში პირველად მოეწყო სტამბა... ვახტანგის სტამბაში საეკლესიო წიგნების გვერდით მალე საერთო ხასიათის წიგნების ბეჭდვაც დაიწყო. ბეჭდვდნენ „ვეფხისტყაოსანს“, სას-წავლო სახელმძღვანელოებს, სამეცნიერო თხზულებებს.

ვახტანგმა დიდი ამაგი დასდო საქართველოს ისტორიის დამუშავებასაც. ამ მიზნით ვახტანგმა შეადგინა „სწავლულ კაცთა“ კომისია ბერი ეგნატაშვილს ხელმძღვანელობით. კომისიამ თავისი დროისათვის ღირსეულად შეასრულა ეს რთული საქმე - შეედგინა საქართველოს ისტორია მე-14 საუკუნიდან მე-18 საუკუნემდე (როგორც ვიცით ამ აზრს არ იზიარებს ვახტანგის უახლოესი შთამომავალი. ჯ.კ.).

ვახტანგის სკოლაში მიიღო აღზრდა და ამავე ხანაში დაიწყო მოღვაწეობა ქართული საისტორიო მწერლობის დიდმა წარმომადგენელმა, ვახუშტი ბატონიშვილმა, რომელიც ვახტანგის შვილი იყო.

ქართველ მეცნიერთა ამ დასს ეკუთვნოდა და სამართლიანად მის სიამაყეს წარმოადგენდა ვახტანგის აღმზრდელი სულხან-საბა ორბელიანი - დიდი მეცნიერი, ლექსიკოგრაფი... თვითონ ვახტანგიც... გვერდში ედგა ამ მოღვაწეებს როგორც ლიტერატორ-რედაქტორი, ისტორიკოსი, პოეტი და მთარგმნელი“.

(გ.მელიქ.233) „მე-17 საუკუნის მეორე ნახევრიდან ქართლში კვლავ გამოცოცხლდა ძველი შიდრეკილება დასავლეთ საქართველოს სამეფო-სამთავროთა საქმეებში ჩარევისა და მუდმივი ზეგავლენისადმი. ქართლის სამეფო კარი დაქინებით ცდილობდა საქართველოს ფეოდალურ ძალთა შეკავშირებას. ვახტანგი ირანს გაემგზავრა, მას შაჰისაგან მეფობა უნდა მიეღო“.

შაჰმა თავდაპირველად ვახტანგის ძმა, მაჰმადიანი იესე გამოაგზავნა 1714 წელს ქართლის მმართველად. ხოლო 1716 წელს ვახტანგმაც მიიღო მაჰმადიანობა და 1719 წელს ქართლში მეფედ დაბრუნდა.

თქვენს თვალწინ გადაიშალა XVII-XVIII საუკუნეების საქართველოს პოლიტიკური და ეკონომიკური ცხოვრება, რომელშიც მოუწია მოღვაწეობა ვახტანგ VI-ს. საქართველო გაყოფილია სპარსეთსა და ოსმალეთს შორის. მიმდინარეობს სამცხე-საათაბაგოს გამაჰმადიანება ოსმალთა მიერ და ეს მხარე წყდება საერთო ქართულ სამყაროს. საქართველო სამთავროებადაა დაშლილი და დაუძღვრებელია შინაომებით. ქვეყანა ტყვეებით ვაჭრობამ წააღწია. ვახტანგ VI იძულებულია ქართლშიც აკრძალოს ტყვის სყიდვა. კახეთში ლეკიანობაა... და შექმნილ ვითარებაში აღმავლობის გზაზე დამდგარი ქართლის სამეფო კარის მცდელობა საქართველოს ერთიანობის აღდგენისა სავალდებულოც გახლდათ.

სპარსეთსა და ოსმალეთს გარდა კაკასიის პიმართ სახელმწიფოებრივი ინტერესები უჩნდება ჩრდილოეთიდან საქართველოს საზღვრებთან მოახლოებული რუსეთის იმპერიას. რუსეთი თავის თავს მესამე რომს უწოდებს და გვევლინება ქრისტიანულ სახელმწიფოთა დამცველად. დაწყებული ივანე IV-დან რუსეთი საქართველოსთან კონტაქტებს ამყარებს, ვინაიდან რუსეთს სამხრეთ კავკასიაში, საკუთარი მიზნების განსახორციელებლად, ძირითად დასაყრდენ ძალად ერთმორწმუნე საქართველო და ასევე ქრისტიანი სომეხი ხალხი მიაჩნდა.

ამ სამ სახელმწიფოთა ინტერესების გათვალისწინებით მოქმედებდა ვახტანგ VI, რაც მშვენივრად გამოხატა დავით გურამიშვილიძე:

„სამ დიდს ხელმწიფეს პირს აძლეგს, სამგან იკეთებს კმობასა, ყენის სპასალარია, თავს ირკვამს მის რაყმობასა, რუსთ ხელმწიფესთან მამობს, ხვანთქართან ჩემობს ძმობასა“.

ი.ჭავჭავაძე გვაწვდის მნიშვნელოვან ცნობებს ვახტანგ VI-ის მოღვაწეობის პერიოდზე.

(ი.ჭ.ჭ.ლ.) „ეზოვმა... გამოსცა... წიგნი... „Снощения Петра Великого с Армянским народом“... რუსეთის იმპერატორს პეტრეს კარგა ხანია თვალი ეკირა სპარსეთზე და ჰვიქრობდა აქეთ რუსეთის ვაჭრობის განდიდებას და ამისათვის გზების შექმნასა და გახსნას... როცა ნეიმტატის მორიგებამ 1721

წ. აგვისტოს 20-ს შეედებთან საქმე გაათავა, მაშინ თითქმის მთლად მოიკლა თავისი დიდი ხნის სურვილისათვის, რომ სპარსეთზე გამოილაშქროს, განჯაში ყარაბაღი მაშინ მთლად სპარსეთის ხელში იყო და აქაური სომხობა, შეწყობილი სპარსთაგან, ჰყდილობდა თავი როგორმე დაეღწია და ამის გამო პეტრე დიდთან საქმე დაიჭირეს. სხვათა შორის ვარდაპეტი მინასა გაგზავნილი ჰყავდათ პეტრე დიდთან და ეს ვარდაპეტი იყო პირდაპირი შუამავალი იმპერატორის მთავრობასა და სომხებს შორის - თვით რუსეთში, რომელსაც, თვით სომხების სურვილისამებრ ჰპირდებოდა განჯა-ყარაბაღის ვარდაცემას.

პეტრე დიდმა ამ ვითარებას საქმისას ხელი მოჰკიდა და მიზეზად ეს გაიხადა. ისიც იცოდა ამ ბრძენმა იმპერატორმა, რომ ქართველებიც აქ ხელს შეუწყობენ, რადგანაც საქართველოსაც ემძიმებოდა სპარსთა ასე ახლოს ყოფნა და კარგი იყო განჯა-ყარაბაღილამ გაერეკნათ სპარსები. რა თქმა უნდა, რუსეთთან, როგორც ერთმორწმუნე ერთან, - მეზობლობა ერჩივნათ ქართველებს, ვიდრე სპარსებთან. ეს კარგად იცოდა პეტრე დიდმა და ამიტომაც სომხებს დაჰპირდა და ქართველებსაც აცნობა - მე ჩემი მხედრობით მოვალ და თქვენც თქვენის მხედრობით მზად იყავითო, მიზეზიც კარგი გამოუჩნდა. შამახიას ამ დროს დაეცნენ ლეკები ყაზიქუმუხელები, რომელნიც მოიწვიეს იქაურთა მუსლიმანთა. ლეკებმა მთლად აიკლეს შამახია, იქ მყ. აფნი რუსეთის ვაჰარნიც გასძარცვეს...

რაკი პეტრე დიდმა ეს ამბავი შეიტყო, ვახტანგ მეფეს მოსწერა, რომ მე ასტრახანიდან წამოვალ და შენც, შენის აღთქმისამებრ მომეშველე და შენის მხედრობით წამოდი განჯას საქრისტიანოს დასახსნელადო და, სიტყვითაც შემოეთვალა ლეკების ჭავრი ამოიყარეო. ვახტანგმა შეჰყარა მხედრობა რიცხვით 30000 კაცი და წავიდა ლეკებზე. ლეკებმა ჰნახეს თუ არა, გაეცალნენ. მთელს ამ მოძრაობას ის ფერი დასდევს, ვითომც მართო ლეკების დასასჯელად წავიდა ვახტანგი, რომ სპარსელებს ალლო არ აეღოთ და არ მომზადებულყვენენ. თვით სპარსელებს ვითარცა შიიტებს, ეყავრად ლეკების, ვითარცა სუნიტების, შესევა შამახიაში და ვახტანგის მადლობელნიც დარჩნენ, რომ ასე მოიქცა. ლეკებთან რომ საქმე გაათავა ვახტანგმა მერე დაიბნა აკა განჯასთან და აქ ელოდა პეტრე დიდს ასტრახანილამ. იმპერატორ პეტრეს რაღაც საქმე აღმოუჩნდა შიდა რუსეთში, უეცრად ასტრახანილამ შინ დაბრუნდა და ვახტანგს აუწყა, კულავ მოვალო. იმედგადაწყვეტილი ვახტანგი უკან წამოვიდა ტფილისს.

პატრიარქი ისაია [განჯა-ყარაბაღის სომეხთა პატრიარქი. ზ.კ.] ამ ვახტანგის ამბავს სწერს რუსეთში ვარდაპეტ მინასას, რომელიც წინათ მოეხსენიეთ, რომ ვახტანგი 30000 კაცით მოვიდა და წავიდა ლეკებზედაო. მეც თან გავყვეიო. მივედით თუ არა ლეკები გაგვეცალნენო, მერე როცა ვახტანგი იმედგადაწყვეტილი, რომ პეტრე დიდი აღარ მოვაო, დაბრუნდა ტფილისში. ისაია პატრიარქიც თან გამოჰყოლია და მთელ რთხი თვე დარჩენილა

ტფილისს. იმავე წერილში ისაია აუწყებს ვარდაპეტ მინასას, რომ ვახტანგი სექტემბრის ბოლოს ხელახლად აპირობს წასვლას განჯისაკენ და თან მიჰყავს ქართველებისა და სომხების მხედრობაო. ეხლა ქართველები და სომხები სულით და გულით ერთნი არიანო, ერთმანეთის თანაგრძნობით სავსენი და მარტო პეტრე დიდის მოშველებასღა ელიანო. შენც მანდ ეცადეო...

ვარდაპეტი მინასა არც ერთ თავის მოხსენებაში, რომელიც-კი წარუდგენია პეტრე დიდის მთავრობისათვის, ერთი სიტყვიტაც არ ამბობს სამღურავს ქართველებზე. პირიქით, ერთს თავის მოხსენებაში, სხვათა შორის, იწერება: „ტფილისიდან გვწერენ, რომ ვახტანგის დიდად მადლობელნი არიან, ჩვენ, სომხებს, დიდის სიყვარულითა და მოწყალებით გვეპყრობაო...“ არქიეპისკოპოზი სომხებისა მინას პერვაზიანი... ქართველებს... მადლობითაც კი იხსენებს: „ღმერთმა ეხლა მწყემსად და პატრონად მოგვეცაო ვახტანგი. ეს გვიხსნის და გვმფარველობს მტრებისაგან, ამან გაგვიღვენა მტერი, ერთად თავი მოუყარა სომხებს და თვითონ გვაპატრონობს და გვიფრთხილდებაო“. ეს არქიეპისკოპოზი სომხებისა ვახტანგთან ერთად იყო განჯაში და იქიდანაც ისაია პატრიარქისავით თან გამოჰყვა ტფილისს მაშასადამე, ეს ორნივ მამამთავარი სომხებისა თვითმხილველნი მოწამენი არიან“.

ი.ჭავჭავაძის ეს ცნობა არის გასაღები იმ ფარული დედააზრისა, როსთვისაც შეიქმნა „ქართლის ცხოვრება“.

საყოველთაოდ ცნობილია რუსეთის იმპერიის ოცნება - რუსეთის საზღვარი გასულიყო სპარსეთის ყურეზე, რითაც იმპერია მოიპოვებდა ჰეგემონიას აღმოსავლეთისა და დასავლეთის შემეარტებელ სავაქრო გზებზე. დასახული მიზნის მისაღწევად აუცილებელია ჩრდილო კავკასიაში შემოსვლა, შემდგომ საქართველოს და სპარსეთის ტერიტორიების შემოერთება სპარსეთის ყურემდე ასევე აუცილებელია ეს განზრახვა გამართლებულ იქნეს საკუთარი ქვეყნისა და მსოფლიოს თვალში იურიდიული და ისტორიული არგუმენტებით. თუ საქართველოში, როგორც ერთმორწმუნე ქვეყანაში, ქრისტიანობის განმტკიცების იდეით შემოსვლა იოლი ასახსნელია, რჩებოდა სპარსეთის საკითხი. აქ უკვე ჩნდებიან სომხები, რომლებიც პეტრე პირველს ახსენებენ, რომ მათ ადრე საქართველოს სამხრეთით ჰქონდათ არმენიული სახელმწიფო. ამ სახელმწიფოს ტიგრანის დროს დიდი სივრცე ეპყრა სპარსეთის ტერიტორიაზე და ამ ტერიტორიების სპარსთაგან განთავისუფლების შემდგომ შესაძლებელია კვლავ აღსდგეს უკვე რუსეთის იმპერიის ერთგული ქვეყანა - ახალი არმენია (ქ.ს.ე.9.464) XVI-XVII ს.ს. მანძილზე სომხეთის საერო და სასულიერო მოღვაწეები თხოვნით მიმართავდნენ ევროპული ქვეყნების მმართველ წრეებსა და ვატიკანს, დახმარებოდნენ გამანთავისუფლებელ ბრძოლაში, მაგრამ უშედეგოდ. XVII ს. II ნახევრიდან ორიენტაცია აიღეს რუსეთზე. ეს გამოწვეული იყო რუსეთის მზარდი ავტორიტეტით

საერთაშორისო სარბიელზე. ამ მხრივ სომხეთის ეროვნულ-გამანთავისუფლებელ მოძრაობაზე გავლენა იქონია საქართველოს პოზიციამ რუსეთთან ურთიერთობის საკითხში. სომხეთში რუსეთის ორიენტაციის განმტკიცებაში დიდი როლი შეასრულა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის გამოჩენილმა მოღვაწემ ისრაელ ორიმ, რომელიც საბოლოოდ დარწმუნდა ევროპის ქვეყნების უმოქმედობაში. 1701 წ. იგი წარსდგა პეტრე I-ის წინაშე და გააცნო სომხეთის განთავისუფლების გეგმა. პეტრე I-მა აღუთქვა დახმარება შვედებთან ომის დამთავრების შემდეგ... სომხების განმათავისუფლებელ მოძრაობას მეთაურობდა დავით-ბეგი, რომელიც ქართველთა მეფის ვახტანგ VI-ის კარზე მსახურობდა“:

ჩრდილო კავკასიაში რუსეთის იმპერიის ძირითად დასაყრდენ ძალად ოსები გვევლინებიან, რომელთაც კავკასიაში არ გააჩნიათ საკუთარი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნი. მოლაპარაკებათა უშუალო მონაწილეა ქართლის სამეფო კარი, რომელიც ღებულობს რუსეთის საიმპერატორო კარის გარანტიას, რომ წარმატების შემთხვევაში საქართველოში აღსდგება ტერიტორიული მთლიანობა და გაერთიანებული საქართველოს წინამძღოლად თავისთავად ქართლის სამეფო კარი იგულისხმება. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ რუსეთთან კავშირს არა მარტო ქართლის სამეფო ამყარებს, არამედ საქართველოს მთავრობები ასევე ცდილობენ მოიპოვონ რუსეთის მფარველობა.

ამრიგად, რუსეთის საიმპერატორო კართან გარიგების შედეგად, სომეხ არქივისკოპოსებთან თანამშრომლობით, ქართლის სამეფო კარზე შეიქმნა „ქართლის ცხოვრება“, რომელსაც ამოძრავებს სამი ძირითადი ამოცანა - წარმოაჩინოს, რომ:

1. ქართლი საქართველოს ისტორიის დასაწყისიდან არის შეუცვლელი მეთაური მხარე ქართველთა.

2. ტერიტორია, შემოსაზღვრული აღმოსავლეთით კასპიის ზღვით, დასავლეთით შავი ზღვით, ჩრდილოეთით კავკასიის ჩრდილოეთით და სამხრეთით სპარსეთის ყურით, ოდესღაც ერთი, მთლიანი სახელმწიფო გაერთიანება იყო.

3. კავკასიელ და მეზობელ ხალხებს, რომელთაც დავიწყებული აქვთ ოსების (ალანა) და სომხების (არმენთა) სახელმწიფოებრიობა, შეახსენოს ანუ ახლებურად წარმოაჩინოს, რომ ოსები კავკასიის უძველესი, აბორიგენი ხალხია და საქართველოს სამხრეთით სპარსეთის ყურემდე არსებობდა სომეხთა დიდი სახელმწიფო.

პირველი ამოცანის გადაწყვეტა თითქმის ფანტასტიკური იყო, ქართლის სამეფო წარმოიქმნა XV საუკუნის ბოლოს და უფრო მეტიც, სახელწოდება „ქართლი“ არ არსებობდა 1460 წლამდე.

განვიხილოთ მ.თამარაშვილის მიერ რომში მოძიებული წერილები რომელთაც „რომის პაპის წერილები“ ვუწოდოთ.

1453 წ. 29 მაისი ქრისტეანული სამყაროსათვის ტრაგიკული დღეა - ოსმალებმა კონსტანტინეპოლი აიღეს, ბიზანტია დაეცა... პაპი პიო II ჯვაროსნული ომების ორგანიზებას იწყებს კონსტანტინეპოლის უკან დასაბრუნებლად. პაპის ელჩები მოემგზავრებიან საქართველოშიც. მ.თამარაშვილის გამოქვეყნებული წერილები მოლაპარაკებათა გარშემო, გვიხატავს საქართველოს პოლიტიკური ცხოვრების რეალურ სურათს XV საუკუნის მეორე ნახევარში. გვაანალიზოთ წერილებში მოყვანილი ქართველ მოკავშირეთა სიები, რომლებიც მზად არიან მონაწილეობა მიიღონ ჯვაროსნულ ომებში.

(ი.ჭ. III.294) „1458 წ. პაპის ერთ წერილში ნათქვამია:

Inter quos sunt... Catholicicon
Georgianis, rex Persarum,
rex Georgianiae, rex mengreliae,
imperator Trapezuntinus

რომელთა შორის ითვლებიან...

ქართლისა კათალიკოზი,
მეფე „პერსთა“ (?) მეფე საქართველოსი,
მეფე სამეგრელოსი,
ტრაპიზონის ხელმწიფე“.

(ი.ჭ. III.291) „გიორგი მეფე თავის 1459 წლის ეპისტოლეში მოკავშირეებად ასახელებს:

„Ego Georgius rex Persarum“
„Bedian rex Mingreliae“
„Gorgora dux Georgianae“
„Rabia(sic) dux Anocaciae“

მეგიორგი მეფე პერსთა (sic, სპარსთა?)

ბედიანი სამეგრელოს მეფე
ყუარყუარე ქართველთა მთავარი
რაბია (sic) ანოკაციის მთავარი

თვით ყუარყუარე ამავე წელს დაწერილსა და ბურგუნდიის მთავრისადმი გაგზავნილ წიგნში ამ საქმის მონაწილედ თვლის თავს და შემდეგ პირებს:

„Ego Gorgora dux Georgianae“
„Georgius rex Persarum“

„Bendian rex Mingreliae“

„Rabia dux Anocasiae“

მე ყუარყუარე ქართველთა მთავარი

გიორგი მეფე პერსთა (სპარსთა?)

ბენდიან სამეგრელოს მეფე

რაბია ანოკაციის მთავარი

დასასრულ, საქართველოთგან ევროპაში 1460 წელს მისულს ელჩებს განუცხადებიათ, რომ ოსმალთა საწინააღმდეგო სამხედრო მოქმედებაში მონაწილეობას მიიღებდნენ:

„Bendas (sic) Mengreliae et

Abasiae rex et

Pancratius Iberorum qui

nunc Georgiani vocantur et

Mania (sic) marchio Goriae

et Fadia dux Angosiae“

ბენდას (sic) სამეგრელოს და

აფხაზეთის მეფე და

ბაგრატი იბერთა, რომელნიც

აწ გიორგიანებად იწოდებიან, და

მანია (მამია) გურიის ერისთავი

და ფადია ანგოსიის მთავარი“.

ი. ჭავჭავიძევილი პირველი წერილის თარგმნისას უშვებს მნიშვნელოვან შეცდომას, წოდება „Catholicon Georgianis“ ითარგმნება როგორც „კათოლიკოსი ქართველების“ და არა „ქართლისა კათოლიკოზი“. სულხან-საბა ორბელიანისათვის - ჯორჯიანი, გიორგიანი - არის საქართველო და არა განცალკავებით - ქართლი. ი. ჭავჭავიძევილი (ქ. ცხ.)-ის მორჩილი მეცნიერია და მისთვის წარმოუდგენელი იყო, რომ საქართველო გამორჩეულად რომელიმე სხვა მხარეს რქმერდა.

ამ წერილებში „მეფე საქართველოსი“, „ქართველთა მთავარი“ განცალკავებით მიეწოდება სამცხე-საათაბაგოს მთავარს ყუარყუარეს. საათაბაგო ამ პერიოდისათვის ეკლესიურადაც გამოყოფილი იყო დანარჩენი საქართველოსაგან. (ი. ჯ. III. 278) „ყუარყუარე ათაბაგს საეპისკოპოსო პირების არჩევის უფლება უკანონოდ მოუტაცნია და თვით ჩაუგდია ხელში“. ამდენად, პირველ წერილში ხსენებული „კათოლიკოსი ქართველების“ არის საათაბაგოს ეპისკოპოსი (კათოლიკოსი) და არა „ქართლისა კათოლიკოზი“. თავადაც ყუარყუარე თავის თავს უწოდებს „მე ყუარყუარე ქართველთა მთავარი“ და ამას აღიარებენ გიორგი მეფე, ბაგრატ მეფე, ბენდიან მეფე, მამია გურიის

„მარკიზი“, რაბია ანოკაციის მთავარი და უცხოელი ელჩები. აქ ჩამოთვლილი პირთა ავტორიტეტის გათვალისწინებით ჩვენ უნდა დავაფიქსიროთ:

საქართველო (გეორგია) - გამორჩეულად ეწოდება სამცხე-საათაბაგო.
XV საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს პოლიტიკური ცხოვრების უკეთესად წარმოსახვისათვის ჩავიხედოთ საშუალო სკოლების ისტორიის სახელმძღვანელოში.

(ს.ი.209): „საქართველოს ისტორია“ რედაქტ. ნ.ასათიანი, გვ.209 „საქართველოს დაშლა სამეფო სამთავროებად. ერთიანი საქართველოს უკანასკნელი მეფე იყო ალექსანდრე დიდის ვაჟიშვილი გიორგი VIII (1446-1466 წ.წ.). გიორგი VIII-ს თავდაპირველად აუჭანყდა სამცხის მთავარი ყუარყუარე. შემდეგ განუდგა იმერეთის ერისთავი ბაგრატ, რომელმაც იგი დაამარცხა ჩიხორთან ბრძოლაში (1463 წ.). მეფეს ყველაზე დიდი მარცხი მოუვიდა ფარავნის ტახთან, 1465 წელს, სადაც გამარჯვებულმა სამცხის მთავარმა ყვარყვარემ თვითონ მეფეც კი დაატყვევა. ამის შემდეგ სამცხე საბოლოოდ გამოეყო ერთიან საქართველოს და დამოუკიდებელ სამთავროდ იქცა. საქართველოს დანარჩენ ნაწილში კი თანდათან ჩამოყალიბდა ქართლის, კახეთის და იმერეთის სამეფოები. ასევე დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე გაძლიერდნენ სამეგრელო-აფხაზეთისა და გურიის სამთავროები, რომელიც იმერეთის მეფეს ნაკლებად ემორჩილებოდნენ. ფარავნის ბრძოლის შემდეგ მოვლენები ასე განვითარდა: გიორგი VIII-ის დატყვევებით ისარგებლა იმერეთის ერისთავთ-ერისთავმა ბაგრატ გიორგის ძემ... ქართლი დაიკავა და თავი საქართველოს მეფედ გამოაცხადა. ამის შემდეგ ყვარყვარემ გაანთავისუფლა გიორგი მეფე, მაგრამ ქართლის თავადებმა მას მხარი არ დაუჭირეს და ისიც იძულებული გახდა კახეთში გადასულიყო. ამრიგად, საბოლოოდ ერთიანი საქართველოს ყოფილ მეფეს მხოლოდ კახეთილა შერჩა სამეფოდ.“

მოცემული პერიოდი არასწორად ისწავლება. 1458 წლიდან, განსხვავებით ჩვენი სახელმძღვანელოს შემდგენელი ისტორიკოსებისაგან, გიორგი მეფე, ბაგრატ მეფე, ყუარყუარე ქართველთა მთავარი, მამია გურიის ერისთავი და უცხოელი ელჩები ბედიანს აღიარებენ, როგორც მეფეს სამეგრელოსა და აბასიისა და არა როგორც მთავარს.

(გ.მელიქ.180) „საბედიანოში შედიოდა აფხაზეთი, სამეგრელო, გურია და სამი იმ დროისათვის მნიშვნელოვანი ზღვისპირა ქალაქი - ცხუმი ანუ სებასტოპოლისი (ახლანდელი სოხუმი), ფოთი და ქაჭთა ციხე (ძველი პეტრა ახლანდელ ციხისძირთან). საბედიანოსვე ეკუთვნოდა ბათუმი“.

წერილები ჩვენი მეფე მთავრების ურთიერთდამოკიდებულებათა საინტერესო სურათს იძლევიან. 1458 წელს ერთიანდებიან გიორგი მეფე, ყუარყუარე (რომელიც თავდაპირველად თავისთავს მეფეს უწოდებს), ბედიან მეფე (რომელსაც ბოლომდე მეფედ აღიარებენ) და იმპერატორი ტრაპიზონისა (ეს

არის გახსენება იმისა, რომ არსებობდა ტრაპიზონის იმპერია). 1459 წელს ეს კავშირი გრძელდება, მხოლოდ ყუარყუარე უკვე არა მეფედ, არამედ "ქართველთა მთავრად" და რაზია კი "ანოკაციის მთავრად" გვევლინებიან. 1460 წელს მდგომარეობა მკვეთრად იცვლება, კავშირიდან გადიან გიორგი მეფე და ყუარყუარე. მათ აღვიღს იკავებენ შამია გურიის ერისთავი და "ბაგრატი იბერთა", რაც იმის მომასწავებელია, რომ ბაგრატი ჯერ მეფე არ ეწოდება, მაგრამ მომავალი ქართლის (დასავლეთ იბერიის) და იმერეთის ფაქტიური მმართველია. წერილები გვაწვდიან ასევე ძვირფას ცნობას: ტრაპიზონის მხარე გაქირვების ქაშს ჩვენს გვერდითაა და საერთო ინტერესებით ვცხოვრობთ XV საუკუნეში.

მეორე შეცდომას უშვებს ი. ჯავახიშვილი. როცა მეოთხე წერილში იგი აღარ თარგმნის სახელწოდება "Georgiani"-ის და გვაწვდის "ბაგრატი იბერთა, რომელნიც აწ გიორგიანებად იწოდებიან": უნდა იყოს "ბაგრატი იბერთა, რომელნიც აწ ქართველებად იწოდებიან". რაც იმას ნიშნავს, რომ იმ სამეფოს, რომელსაც შემდგომ "ქართლი" ეწოდა, ადრე ერქვა "იბერია" (იბერიის დასავლეთი ნაწილი) და რომელიც 1460 წლისათვის "აწ ქართველებად იწოდებიან" - ი. ე. ი. ადრე ეგენი ქართველებად არ იწოდებოდნენო. ამ დროისათვის რომ ყოფილიყო სახელწოდება "ქართლი", მაშინ მსგავსად "rex Mengreliae" (მეფე მეგრელთა), "dux Georgianac" (მთავარი ქართველთა), "marchio Goriae" (ერისთავი გურიისა) იქნებოდა "rex ან dux Karthliae" (მეფე ან მთავარი ქართლისა). განცალკავებით სახელწოდება "ქართლი" ("ΚΑΡΤΛΙ") მოიხსენიება XVI საუკუნის რუსეთის დიპლომატიის საბუთებში. შევეცადოთ ავხსნათ თუ რატომ ქვია სამცხე-საათაბაგოს გამორჩეულად საქართველო და ამ მხარის მკვიდრთ - ქართველები. (ი. ჯ. III. 294):

"ყუარყუარე მის დროინდელ ქართულ საისტორიო წყაროებში ასე იწოდება: საქართველოსა ათაბაგი, სამცხისა სპასალარი ჯაყელ-ციხისჯვარელი... პატრონი ყუარყუარე". ე. ი. სამცხე-საათაბაგო ორი მხარისაგან შედგებოდა: ერთი იყო საქართველო და მეორე - სამცხე. სამფლობელო ჯაყელებისა მოიცავდა ტერიტორიას მტკვრის ზედა წელის ხეობას ბორჯომიდან საშხრეთით და გახლავთ მესხეთის ისტორიული ტერიტორიის ნაწილი, რომელიც კოლხეთმა შეიერთა (როცა მესხეთი გაიყო კოლხეთს, იბერიასა და არმენიას შორის). ამ მხარეს ქართულ წყაროებში სამცხე ეწოდება მესხეთის ერთ-ერთი მხარის სახელწოდების მიხედვით (სამცხისა სპასალარი). მეორე ნაწილს საათაბაგოსი წარმოადგენდა ქოროზის ხეობა, ანუ კლარჯეთი, ტაო და სპერი და ოდითგან წარმოადგენდა სამეგრელო-ქანეთს. დღესაც აქ ლაზები (მეგრელები-ქანები) საბლობენ. აი, ამ მხარეში (ქოროზის ხეობაში) შეიქმნა ქართული ენა და ქართული დამწერლობა, აქედან განივრცო ქრისტიანული რწმენა სრულიად საქართველოში და ამ მხარის გამო ეწოდა

შემდგომ ჩვენს ქვეყანას საქართველო. როდესაც ერთიანი საქართველო დაიშალა სამეფო-სამთავროებად, ამ მხარის მკვიდრებმა კანონიერად უწოდეს თავიანთ სამთავროს საქართველო. ამის გამოც ეწოდებოდა ამ მხარის მკვიდრები თველს საქართველოს ათაბაგი.

(ქ.ცხ.)-ის ავტორები ცდილობენ რა დამალონ, რომ საქართველო ხაზგასმით ქოროზის ხეობას ეწოდება, ამ გაერთიანებულ სამთავროს ეშმაკურად უწოდეს სამცხე-საათაბაგო. ვინაიდან თუ ხმარობ მხარის, ქვეყნის აღმნიშვნელ სახელწოდებას - "სამცხე", მაშინ მეორე მხარის სახელწოდებაც ასევე უნდა მოიხსენიო. ე.ი. "სამცხე-საქართველო", ხოლო თუ ხმარობ წოდებას "ათაბაგი", მაშინ უნდა იყოს "ათაბაგ-სპასალარი".

თქვენ თუ არ დარწმუნდით ჩვენი მსჯელობის სიმართლეში, ეკვი მაინც უნდა შეგპარკოდათ, რომ შესაძლებელია სახელწოდება "ქართლი" 1460 წლამდე მართლაც არ არსებულებო და მაშინ მართლაც ფანტასტიკურად ძნელი უნდა ყოფილიყო ვაბტანგ VI-ის კომისიისათვის ნომერ პირველი ამოცანის შესრულება - დაამტკიცონ, რომ ქართლი საქართველოს ისტორიის დასაწყისიდან არის შეუცვლელი მეთაური მხარე ქართველთა. თუმცა კომისია ფანტასტიკურადვე იოლად წყვეტს ამ ამოცანას: ყოველივე ქართულს ის ცვლის ქართლით (ი.გ. VIII.28) "ცნობილს ქართულს საისტორიო კრებულს ჯერ "ქართველთა ცხოვრება" ეწოდებოდა, მერმე "ცხოვრება ქართლის", შემდეგ "ქართლის ცხოვრება". ასევე გ.მერჩულეს ცნობილ ისტორიულ ძეგლში "ცხოვრება გრიგოლ ბანძთელისა" წერია:

"ქართლად ფრიალი ქვეყანამ აღირიცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ლოცვამ ყოველი აღესრულების".

აქ თითქოს სადავო არაფერია, მაგრამ არც არაფერია ნათქვამი. ამ წინადადების აზრი შემდეგნაირად აიხსნება:

"საქართველოდ ფრიალი ქვეყანამ აღირიცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ლოცვამ ყოველი აღესრულების".

განსხვავება იმაშია, რომ ეს სტრიქონები მაშინ დაიწერა, როდესაც საქართველოში იყო მხარეები, რომლებიც ყოველდღიურ ცხოვრებაში ქართული ენით არ მეტყველებდნენ და მათი გამაერთიანებელი, გარდა სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტისა, იყო ქრისტიანული რელიგია და ამ რელიგიის ქართული ენით გამავრცელებელი ქართული ეკლესია.

შეიძლება გავჩინდნთ კითხვა, თუ რა საერთო აქვს (ქ.ცხ.)-ს და გიორგი მერჩულეს. საქმე იმაში გახლავთ, რომ თუ მხოლოდ (ქ.ცხ.) იქნებოდა ნაცურარი ძეგლი და გარშემო მისი სიყალბის დამამტკიცებელი ძველი ისტორიული წყაროები იარსებებდნენ, (ქ.ცხ.) რასაკვირველია, ერთ დღესაც ვერ იცოცხლებდა, მან კი დღემდე მშვიდობიანად მოაღწია. ვინაიდან საქანარისი არ იყო მხოლოდ (ქ.ცხ.)-ის გაყალბება, აუცლებელი შეიქმნა საქართველოში

არსებული უკლებლივ ყველა ისტორიული წყაროს თავმოყრა და მათი "გადამუშავება". (ქ.ცხ.)-ის ხელნაწერებში მოიპოვება ვახტანგ VI-ის შემდეგი წინასიტყვა:

(ქ.ცხ.I.XXI) "პატიოსანო და დიდებულნო ქართველნო, ჟამთა ვითარებისაგან ქართლის ცხოვრება განრყენილ იყო რომელიმე მწერალთა მიერ და რომელიმე ჟამთა ვითარებისაგან არღარა წერებულ იყო, ზოლო მეზუთემან ვახტანგ, ძემან ლეონისამან და ძმისწულმან სახელოვნის გიორგისამან, შეკრიბნა მეცნიერნი კაცნი და მოიხვნა საცა რამ ქართლის ცხოვრებადებეზი პოვნა, და კუალად გუჯარნი მცხეთისანი, გელათისანი და მრავალთა ეკლესიათა და დიდებულთანი, და შეამოწმეს, და რომელი განრყენილ იყო, განმართეს, და სხუაეცა წერილნი მოიბუნეს, რომელიმე სომეხთა და სპარსთა ცხოვრებისაგან გამოხვნეს და ესრეთ აღაწერინეს".

პირველი, რასაც აქ ყურადღება უნდა მივაქციოთ, არის ის, რომ ვახტანგ მეფე თავის თავს მეზუთეს უწოდებს (ჩვენი ისტორიკოსებისაგან განსხვავებით სს.ორბელიანი თავის "აღზრდილ ვახტანგ მეფეს ასევე მრავალგზის ვახტანგ მეზუთეს უწოდებს თავის ლექსიკონში). ჩვენ ვენდოთ ისტორიის ლაბირინთებში გარკვეულ მეფეს და აქედან იგი ვახტანგ მეზუთედ მოვიხსენიოთ.

მეორე საყურადღებო ფაქტი ვახტანგ V-ის აღიარება, რომ არსებულა განსხვავებები ძველ ცხოვრებებსა და ჩვენს ხელთ არსებულ (ქ.ცხ.)-ს შორის და ამაში ადანაშაულებს "რომელიმე მწერლებს" და ქეშმარიტების აღდგენის მიზნით საქართველოში რაც კი რამ ცხოვრებები და გუჯარნი არსებულა ეკლესიებსა და კერძო პირთა მფლობელობაში, მოუგროვებიით და რომლებიც არ მოეწონათ - "გამართეს".

(ინგოროყვა.15) = პინგოროყვა "გიორგი მერჩულე", გამოც. 1954 წ. გვ.15 "სამწუხაროდ ძველი ქართული მწერლობის საუნჯე, როგორც ცნობილია, მეტწილად დაღუპულია. ძველი ქართული მწერლობის ძეგლებიდან - მხოლოდ ნაწილი, შეიძლება ითქვას, უმცირესი ნაწილია გადარჩენილი".

(ქ.ცხ.I.XVIII) "ამრიგად "ძველი ქართლის [საქართველოს. გ.კ.წ ცხოვრება" შეიცავდა იმ ქართულ საისტორიო თხზულებებს, რომლებიც ენებოდა საქართველოს ამბებს უძველესი დროიდან XIV საუკუნემდე ეს თხზულებები თავის დროზე არსებობდა როგორც ცალკე მონოგრაფიები ქართველთა ცხოვრების ამა თუ იმ პერიოდის შესახებ. მაგრამ მას შემდეგ, რაც ისინი შევიდნენ "ქართლის ცხოვრების" შემადგენელ ნაწილად, მოხდა ზოგიერთი ცვლილება ამ თხზულებათა ტექსტში: როდესაც "ქართლის ცხოვრების" რედაქტორები აერთიანებდნენ ამ თხზულებებს ერთ კრებულად, მათ შენიშნეს, რომ ზოგჯერ თხზულების ბოლოში აღწერილი იყო ის ამბები, რომლებითაც იწყებოდა მომდევნო თხზულება; ამიტომ "ქართლის ცხოვრების"

რედაქტორებმა კრებულისათვის ერთიანი სახის მისაცემად ზოგიერთ თხზულებას ბოლო მოჰკვეციეს, ზოგიერთს თავი მოაცილეს. ამ გარემოებით აიხსნება ის, რომ "ქართლის ცხოვრებაში" შესულ თხზულებათა სათაურები არც კი ვიცით. არ ვიცით ზოგჯერ აგრეთვე ზოგიერთი ამ თხზულების ავტორის ვინაობაც (ავტორის ვინაობა ან თავში იქნებოდა მოხსენებული, ან თხზულების ბოლოში). თანამედროვე საისტორიო მეცნიერებას უხდება კვლევა-ძიების წარმოება იმის გამოსარკვევად, თუ ვინ იყვნენ ამ თხზულებათა ავტორები, ან რა ეწოდებოდა ამა თუ იმ "ქართლის ცხოვრებაში" შესულ საისტორიო ძეგლს".

არცერთ ამდაგვარ თხზულებას დამოუკიდებელი სახით ჩვენამდის არ მოუღწევია და თითქმის უკლებლივ, ჩვენამდის მოღწეული ქართული დამწერლობის ძეგლები დაწყებული ჯვრის მონასტრის წარწერებიდან და "შუშანიკის წამებიდან" - გადაკეთებული ან შეღანძმულია.

ლეონტი მროველი

(ქ.ცხ.) მიაგავს უფლისწულ დემნას, რომელიც თამარის მამამ, გიორგი მეფემ დასაჯა. დემნას თვალები დაუწვეს, სხეული დაუმახინჯეს... მაგრამ ის მაინც უფლისწულია. (ქ.ცხ.) ჩვენი წარსულია და პატივი უნდა ვცეთ, მითუმეტეს, რომ სანამ კომისია მის ხელში არსებულ ჰეშმარიტ ისტორიულ წყაროებს გაანადგურებდა, მრავალი ცოდნა ჩვენი ისტორიული ცხოვრებისა მასში იქნა აღბეჭდილი. ჩვენი ვალია გამოვარჩიოთ რა იყო და რა არ იყო.

უნდა არსებულიყო დვაწლმოსილი პიროვნება თავის ღრონისა ლეონტი მროველად წოდებული, რომლის სახელიც გამოყენებული აქვთ (ქ.ცხ.)-ის ავტორებს. (ქ.ცხ.)-ის შესავალი ნაწილი, მიჩნეული ლეონტი მროველის ნაშრომად და რომელსაც ერთხმად ზღაპრად აღიქვამენ, გახლავთ ტვინი ნატყუარი (ქ.ცხ.)-ისა, მასში ჩადებულია სამოქმედო პროგრამა (ქ.ცხ.)-ის დანარჩენი ნაწილისა. გავეცნოთ (ქ.ცხ.)-ის შესავალს:

(ქ.ცხ. I.1) "პირველად ვახსენოთ ესე, რამეი.უ სომეხთა და ქართულთა, რანთა და მოვანელთა, ჰერთა და ლეკთა და მეგრელთა - ამათთუისთა ერთი იყო მამა, სახელით თარგამოს. ესე თარგამოს იყო ძე თარბისი, ძის წული იაფეთისი, ნოეს ძისა [აქ უნდა გაგახსენოთ, რომ ძველი ბერძნები კოლხებს (მეგრელებს) და მოსინიკებს იაფეტის შვილებად თვლიდნენ. გ.კ.] და იყო ესე თარგამოს კაცი გმირი. და შემდგომად განყოფისა ენათასა, ოდეს აღაშენეს

ბაბილონის გოდოლი და განეყუნეს მუნ ენანი და განიშენნეს მუნ ყოველსა ქუეყანასა წარმოვიდა ესე თარგამოს ნათესავითურთ მისით, 1918 წლის 11 მარტის 11

დაემკუიდრა ორთა მათ მათა შუა კაც-შეუვალთა არარატსა და მასისსა და იყო ნათესავი მისი დიდი და ურიცხუი, რამეთუ ესხნეს ცოლ მრავალ, ძენი და ასულნი და შვილნი, და შვილის-შვილნი ძეთა და ასულთა მისთანი. რამეთუ ცხოვნდა იგი ექუსას წელ და ვერღარა იტევდა ქუეყანა არარატისა და მასისა. ხოლო ქუეყანა იგი წილით ხდომოდა - ესე არს საზღუარი ქუეყანისა მისისა: აღმოსავლით ზღუა გურგენისი [კასპიის ზღვა. ჯ.კ.], დასავლით ზღუა პონტოსი [შავრ ზღვა. ჯ.კ.], და სამხრეთით ზღუა თერისა [სპარსეთის ყურე. ჯ.კ.] და ჩრდილოთ მთა კავკასია [ი, ასე მარტივად შესრულდა პეტრე პირველის დავალება, ტერიტორია კავკასიიდან სპარსეთის ყურემდე გამოცხადდა ბაბილონის გოდოლის ისტორიიდან დაწყებული ერთ სახელმწიფო ერთეულად (გაერთიანებად). ჯ.კ.]. ხოლო ჰაოს უმეტეს გმირი იყო ყოველთასა [რომელმაც 428 წელს დაკარგა სახელმწიფოებრიობა 1918 წლამდე. ჯ.კ.], რამეთუ ეგვეთარი არაოდეს ყოფილ იყო, არ წყლის-რღუნას წინათ და არცა შემდგომად, ტანითა და არითა და სიმზნითა, ხოლო ვერღარა იტევდა ქუეყანა არარატისა და მასისა. განუყო ნათესავი თუისი თარგამოს რვათა ამათა გმირთა: ნახევარი ნათესავისა მისისა და ნახევარი და უმჯობესი ქუეყანისა მისისა ჰავოსსა; ხოლო შვიდთა ამათ მისცა ზუედრი მათი არძანგებისაებრ მათისა, წარმოიყუანნა შვიდნი იგი ჩრდილოთ კერძო და განუყუნა ქუეყანანი ღირსებისაებრ მათისა [აქ არ უნდა დავეთანხმოთ ჩვენი ისტორიის მწველებლებს. ჰავოსიანთა ტანადობა და იერსახე გემოვნების საკითხია, მხოლოდ მიწა-წყალი რომ ქართლოსს და ეგროსს უკეთესი არჯუნა მამამ, ამისათვის თარგამოსს მადლობა ეთქმის. ჯ.კ.]

მისცა ქართლოსს და უჩინა საზღუარი აღმოსავლით ჰერეთი და მდინარე ბერდუჯისი, დასავლით ზღვა პონტოსა, სამხრისა მთა რომელი მიჰყუების ბერდუჯის მდინარის თავსა, და მთა რომელი მიჰყუების დასავლით კერძო, რომლისა წყალი გარდმოდის ჩრდილოთ კერძო და მიერთუის მტკუარსა, რომელ მიჰყუების მთა შორის კლარჯეთს და ტაოსა ვიდრე ზღუამდის, და ჩრდილოთ საზღუარი ღადო, მთა მცირე, რომელი გამოვლის ჰმტოდ კავკასიისაგან და მოჰკიდავს წუერი დასასრულსა ღადოსა, რომელსა ჰქუიან ღიბი და ამათ საზღუართა საშუალ მისცა ყოველი ქართლოსს [ჩვენი წარსულიდან ვიცით, რომ საქართველოს რუქა ვახუშტი ბატონიშვილმა შეადგინა, ძნელი სათქმელია, მათ ეს რუქა აქვთ წინ გადაშლილი როცა ამ სტრიქონებს წერდნენ, თუ აღრეც არსებობდა საქართველოს რუქა, ვინაიდან ეს ტექსტი არ არის მოგზაურის ჩანაწერებიდან აღდგენილი მონაბაზი, არამედ ისინი სრულიად გარკვევით რუქას დასტყერიან ამ ტექსტის შედგენისას. აქ მნიშ-

ვენელოვანი გახლავთ ის, რომ სახელგრიის ხაზის გაყვანისას ასახელებენ მთებს ქედებს, მდინარეებს, ზღვას და არ ასახელებენ გამოცალკავებით ქართლის არც ერთ მხარეს, გარდა კლარჯეთისა და ტაოსი. კლარჯეთის დასაკუთრება და მისი როგორც ქართლის შემადგენელი ნაწილის გამოცხადება, არის მათი უმთავრესი სტრატეგია. ჩვენ წინ ხელჩართული ბრძოლები გველის ჩვენი ისტორიის მწველებლებთან კლარჯეთის წარსულის აღსადგენად. კლარჯეთი არის გული სამეგრელოსი, გული სრულიად საქართველოსი და ეს იმიტომ, რომ აქ აღმართულა ქართველთა უპირველესი ტაძარი - ოპიზა. ასევე დასაცავია ტაოს წარსული, ვინაიდან ტაო-კლარჯეთიდან შემოვიდა ბიზანტიური, ქრისტიანული არქიტექტურა საქართველოსა და ჰაიასტანში. ჯ.კ.]. ბარდოს მისცა მტკუარს სამხრით ბერდუჯის მდინარითგან ვიდრე ზღუამდე, სადა შეკრიბან მტკუარი და არახსი. ამან ბარდოს აღაშენა ქალაქი ბარდავი და დაეშენა მუნ. ხოლო მოვაკანს მისცა მტკუარს ჩრდილოთ, მცირისა ალაზნისა თავითგან ვიდრე ზღუამდე. და ამან აღაშენა ქალაქი მოვაკენეთი და დაემკვიდრა მუნ. ხოლო ჰეროსს მისცა ქუეყანა მტკუარისა ჩრდილოთ, მცირისა ალაზნისა ვიდრე ტბამდენ, რომელსა აწ ჰქუიან გოლგოლა, და ამან ჰეროს აღაშენა პირველად ქალაქი შესაკრებელთა შორის ორთავე ალაზნთასა და უწოდა სახელი თუისი ჰერეთი, და მის გამო ჰქუიან ჰერეთისა ჰერეთი, და აწ მას ადგილსა ჰქუიან ზორანთა. ხოლო ეგრისსა მისცა ქუეყანა ზღვის ყურისა და უჩინა დასავლით ზღუა, მდინარე მცირისა ხაზარეთისა, სადა წასწდუების წუერი კავკასიისა. ხოლო ამან ეგროს აღაშენა ქალაქი და უწოდა სახელი თუისი ეგრისი. აწ მას ადგილსა ჰქუიან ბედიი... ხოლო ჰაოს დაამკუდრა საყოფელთა თარგამოსისათა და იპყრა ქუეყანა ჩრდილოთ ვიდრე ზღუამდე გურგენისა, დასავალი ზღუამდინ პონტოსა. და ამათ შვიდთავე გმირთა ზედა იყო განმგებელ და უფალ ჰაოს, და ესე ყოველნი იყუნეს მორჩილ ჰაოსსა და ამტ ყოველთა იყო ერთი ენაი სომხური". ჰაოსის ქებით ჩვენი ისტორიის მწველებლები ისეთ ეშხში შევიდნენ, რომ მთელი კავკასია და სპარსეთი "სომხურად" აალაპარაკეს.

უნდა გვახსოვდეს, რომ არმენია, იბერია და ალბანეთი ჩნდებიან კავკასიის ტერიტორიაზე ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობათა შემდგომ ძვ.წ. IV საუკუნის მეორე ნახევრიდან და უფრო დაზუსტებით ძვ.წ. III საუკუნიდან, როდესაც დაიშალა ალექსანდრე მაკედონელის მიერ შექმნილი იმპერია და მის ნანგრევებზე წარმოიშვა მრავალი, ეგრეთწოდებული ელინური სახელმწიფოები. ამდენად, კავკასიელი ხალხებისათვის (განსაკუთრებით კოლხებისათვის) არმენები (პაიკი) ახალგაზრდა ერია, თუნდაც მათ სამხრეთელ მეზობლებთან - ასირიელებთან, სპარსებთან და მრავალ სხვასთან შედარებით. ამდენად, კოლხებიც და სხვა კავკასიელებიც ძვ.წ. III საუკუნემდე მაინც იძულებულნი იქნებოდნენ თავიანთ ენებზე ემეტყველათ.

სამწუხაროდ, (ქ.ცხ.)-ს მხარს უბამს და უფრო დიდი მადლი გამოიჩინებს მოვსეს ხორენაცის "სომხეთის ისტორია".

(ხორენაცი.23) = მოვსეს ხორენაცი "სომხეთის ისტორია", ა.აბლაძე გამოც.1984 წ. გვ.23: "მოვსეს ხორენაცის მიხედვით, სომხეთს ჩრდილოეთის ქვეყნებს შორის გამორჩეული ადგილი ეკირა. "სომხეთის ისტორიის" ბოლო თავში, რომელსაც მოკლედ შეიძლება "გოდება" ეწოდოს, თავისი დაცემული ქვეყნიზ გულდამწვარი ჭირისუფალი, მოვსესი მოთქვამს: დაგტირი შენ, სომეხთა ქვეყანავ. დაგტირი შენ, ყოველთა ჩრდილოელთა შორის გამორჩეულო". ჩრდილოეთის ცნებაში ხორენაცი აქ მთელ კავკასიას გულისხმობს. ეს ჩანს შემდეგიდანაც: ხორენაცის "ისტორიაში" ერთგან (I.8) ნათქვამია, რომ "სპარსთა და პართელთა მეფე არშაკ დიდმა" "თავისი ხელისუფლებისათვის მიზანშეწონილად ჩათვალა" საკუთარი ძმა ვალარშაკი გამეფებინა სომხეთში, "სატახტო ქალაქად მისცა მას ნიზიბინი და სამფლობელოდ გამოუყო ასურეთის ერთი ნაწილი, პალესტინა, აზია, მთელი შუა ხმელეთი (მცირე აზია. ა.ა.)... პონტოს ზღვიდან იქამდე, სადაც კავკასიის მთა მისწვდება დასავლეთის ზღვას (კასპიის ზღვა), აგრეთვე ატრპატაკანი (ატროპატენა - ა.ა.) სხვაც შენი იყოსო, უთხრა მას, რამდენსაც შენი გონება და სიამამაცე მისწვდება, რამეთუ ვაყვაცთ ისეთივე საზღვრები აქვთ, რა ზომითაც მათი მახვილი გაჰყვითს". აშკარაა, რომ ამ ცნობის მიხედვით, სომეხთა მეფე ვალარშაკის ხელისუფლებას სხვა ქვეყნებთან ერთად ექვემდებარება მთელი კავკასიაც. მეორეგან (II.3) ხორენაცი იმავე ამბავს უფრო მოკლედ გადმოგვცემს: "არშაკმა იმ ხანებში სომეხთა ქვეყანაში თავისი ძმა ვალარშაკი გაამეფა, მისცა მას საბრძანებლად ჩრდილოეთი და დასავლეთი" [(ხორენაცი.248) "პართელ არშაკიდთა დინასტიის წარმომადგენლები სომხეთის მეფეები ხდებიან ახ.წ. I საუკუნიდან. მოვსეს ხორენაცი კი, სომხურ საისტორიო ტრადიციაზე დამყარებით, ცდილობს დაგვარწმუნოს, რომ არშაკიდთა გამეფება ირანსა და სომხეთში დაახლოებით ერთდროულად, ე.ი.ძვ.წ. III ს. შუა ხანებში მოხდა. ეს აიხსნება იმით, რომ ახ.წ. II-III ს.ს. მიჯნაზე სომხეთის არშაკიდები სომხურ, ეროვნულ დინასტიად ჩამოყალიბდნენ და ამიერიდან, როგორც ეტყობა, პატრიოტულად განწყობილ სომხურ წრეებშიც ჩნდება წარმოდგენა, თითქოს არშაკიდები სომხეთს ფლობენ "უხსოვარი დროიდან", იმავე ხანებიდან, როცა მათი მთავარი შტო ირანს დაეპატრონა.] მოტიანილი ცნობების შეჭერებით ირკვევა, რომ ხორენაცი ჩრდილოეთის ცნებაში აქ მთელ კავკასიას გულისხმობს. აქედან გამომდინარე, ხორენაცის თვალსაზრისით, სომხეთის ხელისუფალთ ექვემდებარებოდა საქართველოც, კერძოდ იბერია. "სომხების ისტორიაში" დაცული ცნობების (I.29, II.22.24) თანახმად, იბერიის ხელისუფალნი, ჩვეულებრივ, სომეხთა მეფეების ნების აღმსრულებელნი, მათი

მორჩილნი არიან, რაც შეეხება იბერიის გამქრისტეანებელ მირიანს, იგი ხორენაცის „ისტორიაში“ მიუხედავად იმისა რომ მრავალჯერ იხსენიება (II.85.86; III.6.9), არც ერთხელ მეფედ არაა წოდებული. ხორენაცის მიხედვით მირიანი სომხეთის მეფის ერთ-ერთი სარდალია მხოლოდ (II.85; III.6) და არა იბერიის ძლევამოსილი მეფე. ასევე, ხორენაცის თანახმად, სომეხი უფლისწული ვაჰაგანი ქართველთა ქვეყანაში გაულმერთებითა და მისი დიდი ზომის ქანდაკება დაუდგამთ (I.3!). იბერიის გამქრისტეანებაც თითქოს სომხეთის შემწეობით მომხდარა (II.86) და ა.შ. ბევრი რომ არ გავაგრძელოთ, გასაზიარებელია ლ.ჯანაშიას შემდეგი მოსაზრება: ხორენაცის კონცეფციით ქართლი სომხეთის ერთ-ერთი მხარეა, ხოლო ქართლის მმართველი, სომხეთის მეფის ქვეშევრდომია“.

ა.აბდალაძე ზვენი მოსაზრების ჩამოყალიბებამდე ბევრად ადრე, საოცარი სიზუსტით გვიხსნის ხორენაცის „ისტორიის“ დედააზრს:

(ხორენაცი.25) „ხორენაცს სურს წარმოაჩინოს თავისი სამშობლოს ძლევამოსილება წარსულში, მისი რწმენით სომხეთი დიდი ქვეყანა, ხოლო სომხეთის ხელისუფალნი „ძლიერნი ამა ქვეყნისანი“ იყვნენ. ამასთანავე შეიძლება ამოვიცნოთ ხორენაცის სწრაფვა იქეთკენ, რომ... სომხეთი მომავალში კვლავ დიდ სახელმწიფოდ უნდა იქცეს... თავის ქვეყნის ძლევამოსილების მოსურნე ხორენაცი არ ერიდება წყაროების, ფაქტების გაყალბებას, ასე მაგალითად, „სომხეთის ისტორიაში“ (II.30-34) გასომხებულია და სომხეთა საამაყო შეილად, სომხეთა მეფედაა გამოცხადებული სირიელთა კერპი, ედესის მეფე აბგარი (გასომხებულია მისი თანამოსანგრენიც). ხორენაცი თუ მისი სომხური წყარო, იმეორებს სომხურ ქურაში ნაწრთობ სირიულ გადმოცემას იმის შესახებ, რომ აბგარს თითქოს მიწერ-მოწერა ჰქონია იესო ქრისტესთან, ქრისტეს წამებისთანავე მონათლულა კიდევ და სხვა ქვეყნების ხელისუფალთაც, მათ შორის რომის იმპერატორსაც ურჩევდა ქრისტეს რჯულის შეწყნარებას. მართალია, სინამდვილეში ქრისტეს თანამედროვე ედესის მეფე აბგარი არ გამქრისტიანებულა, მაგრამ ფაქტია ისიც, რომ მსოფლიოს პირველი ქრისტეანი მეფე III-ის დამდეგს სწორედ ედესის მეფე აბგარ IX შეიქმნა. თითქოს ქრისტეანობის სათავეებთან მდგომი, ქრისტეს კეთილმოსურნე მეფის, სირიელი აბგარისა, მისი ამაღლის გასომხება ხორენაცის „ლდაწლია“. ცხადია, ხორენაცის ამგვარი ნაბიჯი შორს გამოიზნულია. მისი სურვილია წარმოაჩინოს სომხეთის დიდი ამაგი ქრისტეანული მოძღვრების გამარჯვების საქმეში, გამოაცხადოს სომხეთი მსოფლიოში ქრისტეანობის ერთ-ერთ ყველაზე უძველეს კერად. მსგავს მისწრაფებებს ხორენაცი სხვაგანაც არაერთგან ავლენს და ამიტომაც, ვფიქრობთ, მისგან მოსალოდნელიც იყო საქართველო - სომხეთის ურთიერთობის შესახებ მიუკერძოებელი თვალსაზრისი შეემუშავენინა“.

მოვსეს ხორენაცის „სომხეთის ისტორია“ რომ რუსეთისა და ევროპული ქვეყნების ქრისტიანთა წასაკითხადაა შეთხზული, ამას გვომტკიცებს მისი მოცემის თარიღები:

(ხორენაცი.52) „ხორენაცის „სომხეთის ისტორია“ ჯერ კიდევ 1693 წელს დაისტამბა ამსტერდამში. ამ დროისათვის ევროპის მრავალ ქვეყანაში საკმაოდ დიდი რაოდენობით დამკვიდრებულიყო თავის სამშობლოში გაუხარელი, მამაპაპური კერიდან აყრილი, უცხოეთში გადახვეწილი სომხური მოსახლეობა. მათი მუშევრებით ევროპაში სომხური წიგნის ბეჭდვასა თუ საზოგადოდ ევროპელთათვის სომხური კულტურის გაცნობის საქმეს შედარებით ადრე ჩაეყარა საფუძველი.

ხორენაცის „ისტორია“ თარგმნილია მრავალ ენაზე: ლათინურად (გამოიცა სტოკჰოლმსა და ლონდონში 1723 და 1736 წლებში), რუსულად (1809, 1858, 1893 წ.წ.), ფრანგულად (1836, 1841, 1845, 1869 წ.წ.), იტალიურად (1841, 1850 წ.წ.), გერმანულად (1869 წ.), უნგრულად (1892 წ.).“

ეს ის წლებია, როდესაც რუსეთი აწარმოებს ომებს თურქეთთან და ირანთან კავკასიაში შემოსასვლელად. ხოლო რაც შეეხება იმას, რომ: (ხორენაცი.52) „ხორენაცის „სომხეთის ისტორიის“ ხელნაწერები საკმაოდ მრავლადაა შემონახული, მაგრამ ისინი შედარებით გვიანდელი ხანების, XIV და შემდგომი საუკუნეებისაა. უფრო ადრინდელი მხოლოდ ცალკეული ფრაგმენტებია გადარჩენილი“ - ამ ხელნაწერების სიძველეში ეკვის შეტანის უფლებას გვაძლევს შემდეგი ფაქტი:

მ.ბროსეს თავდაპირველად მიაჩნდა, რომ (ქ.ცხ.) ვახტანგის სწავლული კაცების შედგენილი იყო. მან... (ქ.ცხ.I-XXIII): შემდეგში ეს აზრი თვით მ.ბროსემ უარყო: მას შემდეგ რაც მან... აღმოაჩინა XII საუკუნეში ქართულიდან სომხურად გადათარგმნილი „ქართლის ცხოვრება“.“ ეს „სომხური (ქ.ცხ.)“ ისეთივე XII საუკუნისაა, როგორც ჩვენი ლეონტი მროველის-ნაწერი X-XI საუკუნეების; ორთავე ნატყუარი ძეგლია. გასაკვირი ის კი არ არის, რომ ჰაიკებმა (ქ.ცხ.) თარგმნეს, გასაკვირი ის იქნება, თუ ისინი (ქ.ცხ.)-ს საბავშვო ბალებში არ ასწავლიან.

ქართლისა და ჰაიასტანის წარსულის განდიდების შემდგომ საჭირო გახლდათ ოსეთის საკითხის მოგვარება:

(Б.С.Э.1 381) - Большая Советская Энциклопедия. т.1. стр.381. "Алани - самоназвание ироны, в визант. источниках - аланы, по-грузински - осы, по-русски ясы, многочисленные ираноязычные племена, которые выделялись в последнем веке до н.э. из среды полукочевого сарматского населения северного Прикаспия, Дона и Предкавказья и поселились в I в.н.э. по сведениям рим. и визант. писателей в Приазовье и Предкавказье, откуда совершали

опустошительные походы на Крым, Закавказье, м.Азию, Мидию... в центр. Предкавказье сложилось объединение аланских кавк. племен... тяжелый удар Алании был нанесен монголо-татарами окончательно захватившими в 1283-39 равнины предкавказья, уцелевшая часть аланов ушла в горы цент. кавказа и закавказье (юж.осетия), где ассимирировалась с местным кавк. населением. (14 в. среды аланов стал распространяться ислам.)

იმისათვის, რათა რუსეთს მოედწია საქართველომდე, მას უნდა მოეძებნა დასაყრდენი ძალა ჩრდილო კავკასიაში და მათ თავიანთი სამსახური ოსებმა შესთავაზეს. XVII საუკუნისათვის ოსები ჩრდილო კავკასიაში, როგორც არა აბორიგენი ერი, მკირე ტერიტორიას ფლობდა და ეს თანამშრომლობა რუსეთთან მათ ოსეთის სახელმწიფოებრიობის ჩამოყალიბების გარანტიად მიიჩნეს და არც მოტყუებულან.

(Б.С.Э.23.151): "Тяжелые экономические условия и внеш.опасность со стороны Крымского ханства и и турции определили ориентацию Северо Осетин на Россию. к 1774 г. Северо Осетия добровольно присоединилась к Росии... В 1799 С.О. была соединена с Грузией Военно-Грузинской дорогой. В начале 19 в. часть осетин переселилась с гор в район Моздока и на Владикавказскую равнину. где перешла к более высокой земледельческой культуре. В конце 18- нач. 19 в.в. завершился процесс складывания осетин в народность".

(ქ.ცხ.)-ის ავტორები პათვის ჩვეული ერთგულებით ასრულებენ დავალებას და ოსებს ალექსანდრე მაკედონელის გამოჩენამდე ადრე ძვ.წ. VII-VIII საუკუნეებში (როცა ალანთა ხსენებაც არ იყო დედამიწის ზურგზე) კავკასიის მკვიდრად აცხადებენ.

(ქ.ცხ.17): "ოდეს პირველ გამოვიდა ხაზართა მეფე და მოტყუენნა ქუეყანანი, რომელნი ზემოთ დამიწერიან, და გარდავლო მთა კავკასია, და იყო ძე მისი საბელით უობოს, ძესა მისსა მისცა ტყუე სომხითისა და ქართლისა. და მისცა ქუეყანა კავკასიის ნაწილი, ლომეკისა და მდინარის დასავლით დასავლეთამდე მთისა. და დაეშენა უობოს; და მათნი ნათესავნი არიან ოვსნი, და იგი არს ოვსეთი, რომელ ნაწილი იყო კავკასიისა".

ე.ი. ოსები ხაზარების ნათესავები არიანო, რაც ასევე არ შეეფერება სინამდვილეს.

(ქ.ს.ე.II.414): "ხაზარები მომთაბარე თურქულენოვანი ხალხი, რომელიც აღმ.ევროპაში გაჩნდა ჰუნების შემოსევების (IV) შემდეგ. VI ს. 60-იან წლებში დაიმორჩილა თურქთა სახაკანომ. VII ს. შუა წლებში დააარსეს ხაზართა

სახაკანო, მისი დაცემის შემდეგ ხაზარები თურქ მომთაბარე ხალხებს შეერივნენ“.

(ქ.ცხ.)-ში ოსური თემა ფართოდაა მიმოხილული, მაგრამ გამორჩეულად მაინც ვახტანგ გორგასლის ოსებთან ბუმბერაზულ-გოლიათური ბრძოლებია აღსანიშნავი. ცნობილია, რომ ვახტანგ V-მ ილაშქრა ოსთა წინააღმდეგ და შეიძლება ესეც დაედო ლეიტმოტივად ვახტანგ გორგასლის წარმატებული ბრძოლების აღწერას ოს გოლიათ-ბუმბერაზებთან.

მოვსეს ზორენაცი ასევე ქვეყნიერებას ახ.წ. I საუკუნეში მოვლენილ ოსებს (ალანებს) ძვ.წ. II საუკუნეში არტაშეს მეფობის ხანაში “გამოგვიჩენს“.

(ზორენაცი. 141): “იმ ხანებში ალანები შეუთანხმდნენ ყველა მთიელებს, მიიმხრეს ქართველთა ნახევარი ქვეყანაც და დიდძალი ლაშქრით მოეფინნენ ჩვენს მიწა-წყალს. არტაშესმაც შეჰყარა თავისი მრავალრიცხოვანი ჯარი და ატყდა ომი ორ მამაც, მშვილდოსან ნათესავს შორის“. რა ნათესაური კავშირი აქეთ ალანებსა და ჰაიკებს, ამ ორ დიდად განსხვავებული გენეზისის ხალხებს, ამას მოვსეს ზორენაცი არ გვიხელს, მაგრამ დამოყვრება ალანებსა და ჰაიკებს შორის მაინც ხდება. არტაშეს მოეწონება ალანთა მეფის ასული სათენიკი და ცოლად ირთავს. შემდგომ, როცა სათენიკის ძმას ალანეთში გაუჭირდება, იგი ჯარს აგზავნის ალანეთში და ეხმარება გაჭირებაში ჩავარდნილს.

(ზორენაცი.147): “არტაშესის დროსვე მოვიდნენ არაველიანები, ტომით ალანნი, სათენიკის მახლობელნი, რომელნიც მოჰყვენენ მას და ვითარცა დიდი დედოფლის ნათესავებმა, სანახარარო ვვარი წარმოქმნეს სომეხთა ქვეყანაში“. ე.ი. სანამ ალანები გაჩნდებოდნენ და მათი დასახლებები წარმოიქმნებოდა ახ.წ. II საუკუნეში აზოვის ზღვისა და კავკასიის მისაღვამებთან, მათ მოყვნიათ ჰაიკებთან დანათესავებაც და სანახარაროს შექმნაც.

(ქ.ცხ.)-ის მსგავს შეცდომას უშვებს მოვსეს ზორენაცი, როდესაც:

(ზორენაცი.9): “II.65-ში ზორენაცი იხსენიებს ხაზარებს, რომელნიც სხვა სომხური წყაროებიდან პირველად “გეოგრაფიაში“ არიან დასახლებული VII საუკუნის დასასრულს. იმავე საუკუნის სომეხი ისტორიკოსისათვის, სებეოსისათვისაც კი ეს სახელი უცნობია“.

დაკუბრუნდეთ (ქ.ცხ.)-ის ტექსტს. თქვენ უნდა დარწმუნებულიყავით, ჩვენი ისტორიის მწვალებლებმა თუ როგორი შესაშური ენერჯითა და ლაკონი-ურობით გადაწყვიტეს სამივე დასახული ამოცანა (ქ.ცხ.)-ის შესავალი ნაწილის მეტად მოკლე მონაკვეთზე.

პირველი ამოცანის შესასრულებლად მეგრელები (კოლხეთისა და დიდი საქართველოს მეთაური ტომი) ქართველობიდან გამორიცხეს - “პირველად ვახსენოთ ესე, რამეთუ სომეხთა და ქართველთა, რანთა და მოვაკნელთა, ჰერთა და ლეკთა და მეგრელთა - ამათ თუისთა ერთი იყო მამა სახელით

თარგამოს“. ე.ი. ქართველებისათვის შეგრელები იგივენი არიან, რაც სომხები, რანნი, მოვაკენლნი, ჰერნი ანუ დაახლოებით ბიძაშვილები და თანაც ამის შემდგომ დანარჩენ საქართველოს (სამეგრელოს გამოკლებით) მეთაური ქართლოსი ანუ ქართლია, ანუ მცხეთაო. გაიხსენეთ “გიორგი მერჩულეში“ მოცემული ფორმულა: “ქართლად ფრიადი ქუეყანამ აღირიცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ეამი შეიწირვის და ლოცვამ ყოველი აღესრულების“.

მეორე ამოცანა - შეუქმნან ისტორიული ფონი რუსეთის შემოსვლას კავკასიაში და კადევ უფრო სამხრეთით სპარსეთის ყურემდე, წარმატებითაა გადაწყვეტილი, მთელი შესავალი ნაწილი საზღვრების დადგენაა. სრულიად იგნორირებულია საქართველოს სამხრეთით, სპარსეთის ყურემდე, თუ ოდესმე სახლობდნენ შუმერები, ასირიელები, ურარტუელები, სპარსები, პართიელები და მრავალი სხვები, ეს მხარე ჰაიასტანიო და მორჩა და გათავდაო.

მესამე ამოცანის შესაბამისად ოსებმა თავი კავკასიაში ძვ.წ. VII-VIII საუკუნეებიდან ამოჰყვეს, ხოლო სომხების წარსულის განდიდებისას ზედმეტიც მოუვიდათ. ჩვენი გმირი ძმები მამის, თარგამოსის ენაზე კი არ მეტყველებდნენ, ე.ი. თარგამოსულ ენაზე, არამედ უფროსი ძმის ჰაოსის ენაზე - სომხურზე. აქედან გამომდინარეობს, რომ, ეტყობა, ჰაოსს დედა ჰყავდა სომხის ქალი და ნახევარძმა გამოდის ჩვენი ქართლოსისა. საინტერესოა, რატომ არ გვიხსნიან რა დაუშავა თარგამოსმა ჰაოსს, რომ მამის ენა თვითონაც უარყო და ძმებსაც თავისი სომეხი დედის ენა ასწავლა.

ამ მეტად პრაგმატული, გაანგარიშებული შესავლის მძიმე შთაბეჭდილების შესაცვლელად და ნაწერის, როგორც უძველესი დროის ძეგლის წარმოსაჩენად, ყოველივე ამას ზღაპარში შეახვევენ ვითარცა მწარე წამალს ტკბილ გარსში და მკითხველს სთავაზობენ.

იწყება ზღაპარი ნებროთ გმირით “მეფე ყოვლისა ქუეყნისა“, რომელსაც თურმე მონებდეს ჩვენი მონა-გმირი ძმები. ჰაოსი ჰკრებს ძმებს და დაუმორჩილებლობისაკენ მოუწოდებს. ძმებსაც მოეწონათ, ხარკს აღარ მივცემთო. მაგრამ ეს რომ ნებროთმა გაიგო, ატყდა და რა ომი ატყდა ნებროთსა და ჩვენ მონა-ძმებს შორის. ავარდა მტვერი, ვითარცა ღრუბელი, ბრძოლა სასტიკი, ელვა და ქუხილი, სეტყვა და ქვების ტყორცნა. ძმებს “ჰაოს უღდა ზურგად გმირთა მისთა, რომელ სცემდა ნუგეშინის ცემად ხმითა საზარელითა, რომელი მსგავსი იყო ვეხის ტეხისა“. მაგრამ არაფერი არ გამოვიდა, სანამ თავად ჰაოსი არ გავიდა ფრონტის წინა ხაზზე “ხოლო ჰაოს ჰქუა გმირთა: “განმიმარეთ ზურგით კერძო და მივეახლო ნებროთს და წავიდე და მივიდე პირისპირ მახლობლად ნებროსისა“. და სტყორცნა ისარი და ჰკრა მკერდსა ნებროთისასა ფიცარსა ზედა რვალისასა და განვლო ზურგით. მაშინ დაეცა ნებროთ და

იოტა ბანაკი მისი“. აი, ასეთი უფრო გმირი. უფროსი ძმა ჰყავდა ევროსის უფროს ძმას ქართლოსს.

უნდა შევთანხმდეთ, რომ (ქ.ცხ.)-ის ავტორთა წინაშე დასახული ამოცანები პირველსავე ნაწილში წარმატებით იქნა გადაწყვეტილი. დანარჩენი ნაწილების განხილვა გარკვეული ცოდნის აკრეფას და მათ შეჭერებას საჭიროებს და ამჭერად დაეუბრუნდეთ ვახტანგ V-ს, ტრაგიკული ბედის პატრონს.

(გ.მელიქ. 236): “მქმუნვარე ვახტანგი განჯიდან თბილისს დაბრუნდა. ქართლის მეფის საქმე მეტად გართულდა: ირანის შაჰი ვახტანგ მეფეს ორგულობასა და ღალატს აბრალებდა; არც ოსმალეთი იყო ვახტანგის მადლიერი - ზონთქარი ვახტანგს რუსთა მომხრეობას უსაყვედურებდა... ვახტანგი, რუსეთის მეფის აღთქმას მინდობილი, საქართველოს განთავისუფლების იმედს არ ჰკარგავდა. იგი მტრებთან მოლაპარაკებით და მოსაჩვენარი შორჩილებით დროს მოგებას ცდილობდა და მომავალი გაზაფხულისათვის შარვანში პეტრეს გამოსვლას ელოდა.

ქართლის მეფემ ყველა მიმართულებით წააგო, განრისხებულმა შაჰმა “ორგულ ყმას“ ქართლი ჩამოართვა და კახეთის მმართველ კონსტანტინეს გადასცა. მაგრამ კიდევ უფრო შიშვე იყო იმედის გაცრუება რუსეთის მეფის დახმარებაზე. ოსმალეთმა და რუსეთმა ირანი გაინაწილეს: ზონთქარმა კასპიის ზღვის სანაპიროები რუსეთის საკუთრებად იცნო, პეტრემ კი სამაგიეროდ ოსმალეთს დაუთმო ირანის მთელი ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი, რომელსაც აღმოსავლეთ საქართველოც მიათვალეს.

1723 წლის ზაფხულზე კახეთის მმართველმა კონსტანტინემ ლეკთა დიდი ჯარი დაიქირავა და თბილისს თავს დაესხა. ლეკებმა [ვითომ მარტო ლეკები იყვნენ? ქ.კ.] თბილისი აიღეს და ისე სასტიკად გაძარცვეს და ააოზრეს, რომ მთელი საუკუნის განმავლობაში ამის შემდეგ ქალაქი თავის ძველ კეთილდღეობას ვეღარ დაუბრუნდა. ვახტანგი შიდა ქართლში დადგა, კონსტანტინემ კი ქალაქი დაიქირა. ამავე დროს ოსმალთა ჯარი აღმოსავლეთ ამიერ-ქავკასიისაკენ დაიძრა. 1723 წლის ივნისში ოსმალთა ჯარმა თბილისი უომრად აიღო...

ვახტანგს ქართლში აღარ ედგომებოდა და არც რუსეთს წასვლის გარდა სხვა გზა არ გააჩნდა. 15 ივლისს 1724 წელს ვახტანგი შვილებით, ძმით, უახლოესი თანამოღვაწეებითა და დიდი ამალით რაქის გზით რუსეთს წავიდა. მეფე, მისი აზრით, ქართლიდან დროებით მიდიოდა და ჩქარა საქართველოს გასანთავისუფლებლად რუსეთის ჯარით დაბრუნდებოდა, ასეთ იმედებს აძლევდა მას რუსეთის იმპერატორი.“

ბედის განაჩენით ვახტანგ V გარდაიცვალა ასტრახანში და თითქოს პეტრე იმპერატორს ელოდებო, განისვენებს იქვე შიძინების ტაძარში.

იღია, რომელსაც ასე ერთგულად ემსახურა ვახტანგ V, ნახევრად შესრულდა. რუსეთი შემოვიდა კავკასიაში. მართალია, ვერ ჩააღწია სპარსეთის ყურეს, მაგრამ მიაღწია არარატისა და მასისის მთებს, შეიქმნა არმენიული სახელმწიფო, ოსეთმა გაიფართოვა ტერიტორია და შექმნა სახელმწიფო-ებრივი წარმონაქმი, საქართველო გაერთიანდა და თბილისი მეთაურია საქართველოსი, მაგრამ მისგან კურთხეული "ქართლის ცხოვრება" მძიმე ტვირთად დააწვა ქართველთა სულიერ სამყაროს.

რამ იცოდა ვახტანგ მეფემ, რომ სომეხთა პატივისცემით, სომეხთა სახელმწიფოს აღდგენის ზრუნვით, სომეხებთან ერთად შეთხზული "ქართლის ცხოვრება" ისევ სომეხთა მიერ იქნებოდა გაკიცხული და ილია ჭავჭავაძეს მოუწევდა დაეწერა "ქვათა დაღადი".

რამ იცოდა ვახტანგ მეფემ, რომ აფსუვებზე გაჩუქებული სამეგრელოს სამეფოს ისტორიის ნაწილი ასეთ მძიმე შედეგებს მოუტანდა საქართველოს.

მივბაძით ჩვენ უცნობ წინაპარს - ღმერთმა შეუწდოს ქართლის სამეფო კარისთვის დალიღ მეფე-პოეტს.

აქვე უნდა გაიკვეს, რომ ქართლები ისეთივე უბრალონი არიან (ქ.ცხ.)-ის შექმნის საქმეში, როგორც დანარჩენი ქართველობა. (ქ.ცხ.) გახლავთ ქართლის სამეფო კარის შემოქმედება და სხვათაშორის, ავტორთაგანნი ვახტანგ და დომენტი ბაგრატიონები, ს.ს.ორბელიანი წარმოშობით მეგრელები გახლავთ. (ინგოროყვა. 78): "ცენტრი ბაგრატიონების ძირითადი საგვარეულო სამფლობელოსი, როგორც ირკვევა, იყო კლარჯეთი, კლარჯეთი ყოფილა რეზიდენცია ბაგრატიონთა გვარეულობის მფლობელ მთავართა; ამის გამო სამფლობელოს "კლარჯეთის სახლი" რქმევი".

(ინგოროყვა. 95): "ორბელიანთა (ქან-ბაკურ-ორბელიანთა) გვარში, რომლებიც, როგორც ირკვევა, იმავე მხარეთგან, ქოროხის ხეობიდან იყვნენ წარმოშობით (ტაოდან, ქოროხის ქანეთიდან)".

მთვარის შუქისკენ მარადიული ლტოლვა არის მიზეზი ღამის პეპლების ინტერესისა ელექტრონული ნათურისადმი. ხელოვნური ნათება საწინააღმდეგოა მთვარის მაცოცხლებელი შუქის აზრისა და პეპლები იღუპებიან. ასევე ყოველი ცდა - (ქ.ცხ.)-ის მიხედვით ვეძიოთ ჩვენი წარსული, - განწირულია დასაღუპავად.

(ქ.ცხ.) ვიწრო სივრცეში, ჩიხში აქცევს ჩვენს ცნობიერებას. ეს მაშინ, როდესაც საქართველოს წარსული მოიცავს მსოფლიო ცივილიზაციის საწყის არეალს ინდოეთიდან ეგვიპტის ჩათვლით. ჩვენი ენისათვის ახლობელია შუამდინარეთის კულტურა: შუმერების, ხეთების, ურარტუელების, ასირიელების, სპარსებისა და სხვათა მეტყველება. უდავოა ჩვენი კავშირი შორს ჩრდილოეთით, თუნდაც ყუბანურ კულტურასთან, მაგრამ გამორჩეული საქართველოა სათვის მაინც საბერძნეთია.

ვანთებ სანთელს და მოგმართავთ თქვენ: როდესაც დგება ჟამი სამშობლოზე ლოცვისა, მოიხსენიეთ ძველი საბერძნეთი, მისი ღირსეული შვილები, ენა და კულტურა ამ დიდებული ქვეყნისა, რამაც ჩვენი წარსული შემოგვიწახა და რისი ავტორიტეტიც ფარი და მახვილია ქართველთა ღირსებისა. რომ არა ძველი ბერძნული ცივილიზაცია, ჩვენ დავემსგავსებოდით მანქურთთა ერს, რომელსაც დავიწყებული აქვს მშობელი დედის იავნანა.

მოვსეს ხორენაცის „ისტორიაში“ ვკითხულობთ: (ხორენაცი, 58) „უყოყმანოდ ვუწოდებ მთელ საბერძნეთს სიბრძნის დედას ან ძიძას. ნათქვამი საქმარისია ბერძნული მატრიანეების გამოყენების საჭიროების ცხადსაყოფად“. ბერძნეთა უდიდესი ავტორიტეტის გამოყენების მიზნით ხორენაცი არ ერიდება არარსებული, ბერძნული სახელებით მონათლული პიროვნებების დასახელებას თავის ნაშრომში მოყვანილი ფაქტების „დასამოწმებლად“:

(ხორენაცი, 267) „ხორენაცის მიერ დასახელებული ავტორების, პოლკრატესის, ევარგოსის, სკალდროსისა და ფლეგონიოსის თუ მათი ნაშრომების შესახებ თითქმის არაფერია ცნობილი. როგორც ეტყობა, არტაშეს I-ის განდიდებისა და მისეული თხრობისათვის დამაჭერებლობის მინიჭების მიზნით მოვსესი ბევრ რამეს თვრთნებურად მიაწერს ხსენებულ ოთხეულს“

ხორენაცი ასევე ტენდენციურად იყენებს რომაელი ვესები კესარიელის სახელს:

(ხორენაცი, 110) „დავიწყებთ თხრობას შენთვის, აფრიკანოს ჟამთააღმწერლის მეხუთე წიგნზე [დაყრდნობით], რომელსაც ადასტურებენ იოსები, იპო-

ლიტე და ბევრი სხვაც ბერძენთაგან. მან მთლიანად გადმოიღო რაც ედესის ანუ ურპას სიძველთსაცავის აქტებში ჩვენს მეფეთა შესახებ იყო ნათქვამი. იქ გადაიტანეს წიგნები ნიზიბინიდან, აგრეთვე სატაძრო მატრიანეები ანტიოქიის სინოზიდან. ამაში ეჭვი ნურავის შეეპარება, რამეთუ ჩვენ თვითონ ვნახეთ ის არქივი, ამის მოწმე და თავდებია ვესევი კესარიელის საეკლესიო წიგნიც, რომელიც სომხურად ჩვენმა ნეტარმა მოძღვარმა მაშტოცმა ათარგმნინა. დაძებნე იგი გელარქუნიში, სიუნიქის გავარში და მისი პირველი კარის მცამეტე თავში იპოვი ცნობას, რომ ედესის სიძველთსაცავის [მატიანეებში] აღნუსხულია ჩვენი აღრინდელი მეფეების მთელი საქმიანობა აზგარის მეფობამდე. ასევე აზგარის შემდეგაც ერვანამდე". (ხორენაცი 226) „სინამდვილეში“ ვესევი კესარიელის „საეკლესიო ისტორიაში“ სომეხთა მეფეები არ იხსენებიან“.

ის, რომ არა მარტო (ქ.ვხ.) გახლავთ ნატყუარი ძეგლი, არამედ ჩვენამდე მოღწეული თითოეული ისტორიული ძეგლი შეკეთებული მაინცაა, დასტურდება ს.მაკალათიას აღმოჩენით:

(მაკალათია. 7) = ს.მაკალათია „სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია“, გამოც. 1941 წ. გვ.7 „ქართულ საისტორიო წყაროებში ძველი კოლხეთის შესახებ ცნობები არ მოიპოვება და სახელწოდება კოლხეთი არც კი იხსენიება.“

ჩვენი ისტორიის მწვალებლებს მიაჩნდათ რა, რომ კოლხეთის ისტორია მხოლოდ მეგრელებს ეკუთვნით (რაც არასწორია) და წარმოაჩენდა მათ მეთაურ როლს ქართველთა ცხოვრების უმთავრეს პერიოდებში (რაც მართალია), სიტყვა „კოლხეთი“ ამოშანთეს მათ მიერ გადაკეთებული ისტორიული ძეგლებიდან. ამის გაკეთებაც ფანტასტიკურად ძნელი იყო, თუმცა, როგორც დავრწმუნდით, მათთვის „წინააღმდეგობა“ არ არსებობს.

კოლხეთის ხსენება არ არის ასევე მრავლად ხორენაცის „სომხეთის ისტორიაში“, არადა მას იგი უნდა ცოდნოდა, ვინაიდან იგი მრავალი ბერძენი და რომაელი ისტორიკოსის ნაშრომთა ცოდნასთან ერთად ამჟღავნებს ევსები კესარიელის ნაშრომთა ცოდნას, რადგან:

(ქ.ს.ე.4.44) „ევსები კესარიელის „საეკლესიო ისტორია“ ქართულად ძველად ყოფილა თარგმნილი, რაც მოხსენიებულია ექვთიმე ათონელის ერთ წერილში. ევსები კესარიელის ზოგიერთი შრომა თუ მთლიანი სახით არა, ფრაგმენტულად მაინც შემონახულია ძველ ქართულ მწერლობაში (კ.კეკელიძე). ევსები კესარიელს აქვს ცნობები არგონავტების, მედეას, ტიბარენების, იბერების, სანიგებისა და ტრაპეზუნტის შესახებ.“

ჩქარა დავრწმუნდებით, რომ ყოველად შეუძლებელია იცნობდე ბერძენულ-რომაულ ისტორიულ მხატვრულ ლიტერატურას და არ ახსენო კოლხეთი.

ქართველთა ერთობის ფორმულა გამოითქმის მარტივად:

ჩვენ ქართველები კოლხები ვართ!

ჩვენი კოლხური წარსულის ნაკვალევს ბერძნული ენის მეშვეობით უნდა გავყვეთ. მეგზურობას 1958 წელს გამოცემული, ღვორცკის მიერ შედგენილი სობოლევსკის რედაქტორობით გამოცემული „Древне-Русский словарь“-ის ორტომეული (Д.Г.Р.С. Пт) გაგვიწვეს. თქვენ გელით საქიამოვნო აღმოჩენა. მიუხედავად ბერძნული ენის არცოდნისა, ჩვენ ამ მსოფლიო ენის უსაზღვრო სივრცეში არ დავიკარგებით.

მშვენიერია ი.გოგებაშვილის ინტუიცია. ქართველი ბავშვი როცა ხელში იღებს „დედა-ენა“-ს და წარმოთქვამს - „აი ია“, ის თითქოს თავისი სამშობლოს სულ მცირე, სამიათასხუთასწლოვან სახელს „აია“-ს წარმოსთქვამს.

αι [აჲ], чаше αι,αι [აჲ, აჲ] или αιαι [აჲაჲ] - возглас скорбы ах! о! увы!

ჩვენც როცა საწყენი რამ შეგვემთხვევა ვიტყვი - აი, აი ან აიაიაი... ეს რა დაგვემართაო.

αι [აჲ]-1)(в случае), если(бы) - αι[აჲ] - только бы, лишь бы; აი ეს რომ გაგვეთვალისწინებინა; აი ამ შემთხვევაში; აი ია;

ια [ია] - фиалка (ია)

ე.ი. ძვ. ბერძნულითაც „აი ია“ = ქართული „აი ია“-ს

Αια [აია] - Эа (1.старинное название Колхиды; 2.город Фесалии)

αια [აია] = γαια [გაია] = γη [გე] - 1.земля (как планета); 2.земля как стихия и вещество; 4.поверхность земли;

Γη [გე], Γα [გა] и Γαια [გაია] - Ге или Гея (богиня земли, дочь хаоса, мать Урана, Понта, Океана, Иапета и др.).

γη [გე], γαια [გაია], γαιη [გაიე] и αια [აია], γα [გა] - земля

γεαργια [გეორგია] - пахотные земли, пашни.

γε-αργια [გეორგია] - 1.обработка земли, земледелие;

γε-αργος [გეორგოს] - пашущий землю, рабочий.

γε-αργος [გეორგოს] - земледелец

γε-αργεω [გეორგეო] - 1.заниматься земледелием, быть земледельцем; 2.возделывать, обрабатывать; 3.выращивать, разводить; 4.делать, творить; 5.извлекать пользу;

γε [გე] როგორც ვნახეთ არის მიწა და αργια [ორგია]-ს მნიშვნელობა კი უტოლ-დება οργια [ორგია]-ს = 1.культовые оргии, тайные обряды, мистерии; 2.священоденствие или жертвоприношение; 3.празднество, праздник. ე.ი. მიწასთან ურთიერთობა.

ყე-დაყეღ [გეორგო]-დან ამოვიდა ქართული სიტყვები : გერგოს, შეგერგოს და გვარები ვერგედავა, გეგენავა, გეგეშიძე, გიორგაძე, ასევე სახელი გიორგი (რუსული ენა უფრო ზუსტად გამოსახავს Георги).

აქ ჩამოწერილი ბერძნული სიტყვებიდან ნათლად იკვეთება, რომ ქართველებს (გეორგიანელებს) ძვ.ბერძნები მუდამკამს კოლხებად ევთვლიდნენ, ანუ ბერძენთათვის "Αια" [მიწა=კოლხეთი] და "γεωργια" [მიწათმოქმედება = საქართველო] ერთი და იგივე ქვეყანაა, ანუ :

ჩვენ ქართველები ვართ კოლხები!

კოლხეთი რომ უძველესი დროიდან მიწის წინებასთან ზოგადდებოდა, ამისათვის უნდა გავიხსენოთ კოლხური ტომების უძველესი გაერთიანება დიაობი (დიაუბი, დიაობი, დიაიენი) ადრინდელი კლასობრივი სახელმწიფო ძვ.წ. XII-XIII ს.ს. -ში სამხრეთ კავკასიის ტერიტორიაზე ეფფრატის ზემოთ და შეადგენდა კოლხური ტომების : ჰენიოზების, სვანების, კოლხების, მოსინიკების, მაკრონების, ტიბარენების, მესხების, სანარების ტომებს. ასეთი დასკვნის უფლებას გვაძლევს შემდეგი ცნობები : (მაკალათია 16) "პეროლოტე გარკვევით ამბობს "რომ სპარსელებს საზღვრად აქვთ სამხრეთით ზღვა, რომელიც იწოდება წითელ ზღვად, იმაზ ზევით ჩრდილოეთით, მიდიელები ცხოვრობენ აქ; მიდიელებს ზევით სასპირებია და სასპირებს ზევით კოლხიდელები, კოლხიდელებს საზღვრად აქვთ ჩრდილოეთის ზღვა (შავი ზღვა), რომელსაც შეერთვის ფაზის მდინარე. ამ ოთხ ერს უჭირავს მთელი ქვეყანა ერთის ზღვიდამ მეორემდეგ". ე.ი. სასპირებს ზევით კოლხებიაო, თავად პეროლოტეც სასპირებს ზემოთ სხვა კოლხურ ტომებსაც იცნობს : მოსხებს, ტიბარენებს, მაკრონებს, მოსინიკებს.

(მაკალათია.18) "უკვე V საუკუნეში ძვ.წ. პეროლოტეს მოწმობით კოლხეთი მოქცეული ყოფილა ირანის ვაჯლენაში... მოსხები, ტიბარენები, მაკრონები, მოსინიკები და მარები შეადგენდნენ მეცხრამეტე სატრაპიას და იზდიდნენ სამას ტალანტს. კოლხიდელები და მათი მეზობლები, რომელნიც ცხოვრობენ კავკასიის ქედის გადმოღმა თავის ნებით დღესაც უგზავნიან სპარსეთის ბელმწიფეს ძღვნად ას-ას ყმაწვილ ვაჟს და ქალს ყოველ ხუთ წელიწადში ერთხელ... აღაროიდები, სასპერებთან და მატიანებთან ერთად აქემენიდური სპარსეთის XVIII სატრაპიას შეადგენდნენ". [ეს ის აღაროიდები არიან, რომელთა შთამომავალნიც შემდგომ მოგვიანებრთ ითვლებიან ჰაიკი ერის ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილად].

საინტერესოა ჩვენთვის პეროლოტეს საბერძნეთ - სპარსეთის ომის (500 - 449 წ.წ. ძვ. წ.) აღწერა. სპარსეთის მპყრობელის ქსერქსეს ლაშქრის შემადგენლობაში გამოხატულია ჩვენთვის საინტერესო ტერიტორიაზე მცხოვრები ტომება (Ист. вост. 1-149) = "Историки античности" გამოც. 1989 წ.

პირველი ტომი გვ.149. "У Москов на голове были деревянные шлемы; они носили маленькие щиты и копья с длинными наконечниками. Тиберианы, макроны и моссиники шли в поход вооруженными как мосхи... Мары носили на головах плетеные туземные шлемы. Вооружение их - маленькие кожаные щиты и дротики. У Колхов же на головах были деревянные шлемы, они носили маленькие щиты из сырой кожи, короткие копья и кроме того, еще кинжалы".

ქსერქსეს ლაშქრის ვრცელ აღწერილობაში მხოლოდ კოლხები, მესხები, ტიბარენები, მაკრონები და მოსინიკები გამოირჩევიან ხის თავსაბურავებით, კოლხებს ხანჯლებიც ჰქონიათ. აქ უნდა დავაფიქსიროთ, რომ ქსერქსეს ლაშქრის აღწერა არის მცირე აზიის ხალხთა აღწერა თავისი კავკასიით და ზორნაციისა და (ქ.ცხ.)-ის მონღომების მიუხედავად არ სჩანან ჰაიკები, იბერები და ალბანელები. ამ სამი სახელმწიფოდან რომელიმე რომ არსებულებოდა ქსერქსე ჯერ მათ დაიპყრობდა და საბერძნეთს შემდეგ გაემგზავრებოდა.

კოლხეთი რომ ოდესღაც დიდი სახელმწიფო გახლდათ, ადასტურებს ძველი ბერძნული წყაროები :

(ი.გ.ქ.ე.ი.1445) "ჰელატეს [ჰეკატე მილეტელი] რომელიც დარიოხის თანამედროვეა (ძვ. წ. 521-486 წ.წ.) ამბობს "მოსხები კოლხების ტომიაო".

(ი.გ.ქ.ე.ი.1415) "ქსენოფონტეს ცნობით (ძვ.წ. IV ს.) ტრაპიზონი და ფარნაკია კოლხების ქვეყანაში იყო".

ქსენოფონტეს ცნობას ადასტურებს პლუტარქე (ახ.წ. I-II ს.ს.) როცა ქოროზს ზევით კოლხეთს "ზედა კოლხეთს" უწოდებს, ხოლო ქოროზს ქვევით კოლხეთს (ტრაპიზონის მხარეს) - "ქვედა კოლხეთს".

(მაკალათია.8) "ბერძენი მწერლები კოლხებს და მოსინიკებს ბიბლიური ნოეს შვილის იაფეტის შთამომავლებად სთვლიდნენ. მაგალითად ევსემი კესარიელის აზრით კოლხები და მოსინიკები იაფეტის მოდგმის არიანო. ეპიფანეც კოლხებსა და მოსინიკებს იაფეტის შთამომავლებად ასახელებს".

მოვსეს ზორნაცი ჰაიკებს ასევე იაფეტის შთამომავლებად წარმოვედგენს:

(ზორნაცი. 62) "იაფეტო
იაფეტმა შვა გამერი
გამერმა შვა თირასი
თირასმა შვა თორგომი
თორგომმა შვა ჰაიკი,
ჰაიკმა შვა არამანეაკი
არამანეაკმა შვა არამისი
არამისმა შვა ამასია
ამასიამ შვა გელამი

გელამმა შვა ჰარმა

ჰარმამ შვა არამი

არამმა შვა არა შშვენერი“.

(ხორენაცი. 246) “ეს ნუსხა მთლიანად არც ბიბლიურია და არც ევსევი კესარიელს ემყარება. შესაქმე 10-ში გვხვდება მხოლოდ იაფეტის, გამერის, თირასისა და თორგომის სახელები; რაც შეეხება არამს, იგი სემის ვაჟადაა წარმოდგენილი“.

საინტერესო იქნება წარმოგიდგინოთ რ.გორდუზიანის ცნობა :

(რ.გორდ.ე. და ქ.69) = რ.გორდუზიანი “ეტრუსკული და ქართველური“, თბილისი, 1980 წ. გვ.69 “საინტერესოა, რომ ბიბლიაში თობელ, მოსოქ და თირას ერთად არიან მოხსენებულნი იაფეტის შვილთა შორის (შესაქმე, 10,2) თობელი და მოსოქი, მეცნიერთა ერთი ნაწილის აზრით, არიან ქართველურ ტომთა ტიბარენებისა და მოსხების ეპონიმები, ხოლო თირასი ტირსენიელთა, ანუ ეტრუსკთა ეპონიმი უნდა იყოს“.

აქვე გავეცნოთ შეხედულებებს იბერთა წარმომავლობის თაობაზე :

(ი.ჭ.ქ.ე.ი.1.404) “ებრაელი მეცნიერი იოსებ ფლავიოსი ამბობდა, რომ “იბერი“ თუბალისაგან არის წარმომდგარიო. ამავე აზრს იმეორებდა ესტატე ანტიოქიელი არქიეპისკოპოზი (IV ს. პირველი ნახევარი) და თოდორიტე კვიპრელი (IV საუკ.) რომელნიც ამტკიცებდნენ “თუბალი“ ეხლა იბერად იწოდებოა“. მნიშვნელოვანია ი.ჭავჭავაძის პოზიცია ქართველთა ერთობის შესახებ:

(ი.ჭ.ქ.ლ.) “ისტორიულ ქეშმარიტებად ცნობილია, რომ ეგვიპტელთა “მუ-შენი“, დაბადების “მოსონი“ ანუ “მოსხნი“ ეხლანდელი “მესხნი“, ჰეროდოტის “ტიბარენნი“, სტრაბონის “ტიბერნი“ და “კოლხნი“ შეადგენდნენ ქართველთა ნათესაობის ერსა. რადგანაც ისიც ქეშმარიტებად ცნობილია, რომ ძველისძველად ამ ქართველ ნათესაობას სჭერია მთელი სივრცე დალისის მდინართგან მცირე აზიაში - შავი ზღვის პირამდე და მთელი აღმოსავლეთი მხარე ამ ზღვისა, აგრეთვე იგი ადგილები, რომელნიც მტკვარსა და არაქსს შუა მდებარეობენ, აშკარაა, რომ ვისაც ამ ადგილებში დაჩემება რამ უნდა, ან ქართველების კეთენილების გაუქმება, - მოუხდება დაამტკიცოს, რომ ზემოთ დასახელებულნი ერნი ქართველთა ნათესაობისა არც იყვნენ და არც არიან“.

დავუბრუნდეთ კოლხური ტომების დიდ გაერთიანებას დიაოხს, რომელიც ასურელების წინააღმდეგ ბრძოლის მიზნით შეიქმნა. დიაოხში განვითარებული იყო ლითონების (განსაკუთრებით სპილენძის, აგრეთვე ოქრო-ვერცხლის) მოპოვება - დამუშავება და მესაქონლეობა. ცნობილი არიან დიაოხის მეფეები სიენი (ძვ.წ. XII ს. ბოლო), ასია (ძვ.წ. IX ს. შუა წლები), უტურფურესი (ძვ. წ. IX-VIII ს.ს. მიჯნა) [არ იკითხება უტურფესი?]. გამოდის, რომ სიენი არის პირველი ცნობილი მეფე უძველესი კოლხური გაერთიანებული სამეფოსი

(მომავალი საქართველოსი). დიაობების მკვიდრთა შთამომავლობას ბერძენი მწერალი ქსენოფონტე ტაობების სახელწოდებით იხსენიებს. ითვლება, რომ ამ სახელწოდებიდან მომდინარეობს საქართველოს ერთ-ერთი ოლქის ტაობის სახელი [დიაო[ხი] - ტმაო(ხი) - ტაო]. სადაც ტაოა იქ უცილობლად კოლხეთია.

იდუმალებით მოცული წარსულის ცოდნაა სახელწოდება "დიაოხი". "დიაოხი" - დან უნდა იყოს წარმომდგარი მეგრული სიტყვა "დიხა" = მიწა. (დიხა ქართულში გახდა თიხა). სიტყვებში "დიაოხი", "დიაუხი", "დიაიენი" ჩამალულია სიტყვა "აია" რაც ბერძნულში მიწას ნიშნავს. ასევე იკითხება "დიაოხში" - "დია" (ზევისს ერთ-ერთი წოდებაა). ამრიგად თითქოს სახელწოდება "დიაოხი" პირდაპირ კავშირშია ბერძნული მითოლოგიის უმთავრესი ღმერთების ზევისს (დია) და გეას (აია) სახელებთან. როგორც ბერძნული წყაროებიდანაც ცნობილია უძველეს კოლხეთში მამაკაცის გვამს მიწაში არ მარხავდნენ. ხარის ტყაეში ახვედნენ და ხეზე ჰკიდებდნენ. ეს იმის მიმანიშნებელია, რომ "კაცი ითვლებოდა ცის შვილად, ხოლო ქალი მიწის შვილად, ვინაიდან მათ გვამებს მიწას აბარებდნენ. ამ მოსაზრებას ემორწმება აპოლონიოს როდოსელიც: კოლხები ყველაზე მეტად თაყვანს სცემენ ურანოსს (ზევას) და გეას (დედამიწას). მცირე აზიელთა ღვთაება რეა (კიბელე) - "დიდი დედა" - ურანოსის და გეას ასულად ითვლებოდა. (კრონოსის მეუღლე).

ზეცის მიმართ კოლხთა ასეთი თაყვანისცემის გამო ხომ არ გაჩნდა ლეგენდა კოლხთა მეფის აიეტის - როგორც მზის ღმერთის, ჰელიოსის შვილობის შესახებ.

• გავიხსენოთ "არგო თესალიიდან მოადგა კოლხეთს" და ჩავიხედოთ ძვ. ბერძნული ენის ლექსიკონში.

(Д.Г.Р.с.11.1815) „История застаёт греков уже разделенными на несколько племен, говоривших на разных наречиях и диалектах... В древнейшие времена, о которых сохранили воспоминание Гомеровские поэмы (IX-VIII в.в. до н.э.), не было такого деления, не было даже какого-л. общего имени для всего народа, подобно позднешему имени - Элины. Упоминаемые у Гомера Элины были маленьким племенем в юго-вост. части Фесалии, а греки, как и целый народ, называются в поэмах Гомера разными именами: ахецы, аргивяне, данайцы“.

აი, ამ ელინების თესალიასთან უშუალო კავშირშია მეგრული სიმღერები.

"Ὀσσα [ოსსა] - Ὀσσα (гора в сев.-вост. Фесалии)

Ὀσσα [ოსსა] - 1.(веший) голос, (пророческое слово); 2.знамение, праз-днaменовaние; 3.слух, молва; 4.звук.

οσσα [ოსსა] - 1.насколько великий, сколь большой ИЛИ
сильный; 2.сколь многочисленный; безчисленные как листья.
ე.ი. თესალიაში არის მთა ოსსა, რომელსაც მიიჩნევენ როგორც დიდ
ბულს, ამალელებელს და მართლაც ამალელებელი ის გახლავთ, რომ ამ მთის
“ოსსა“-ს დაბლობში მდებარეობს ქალაქი “აია“.

Ὀραϊ [ორაი] - Горы, “времена” (богини времен года, ясной
погоды, урожая и красоты, хранительницы небесных врат,
спутницы богов, пре-имущественно Афродити).

ωραια [ორაია] - сбор последнего урожая, сельскохозяйственные
продукты.

ნუთუ არ შემოგესმათ ცნობილი მეგრული სიმღერის მისამღერი :

ორაი-და რაიდა, ორაი-და რაიდა

ოსსა რაიდა ვარაიდა და...

აქ უკვე შეიძლება ბერძნებმა ისწავლონ ჩვენგან თავიანთი დიდებული წარ-
სულის მონაკვეთი. ამალელებელია შემდეგი მეგრული მისამღერები :

ოსსა, ოსსა, ოსსა რაიდა ვარაიდა და...

ღია, ღია, ღიაო...

ღია, ღია, ღიაო...

Δια [ღია -] Ζεუს [ძეუს] = ზევსი

ამ მეგრულ მისამღერებში აღიბეჭდა ქრისტეს შობამდე თესალიაში, ელინ-
თა შემოდგომის დღესასწაული, როდესაც წმინდა მთის ოსსას ძირას ჭირ-
ნახულის დაბინავებას ზეიმობდნენ და მადლობას სწირავდნენ ზევსს და მოსავ-
ლის, ნათელი ამინდის, ყმაწვილობისა და სიღამაზის ქალღმერთებს ორაიდებს.

Φαρσαλιος [ფარსალოს] - Фарсал (город в Фесалии)

თესალიაში მთა ოსსას და ქალაქ აიას მეზობლად, სამხრეთით მდებარეობს
ქალაქი ფარსალა. ეტყობა თავის დროზე ეს ქალაქი იმდენად მომზინლავი ყო-
ფილა, რომ კოლხები (ქართველები) დღესაც, როცა უნდათ გამოთქვან გასაო-
ცარი ამბავი შემემთხვაო, იტყვიან: ფარსავი ამბავი დამემართაო.

ὄδω [ოდო] = ὀδο(ι) [ოდო(ი)] = ὀδοσ [ოდოს] - 1.путь, дорога; 2.улица;
3.русло, течение, направление; 4.путь, движение, переход, поезд-
ка, путешествие; 5.перен. путь, метод, способ, средство. по опре-
деленному методу, планомерно, методически, надлежащим спосо-
бом, здраво.

ὀδοω [ოდოო] - 1.направлять (нужным путем), вести; 2.настав-
лять, учить.

აღიქვით თუ რაოდენ უძველესი დროისაა სიმღერა “ოდოო“

ოდოოა - დიაო ე.ი. გზა ზევსისაკენ.

თუ შევაჯერებთ სიტყვების "იბი" -ს მნიშვნელობას "იბი" -ს მე-5 განმარტებასთან და გავიხსენებთ, რომ "ოღოია" განეკუთვნება ქართულ შრომით სიმღერებს, გაგვეხსენება "ოღოია" -ს სიმღერის დედააზრი:

საქართველო
საქართველო
საქართველო

შრომა არის გზა ღვთისაკენ.

ადიო [ოღოს] - певича, певец

ადი [ოღე] - 1.песнь, песня; 2.лирическая песня; 3.пение; 4.пение птиц.

აქედანაა ოღელია და შესაძლოა სიტყვა ოღეს.

ოღოიას აქვს მისამღერი - ოღოს ოღელია ე.ი. მომღერლებმა სიმღერები იმღერონ.

საქყონდიდოში ბავშვობისას თანატოლები ქიშკრიდან შემომძახებდნენ: ვილა-აფათია, ე.ი. ვითამაშოთო.

ελαφθολια [ელაფებოლია] - элафеболии (охотничий праздник, в честь Артемиды)

ελαφθ - βολια [ელაფებოლოს] - охотящийся на оленей

რა ვიცოდით, რომ არტემიდესადმი მიძღვნილი მონადირეთა დღესასწაული იგულისხმებოდა სიტყვა ლააფი-ს = თამაში-ს ქვეშ. აქედანვე, სიტყვა "ლააფი" -დან უნდა იყოს წარმომდგარი ქართული "ლა-ყაფი" და შემდგომ "ლაყბობა".

დროებით შევწყვიტოთ ძვ. ბერძნული და კოლხური ენების (ქართული ენაც კოლხურ ენათა ჯგუფს განეკუთვნება) ურთიერთობათა კვლევა და შევეცადოთ აეხსნათ კოლხური მენსიერების გამორჩეული ყურადღება თესალიისადმი. (ი.ჭ. VII 178) "ქართველთა სხვადასხვა ტომებს ზოგი თესალიელთა შთამომავლობად სთვლიდა". თესალიაში მოსახლეობდნენ პელასგები.

Αργος [არგოს] - 2.Αργος το Πελασγικον [არგოს ტო პელასგიკონ] - равнина на р.Пеней в Фесалии, область подвластная Ахиллу.

მდინარე პენეი, რომელსაც დღეს პინოსი ეწოდება, მიედინება თესალიაში და სანამ ეგეოსის ზღვას შეუერთდება, ჩაუვლის მთა ოსსას, რომლის სამხრეთით მდებარეობს ქალაქი "აია".

Πελασγικος [პელასგიკოს] - 1.пеласгический; 2.п.эт. = аргосский. ე.ი. სახელწოდება პელასგია ძვ. ბერძნებისათვის პოეტურად ასოცირდება ოღოიას არგონავტიკასთან.

Πελασγία [პელასგია] - Пеласгия, страна пеласгов.

Πελασγικον [პელასგიკონ] - 1.Пеласгическая стена (стена сев.Зап. части афинского Акрополя); 2.Пеласгик или Пеларгик (деревня или поле у сев.-зап. стены Акрополя).

Πελασγῶται [პელასგიოტაჲ] - пеласгиоты (племя в Фесалии), ^{POST}
Ελληνες [ელენეს]

საქართველო
საგარეო ურთიერთობების
მინისტროს

Ελληνες - 1.Эллин, грек; 2.элины (племя в Фесалии)

ე.ი. ძვ. ბერძნული ენისათვის პელასგები და ელინები ერთად ასოცირდებიან.

(ქს.ე. 4. 127) “ელინები (Hellenes) - ბერძნული ტომების საერთო სახელი ძვ.წ. VII ს-დან. მითოლოგიური ტრადიციით, წარმოიშვნენ ერთი საერთო წინაპრისაგან - ელენისაგან. ძვ. წ. IV ს-დან ამ სახელს უწოდებდნენ ყველას, ვინც ბერძნულ განთლებასა და კულტურას ეზიარებოდა”

ჩვენი მოსაზრება პელასგთა შესახებ დასტურდება იმითაც, რომ სახელწოდება “Πελασ” (პელას) ბერძნულ ენაზე ნიშნავს მეზობელს, ახლობელს, ამდენად ჩვენ ვირწმუნოთ პელასგების შემდეგი განმარტება :

Πελασγοι [პელასგოჲ] - пеласги (1.Древнейшие жители Элады, обитавшие на Балканском п-ве, в Малой Азии и на островах; 2.Ελληνες

(რ.გორდ. ე.და ქ. 56) “ჰეროდოტე თავის ისტორიაში (I, 57), სხვათა შორის მოიხსენიებს პელასგებს, “რომლებიც ახლაც არიან და ცხოვრობენ ტირსენთა ზემოთ ქალაქ კრესტონში [ეტრუსკიაში] და რომლებიც ოდესღაც ემეზობლებოდნენ ახლა დორიელებად წოდებულებს (მათ ეკუთვნით ის მიწა, რომელიც ახლა თესალიოტად იწოდება)”... ბერძენი ისტორიკოსის დროისათვის პელასგები ცხოვრობდნენ, ერთი მხრივ, იტალიის კრესტონსა და მეორე მხრივ, პელესპონტში და ისინი ერთ ენაზე ლაპარაკობდნენ (I, 57). ის, რომ პელასგების გადასახლება საბერძნეთიდან როგორც ანატოლიაში, ასევე იტალიაშიც ჰერ კიდევ ტროას ომამდე დიდი ხნით ადრე უნდა მომხდარიყო, სხვა მონაცემებთან ერთად იმითაც დასტურდება, რომ “ილიადის”, “ზომალდთა კატალოგისა” და, საერთოდ, ჰომეროსის პოემების მონაცემთა მიხედვით ტროა ომის დროისათვის [±1250] პელასგები კონტინენტურ საბერძნეთში აღარ მოსახლეობდნენ”.

(რ.გორდ. ე.და ქ. 64) “კვლევის თანამედროვე დონეზე სულ უფრო და უფრო ნათელი ხდება, რომ ქართველური კომპონენტი ერთ-ერთი არსებითი უნდა ყოფილიყო ძვ.წ.ა. II ათასწლეულის ეგეოსური, დასავლეთმედიტერანული ცალკეული კულტურისა და ენის ჩამოყალიბების პროცესში, რომ კავკასიურ-მედიტერანული მიმართების საკმაოდ დიდი ნაწილი სავარაუდოდ ოდინდელი ნათესაობის დონემდე კი არ აიყვანება, არამედ ძვ. წ. ა. III-II ათასწლეულთა მიჯნაზე დაწყებული კავკასიური მიგრაციებით უნდა აიხსნას... ჩვენ არ გამოვრიცხავთ იმ შესაძლებლობას, რომ ეტრუსკული წარმოადგენს პელასგურ-ქართველური ტიპის ენას. ამგვარი დასკვნის საშუალებას მოგვცა

გენეტიკურ-მატერიალური კავშირების დადასტურება ეტრუსკულსა და ქართველურს შორის“.

(რ.გორდ.ე.დაქ.60) “პელასგურ-ქართველური ელემენტები ალბათ უფრო არსებითია ეტრუსკულში. სხვათა შორის, ამ შრის კვალზე ეტრუსკულში მიუთითებს ეტრუსკული ონომასტიკის ანალიზიც... ფერი გვიჩვენებს, რომ ძველი სახელწოდება, როგორც წესი, ყოველთვის ავლენს კავშირს ეგეოსურსა და კავკასიურ ონომასტიკასთან. ა.მ.ეტრ. Tusci და კავკ. ΤΟΥΣΚΟΙ (ქართვ. ტომის თუშების სახელწოდება ბერძნ. წყაროებში)... ეტრ. Sovan-Suani და Σοανες (სვანების სახელწოდება ბერძნ. წყაროებში) და ა.შ. აქვე უნდა განვიხილოთ ალბათ ეტრ. Corona, რომელიც ჩანს, კავშირშია პელასგურ Κορνα (=Φορνα)-თან, ალბათ უკვე B-ხაზოვან Ko-tu-ში დადასტურებულთან. ჩვენის აზრით, მათი აყვანა შეიძლებოდა ქართულ-ზანურ კორდ-/კორტ- “კორდი“ ფუძემდებ, რომელიც გვხვდება ქართველურ ტოპონიმებში : კორტანეთი, კორტი, კორდი და ა.შ.“

(რ.გორდ.ე.და ქ.58) “ჰესიოდეს მიხედვით (თეოგონ. 1011-1016) : “კირკემ, ჰიპერიონიდ ჰელიოსის ასულმა, სულთ ძლიერ ოდისევსთან შეკავშირებულმა, შვა აგრიოსი და ლატინოსი უზადო და ძლევაშოსილი, და ტელეგონეც შვა ოქროს აფროდიტეს მეშეობით. ისინი ძალზე შორს, წმინდა კუნძულთა სიღრმეში ყველა სახელოვან ტირენიელზე მეფობდნენ“... ეს იძლევა საშუალებას დავასკვნათ, რომ ეტრუსკული ეთნოსის უფრო ადრეული, ტირსენებამდელი კომპონენტი უნდა ყოფილიყო ე.წ. პელასგური ტიპის სუბსტრატი, რომელთაგანაც უძველესი ბერძნული წყაროები გარკვეული თვალაზრისით აკავშირებენ მითიური კოლხი კირკეს დასავლეთში გადასახლებას“.

ჰესიოდეს, ძვ. ბერძნული ეპიკური პოეზიის მამამთავარს, რომელიც ძვ. წ. VIII-VII ს.ს. მიჯნაზე მოღვაწეობდა და “თეოგონიაში“ მოხსენიებული ჰყავს ჰელიოსისა და პერეის შვილები - კოლხთა მეფე აიეტი და კირკე, ეხმინება ძვ. წ. III საუკუნის ძვ. ბერენი პოეტი და მეცნიერი აპოლონიოს როდოსელი, როდესაც იგრ თავის “არგონავტიკაში“ აიეტს, რომელსაც “ქვეყნად ვერავინ გაუტოლდება ძლევაშოსილი კოლხეთის მეფეს“, მასთან სტუმრად ჰისულ არგონავტებთან წარმოათქმევენებს :

(“არგონავტიკა“.125) = აპოლონიოს როდოსელი, “არგონავტიკა“, მთარგმნელი ა.გეოვანი, რედაქცია ა.ურ.უშაძისა. თბილისი. 1975 წ. გვ.125.

“ეს მე გავიგე, როს შამის ეტლით ქვეანაირება შემოვიქროლე - როცა ჰელიოსს ჰესპერიაში მიჰყავდა ჩემი ღვიძლი და კირკე. ჩვენ მივალწიეთ ტირსენისს და იმ შორეულ ზღვის სანაპიროს, სადაც გაშლილა ჰესპერია და სადაც ბინადრობს ჩემი და დღესაც. შორსაა ჩვენგან ის ზღვა და მიწა : სად კოლხეთი და სად ტირსენიკე“.

ამვე გვერდზე სქოლიოშია მოცემული ტირსენიკე-ს ადგილმდებარეობის განმარტება: "იგ. ტირენი, ტირენია; ბერძ. Tyrrhenikon pelagos - ტირენიკი თალასა, ლათ. მარე ინფერუმ - "ქვედა ზღვა": ადრიატიკის ანუ "ზღვის ზღვის" სამხრეთით, იტალიასა და სარდინიას შორის რომ გაშლილა. სახელწოდება მიიღო ლიდის მეფის ატისის ძის ტირენოსისაგან (იგ. ტირსენოსი), რომელმაც იტალიაში კოლონია დააარსა".

აიეტის დის კირკეს საცხოვრებლად ეტრურიას ასახელებს თვით ჰომეროსიც:

("არგონავტიკა". 214) "მითოლოგიური ტრადიციით არგონავტებისა და შემდეგ ოდისეოსის ზეტიალს ადგილი ჰქონდა ცენტრალურ იტალიაშიც, ტირენიის (ეტრურიის) სანაპიროებთან. ამის გამოა, რომ კირკეს სამკვიდრებელს (აიიას) ტირანიაში ღებენ. აიიას პირველად და რამდენჯერმე ჰომეროსი იხსენიებს "ოდისეაში" - "წიელი გრძნეული კირკე"; "მივადექით კუნძულ აიიას; იქ ცხოვრობდა მშვენიერ-კულულებიანი საპათიო ღმერთ-ქალი, ენატკბილი კირკე, მრისბანე აიეტის ღვიძლი დაი".

თესალიასთან დაკავშირებით საინტერესოა შემდეგი ცნობა:

("არგონავტიკა". 207) "ბიზანტიური ხანის მწერალი გიორგი სანგელოზი (VIII-IX ს.) თავის "ქრონიკაში" იაფეტის მოდგმის ჩამოთვლისას აღნიშნავს, რომ თესალიელთა წინაპარი იყო თობელი. თობელს ანუ ტაბალებს კი ქართველთა წინაპარ ტომად მიიჩნევენ. თობელის ტომის შესახებ ძველი, ფრაგმენტულად შემონახული "ქრონიკა" გადმოგვცემს: თობელისგანაა თობელები, აზლანდელი იბერები".

ეს ერცელი ამონაწერები მოყვანილია არა საბოლოო დასკვნის გასაყვთებლად, არამედ იმის დასაანაზავად თუ როგორი ცხოველი ინტერესი გააჩნდათ ძვ. ბერძნებს კოლხეთის მიმართ. ისინი კოლხეთის კულტურის კვალს შორს იტალიაში, ეტრურიაში პოულობენ.

ყოფილი ეტრურიის, დღევანდელი ტოსკანას ჩრდილოეთით მდინარე არნოს ნაპირებზე გაშლილია ქალაქი პიზა, რომლის "სეზნიაც" გახლავთ კოლხთა უპირველესი ტაძარი ო-პიზა ("ო" - აღმატებულების თავსართია). იტალიური პიზა XI საუკუნეში ფლობდა კორსიკისა და სარდინიის კუნძულებს და ეს კუნძულები ჩვენს განსაკუთრებულ ყურადღებას უნდა იპყრობდეს, ვინაიდან მთელს მსოფლიოში მხოლოდ აქ, სარდინიასა და კორსიკაში მღერინ ჩვენი სიმღერების მსგავს მრავალბზიან სიმღერებს, რაც უდავოდ უძველესი კავშირების გამოკლენაა. (სხვათაშორის d. წ. V საუკუნეში სარდინიას ასევე ეტრუსკებიც ფლობდნენ).

(“არგონავტიკა“.10) “კოლხეთის სახელი არგონავტების თქმულებასთან დაკავშირებით პირველად მოხსენიებული იყო ძვ. წ. VIII საუკუნის ეაიკოს პოეტის ევმელოს კორინთელის გენეალოგიურ პოემაში “კორინთიკაში”.

(“არგონავტიკა“.30) “ბერძნებს კოლხები დასაბამიდანვე ჩაუთვლიათ თავიანთ თანატოლ, ღმერთთა შთამომავალ, ძლიერ და განათლებულ ხალხად. ბერძნებს რომელნიც ყველა არაბერძენს ბარბაროსს უძახდნენ”.

(“არგონავტიკა“. 31) “დიდი ესქილე ბევრად უფრო ადრე “მიკაქველ პრომეთეში” წერდა : კოლხიდის გმირნი, ყმაწვილნი, ქალნი, ომში მამაცნი და უშიშარნი”.

საინტერესო წარმოდგენა გააჩნდათ ძვ. ბერძნებს კოლხეთის გეოგრაფიაზე : (Б.С.Э.7.293) „По мнению древнеионийских географов (7-6 в.в. да н.э.) земля представляет собой плоский цилиндр, плавающий в Мировом океане. Плоская вершина этого цилиндра не вся обитаема, из нее выделяется ойкумена (обитаемая часть земли с центром в Элладе. Древнейшую карту кой представил Александр (кон.7-6 в.в.). Помещая в центре своей карты Средиземное море он разделил ойкумену на две разные части - Эвროпу и Азию. Границей материков служила р. Фасис“.

ჰესიოდეს თავის “თეოგონიაში” მდინარე ფასისი მსოფლიოს უდიდეს მდინარეთა შორის აქვს დასახელებული. იმ აზრს, რომ რიონი ითვლებოდა ევროპისა და აზიის გასაყარ მდინარედ, იმეორებს უკვე ჩვენი წელთაღრიცხვის VI საუკუნეში პროკოპი კესარიელი. ასევე უნდა გავიხსენოთ, რომ ფასიდა ეწოდებოდა მზის ღმერთის პელიოსის შვილს, კოლხას მამას.

I. Φασις [ფასის] - Фасид (1.сын Гелиоса, отец Колха; 2.река в Колхиде, ныне Рион; 3.верхнее течение р. 'Араξიჲ в Армении).

II. Φασις [ფასის] - Фасида (город в устье р. Фасид в Колхиде).

(მაკალათია. 26) “არრიანეს მოწმობით (II საუკ.) მდინარე ფაზისის შესაქალთან, მარცხნივ მზარეს; აღმართულია ფაზიანების ღმერთი ქალი, რომელიც გარეგნული გამოსახულებით ღმერთქალი რეა არისო. ასეაივე ცნობა მოეპოვება პავზანიუსს. თავისი “ელადის აღწერაში” 173 წ. აბ. ც. იგი ამბობს : სპარტაში ყველაზე უძველესი სიწმინდე არის საკურთხეველი არეიასი, რომლის ქანდაკება, როგორც ამბობენ, დიოსკურებს გადმოუტანიათ კოლხეთიდან”.

ანტიკური ისტორიოგრაფიის ჩვენამდე მოღწეულ უძველეს ძეგლში, პეროდოტეს (დაიბადა ძვ.წ. 484 წ.) “ისტორიაში”, მოიხსენიება რა ელადა, ეგვიპტე, სპარსეთი, ფინიკია, ასირია, თხრობაში შემოდის კოლხეთი, როგორც ერთ-ერთი თანამონაწილე იმ დროის მსოფლიო სინამდვილისა.

კოლხეთს, არგონავტიკას ეხმიანებიან ჰესიოდე, ჰომეროსი, პინდარე, ესქილე, სოფოკლე, ჰელანიკე, ევრიპიდე, ვირგილიუსი... და საერთოდ არ დაარწმუნებულა ძვ. საბერძნეთისა და რომაელების შვილები, ვისაც კი კალამი ხელში აუღია, რომ კოლხეთი არ ახსენოს, ხოლო ჩვენი (ქ. ცხ.)-ის შემქმნელები და მოვსეს ხორენაცი, ეს ძვ. ბერძნული კულტურის ამლიარებელი კაცი, პირში წყალდაგუბებულგებობით სდუმან კოლხეთის შესახებ. კოლხეთის დიდებული წარსულის ხსენება არც ერთ მათგანს არ აწყობს - მათ ქვეშარიტების წარმოსახვის სურვილი არ ამოძრავებთ.

(ქ. ცხ. II.104) "ჩვენი ისტორიკოსი იცნობს ჰომეროსს, პლუტარქეს, იოსებ ფლავიოსს, გიორგი ამარტოელს..." ასევე პირველ ტომში პტოლემეაიოსს და არ ახსენო კოლხეთი?

თითქოს გული უგრძობდათ, რომ იქნებოდა მცდელობა ჩვენი კოლხური წარმომავლობის წარხოცვისა, ძვ. ბერძენი და რომაელი ისტორიკოსები ერთხმად გაიძახიან:

(VI ს.) პროკოპი კესარიელი : „კოლხები შეუძლებელია არ იყვნენ ლაზები, ვინაიდან ფაზის მდინარეზე მოსახლეობენ. ხოლო სახელი „კოლხები“, როგორც სხვა მრავალ ტომისა, ამჟამად „ლაზთა“ სახელით შეიცვალა“.

აგათია სქოლასტიკოსი : „ლაზებს რომ ძველად კოლხები ეწოდებოდათ და სწორედ ისინი არიან, ამაში ეჭვი არ შეეპარება არავის, თუკი ის გაეცნობა ფაზისის, კავკასიის და მათ გარშემო მდებარე ქვეყნების მოსახლეობას“.

(VI ს.) იოანე დიდი : „ევროპაშია კოლხიკე, რომელსაც ესლა ლაზიკის უძახიან“.

(VI ს.) არრიანეს უსახელო რედაქტორი : „დიოსკურიდან ანუ სებასტოპოლიდან მდ. აფსარამდე უწინ ცხოვრობდა ხალხი, რომელიც იწოდებოდა კოლხებად და რომელსაც ესლა შეერქვათ ლაზები“.

○ ჰეკატეოსმა ძვ. წ. V საუკუნიდან მოგვანოდა ხმა მესხებიც კოლხები არიანო.

ბერძნებმა ესეც არ იკმარეს და კოლხეთის საზღვრები თითქოს საგანგებოდ მონღმნეს. ჩრდილო საზღვარს დაარქვეს „დიოსკურია“ (სებასტოპოლისი), არგონავტი ძმების სახსენებლად, სამხრეთ საზღვარს, ჰოროსს გადაღმა ქალაქს „აფსარტოს“, მედეას ძმის სახელი უწოდეს. ცენტრში რიონის ნაპირა ქალაქს ფასიდა, ჰელიოსის შვილის, კოლხას მამის სახელი და რიონის გაყოლებით ქვეყნის სიღრმეში აია, კუტაია, აიეტის სააფლობლოდ აღბეჭდეს.

უნდა ვირწმუნოთ, რომ არა ძველი ბერძნულ-რომაული კულტურა, ჩვენი ისტორიის მწვალგებელთა მეცადინეობით ვერასოდეს ვერ აღვიდგენდით საკუთარ წარსულს. გაიხსენეთ : „ქართულ საისტორიო წყაროებში ძველი

ბერძნული ენა

ჩვენი რჩული გვასწავლის : იყო ერთი ენა და დაიშალა მრავალ ენებად. დღეს რომ ენები სხვადასხვა ენაზე საუბრობენ, არის ნება. არცერთ ენას არ უცხოვრია ჩაკეტილ სამყაროში და განიცდიან ურთიერთგავლენას. პოეტთა ენით, მრავალი უცხოთა სიტყვა ქართულ სამყაროში ცხენზე ამხედრებული, მახვილით ხელში შემოიჭრა, მრავალი, ვაჭართა აქლემების ფლოკებს მოყოლილი, შორეული ქვეყნის მტვერივით დამკვიდრდა ჩვენს ენაში.

მისი ბრწყინვალეობა, ძველი ბერძნული ენა საქართველოში შემობრძანდა ვაჭრობის, მშენებლობის, ხელოვნების გზით და რაც უმთავრესია - ძველი ბერძნული ენის უძლიერესი ნაკადი ქრისტიანული რწმენის ნათებას შემოჰყვამ ჩვენს სამშობლოში. ძვ. ბერძნულ და კოლხურ ენებს მრავალი საერთო ფესვი გააჩნიათ მცირე აზიურ კულტურათა თანაცხოვრებიდან, მაგრამ მეოთხე საუკუნისათვის ძვ. ბერძნული ენა მეტად წინ წასული გახლდათ და საქართველოში ქრისტიანული რწმენის გასავრცელებლად აუცილებელი გახდა ბერძნული ენის გამოცდილების გამოყენებით შექმნილიყო ახალი კოლხური ენა - ეკლესიური ენა - ქართული ენა და ქართული ანბანი.

* დიძე, სამეგრელოში, კლარჯეთში, ოპიზელ მამათა ჭიერ შეიქმნა ქართული ენა. მეოთხე საუკუნისათვის ეს ნაწილი საქართველოსი ბიზანტიის იმპერიის შემადგენელი ნაწილიც გახლდათ და ეს ის პერიოდია, როცა ბიზანტია ინტენსიურად ცდილობს ქრისტიანული რელიგიის დანერგვას მის ქვემდებარე ხალხებში ადგილობრივი ენის, კულტურის გათვალისწინებით.

სალიტერატურო ენის ხელოვნურად შექმნის დიდი გამოცდილება გააჩნდა ბერძნულ სამყაროს : (A. G. P. c. 11. 1815) "От указанных выше диалектов, существовавших в живом употреблении в эпоху древнего греческого языка, надо отличать искусственные диалекты, употреблявшиеся лишь в литературе, особенно в поэзии, и представлявшие собой смешение какого-л. живого диалекта с элементами другого диалекта, ему современного, или того же самого, но более древней эпохи. Так уже древнейший литературный язык, на котором написаны поэмы Гомера, есть искусственный, представляющий собой смесь из элементов ионического и эолического диалектов, т. е. так называемый эпический или гомеровский язык. Он оказал

влияние на язык всей последующей поэтической литературы во всех ее формах, так образовались в литературе язык разных поэтических жанров: Элегии и ямбической поэзии - на основе ионического диалекта, мелической лирики - на основе главным образом Эолического диалектов, хоровой лирики - на основе древнего аттического диалекта". ე. ი. თვით ჰომეროსის ენაც ხელოვნურად შექმნილი სალიტერატურო ენაა.

ასევე ცნობილია, რომ ხალხური ლათინური, რომელიც საფუძვლად უდევს რომანულ ენებს, განსხვავდებოდა ციცერონისა და ვირგილიუსის კლასიკური ლათინურისაგან არა მხოლოდ მორფოლოგიისა და სინტაქსის დონეზე, რომელიც მას კლასიკურ ლათინურთან შედარებით ბევრად მარტივი ჰქონდა, არამედ ლექსიკის დონეზეც.

გაიხსენეთ, ძვ. წ. VIII სუკუნიდან დაწყებული, ისევე როგორც მთელ შავი ზღვის სანაპიროზე, სამეგრელოშიც დიოსკურიიდან აფსირტემდე ბერძნული დასახლებებია (დიოსკურია, ფასისი, პეტრა, აფსირტე), რიონის ხეობა სავაქრო მაგისტრალია, ბერძნული სახელია რეონი და მის შენაკად მდინარეებსაც [ჰიპოსი (ცხენისწყალი), გლავკოსი (ტეხურა)] ბერძნული სახელწოდებები აქვთ. გაიხსენეთ ფოთში არსებული თემისტეს ცნობილი ბერძნული ორატორთა სკოლა, მეფე გუბაზის მკვლელობის გამო გამართულ სასამართლოზე ლაზები კარგი ბერძნულის ცოდნით გამოირჩევიან, ლაზთა მეფეებს ბერძენ დიდგვაროვანთა შვილები მოჰყავდათ ცოლებად, არქეოლოგიური ძეგლები მოფენილია ბერძნული წარწერებით... და ცხადზე ცხადია, რომ მეგრულ ენას უნდა განეცადა ძლიერი გავლენა ბერძნული ენისა. ამ ნაერთს, მეგრული და ბერძნული ენისა, ვუწოდოთ ლაზური ენა. მეგრული ენა დღეს სუფთა სახით აღარ არსებობს. ჰყონდიდელები, ოდიშელები, აფშილები (ბედიელები) თავიანთ თავს მეგრელებს უწოდებენ და ტომობრივად ისინი მეგრელებიც გახლავან, მაგრამ ენა მათი არ არის სუფთა მეგრული და ეს გახლავთ ახსნა-განმარტება იმისა, რომ ხუთი საუკუნის დაშორების შემდეგაც მეგრელებად, ლაზებად, ქანებად წოდებულნი ერთმანეთს უთარჯიმნოდ აგებინებენ სათქმელს, ისინი ერთლაზურ (მეგრულ - ქანური + ბერძნული) ენაზე მეტ-ყველებენ :

(ჩიქობავა. 366) "ქანური და მეგრული ისე ახლოს დგას ერთმანეთთან, როგორც, მაგალითად, ხევსურული და გურული; როგორც ეს ორი უკანასკნელი ვერ ჩაითვლება ცალკე ენებად, ისე - ქანური და მეგრული. ქანური და მეგრული ისეთივე ორი კილოა ერთი ენისა, როგორც ხევსურული და გურულია ქართული ენის კილო.

შესაბამისად, ქართველურ ენათა ჯგუფში სამი წევრი გამოიყოფა : ქართული, ზანური და სვანური [და არა ოთხი: ქართული, მეგრული, ქანური, სვანური]."

ქართული ენა ასევე ლაზური და ბერძნული ენების ნარევი ენაა, მაგრამ განსხვავება მათ შორის გრამატიკაშია. ლაზური ენა ეყრდნობა კოლხურ (მეგრულ-ქანურ) გრამატიკას, ხოლო ქართული კოლხურის გარდა ბერძნულ-ლათინური გრამატიკის გამოცდილებასაც იზიარებს.

ჩამოვყალიბობთ ჩვენი შეხედულება : სამეგრელოში, კლარჯეთში, ოპიზაში, ოპიზელ მამათა მიერ ლაზურ და ბერძნულ ენათა სამყაროში (თავდაპირველად ქრისტიანული რწმენა ბერძნული ენით დამკვიდრდა) შეიქმნა ქართული ენა ქრისტიანული რელიგიის გასავრცელებლად მთელს კოლხეთში.

(ჩიქობავა. 117) = არნ.ჩიქობავა "ენათმეცნიერების შესავალი" თბილისი. 1952 წ. გვ.117. "საყოველთაოდ ცნობილია, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს თარგმნის ლიტერატურას სალიტერატურო ენათა განვითარების პირველ საფეხურზე (ისტორია მოწმობს, რომ რელიგიური შინაარსის ნაწარმოებთა - დაბადების, სახარების, სამღვდელმსახურო წიგნების - თარგმნითაც კი დაწყებულა არა ერთი ენის მწერლობა. სალიტერატურო ენა ერთდროულად კულტურის პროდუქტიც არის და კულტურის განვითარების იარაღიც".

ქართული ენის შექმნის აუცილებლობა განპირობებული იყო იმით, რომ მრავალი წინება (მაგ.: ამაოება, სპეტაკი, ნეტარება, დინება, რიდი...), რომელთა გარეშეც შეუძლებელი იყო ქრისტიანობის-არსის გადმოცემა, კოლხურ ენას არ გააჩნდა და საჭირო იყო მათი დანერგვა ჩვენს მეტყველებაში. ასევე რთულად იქნა მიჩნეული კოლხური ენის გრამატიკა (რომელსაც ჩვენ მოგვიანებით გავცნობით) და ოპიზელი მამები ბერძნულ-ლათინური გრამატიკის გამოცდილებას უსადაგებენ კოლხურ ენას. ამის შედეგია, რომ ლაზურსა და ქართულ ენებს შორის გაჩნდა დიდი სხვაობა, მიუხედავად იმისა, რომ მრავალი სიტყვა ლაზურსა და ქართულში ერთიდაიგივე ფუძიდან წარმოდგება.

ჩვენ არ შევუდგებით ქართულში დამკვიდრებული ბერძნული სიტყვების კლასიფიკაციას მეტყველების ნაწილებად და გავცნობით მათ დაახლოებით ანბანური თანმიმდევრობით. თქვენ უნდა დააკვირდეთ იმას, რომ თუ სხვა ენათა სიტყვები ძირითადად არსებითი სახელებით შემოდის ქართულ ენაში და გამოსახავენ საგნებს ან მოვლენებს, რომლებიც არ გააჩნდა ქართულს და ამ გზით მკვიდრდებიან ჩვენს მეტყველებაში, ბერძნული ძირითადად ზმნებით და ახალი გრამატიკის დასამკვიდრებლად აუცილებელი ატრიბუტიკით შემოდის. დავიწყოთ სახელწოდება "ანგელოსი"-თ, რომელსაც საოცარი პოეტური საწყისი მნიშვნელობა გააჩნდა :

αγγελος [ანგელოს] - 1.Вестник, посланец, гонец. седые волосы вестни-ки сознательного возраста.

αγη [აგე] - удивление, изумление;

აგე-რ არ ყოფილა? აგე-რ არ არის?

αγος [ავოს] - тяжкая вина (навлекающая проклятье)

ავოს, პასუხი ავოს.

αρα [არა], αρ [არ] "(перед согласн.) и ρα [რა] (αρ)[არ] - частица со

значением : логической связи, перехода к другому предмету в речи, и так, таким образом, а, и, и вот тогда...,

რა თქმა უნდა, რა-საკვირველია, არ უნდა გექნა.

αρα [არა] - 1.молитва, мольба; 2.проклятье; 3.беда, несчастье, погибел

არა რა? არა-შენდა შენი ოჯახი

αρα [არა] - вопрос частица (тж. αραιη) [ახვევ არამე] - неужели, разве;

დავირეკო თუ არა? ...არამედ უნდა გეთქვა

μα [მა] -(асс.иногда подразумеваемым, и преимущ. с отрицанием - частица, употребляемая в клятвах и клятвенных уверениях)

მა რა უნდა მეთქვას.

Αλιον [ალიონ] - Гелиос

ალიონი, ალი

αισα [აისა] - судьба, рок участь, богиня судьбы

ακρος [აკროს] - наруный, поверхностный (ამ სიტყვით გამოითქმება)

: поверхность кожи, поверхность воды;

ხალიჩაზე მი-აკრო (ე.ი. ხალიჩის ზედაპირზე)

αλαοσ [ალაოს] - 1.незрячий, слепой; 3.умерший, усопший.

შენ რა ალაო-თა ხარო? ე.ი. ბრმა ხარო?

αλια [ალია] - народное собрание

გურიისი იციან ალიაში გაატარესო.

αλλαγη [ალლაგე] - перемена, смена, замена

დასავლეთში მებობლებს შორის ღობეზე გადასასვლელი, ცოტათი შემად-
ლებულია, რათა ღორი ვერ გადავიდეს, ოდიშში უწოდებენ ოლაგეს, იმერეთ-
გურიაში ალაგეს. ე.ი. სხვაგან გადასასვლელი, ერთი ეზოდან მეორეში
გადასასვლელი. აქედანვეა ქართულში ალაგე - ოთახი და-ალაგე. ე.ი. ოთახის
არეული მდგომარეობა შესცვალეო.

αλευα [ალეო] - молотый хлеб

ალეობა (ხორბლის ლეწვა)

αλληλων [ალლელონ] - взаимно, между собой, они спорят между собой.

ლელო

αμα [ამა] - одновременно с...

ამა-ვე დროს

αμαα [ამაო] - посыпать голову прахом (в знак траура)

ამაო-ება, ამაო-ა ჩვენი ცხოვრება

αμερεσ [ამერეს] - 1.неделимость; 2.индивидуальное и общее

ამერი, იმიერ-ამიერი

αμφ-ηρησ [ამფ-ერეს] - со всех сторон обшитый, кренко

сколоченный.

რაიმე რომ მოეწონებათ გურია-იმერეთში იტყვიან ამფრიაო ე.ი. კარგიაო; აქედანვე უნდა იყოს ქართულში "ფერი".

ανα-θημα [ანა-თემა] - священное приношение, жертвенный дар.

ანათემას გადასცაო

ανα-κλιω [ანა-კლიო] - 5.устремлять верх, поднимать

ანაკლია

ανα-κοπη [ანა-კოპე] - 1.преграда, препятствие

ანაკობია

ανα-νεω [ანა-ნეო] - отрицательно качать головой

ανα-νεφο [ანა-ნეფო] - протрезвляться, приходиться в себя.

გ-ანანებო, ნანობსო, სინანული

αν [ან] - частица 1.ослабленное, нерешительное или условное

утверждение; соотв. русским вводным словам быть может, пожалуй

ან არა და; ან უნდა; ანდა.

α.ν.θ.ω [ანთეო] - 6.блистать, сверкать

ანთია, ნათება, სინათლე, სანთელი, განათლება, განთიადი, თენდება.

αξια [აქსია] - цена, стоимость; 3.вознаграждение, плата, нести

заслуженное наказание, воздавать по заслугам.

ეს სიტყვა ორჯერ შემოვიდა ქართულ მეტყველებაში. თავდაპირველად როგორც აქცია "წა-აქცია"-ს მნიშვნელობით (დააქცია, საქციელი) და დღეს როგორც აქცია, სააქციო საზოგადოება...

απλαи [აპლაი] - простая обувь

აპლაკუნებს, ფეხებს მო-აპლაკუნებს

απο [აპო] - приставка со значением удаления или отделения

აპო-ბს, შეშა და-აპო

ανιαω [ანიაო] - огорчать, удручать, мучить

ქონებო გა-ანია-ვაო, ნიავი

α-σπετος [α-სპეტოს] - невыразимый, несказанны, **т.е.**
безмерный, огромный.

საქართველო
საგარეო ურთიერთობების
მინისტროს

სპეტაკი

α-συλια [α-სულია] - 1.неприкосновенность; 2.право на убежище

α-συλον [α-სულონ] - неприкосновенное убежище

სულეთი, სული, ასული

α-τενης [α-ტენეს] - 1.тугой, крепкий, цепкий; 2.напряженный,
внимательный; 5.прямой, непреклонный

ატენი - ატენეს - შეტენეს

ατιταλλω [αტიტალლო] - 1.выращивать, воспитывать; 2.лелеять,
ходит или украшать.

ბავშვი ხელში აიტაცაო

αεριοσ, ηεριοσ [აერიოს, ეერიოს] - 1.воздушный; 3.поднятый топот
поднимающихся (при пляске) ног.

ფეხები აერიაო, ეერიაო, არევა, მორევა, აირიაო, არეული

αερο-δινησ [აერო-დინეს] - кружащий в воздухе;

ჰაერი

αι [აი] - о; если бы; только бы; о, если бы так вышло;

აი ესე რომ გეტქვა; აი ნახე;

βαβαι [ბაბაი] - (выраж. изумления) ах! о!

ბაბაია, ეს რა გაგიკეთებიაო

βαρεω [ბარეო] - 1.отягощать, обременять, преграждать;
2.тяготить, томить, удручать; 4.тяжело, мучительно.

ბარე-მ ბევრი ვეცადეო

βαιοσ [ბაიოს] - маленький, несбольшой

ბაია

βια [ბია] - жизненная сила, жизнь

ბია=კომში, ასევე თავი ა-ბია, შიბა, შიბმული

βορεασ [ბორეას] - северный ветер

ბორეასი (ჩრდილოეთის ქარი)

γαλη-αγρα [გალე-აგრა] - 2.железная клетка для зверей.

ჩიტის გალია

γαμοσ [გამოს] - 1.брак, бракосочетание, супружество; 2.свадьба,
брачный пир; 3.половое сношение, сожителство.

გამოს

ყუანაძ, ყუანა [გგონს, გგონა] 1.громко кричать. т.е. ^{ბყ}быть
услышан-ным; 3.подавать голос, давать знать криком; 4.объявлять,
говорить, рассказывать; 5.воспевать, прославлять

საქონელი
საქონელი

შენ ერე გგონს, გგონა.

ყუიან [გუიტონ] - 1.сосед; 2.близкий, сходный;
ერთმანეთი უნდა გუიტანოთ, ვიტანა, ატანა. იტანს.

ყემო [გემო] - 1.быть нагруженным; 2.быть полным,
переполненным, изобиловать

გემო, გემოზე გამოვებებიო. ე.ი. ავივსეო.

ყენიბოთ [გენებოს] - топор

როგორც შენ გენებოს, ე.ი. როგორც შენ მოკრი, შენი ნებაა, ნებიერი,
ნებართვა, ნება

ყენა [გენა] - 1.род, происхождение; 2.род, племя; 3.поколение;
4.отрыск, порождение, потомство.

ეს სიტყვა ჯერ IV საუკუნისათვის შემოვიდა როგორც გენი (საქყონდილოში
ხბოს უწოდებენ) და XX საუკუნეში როგორც გენეტიკა.

ყოთ, ყოთა [გონე, გონა] - 1.рождение; 2.произведение на свет,
роды; 3.семенная жидкость; 4.плод, отрыск, дитя; 5.потомство, род,
племя; 7.материнство; 8.всходы, урожай

გონება, ეგონა, გონაშვილი

ყოყოთ [გორგონ] - страшно, грозно

გვირგვინი, გრგვინვა

ყონა [გონია] - 1.угол; 3.угольник

გონიო

დაძონაძ [დაიმონაძ] - находиться во власти (мстящего) бо-
жества, быть одержимым, безумствовать, обезумевший от страда-
нии.

მონა, დაი-მონა. თავსართი "და" და ქვეყნს ნიშანი "ი" ბერძნულიდან
არის შემოსული ქართულში : და-ი-მორჩილა, და-ი-მცირა...

განვიხილოთ მაგალითი ორი ბერძნული სიტყვიდან ერთი რთული ქართუ-
ლი სიტყვის წარმოშობისა.

დალანე, დალანა [დაპანე, დაპანა] - 1.расходование, расход, трата;
2.расточительность; აქ შემომესმა სიტყვა დაპატიყება, რაც გამართლდა
კიდევ სიტყვა "ტას" მოძებნის შემდგომ.

თს, თი [ტის, ტი] - 1.кто (что)-либо, кто-нибудь, некто; 2.кто бы не
был, т.е. всякий, любой.

δαπανη-τισ [დაპა-ტის] ე.ი. ხარჯი გასწივ ვისთანაც გინდაო. ქართულში ამოავგდო "ჲ" მიიღო δαπα-τισ [დაპა-ტის] - შემდგომ "ს" შესცვალა "ე" - თი და მიიღო დაპატიე-ება.

τισ, τι [ტის, ტი]-დანაა რუსულ ენაში მეორე პირის ნაცვალსახელი "ты" - შენ. ასევე ქართულში ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანი - "ის" ბერძნულად Αιητης [აიეტეს] - არის სახელი აიეტი, ხოლო Αιητις [აიეტ-ის] ნიშნავს უკვე მედეას, ანუ აიეტის შვილს. ასევე Κολχιδ [კოლხის] არის მედეა, ანუ კოლხეთის შვილი და ასევე ქართულში ბუნების, მეგობრის.

სიტყვა "დაპატიება" -ს ეხმიანებიან შემდეგი ბერძნული სიტყვები :

δαπαηρια [დაპაერია] - расточительность

δια-πνεω [დია-პნეო] - рассеиваться

დააპნიაო, დაპნევა

კილოს ნიშანი "ო" ასევე ბერძნულიდანაა - დაიმონა-ო, დააპნია-ო

δαის [დაის] - факел и завершение жизни т.е. кончина

დაისი

δαπαω [დაპატო] - 1.разрывать, раздирать, растерзывать;

2.уничтожать, истреблять

დაპობა, შეშა დააპო.

δειλη [დეილე] - 1.пополу нная пора, предвечернее время,

სუერკი, вечер; 3.закат, запад.

დღევანდელი დღე დეილიაო, დაილია, სასმელი დეილია, დაღევა, სული დალია, დაღეული.

Διασια [დიასია] - диасии (Афинский праздник Zeus μελιχοσ, справляющийся 23-го анместериона)

για-σημοσ [დია-სემოს] - 1.явственный, заметный; 2.словный, замечательный, выдающийся;

დიასამიძე

δια-φθειρω [დია-ფთეირო] - 1.разрушать, уничтожать, опустошать; 2.убывать, умертвлять, опустошать

აფთარი, შე აფთარო.

διν-ωδες [დინ-ოდეს] - водовороты реки

დინე [დინე] - кружение, вращение, водоворот.

დინება, წყალი მიე-დინება. ლო-დინ-ი ?

δι-οικεω [დი-ოიკეო] - 1.жить особняком; 2.управлять, руководить, заведовать; 3.устраивать, он добьется всего чего хочет. вести скромный образ жизни

დაოკება, გრძნობები უნდა დაიოკო. მეგრულში დოკირი = დააბი, დოკირი = დაბმული.

δία-δημα [დია-ღემა] - головная повязка, диадема (преимущественно персидских, позднее тж. у македонских и других царей).

ღიაღემა, ღიაღი.

ε - преимущ. εε при выражении горя или сочувствия ой! ах! увы!

ეე, ეს ვერ მოგივიდა კარგი საქმეო.

εγυη [ენგუე] - 2.обручение, помолвка

ეგუე, უნდა შე-ეგუ-ო

εγω, εγαν [ეგო, ეგონ] - 1.я (в непосредств. связи с глаголом именит. пад. употребляется преимущ. в составлении с другими лицами): ты радостен, а я страдаю, вот я самый 2.(в ответах) да вот именно, с отрицанием нет

ეგონა, შენ ეგრე გეგონოს

εις [ეის] - 1.один, единый

ის. აქედანაა შესაშე პირის ნაცვალსახელი "ის" (ის კაცი მოვიდა)

εισα [ეისო] - внутренняя часть, глубина

ეივსო, ὄρμος ὀევსო, სავსე, ავსებული, გავსებული, ვასიებული.

εκα-εργος [ეკა-ერგოს] - действующий на далекое расстояние, т.е. далеразящий

კარგვა, არ ეშინია, რომ და-ეკარგოს?

* εκκλησια [ეკლესია] - общее собрание, нарѣдное, сходка; 4. церковь

ეკლესია

εκ-μασσω [ეკ-მასსო] - 1.вытирать, стирать, счищать; 3.натирать, намазывать; 4.придавать чему-л. форму

კმაზვა, საქმელი შეკმაზე

ελασα [ელასა] - 1.гнать, погонять, ездить верхом на лошади; 2.угонять, уводить.

გურიაში როცა რაიზე მძიმე ტვირთი უნდათ გადაათრიონ რამდენიმე კაცის დახმარებით, ვთქვათ, საწნახელი, ერთმანეთს ამხნევებენ შეძახილით : ელესა, ელესა...

ελεω [ელეოს] - 1.жалость, сожаление, сострадание, сочувствие; 2.испытывать сожаление к кому л.;

ელევა, ვერ ელევა, ჩემი თავი შემოევლოს, მოვლა, მოვლილი...

εν [ენ] - 1.(на вопрос "где")

“ენ” საიტოკ-ენ? სახლისკ-ენ?

εν, ενι [ენ, ენი] - 1.внутри (чего л.)

ενθα-δε [ენტა-დე] - здесь, тут, вот здесь (именно)

ην [ენ] - вот посмотри (=взгляни-ка), ну вот;

ენდე - ენდე არ დევს?

επιαιτω [ეპაიტეო] - 1.требовать, просить; 2.выпрашивать,

вымаливать;

პატიება, ეპატიოსო

επαρην [ეპარენ] - 2.пролагать (себе) путь, продвигаться;

პარვა, ეპარება

επι-πινω [ეპი-პინო] - 1.выпивать, запивать, пить вино после еды;

2.пить.

გაპიპინება, ფილა ღვინით გაპიპინაო.

Επιφανης [ეპიფანეს] - Эпифан "славный"

ეპიფანე

επι-χειρω [ეპი-ხეირა] - 1.(выдаваемая на руки) плата, мзда,

вознаграждение.

ხეირი, ხეირი გენახოსო

εραστης [ერასტეს] - горячо любящий, влюбленный

ერასტი

Εριδος^ο[ერიდოს] - Эрида (богиня раздора, сестра и спутница

Аррея : дочь ночи).

მოერიდე, მორიდება, რიდი

ερωσ [ეროს] - 1.любовь, страсть

გოეფ-ეროს, ამ სიტყვაში ბგერა “ფ” შემთხვევით არ არის მოხვედრილი.

φιλια [ფილია] - 1.любовь

კმაყო-ფილია; ფილია; ფილიევი;

εστε [ეს-ტე] - до тех пор пока (не), покуда

ესთე მოგიხდება შენო.

εταiros [ეტაიროს] - влечение, сопутствующее наслаждение,

самые близкие и душевные (друзья)

εταρη [ეტარე] - 1.подруга, спутница; 2.гетера, любовница;

ნეტარება, ტარება...

ζα [ძა] = δια [დია] = Ζαν [ძან] = Ζευσ [ძეუს] = Зевс

თითოეული ეს სახელწოდება ზევსისა ასახულია ქართულ მეტყველებაში.
δια [დია] - მეგრელები მშობელს ეძახიან დია-ო, ე.ი. ღმერთო ჩემოო, ასევეა ქართულში დია-სახლისი = სახლის ღმერთი;

Ζαν [ძან] - ეს სიტყვა იხმარება შთაბეჭდილების გასაძლიერებლად - ძან ძლიერ-რიაო.

Ζευσ [ძეუს] -იდან წარმოდგება - ძე ე.ი. ჩემი ვაჟი - ჩემი ღმერთო.

Ζαλη [ძალე] - 1.морское волнение, шторм; 2.бурное течение, потоки крови; 3.жителейские буры, бедствия, невзгоды;

ძალა, ძალები, ქლუული

Ζησις [ძელოს] - 4.предмет рвения, цель соревнования т.е. счастье.

ძლება, გაძლება

Ζοφος [ძოფოს] - 1.мрак, тьма; 2.вечная тьма, царство теней; 3.закат, запад; 4.мрачность

მძაფრი

Ζωα, Ζοα [ძოა, ძოა] - 1.жизнь; 2.средства к жизни, средство пропитания;

Ζωη [ძოე] - наподобие животных

ძოვა - ძროხამ ბალახი მოძოვა

ქართული ენა ბგერა ე(ენ)-ს იყენებს ბერძნულის მსგავსად: ე-ახლა, ე-მონა, და-ე-მორჩილა, და-ე-მსგავსა, ნახ-ე, მოიარ-ე, ე რა დაგემართა კაცო?

ησ [ეს] - არის შემოსული როგორც ჩვენებითი ნაცვალსახელი: ეს გოგო კარგად თამაშობს...

ηδισ [ელოს] - удовольствие, наслаждение;

ელოს, თავი მაგიდაზე ჩამო-ელო...

ηλιος, ηελιος [ელიოს, ეელიოს] - 1.солнце, солнечные стрелы, т.е. лучи до захода солнца; от восхода солнца до его заката; видеть солнечный свет, т.е.быть в живых, жить; под солнцем, т.е. на земле, на свете; не быть больше в живых.

დღე არ და-ელიოს, რა ელის, ვერ შე-ელია, ელოდება. ლოდინი.

ημαρτημενωσ [ემარტემენოს] - неправильно, ошибочно, быть неправильным.

რა ემართება

ηματιος [ემატიოს] - 1.дневной; 2.работающий днем; 3.ежедневно; вино, которое корабли ежедневно привозят.

მატება, დღეს უნდა მო-ემატოს

ημερα, ημερη, αμερα [ემერა, ემერე, ამერა] - 1.день; 2.с нынешнего дня, отныне, каждый день, ныне, сегодня;

ამერი, ამიერიდან, მრავალჯა-მიერ-ი; მეგრულად ემერი-რე აბანი არისო;

რომ არ შეგეკმნათ შთაბეჭდილება ბერძნული ენა მხოლოდ მეგრულ ქართულშია ძლიერად დამკვიდრებული, მოგიყვანთ ერთ მაგალითს:

ημερω [ემერო] - 1.делать ручным, приругать, укрощать
აქედანაა რუსული სიტყვა умеренный.

ηστην [ესთენ] - 1.видеть, созерцать; 2.смотреть, глядеть; 3.выс-
матривать, искать; 4.познавать; 5.воображать; 6.быть осведом-
ленным, познать;

ესთე იყო, ესე იყო

μαλια [თალია] - 1.изобилие, довольство, роскош; 2.пир,
празднество, наслаждатся пиром.

თალია

μαρσοσ [თარსოს] - 4.дерзость, наглость; 5.назоизливность;

თარსი

θεο-φιλησ [თეო-ფილეს] - 1.любезный или угодный богом, счаст-
ливый, блаженный;

თეოფილე

ιαμα [იამა] - 1.целительное средство, лекарство; 2.исцеление

ეამა

ιξαρ [იხარ] - сильное желание, страсть,

იხარა, გაიხარა, ხარება

καματος [კამათოს] - 1.тяжелый труд, напряжение, усилие;
2.усталость, утамленность

კამათი (ზუსტი განსაზღვრებაა)

κλειστρον [კლეისტრონ] - 1.засов, запор, замок

კლიტე

κοιτος [კოიტოს] - 1.ложе; 2.ночной покой, ложиться спать,
спальная;

კოტრიალი - ლოგინში გაკოტრიალდაო

κεφαλισ [კეფალოს] - головка

კეფა და თევზის სახელი კეფალი (დიდი თავი აქვს)

λαμπα [ლამპა] - 1.факел, свет

ლამპა

λαπαρι [ლაპარა] - 1.пах; 2.живот

ლაპარაკი. ე.ი. ხმა მუცლიდან ამოდისო.

ληγη [ლეგო] - кончатъ жизнь, умирать

შავ-ლეგო

λεξ-ηρησ [ლებ-ერეს] - прикованный к постели, т.е. немощный

მეგრულში ლეხი-რე = ავადმყოფიანო. ქართულში გაღაბული, ლახვა, ლახვარი. გლახა, გლეხი

λεων [ლეონ] - лев

ლეონი, ლევანი

λιαν [ლიან] - 1.очень, весьма, крайне, чрезвычайно; 2.слишком далеко; 3.вполне, совершенно, превосходно, отлично;

ქართულში "ლიან" დამკვიდრდა სხვადასხვა სახით. თავსართ "ძა"-სთან ერთად წარმოქმნის ზმნიზედას "ძალიან"; თავსართ "გუ"-სთან ერთად - ზმნას გუ-ლიან და ზმნა "დააგო"-სთან - ლიანდაგი;

με [მე] - я

მე

μαδδα [მადდა] - 1.место; 2.лепешка, ячменный хлеб

მადა, მადლი

μαλη [მალე] - 1.под мышкой и под мышку; 2.за пазухой, тайно;

და-მალე, მალვა

μαργος [მარგოს] - 3.крепкий, пьянящий; 4.жадный, прожорливый; 5.похотливый, распутный

შე-მარგოს

μαρτυς [მარტუს] - засвидетельствовавший своей кровью, т.е. мученик

მარტილობა, მარტობა, მარტილი; მარტყოფი (მარტოდ ყოფნა)

μαχη [მახე] - 1.бой, сражение; 5.способ сражаться, боевая техника;

მახე დაუგო

μακλος [მახლოს] - 2.роскошный, пышный; 3.буинный, неистовый
მახლას

μαομαι [მაომაი] - желать, стремиться, намереваться, томясь желанием начать трапезуготовые ринутся с копьями. отважившись на это.

მაომა, ომი ასევე მა-ბრძოლა, მა-ჩვენა...

μαεω - 2.поглаживать, ошупывать

ხელი მოუსო, მოუსვა

ματα [მატა] - 1.пустая замя, напрасный труд, блуждение

ფეხბურთელზე იტყოდნენ - ბურთით კარგად მატაობსო
რუსული - мататься;

μεγαλο-στομος [მეგალო-სტომოს] - большеротный, с большой
пастью

μεγαλο-φωνος [მეგალო-ფონოს] - громогласный, обладающий
громким голосом - მეგაფონი

μεγαλω [მეგალოს] - 3.величаво, величественно, пышно;
გალობა

μεγεθω [მეგეთო] - поделить величиной

შენც შეგედოსო, მოგედოსო, მიღება

μεγ-ηριτος [მეგერიტოს] - являющийся целью борьбы,
заставляющий бороться за себя;
არ მეგერიოს, მოგერიოს, მოგერიება;

μεδω [მედო] - 1.заботиться, покровительствовать, охранять;
2.обдумывать, замышлять, подумывать
მედო, მე გულში მედო, მენდომება, მონდომება

μεθω-ερμηνεω [მეთო-ერმენევო] - толковать, переводить,
дословный перевод
მთარგმნელი

μελαινω [მელაინო] - 1.окрашивать в черный цвет, делать темным.
შელანი

μελημα [მელემა] - 1.забота, попечение; 2.тревога, беспокойство;
3.предмет заботы, сокровище;
თავს შევლება

μελιτειον [მელიტეიონ] - напиток из меда

შელიტონი და მელიტა

μελω [მელლო] - 1.намереваться, собираться, быть готовым;
2.предстоит, подлежать, быть необходимым, предстоящее
რა მელო-დება

μελω [მელლო] - задержка, отсрочка

შელოდგ, დამელოდგ

μετεω [მეტეზო] - иметь долю

მომიტეზგ, ნატეზი

μετηκα [მეტეკა] - 2.отпускать, ослаблять, падать духом;
5.откидывать прочь; испустить дух, умереть; 6.ронять, лить
რა მეტეკა ნეტავო, დატაკება.

μηδω [მედოს] - мысль, намерение, замисел; 2.забота, тревога

მედოს

μια [შია], μιας [შიას], μιας [შიეს] - приставка

შია-კითხვა, შია-სხურა, შიეს-ვენა

μονασ [მონას] - одинокий; 2.покинутый, брошенный

მონა

μον-αυλια [მონ-ავლია] - одинокая жизнь, одиночество

მონიალი - ძველად სამეგრელოში დაბალი ფენის გლეხს უწოდებდნენ.

μουσα, μου [მოსა, მოა] - муза

მოა ჩქარა = მოვა ჩქარა, მოსა-ვალი, მოსა-მსახურე, მოსა-ნათლი

μυσ-παραν [მიო-პარონ] - миопарон (легкое пиратское судно)

მიეპარონ, პარვა

νακτη-νακος [ნახე, ნახოს] - шкура, руно

ნახე, იასონმა ცხვრის ქუჭკი ნახოს?

ναμα [ნამა] - 1.источник, ключ, ручей, река; 3.влага, вода;

ნამი

ναματ [ნამატ] - богатый источниками

ნამატი, მატება

ναυσ [ნავს] - корабль, судно

ნავი

νεβροσ [ნებროს] - молодой олень, оленок

νεβρ-ωδησ [ნებრ-ოდეს] - подобный оленю т.е.одетый в оленью

шкуру

მაშინ განუწყრა ნებროთ გმირი

νοτιос [ნოტიოს] - влажный, мокрый

ნოტიო

ξενια [ქსენია] - гостеприимство, радушный прием

οβολοσ [ობოლოს] мелкая монета,

ობოლი

οικο-μεν [ოიკო-მენ] - из дому, прибыть сюда из (своего)

отчества;

μοικεята, მოიკეята, კეეთა, გაკეეთილი

οροφιασ [ოროფიას] - живущий под крышей, т.е. домашний

ოროფია მეგრულად ნიშნავს სიყვარულს

οναριον [ონარიონ] - осленок

ონავარი, შე ვირუჯელაო.

ονια [ონია] - горе, печаль, скорбь, мука;

ქალაქი ონი და გვარი ონიანი

ολα - ოპა (შეძახილი)

ολισ [ოლის] - 2.милость, благоговение; 3.почтительный страх

благоговейное почитение; -4.почтение, уважение; 5.усердие, рвение;

ქართველთა უპირველესი ტაძარი "ოპიზა" და გვარიც - ოპიზარი

ορβηλασ - Орбел (горная цепь в сев. вост. Македонии, на границах Фракии)

ორბელიანი, ორბი

ορεω [ორეო] - 1.обладать зрением, быть зрячим, видеть; 3.Смотреть, глядеть, обозревать, созерцать;

მეგრულში (ლაზურში) ორე ნიშნავს - არის, სორე სკანი მოთა = სად არის შენი შვილი შვილიო.

ορμη [ორთე] - благополучие, успех, счастливо управлять государ-ством.

მეგრულში ორთე ნიშნავს კეთებას. მეურთი, მივდართათი, აშო მიკორთი. ძვ. ბერძნულ ენაში პარმონიული წყვილის "ρμ" ["რთ"]-ს გარშემო მრავალი სიტყვაა შექმნილი, ასევეა ქართულშიც : რთვა, რთველი, რთული, გამორთვა, მია-რთ-ვა, მა-რთ-ალი, მა-რთ-ვა, ფ-რთ-ხილი, ფო-რთ-ხვა, ფ-რთ-ა, ფა-რთ-ო, ფა-რთ-ობი, ფა-რთ-ალი, ფუ-რთ-ხი...

ορεω [ორეგო] - 5.наносить удар, поражать, ранить

რეგვა, დარეგვა ქართულშიც და მეგრულშიც.

οφισκασα [ოფისკასო] - 1.быть присужденным или приговоренным, подвергнуться штрафу; 2.быть осужденным, понести наказание

ოფლი და კანი

οκα [ოხა] - для усиления

ოხ შენი... ოხ მე

οχυρα [ოხურა] - укрепленные места

ოხურეი (დასახლება)

οσαχη [ოსახე] - столькоми способами, всеми возможными способами.

სახე, მხატვრული სახე, ცხოვრება უნდა ასახო, მსახიობი

οτατα [ოტატი], οτοτοτο [ოტოტოტო] - увы ! увы ! о горе !

ატატატა (დაცაცხანება)

παλαι [პაპაი] - 1.απαπλαι в выраж.скорбы, увы ! о горе !

აპაპაა (როცა ხაზგასმით უნდათ უარის თქმა)

παλαιος [პაპაიოს] - Папей (имя главного бога у скифов)

παλαιας [პაპაიას] - папочка, бат:ошка

παππος [პაპპოს] - 1.дед; 2.предок, прашур

პაპა, ჩემი პაპაი.

πατηρ, πατρος [პატერ, პატროს] - 1.отец (Zeus)

პატრონი, მეგრულად პატენი.

πεπων [პეპონ] - 1.созревший, спелый; 2.смяченный, кроткий;

3.милый, дорогой; 4.малодушный, робкий;

პეპო

πετρα, πετρα [პეტრე, პეტრა] - скала, утес.

სახელი პეტრე და სახელწოდება ძველი კოლხური ციხე-სიმაგრისა პეტრა (დღევანდელი ციხისძირი)

πιμπλυμα [პიმპლემა] - 1.наполнять, забеременеть

გაპიმპილაო (გააესოფი)

πινω [პინო] - пить, выпивать

ყურძნის ჭიში "პინო", ასევე გაპიმპინება

πλατυ [პლატპ] - открытое место, равнина

პლატო

πιτυς [პიტჰს] - итальянская сосна

ფიჰჰი

πυρος [პუროს] - пшеница; 2.пшеничное зерно;

პური

ρυσσαι [რუსთა] - 1.задерживать, удерживать; 3.охранять, стереть;

რუსთავი

ρεω [რეო] - 1.течь, литься; 2.растекаться, разливаться;

3.расплаваться, исчезать; 4.наплавать, устремляться;

ჩვენ ვიცით, რომ "გაია" არის მიწა, "რეო" ნიშნავს სელას. ე.ი. გაია-რეო = მიწაზე იარეო. "რეო"-დან არის წარმომდგარი რიონის სახელწოდება (ი.ჯ.ჭ.ე.ი. 425) "პროკოფი კესარიელი...(რიონს) რეონს უძახის" ე.ი. VI საუკუნეში რიონს რეონი ერქვა. "რეო" ჭდება სხვა სიტყვებშიც : ღ-რეო-ბა, მოუა-რეო, გამოატა-რეო, მიმღინა-რეო-ბა, გამოუ-არეო....

σαββατον [საბბატონ] - субота

ქართული ხმარობს ებრაელურს - "შაბათი", მეგრული ბერძნულს "საბატონი"; რუს.:სუბოტა; ფუძე "შაბათს" და "საბატონს" ერთი აქვთ

σαχη [საჯე] - 1.снаряжение, вещи, личные вещи, поклажка;

საგანი

σανδαλιον [სანდალონ] - сандалия (деревянная подошва)

ремнями)

სანდლები

Σαραπις, Σεραπις [სარაპის, სერაპის] - Сарapis или Серапис (египет-ский бог жизни и исцеления)

ციხე-სიმაგრე სარაპანი, შემდგომ შორაპანი და სახელი სერაპიონი.

σαφηνεια [საფენეია] - 1.ясность, точность; 2.верность, чистота
საფენელი, დაფენა, ფენა, გამოფენა

σεσω [სეიო] - 1.гнать, преследовать; 7.натравливать
მისევა, მიუსია.

σηκωμα [სეკომა] - святилище, храм

საკმეველი

Σιων [სიონ] - Сион (гора, на склонах которой находится Иерусалим)

სიონი

σороς [სოროს] - погребальная урна; 2.гроб. поговорка: стоять одной ногой в могиле.

სორო, სოროში შეძვრა.

στεφανη [სტეფანე] - 3.венец, диадема; 6.горная вершина

σοφροφ [სოფრონ] - 1.благоразумие, здравый смысл; 2.скромность, целомудрие; 3.разумная речь или мысль

σωσω [სოსო] - 1.спасать; 2.благополучно уносить; 3.беречь, оберегать; 4.блюсти, соблюдать; 5.хранить в тайне; 6.помнить

σικον [სიკონ] - 1.подъем, крутизна; 2.орлиный или вздернутый нос;

ταβλα [ტაბლა] - игральная доска (на табло)

პატარა მაგიდა "ტაბლა" და სტადიონზე ტაბლო ერთი ფუძიდანაა. ტაბულა.

ταλαροσ [ტალაროს] - корзина, плетенка

ტალავერი

τανταλω [ტანტალოუ] - размахивать, раскачивать

მიტანტალებს

ταρασσω [ტარასსო] - 3.волновать, вздыхать; 10.бурное собрание, бу-шующее море

ტაროსი

τερεν [ტერენ] - гладкий, мягкий, нежный, кроткий-

ტერენტი [თითქმის ტერენტი გრანელის პორტრეტია]

τιφος [ტიფოს] - болото

ტიფას, რაც მე დამენართაო

τυπω [ტუპო] - наносить себе удары в лицо (в знак скорбы)

ტუფტა (გაიხსენეთ დატირებები დასავლეთ საქართველოში).

Ιακινθος [იაკინთოს] - Гиакинф или Иакинф (1.сын спартанского царя Эбала - любимец Аполлона; 2.миф.спартанец, пожертвовавший своими дочерьми для спасения родины)

იაკინთე

υμασ [იმას] = σμε [იმე] = σμεασ [იმეას] → σμεισ [იმეის], σμασ [იმონ] -

ვყ

კუთვნილებითი ნაცვალსახელები იმას, იმან და იმერეთში გავრცელებული შორისდებული "იმე" - იმე ბატონო.

πτο-κριτης [იპოკრიტეს] - 1.толкователь; 2.актер; 3.песнопевец, декла-матор; 4.притворщик, лицемер.

ჰიპოკრატე

πτο-χρω [იპო-ხრო] - смазывать, помазывать;

აპოხიერა

σσασ [ისსოს] - метательное копьё

ისოს, შეესოს, ისარი

σστερω [ისტერო] - позже, после

ისთე რომ

σφαντος [იფანტოს] - тканый

და-იფანტოს, ფანტა

φερω [ფერო] - 1)Нести (пойди отнеси это гостю), носить (носить под сердцем кого-л.); 9)получать в награду; 11)оказывать (оказывать услугу, кому-л.); 12)сносить, терпеть;

მრე-ფერო, ფერება

φιλια [ფილია] - любовь

კმაყო-ფილია, გვარები ფილია, ფილიყვი;

φλοιστικη [ფლოისტისტიკე] - искусство племенных изделий из лыка;

ფლოსტები

φσ [ფუ] - возглас отращения или презрения φι!

ფუი ეშმაკს.

χαλισ [ხალის] - чистое (неразбавленное) вино

ის, რაც ხალისიან გუნებაზე განაწყობს კაცს.

χαρα [ხარა] - радость, восторг;

გაგა-ხარა, ხარება, გახარება, ხარი, სა-ხარება
χαρᾶττω [ხარატტო] - 1.острить, точить;
ხარატი, ხარატიშვილები.

χλῆσθ [ხილოს] - зеленый корм, фураж.
ხილი

ὦ ! [ო !] - (выраж.изумление, восхищение, негодование или скорнь) ο ! ой ! ах !

ო-პიზა, ὠ, ὠ რა დიდებულია.

ὠμα [ომა] - в сыром виде

უმი

ბერძნულია სიტყვა, რომელიც ჩვენ მოგვესადაგება :

ἀνιστοριᾶ [ანისტორისია] - незнание истории.

ქართული ენის მსგავსად მრავალი ბერძნული სიტყვაა დამკვიდრებული
რუსულ შეტყველებაში : мать, дом, папа, матрос, милый, мера, дра-
пануть, кратко, кран, крепко, тропа, мелкнуть, аркан, особенный,
опора, стало-быть, прокалывать, пропить, портить, пока, понос,
полакомиться, застегнуть, стол, менять, трамва, тры, хрен, пора,
пасха, шир, пить, плен, подагра, полѠса...

ბერძნულია გამოთქმები : „ოეთრი ყვაეი“ - „ვაშლი ვაშლის ხის ახლოს
ეცემა“ - „ერთი შერცხალი გაზაფხულს ვერ მოიყვანს“.

თავად სიტყვა „ბერძენიდან“ წარმოიშვა შემდეგი ქართული სიტყვები:
ბერძენი → ბრძენი → ბრძნული → ბრძენმა ბრძანა → ბრძანება →
საბრძანებელი → ბრძანდება → დაბრძანდება .

მსოფლიო აზროვნება დღესაც ძირითადად ძველ ბერძნულ ენას ეყრდნობა.
ამის შედეგია ის, რომ ბერძნულ ენასა და ქართულ ენას შორის დიდი ხნის
კავშირის გაწყვეტის შემდეგ (ბიზანტიის დასაწყისიდან XV ს.) XIX-XX
საუკუნეებში მისი უდიდებულესობა ძველი ბერძნული ენა კვლავ შემობრძანდა
ქართული ენის შეტყველების სივრცეში მისთვის ჩვეული გზით - მეცნიერების,
ბელოვების გზით. ძველი ბერძნული ენის აბალი ნაკადის მასშტაბურობის
აღსაქმელად მოვიყვანოთ მაგალითები მხოლოდ ორი ასო-ნიშნით “ე“-ნი და
“კ“-თი დაწყებული სიტყვებისა :

ენკაუსტიკა, ეგოისტი, ეთნოსი, ელეგია, ემბლემა, ემბრიონი, ემპირიული,
ენერგია, ენდემური, ენერგეტიკა, ენთუზიაზმი, ექს, ეპარხია, ეპიგრაფა,
ეპილეფსია, ეპილოგი, ეპისტოლე, ეროტიული, ეიფორია, ეფექტი, ჰეგემონია,
ეთიკა, ელექტრონი (ნიშნავდა ქარვას, ოქროს ზოდს), ეგზარქოს, ეგზემა,
ეგზოტიკა, ეგოდა, ევანგელიკური, ევკალიპტი, ევრიკა, ევროპა, ეთერი, ეთილი,
ეკოლოგია, ეიფორია, ეკლექტიზმი, ეკონომიკა, ელიფსი, ემპირია, ენდემი,

ეპიგრაფი, ეპიზოდი, ეპითეტი, ეპიკური, ეპისკოპოსი, ეპოსი, ეპოქა, ^{ერესი,}
ეროსი, ეტიმოლოგია, ეფემერული, ექო, ექსორია, ექსტაზი.

სახელმწიფო
საქართველო

კათოლიკოსი, კაკაფონია, კატორღა, კვიპაროსი, კლიმატი, კლიმაქსი,
ლიტი, კომეტა, კორიფე, კადმეა, კათარზისი, კათედრა, კალიგრაფია, კანონი,
კარდიო-გნოსტიკა, კატაკლიზმი, კატეგორია, კერამიკა, კატასტროფა, კლემ-
ტომანია, კლინიკა, კოლონა, კოსმეტიკა, კოსმოსი, კოსმოგონია, კრატერი,
კრიტერიუმი, კრიტიკა, კრისტალი.

რასაკვირველია, ბერძნული წარმოშობის მრავალი ქართული სიტყვა არ
არის შესული ჩვენს მიმოხილვაში. გამოტოვებულია ისეთი სიტყვები, რომლე-
ბიც შეიძლება საკამათო იყოს. ბერძნული წარმოშობის ზოგიერთი ქართული
სიტყვა კი ისტორიულ მოვლენათა, ფაქტების ფონზე უნდა იქნეს განხილული,
მაგალითად - ანგარება.

(ქს.ე.1.434) "ანგარება - უარყოფითი, ამორალური თვისება, რომელიც
ახასიათებს ზოგიერთი ადამიანის ქცევას. ანგარებიანი ადამიანის მთელი საქ-
მიანობის მიზანია მხოლოდ საკუთარი ეგოისტური ინტერესების დაკმაყო-
ფილება, პირადი სარგებლობის მიღება".

(ქს.ე.1.435) "ანგარია (ლათ.angaria, ბერძნ.angareia - ცხენის ფოსტა,
ჰპარს. ანგირდ-ცხენოსანი მალემსრბოლი) 1.საერთაშორისო სამართალში -
მეომარი სახელმწიფოს მიერ ნეიტრალური სახელმწიფოს სავაჭრო გემის თუ
სხვა სატრანსპორტო საშუალების რეკვიზიცია ომის საჭიროებისათვის... 1
მსოფლიო ომის დროს, 1918, ინგლისმა და ა.შ.შ-მა მოახდინეს მათ
ნავსადგურებში მდგარი ჰოლანდ.გემების რეკვიზიცია; 2.რომის იმპერიაში -
სახელმწიფო ტვირთზიდვისათვის საპალნის ცხოველთა მიწოდების ბეგარა.
ბიზანტ. და შუა საუკუნეების ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაში ანგარია
ეწოდებოდა სხვა სახელმწიფო ბეგარასაც (მუშაობა გზების, ხიდების, ციხეების
მშენებლობაზე), აგრეთვე საბატონო ბეგარას". აქედან უნდა იყოს წარმოშ-
დგარი მეგრული სიტყვა ინგარს = ტირის, ნგარა = ტირილი, ეტყობა მძიმე
ბეგარა ჰქონდათ გადასახდელი.

ჩვენ უნდა დავაკვირდეთ, რომ მეგრულ ენას გაცილებით ნაკლები მარაგი
გაჩნია ძვ. ბერძნული წარმოშობის სიტყვებისა, რაც იმას მიგვანიშნებს, რომ
ქართულმა ენამ დროის მოკლე მონაკვეთში მიიღო ძვ.ბერძნული წარმოშობის
სიტყვების ასეთი ქარბი მარაგი.

ჩვენი მოსაზრების - ქართული ენა შეიქმნა IV საუკუნეში, - განსამტკი-
ცებლად უნდა გამოვავლინოთ ლათინური ენის გავლენა ქართულ ენაზე,
ვინაიდან IV საუკუნემდე ბიზანტიაში სახელმწიფო ენა ლათინური იყო.

ქართულში დამკვიდრებული ლათინური ენის ფენის მოსაძიებლად, მცხეთის მძღვანელოთ ს. ყაუხჩიშვილის 1916 წ. ქ. თბილისში "ლათინურ-ქართული ლექსიკონით".

adamo [ადამო] (αδამαυ) [ადამანი] - ვეტრფი, მზიბლავს.

ქართულში სახელწოდება "ადამი"-სა და "ადამანი"-ის სინთეზით მიღებულ იქნა ადამი-ანი

addo [ადდო] - ვუმატებ, ვურთავ;

მხარზე თავი მი-ადო

adeo [ადეო] - მივდივარ, მოვდივარ (მოსვლა);

ადე, ადექი

acgre [აეგრე] ზმნ. - უგუნებოდ, ძლივს;

აეგრე მოგიხდება

ager [აგერ] - მიწა, ყანა, სოფელი;

აგერ (მიწაზე) აგლია შენი თოხი;

arguo [არგუო] - ნათელვყოფ, ვააშკარაებ, ვაძხვლ (მხილება)

ვერ ვგუობ სიცრუეს, არ ვგუობ.

area [არეა] - მოედანი, ასპარეზი, კალო;

არე-მარე

ars [არს] - ხელოვნება, მეცნიერება, ხერხი;

arsis [არსი] - ვიწვი, ცეცხლი მეკიდება;

ცხოვრების არსი, უყვ-არს, არსება, არსებული, არს = არის;

as [ას] - ასი (წონის საზომი, ფულის ერთეული)

ასი (ამას ეზმიანება შუმკრული as = ერთი)

augeo [აუგეო] - ვზრდი, ვამრავლებ, ვადიდებ.

აუგე, წესი აუგე, სახლი აუგე, ააგო.

bucino [ბუკინო] - ბუეს ვუკრავ

ბუკი და ნალარა

catta [კატატა] - კატა (დედალი)

cattus [კატუს] - კატა (ხეადი)

carculio [კურკულიო] ან gurgulio [გურგულიო] - 1.ველი; 2.ლოთი,

მოჭედიფე.

გურგულიო

curo [კურო] - ვზრუნავ, ვუვლი;

მაი კაცი ნაზიკოს კუროაო, შალვა მაყვალას ეკურკურებაო. ბუღას
ეწოდება ასევე კურო.

curopalates [კუროპალატეს] - 1.სასახლის მოურავი; 2. (გვიანდ.)
კუროპალატი [curo "ვზრუნავ", palatium "სასახლე"]
debilis [დებილის] - დასუსტებული, სუსტი;
დებილი.

evagor [ევავორ] - ნაპირებზე გადასვლა, ადიდება;

აგორდა, ვავორებ თოვლის გუნდას;

georgica [გეორგიკა] - სასოფლო სიმღერები;

irrideo [ირიდეო] - 1.დაეცინი; 2.ვიცინი;

ერიდეო [ე.ი. არ დაეცინონო]

iste [ისტე] - ეს, მაგალითად;

ისტე (ისტე) რას გეტყვი იტი ? ისე (ისტე) შენი ბრალიცაა.

iuro [იურო] - ვფიცავ

იუარა (ე.ი. ფიცი გატება)

follis [ფოლის] - ქისა, ფულის ტომარა
ფული

magis [მაგის] ზმნა - უფრო; guam magis - რაც შეიძლება უფრო;
განსაკუთრებით მაგის ჭინი მჭირსო.

male [მალე] ზმნს. - ცუდად, ბოროტად, აეად, უხეიროდ;
მალე გეშველება.

ve [ვე] - ზმარებული თავსართ ნაწილაკად, აძლევს ძირეულ სიტყვას
უარყოფით მნიშვნელობას.

"ვე" იდენტური მნიშვნელობით გამოიყენება ლაზურ ენაშიც : ვე-შილებე
= არ შეიძლება, ვე-მაგართე = ვერ მიხვალ, ვე-რგუნო = არ ვარგა;

ქართულში დაინერგა "ვერ" - ვერ შეველევი, ვერ ვგუობ, ვერაფერს
გეტყვი...

de [დე] - (წინდებული, იზმარება მოკმ.ბრ.) - გან, მიხედვით, გამო, შესახებ;
მაგ. deamo -გაგიყვებით მიყვარს.

ქართულში "დე" დამკვიდრდა ზმნების დაბოლოებად : მიყვარ-დე; მძულ-
დე...

es [ეს] - 1.ხარ (აწმყოს II პ. მხ. რ. ზმნისაგან Sum); 2.იყავ (ბრძანებითი
კილო მხ.რ. ზმნისა Sum).

ქართულში "ეს" იზმარება, როგორც ზენებებითი ნაცვალისაზელი - ეს
გააკეთე, ეს წაიკითხე.

hic [ჰიკ] - ზმნს. - აქ.

ლათინური ჰიკ = ქართული იქ → აქ

ad [ად] - წინდებული, accus) 1.-კენ, -თან, მახლობლ-ად, -მდე, მიხედვით;
-თვის; ad fenestram - ფანჯარასთან; ad flumen - მდინარის მახლობლ-ად;
“ად” ქართულში გადაიქცა ვითარებითი ბრუნვის ნიშნად : მახლობლ-ად
მეზობლ-ად, საჩუქრ-ად; ასევე “ად” ჩაჯდა კითხვით სიტყვებში - სად? -
რად?

mereo [მერეო] - 1.დავიმსახურებ, ღირსი ვარ; 2.ვმოულობ (მუშაობით),
ვიძინ;

მერე ვიშოვნი, მერე შევიძინ;

vere [ვერე] - ქეშმარიტად.

ეს სიტყვა რუსულში იხმარება როგორც რწმენის აღმნიშვნელი - вера;
ჰაიკთა ენაზე დამკვიდრდა როგორც ჰაიკური სახელწოდება “ვერეც” ანუ
“ვრაც” ანუ ზემოური. ქართულში გამოიყენება როგორც თბილისის ერთ-
ერთი უბნისა და მდინარეთა სახელებად ქ.თბილისში, ქ.მცხეთაში და ქ.გორში.

vagor [ვაგორ] - დავხეტიალობ;

ვაგორავებ; აქედანვეა რუსული вагон;

valde [ვალდე] - ძალიან;

ვალდებულება

valles [ვალლეს] - ველი

via [ვია] - “გზით”, გავლით

გაია-რეოსგან განსხვავებით ვია-რეო ე.ი. გზით ვიარეო. ვიაროთო.

virī [ვირი] - მამაკაცი

გამორჩეული მამაკაცური ბუნების (ამტანობა) გამო ეწოდა სახელდარს ვირი.

vireo [ვირეო] - ამწვანებული, გადატ. აყვავებული;

გადა-ვირეო-დი, გადა-ვირე-ვიო, ავირიეო;

yel [ველ] - 1.ფერინავ; 2.მინდა, მსურს; 3.მგონია, ვფიქრობ;

აქ ჩამოვწერეთ ხალხურ მეტყველებაში დამკვიდრებული, ლათინური წარ-
მოშობის სიტყვები და რასაკვირველია მრავალი ლათინური სიტყვა შემოვიდა
მეცნიერების, ხელოვნების გზით, რომლებსაც აქ არ მოვიხილავთ.

ქართულ ენაში ბერძნული და ლათინური სიტყვების ასეთმა ქარბმა მარაგ-
მა უნდა გაგიჩინოთ უკმარობის გრძობა, თუ რატომ არ არის ეს საკითხი
სათანადოდ გაშუქებული ჩვენი ისტორიის ან ქართული ენის სახელმძღვა-
ნელოებში. ამ ისტორიული მოვლენის შეგრძნებით ქართველი ბავშვები ხომ
მეტ სიახლოვეს იგრძნობენ ბერძნულ-რომაულ კულტურასთან, ევროპულ
სამყაროსთან. მიღებულია გამოიქმა, რომ ევროპული მცნება ემყარება სამ
ძირითად მოვლენას: ბერძნულ კულტურას, ქრისტიანულ რწმენას და
ფრანგულ ჰუმანიზმს, რომელთაგან ორი საერთოა ქართველებისა და ევრო-
პიელთათვის.

გავეცნოთ ა.ჩიქობავას მოსაზრებებს ენათა შედარების საკითხების გამო-
შემო. (ჩიქობავა. 6) = არნ.ჩიქობავა "ენათმეცნიერების შესავალი" თბილისი,
1952 წ. გვ. : "ენათა შედარებას მიმართავდნენ...მეტადრე - მეთვრამეტე
საუკუნეში, ცდილობდნენ გამოეყვანებინათ მონათესავე ენები; შეუძნეველი
არც ის რჩებოდათ, რომ ენა ცვალებადია, მაგრამ ამ ცდას მეთოდური ხასიათი
არა ჰქონდა, შედარება მეცნიერულ საფუძველს მოკლებული იყო : ჯერ ერთი,
ერთმანეთს აღარებდნენ მხოლოდ სიტყვებს, მასთან არა მხოლოდ ძირითადი
ლექსიკური ფონდისას, არამედ განურ-ჩევლად ყოველგვარს, მათ შორის
ნასესხებ სიტყვებსაც; გრამატიკულ წყობს, სიტყვის თავსართ-ბოლოსართს
ყურადღება არ ექცეოდა, მას შესადარებლად არ იყენებდნენ; მეორეცა-და,
შედარებას შემთხვევითი ხასიათი ჰქონდა : საკითხს წყვეტდა შესადარებელ
სიტყვათა გარეგნული მსგავსება.

ამგვარი შედარება სწორ დასკვნამდე შემთხვევით თუ მიგვიყვანდა (ევრო-
პის ენათა ნათესაობა ამგვარი შედარების შედეგადაც შენიშნეს ჯერ კიდევ
მეთვრამეტე საუკუნეში: ამ ენათა საბოლოოს გამო). მეტ წილ შემთხვევაში
ასეთი შედარება მცდარ შედეგს იძლეოდა (ასე, მაგალითად, ფილოსოფოსმა
ლეიბნიცმა ქართული ენა ბერძნულის მონათესავედ მიიჩნია ბერძნულიდან
ნასესხები სიტყვების - "ორგანო", "კლიტე" და მსგავსთა - საფუძველზე).

სამწუხაროდ ა.ჩიქობავა არ გვიხსნის ლეიბნიცის შეხედულების სიმცდარის
მიზეზს, მაშინ როდესაც ჩვენი ჩამოთვლილი საერთო სიტყვები შეადგენენ
ორივე ენის ძირითად ლექსიკურ ფონდს და მოყვანილი გვაქვს თავისი
თავსართ-ბოლოსართებით. ა.ჩიქობავა განაგრძობს :

(ჩიქობავა. 6) "ენის მეცნიერული შესწავლა-გაგებისათვის მნიშვნელობა
აქვს მხოლოდ ისეთ შედარებას, რომელიც შესადარებელ ენათა ისტორიის
გარკვევას შეგვაძლებინებს : შედარება - საშუალებაა, ისტორია კი - მიზანია.

შედარებისა და ისტორიის საკითხები ახლებურად იყო დასმული რასკოთან,
ბოპთან, გრიმთან, ვოსტოკოვთან. სახელდობრ :

რ.რასკი ამტკიცებდა: არსებითია სწორედ გრამატიკულ მოვლენათა (ფორ-
მანტიებისა, თავსართ-ბოლოსართების) შედარება და ბგერით შესატყვისობათა
დადგენა.

ფ.ბოპი აღარებდა მონათესავე ინდოევროპულ ენათა ზმნების უღლილებას,
ე.ი. შედარება შეეხო გრამატიკულ ფაქტებს.

ბგერათა ისტორიული ცვლის ფორმულა - გერმანულ ენათა მასალაზე -
მოცემულია ი.გრიმის მიერ ("გრიმის კანონი").

სლავურ ენათა ისტორიის, კერძოდ, ისტორიული ფონეტიკის საკითხები
მეცნიერულ ნიადაგზე დაყენა ა.ვოსტოკოვმა (გამოკვლევაში სლავური ენის
შესახებ).

ამგვარად, ენათა მეცნიერული, ისტორიულ-შედარებითი შესწავლა პირველად შემოვიდა ენათმეცნიერებაში სლავური, გერმანული და მათი მონათესავე ინდოევროპული ენების შესწავლის პროცესში.

ენათა მეცნიერული შედარება - ესაა შედარება ისტორიის საფუძველზე და ისტორიის მიზნებისათვის. საგანი შეიძლება გავიგოთ, თუ ვიცით მისი ისტორია.

მაგალითი. ქართულად ვამბობთ და ვწერთ: მე ვარსებობ, შენ არსებობ... მაგრამ იმავე ფუძის მეორე ზმნაში გვაქვს : მე ვარ, შენ ხარ... რატომ არ ვამბობთ: მე ვარ, შენ "არ"... ანდა: მე ვარსებობ, შენ "ხარსებობ"? რამ გაუჩინა ხ-თავსართი ხ-არ ზმნას?

ირაკვევა, რომ ძველად, თხუთმეტიოდე საუკუნის წინათ, მეორე პირის აღსანიშნავად ყველა ზმნას ხ-თავსართი ჰქონდა : შენ ხ-არ, ხ-იყავ, ხ-ეტყუ და სხვა. მაშასადამე ხარ-ზმნას კი არ გასჩენია ხ-თავსართი, არამედ ხ-იყავ, ხ-ეტყუ და სხვა ზმნებს დაჰკარგვიათ ეს ნიშანი მეორე პირისა ; ძველი ვითარება დაუცავს ხ-არ და ხ-ვალ ზმნებს (მო-ხ-ვალ, მო-ხ-ვედი...). მოვლენის წარსული რომ გავითვალისწინეთ, გასაგები გახდა ის, რაც მანამდე გაუგებარი იყო.

შეიძლება საიდუმლოს გასაღები აქ იმალება. ვინაიდან საქართველოს ისტორიის ახალ აღქმამდე უცნობი იყო ისტორიული მიზეზი ბერძნულ-ლათინური სიტყვების ქართულ მეტყველებაში დამკვიდრებისა, ამ მოვლენას არ ექცეოდა სათანადო ყურადღება. ისტორიული მიზეზი კი ის გახლდათ, რომ საქართველოში ადგილობრივი ენის მეშვეობით ქრისტიანული რწმენის დასაწერად საჭირო გახდა ქართულ ენაში დანერგილიყო ისეთი მცნებების მომცველი სიტყვები, რაც აუცილებელი გახლდათ ქრისტიანული რწმენის შესაცნობად და რომელი მცნებების მომცველი სიტყვებიც არ გააჩნდა ადგილობრივ ენას.

ასეთი აბსტრაქტული არსებითი სახელები გახლავთ : აისი, ალიონი, ამაოება, ამერი, სინანული, ნათება, სული, გონი, დინება, დოკება, პატიება, რიდი, ნეტარება, ძლება, ხარება, ლოდინი, არეა, არსი, მადლი, გალობა, საგანი, ძწლა და სხვა.

არნ.ჩიქობავა სამართლიანად შენიშნავს :

(ჩიქობავა, 83) "არ არსებობს ენა, რომელიც მხოლოდ საკუთარი საშუალებებით კმაყოფილდებოდეს. ყველა ენაში გვხვდება ნასესხები სიტყვები. სხვა ენებიდან შეთვისებული სიტყვები ზოგ ენაში მეტი რაოდენობითაა, ზოგში - ნაკლები რაოდენობით, მაგრამ ნასესხები სიტყვები ყველა ენაში არსებობს (ერთგვარ გამონაკლისს ჩინური წარმოადგენს)..."

ისიც ხდება, რომ ნასესხები სიტყვები ენაში ნახევარზე მეტი აღმოჩნდება (ასეა მაგალითად, დიდესტნის ტაბასარანულ ენაში, სპარსულ ენაში); მაგრამ

ეს არ ემუქრება ენის არსებობას, არ უქმნის საფრთხეს ენის თვითმყოფლობას სხვა ენის მასალების მოზღვაება ლექსიკურ შემადგენლობაში არ არის საშიში ენისათვის მანამ, სანამ დაცულია მისი ძირითადი ლექსიკური ფონდი და გრამატიკული წყობა. სანამ ენის ეს სასიცოცხლო ცენტრები ხელუხლებელია, სანამ ენის საფუძველი დაცულია, მანამ ენის თვითმყოფობას საშიშროება არ მოეღოს, ენა დიდი რაოდენობით შეითვისებს ხოლმე სხვა ენის ლექსიკურ მასალას, გადაამუშავებს თავისი სისტემის ნორმების მიხედვით, გამოაყენებს მას თავისი გამდიდრებისათვის.

ყოველ ენაში არსებობს სხვა ენებიდან ნასესხები სიტყვები, მაგრამ ისინი შეექსოვიან მოცემული ენის სისტემას და აღარ იგრძნობიან, როგორც უცხო მასალა. მხოლოდ ენის ისტორიის სპეციალისტებმა თუ იციან მრავალი ასეთი სიტყვის წარმომავლობა (თუმცა არც მათთვის არის ცნობილი - წარმოშობის მიხედვით - "საკუთარი" ესა თუ ის სიტყვა თუ "უცხო").

ამაირად გაქართულდა ასირიული-არაბული-სპარსული წარმოშობის მრავალი სიტყვა : ქალაქი, ქუჩა, ოთახი, ფანჯარა, მოედანი, საკანი, აივანი, ალაბი, ფოლადი, დამბაჩა, ბუხარი, სუფრა, ფარჩა, ქაშარი, ქარვასლა, ქაფქირი, ქილა, არაყი, ნახირი, თიფთიკი, თოხლი, თუთა, ბატი, მაიმუნი, მსუბუქი, შაირი, მგოსანი, პატივი, გზირი, ავარია, ფიქრი, თარეში, არაკი, თავაზიანი, დარიბი, თაღლითი, თარხანი = თავისუფალი...

ბერძნულ-ლათინური სიტყვების დამკვიდრება ქართულ მეტყველებაში სხვა მოვლენაა. ბერძნულ-ლათინური შემოდის ქართულში როგორც გრამატიკის ატრიბუტიკით (ინვენტარიით), ასევე ზმნების სახით. ზმნა წინადადების წამყვანი ელემენტი და ბერძნულ-ლათინური ზმნები ქართულ ენას სრულებით ახლებურად, ფილოსოფიური აზროვნების გადმოცემის უნარის მქონე ენად წარმოგვიდგენენ : განიავება, ტენვა, აზია, გაამოს, გეგონოს, გენებოს, ეგონა, აივსო, კარგვა, ელევა, ეპარება, ედოს, ემართება, ენატება, ეამა, იხარა, იკოტრიალა, შემერგოს, მაომა, მოუსო, მოიგერიოს, მევლება, მელოდება. მომიტეხე, მიუსია, აუგი, ადექი, ერიდე, ვაგორავებ...

საინტერესოა აჩიქობავას შემდეგი დაკვირვება :

(ჩიქობავა. 194) "ქართულში მრავალი ნასესხები სიტყვა ბოლოვდება -ცია, -სია და -ზია-თი. ნაცია, ევოლუცია, რეაქცია... კომისია, პროფესია, ვერსია...პრეტენზია... ყველა ეს სიტყვა ლათინური წარმოშობისაა, მაგრამ მას -ია არ მოუღდის ბოლოს: io - გვაქვს (natio, ფრანგულში -ion). და თუ ქართულში -ია მივიღეთ, ეს იმითომ, რომ ეს სიტყვები რუსული ენის მეშვეობით შემოვიდა ქართულში და რუსულში კი -ия გვაქვს (нация, комиссия, претензия...)".

ასევე შემოვიდა რუსულიდან ქრისტიანობა (христианство) და ქართულად კი გამოითქმის - ქრისტიანობა.

ა.ჩიქობავა მრავალგზის იმეორებს ისტალინის გამონათქვამს: - "ენის საფუძველს ქნის მისი გრამატიკული წყობა და ძირითადი ლექსიკური ფონდი" - და თუ ეს ასეა ჩვენ ხშირად უნდა შევიხედოთ ჩვენი ენის ლექსიკური ფონდის სალაროში და დროულად დავალაგოთ ისინი მათი წარმომავლობის მიხედვით, რათა უკეთ გამოიკვეთოს, საქართველოს წარსულით დაინტერესებული ყველა პირისათვის ჩვენი ისტორიული ურთიერთობანი მსოფლიოს ხალხებთან და მათ კულტურებთან.

კლარჯეთი, ქრისტეანობა და ქართუ

ქიროზის ხეობა რომ ოღითგანვე სამეგრელოს, ლიხს დასავლეთ საქართველოს კუთვნილებდა, მშვენიერად იცოდა ერეკლე მეფემ.

(ინგოროყვა. 293) "1783 წლის ტრაქტატის დადების შემდეგ, როდესაც რუსეთი 1791 წელს მოლაპარაკებას უნდა შესდგომოდა ოსმალეთთან, ერეკლე II-ის ელჩი აცნობებდა რუსეთის მთავრობას :

"რადგანაც ტრაქტატსა შინა აღთქმულია, რომ წარმომდინარეობითა დროისათა ჩვენს დაკარგულს სამფლობელოს მივადებთ რუსეთის საქურვლის ძალით და ან სხვა საქმით როგორმე - ითხოვს მათი სიმაღლე [მეფე ერეკლე], რომ მათი ძველადვე სანფლობელო საათაბაგო ოსმალთა სამფლობელოდამ ამ შერიგების დროს გამოიხსნათ, ახალციხე და მისი პროვინციები ქართლსა და კახეთს დაადოთ, და საათაბაგო აქარა და იქითა მზარე [ზღვის სანაპირო, ლაზია] - იმერეთს." საათაბაგო აქარა და იქითა მზარე [ზღვის სანაპირო, ლაზია] ქიროზის ხეობას მოიცავდა და ერეკლე მეფეს (ანუ თანამედროვე ქართულ აზროვნებას) ეს მზარე საქართველოს დასავლეთის კუთვნილებად მიაჩნდა და არა ქართლის.

კლარჯეთი რომ სამეგრელოა, ეს ცოდნა განვამტკიცოთ შემდეგი ისტორიული დოკუმენტებით :

(ინგოროყვა. 494) "ლეონტი მოძღვარი (მე-8 საუკუნის სომეხთა ისტორიკოსი) აგვიწერს, რომ არაბების მიერ შევიწროებული მოსახლეობის ერთმა დიდმა ჯგუფმა განიზრახა საბერძნეთში გადასვლა; ლეონტი მოგვითხრობს :

"უწყალო მტრები [არაბები] დაედევნენ მათ [ლტოლვილებს] და დაეწივნენ იბერიის საზღვართან, კანტონში, რომელსაც ეწოდება კოლი ("კოლ"), მაგრამ მათ [ლტოლვილებმა] დაამარცხეს არაბები, გაფანტეს ისინი, ხოლო თვით გადავიდნენ მდინარე აკამფისისზე (ქიროზზე), რომელიც მომდინარეობს ტაოს

ქვეყანაზე ჩრდილო-დასავლეთის მიმართულებით, და გავლის რა-
(კოლხეთს) შეერთვის პონტოს (შავ ზღვას)“.

ე.ი. კლარჯეთი (ტაოს ქვეყით) სამეგრელოა (ეგერი), იბერია ესაზღვრება
ქოროხის ხეობას. ქოროხს VIII საუკუნეშიც აკამფსისი ეწოდება.

ასევე მნიშვნელოვანია კონსტანტინე პორფიროგენეტის (ბიზანტიის
იმპერატორი 905-959 წ.წ.) ცნობა:

(ინგოროყვა. 54) “არტანუჯის ციხე დიდად გამაგრებულია და აქვს დიდი
“რაბატი“, როგორც მხარის მთავარ ქალაქს შეშვენის. აქ თავს იყრის საქო-
ნელი ტრაპეზუნტიდან, იბერიიდან, აბაზგიიდან, სომხეთიდან და სირიის ყველა
ქვეყნიდან და ქალაქს დიდი ვაჭრობა აქვს. არტანუჯის მხარე, ესე იგი არზენი
დიდია და მდიდარი, - იგი არის გასაღები იბერიისა, აბაზგიისა და მესხეთისა“.

ეს ცნობა არის X საუკუნის საქართველოს ადმინისტრაციულ-ტერიტო-
რიული გამოსახვა. არტანუჯი იყო კლარჯეთის ცენტრალური ქალაქი. კლარ-
ჯეთი ქვეყანა კი არ არის, არამედ მხარეა ე.ი. ლაზიკის (სამეგრელოს) ნაწილია,
მიუხედავად იმისა, რომ მათ გააჩნიათ თავიანთი სამეფო (ქართველთა საკუ-
რაპალატო). ლაზიკის ამ მხარის მეზობლად ტრაპიზონის მხარეა და ასევე მის
ესაზღვრებიან იბერია, აბაზგია, მესხეთი. ამდენად კლარჯეთი X საუკუნეშიც
არც იბერიაა, არც აბაზგია, არც მესხეთია და არც არმენია. ის ლაზიკაა
(სამეგრელო). მეორე დასკვნა ის განსვავთ, რომ არმენია არ ესაზღვრება
კლარჯეთს და კლარჯეთსა და არმენიას შორის მესხეთია, ვინაიდან “იგი არის
გასაღები იბერიის, აბაზგიის და მესხეთის“. შესამე დასკვნა:

X საუკუნეშიც საქართველოს აღმოსავლეთს კვლავ ეწოდება “იბერია“,
რომელ სახელწოდებასაც მალავენ ჩვენი ისტორიის მწვალელები და (ქ.ცხ.)-ის
არც პირველ და არც მეორე ტომში საერთოდ არ ახსენებენ. ასევე ერთხმად
სდუმან ჩვენი ნატყუარი ისტორიული ძეგლები სახელწოდება “იბერია“-ს
მიმართ. სახელწოდება “იბერია“-ს მათთვის ტაბუ აქვს დადებული. მხოლოდ
როცა უნდათ დაამტკიცონ პეტრე იბერის ქართველობა, გააზნენდბათ: -
“ქართლს ადრე იბერია ერქვაო“. თუმცა XV საუკუნეშიც ახსოვთ - “იბერნი,
რო-ნელნიც აწ ქართველებად იწოდებიანო“.

მეოთხე დასკვნა: ტაო-კლარჯეთში, (ქ.ცხ.)-ის მიხედვითაც, უკვე შექ-
მნილია “ქართველთა სამეფო“ [გეორგია] და ეს სახელი არ მიემართება
იბერიას ან მესხეთს (ქ.ცხ.) დუმს იმის შესახებ, რომ არტანუჯის მფლობელს,
ქართველთა მეფეს აშოტ I დიდს (786-826 წ.წ. ვახუშტის მიხედვით)
დამტკიცებული ჰქონდა ბიზანტიელთაგან იბერთა კურაპალატის წოდებაც.
ე.ი. დაახლოებით იგივე წოდება გააჩნდა რაც სამცხის სპასალარსა და ქარ-
თველთა ათაბაგს ყუარყუარეს - აშოტ I ქართველთა და იბერთა კურაპალატი.
ე.ი. ქართველი სხვანა, იბერი სხვაო.

ჩვენს შერეულ განხილული ფაქტების საწინააღმდეგოდ (ქ.ცხ.) ცდილობს კლარჯები და მეგრელები ერთმანეთისაგან განასხვავოს. (ქ.ცხ. I.18) "უპიტი- ჯამად მივიდეს ეგრისს და კლარჯეთს, და მოიკითხნეს მეგრელნი და კლარჯნი თითქოს კლარჯები რო-მელიმე ტომი იყოს და არა მხარე საქართველოსი. ე.ი. კლარჯებს არ აიგივებენ ვთქვათ მესხებთან ან იბერიელებთან, არამედ კლარ- ჯებად მოიხსენიებენ მეგრელთა გვერდით, რათა თქვენს აზროვნებაში ჩაიბეჭ- დოს, რომ მეგრელები და კლარჯები განსხვავებული ტომებიაო. ისინი პირდაპირ არ აცხადებენ, რომ კლარჯები ქართლები არიანო, მაგრამ კლარჯეთის, როგორც "ქართლის" ტერიტორიული ერთეულის "დაფიქ- სირებით" ამას მიგანიშნებენ. ამ მარტივი სატყუართი მრავალნი წამოაგვს ანკესზე და (ქ.ცხ.)-მ დღევანდელ დღემდე მოაღწია.

სახელწოდება "კლარჯეთი"-ს ფუძე სიტყვა "ლარჯი" უძველესი საერთო კოლხური წარმოშობისაა. "ლარჯი" ფუძე სიტყვაა გვარებისა კახეთში - ბალარჯიშვილი, სვანეთში - ქილარჯიანი, სამეგრელოში - კლარჯიშვილი.

"კლარჯი" ხორბლის ჯიშს უნდა ნიშნავდეს, ვინაიდან :
(ს.ს.ორბელიანი) პლარჯი - კეთილი ფქვილი სამინდო.

პლარჯი - სამინდელი წმინდა ფქვილი.

ხოლო წმინდა ფქვილისაგან და ახლად ამოყვანილი სულგუნისაგან კეთდება უგემრიელესი შექამანდი "ელარჯი". ასევე ხორბალთან, კომეულთან ვაე- შირში:

(ს.ს.ორბელიანი) ბალარჯი-ბლარჯი - ცომის საფუარი.

ბალარჯობა-ბლარჯობა - უცომობის კვირა.

სახელწოდება "ლარჯი"-სთან მეზობლადაა ფოთლოვანი ხის ჯიშის მეგრული სახელწოდება "ლანჯი".

შევეცადოთ აღვადგინოთ ის ისტორიული ვითარება, რამაც განაპირობა სამეგრელოში, კლარჯეთში ქართული (ქორთუ) ენისა და ანბანის შექმნა. ვიხელმძღვანელოთ (ქ.ს.ე.)-ით, ი.ჭავჭავაძის შიშის პირველი ტომით და ვ.ისტრი- ნის ქ.მოსკოვში 1965 წელს გამოცემული წიგნით "Возникновение и развитие письма".

საბერძნეთის მეზობლად ძვ.წ. III საუკუნიდან ჩამოყალიბდა რომის (ლა- თინთა) ძლიერი სახელმწიფო, რომელმაც ძვ.წ. 197 წელს მაკედონელების დამარცხების შემდეგ საბერძნეთი თანდათანობით რომის იმპერიის პროვინ- ციად აქცია. ძვ.წ. 68 წლიდან (პომპეუსის ლაშქრობის შემდგომ) რომის იმპერიის მთელი ამიერკავკასიაც დაემორჩილა. ლაზიკა თითქმის შეუწყვეტ- ლად რომის იმპერიის მფარველობის ქვეშ იმყოფებოდა. ძირითადად ბრძო- ლები რომსა და სპარსეთს შორის საქართველოში იბერიის გარშემო იმართე- ბოდა გარდამავალი უპირატესობით. 298 წელს ქ.ნაზიზინში დადებული ხელშეკრულების ძალიან იბერია კვლავინდებურად რომის მფარველობა ქვეშ

დარჩა. 370 წლისათვის იბერია რომსა და სპარსეთს შორის ორ სამეფოდ გაიყო და ამ ორ სამეფოს შუა საზღვრად მტკვარი და არაგვი იყო. ასევე 591 წლისათვის იბერიის დასავლეთი ნაწილი ქ.თბილისამდე ბიზანტიის კეისრის მიერ გადასულა, ხოლო აღმოსავლეთ ნაწილი ისევ სპარსებს ემორჩილებოდა. IV საუკუნიდან რომის იმპერია იყოფა აღმოსავლეთ და დასავლეთ რომის იმპერიებად. აღმოსავლეთს მოგვიანებით ეწოდა ბიზანტიის იმპერია, რომელმაც იარსება XV საუკუნემდე (კონსტანტინეპოლის დაცემამდე). ბიზანტიის იმპერიის ისტორიის ათვლა იწყება 324-330 წლებიდან, როდესაც იმპერატორ კონსტანტინეს მიერ დაარსებულ იქნა ქალაქი კონსტანტინეპოლი, ბიზანტიის დედაქალაქი. ამ პერიოდიდან დაიწყო განცალკევება რომის იმპერიის აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის, რომელიც დასრულდა 395 წელს ერთიანი რომის იმპერიის უკანასკნელი იმპერატორის თეოდოსი I სიკვდილის შემდეგ (მართავდა 379-395 წ.წ. -ში) ორი იმპერიის წარმოქმნით.

ბიზანტიის იმპერიის მოსახლეობა ეთნიკურად კრელი იყო (ბერძნები, სირიელები, კოტები, სომხები, ებრაელები, მცირე აზიის ელინიზებული ტომები, თრაკიელები, დაკები, გუთები, სლავები, არაბები, პაქანიკები, ქართველები და სხვა), რაც გავლენას ახდენდა ბიზანტიის სოციალურ-ეკონომიურ და პოლიტიკურ ურთიერთობათა ჩამოყალიბებაზე. წამყვან როლს იმპერიის ეკონომიკურ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში ბერძენი მოსახლეობა ასრულებდა. სახელმწიფო ენა IV-VI ს.ს. -ში ლათინური იყო. VII ს.-იდან - ბერძნული.

IV ს.-ში რომის იმპერიაში სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადდა ქრისტიანობა (354 და 392 წლებში მთავრობამ გამოსცა კანონები წარმართობის წინააღმდეგ). ბრძოლა ქრისტიანობის სხვადასხვა მიმდინარეობებს (არიანობა, ნესტორიანობა და სხვა) შორის დასრულდა VI ს.-ში მართლმადიდებლობის გამარჯვებით (იუსტინიანე I-ის 527-528 წ. კანონები), თუმცა წერტილედ IV საუკუნის ბოლოს ერთიანი რომის იმპერიის უკანასკნელი იმპერატორი თეოდოსი I ცდილობდა მიეღწია ეკლესიური ერთიანობისათვის და გადაექცია კონსტანტინეპოლი მართლმადიდებლობის ცენტრად. ბიზანტიის ხელისუფლება თავის გავლენის გასაძლიერებლად ხელს უწყობდა სხვა ქვეყნებში ქრისტიანობის გავრცელებას.

დასავლეთ რომის ეკლესიას დაქვემდებარებულ ქვეყნებში ღვთისმსახურება და საღვთო წიგნების წერა სრულდებოდა მხოლოდ მხოლოდ მკვდარ ლათინურ ენაზე. ამას საფუძვლად ედო ის ფაქტი, რომ ძელზე, რომელზედაც ჭვარს აცვენს ქრისტე, წარწერები იყო მხოლოდ ლათინურ, ბერძნულ, ებრაელურ ენებზე და ამდენად მხოლოდ ეს სამი ენა ითვლებოდა ღირსად ღვთისმსახურებისა. უმთავრესი გაზღდათ ისიც, რომ დასავლეთ რომის იმპე-

რის ნგრევის შედეგად მის ნანგრევებზე წარმოიქმნა მრავალი "ბარბაროსული" ქვეყანა და დასავლეთის ქრისტიანობა, რომელსაც გამოეცალა აღმოსავლელი პოლიტიკური ბაზა, გახდა ზესახელმწიფოებრივი რელიგია ალიარებდნენ სხვადასხვა, რომისაგან დამოუკიდებელ ქვეყნებში. ასევე ზესახელმწიფოებრივი ენისა და ზესახელმწიფოებრივი დამწერლობის გამოყენებით რომის პაპები ახერხებდნენ თავიანთი ვრცელი საეკლესიო ცხოვრების ერთიანობის უზრუნველყოფას.

განსხვავებით დასავლეთ რომის საეკლესიო პოლიტიკისაგან, მართლმადიდებლური ბიზანტია ადგა შემწყყნარებლობის გზას, ქრისტიანული რწმენის შესაფერის ორიენტაციას. ქრისტიანული მოძღვრების შინაარსის უკეთ აღქმის მიზნით ბიზანტიის იმპერიაში ღვთისმსახურება სრულდებოდა როგორც ბერძნული, ასევე ადგილობრივი, მშობლიური ენითა და დამწერლობით.

ბიზანტიის საწინააღმდეგოდ არაბეთის ხალიფატი მაჰმადიანურ რელიგიას ნერ-გავდა მხოლოდ არაბული ენითა და არაბული დამწერლობით.

(История.303) "В силу перечисленных причин единственным религиозным и научно-литературным языком в западных христианских странах стал в средние века латинский язык и единственной системой письма - латинское письмо. Наоборот, в восточнохристианских странах свободно возникали и развивались различные системы письма. Лишь в качестве основы обычно использовалось греческое письмо; Это укрепляло связи Византии с восточнохристианскими странами".

ამრიგად ქართული ენის შექმნა არ იყო თვითმიზანი, იგი გამოწვეულა იყო ქრისტიანული რწმენის გავრცელების აუცილებლობით და აკამუსისის (ქოროხის) ხეობაში შეიქმნა ქართული ენა - ლაზური (მეგრული + ბერძნული) + ბერძნული + ლათინური ენების შეგერებით.

ქოროხის ხეობას ერქვა თავდაპირველად გამორჩეულად საქართველო ანუ გეორგია, ანუ გურჯისტანი, ამის მტკიცებაა ქოროხის ხეობის ზემოთ (კარნიფორნის მხრიდან) ქოროხის ხეობაში შემოსასვლელი ხეობის სახელწოდება - ქართგელთა ყელი (გურჯი ბოლახი) ე.ი. ამ ხეობის გავლით შეხვალ საქართველოში, გურჯისტანში, ქოროხის ხეობაში.

მეტად მნიშვნელოვანია სახელწოდება კლარჯეთის სოფლისა - ქორთა. ასევე სამეგრელოში გავრცელებული გვარი ქორთუა.

მეგრელები [მეგრულ ენაზე მოლაპარაკენი, ვინაიდან მეგრელთა დიდი ნაწილი ქართულად მეტყველებს] ქართულ ენაზე მოსაუბრეს უწოდებენ ქორთუს. ქორთუ-ში არ იგულისხმება აუცილებლად ქართლელი, კახელი, იმერელი ან სხვა, არამედ აღინიშნება მხოლოდ ქართულად მეტყველი პიროვნება.

სახელწოდება ქორთუ=ქართველი გაბლავთ ლათინური სიტყვა, წარმო-
შობით ეტრუსკულ, პელასგურ, ბერძნულ ენათა წიალიდან.

(რ.გორდ.ე. და ჭ.60) "ვანეზილოთ ეტრუსკული *corona*, რომელიც
კავშირშია პელასგურ *Kortus*(=*Gortus*)-თან, ალბათ უკვე B ბაზოვან *Ko-tu*-
ში დადასტურებულთან. ჩვენის აზრით, მათი აყვანა შეიძლება ქართულ-
ზანურ კორდ-/კორტ- "კორდი" ფუძემდგ, რომელიც გვხვდება ქართველურ
ტოპონიმებში: კორ-ტანეთი, კორტი, კორდი და ა.შ."

ძვ. ბერძნ. χορως [ხოროს] - 1.χορ. хоровод, хороводная пляска с
пением; 2.хороводная песня; 3.место (площадка для хора);
4.перен. хоровод; толпа, вереница, стая, рой;

χορτος [ხორტოს] - 1.огороженое место, загон, скотный двор;
2.поляна, луг, пастбище; 3.трава или сено; 4.корм, еда,кормить
кого л. рыбой; продовольствие (для людей) и корм для вьючных
животных, задат ло-шадям корму;

ლათ. hortus [ჰორტუს] - ბაღი

პელასგური *Kortus* - ეტრუსკული *corona* - ძვ. ბერძნული - *χορως* -
ლათინური *hortus* - მეგრული "ქორთუ" წარმომდგარნი არიან ერთი ფუძიდან
და გამოხატავენ მიწის ცნებას - ბაღი, მინდორი, საძოვარი, სოფელი. ეს არის
გაგრძელება იმ ისტორიული ტრადიციისა, რომლითაც კოლხეთის (საქარ-
თველოს) ადრინდელი სახელწოდებანიც კავშირში იყო მიწის ცნებასთან:
დიოზი=დიზა, აია, გეორგია. აქედან გამომდინარეობს, რომ კლარჯეთში,
სამეგრელოში არსებობდა სოფელი ქორთა ან შედარებით დიდი დასახლება
ქორთუ და რომლებიც აღიქმებოდნენ ბაღად, ბაღნარად. ამ ბაღში, ბაღნარში
(ქორთა, ქორთუში) მაცხოვრებ მეგრელთა ენა თანდათანობით მკვეთრად
განსხვავდა დანარჩენი მეგრული კილოკავებისაგან და მეგრულმა ენამ მათ
ადგილმდებარეობის მიხედვით უწოდა "ქორთუ" (ქორთუები). მსგავსი მაგა-
ლითია სახელწოდება "გურია". გურია მდებარეობდა სამეგრელო-ქანეთის
შუაგულში (ადრინდელი გურია მოიცავდა დღევანდელი გურიის, აჭარის და
რიზეს ტერიტორიებს). ამის გამო ამ შუაგულ ადგილში მაცხოვრებელ მეგრე-
ლებს ეწოდათ გურულები (გური მეგრულად არის გული).

ი.ჭავჭავიშვილის მიხედვით სახელწოდება "hortus"(ბაღი)-დან არის
წარმოებული ასევე ბოსტნის სახელწოდებები მეგრულ და სვანურ მეტყველე-
ბაში, შესაბამისად "ორტვილი" და "ლერტაში". მეგრული "ორტვილი"-დან
უნდა ვივარაუდოთ ბოსტნის ძველი ქართული სახელწოდების წარმოქმნა -
ორტვილი → მტილი.

(ს.ს.ორბელიანი) მტილი - ბოსტანი.

თავად სახელწოდება "ბოსტანი" ქართულში დამკვიდრდა სპარსულში
ენიდან.

(ხორენაცი.258) "ოსტან" ირანული წარმოშობის სიტყვაა (wostan, ostan) და ნიშნავს ქიშკარს, ზღურბლს, სამეფო სასახლეს, კარს და ა.შ. სომხეთში ოსტანად იწოდებოდა : 1)სამეფო სასახლე, სამეფო მიწები... მკვლევარი ოსტანს (ვოსტანს) უკავშირებენ ქ.რუსთავის ლეონტი მროველისებულ სახელწოდებას "ბოსტანქალაქს".

სახელწოდებებიდან Κορთα → Cortona → χορτοσ → hortus → ქორთუ → ქორთა წარმოქმნილია "ქართა". სვანურ ენაში ჰარხალს "ქართა" ეწოდება. მაგრამ ძირითადად სვანურ და მეგრულ ენებში შემონახულ სიტყვა "ქართა" - ში შემორჩენილია ძვ. ბერძნული χορ-τοσ-ის ერთ-ერთი მნიშვნელობა - огороженое место, загон, скотный двор. გარდა ცხოველთა სადგომისა სვანურში და მეგრულში "ქართა" ეწოდება ასევე ადამიანთა მიერ შემოსაზღვრულ საცხოვრებელ ადგილსაც. მაგალითად: სოფელი "ქართ-ვანი" მესტიის რაიონში, ხოლო თბილისს მეგრელები უწოდებენ "ქართა"-ს. ე.ი. ადამიანთა საცხოვრებელ შემოსაზღვრულ სივრცეს.

ამრიგად სახელწოდებები ქორთუ, ქორთა, ქართა მიწის ცნებასთან არის კავირში და წარმოადგენს უძველესი ტრადიციის გაგრძელებას. ასევე მიწის ცნებასთან აქვს კავშირი სახელწოდება "ქართ-ველი" -ს მეორე ნაწილს "ველ" -ს. (რ.გორდ. ე. და ქ.62) "ეტრუსკული velia "მიწა", "დედამიწა" - ქართული ველ- "ველი" ეტრუსკული სიტყვის მნიშვნელობა მეტნაკლებად დადგენილია. ქართული ფუძე აღდგება ქართულ-ზანური ერთიანობის დონემდე (მეგრ. ველ)-".

ლათ. vell - 1.ვფრინავ; 2.მინდა, მსურს; 3.მგონია, ვფიქრობ; საერთოდ "ველი" -ით მრავალი ენა გამოხატავს ცნებებს - დიდებული, ბრწყინვალე → ველ-ზარო, ველასკესი; რუსულში великолепный, великий; ინგლისურში VALUE (ველიუ) - ფასეულობა, ღირებულება. ქართულში "ველი" გამოიყენება მრავალ შედგენილ სიტყვაში. მაგალითად რუსთა-ველი. რუსთა (რუსთა) ბერძნულიდან შემოსული სიტყვაა და ციხესიმაგრის მნიშვნელობას განსაზღვრავს: задерживать, охранять. ე.ი. "რუსთაველი = სიმაგრე ბრწყინვალე". ცხო-ველი ("ცხო"-ს დამოუკიდებელ მნიშვნელობას გავეცნობით). ფრინველი (ფრენა დამოუკ.სიტყვაა). საკვირველი (წარმოდგება სვანური კვირია და მეგრული საკვირალი-დან).

თუ შევჩერდებით და უკან მოვიხედავთ, უნდა დავასკვნათ :

პელასგური, ეტრუსკული, ძვ.ბერძნული, ლათინური, კოლხური ცივილიზაციების გამაერთიანებელ სივრცეში - ხმელთაშუა ზღვის აუზში წარმოიშვა კოლხთა დღევანდელი სახელწოდებები "ქორთუ" და "ქართველი" :

და განვიდა მთასა მასზე, რომელსა ეწოდების არმაზი. და პირველად შექმნა მუნ ზედა კერპი (იყო) არმაზისი, ერქუა მთასა მას ქართლო; და მის გამოეწოდა ყოველსა ქართლსა ქართლი, ზუნანითგან ვიდრე ზღუამდის სპერისა".

ოპიზაში შეიქმნა ქართული ენა და ქართული ანბანი, ოპიზელ მამათა (და არა ასურელ მამათა) მიერ იქნა შემდგომ გავრცელებული ქრისტიანული რწმუნა საქართველოში ქართულის ენითა და ქართულის ანბანით.

"საქართველოდ ფრიადი ქუეყანამ აღირიცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ლოცვამ ყოველი აღესრულებს".

მწვალებლებმა არ იკმარეს ოპიზელ მამათა ასირიელებად გამოცხადება და სარწლიად საქართველოს განმანათლებლად აღიარებული წმინდა ნინოს ბატონი შელანძღეს:

(ინგოროყვა 227) "მე-5 საუკუნის ავტორს გელასი კვიზიკელს აღნიშნული აქვს, რომ მე-4 საუკუნის პირველ ნახევარში რომის იმპერატორის კონსტანტინე I-ის (306-337 წ.წ.) დროს "ღმრთის მცნება მიიღეს პონტოს გასწვრივ მდებარე მიწა-წყალზე მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა". ამ ავტორის უწყებით, როგორც იბერებში, ისე ლაზებში, ქრისტიანობის დამკვიდრება იყო შედეგი წმ. ნინოს ("ტყვე დედაკაცის") მისიონერული მოღვაწეობისა", ამ ცნობას ეხმიანება 325 წ. ფაზისის ეპისკოპოსის მსოფლიო კრებაზე დასწრების ფაქტი. ფაზისში მართლ ბერძნები არ სახლობდნენ

(ინგოროყვა. 227) "აღსანიშნავია, რომ სამხრეთ კოლხეთში, ქანეთ-ლაზეთში, თვით მე-17 საუკუნემდე (როდესაც ქანეთ-ლაზეთი უკვე თურქებს ჰქონდათ დაპყრობილი), შერჩენილი ყოფილა გადმოცემა, რომ ქრისტიანობა ამ მხარეში ნინომ გაავრცელა. მოხსენებაში, რომელიც 1651 წელს წარუდგენია რუსეთის მეფის ალექსი მიხეილის-ძისათვის ჰოფის (ლაზეთის მხარის) მიტროპოლიტ გერმანეს, აღნიშნულია, რომ ტაძარი ოფისა (ჰოფისა, Хопии), რომელიც ლაზეთის სამიტროპოლიტო კათედრას წარმოადგენდა, ითვლებოდა დაარსებულად ნინოს მიერ "Ею же Иверская земля приведена во святое крещение".

ტაოში X საუკუნის ოშკის ტაძრის კედელზე წმინდა ნინოს ბარელიეფური გამოსახულებაა. თითქოს ნათლად იკვეთება წმინდა ნინოს სვლა ზოფიდან კლარჯეთში და კლარჯეთიდან მცხეთაში * წმინდა ნინო სრულიად საქართველოს განმანათლებელი, მაგრამ ნურას უკაცრავად (ქ. ცხ. I. 47). "ესე წმინდა ნინო, მოძღუარი ქართლისა". ე. ი. მხოლოდ ვართლის განმანათლებელიო. (ქ. ცხ.)-ის ავტორები და მოვსეს ზორენაცი კაპადოკიელ წმ. ნინოს ქანეთიდან კლარჯეთში და შემდგომ მცხეთაში გადასვლის ნაცვლად, წმ. ნინოს ჰაიასტანში ამოაყოფინებენ თავს და იქიდან ჭავჭავთის გზით შეიყვანენ მცხეთაში. მათი საბრუნავია დამალონ, რომ ქრისტიანობა დასავლეთიდან, სამეგრელოს გზით შემოვიდა მცხეთაში. მათ არ აწყობთ წმინდა ნინოს იბერიაში მოღვა-

წიგნის ადრინდელი აღწერილობა, რომლის ფრაგმენტაც ისტორიან შემოკრებიანა :

(ი.გ. VIII.49) "სინას მთის ხელნაწერებში N4 წმინდა ნინოს შემოკრებიანაში ცხოვრებაში შემდეგი ფრიად საყურადღებო წინადადება შემხვდა : (გვ.986) თუესა იანვარსა...ამასვე დღესა მიცვალებანი წმიდისა ნინო მოციქულისა და ქართველთა [და არა მხოლოდ ქართლელთა] განმანათლებლისაი : რომელმან ფრიადნი მოღვაწეობანი და ურიცხუნი სასწაულნი აღასრულნა და მრავალგზის წამებანი მირიან უღრმთოისა ხელმწიფისაგან..." ამ ცნობით ისე გამოდის, ვითომც ვიდრე გაქრისტეანდებოდა წმინდა ნინო [მირიამს] დიდხანს ეწამებინოს."

ჩვენი ისტორიის მწვალებლებს სინას მთაზეც ჰყავდათ გაგზავნილი შიკრიკი არასასურველ ისტორიულ ძეგლთა შესაკეთებელ-შემოსაკეთებლად და ეტყობა შიკრიკს გამორჩენია ეს დოკუმენტი.

ქრისტეანობა საქართველოში საბერძნეთიდან შემოვიდა და რაიმე კვალი ასურელთა საქართველოში ყოფნისა, არ შეიმჩნევა გარდა ნატყუარი ქართული ისტორიული წყაროებისა. ქრისტეანობის გავრცელების პერიოდში სამეგრელო (კოლხეთი) რომს ემორჩილებოდა, ხოლო იბერია რომსა და სპარსეთს შორის ხელიდან ხელში გადადიოდა, თუნდაც გეოგრაფიული მდებარეობიდან გამომდინარე, ქრისტეანობა ჯერ სამეგრელოში უნდა შემოსულიყო და შემდგომ იბერიაში. ეს მშვენივრად იცოდნენ (ქ. ცხ.)-ის ავტორებმა მათ ხელთ არსებული ნამდვილი ისტორიული წყაროების მეშვეობით (რომლებიც შემდგომ გაანადგურეს).

ქართული ანბანი

(Истории.304) "очень усилившееся к середине I тысячелетия в.э. дробление восточного христианства на сект (несторянскую, якобитскую), а также возникновение сект (маньихейской, мандейской, езидской), пытавшихся сочетать христианство с элементами зороастризма и других религий, приводило к дроблению и соответствующих систем письма. Почти каждая восточная секта, едва оформившись, старалась обособиться во внешнем, культовом отношении как от официальной византийской церкви, так и от других сект. В частности каждая восточная религиозная секта стремилась к созданию собственной системы

პისმა, გრაფიკისკი ნე პოხოჟეი ნა ვსე პროჩე, ტობი დაჟე პო
 ვნეშნემუ ვიდი ეე ბოგოსლუბენი კნიგი მოჟო ბოლო ლეგო
 ოტლიჩიტი ოტ კნიგ ინიხ, ნეპრავედნიხ უჩენი.

34710520
 51821101030

პრავდა სტრემლენიე კ კულტოვომუ ობოსობლენიე ბოლო სვოი-
 ტვეშჩო ნე ტოლკო ვოსტოჩნიხ, ნო ი ჯაპადნოხრისტიანსკიხ სექტამ.
 ომლაკო ნა ჯაპადე პოჟაენიე ნოვიხ სექტ ი ერესეი - ალბიგონცე, ო-
 ტაბარიტო, ვალზენსო, გუენტო, პოჯნეე კალვინისტო, ინდე-
 პენდენტე, ანაბაპტისტო ი დრუგიხ - ნიკოგა ნე პრავიდიო კ
 ვოზნიკნოვენიე გრაფიკისკი ნოვიხ სისტემი პისმა. ტაკაჲ რაზნიცა
 მეჟუ ჯაპადნიხ ი ვოსტოჩნიხ ხრისტიანსტვომ ვ ჯაჩილენიე
 მერე ბოლა ობუსლოველა რაზნიე ჯაჲკოვიე პოლიტიკოე რიმა ი
 ვიზანტიი.

ამრიგად ჩვენი წელთაღრიცხვის პირველ ათასწლეულში აღმოსავლეთ
 საქრისტიანოში მიმდინარეობს ანბანთა პარადი და ანბანებს ჰქვნიან არა
 მარტო ერები, სახელმწიფოები, არამედ ამ ერებს შიგნით წარმოქმნილი
 სექტებიც. თითოეული მათგანი ცდილობს თუნდაც გრაფიკულად მაინც
 განასხვავოს თავისი ანბანი დანარჩენი ანბანებისაგან. გრაფიკულ გამოსა-
 ხვლებას წამყვანი მნიშვნელობა ჰქონდა პიქტოგრაფიულ, იდეოგრაფიულ,
 ლოგოგრაფიულ-სილაბურ დამწერლობებში. ე.ი. უძველესი სახის დამწერ-
 ლობებში, როდესაც გრაფიკულად გამოისახებოდა ადამიანი, ცხოველი, საგანი
 და გადმოსაცემი ობიექტის კონკრეტულობის გამო გრაფიკული გამოსახვის
 შესაძლებლობები შეზღუდული გახლდათ.

დამწერლობის ანბანურ სისტემაში (რომელსაც განეკუთვნება ბერძნული
 და მისგან გამომდინარე მრავალი ანბანი) გრაფიკულად გამოსახებოდა ბგერა,
 რომელსაც არ გააჩნდა კონკრეტული ფორმა და ამ პირობითი ფორმის
 გამოსახვის შესაძლებლობები შედარებით შეზღუდულია. როგორც თითო-
 ეული დამოუკიდებელი ჰვეყანა ცდილობს შემოსოს თავისი ჯარისკაცები
 განსხვავებული ფორმით, ასევე ახლადშექმნილ ანბანებს ამკობდნენ მათთვის
 სასურველი ფორმით (გრაფემით). თუმცა :

(История.289) "Как справедливо отмечают Д.Дирингер и
 Ж.Феврие, в системах письма, построенных по линейно-
 схематическому принципу с использованием геометрических
 форм, всегда неизбежны случайные повторения формы знаков".

ბერძნული ანბანი ამოსულია ფინიკიური ანბანიდან და ბერძნული ანბანიც
 ცდილობს განსხვავდეს მისი წინამორბედისაგან :

ფინიკიური ბერძნული

Ⲁ - 'alef	A - ალფა
Ⲃ - gimel	Γ - გამა

⌘ - he
 Z - zajin
 ↗ - het
 ⊗ - tet

E- ეფსილონ
 Z- ძეტა
 H- ეტა
 θ- თეტა

თავდაპირველად არსებობდა არქაული ბერძნული ანბანი, რომლისგანაც შემდგომ ჩამოყალიბდა ძირითადად ორი ტიპის - დასავლეთბერძნული და აღმოსავლეთბერძნული ანბანები. აღმოსავლეთბერძნული - იონიური ანბანის საფუძველზე დადგინდა კლასიკური ბერძნული ანბანი. ძვ.ბერძნების ერთ-ერთი დამსახურება მსოფლიო ცივილიზაციის წინაშე გამოიხატება იმაში, რომ ბერძნებმა პირველებმა შექმნეს ზოგანებისათვის ასო-ნიშნები. ე.ი. გამოკვეცეს ისინი თანხმოვნებიდან და ამით უზრუნველყვეს ყოველი ენის შესაძლებლობების ყველაზე ზუსტი გამოსახვა. ეს არის მიზეზი მისი ასეთი ფართო გავრცელებისა მთელ მსოფლიოში.

(Истории. 338) "Наряду с введением букв для гласных звуков бы из-менен греками в соответствии с особым фонетическим составом греческого языка и состав согласных букв. Так, три финикийских согласных буквы zade, kof, waw, перешедшие в греческие буквы "Сан" (сампи), "коппу" и "вау" ("дигамма"), в последствии были исключены из греческого алфавита как ненужные и сохранились лишь как цифровые знаки".

ბერძნების დამსახურებაა ასევე იონიური ანბანის საფუძველზე ანბანურ-ციფრობრივი სისტემის შექმნა. ამ სისტემაში ანბანის თითოეულ გრაფემას შეესატყვისებოდა მისთვის მიკუთვნებული რიცხვითი მნიშვნელობა. განსხვავებით კლასიკური ბერძნული ანბანისაგან, ბერძნულ-იონიურ ანბანურ-რიცხვით სისტემაში მოქმედებენ (ფუნქციონირებენ) ასო-ნიშნები "ვაუ" ("დიგამა"), "კოპა" და "სამპი" - შესაბამისი რიცხვითი მნიშვნელობებით 90; 900.

ქართული ანბანი (მკირეოდენი განსხვავებით) წარმოადგენს ბერძნულ-იონიური ანბანურ-რიცხვითი სისტემის ასლს.

ს.ს.ორბელიანი გრაფემა "ჰ" (ვიე)-ს შემდეგნაირ ვანმარტებას გვაწვდის: "ესე ჰე ძველად ტართან იჯდა და მეოთხასედ რიცხვად სვემდნენ და წერილთა შინაც საამარ არს და ონსა და პეს უნის ადგილს სმიდეს, რამეთუ უნი მაშინ არა სკოდნიათ. შემდგომად უნი მოუგონიათ, და ოთხასად იგი დაუსგამთ და ჰე რიცხვიდამ ამოულიათ, არა მხოლოდ რიცხვიდამ ამოულიეს, წერილთა შინა მისი კითხვაც დავიწყებისყე".

ს.ს.ორბელიანის ცნობის სიზუსტე დასტურდება ჩვენი ანბანის რიცხვითი მნიშვნელობიდან, სადაც "ჰ"(ვიე)-ს წართმეული აქვს რიცხვითი მნიშვნელობა, ანუ ასონიშანი "უ"(უნი) ქართულ ანბანში დამკვიდრდა გვიან, მას

შემდეგ რაც რიცხვითი მნიშვნელობები განაწილებული იყო. ასევე, ასონიშანი "უნი" რომ გვიანაა შემოსული ჩვენს დამწერლობაში ნათლად მოსჩანს მისი ასომთავრული გრაფიმიდან, რომელიც წარმოადგენს უკვე არსებულ

გრაფემის "O" (ონი)-ისა და "U" (ვიე)-ს შეერთებას. ძვ. ბერძნულ ენაში "ომეგა" -სა და "ჰესილონ" -ის შეერთებით მიიღებოდა ერთი ბგერა - "უნი".

(ურუშაძე.11) = ა.ურუშაძე "ძველი ბერძნული ენა" თბილისი 1969 წ. გვ.11. "მარტივი ხმოვნების გარდა ძველ ბერძნულში არის რთული ხმოვნებიც ანუ დიფ-თონგები. დიფთონგს ქმნის მაგარი და რბილი ხმოვნების შეხვედრა. ასეთი შეხვედრის შედეგად მიღებული რთული ხმოვანი სიტყვაში წარმოითქმის როგორც ერთი მარცვალი :

ou = უ (შეადარეთ ქართული Oჟ [ოჟ], საიდანაც მივიღეთ უ). უნდა გავითვალისწინოთ, რომ: (ჩიქობავა.151) "ენათა უმრავლესობაში გვხვდება ხუთი ძირითადი ხმოვანი : ა, ე, ი, ო, უ; თუმცა ისეთი ენებიც არსებობს, რომლებშიაც გარჩეულია მხოლოდ სამი ძირითადი ხმოვანი ბგერა : ა, ე, ი; ასეთი ვითარება გვაქვს ზოგ იბერიულ-კავკასიურ ენაში".

ასევე ჰაიკთა ანბანშიც "უნი" -ს შესატყვისი გრაფემა ადრე სხვა ბგერას გამოხატავდა. ე.ი. ჰაიკთა ანბანშიც "უ" ბგერა გვიან დამკვიდრდა.

გრაფემათა შეერთება Oჟ (უნი) ქართულ მწერლობაში დაფიქსირებულია ბეთლემის (პალესტინის) ლაზთა მონასტრის V საუკუნის პირველი ნახევრით დათარიღებული წარწერით.

ამრიგად არსებობდა ქართული ანბანის პირველი ვარიანტი ასონიშან "უნი" -ს გარეშე. შეადარეთ NI ნახაზში ბერძნულ-იონიური ანბანურ-რიცხვითი სისტემა და ქართული ანბანის პირველი ვარიანტი (პირველი ნომრიდან ოცდაშვიდის ჩათვლით), საიდანაც ნათლად იკვეთება მათი იდენტურობა. ქართული ანბანის წარმოქმნის თარიღის დასადგენად ასევე შევადაროთ ამ ორ ანბანს კოპტური და გოთური ანბანები.

კოპტებად იწოდებოდნენ ძველ ეგვიპტელთა ქრისტიანული რწმენის ჩამომავალნი, რომლებმაც შექმნეს ანბანი II-III საუკუნეებში კლასიკური ბერძნული ანბანის მიხედვით.

(ქ.ს.ე.3.296) "გუთები, გოთები. აღმოსავლურ გერმანული ტომები. ანტიკურ მწერალთა ცნობით, ახალი წელთაღრიცხვის დამდეგს ბინადრობდნენ ბალტიის ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე და ქვემო ვისლაზე, სადაც იორდანისის მოწმობით, სკანდინავიიდან მოვიდნენ, III ს. I ნახევარში ჩრდილო შავი-ზღვისპირეთს მიაღწიეს და შეუერთდნენ სკვითურ-სარმატულ ტომებს".

(Истории.354) "в IV в. н.э. епископ Вульфила (311-384 2.2.) создал алфавит для восточногерманских готских племен, принявших в том же веке христианство. В основу готского алфавита

1970 05 21
11 09 00 00

ገቢያዊ ገቢዎች	
ገቢዎች	ገቢዎች
1	1
2	2
3	3
4	4
5	5
6	6
7	7
8	8
9	9
10	10
11	11
12	12
13	13
14	14
15	15
16	16
17	17
18	18
19	19
20	20
21	21
22	22
23	23
24	24
25	25
26	26
27	27
28	28

ገቢያዊ ገቢዎች	
ገቢዎች	ገቢዎች
1	1
2	2
3	3
4	4
5	5
6	6
7	7
8	8
9	9
10	10
11	11
12	12
13	13
14	14
15	15
16	16
17	17
18	18
19	19
20	20
21	21
22	22
23	23
24	24
25	25
26	26
27	27
28	28

ገቢያዊ ገቢዎች		
ገቢዎች	ገቢዎች	ገቢዎች
1	1	1
2	2	2
3	3	3
4	4	4
5	5	5
6	6	6
7	7	7
8	8	8
9	9	9
10	10	10
11	11	11
12	12	12
13	13	13
14	14	14
15	15	15
16	16	16
17	17	17
18	18	18
19	19	19
20	20	20
21	21	21
22	22	22
23	23	23
24	24	24
25	25	25
26	26	26
27	27	27
28	28	28

የገቢዎች ቁጥር	ገቢያዊ ገቢዎች		
	ገቢዎች	ገቢዎች	ገቢዎች
1	1	1	1
2	2	2	2
3	3	3	3
4	4	4	4
5	5	5	5
6	6	6	6
7	7	7	7
8	8	8	8
9	9	9	9
10	10	10	10
11	11	11	11
12	12	12	12
13	13	13	13
14	14	14	14
15	15	15	15
16	16	16	16
17	17	17	17
18	18	18	18
19	19	19	19
20	20	20	20
21	21	21	21
22	22	22	22
23	23	23	23
24	24	24	24
25	25	25	25
26	26	26	26
27	27	27	27
28	28	28	28

состоящего из 27 букв, Вульфиллой было положено греческое унциальное письмо того времени. Для передачи особых звуков готского языка были введены несколько букв, заимствованных из латинского алфавита и из германского рунического письма, почти все памятники готского письма относятся к V-VI в.в. н.э."

გუთური, კოპტური (რომელთა დამწერლობის ბერძნულიდან წარმოშობა აღიარებულია) და ქართული ანბანების ბერძნულ-იონიურ ანბანურ-რიცხვით სისტემასთან შედარებისას, თვალის ერთი გადავლებითაც უნდა დავრწმუნდეთ, რომ ამ სამ ანბანში ყველაზე "ბერძნული" ქართული ანბანის პირველი ვარიანტია. გამოკვეთილად იკითხება, რომ კოპტური ანბანი გადმოღებულია კლასიკური ანბანიდან, ვინაიდან კოპტურ ანბანში არ არსებობს "ვაუ" ("დიგამა")-ს, "კოპა"-ს და "სამპი"-ს შე-სატყვისი ასონიშნები და რომელი ასონიშნები ("ვაუ", "კოპა", "სამპი") კლასიკური ბერძნული ანბანიდან ამოღებულია (არ გააჩნია), ხოლო ქართული და გუთური სრულად შეესატყვისებთან ბერძნულ-იონურ ანბანურ-რიცხვით სისტემას.

IV საუკუნისათვის გუთები ცხოვრობდნენ ჩრდილო შავიზღვისპირეთში (ყირიმში), აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთს კი კოლხეთი ფლობდა. ორივე ეს ქვეყანა იმყოფებოდა ბიზანტიის გავლენის ქვეშ და ქრისტიანობა ორივე ქვეყანაში (სახელმწიფოებრივად) ერთდროულად IV საუკუნეში განივრცო. ქართული (კოლხური) ანბანი, გუთური ანბანის მსგავსად, უნდა შექმნილიყო ასევე IV საუკუნის მეორე ნახევარში. ამაზე მიგვითითებს ორივე ანბანის გრაფიკული გამოსახულების "უნიციალური" (მრგვლოვანი) მოყვანილობა.

(Истории.349) "Наряду с капитальным [ძვ. ბერძნული ასომთავრული] письмом на твердых материалах появился близкий к нему, но менее угловатый, более округлый "унциальный" почерк, почерк этот служил главным образом для переписки на папирусе или пергаменте лите-ратурных произведений и государственных документов; в византийский период с IV-V в.в. н.э. почерк этот перешел в "устав", применявшийся чаще всего для церковных книг".

გუთური დამწერლობის ისტორიის მსგავსად, საქართველოშიც აღმოჩენილია მხოლოდ V-VI საუკუნეების დამწერლობის ნიმუშები.

ქართული (კოლხური, ქრისტიანული) დამწერლობა შეიქმნა ორი განსხვავებული დამწერლობის გზათა გასაყარზე - ძველი ბერძნული დამწერლობისა და სპარსეთში (არაბთა შემოსვლამდე) გავრცელებული არამეული დამწერლობის გავრცელებათა არეალში (საქართველოში). ჩვენს ქვეყანაში მოძიებული არქეოლოგიური ძეგლებიც მხოლოდ ამ ორი დამწერლობის ნიმუშებითაა მოფენილი. საქართველოში ქართული დამწერლობის ძველი V

საუკუნეზე ადრე არ აღმოჩენილა. ამ ორი ანბანიდან ქართული ანბანი ირჩევს ბერძნულ-იონიურ ანბანურ-რიცხვით სისტემას და მხოლოდ გრაფიკების შედგენისას იყენებს არამეული ასონიშნების გრაფიკული გამოსახვის მსგავს მსოცდილებებს ბერძნული და ლათინური გრაფიკების გვერდით.

გავრცელებული აზრის საწინააღმდეგოდ გამოსარიცხია ის ლეგენდა, რომ ქართული ანბანის შედგენისას გათვალისწინებული იყოს ებრაელური ანბანის მიღწევები, ვინაიდან თავად ებრაელებმა თალმუდი ძვ.წ. III - ახ.წ. V საუკუნეში არამეულ ენაზე შექმნეს და განსხვავება არამეულსა და ებრაელურ გრაფიკათა არქიტექტურაში უმნიშვნელოა.

(Истории.310) "В результате "вавилонского плена" и двухвекового владычества вавилонян и персов евреи перешли на широко применявшиеся в Вавилонии и Персии арамейский язык и письмо; такая смена была облегчена близостью древнееврейского и арамейского языка и письма".

(Истории.312) "С III-II в.в. до н.э. евреи графически видоизменяют заимствованное арамейское письмо. Буквы уравниваются в размерах и приближаются по форме к квадрату... В результате арамейское письмо переходит в "еврейское квадратное письмо". В III в.до н.э. - V в.н.э. был составлен на арамейском языке и записан "квадратным письмом" Талмуд".

ჩვენ ვიცით, რომ ქართული ანბანის გრაფიკათა ფორმა მრგვლოვანია ("უნციალურია") და არა კვადრატული. არამეული ანბანი ებრაელებს თავს მოახვიეს ასირიელებმა და სპარსებმა, ჩვენმა მეზობლებმა და მათგან კოლხები არამეულ ენას უფრო ადრე უნდა გასცნობოდნენ.

ფინიკიურ-არამეულ დამწერლობაში წერის მიმართულება მარჯვნიდან მარცხნივია. ძვ. ბერძნულში დასაწყისში მიმართულება ასევე მარჯვნიდან მარცხნივ გახლდათ, შემდგომ მიმართულება შეიცვალა მარცხნიდან მარჯვნივ და ასევე შემოტრიალდა მარცხნიდან მარჯვნივ ფინიკიურიდან გადმოღებული ბერძნული გრაფიკები. მაგ. : ფინიკიური "ג" "gimel" (აქლემი), რომელიც არქაულ ბერძნულ დამწერლობაში დამკვიდრდა შემდეგი ფორმით "Γ" ("გამა") შემოტრიალების შემდგომ მიიღო კლასიკური ბერძნული დამწერლობის ფორმა "Г" ("გამა"). ქართულმა დამწერლობამ წერის მიმართულება მარცხნიდან მარჯვნივ გადმოიღო კლასიკური ბერძნული დამწერლობიდან.

ქართული ანბანი, მსგავსად ბერძნულ-იონიური ანბანურ-რიცხობრივი სისტემისა, ასევე ანბანურ-რიცხობრივი სისტემაა, რაც დამახასიათებელია მხოლოდ ბიზანტიური კულტურის გავლენით შექმნილი ანბანებისათვის (სლავური, ჰაიკური).

(Истории.352) "на базе византийского устава сформировалась

კ სერდინე IX ვ. ნ.ჲ. სლავნსკაჲ კირილოვსკაჲ აზბუკა...

На греко-византийской основе был создан в начале V в. н.э. и армянский алфавит".

იმის თქმის უფლებას, რომ ქართული და გუთური ანბანები წარმოდგენენ ბერძნულ-იონური ანბანურ-რიცხვითი სისტემის გამეორებას, გვაძლევს დამწერლობის ორი უმთავრესი მახასიათებელი: ასო-ნიშანთა შემადგენლობა (ბგერითი მნიშვნელობა), რიგითი ნომერი და რომელი მახასიათებლებიც საერთოა სამივე დამწერლობისათვის.

ბერძნულ-იონური 27 ასო-ნიშნისა და ასევე წინა 27 ქართული ასო-ნიშნის შედარებისას პირველივე აღქმით ეკვიპოტანელია 20 საერთო ბგერის მნიშვნელობა და მათი რიგითობის იდენტურობა. მრვევით თანმიმდევრობით. ბგერები "ა", "ბ", "გ", "დ", "ე", "ვ" გამოითქმის დაახლოებით ერთნაირად, ერთი და იგივე რიგითი ნუმერაციის დაცვით.

ბერძნული "ძ" ("ძეტა") ქართულში, გუთურში, კოპტურში გამოითქმის როგორც "ზ" ("ზენი"), რაც იმის მოგონებაა, რომ იმ საუკუნეებში (II-IV ს.ს.), როცა იქმნებოდა კოპტური, გუთური, ქართული დამწერლობები, ბერძნულ სამყაროში პირველობდა ლათინური ენა, ხოლო ბერძნული "Ζ" ("ძეტა") ლათინურად გამოითქმებოდა რო-გორც "Z" ("ზეტა"), ვინაიდან ლათინურს არ გააჩნდა ბგერა "ძ". მაგალითად, ბერძენსა პანთონის უმთავრესი ღვთაების - "ძეუს" -ის სახელწოდება ლათინურად გამოითქმებოდა "ზეუს" და ასევე დამკვიდრდა ქართულ მეტყველებაში "ზევსა". ლათინური წარმოშობისაა კოლხეთის მეთაური ტომის სახელწოდება "ლაზი". ჭვ. ბერძნული ენით სახელწოდება "ლაზი" იკითხება "ლაძიოი" | Λαζιοι|.

"ძ"="ზ"-ს შემდგომი ბგერების - "ე", "თ", "ი", "კ", "ლ", "მ", "ტ" შემადგენლობა ასევე იდენტურია. განსხვავებაა N15 ბერძნულ "ქსი"-სა და ქართულ "იოტა"-ს შორის. აქ ჩნდება კითხვა, თუ რატომ არ ზის ქართულ ანბანში ასო-ნიშანი "იოტა" ბერძნული N10 ასო-ნიშნის "იოტა"-ს პარალელურად. ამ ფაქტს გააჩნია თავისი ისტორიული ახსნა-განმარტება :

(История.371) "Со II-IV вв. до н.э. и в течение всей античной эпохи латинский алфавит состоял из 23 букв. Лишь в средние века он был пополнил двумя новыми буквами - "иот" (J) и "дубльве" (W), а буква V была дифференцирована по значению и форме с получением из нее двух букв : U - для передачи звука u; V для передачи звука v. Из этих букв "иот" и "дубль ве" применяются не в собственно латинском письме".

ე.ი. V საუკუნისათვის ლათინურ ანბანს დაემატა სამი ასო-ნიშანი: "იოტა" (J), "დუბლვე" (W), "უ" (U). როგორც უკვე აღვნიშნეთ აღმოსავლეთ რომში

წარმოედგინოთ როგორც ფრაგმენტი გრაფემისა "ჴ". ამ გრაფემას საფუძვლად უდევს ლათინური "S" ("ეს")-ის გრაფემა და დამატებული ექვს ირიბი, (დაბრილი) ღერძულა ზაზი S → ჴ. თუ ჩვენ გრაფემა S-ს ჩამოვაცლით ჭერ დაბრილ ღერძულა ზაზს S და მიღებულ ლათინურ "S"-ს მოვაპკრით ზედა ნაწილს S → ʃ მივიღებთ "იოტა"-ს ქართულ გრაფემას "ჴ". ამ მოსაზრებამ შეიძლება გაწვევმოტყოს აზრი რომ გრაფემა "ჴ" ადრე იყო მკვიდრი ქართული ანბანისა.

ამ საკითხზე ღირს საყოველთაო დაფიქრება, ვინაიდან დღეს მსოფლიოში პირველობს ინგლისური ენა, რომელშიც ბგერა "ეჴ" ერთ-ერთი წამყვანია და ამ ასო-ნიშნის ქართული ვარიანტის (თუ ჩვენი ვარაუდი გამართლდა) აღდგენით ქართული ენა უცხო სიტყვათა თარგმნისათვის "ღია გამწვე-ნიერდება".

ჰაიკთა დამწერლობამ გრაფემა "ჴ", როგორც ბგერა "ფ"-ს მნიშვნელი, მიიღო მეთორმეტე საუკუნეში, მსგავსად ლათინური "L" ("ელ") და "O" ("ო")-სი შესაბამისად ბგერების "ლ"-ს და "ო"-ს მნიშვნელობებით.

დავუბრუნდეთ ანბანთა შედარებას. N15 "იოტა"-ს შემდგომ ბგერები "ო" და "კ" ასევე პარალელურები არიან ბერძნულ-იონიური სისტემისა.

ბერძნული "კოპა"-ს ნაცვლად ქართულმა ჩასია (მსგავსად გუთური "ჩ"-სი) ბგერა "კანი", ვინაიდან ბგერა "კანი" პარალელურია ბერძნული "კაპა"-სი, ხოლო გუთური ენის მსგავსად ქართული ენა არ საჭიროებდა ორ ბგერა "კ"-ს სხვადასხვა წარმოთქმით.

"კოპა"-ს შემდგომ მოდიან პარალელური "რ", "ს", "ტ", "ჴ". ამ რიგში საინტერესოა "ჴფსილონ"-ის სახესხვაობები ქართულ, გუთურ და კოპტურ ანბანებში.

ბერძნული "X" ("ხი") იკითხებოდა ორნაირად "kc" და "kh". გუთურმა და კოპტურმა ირჩია "kh"-ს ვარიანტით გამოთქმული "ხ". ქართულმა დაამკვიდრა "kc"-ს მიმსგავსებული "ქ" და სხვათაშორის ამ ასო-ნიშნის მიუ-სადაგა დასავლეთ-ბერძნული "ხი"-ს გრაფემა "†", ანუ გაიმეორა და ამდენად ბერძნული "ხი" და ქართული "ქანი" იდენტურები არიან.

ბერძნული "ψ" ("ფსი") - ასევე ორნაირად იკითხებოდა "kc" და "kh". კოპტურმა დატოვა ბერძნული "ფსი". გუთურმა ირჩია "kh"-ს ვარიანტი და მიახსავსა მისი ენისათვის სასურველი "ხვ" ანუ დაახლოებით იგივე ქართული "ღ".

ბერძნული "ω" ("ომეგა") გაიმეორეს კოპტურმა და გუთურმა ანბანებმა, ხოლო ქართულმა (რომელიც გამოირჩევა გამარტივების ტენდენციით), რომელმაც უკვე "ომიკრონი"-ს პარალელურად დაამტკიცა "ო" ("ონი"),

“ომეგა” -ს პარალელურად ჩასვა მისთვის აუცსლებელი “ყ” (“ყარი”).

ბერძნული “სამპი” ბერძნულ ანბანებში გამოითქმებოდა როგორც **σ** (ს) და **ς** (ს). კობტურმაც და ქართულმაც იირჩიეს “სამპი” -ს “შ” ვარიანტი.

თუ შევაჯამებთ გამოთქმულ მოსაზრებებს, შეგვიძლია დავასკვნათ : ბერძნ. “ქეტა” || ქართ. “ზენი”, “ზი” || “ქანი”, “ფსი” || “ლანი”, “სამპი” || “შინი”, “იოტას” მნიშვნელობა საერთოა ბერძნულიდან წარმოქმნილი ანბანებისათვის. სხვაობას შეადგენს “კობა” -ს და “ომეგა” -ს პარალელური ქართულ ასო-ნიშანთა წნიშვნელობები და ესეც იხსნება იმით, რომ ქართულმა არ გაიმეორა უკვე არსებული “კანი” -სა და “ონი” -ს ვარიანტები. ამრიგად, ანბანთა ორი უმთავრესი მახასიათებლით (ბგერათა მნიშვნელობა და მათი რიგითი ნომერი) ქართული ანბანი შედარებით “ბერძნულია”, ვიდრე ბერძნულად აღიარებული გუთური ანბანი.

კავკასიური დამწერლობის - ქარაიული, ჰაიკური, ალბანური ანბანების გრაფიკული გამოსახულებანი წარმოადგენენ ფინიკიური სკოლის გრაფიკათა ნაირსახეობებს. ფინიკიურიდან წარმოიშვნენ ძვ. ბერძნული და არამეული დამწერლობები, ხოლო კავკასია (ცენტრალური და სამხრეთ კავკასია) IV-V საუკუნეებისათვის გაყოფილი იყო ბიზანტიისა და სპარსეთის სახელმწიფოებს შორის, ანუ ბერძნულ-ლათინურ დამწერლობასა და არამეულ დამწერლობას შორის. ამ ორი განსხვავებული, მაგრამ ერთი ძირიდან წარმომდგარი ანბანების გრაფიკათა არქიტექტურის ცოდნა აქვთ გამოყენებული კავკასიური დამწერლობების შემქმნელთ.

* მაგალითისათვის ავიღოთ ფინიკიური გრაფემა **𐤆** (“he” იკითხება “ხე”). ამ ფინიკიური გრაფემიდან შეიქმნა არამეული გრაფემები **𐤆** (“he” ასირიული პერიოდი). და **𐤆** (სპარსული პერიოდი). არამეულის ამ ვარიანტებიდან წარმოიქმნენ ებრაელური “he” -ს “კადრატული” ვრაფემები **ח** (III ს.ძვ.წ.), **ח** (I ს.ძვ.წ.) და საშუალო საუკუნეების კლასიკური **ח** (XI ს. ჩვ.წ.) გრაფემები. კავკასიურ ანბანებში გამოყენებულ იქნა ფინიკიურის ბერძნული ვარიანტი. ძვ. ბერძნულის “ეფსილონ” -ის არქაული ვარიანტი გახლდათ მსგავსი ფინიკიურის **𐤆**. წერის ზომართულების შეცვლის შემდგომ **Ϝ**, რომელიც კლასიკურ ბერძნულში ჩამოყალიბდა **Ε** -ს სახით. ლათინურმა ეს ვარიანტი პირდაპირ გაიმეორა **E** (“ე”). ქართულში ამ გრაფემის გამოყენებით შეიქმნა ქართული ასოთმთავრული **ქ** (“ემერვე”) და ნუსხური **ჩ** (“ემერვე”). ეს გრაფემა ასეთივე სახით გამოყენებული აქვს ჰაიკურს **ჩ** მხოლოდ **ბ** -ს მნიშვნელობით და ალბანურს **ჩ** - **ე** -ს მნიშვნელობით.

ფინიკიური "Φ" ("kof"="მაიმუნი") გრაფემა არამეულმა ნაწილობრივ შეცვალა (ჩამოაშორა წრის ნახევარი) "P" (ასირიული პერიოდი) "P" (სპარსული პერიოდი). ძვ. ბერძნულმა გრაფემა "Φ" შეუცვლელად მარჯვნივ და ასეთივე სახით გადავიდა იგი კავკასიურ ანბანებში, მხოლოდ ალბანურში ამ გრაფემამ მიიღო "ქ"-ს მნიშვნელობა.

არის ლათინურიდან გრაფემის დამკვიდრების მაგალითი კავკასიურ ანბანებში. ლათინური "S" ("ეს") ქართულში "ს" ("ქარი")-ს და ჰაიკურში "ს" ("ტ")-ს მნიშვნელობით დამკვიდრდა.

ჩვენი ამოცანას არ შეადგენს თითოეული გრაფემის წარმოქმნის გარკვევა. საკმარისია გავიგეოროთ, რომ კავკასიური ანბანების გრაფიკა ფინიკიური სკოლაა. კავკასიურ დამწერლობებში ფინიკიურ-ბერძნული წარმოშობის გრაფემები სპარბობს ფინიკიურ-არამეული წარმოშობის გრაფემებს. არამეულის გავლენა ძირითადად იმაში გამოიხატება, რომ კავკასიური ანბანები, მსგავსად არამეულისა, ცდილობენ გრაფემები ძირითადი ვერტიკალური ღერძის გარშემო ამოაშენონ.

ჩვენი ვარაუდი, რომ ქართული ანბანი შექმნილია არა უადრეს IV საუკუნისა, უნდა განმტკიცდეს შემდეგი დაკვირვებებით: გრაფემა "ზ" ("ანი") წარმოქმნილი მოჩანს ლათინური ან ძვ. ბერძნული ნუსხური დამწერლობებიდან. პირველი ვარიანტი ქართული "ზ" წარმოქმნილია ლათინური "α"-ს ნუსხური გრაფებიდან, რომელიც შემდეგნაირად წარმოიქმნა $A \rightarrow \Delta \rightarrow \text{მ} \rightarrow a$; ქართულმა გაითვალისწინა ლათინთა გამოცდილება და "Δ"-დან შექმნა "ზ" შემდეგი გარდასახვით: $\Delta \rightarrow \text{შ} \rightarrow \text{ზ}$; მეორე ვარიანტით აღებულია ბერძნული ნუსხური "α" და მისი გარდასახვით მიღებულ იქნა "ზ" შერღვევანიად:

$\alpha \rightarrow \text{შ} \rightarrow \text{შ} \rightarrow \text{შ} \rightarrow \text{ზ}$; გამოსახულება "შ", ე.ი. წრე გაუხსნელი "ზ"-ს ვარიანტი, გამოყენებულ იქნა ბგერა "ღონ"-ის გრაფემად. ასევე ძვ. ბერძნული ნუსხური გრაფემა "ϖ" ("თეტა") გამოყენებულია გრაფემა "ძ" ("ძილი")-ს და გრაფემა "ჟ" ("ჰოე")-ს შექმნისას: $\varphi \rightarrow \text{ძ} \rightarrow \text{ძ}$; $\text{ძ} \rightarrow \text{ჟ}$; ხოლო ბერძნულ-ლათინური ნუსხური დამწერლობები შეიქმნა ჩვენი წელთაღრიცხვის IV საუკუნეში და ამდენად, ეს ქართული გრაფემები IV საუკუნეზე ადრე ვერ იარსებებდნენ.

უნდა დავრწმუნებულიყავით, რომ ანბანურ დამწერლობებში გრაფემებს მეორადი მნიშვნელობა ენიჭებათ, რადგან ისინი არ გამოხატავენ მსგავსად იდუგამიული დამწერლობისა კონკრეტულ საგანს და მათი ძირითადი მიზანია ანბანები განასხვავონ ერთმანეთისაგან. მაგალითად, ჰაიკური ანბანის

შემქმნელებმა იციან ბერძნული, ლათინური, გუთური, ქართული ანბანების/გრაფიკათა მრგვლოვანება (უნცილურობა) და ისინი თავიანთ ანბანს/აოთხკულებზე მსგავსად ებრაელური ანბანისა. მაგრამ ქართულ ანბანში/განსაკუთრებით ფინიკიური სკოლის სხვა ანბანებისაგან, არის გრაფიკა "ⴁ" ("თეტა") რომელიც წარმოადგენს შუამერული თვალის გამომსახველ იდეოგრამას.

ფინიკიურში თვალის გრაფიკაა "Ⲁ" ("ain"=თვალი), იგი უცვლელად მკვიდრდება არქაულ ბერძნულში "Θ" და "Ⲁ"-ს სახით, კლასიკურში "Θ"; არამეულში "𐤔" (ასირიული პერიოდი) და "𐤎" (სპარსული პერიოდი). კლასიკური ბერძნული ნუსხური თითქოს იხსენებს "თეტა"-ს შუამერულ წარსულს და გრაფიკა "Ϝ" მკრთალად მოგვგაონებს შუამერულ "ⴁ"-ს. ჩვენ ვნახეთ ბერძნული ნუსხური "Ϝ" გამოყენების მაგალითები ქართულში, ხოლო ჰაიკთა ანბანში ოდნავე სწეცვლილებით ბგერა "თ"-ს გრაფიკა გამოისახება შემდეგნაირად "ⴁ".

ქართული ანბანი ძვ. ბერძნულ "Ϝ" გრაფიკას იყენებს ასონიშნების "ძილი"-ს და "ჰოე"-ს გრაფიკათა შექმნისას, ხოლო "თანი"-ს გრაფიკად გამოისახავს შუამერულ თვალის იდეოგრამას "ⴁ"-ს.

(გორდ. ე. და ჯ.) "ეტრუსკული (va, tuv - "ჩვენება", - ქართ. თვალ - (←თვალი) ეტრუსკული ფუძის მნიშვნელობა მეტნაკლებად დადგენილად შეიძლება მივიჩნიოთ. ქართული ფუძე ადის საერთოქართველურ დონემდე (მეგრ-ქან. თოლ-, სვან. თე-/თერ-)."

ასონიშან "Ϝ" ("თეტა")-სთან აქვს კავშირი ცნებებს - ეჭერას, ნათებას ძვ. ბერძნულ ენაში".

Ϝεα [თეა] - 1.смотрение, глядение, созерцание; 3.вид, зрелище.

Ϝεοθ [თეოს] - 1.Бог, божество, божественный.

ბერძნული სამყაროდანაა შემოსული ქართულში ნათება, თენება, სინათლე, გათენება.

ე.ი. შუამერული "ⴁ" თვალის გამოძაბილია კოლხური თოლი-თე-თერ-თვალი, ეტრუსკული "ჩვენება", ძვ. ბერძნული Ϝεα [თეა], Ϝεοθ [თეოს], αϜεα [ანთეო].

კოლხურ დამწერლობაში შუამერული "ⴁ" იდეოგრამის არსებობა ამტკიცებს აპოლონიოს როდოსელის ცნობას, რომ კოლხებს ჰქონდათ იდეოგრაფიული დამწერლობა.

("არგონავტიკა". 31) "მეცნიერთა ყურადღებას მუდამ იპყრობდა აპოლონიოსის მრავალი ცნობა: კოლხეთში იხანება არა ოჭროს საწმისი, არამედ

ტყავზე ნაწერი წიგნი, რომელშიც ოქროს მიღების წესი წერიაო, და რა მთავარია, ქართველებს ჰქონიათ "თავიანთი მამაპაპათაგან ნაწერი კირბები რომლებზედაც მოგზაურთათვის ნაჩვენებია ზღვისა და ხმელეთის ყველა მხარე და საზღვარი" .

("არგონავტიკა". 212) "აპოლონიოს როდოსელის მიერ მოწოდებულ ცნობათა კომპლექსში განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს ცნობა კირბების შესახებ. იგი პირველი ცნობაა ძველ ქართულ დამწერლობაზე არგოსის სიტყვები, რომ "კოლხებს შენახული აქვთ მამათაგან ნაწერი კირბები"... აპ.როდოსელის ხანაში კოლხებს ჰქონიათ ძველისძველი წერილობითი ძეგლები სამანძილო კირბების სახით, რომელთაც კარტოგრაფიული მნიშვნელობა ჰქონდათ. აპ.როდოსელი სქოლიასტის მიხედვით, კირბები შალაღი ბოძებია, სხვადასხვა წარწერების შემცველი. სვიდას ლექსიკონი გადმოგვცემს, რომ "კირბები სამწახნაგა დაფებია ქვისაგან. აღმართულ სვეტებზე მიკრული. ამ დაფებზე სასულიერო და საერო კანონები იწერებოდა". როგორც ჩანს, კირბები უპირატესად საკრალური ხასიათის წარწერები იყო. კირბების შესახებ საყურადღებო ცნობებია დაცული აპოლოდორე ათენელის თხზულების - "ღმერთთა შესახებ" ფრაგმენტებში. აი ზოგიერთი მათგანი: "აპოლოდორე თხზულებაში "ღმერთთა შესახებ" ამბობს, რომ კირბები შეიცავდნენ ნაწერ კანონებს". (XX.24) "აპოლოდორე ამბობს, რომ ყველა საზოგადო საბუთს და კანონებს კირბისი ერქვა, რომ ძველები ქვეებს აღმართავდნენ და ზედ გადაწვევტილებებს წერდნენ... კირბისი წმინდა წარწერათა შემცველი ბოძია (XX.25); აპოლოდორეს ერთ-ერთ ფრაგმენტში დამოწმებულია ევფორიონი: "აქსონები და კირბები ბუსტროფედონით იყო ნაწერი; ამას ამბობს ევფორიონი აპოლოდორესთან (XX.24) განსაკუთრებულ ყურადღებას იწვევს ის ფრაგმენტი, სადაც აპოლოდორეს კირბების სახელი კორიბანტებისაგან გამოჰყავს, რადგანაც კირბების აღმოჩენა კორიბანტებს მიეწერება. სტრაბონის გადმოცემით კორიბანტები კოლხთაგან არიან და მკვიდროდ უკავშირდებიან ლემნოსელ კაბირებს (X.3.19)... გმელიქიშვილის აზრით, ეს უძველესი ჩანაწერები უნდა მივაკუთვნოთ ძველ კოლხეთის სამეფოს, რომელიც ძველი აღმოსავლეთის სახელმწიფოთა თანამედროვე იყო".

ბსოვნა კოლხეთში არსებული იდეოგრაფიული დამწერლობის შესახებ და ცოდნა ჭოროხის ხეობაში ახალი კოლხური, ქართული, ქრისტეანული დამწერლობის შექმნისა გარინდებულია კოლხეთის, საქართველოს, სამეგრელოს მზეთუნახავი მხარის სახელწოდებაში "აქარა". "ქარა" მეგრულად ნიშნავს "წერა" *ს და ეს კი თავისთავად ნიშნავს, რომ აქ, ჭოროხის ხეობაში შეიქმნა ქართული დამწერლობა, კოლხური წერილი.

(გორდ. ე. და ქ.) "ეტრ. sren "სურათი", "სამკაული" - ქართ. წერ - "წერა"

ეტრუსკული სიტყვის მნიშვნელობა შეიძლება დადგენილად მივიჩნიოთ. ე.შტრნალი მას უკავშირებს ქართულ "სურათს" არაბული suratum წყაროს მითითებით. ვფიქრობთ, ამგვარი დაკავშირება არ არის რეალური. ეტრუსკულ ფორმაში გამოვყოფთ sr-ძირს და -cn სუფიქსალურ ელემენტს, რომელიც საკმაოდ პროდუქტიულია ეტრუსკულ სიტყვათწარმოებაში, მაშინ ეტრუსკული ძირის კავშირი ქართ. წერ-ფუძესთან, რომელიც აღდგება საერთო ქართველურ ღონემდე (მეგრ. -ქან. (ნ)ქარ-სვან, (ღ)რ-) და რომელსაც თავდაპირველად "გამოსახვის, ნახაზის გამოყვანის, ამოკაწვრის" მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა, არ შეხვედებოდა დაბრკოლებებს".

მეგრულად ქარა=წერა, ქარილი=წერილი, მაგრამ ეს სიტყვა ასევე ნიშნავდა ჭრას. ამ ფუძე სიტყვიდან "ქარი"-დან არის ნაწარმოები ქართული ჭრა, ჭრილი, მოჭრილი (მაგ. გურულში "თავი მოვშქარი"). საერთოდაც ეს ფუძე სიტყვა საყველპურო სიტყვაა საერთო კოლხური ენისათვის და მიგვიყვანს საინგილოში ერთ-ერთი მხარის სახელწოდებასთან "ქარი". ზვენთვის მთავრია იმის დაფიქსირება, რომ კოლხური ქარა აღნიშნავს როგორც წერის, ასევე ჭრის ("გამოსახვის, ნახაზის გამოყვანის, ამოკაწვრის") ცნებებს და რაც გახლავთ იდეოგრამის ცნება. ანუ კირბებზე, ქვის ფაქტურაზე ხდებოდა იდეოგრამების ამოჭრა, ამოკაწვრა, წერა. ე.ი. როცა კოროზის ხეობაში შეიქმნა ახალი დამწერლობა, კოლხურმა ენამ იცოდა დამწერლობის უძველესი ფორმა "ქარა" ("გამოსახვა, ნახაზის გამოყვანა, ამოკაწვრა") და პერგამენტზე გამოსახულ გრაფემებს (რომელთაგან "წ" უძველესი დროიდან მშობლიური გახლდათ) უწოდა იგივე სახელწოდება იდეოგრამებისა - "ქარა", "ქარილი".

უნდა აღვიქვათ: ქართული ენა არის არა იბერიულ-კავკასიური, არამედ კოლხურ-კავკასიური (ბერძნულ-ლათინური ენების გამოცდილებათა ცოდნით, როგორც ლათინური, რუსული და მრავალი სხვა). მეგრულ-ქანური და სვანური - კოლხური ენებია, ხოლო ქართული ენა კოლხების: მეგრულ-ქანების, სვანების, მესხების, წანარების და იბერიების სალიტერატურო, საკულტო ენაა.

(ჩიქობავა, 363) "ქართული სალიტერატურო ენა ყველა ქართველი ტომის მწიგნობრობის ენა იყო ისტორიულად და არის ამჟამადაც". ანუ:

"საქართველოდ ფრიადი ქუეყანამ აღირიცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჯამი შეიწირვის და ლოცვამ ყოველი აღესრულებს".

ქართული ენის კოლხური ბუნების უკეთ შეცნობისათვის "ქარა"-სთან კავშირში განვიხილოთ მაგალითები მეგრული სიტყვების გაქართულებისა. ქართული ენა, მიაგავს გლეხის ბიქს (კოლხს), რომელიც დიდ ქალაქს (საბერძნეთს) იყო გაგზავნილი სასწავლებლად, განათლებული ბრუნდება თავის მამულში და ცდილობს ახლებურად, მის თანამედროვედ გარდაქმნას.

ქართული ენა იწუნებს კოლხურში ბგერა "კ"-ს სიქარბეს და დაინტერესებულა მეტყველებაში ამ ბგერის შემცირებით, რათა ამით მიადწინოს ქართული ენის ბუნების შერბილებას. "კ"-დან წარმომდგარ მეგრულ სიტყვებში "კ" იცვლება "წ" ("წილი")-თ: მგრ. კვიმა = ქართ. წვიმა; კვინს=წვიმს; კვეთი=წვეთი; კვა=წვა (ე.ი. როცა ამბობს ქვალები მივლისო - ივულისხმება მეწვისო); დოკვირი=დამწვარი; კითა=წითელი; ქარა=წერა; ქარილი=წერილი;

ანბანთან დაკავშირებით არ შეიძლება არ გავიხსენოთ ჰაიკთაგან (და მხოლოდ და მხოლოდ მათგან) გავრცელებული ლეგენდა მესროპ მაშტოცის მიერ ქართული და ალბანური ანბანების შექმნის თაობაზე. როგორც ჩანს, ქართული ანბანი შეიქმნა არა იბერიაში, არამედ კოლხეთში და შეიქმნა არამართო ანბანი, არამედ ქართული ენაც. მოხდა კოლხური ენის გრამატიკული წყობის შოღერნიზაცია და ლექსიკური ფონდის მნიშვნელოვანი შევსება ბერძნულ-ლათინური მარაგიდან. ამ სამუშაოს შესრულება და შემდგომ მისი დამკვიდრება მოითხოვდა უცილობლად დიდ დროსა და მრავალი მამულიშვილის ღვაწლს. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ქართული ენისა და ანბანის შექმნელთ აბასიათებლათ ბერძნული, ლათინური, კოლხური ენების უზადო ცოდნა. ქართული ენა ისევე როგორც ლათინური, ისევე იკითხება, როგორც იწერება. ასევე გავითვალისწინოთ, რომ ქართული ენის წყობაში არ იგრძნობა ჰაიკური ენის რაიმე გავლენა (თუ არ ჩავთვლით რამოდენიმე საერთო არსებით სახელებს, რომელთა წარმოშობა ჭერ გასარკვევია). ხოლო ჰაიკურ ენაში : (ჩიქობავა.354) "სომხურში დალექილია იბერიულ-კავკასიური ენების მასალა: მაგალითად, მკვეთრი აფრიკატები წ. კ. არც ერთმა ინდოევროპულმა ენამ არ იცის (გარდა ოსურისა, სადაც წ. კ. ისევ იბერიულ-კავკასიური ენებიდან არის შეთვისებული".

ვინაიდან ჰაიასტანს კავკასიელთაგან მხოლოდ ქართველები და ალბანელები ესაზღვრებოდნენ, ავლენად, ჰაიკთა ენას ქართული და ალბანური ენების გავლენა განუცდია. ჰაიკთა ენის ცოდნა კი არ იკითხება ქართულ მეტყველებაში (რამოდენიმე საერთო არსებითი სახელების არსებობა არ ნიშნავს ჰაიკთა ენის ცოდნას).

ჩვენ უნდა დავინახოთ, რომ ქრისტეანობას საქართველოში ნერგავს ბიზანტია, რომ საქართველოში იწერებოდა ბერძნული საეკლესიო ტერმინოლოგია, იწყებენ აღმოცენებას ბიზანტიური არქიტექტურის, ფრესკული მხატვრობის, ჰიმნოგრაფიის, ხატწერის, მოზაიკის, მონანქრის ქართული სკოლები, სრულიად საქართველოს ტერიტორია მოფენილია ბერძნული ბუნების არქეოლოგიური ძეგლებით, საქართველოს ტოპონიმოკაში ბერძნული წარმოშობის სახელწოდებათა სიქარბეა და არავითარი რაიმე საყურადღებო ნაშთი ჰაიკური კულტურის გავლენისა, გარდა ნატყუარი (ქ. ცხ.)-ისა, რომელმაც მთელი კავკასია ჰაიკურ ენაზე ამეტყველა.

უნდა გაეჩხენოთ, რომ V საუკუნის დასაწყისი (405-406 წლები, რომლებიც ითვლებიან ჰაიკური ანბანის შექმნის თარიღად) ჰაიასტანის საბელაშნი-ფოებრიობის დაცემის პერიოდია. 387 წელს ჰაისტანი სპარსეთმა დაიპყრო. ჰაიასტანის დასავლეთ ნაწილში, რომელიც ბიზანტიას ერგო, მეფობა გაუქმდა 391 წლიდან. 428 წლიდან მეფობა გაუქმდა სპარსეთის კუთვნილ აღმოსავლეთ ჰაიასტანში და ქვეყანას სპარსი მმართველი - მარზბანი განაგებდა. ამრიგად 387 წლიდან დასავლეთ ჰაიასტანი მსგავსად კოლხეთისა ბიზანტიის იმპერიის შემადგენელი ნაწილია და ბიზანტიისავე გავლენით დასავლეთ ჰაიასტანში იქმნება ბერძნულ-ბიზანტიური სკოლის ჰაიკური დამწერლობა. სპარსეთი ჰაიასტანში ატარებს ბიზანტიის საპირისპირო რელიგიურ პოლიტიკას:

(ხორენაცი. 5) "მას შემდეგ, რაც დაეცა სომეხ მეფეთა ტახტი (428 წ.), სომხეთში ირანის ხელისუფლებამ თანდათან ფეხი მტკიცედ მოიკიდა. ბიზანტიის იმპერიისადმი დაპირისპირებული ირანის შაჰის კარი იმ ხანებში სომხეთში მხარს უჭერდა სირიული კულტურის გავლენის გავრცელებას ბერძნულის საწინააღმდეგოდ. სირიულ კულტურას სომხეთში ისედაც ღრმად ჰქონდა ფესვები გაშდგარი და მთავრობის მფარველობის პირობებში მას კიდევ უფრო გაეშალა ფრთები".

ლეგენდის მიხედვით მესროპ მაშტოცმა და მისმა მოწაფეებმა სირიულად თარგმნეს ბიბლიის ნაწილი [ბერძნულ-ბიზანტიური ანბანით]. თავისი რელიგიური პოლიტიკის შემწეობით სპარსეთმა შესძლო ჰაიასტანისა და ბიზანტიის დაპირისპირება.

ჰაიასტანზე ასირიული ქრისტიანული მოძღვრების (მართლმადიდებელთათვის მწვალებლური ბუნების) გავლენის ცოდნით შეთხზეს ჩვენმა ისტორიის მწვალებლებმა საქართველოში ნაცვლად ოპიზელი მამებისა, ასირიელ მამათა მოღვაწეობის ლეგენდა, რათა შექმნან ფონი ქართლისა და სომხეთის წარსულის ერთიანობისა, გაამართლონ წმინდა ნინოს შემოსვლა საქართველოში ჰაიასტანიდან და არა ბიზანტიიდან ანუ ზღვისპირეთიდან - ხოფა → კლარჯეთი → მცხეთა.

(აბდლაძე. 278) "ცნობა იმის შესახებ, რომ წმ. ნინო დაკავშირებულია სომხეთში წამებულ ქალთა ჯგუფთან, ე. წ. რიფსიმეანებთან, რომ იგი მათი ერთ-ერთი ამხანაგთაგანი იყო, ხორენაცის თუ მისი სომხური წყაროების შეთხზული უნდა იყოს. მოვსესი, ძალიან ხშირად აზვიადებს რა თავისი ქვეყნისა თუ სომხეთის მოღვაწეთა როლს, დიდი სურვილი ჰქონდა დაესაბუთებინა სომხეთის მონაწილეობა ქართლის გაქრისტიანების საქმეშიც. ხორენაცის საქმე ამ მიმართულებით მისმა "მემკვიდრეებმა" განაგრძეს და კიდევ უფრო განავითარეს".

(აბდლაძე. 279) "ლ.ჯანაშიას სიტყვით "იმ წყაროთა შორის, რომლებიც

ქართლის გაქრისტიანებას აღწერენ, უძველესია ბერძნულ-რომაული. ისინი თითქმის ნახევარი საუკუნით არიან დაცილებულნი თვით ქართლის მოქცევას. მეტად მნიშვნელოვანია ის, რომ ქართლის გაქრისტიანება რითიმე ყოფილა დაკავშირებული სომხეთის გაქრისტიანებასთან.

(ლ. ჯანაშია, როგორც ყველა (ქ. ცხ.)-ის მორჩილი, იბერიას და ქართლს აიგივებს).

გადახედეთ ბიზანტიის რუკას [IV-VI სს. (ნ. ს. შ. 5.39)] და ნახავთ, რომ ბიზანტიის იმპერია (ფაქტიურად ძვ. საბარძნეთის შემკვიდრე) ტერიტორიულად მოიცავს ძირითადად ზმელთაშუა ზღვისა და შავი ზღვის სანაპირო მხარეებს. ე. ი. ინტენსიურ ურთიერთობათა ცენტრები მდებარეობენ ზღვის პირას და არა ზმელეთის სიღრმეში. ზღვის სანაპიროსთან სიახლოვემ განაპირობა კოლხური და გუთური ანბანების მსგავსება. ქრისტიანულმა იდეამ თავდაპირველად ასევე ზღვისპირი მოიცვა ვინაიდან ძვ. საბერძნეთსა და შემდგომ ბიზანტიაში ზღვაოსნობის განვითარებებს შალაღი დონის გამო ზღვისპირა ქალაქებს ერთმანეთთან გაცხოველებული ურთიერთობები გააჩნდათ. უპირატესად ზღვისპირეთში ქრისტიანობის გავრცელებას ადასტურებს ლეგენდები ანდრია და სიმონ კანანელის მიერ შეგრეღთა გაქრისტიანების შესახებ, რასაც ეხმიანება ბერძენი ისტორიკოსის ცნობაც:

(მკალათია. 27) "თეოდორიტე კიპრელის მოწმობით, ქალაქი ბიქვინთა რომაელებმა აქციეს იმდროინდელ დასახეულ ადგილად, სადაც სხვათა შორის გადაასახლეს იოანე ღვთისმეტყველი".

ქრისტიანობის რაინდი პირაკლე კეისარი. ჰაიასტანში კოლხეთის გზით, სამეგრელოს ქოროხის ზეობიდან გადავიდა. იციან ტაო-კლარჯეთის უპირველესი მნიშვნელობა კავკასიაში ქრისტიანული რელიგიის გავრცელების ისტორიაში და თუ (ქ. ცხ.) კლარჯეთის დაპატრონებას ცდილობს, მოვსეს ხორენაცი ტაოს დასაკუთრებას ინდომებს.

(ხორენაცი. 103) "საქმის ამგვარად დაბოლოების შემდეგ [სომეხთა მეფემ, მორიგი გამარჯვების შემდეგ. ჯ. კ.] მოაწესრიგა მათაქის, პონტოელთა და ეგერელთა მხარეები. მერმე მიუბრუნდა იგი ჩრდილოეთში, პარხალის მთების ფერდობებისაკენ, ტაოში ნესტიან, ნისლიან, ტყიან, ხავსიან ადგილებში მან დიდებულად მოაგვარა ამ ქვეყნის საქმეები, მთიანი და ცხელი ადგილების ჰავა სასამოვნოდ აქცია სამეფო საჭიროების (დაკმაყოფილების) მიზნით. მოაწყო მან საზაფხულო ფანჩატურები იმ ხანებმათვის როცა ჩრდილოეთში ამოვიდოდა, ორ ტყიან ვაკეზე და მიმდებარე მთებზე მოაწყო გომები და სანადირო ადგილები. ცხელ კოლში ზვრები და ბალები გააშენა."

(ქ. ცხ.)-ის მიხედვით თუ კლარჯეთს ვახტანგ გორგასალმა უპატრონა, ტაოს ჰაიკთა მეფემ ვალარშაკმა არ მოაკლო ზრუნვა. კონსტანტინე პორფიროგენიტის ცნობით კლარჯეთს ჰაიასტანი მესხეთს მერე ესაზღვრება.

ასეთი განცხადებები : მესროპ მაშტოცმა შექმნა ქართული დამწერლობა და ტაო ჰაიასტანის ნაწილია, შეუძლებელი იყო XVII საუკუნეზე ადრე ვინაიდან XVII საუკუნისათვის დამთავრებული გახლდათ ტაო-კლარჯეთის მოსახლეობის გამაჰმადიანება და მინარეთებად ქცეულ, გამოკეტილ ეკლესიებში დავიწყებას ეძლეოდა ქოროზის ხეობის დიდებული წარსულის ცოდნა. უფრო ადრე ასეთ განცხადებებს ტაო-კლარჯეთის სულიერი მამები ღირსეულ პასუხს გასცემდნენ.

ჰაიკთა და ქართველთა ანბანების შესახებ შეიძლება ითქვას იგივე, რაც ჰაიკთა და ქართველთა ეკლესიების შედარებისას :

ჰაიკთა და ქართველთა ეკლესიების არქიტექტურა (რომელსაც ასევე გვედავებიან) ერთმანეთს მიაგავს, იმდენად, რამდენადაც ორთავენი ტაო-კლარჯეთის გზით შემოსული ბიზანტიური არქიტექტურის სკოლის ჰაიკური და ქართული კლასებია, მაგრამ ამ ეკლესიათა სულიერი ცხოვრება, ღვთისმსახურება განსხვავდებიან : თუ ჰაიკთა მრწამსი მონოფიზიტურია, ქართული დიოფიზიტური.

(ქ.ს.ე. 7. 100) "მონოფიზიტობა... მონოფიზიტების სექტა ქრისტიანულ მიმდინარეობათა შორის ყველაზე მეტად გავრცელებულია ახლო აღმოსავლეთში... მათი შეხედულებით, ძე ღმრთისა ორბუნებიანად (ღვთაებრივი და ადამიანური) შეიძლება ვადიაროთ მხოლოდ მის განხორციელებამდე. განხორციელების შემდეგ ღვთაებრივმა ბუნებამ იმდენად შთანთქა ადამიანური, რომ ამ უკანასკნელმა თავისი სუბსტანცია მთლიანად დაკარგა. ამის შემდეგ ძე ღმრთისა მხოლოდ ერთბუნებიანია".

(ქ.ს.ე. 3. 562) "დიოფიზიტობა... მიმდინარეობა ქრისტიანულ რელიგიაში, როგორც დოქტრინა გაფორმდა ქალკედონის საეკლესიო კრებაზე 451 წ. (აქედან დიოფიზიტობის მეორე სახელწოდება : ქალკედონელობა)... ქრისტეში მოცემულია ერთმანეთისაგან განსხვავებული და თანაბარი, შეუტყვევლი და განუყოფელი ორი ბუნება - ღვთაებრივი და ადამიანური, ამ უკანასკნელი ბუნებით ქრისტე ადამიანთა თანაარსია, ცოდვათა გარეშე."

შუამდინარეთი, ჰაიასტანი, ალბანეთი, იბერიის

“პარალო მინდერის ყვავილო
სასუნებლო იაო”.
(ხალხური)

კოლხეთი წარსულის შესაცნობად შეუძლებელია მხოლოდ ხმელთაშუა ზღვის კულტურებთან ურთიერთობის ძიებით შემოვიფარგლოთ, ვინაიდან კოლხეთის წარსული, როგორც ღამის მანათობელი ვარსკვლავი, მეტად შორეული ხანიდან კიაფობს.

(ჩიქობავა. 379) “ად.ღირი 1928 წ. გამოსულ საცნობო ხასიათის შრომაში (“შესავალი კავკასიურ ენათა შესწავლაში”) წერს : დღესდღეობით კავკასიურ ენებს - ამ სიტყვის ფართო გაგებით - განეკუთვნებიან წინა აზიისა და ხმელთაშუა ზღვის ენათა მთელ წყებას, რომელთაგან ერთადერთი ენა ბასკურია, რომ ჭერ კიდევ ცოცხლობს. ალფ.ტრომბეტი თავის შრომაში “ენათმეცნიერების ელემენტები” - განაგრძობს ად.ღირი - საქმის ვითარებას ასე წარმოგვიდგენს : ჩვენ უნდა დავეთანხმოთ შუხარდტსა და სხვა მკვლევარებს იმაში, რომ კავკასიის მიწა-წყალზე თავმოყრილნი არიან ხალხები, რომლებიც წინათ გავრცელებული ყოფილან გაცილებით უფრო დიდ ტერიტორიაზე და რომ ამ ხალხთა ნაწილი შეისრუტეს სხვა ტომებმა. უახლესი გამოკვლევები, როგორც ჩანს, მართლაც-და იმ დებულებას უჭერენ მხარს, რომ კავკასიურ ენათა ოდინდელ ჯგუფს მეტნაკლებად უშუალოდ უკავშირდება შემდეგი ენები, რომელსაც სამ ჯგუფად ვყოფ :

I. 1.ხალღური ანუ ვანური [ურარტული], წინარე სომხური [იგულისხმება ის იბერიულ-კავკასიური ენა, რომლის დანალექიც ინდოევროპულ სომხურ ენაში შეიმჩნევა ა.ჩ.], 2.მიტანი, 3.ელამური და კოსიური ანუ კასპიური, 4.ნეთური და არზავი.

II. 1.მცირე აზიის ამორიგენტა ენები (ლიკიური, ლიდიური, კარიული, მიზიური, შემდეგ - პისიდიული, ისავრიული, ლიკონური და კაბადოკიური), 2.ეტრუსკული და ლემური, 3.კრეტული.

III. იბერიული და ბასკური.”

(ჩიქობავა. 353) “კანესური ანუ ნესიტური ენა - ერთ-ერთი ენა იყო ხეთების სახელმწიფოში (1900-1200 წ. ჩვ. წელთაღრიცხვამდე). ტექსტები მეტწილად XIV საუკ. აღმოჩენილია მცირე აზიაში, ბოლახ-ჭიოის არქივში... ყურადღებას იქცევს გრამატიკული სტრუქტურის უქონლობა: გრამატიკული სტრუქტურები ძვ. ინდურში, ბერძნულში, ლათინურში კარგად არის განვითარებული; ნესიტურში კი არა გვაქვს (ისევე, როგორც იბერიულ-კავკასიურ ენებში,

რომელთაც ადამიანისა და ნივთის კატეგორიათა გარჩევა ახასიათებს). ბევრი სისტემაში ნესიტურს აკლია სონორები. "ეს მოვლენა, შენიშნული შემეცნებაში, ში, მიტანურსა (ჰურიტულსა) და ელამურში, მეორდება კავკასიურ ცენტრში გვხვდება ეტრუსკულში."

(ჩიქობავა. 378) "ზეთური ("საკუთრივ ზეთური"), ბალაიური, ჰურიტული, ურარტული, ელამური, შუმერული - ეს არის ენები იმ ხალხებისა, რომლებმაც შექმნეს კაცობრიობის ისტორიაში ერთ-ერთი უძველესი ცივილიზაციის კერა ჭრე კიდევ მაშინ, როცა ისტორიულ ასპარეზზე არ იყვნენ გამოსულნი არც ინდოევროპულა, არც სემიტურ და არც ალათაურ ენებზე მოლაპარაკე ხალხები.

ამ მკვდარ ძველ ენებს, რომლებიც არც ინდოევროპულია, არც სემიტური, არც ალათაური, ბუნებრივად უკავშირებენ ცოცხალ იბერიულ-კავკასიურ ენებს, რომლებიც ამ ძველი ენების მეზობლად არის გავრცელებული და არც ინდოევროპულია, არც სემიტური და არც ალათაური; როგორც მორფოლოგიური წყობა, ისე კულტურულ-ისტორიული კონტექსტი წინა აზიის ძველი ენებისა და იბერიულ-კავკასიური ენების ისტორიული ერთიანობის შესახებ ლაპარაკობს".

მოვიძიოთ შუმერისა და კოლხეთის ურთიერთობათა ცოცხალი მაგალითები.

(ქს.ე. 10. 182) "ურუქი (შუმერული უნუგი, ბიბლიური ერები, ბერძნულად ორქოია, ახლანდელი ვარქა. ქ. ნასირიის სამხრეთ-აღმოსავლეთით 65 კმ-ზე, ერაცში). უძველესი ქალაქი სამხრეთ შუამდინარეთში. დაარსდა ძვ. წ. IV ათასწლეულში... არქეოლოგიურმა გათბრებმა გამოავლინეს ადრინდელი შუმერული არქიტექტურის შესანიშნავი ძეგლები - ღვთაება ინანას სატაძრო კომპლექსი ე.წ. თეთრი ტაძარი... ამავე ხანისა აქვე აღმოჩენილი პროტო-ლურსმნული დამწერლობით შესრულებული 500-მდე თიხის ფირფიტის ტექსტი... ურუმის ადრინდელი მმართველის ტიტული იყო ენ (მეუკე, ბატონი)... ურუმში ქალღმერთ ინანა-იშთარის წმინდა საკულტო ქალაქად ითვლებოდა".

"შუმერი" ეს აქალდეველთა ენითაა გამოთქმული, თავად შუმერები თავიანთ მიწა-წყალს ქალამს ("ქვეყანა") და შემდგომ ქიენგის უწოდებდნენ. ქიენგის და ქალღმერთ ინანას სახელის ტალღა არეკლილი მეგრულ სიტყვაში ქიანა = ქვეყანა. თავად "ურუ-ქი" უნდა ნაშნავდეს ურუ-ქი-ანა ანუ ურუს ქვეყანა. ეს მოსაზრება რომ გასათვალისწინებელია, დასტურდება კოლხური ტოპონიმიკით:

ურუ-ლაფუ - მთა ვგრისის ქედის სამხრეთ-დასავლეთის განშტოებაზე.

ურუ-ში - ისტორიული სოფელი სამხრეთ საქართველოში (ახლანდელი თურქეთის ტერიტორიაზე).

ურუ-ნა - სოფელი და ურუ-ნის გზა ზემო იმერეთში.

ურუ-ტი - ისტ. სოფელი ქვემო ქართლში მდ. ფოლადაურის მარცხენა მხარეს.

ურუ-ხი - (ზემოთში ხავისი) მდინარე ჩრდილო კავკასიაში, მდ. თერგის მარცხენა შენაკადი.

ურუ-შაძე - გურიაში გავრცელებული გვარი.

სუფიქსები სახელწოდებებში ურუ-ში, ურუ-ნა, ურუ-ტი, ურუ-ხი. ჩვეულებრივი, მიღებული ქართულია : ურე-ში, დათ-უნა, ბაგრა-ტი, კოლ-ხი. ე.ი. "ურუ" დამოუკიდებელი სიტყვაა. ეს უფრო ნათლად იკვეთება გვართ ურუ-შაძე, "ძე"-ზე გვარის დამთავრება ახალი დამკვიდრებულია და უნდა ყოფილიყო ან ურუშა ან ურუშავა. "შა" მეგრულში მიმართულების აღმნიშვნელია და ურუ-შა იკითხება - ურუშაკენ.

შუმერში ურუქის გარდა დაწინაურებული იყო ასევე ქალაქი ური.

"ურ" არის ფუძე მეგრული სიტყვისა მეურს = მიდის ე.ი. აღნიშნავს სვლას. მეურემე = სასიარულოს წამმართველი და აქედანაა ურემი = სასიარულო, მოსი-არულე. "ურ"-იდან უნდა წარმოდგებოდეს (მიმართულების) შეკითხვა - სადა-ური? და სუფიქსი -ურ : თუშ-ური, ნად-ური.

კოლხური, ურარტული მეტყველებიდან უნდა იყოს შეთვისებული ჰაიკთა ენაში (მიმართულების) შეკითხვა ურ-ეს ვნუმ? = საით მიდინარ?

"ურ"-ის ცოდნა (გამოჩახილი) უნდა იდოს მონგოლთაგან შეთვისებულ რუსულ სომარ შეძახილში ურია...! ე.ი. წავედით, შევეუტიოთ.

(Истории. 195) "шумерский знак 𒌦 представлял собой фонетическую логограмму Kur (კურ), которая выражала три шумерских омонима : земля, страна, гора;"

უძველესი შუმერული სახელწოდება მტკვრის არაქართული სახელი "Kur"-a (კურა), რომელიც უთუოდ თავდაპირველად ქვეყანას აღნიშნავდა და შემდგომ მდინარის სახელწოდებად დამკვიდრდა.

ბევრად შეტი მაგალითების მოჩიება შეიძლება შედარებით ახლო პერიოდის ურარტულ კულტურასთან, სახელმწიფოსთან, რომელიც საქართველოს სამხრეთით არსებობდა ჰაიკთა სახელმწიფოს წარმოქმნამდე.

ურარტულ არსებობდა ძვ. წ. IX-VI საუკუნეებში. ტერიტორიები, რომლებიც მოიცავდა ურარტუს სახელმწიფო გაერთიანებას, დღეს თურქეთის, საქართველოს, ჰაიასტანის და ირანის შემადგენლობაშია. დედაქალაქი ტუშუა (ქ. ვანი თურქეთში). ურარტუ ამ ქვეყნის ასურული სახელწოდებაა, თვითონ ურარტუელები თავის ქვეყანას "ბიანილი"-ს უწოდებდნენ. ბიბლიის ენაზე კი "არარატის სამეფო" ეწოდება. ენის მიხედვით ახლოს დგანან ზურიტებთან (მითანელებთან), მრავალი მკვლევარი ენით ურარტუს კავკასიელ ხალხებს

უკავშირებს (საქართველო, ვაინახები). ბევრი საერთო აქვთ ურარტულებსა და ხურიტებს ღვთაებათა პანთეონშიც (ტაროსის ღვთაება თეიმება, ხურიტული თეიმება, მისი მეუღლე ქალღმერთი ხუბა - ხურიტული ხეფა-მისის ღმერთი შევინი - ხურიტული შიმშიგი და სხვა). ურარტულს ეწოდება ასევე ქალღმერთი, ბიანური ენა.

ურარტუში ფართო სამეურნეო საქმიანობა იყო გაშლილი: აშენებდნენ წყალსაცავებს, გაჰყავდათ არხები, მიწებს ითვისებდნენ სახნავ-სათესად და ბაღების გასაშენებლად. წარწერებში ხშირად არის ლაპარაკი მარცვლეულის და ღვინის დიდი საწყობების აგების შესახებ. განვითარებული იყო ხელოსნობა. ურარტუს მოსახლეობა დაწინაურებული იყო ქვისა და ლითონის (ბრინჯაო, რკინა) დამუშავებაში, კერამიკის წარმოებაში. ურარტუელების მიერ კლდეში გამოკვეთილ ნაგებობათა კომპლექსებმა და კლდეში გაყვანილმა ზოგიერთმა არხმა ჩვენამდეც მოაღწია. გაიხსენოთ ვარძია და უფლისციხე. მიკვლეულია მათ მიერ აგებული ციხე-სიმაგრეების, ტაძრების და სასახლეების ნაშთები. ურარტუში წერდნენ ქებაზე, ლითონზე, თიხაზე და აქაც კოლხური კირბები უნდა გაგვახსენდეს.

ურარტუელთა დიდი გაერთიანების პირველი მეფე IX ს-ში იყო არანე. დიდი ტერიტორიები დაიპყრეს ურარტუელებმა ამიერკავკასიაშიც არარატის ველზე. ააგეს ციხე-სიმაგრეები მენუახინილი (არარატის მთასთან). სახელწოდება მენუა ასევე გავრცელებული იყო ქანეთში, აშენდა არგიშთინილი (გვიანდელი არმავირი) და ერებუნი (არინბერდი ქ. ერევნის განაპირას). განსაკუთრებით გამწვავდა ბრძოლა ჩრდილოეთ ურარტუსა და დიაოხს შორის.

ძვ. წ. IX ს-ში დიაოხის წინააღმდეგ შეტევა დაიწყო ურარტუმ. ურარტუს მეფეებმა მენუამ და არგიშთ I-მა მრავალჯერ დაამარცხეს და ბოლოს გაანადგურეს დიაოხი (IX ს. ბოლო VIII ს. დასაწყისი). ამ დროიდან უნდა განეცადა კოლხეთის აღმოსავლეთს (მესხეთი, წანარეთი) ურარტუელთა ძლიერი გავლენა.

(ს.ი.33) "ურარტუელებმა ქართველი ხალხის კულტურასა და მეტყველებაში ბევრი საგულისხმო ელემენტი შემოიტანეს. მაგალითად ქართულში დღეს დამკვიდრებულია გამოთქმები ყირამალა, თავდაყირა, ყირაზე გადასვლა და სხვა. "ყირა" ქართულად არაფერს ნიშნავს, ურარტული კი იგი მიწას აღნიშნავდა... ურარტუელებმა ქართველთა ყოფასა და მეტყველებაში შემოიტანეს მათი მოსავლიანობის ღვთაების "არალე"-ს კულტი და სახელი. დღემდე ქართულ სამეურნეო სიმღერებში ამ ღვთაების სახელი და მისდამი მიმართვა ისმის. მაგალითად, ცნობილი ქართული სიმღერა "ოროველა", რომელსაც გუთნისდღეა მღეროდა პირველი ხნულის გაყვანის დროს, იწყება მოწოდებით ღვთაება არალესადმი: "არი არალი არალე-ე-ე". "არი" ურარტულად ნიშნავს მოგვეცი. ე.ი. ამ სიმღერაში გუთნისდღეა ევედრება მოსავლიანობის

ლვთაება არალეს, მოგვეციო კარგი მოსავალი ლვთაებაჲ არალი და ა.შ. ანდა სიმღერა "კალოსპირული", რომელიც ასევე არალესადმი მიმართვით იწყება ("არალო-ო და") და შემდეგ მზიარულ ცეკვაში გადადის, რაც ლვთაებში მადლობას და უხვი მოსავლის აღების ზეიმს განასახიერებს. სხვა სიმღერებში არალეს ეწოდა "ივრი არალე", "თარი არალი", რაც ურარტულად "მეუფეო არალე", "დიდო არალი" და ა.შ. ნიშნავს.

ამ ფაქტებიდან ის იკითხება, რომ ერთიანი კოლხეთი (მომავალი საქართველო) აღმოსავლეთ და დასავლეთ ნაწილებად ჯერ კიდევ ურარტუს გაუყვია, თუმცა ურარტული კულტურის კვალი საქართველოს დასავლეთშიც იძებნება. ურარტუს ერთ-ერთი დედაქალაქი იყო არზაშკუ ანუ არზაშკუნე. კ.პორფიროვენტი კლარჯეთის ქ. არტანუჯის მხარეს უწოდებს - არზენი. მეგრულში რზუ=ნათებას, დაზირი რზუ= ცეცხლი ანთია. ე.ი. არზენი ნიშნავდა ნათელს. შუა მეგრულში არი შუა დმ არზაშკუ მეგრულად იკითხება შუა ნათება, რაც დაახლოებით უდრის ცენტრალურს, ანუ დედაქალაქს. სიტყვები არზაშკუ, არზენი, არმაზი ცეცხლთან, ნათებასთან არიან კავშირში (არმაზი ცეცხლ-თაყვანისმცემელთა ცენტრი გახლდათ). საინტერესოა სახელწოდება - არზენი (არზნისა) სოფ. ადიგენის რაიონში.

(Д.Г.Р.с. II.1808) : Ормузд или Ахурамазда (древнеиранский бог света и добра) "ახურამზადა" -დან უნდა წარმოდგებოდეს სიტყვა ახურება, როგორც გიზგიზი სახელწოდებიდან მიზგიით.

მნიშვნელოვანია სახელწოდება მთისა "არარატი", რომელიც მცირე-აზიური წარმოშობის გახლავთ. კაბადოკიის რამოდენიმე მეფეს ეწოდებოდა სახელი "არარატ". სახელწოდება "არარატი" შედგება ორი ნაწილისაგან "არა" და "რატი". "არა" ასევე ლვთაება "არალე"-ს შემადგენელიცაა და სიმბოლოა ძლიერების. აქედან უნდა იღებდეს სათავეს ბერძნულში და ქართულში უარყოფის აღმნიშვნელი "არა", როგორც სიმბოლო უძლეულობისა. თავად ეს სამი ასო-ნიშნისაგან შედგენილი "არა" გავს მთას. ასო "ა" -დან ასო "რ" -მდე წინააღმდეგობაა გადასალახავი : არ შეიძლება, არ უნდა გააკეთო, ხოლო "რ" -დან "ა" -სკენ დაღმართია, წინააღმდეგობა წყდება: რა თქმა უნდა, რა-საკვირველია. "არა-რატი" -ს მეორე ნაწილი "რატი" მოფენილია მსოფლიო ენებში : არამეულად "ევფ-რატი" ნიშნავს ტკბილ წყალს. ე.ი. რატი აქ წყლის აღმნიშვნელია. ბერძნულში "რატი" შემდეგნაირად დამკვიდრდა :

κραιτ [კრატ] - 1.თავი, 2.მწვერვალი, 3.სიღამე.

κρατερος [კრატეროს] - 1.ლონიერი, ძლიერი, ძალოვანი; 2.უძლეველი; 3.სასტიკი, მკაცრი.

მრავალი ენა ზმარობს სიტყვებს: კრატერი, არისტოკრატი, დეგენერატი, ბიუროკრატი... რუსულში - многократно, ранное служение.

საქართველოში სახელები ბაგრატი, რატი და გვარი რატიანი. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ქართულში "რატი" -ს მნიშვნელობა კითხვით ფორმაში - რატ-ომ?

მსგავსი წარმოშობისაა მეგრული ჩვენებითი ნაცვალსახელი "თემ" - "ასე". "ასე არ შეიძლება" მეგრულად გამოითქმის "თემ ვემილებე". "იემ" უნდა გახლდეთ ტაროსის ღვთაემა თეიშება, თეშები-ს გამოძახილი. ამას ისიც მიგვანიშნებს, რომ ტაროსის ღვთაების ატრიბუტიკა "ქეჟა", მეგრულად გამოითქმის სახელწოდება თემ-ების მსგავსად - ქემ (ქოქეშუ = იქუნა).

შესაძლოა სახელწოდება "არამე"-დან იყო წარმომდგარი "არამედ" : "არამედ ასე უნდა გემოქმედა". ურარტუსთანაა კავშირში კოლხეთში გავრცელებული სახელები "ხუტა", "ხუნტული" და აქედან წარმომდგარი სიტყვა "ხუტება", "ჩახუ-ტება".

აქ ჩვენ მცირე ხნით უნდა შევეყოვნდეთ და სიტყვათა შედარებისას გავიხსენოთ აჩიქობავას მიერ განხილული თითქოსდა ერთმანეთის გამომრიცხავი მაგალითები: პირველი, როდესაც სიტყვაში ერთი ბგერის შეცვლა იწვევს სიტყვის აზრის აბსოლუტურ ცვლას - ქარი, ქორი, ქერი; და მეორე მაგალითი, როდესაც სიტყვები სხვადასხვა ბგერითი შემადგენლობით, სხვადასხვაგვარად იკითხებიან და ფუძე კი ერთი გააჩნიათ:

(ჩიქობავა. 171) "ცვლის პროცესში სიტყვამ ნაირ-ნაირი სახე შეიძლება მიიღოს : ქართული თვე, მეგრული თუთა "თვე", "მთვარე", სვან. დომდულ - "მთვარე" ერთი და იმავე ფუძისაა, თუმცა ამჟამად სვან. "დომდულ" -სა და ქართ. "თვე" -ს არც ერთი საერთო ბგერა არ მოეპოვება".

აქედან გამომდინარეობს, რომ ჩვენი მიგნებანი ძირითადად ინტუიციას ემყარება და ჩვენს მიზანს არ წარმოადგენს თითოეული განხილული მაგალითის ქვეშეშეშეხებად გამოცხადება, არამედ მთავარია მეტად შევიგრძნოთ კოლხეთის წარსულის სიახლოვე რეალურ და არა შეთხზულ სამყაროსთან, ასევე ქართული ენის კოლხური ბუნების წარმოჩენა და ამ მიზნით განვიხილოთ შემდეგი მაგალითი :

სახელწოდებების "არწივი" -ს და "მწევარი" -ს ფუძეები იკითხება მეგრულ წინადადებაში "ონწე ურწი" = "აკვანი ურწიე". "აკვანი" - უცხო სიტყვაა და მომთაბარე ტომთა, მონღოლთა მიერაა შემოტანილი ქართულ მეტყველებაში (აკვანი ცხენზე გადასაკიდებლად მოხერხებულია). კოლხეთში უნდა არსებებოდა იყო ხმელთაშუა ზღვის აუზში გავრცელებული თოკებზე ჩამოკიდებული ბავშვის საწოლი კალათები და "ონწე" (სარწვეი) ერქვა. ე.ი. ონწე - სარწვეი - ირწვეა - წვეა - დარწვეა - დაწვეა - წვეა - მწევარი. და ურწი - ურწიე - დაურწიე - დაურწია - არწია - არწივი, მართლაც, არწივი ჰაერში ირწვეა და მწევარი ნადირს ეწვეა.

დავებრუნდეთ შუამდინარეთსა და მცირე აზიას. ქართული მეტყველება ბისათვის ნაცნობ საკუთარ სახელებს გვაწვდის ი. ჯავახიშვილი მცირე აზიის წარსულის მიმოხილვისას : "საბა" (ფრიგიაში), "საბოა" (ლაოდოკიაში), "მამა", "მამია" (ლიკინიასა და ლაოდოკიაში), "ნინნოს" (ისავრიაში), "ნანნო" (კილიკიაში), "ნონე" (ფრიგიასა და ლაოდოკიაში), ტაბაღელ მეფეს "კი-აკ-კი" ერქვა; "ლალლა", "ლალა" (ლიკიაში", მითრიდატე პონტოელის ვაჟს "მაზარ" - ე ერქვა.

საინტერესოა ასევე ი. ჯავახიშვილის მიერ მოყვანილი მაგალითები : (ი. ჯ. ჯ. დ.) "რომ კაპადოკიაში ოდესღაც მართლა ქართველები მკვიდრებულან და ეს ქვეყანა ჰქუთვნებიათ, ამას იგი გარემოებაც ამტკიცებს, რომ დღესაც ამ ადგილებს, მდინარეებსა და მთებს, საცა კაპადოკია იყო ქართული სახელები შერჩენიათ. ამისი უტყუარი მაგალითები მოჰყავს განსვენებულს ჩუბინოვს, კიპერტის, ვივიენ სენ-მარტუშისა, ტესიეს, ჰაჩი ზოლმას, მუსლიმანთა მწერალ-გეოგრაფის მოწმობით. მაგალითებზე, თიანეთი, ჩხორუმბი, დაბა მდებარე მახლობელ ამასიის ქალაქისა, სტრაბონის სამშობლოსი, როგორც ქვევით ვნახავთ; თავია, დაბა კიშერის ქალაქის მახლობელ ჩრდილოეთით; მუჟური ამ ქალაქის სამხრეთით; თამარზე კესარიის ქალაქის ახლოს; ორგუზე იქავ, კესარიის ახლო, ერჯიში - მთა კილიკიაში; ტყვირის მთა, კიშერის ქალაქის ახლო; აცმურის-მთა, მილიტენის ქალაქის ახლო; გატურის-მთა მურიაშინის ქალაქის ახლო; კილობის-მთა, ჩხატალი, ორთაყვის-მთა, ნილიდის ქალაქის ახლო; ფარხალი და დედა-მთა, საროს მდინარეს ახლო; ქუთაია, გომიში, ქალა, ტაზის-კარი (ტაშის კარი), თავშანი, ენგური, კარი-ბაზარი, ქაზიყი ქალაქია მარმარილოს ზღვის პირზე, ნაქილობევის-მთა, ეომურა (ეამურა), ქაჭთ-კარი, ნებანი, ქურდბედი, თავშავის-მთა, ატენი, გემრიელი-წყალი, რუკაზე გარყვნილად სწერია გერმიელ-ჩაი, თეძამი, ბალზარიის მთები, რომლებიც მდებარეობენ პონტოსა და საქართველოს საზღვრებზე, დღესაც "გურჯი ბოლაზად" (საქართველოს ყელად) იწოდებიან თურქე.

თვით ქსენოფონტე, ჩუბინოვის სიტყვით, მოგვითხრობს, რომ ტრაპიზონი ბერძნების აშენებული ქალაქია კოლხიდელების ქვეყანაშიო. სახელგანთქმული სტრაბონიც მოწმედ მოჰყავს, რომ კაპადოკია ერთის ნათესავის ერის სამკიდრო ადგილი ყოფილა, თითონ სტრაბონიც ამასიის ქალაქიღამ იყო და დედა ქანი ჰყვანდა და ამიტომაც მისი მოწმობა დასაჭერიაო, ვითარცა კაცისა, იმ ადგილებში დაბადებულისაო.

ძვ. წ. VI საუკუნეში მიდიამ ჭერ ასურეთი გაანადგურა და შემდგომ ურარტუ. ამის შემდეგ ურარტუ გახდა მიდიის შემადგენელი ნაწილი. ურარტულთა შთამომავლები აღაროდრეღათა სახელით იხსენიებიან ჰეროდოტეს მიერ ძვ. წ. VI საუკუნეში.

კოლხეთის წარსულის მოძიებით ჩვენ დავადგინეთ, რომ ისტორიის იმ მონაკვეთში, რომელსაც მოიცავს (ქ. ცხ.)-ის პირველი თავი (ბაბილონის ისტორიიდან - ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობამდე), არ არსებობდა ჰაოსიანთა სახელმწიფო და ვერც მთელი კავკასია და შუამდინარეთი (სპარსეთის ყურემდე) ვერ იმეტყველებდა "სომხურ" ენაზე. პირიქით, ჰაიკთა ენაში ძლიერია კოლხურ-კავკასიური გავლენა. ჩვენს მაერ ამოკრეფილი მასალებიდან ნათლად იკვეთება კოლხური (ქართული) კულტურის, კოლხური (ქართული) ენის სიახლოვე როგორც შუამდინარეთის, ასევე მცირე აზიურ კულტურებთან, რომ კოლხური (ქართული) ენა თანამონაწილეა იმ დიდი ეპოქისა, რომელსაც შუამდინარეთის, მცირე აზიის ცივილიზაცია ეწოდება და საიდანაც იღებს სათავეს ისეთი მრავალი შენაკადების მქონე მდინარე, როგორიც გახლავთ მისი უდიდებულესობა ძვ. ბერძნული ენა.

უნდა დავაკვირდეთ, რომ ურარტუს ყოფილ ტერიტორიაზე ძვ.წ. IV და III საუკუნეთა მიჯნაზე წარმოქმნილი ჰაისტანის გამოჩენამდე დიდი ხნით ადრე არსებობდა სახელწოდებები "არაბატი, არამე, ერებუნი...". რომ ადრე არსებული სახელწოდებების "არამე"-ს გამო დაერქვა მსოფლიოს ენათა მიერ ჰაისტანს "არმენია".

(ი. ქ. ჯ. ლ.) "ლენორმანი ამტყიცებს, რომ არმენია გეოგრაფიული სახელწოდებაა (ტერმინი) და არა ეთნოგრაფიული და ეს სახელი პირველად იხსენება აქემენიდების დროს, სახელდობრ მეშვიდე საუკუნის დასასრულ ქრისტეს წინათ, ჯერ სომხების, ესე იგი ჰაიკების ქაქანებაც არ იყო იმ ადგილებში, რომელთა კრებულს ასურული და ადგილსავე ლურსმული წარწერანი სახელს ცდებენ "ნაირი" და ბოლოს "ურარტუ".

როდესაც არაბებმა დაპყრობილი კავკასიის ცენტრად თბილისი აქციეს, ამ მხარეს (კავკასიას) "არამია" უწოდეს, ძველი ურარტული სახელწოდების გავლენით და არა "არმენია", ანუ "ჰაისტანი".

თანამედროვე ქართველ ისტორიკოსთა პიზიცია ჰაიკთა წარმომავლობის შესახებ ასეთი გახლავთ : (ქ. ს. ე. 9. 462) "სომხეთის ეთნოგენეზისის პრობლემა საბოლოოდ გადაწყვეტილი არ არის. არსებობს ორი თეორია: სომხების ავტოქტონობისა (ადგილწარმოშობის) და მიგრაციის (მოსვლის) შესახებ. გამოთქმულია მათი შემრიგებელი (პროტოარმენიულის ორბუნებოვნების და სხვა) მოსაზრებებიც. სომხების ეთნოგენეზისში პროტოარმენიების გარდა მონაწილეობას ღებულობენ ლუვიური, ბურიტული. ურარტული და სხვა წარმომავლობის ტომებიც".

ჩვენ უნდა დავეთანხმოთ მესამე მოსაზრებას, რომ ჰაისტანი რამოდენიმე ტომთა ნაერთს შეადგენს (მსგავსად დანარჩენი ერებისა) და ამათგან ერთ-ერთი კოლხური წარმომავლობისა უნდა ყოფილიყო, ვინაიდან ჰაიკთა მეტყველებებაში კოლხურ-კავკასიური ფენის არსებობა მხოლოდ ამ ფაქტით შეიძლება

აიხსნას. მეტად საინტერესო საფიქრალია თავად სახელწოდება "ჰაია-სტანი"
= "ჰაია-ს ქვეყანა" [მსგავსად გურჯისტანისა]. აკედან გამომდინარეობს, რომ
კოლხეთის სამხრეთით, არარატის მთის მახლობლად დასახლებულმა ^{სახელებმა} ~~სახელებმა~~
თავის თავს კოლხეთის უძველესი სახელი "აია" უწოდა. ბევრა "ჰ" ძლიერად
იხმარებოდა ძველ მცირეაზიურ ენებში და ასევე კოლხურში. ჩვენი მისამღერი
იმღერებოდა არა როგორც - არალი არი-არალო, არამედ - ჰარალი-ჰარი-
ჰარალო. ამის მტკიცებაა ასევე მეგრული მისამღერი - ჰარირა. ძველ ხეთურ
წყაროებში (ძვ.წ. XIII-XIV ს.ს.) მოხსენიებული "ჰაიას" ქვეყანა კოლხეთს
("აიას") უნდა აღნიშნავდეს. ამრიგად უნდა ვივარაუდოთ: ჰაიებმა არა მარ-
ტო კოლხეთის უძველესი სახელწოდებიდან (რაც ძვ. ბერძნების ავტორიტეტით
ბეჭედდასმულია) - "აია" -დან მიიღეს ერის სახელწოდება, არამედ მათში
აირია მრავალი კოლხი, მცხოვრებნი ყოფილი დიაოზის სამხრეთ ტერიტო-
რიაზე და ამგვარად კოლხური კულტურა გახდა ერთ-ერთი შემადგენელი
ნაწილი ჰაიკთა ცხოვრებისა.

(ი.ჭ.ჭ.ე.ი. I.420) "სომხეთი რომელიც თავდაპირველად პატარა სამფლობე-
ლო იყო, არტაქსიმ და ზარიადრმა გაადიდესო, პირველი რომ სოფენში, აკლი-
სენში და ოდომანტში გამეფდა, ხოლო მეორე არტაშატის მახლობლად... მათ
სომხეთი გააფართოეს და ის მიწები მიუმატეს, რომელიც მეზობელ ერებს
ჩამოაქრესო. არტაქსიცა და ზარიადრიც ანტიოქიზ დიდის (ძვ. წ. 227-187 წ.წ.)
სარდლებად ყოფილან და მხოლოდ იმათი ბატონის დამარცხების შემდგომ
გამეფებულან".

ამ ორი არმენიიდან მცირე ტერიტორიის ჰქონეს, მცირე არმენია ვრცეა,
ხოლო შედარებით უფრო დიდი ტერიტორიი მქონეს, დიდი არმენია.

ალბანეთისა და იბერიის შესახებ საინტერესოა ი.ჯავახიშვილის განცხა-
დება: (ი.ჭ.ჭ.ე.ი. I.431) "კავკასიის მკვიდრთა შესახებ ცნობები პირველ საუკუ-
ნეზე წინათ თითქმის სრულებით არ მოიპოვება, განსაკუთრებით იბერიისა და
ალბანიის შესახებ ხომ არც ერთ გეოგრაფს კრინტი არ დაუძრავთ". ამ ფრა-
ზებში ნათლად იკვეთება, რომ ი.ჯავახიშვილი (ჭ. ცხ.)-ის მორჩილი მეცნიერია,
მისთვის ქართლია უმთავრესი და კოლხეთი რატომღაც კავკასიად არ აღიქ-
მება, მაშინ როდესაც ცენტრალური კოლხეთი (დიოსკურიიდან აფსარტამდე)
კავკასიის შუაგულია და თუ არსებობს რაიმე ლიტერატურა (ბერძნების,
ლათინების) კოლხეთი უეჭველად მოხსენიებულია. ასევე ი.ჯავახიშვილი,
რომელიც ასეთი ყურადღებით ეძიებს სახელწოდება "იბერია"-ს (სახელ-
წოდება "ქართლი" არაქართულ წყაროებში არ არსებობს) გამოჩენას მსოფ-
ლიო ისტორიოგრაფიაში ყურადღებას არ აქცევს იმას, რომ ეს სახელწოდება
"იბერია" (ჭ. ცხ.)-ის არც პირველ და არც მეორე ტომში საერთოდ არ არის
ნახსენები.

პაიკები, ალბანელები და იბერები ჩნდებიან კავკასიის პოლიტიკურ რუკაზე ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობათა შემდგომ (ძვ. წ. III ს.), როდესაც დაიშალა ალექსანდრე მაკედონელის მხედართმთავართა მიერ შექმნილი იმპერია. ალექსანდრე მაკედონელის წარმატებულმა ლაშქრობამ მაკედონიიდან ინდოეთამდე, დაარღვია ამ ტერიტორიებზე მაცხოვრებელ ხალხთა საუკუნეთა განმავლობაში ჩამოყალიბებული წონასწორობა და ეს იყო მიზეზი სახელმწიფოთა, ხალხთა აღრევისა. ისტორიამ იცის ჟამები, როდესაც დიდებული ხდებიან უპოვარნი და პირიქით.

მართალია ალექსანდრე მაკედონელს კავკასიის ტერიტორიაზე არ უღაშ-ქრია, მაგრამ ჩვენი ისტორიის მწვალებლებს (ქ. ცხ.)-ის მესამე თავში, რომელსაც ეწოდება "შემოსვლა ალექსანდრესი", ალექსანდრე მაკედონელი გამოკ-ყავთ ქართლის დამპარსებლად. აქ იმალება ცოდნა იბერიის წარსულის შესახებ.

პაიკთა, ალბანთა და იბერთა მონაწილეობა მსოფლიო არენაზე აღბეჭდილი აქვს ბერძენ ისტორიკოსსა და ფილოსოფოსს პლუტარქეს (46/50-125/127) უმშვენიერეს თხზულებაში "პარალელური ბიოგრაფიები". ჩვეთვის საინტერესო მოვლენებს პლუტარქე აღწერს გამოჩენილი რომელი მხედართმთავრების ლუკულუსისა და პომპეუსის ცხოვრებათა თბრობისას, რომლებშიც აღწერილია "მითრიდატულ ომებად" ცნობილი პერიოდი რომის იმპერიის ისტორიიდან (ძვ.წ. 89-66 წ.წ.)

(ქ.ს.ე.მ.158) "პონტოს სამეფო, ელინისტური სახელმწიფო ჩრდილო-აღმოსავლეთ მცირე აზიაში ძვ. წ. 302 - ძვ. წ. 64 დააარსა ქ.ქიოსის ყოფილმა დინასტმა აქემენიდეთა გვარის წარმომადგენელმა მითრიდატე II-მ. დასავლეთით ესაზღვრებოდა პაფლაგონია (მდ.პალისი), ჩრდილოეთით შავი ზღვა, აღმოსავლეთით კოლხეთი (მდ.ქოროზი), სამხრეთით არმენია, კაპადოკია, გალატია. ძირითად მოსაზღვრებას კაპადოკიელები შეადგენდნენ. პონტოს სამეფომ თანდათანობით მიიერთა შავი ზღვის (ევქსინის პონტო, აქედან სახელმწიფოს სახელწოდება) სანაპიროს ბერძნული ქალაქები და აღმოსავლეთ საზღვრებზე მცხოვრები ტომები: ტიბარენები, მოსინიელები, მაკრონები, ხალიბები, საწები, სასპერები და სხვა ქართველური ტომები. დედაქალაქი იყო ამასია... პონტოს სამეფოს აყვავებისა და ნამდვილი ძლიერების ეპოქა მითრიდატე VI ევპატორის მეფობის ხანაა. მან მოახდინა საომარი ძალების რეორგანიზაცია და დაიწყო სახელმწიფოს საზღვრების გაფართოება... ძვ. წ. I ს. 90-იან წლებში მითრიდატე VI ევპატორმა შემოიერთა კოლხეთი, საიდანაც გაქპონდა ძელქვა, სელი, კანაფი, ცვილი და ლაშქრად გაჰყავდა "შმაგად მეომარი" კოლხი მხედრები და ზღვაოსნები. დაიმორჩილა მცირე არმენია და კავშირი შეკრა თრაკიასთან, იბერიასთან, დიდ არმენიასთან და პართიასთან. დაიწყო I ეგრეთწოდებული

მითრიდატული ომი (ძვ.წ.89-85/84 წ.წ.) რომთან. ზედღებდ დაიპყრო გალია, პაფლაგონია, კაპადოკია, შეიჭრა ბითინიაში. მისი ბრძანებით აზიისში გაელიტეს 80 ათასი რომაელი და იტალიელი. ჯარები გადასხა საბერძნეთში მას მიემხრო ათენი. დაპყრობილ ოლქებში მონებს ათავისუფლებდა. მითრიდატე VI ევპატორის სიცილიურმა პოლიტიკამ მცირე აზიის ბერძნული ქალაქების დიდკაცობის უკმაყოფილება გამოიწვია და ისინი მის წინააღმდეგ აჯანყდნენ, რამაც ხელი შეუწყო რომაელების გამარჯვებას ლუციუს კორნელიუს სულას მთავარსარდლობით. დარდანოსში დადებული ზავის (85 - 84) თანახმად, მითრიდატე VI ევპატორი იძულებული გახდა დაპყრობილ ტერიტორიებზე უარი ეთქვა. რომს გადასცა ფლოტი და სამხედრო კონტრიბუცია გადაიხადა. 83 რომაელებმა ომი განაახლეს (II მითრიდატული ომი 83-81 წ.წ.), შეიჭრნენ პონტოს სამეფოში, 400 სოფელი გაძარცვეს და ააოხრეს. მითრიდატე VI ევპატორმა რომაელები დაამარცხა მდ. პალისტან, მაგრამ მის შემდგომ წინსვლას ხელი შეუშალა კოლხეთის აჯანყებამ. სულას ინიციატივით კვლავ დაიდო ზავი პონტოს სამეფოსა და რომს შორის. 74 წ. დაიწყო III მითრიდატული ომი.

მითრიდატე VI -ის მოღვაწეობის პერიოდშივე გაძლიერდა აღმოსავლეთით დიდი არმენია ტიგრან II-ის მეფობის ხანაში. ტიგრანი (ძვ.წ. 95-56 წ.წ.) სიძე გახლდათ მითრიდატე VI-ისა და ამ კავშირმა დიდად შეუწყო ხელი ტიგრანის აღზევებას. ტიგრანის გამეფებამდე დიდი არმენია პართიანელთა ვასალური ქვეყანა გაჩლდათ. ახალგაზრდა ტიგრანი პართიანელებს მძევლად ჰყავდათ და სანამ ტიგრანი მეფობას მიაღწევდა, ბევრი რამის დათმობამ მოუწია პართიანელთა სასარგებლოდ, თუმცა ჩქარა ყოველივე დაიბრუნა და პართიანელთა მეფესაც წაართვა "მეფეთ-მეფის" ტიტული.

(Плутарх. 189) = Плутарх „сравнительные жизнеописания“ г.1963. გვ.189 "Когда Тигран начинал, его возможности и планы были совсем ничтожны, а теперь он покорил множество народов, сломил, как не удавалось еще никому другому, мощь парфиан и персеполнил Месопотамию греками, которых он во множестве насильно переселил туда из Киликии и Кападокии. Из других народов он согнал с прежних мест также кочевые племена арабов, которых поселил поближе к своей столице, чтобы использовать их для торговых надобностей. При нем находилось много царей на положение слуг, а четырех из них он постоянно держал подле себя в качестве проложатых или телохранителей. Когда он ехал на коне, они бежали рядом в короменьких хитонах, а когда сидел и занимался делами - становились по бокам, скрестив руки на груди".

ყოველივე ამას ტიგრანმა ოცდახუთი წლის განმავლობაში მიადგინა და წყობა აღადგინა. ასეთი სახელმწიფოებრივი სიძლიერის მწვერვალზე მოადგინა მასთან მითრიდატული ომების შემდეგ თავდაპირველად რომაელთა ბრძოლას მითრიდატთან აწარმოებდა ლუკულუსი, ერთ-ერთი ბრძოლის მოგების შემდგომ ლუკულუსი გამოდევნილია გაქცეულ მითრიდატს. ლუკულუსი დევნას აკიანურებს და უკმაყოფილო ჯარს შემდეგ ახსნას აძლევს : (Плутарх. 183) "Не лучше ли будет дать ему время собрать собственные силы и снова воспрянуть духом - ведь тогда нам придется сражаться не с мидианами и армянами а с колхами, тиберианами и кападокийцами которых мы много раз раз бивали". ე.ი. კოლხები, ტიბარიელები და კაბადოკიელები ბევრჯერ დაგვიმარცხებია და მიდიელებს, არმენებს მოვერიდოთო, მაგრამ მითრიდატე მაინც გაიქცა არმენიაში. ტიგრანი, რომელიც ადრე არ დაეხმარა მითრიდატს, ამჯერადა შეუდგა მზადებას რომაელთა წინააღმდეგ ბრძოლისათვის, მზადება ფართომასშტაბიანი გახლდათ.

(Плутарх. 194) "Собрались к нему со всеми силами армяне и гордиевцы и явились во главе своих войск мидианские и адиабенские царьки, когда от вавилонского моря прибыли полчища арабов, а от Каспийского - толпы альбанов и сопредельных им иберов, да к ним еще присоединились, тоже в немалом числе, вольные племена с берегов Аракса."

ბრძოლა გაიმართა ქალაქ ტიგრანოკერტთან. ბრძოლის წინ ტიგრანს რომ რომაელთა მცირე ლაშქარი დაუნახავს, გამოუთქვამს შემდეგ საქვეყნოდ ცნობილი მოარული ფრაზა : "Для посольства их много, а для воиска мало".

ტიგრანის ამ სიტყვებს მშვენიერ განწყობილებაზე დაუყენებია გაერთიანებული ლაშქრის მონაწილენი, თუმცა ბრძოლა ისე სამარცხვინოდ წაუვიდათ, რომ რომაელები უზერხულ მდგომარეობაში ჩავარდნილან :

(Плутарх. 197) "сами римляне чувствовали себя пристыженными и смеялись над собою, оттого что подняли оружие против такого сброда".

ლუკულუსი უკვე ტიგრანს გამოჰკიდებია და მდინარე არსანიასთან გაიმართა შემდეგი ბრძოლა - რომაელთა წინ აღმართულა :

(Плутарх. 199) "перед ними выстроилось великое множество конницы о отборных бойцов врага, а первых рядах заняли место мардийские лучники на конях и иберийские копеешники, на которых среди иноплеменных солдат - Тигран возлагал особые надежды, как на самых воинственных. Но с их стороны не последовало никаких подвигов: после небольшой стычки с римской

конницей они не выдержали натиска пехоты и разбежались, кто куда. Римские всадники погнались за ними и тоже рассыпались в разные стороны".

რომელებმა გამოიწვიეს ლუკულუსი და ბრძოლის გაგრძელება ტიგრანისა და მითრიდატეს წინააღმდეგ პომპეიუსს დაავალეს.

(Плутарх. 354) "теперь переходили под его власть Фригия, Ликаония, галатия, Кападокия, Киликия, Верхняя Колхида и Армения [მცირე] в месте с лагерями и войсками Митридата и Тиграна".

აქ ჩნდება ტერმინი "ზედა კოლხეთი", ქვედა კოლხეთი კი რომის პროვინციის პონტოს შემადგენლობაში იგულისხმება. აქვე დავაფიქსიროთ, რომ კოლხეთი და მცირე ჰაიასტანი არსებობენ ტიგრანის მოღვაწეობის პერიოდში, ასევე მითრიდატე თავშესაფარს კოლხეთში ეძებს და როგორ შეიძლებოდა ტიგრანის მოღვაწეობა აღწერილიყო ისე, რომ არ ხსენებულყო კოლხეთი.

ტიგრანმა შეწყვიტა წინააღმდეგობა და დანებდა პომპეიუსს. პომპეიუსმა თავის რწმუნებულს - აფრანიას ჩააბარა ჰაიასტანი დასაცავად და თვითონ მითრიდატეს კვალს გამოედევნა კავკასიაში. თავდაპირველად ის ალბანეთს მიაღმა:

(Плутарх. 358) "Самые многочисленные из этих племен - альбанцы и иберы; область иберов простирается до Мосхийских гор [ე.ი. მესხეთის მთები] и Эвксинского понта, альбанцы живут к востоку до Каспийского моря. Альбанцы сперва согласились пропустить Помпея через их страну. Но когда зима застигла римское войско в этой земле и римляне справляли Сатурналий, альбанцы собравшись числом не менее сорока тысяч, переправились через реки Кири и напали на них. Река Кири берет начало с Иберийских гор...

Помпей спокойно позволил варварам совершить переправу, хотя мог воспрепятствовать ей, затем он напал на прагов и обратил их в бегство, многих перебив. Когда царь альбанов через послов попросил мир, двинулся против иберов. Последние не уступали по численности альбанам, но были гораздо воинственнее; они горели желанием показать свою преданность Митридату и прогнать Помпея. Иберы небыли подвластны ни мидийцам, ни персам; им удалось даже избежать власти македонян, так как Александр слишком быстро должен был отступить из Гиркании. Однако Помпей разгромил и их в большом сражении, перебив девять тысяч и взяв в плен больше десяти тысяч человек. После этого он вторгся в Колхиду здесь на

реке Фасид его встретил Сервили во главе флота который охранял Эвксинский понт".

მოკეს ხორენაცის "ისტორიისაგან" განსხვავებით, რომელიც ზემოთაღნიშნულ ლამის ერთ-ერთ ჰაიკურ პროვინციად მიიჩნევს, პლუტარქე იბერებს ახასიათებს როგორც თავისუფალ ხალხს, დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ აღიქვსანდრე მაკედონელის ლაშქრობიდან მოყოლებული პომპეიუსის ლაშქრობამდე მაინც, ხოლო ტიგრანთან ერთად რომაელთა წინააღმდეგ ბრძოლისას ისინი მითრიდატეს მოკავშირეებად გვევლინებიან.

პლუტარქე ერთგან გამოხატავს გაკვირვებას, რატომ არ დაეხმარა ტიგრანი მითრიდატეს (თავის სიმამრს, რომელსაც უეჭველად მიუძღოდა წვლილი ტიგრანის აღზევებაში) რომაელებთან გამართულ ბრძოლებში მაშინ, როდესაც მითრიდატეს გააჩნდა სერიოზული სამხედრო პოტენციალი და გაილაშქრა რომაელთა წინააღმდეგ მითრიდატეს სრული მარცხის შემდეგ. რომაელთა სამხედრო ძლიერებაზე მას საკმარისი წარმოდგენა უნდა ჰქონოდა, ვინაიდან როგორც: (ხორენაცი. 268) "პლუტარქე მოგვითხრობს, რომ ანტონიუსმა ტყვედ ჩაიგდო სომეხთა მეფე და იგი საჩუქრად გაუზღავნა თავის საყვარელს, ეგვიპტის დედოფალ კლეოპატრას". ტიგრანისათვის ეს შეცდომა საბედისწერო გამოდგა.

(Плутарх. 364) "Триумф Помпея был столь велик, что, хотя и был распределен на два дня, времени не хватало... На таблицах, которые несли впереди, были обозначены страны и народы, над которыми справлялся триумф: Понт, Армения, Кападокия, Пафлагония, Мидия, Колхида, Иберы, Альбаны, Сирия, Киликия, Месопотамия, племена Финикии и Палестины, Иудея, Аравия, а также пираты... вели как пленников сына Тиграна, царя Армении, в месте с женой и дочерью, жену самого Тиграна, Зосиму, царя иудеев Аристобула, сестру Митридата, пятерых его детей и скифских жен, затем вели заложников, взятых у альбанов, иберов и царя Комагены".

ასეთი გრცელი ამონაწერი პლუტარქეს ნაშრომიდან ჩავთვალით საკიროდ, რათა გვეგრძნო ჩვენი წელთაღრიცხვის დასაწყისი დროის მსოფლიოს მაკინცემა და უკეთ მივხვედრილიყავით ჩვენს ადგილს იმ სამყაროში.

რაც შეეხება კოლხეთს: (მაკალათია.20) "სტრაბონის ცნობით, როდესაც რომაელებმა მითრიდატი ტახტიდან ჩამოაგდეს, მთელი მისი სახელმწიფო დაიშალა და განაწილებული აქნა სხვადასხვა მთავართა შორის. უკანასკნელ მეფედ კოლხიდისა იყო პოლემონი, რომლის სიკვდილის შემდეგ მისი ცოლი პითოდორა, ქალი ჭკვიანი და საქმის მცოდნე, გახდა მეფედ კოლხიდელებისა, ტრაპიზონისა, ფარნაკიისა და მათ ზემოდ მცხოვრებელი ბარბაროსებისა".

პარმონიული წყვილები “ფს” და “ფშ”

ფშაველთა ლაშარის ჭკარი
ნეტა არ დაუბერდაო?
ამბობენ დაბერებასა
ნეტა არ მოუკვდებაო?!
ვის უნდა იმის სიკვდილი
იმასამც გაუწყრებაო!
(ხალხური)

(ჩიქობავა. 114) “სალიტერატურო ენა იქმნება გარკვეული დიალექტის სა-
ფუძველზე... სახელდობრ, რა დიალექტს მიეცემა უპირატესობა სალიტე-
რატურო ენის ჩამოყალიბებისას, ამას განსაზღვრავს საზოგადოებრივ-
პოლიტიკური ხასიათის გარემოებები (და არა დიალექტის ენათმეცნიერული
თვისებები): საკითხს ისა წყვეტს, თუ რა დიალექტის წარმომადგენლები თქმა-
შობენ წამყვან როლს სათანადო ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურს და
კულტურულ ცხოვრებაში”.

ჩვენი ისტორიის მწვალებლებმა ქართველთა ცხოვრებაში სამეგრელოს
სამეფოს მეთაური როლის მისაჩუმათებლად არ იკმარეს სახელწოდება “კოლ-
ხეთის” ამოშანთვა ჩვენი ისტორიულ-ლიტერატურული წყაროებიდან და
სამეგრელოს სამეფოს მეორე აღმავლობის პერიოდი (მე-7 საუკუნიდან ბაგრატ
მესამის მეფობამდე) აფსუებზე გააჩუქეს, ხოლო ბაგრატ მესამიდან გიორგი
ბრწყინვალემდე პერიოდი თავად მიითვისეს, ანუ მოახდინეს ამ პერიოდის
გაქართლება.

სახელწოდება “აბხაზეთი” გაჩნდა VIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან, როცა
არაბები შემოვიდნენ საქართველოში და ეს სახელწოდება არაბული წარმო-
შობისაა. ვერც ქართულმა და ვერც აფსუთმა ენამ ვერ იგუა ჩვენი ენების
ბუნებისათვის მიუღებელი ორი თანხმონის “ბ“-სა და “ხ“-ს შეხვედრა და
სახელწოდება “აბხაზეთი” გადაიქცა “აფხაზეთ“-ად. ქართული ენა “ბხ“-ს
ვერ გამოთქვამს და თუ სადმე ეს ორი თანხმონი ერთმანეთს ხვდება, შუაში
აუცილებლად ხმოვანს ჩასვამს - ბა-ხია, ბაბალა, ბუხარი. აბხაზეთის სამეფო
დიდი გაერთიანება გაზღდათ და შოიციავდა აფსუეთს (აბასგიას), მოშავალი
ქართლის სამეფოს (დასავლეთი იბერია, ტერიტორია არაგვიდან ლიხის

ქედამდე), ტრაპიზონის მხარეს და მეთაური ამ გაერთიანებისა სამეგრელოს
სამეფო (დიოსკურია, აფსირტე, ლიხის ქედი) იყო.

აფსულები თავიანთ თავს "აბზაზებს" არ უწოდებენ და თავის ქვეყანას "სრტა"
"აბზაზეთად" მოიხსენიებენ. ისინი თავიანთ თავს "აფსუს" უწოდებენ და
თავიანთ მხარეს კი "აფსნი" -ს. აფსუებს აბზაზები დაერქვა ნატყუარი (ქ. ცხ.)-
ის შექმნის შემდეგ. ჩვენ ამ საკითხს შედარებით დეტალურად ქვემოთ შევე-
ხებით და ამ მონაკვეთზე კი ვირწმუნოთ, რომ აბასგიას სამეგრელო ლიხის
ქედამდე არასოდეს დაუპყრია. (ქ. ცხ.)-ის ამ მორიგი ტყუილის გამო მრავალი
კოლხური სიტყვა მიჩნეულია აფსუათა ენის კუთვნილებად, მაშინ, როდესაც
თავად სახელწოდება "აფსუ" კოლხური-კავკასიური ენების წიაღში წარმოი-
შვა, მიუხედავად ამ სიტყვის ფუძის "ფს" -ს უძველესი წარმომავლობისა.

(ი.გ.ქ.ე.ი. 435) "საქართველოს საგეოგრაფო სახელებში აფზაზების და სხვა-
თა წინანდელ ვრცელ მოსახლეობის კვალი, რასაკვირველია, უნდა შენახული
იყოს და ეინც ამ საგანს გულდასმით შეისწავლის, ის უეჭველია საყურადღებო
მასალას შეაგროვებს. ჭერჭერობით შეიძლება ორიოდე მაგალითი იყოს დასა-
ხელებული. გურიაში სოფ. "დვაბზუ", რომლის სახელი ნაწარმოებია იმგვა-
რადვე, როგორც "ტუაფსე" (დო-აბზუ = ტუ-აფსე) : ორსავე შემთხვევაში
"დო" და "ტუ" მეგრული თავსართია ადგილის აღმნიშვნელი, ხოლო "აბზუ"
და "აფსუ" უდრის აფსუსს, ესე იგი აფზაზს; მაშასადამე, ორივე სიტყვა
აფზაზთა მოსახლეობას და სოფელს ჰკიშნავს და ეს გვიჩვენებს, რომ ერთ
დროს ეზლანდელი მიწა-წყალი აფზაზებსა სქერიათ [სქოლიოში ნაჩვენებია,
რომ ეს "მიგნება" ეკუთვნის ნ.მარას "История термина "Абхаз"] ამას
გარდა პროკოპი კესარიელის სიტყვით ქანეთში შავი ზღვის ნაპირას იყო დაბა
"აფსპრ-ტა" -ს, ხოლო აფზაზურად "აფსპრ-ტა" ჰნიშნავს აფზაზთა ადგილს.
მაშასადამე, ეს საგეოგრაფო სახელიც აფზაზთა წინანდელი ბინადრობის
შერჩენილ კვალად უნდა ჩაითვალოს".

პ. ინგოროყვა გვაწვდის ს. ჭანაშიას მოსაზრებებს აღნიშნული თემის გარ-
შემო. (ინგოროყვა.183) "ს. ჭანაშია წერილში "ჩერქეზული (ნდილეური)
ელემენტი საქართველოს ტოპონიმიაში" აყენებს დებულებას, რომ სახელ-
წოდებანი ნიკოფსისი ანუ ნიკოფსია და ლაგუმფსა -ჩერქეზული წარმო-
შობისააო, ჩერქეზულად სიტყვა "ფსპ" ნიშნავს წყალს, და მდინარეთა სახელ-
წოდებანი, რომელთაც ერთვის ეს სიტყვა, ნიკოფსისი (ნიკოფსია) და
ლაგუმფსა, - ჩერქეზულ სახელწოდებებს წარმოადგენენო... ცხადია თუ დავუ-
შვებთ, რომ ეს სიტყვა ფსი|ფსისი, ფასი|ფასისი - ჩერქეზულიდან მომ-
დინარეობს, მაშინ უნდა დაგვეშვა, რომ ეს ტერიტორია ოდესღაც დასახ-
ლებული იყო ჩერქეზთა ტომებით, რომელთაც დაუტოვებიათ კვალი ადგი-
ლობრივ ტოპონიმიაში. აკად. ს. ჭანაშია აკეთებს კიდევაც ასეთი დასკვნას. იგი

გარაუდობს, რომ დასავლეთ საქართველო ვიდრე გურიაში (სუფსის ხეობაში), ასევე მესხეთი (კოროზის = აკამ-ფასისის ხეობა) ვითომც ოდესღაც ჩერქეზული ტომებით იყო დასახლებული“.

აფსუ მეცნიერების აზრის მოძიება ამ საკითხთან დაკავშირებით აუცილებლობას არ წარმოადგენს. ს.ჯანაშია მსგავსად ი.ჯავახიშვილისა (ქ. ცხ.)-ის მორჩილი მეცნიერია და მათთვის სახელწოდება “აბხაზი” მხოლოდ საქართველოს დასავლეთის სინონიმია, რაც აუცილებლად მცდარია. სანამ ამ აზრის მტკიცებას შევუდგებოდეთ, მოვისმინოთ პ.ინგოროყვას შთამბეჭდავი პასუხი :

(ინგოროყვა.185) “ჩერქეზულ ენაზე სიტყვა “ფსკ” აღნიშნავს წყალს, მაგრამ აქედან არაფერი არ გამომდინარეობს. საქმე ის არის, რომ ამავე ფუძისეული სიტყვა არსებულა არქაული პერიოდის ქართულშიც, რა დროსაც ეკუთვნის ამ გეოგრაფიულ სახელწოდებათა წარმოშობა. ხოლო ის ფაქტი, რომ ამავე ძირის სიტყვა ჩვენ გვხვდება ჩერქეზულშიაც, აიხსნება იმით, რომ ჩერქეზული ერთგვარ ნათესაობითში იმყოფება ქართულთან (საერთო წარმოშობის სიტყვები არა ერთი და ორი მოიპოვება ქართულსა და ჩერქეზულში), ანდა, შესაძლოა იმითაც, რომ ეს სიტყვა ჩერქეზულში ნასესხებია ქართულიდან.

ხოლო ქართულ ენაში რომ სიტყვა ფას-ი||ფს-ი (აქედან ფას-ის-ი||ფს-ის-ი) ძირეულია და აღნიშნავდა ცნებას “წყალი”, ამას ადასტურებს ის ფაქტი, რომ ამ ფუძეს მრავალგვარი განშტოება მიეპოვებოდა ქართულში.

ასე, განშტოებას ამ ფუძე სიტყვისა ფას-ი||ფს-ი (=წყალი) წარმოადგენენ : სიტყვა “ფშა”, რაც ნიშნავს წყაროს, წყალს;

“ფშანი” - დიდი ფშა (სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით “მრავალ“-ფშა) წყარო-მდინარე;

“ფშა-ტალა” - სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით “წყალი თოვლ-ნაივი“

“ფოსო“, “ფოსვი“ - “დაღრმობილი“, წყლოვანი ადგილი.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია *urina*-ს სახელი ქართულად ფ(ა)სელი - ფს-ესჰ. საიდანაც უდავოდ დასტურდება, რომ ფუძე ფას||ფს აღნიშნავდა ცნებას წყალი.

მეგრულ დიალექტზე ტერმინი “ფსია“ მიემართება აღიდებულ მდინარეს, აღნიშნავს წყლის დიდროობას, დიდ წყლიანობას.

ასეთი მრავალგვარი განშტოება ამ სიტყვისა ქართულში იმისი მაჩვენებელია, რომ ეს ფუძე ფას-ი||ფს-ი ძირეულია ქართულ ენაში და გადმოსცემდა ცნებას წყალი“.

მნიშვნელოვანია ვ.ალფენიძის ცნობები, გამოქვეყნებული საგაზეთო სტატიაში, რომელიც დაიბეჭდა 1994 წლის 11 ნოემბრის გაზეთ “საქართველოს

რესპუბლიკაში“ : “აფსარი“ ვედურ და ინდუისტურ მითებში უკავშირდება წყლის კულტს და ნიშნავს დაახლოებით “წყლიდან ამოსულს“ (სანსკრიტულ ენაზე). ვფიქრობ არგონავტიკის კოლბური “აფსირტე“ - (მედეას ძმის სახელი) ამ სანსკრიტული ფუძიდან მოდის და არა აფსუურიდან. კოლბურ მეტყველებებაში ბევრი სანსკრიტიზმია... სვანთა წარმართულ ნადირთა მფარველ ღმერთს - დალის ქმარს აფსთა ჰქვია... ამ არგუმენტის სასარგებლოდ ლაპარაკობს არგონავტიკაში კოლბი (და არა აფსუა) აფსირტეს მოხსენიება... შუმერულ მითოლოგიაში “აფსუ“ არის ერთ-ერთი ღმერთი, პირველქმნილი სტიქიის ძე. ეს დაფიქსირებულია უძველეს კოსმოგენიურ აქადურ პოემაში “ენუმა ელიში“ თითქმის 5 ათასი წლის წინათ... კოლბურში “აფსო“ “მსოფლიო საშოს“ ნიშნავს, უკავშირდება “შობას“, “ჩასახვას“ და “წყალს“. ფიზიოლოგიური წყლის დენა “აფსოს“ მეშვეობით ზდება, თესლიც მისი მეშვეობით მოძრაობს... უძველეს კოლბეთს (“აია“-ს) და უძველესი შუმერის ერთ ღმერთს (“აია“ “ეია“) ერთი სახელი ჰქვია...

უძველეს დროში, თავდაპირველად I ს. აფშილეთი მბოლოდ თანამედროვე გალის რაიონის ტერიტორიას ერქვა. V-VI ს. ს. ოჩამჩირის, გულრიფშისა და ნაწილობრივ სოხუმის რაიონის ტერიტორიას ეწოდა ეს სახელი. ეს ფაქტი ეთნოსის ისტორიულ და გეოგრაფიულ მოძრაობას ასაბავს (შდრ. თანამედროვე ქართული გვარები აფშილა (აბშილა), აფშილა+ეა). ამ საგვარეულოდან იყო ქართველი პოეტი აბშილაეა. ამ ეთნონიმის ფუძეა “აფ“, მას ერთვის ლაზური ბოლოსართი “ში“. “აფ+ში“-ს ემატება ქართული სუფიქსები “ლე“ და “ვა“ (მაგ. ბიგუა, ლეო ქიაჩელის პერსონაჟი). ასე მივიღეთ ქართული გვარები “აფ+ში+ლა+ეა“.

არსებობს აგრეთვე ქართული გვარი აფ+შიწა+შვილი, ამ გვარის თავდაპირველი ფუძეც არის “აფ+ში“, შემდეგ ის ირთავს ჰანურ-მეგრული გვარის მაწარმოებელ სუფიქსს “წა“ (შდრ. ლომიწა, გელეწა, ბეიწა, ლომიწა+ძე) ბოლოს კი - საერთო ქართველურ გვარის მწარმოებელ ბოლოსართს - “შვილი“. ასე მივიღეთ “აფში-წაშვილი“ (ეს გვარი მიღებულია კაცის სახელიდან “აფშინა“, გავიხსენოთ ვაჟა ფშაველას... “ვოგოთურ და აფშინა“. გავიხსენოთ აგრეთვე სოფელი “აფშო“ ფშავეში, მალაროსკართან დუშეთის რაიონში.

“აფშილეთი“ პირველად დააფიქსირა I საუკუნის რომაელმა მწერალმა გაიუს სეკუნდუს პლინიუსმა, მაგრამ მან ეს ეთნონიმი ჩაიწერა ლათინური ტრანსკრიპციით და რადგანაც ლათინურში “შ“ არ იყო, პლინიუსმა “აფშილეთი“ “აფსილეთად“ დააფიქსირა. ასე გაჩნდა “აფსილეთი“ ჯერ ქართულ, ბოლო თხუთმეტი საუკუნის შემდეგ აფსლურ წყაროებში... აფსილეთი I-II ს.ს. კოლხეთის სამეფოს ერთ-ერთი სამთავრო იყო. IV საუკუნეში მან მიიღო

ქრისტეანობა. ის მაშინ ეგრისის (ლაზეთის) სამეფოში შედიოდა - სამთავროს სტატუსით. VII საუკუნიდან საკუთრივ აფშილეთი (აფსილები) თითქმის გაქრინ ისტორიის ასპარეზიდან“.

ი.ჭავჭავაძის ორი მაგალითი ჩვენი მსჯელობისათვის მიუღებელია. “ტუ-აფსე” ჩერქეზულად ნიშნავს ორწყალს, ხოლო “ღვაბზუ”-ში “ღვა” რუსულად გამოდის ორი და საერთოდ “ღვაბზუ”-ს მნიშვნელობა დღეს გაუგებარია. “ბზუ” უფრო ბზუ-ილს მოგაგონებს ვიდრე წყალს. დღევანდელი სარჯის ძველი სახელწოდება “აფსირ-ტე”-ს შესახებ სწორ დასკვნას აკეთებს ვ.ალფენიძე. “არგონავტიკა” გარკვეულად კოლხს, კოლხი დის, მედეას ძმას უწოდებს “აფსირტე”-ს (ცნობილია ასევე VI საუკუნის აფშილეთის მთავრის სახელი “ოფსიტე”). საერთოდ მითოლოგია არგონავტიკაზე (წერილობითი სახით) შეიქმნა 5-ს საუკუნით ადრე სანამ გაჩნდებოდა სახელწოდებები აბასგია და აფსუ, ამდენად არგონავტიკაში აფსუები (აბასგები) საერთოდ არ მიიღებიან მხედველობაში.

პინგროკოცა და ვ.ალფენიძე კოლხეთში წყლის კულტთან დაკავშირებით შედარებით მოკლე მიმოხილვით კმაყოფილდებიან.

როდესაც უცხოელი მკვლევარნი ყანის ურარტუს წარწერების გაშიფვრისას ასურულთან ერთად ქართულსაც იყენებდნენ, ი.ჭავჭავაძი შენიშნავს :

(ი.ჭ.ჭ.ე.ი.1.439) “ლენორმანიც და სხვებიც ამ წარწერების ენას თანამედროვე ქართულს ადარებენ, თითქოს და ქართული ველური ენა იყოს და მრავალი საუკუნის განმავლობაში მწერლობა არა ჰქონდეს, თითქოს შესაძლებელი იყოს, რომ ქართველებს მერვე საუკუნეში ძვ. წ. ისე ელაპარაკათ, როგორც მეცბრამეტე საუკუნეში ქრისტეს შობიდან ლაპარაკობენ. შეუძლებელია რომელსაღმე ენას ორი ათას შვიდასის (2700) წლის განმავლობაში დიდი ცვლილებები არ გამოეაროს. ამიტომ შესაძარებელ მასალად თანამედროვე კი არა, არამედ ძველი ქართული უნდა აიღონ“.

ძველი ქართული ენა კოლხური ენა გაზღავთ, რომელსაც დღესაც მკვიდრად აქვს შემორჩენილი უძველესი ტრადიციები. განსაკუთრებით ეს ეხება ჰარმონიულ წყვილებს.

ორი თანხმოვნის შეერთებას, რომელთა გარშემო შემდეგ შენდება სხვადასხვა სიტყვა - თანხმოვანთა ჰარმონიული წყვილი ეწოდება.

(ელენტი)=ს.ელენტი “ქართველურ ენათა ფონეტიკის საკითხები” გამოცემული 1965 წ. :

“ღგ” : ადგა, ადგილი, დაუდგრომელი, დადგენა, დგომი...

“ძგ” : ძგერა, ეძგერა, ბიძგი. ძგილი. აიბუძგა.“

ასეთ ჰარმონიულ წყვილებს ეკუთვნის წყლის აღმნიშვნელი წყვილები "ფს" და "ფშ". ამ ჰარმონიული წყვილების წარმოშობის ისტორიის აღდგენა მარტივია :

ავადმყოფს, რომელსაც მოშარდვა უჭირს, ექიმები თავითთ ორ ჭურჭელს უდგამენ, ერთს ცარიელს და მეორეს წყლით სავსეს. სავსე ჭურჭლიდან წყალს ცარიელ ჭურჭელში ასხამენ და ასე მონაცვლეობით წყლის დინების ხმის იმიტაციას კმნიან, რაც ავადმყოფში მოშარდვის ინსტიქტს აღვიძებს. დედები, რომელთაც სურთ თავიანთ პატარებს მოაშარდვიონ, წყლის დინების იმიტაციას იწვევენ ბეგრებით : ფს... ან ფშ...; ეს აირეკლა არა მარტო კოლხურ ენაში.

ბერძნულ ენაში : ψιασ [ფსიას] - капли, брызги

ψακασ [ფსაკას] - 1.крупинка, крошка; 2.дождевая капля; 3.мелкий дождь

ψαρος [ფსაროს] - Псар (река в Киликии)

სლავურ ენებში : Писать, ფსკოვის ტბა, ფსიოლი (დნეპრის მარცხენა შენაკადი).

ოსური გვარები : თხაფსაევი, აფშეევი.

"ფს" -დან ქართულში წარმომდგარია წყალთან დაკავშირებული შემდეგი სიტყვები : ფსკერი - ფსკა - ფსიტი - ამფსონი (ერთად რომ სვამენ) - ფსორი (გურიაში მდინარის მიერ დატოვებულ კალაპოტს ეძახიან); ასევე სოფ. ფსორი ონის რაიონში. სამეგრელოში გავრცელებული გვარი აფსანიძე.

წყლის მღორე დინების გამოძახილია სიტყვაში ფშული (აქედანვე - ფშინვა)

მეგრულში "ფშაზვა" ნიშნავს ავსებას. "ფშ" -დან უნდა იყოს ნაწარმოები ასევე მეგრული შუმა = სუმა = სმა (ფსმა)

"ფს" =დან წარმოდგება მზის ღმერთის ჰელიოსის შვილის - კოლხას მამის სახელწოდება ფასიდა.

φασασ [ფასის] - φασαг (1.сын Гелиоса, отец Колха; 2.река в Колхиде, ныне Рион; 3.верхнее течение р. 'Арагъос в Армении)

(ინგოროყვა. 519) "ანტიკურ ხანაში მდინარე არაქსს, მისი მდინარეების ზემო ნაწილში [მესხეთის ნაწილში] (ე.ი. ბასიანის ზონაში), რქმევია ფასისი. ამ სახელით მოიხსენიებს მდინარე არაქსს ქსენოფონტე... სახელწოდება "ფასისი" მდინარე არაქსის ზემო ნაწილს ეწოდება არა მხოლოდ ანტიკურ ხანაში... კონსტანტინე პორფიროგენეტი (მე-10 ს.) ფასის უწოდებს მდინარე არაქსის ზემო ნაწილის დასავლეთ ტოტს... არაქსის ამ ძველი სახელწოდებიდან მომდინარეობს თვით სახელწოდებაც "ფასიანი", "ფასიანელი"."

ჩვენ ვიცით, რომ ჰარმონიული წყვილებიდან "ფს" და "ფშ"-დან წარმოქმნილი სახელწოდებები მარტო კოლხური კულტურის თვისება არ არის მაგ. ქ. ნალჩიკის სიახლოვეს მიედინება მდ.ფსიგანასუ, კრასნოდართაში მდ. ყუბანს უერთდება კავკასიის მთიდან ფშიში-დან გამომდინარე მდინარე ფშიში. მაგრამ ამ ჰარმონიული წყვილებიდან წარმოებული სახელები ძლიერი მახასიათებელია კოლხური კულტურისა. ასეთი ინტენსიურობით "ფს" და "ფშ" გვხვდება მხოლოდ კოლხეთში და ეს უნდა იყოს გამომდინარე იმ უძველესი სახელმწიფო გაერთიანებისა, რომელსაც დიაოზი ერქვა. ჩვენ ვნახეთ ძესხეთში (სამხრეთ კოლხეთში) "ფს"-ს და "ფშ"-ს გაგლენის არეალი. ქორობის ხეობაში თავად ძველი სახელწოდება მდინარისა აკამფსისი და ქ.აფსირტე, ცხუმის ჩრდილოეთით (აბასგია) მეტად ხშირია ამ თანხმოვნებით წარმოქმნილი სახელწოდებანი. მეგზურობას გაგვიწევს 1987 წელს გამოცემული "საქართველოს გეოგრაფიული სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი".

მწვერვალი აფსთა ბზიფის ხეობაში. ფსავი - მდ. გუდაუთის რ-ნში, ფსირცხა - დაბა ახალი ათონის ძვ. სახელწოდება. ფსოუს ხევი - სოფ. დემეტრიანცის ძვ. სახელწოდება. აფშანხვარა - სოფ. გუდაუთის რ-ნში. ჰაფშირა - სოფ. გუდაუთის რ-ნში. ფსოუ - მდ. გაგრის ტერიტორიაზე. ფსიში - მდ. ბზიფის მარჯვენა შენაკადი. ფსხუ - ქვაბული სოხუმის რ-ნში. ფსხუ - სოფ. სოხუმის რ-ნში.

აბასგიაში "ფს" და "ფშ"-დან ნაწარმოები სახელების სიმრავლე აიხსნება იმით, რომ აბასგია წარმოიქმნა ძველი კოლხეთის ტერიტორიაზე. თუ ჩავიხედავთ არიანეს (II ს.) მოგზაურობის მარშრუტში (ქ.ს.ე.1.564) ვნახავთ, რომ ნიკოფსიას (ტუაფსეს ჩრდილოეთით) ეწოდება ძველი ლაზიკა. თავად აფსუები ადიღეური ტომის "აბაზა"-სა და კოლხური ტომების (ჰენიოხები, სანიგები, სვანები, მეგრელები) ნარევი ტომს წარმოადგენს. აფშილეთი და აბასგია კოლხეთის სამეფოს განაპირა მხარეებს წარმოადგენდნენ და ამდენად, აქ შედარებით ქარბად შემორჩა უძველესი კოლხური სახელწოდებანი. მაშინ როდესაც ცენტრალურმა კოლხეთმა (რიონის ხეობა) მასზე გამავალი მნიშვნელოვანი საჰაერო მაგისტრალის გამო განიცადა ბერძნული ენის ძლიერი გავლენა.

აღსანიშნავია, რომ ეს ბერძნული ტოპონიმიკა ამკლავებს "ილიადა"-ს ჩინებულ ცოდნას ჩვენთვის საინტერესო კუთხით. მოგაწვდით ამონაწერს "ილიადა"-დან, სადაც ჩამოთვლილია ტროას ომში ტროელთა მხარეს მებრძოლნი. როგორც ვიცით, პელასგები ტროელთა მხარეს იბრძოდნენ.

(გორდუხ. "ილიადა" 262) :

"სარპედონი და სახელოვანი გლავკოსი მოუძლოდნენ
ლიკიელებს შორეული ლიკიიდან, აზვირთებული ქსანთოსიდან.
ჰიპოთოსს მოჰყავდა შუბოსან პელასგთა ტომები,

ისინი ვინც პოზიერ ლარისაში მოსახლეობდნენ“.

ქსანთი მთავარი მდინარე გახლდათ ლიკიისა და აქედან უნდა იყოს წარმომდგარი სახელწოდება მდინარისა ქსანი. ქ. შორაპანის ძველი სახელწოდება სარაპანი და სახელი სარპედონი საერთო ფუძე სიტყვიდან ამოდიან. გლავკოსი ეწოდებოდა ტებურას. პიპოსი კი ცხენისწყლის ძველი სახელწოდებაა.

πλο [პიპო] - 1. составная часть ряда сложных слов, обозначающая принадлежность или отношение к лошади;

პიპოთოსი კი მეთაურობდა ჩვენთვის მეტად ახლობელ პელასგებს, რომლებიც “პოზიერ ლარისაში მოსახლეობდნენ“. (თესალიაში)

მდინარე ფასის დაერქვა ბერძნული რეონი, ხოლო ქალაქ ფაზისის ფოთი. სახელწოდება ფოთი მომდინარეობს მდინარის ღმერთის პოტამის სახელიდან და “პოტი“ ძვ. ბერძნულით ზღვისპირა ქალაქს ნიშნავდა.

სახელწოდება “ლიზი“ ასევე უძველესი კოლხური წარმოშობისაა :

ლიზნი - სოფ. გულაუთის რაიონში (აქ დგას ეკლესია, რომელსაც დაუცავს ფრესკები XI საუკუნის ქართული წარწერებით). ლიზის ქედი - შავი ზღვისა და კასპიის ზღვის აუზების წყალგამყოფი. ლიზი-მთა ხარაგაულის რ-ნში, ლიზი - რკინიგზის სადგური ხაშური-ზესტაფონის უბანზე, ლიზთა - მთა, ტბა და მდინარე სოფ. ოზურგეთის რ-ნში. “ლიზი“ - სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით, არის “ფრიად მაღალი შამში“ (ბალახი)

თუ ჩვენს წელთაღრიცხვამდე კოლხეთის საზღვარი ნიკოფსიიდან ითვლებოდა, ჩვენი წელთაღრიცხვიდან კოლხეთის ჩრდილო საზღვრად დიოსკურიაა მიჩნეული თითქმის უკლებლივ ყველა ბერძენი და რომაელი ავტორის მიერ. თავად სახელწოდება დიოსკურიას გავლენა კოლხეთის ტოპონიმიაზე ამის მიმანიშნებელია.

(ქ.ს.ე.4.561) “დიოსკურები (ბერძნ. Dioskuroi, სიტყვასიტყვით - ზევსის ვაჟიშვილები) ძველი ბერძნული მითოლოგიის გმირები - ტყუპი ძმები : პოლიდეკე და კასტორი... პოპულარულია დიოსკურების საგმირო საქმეები [ილაშქრებდნენ ატიკაში თესევსის ტყვეობიდან ელენეს გასათავისუფლებლად. მონაწილეობდნენ არგონავტთა ლაშქრობაში]“.

(ქ.ს.ე.4.561) “დიოსკურია (ბერძნ. Dioskurias) ანტიკური ქალაქი კოლხეთის შავი ზღვის სანაპიროზე (ახლანდ. ქ. სოხუმის ადგილზე). დააარსეს ბერძენმა მოახალშენებმა, მილეტელებმა, ძვ. წ. VI ს-ში. დიოსკურია მეზობელ ხალხებთან ვაჭრობდა მარილით, პირუტყვით, ცვილით, პურით, მონებით. ახ. წ. I ს-ში რომის ხელისუფლებას ემორჩილებოდა. ამ დროს აშენდა ციხესიმაგრე, რომელშიც რომაელთა მუდმივი გარნიზონი იდგა, ქალაქს კი სებასტოპოლისი ეწოდა. დიოსკურიის აყვავების ხანა იყო ახ. წ. II-III სს. IV ს-ში იწყება მისი დაქვეითება. ციხესიმაგრე არსებობდა VI ს-მდე. ზღვის ნაპირის

დაწვევისა და ზღვის შემოქრის შედეგად დიოსკურიის ნანგრევები ამჟამად სობუმის ყურის ფსკერზეა“.

“დიო“ არის ზევსის ერთ-ერთი სახელთაგანი, ხოლო სკურია მნიშვნელოვანი შვილებს. ამ ბერძნული სიტყვიდან უნდა წარმოდგებოდეს მეგრული “სკუა“ რაც ასევე შეიღოს ნიშნავს. თავის მხრივ “სკუა“-დან უნდა წარმოდგებოდეს აფსუთა მიერ ქალაქ ცხუმის სახელწოდება “ა-კუა“. მათ იცინა, რომ ცხუმი და შემდგომ აქედან გამომდინარე სახელწოდება სობუმი მეგრულ-სვანური წარმოშობისაა და უნდათ “ა-კუა“-თი აღადგინონ ქალაქის ძველი ბერძნული სახელწოდება. თავად სახელწოდება “სკური“-დან წარმოქმნილი სახელწოდებები ფართოდაა გავრცელებული სამეგრელოს ტერიტორიაზე - დიოსკურიიდან, კოროზის ხეობის ჩათვლით, ლიხის ქედამდე.

(მეკალათია 232) “სკური აღგლია სადაც გამოდის მინერალური წყალი მენჯი. სკურიდან წარმოებელი სახელები გავრცელებულია სამეგრელოში: მასკური ეწოდება მთის ნიავს, ფუსუკური მთის ღელეა სკურის მახლობლად, სკურიდია აღგლია და წყალის სოფ. ენწერში, გოლასკური სოფ. ქვალონთან და მდინარე წყალიც. სკურია პატარა ღელეა ხორშში. სამსკური ხეთასთან ღელეა და სოფელიც. სკური წყლის სახელია მუხურში. სკური (რუკაზე სკურდა) ღელეა პალიასტომთან“.

აფშილეთში მდ. სკურჩას (მდ. გულრიფშის რ-ნში) შავი ზღვის შესართავთან მდებარეობდა ნავთსადგური სკურია ანუ ისკურია. სკურა (სკურისა) - სოფ. ქობულეთის რ-ნში. სკურდა (სკურდისა) - მთა ქობულეთის რ-ნში. სკურიდიდი - მდ. ხელვაჩაურის რ-ნში. სკურდულა (სკურდულისა) - მდ. ბაღდაღის რ-ნში. სკურდუმი - მდ. ოზურგეთის რ-ნში. სკურდუმის ღელე - მდ. ჩოხატაურის რ-ნში და სკურჩა - სოფ. კოროზის ხეობაში (თურქეთი, კლარჯეთი).

სახელწოდება სკური დიოსკურიის ზევით საერთოდ არ გვხვდება.

(ინგოროყვა 133) “იტალიურ რუკებზე მე-15 საუკუნისა (რუკა ბენინკაზისა - 1480 წლისა და კ. ფერდუჩისა - 1497 წლისა) ნავთსადგური მდინარე კელასურის შესართავთან მოიხსენიება სახელწოდებით Porto Mengrelo. მე-15 საუკუნისათვის (ისევე როგორც ამის წინა პერიოდებში საშუალო საუკუნეთა მანძილზე) ეს მხარე “შუა სოფელი“ ეგრისის ნაწილს წარმოადგენდა და დასახლებული იყო მეგრელებით, რის გამოც კელასურის ნავთსადგურსაც ეგრისის ანუ მეგრელთა ნავთსადგური ეწოდებოდა“.

აფშილეთი მოიცავს ტერიტორიას კელასურიდან ენგურამდე. ჩრდილოეთით აფშილეთი შემოსაზღვრული იყო საქართველოში ყველაზე მნიშვნელოვანი საფორტიფიკაციო ნაგებობით, ანუ დიდი კედლით რომელიც კელასურიდან იწყება და აღის წებელდამდის, შემდგომ მოემართება კაკეასიის ქედის პარალელურად ფანავის ქედის გასწვრივ და უკავშირდება მდინარე ენგურს. ამ

კედელს აფხაზი მეცნიერები აფხაზეთის დიდ კედელს უწოდებენ (ი.ვ.კორძინი), მხოლოდ აქ ერთი დეტალია საყურადღებო, სათოფურები ამ კედელს მიმართული აქვს აბასგიისაკენ, რაც იმის მიმანიშნებელია, რომ ამ კედლის სამშენებლები აბასგებისაგან თავს იცავდნენ.

პტოლემეოსის რუკაზე დიოსკურიის ჩრდილოეთით გამოსახულია სვანო-კოლხები, რომელიც მოწმდება სტრაბონის ცნობითაც, რომელსაც "კავკასიონის მთიან მხარეში, დიოსკურიის ზემოთ" მოხსენებული ჰყავს სვანო-კოლხები.

(ინგოროყვა 145) "ეს ნარევი ტომი სვან-კოლხები მოხსენებული ყავს აგრეთვე საშუალო საუკუნეთა სომეხთა ისტორიკოსს ფავსტოს ბიზანტიელს - სახეწოდებით: ეგერ-სვანი ე.ი. მეგრელ-სვანი".

(ინგოროყვა 140) "უფრო ძველ წყაროებში ეს მხარე კორაზეთის სახელწოდებით მოიხსენება. სახელდობრ, ანტიკური ხანის ძეგლებში - დაწყებულიმე-ნ საუკუნიდან ძველი წელთაღრიცხვისა ვიდრე I საუკუნემდე ახალი წელთაღრიცხვისა - ამ მხარეს ეწოდება "კორაბთა (კორაქსთა) ქვეყანა", ხოლო აქ მოსახლე ტომს ეწოდება კორახნი (კორაქსნი).

ეს სატომო სახელი შენახულია ამ მხარის თვით გეოგრაფიულ ნომენკლატურაში. ასე ამ მხარის შუაგულ მდინარეს ეწოდება კორაბის (კორაქსის) მდინარე; საფორტიფიკაციო ნაგებობას, კელასურის კედელს, რომელიც გაჰყვება ამ მხარეს შიდა ეგრისიდან, ეწოდება კორაბის (კორაქსის) კედელი; კავკასიონის ქედის იმ ნაწილს, რომელიც ჩრდილოეთით აკრავს ამ მხარეს (მარუბის უღელტეხილის ზონა) ეწოდება კორაბის (კორაქსის) მთები.

თუ ვინ იყვნენ კორაბები (კორაქსები), რომელ სატომო ჯგუფს ეკუთვნოდნენ ისინი, ამის შესახებ წყაროებში პირდაპირი ცნობა შენახულია. ჰეკატე მილეტელს აღნიშნული აქვს: "კორაბები (კორაქსები) - კოლხთა ტომია".

ჰეკატე მილეტელის (ძვ.წ. VI ს.) ცნობას ადასტურებს პტოლემეოსის (II ს.) რუკაც, სადაც კოლხეთის ჩრდილო საზღვრად მიჩნეულია მდ. კორაქსი.

მსგავსად გურიისა, რომელიც სამეგრელოსა და ქანეთს შორის შუა, გულადგილს შეადგენდა, აფშილეთი ასევე სამეგრელოსა და აბასგიას შორის შუა ადგილი გაზღდათ და აფსუებიც ამ მხარეს ასევე შუას ანუ "აბჟუა"-ს უწოდებენ. აფსუებმა ოსმალთა დაზმარებით მე-17 საუკუნის მეორე ნახევარში შესძლეს სამთავროს საზღვრების ზერ ლალიძემადის ვადმოტანა და აფსუების ჩასახლება ამ ტერიტორიაზე. ასევე მე-17 საუკუნის მეორე ნახევარში მათი სამთავროს საზღვარმა ენგურს მოაღწია და მმართველი გაზღდათ მურზაყან შერვაშიძე. ჩვენი წარსულის უცოდინრობის გამო ვეძახით გალის რაიონს "სამურზაყანოს", ეს მაშინ, როცა გალის რაიონიც შემადგენელი ნაწილია იმ აფშილეთისა, სადაც განისვენებს საქართველოს დიდებული მეფე ბაგრატ III

(ბედის მონასტერში), სადაც ქართველთა წმინდა სალოცავებია აღმართული დრანდის (VIII ს.), მოქვის (X ს.), ბედის (X-XI ს.ს.), ილორის (X ს.) ტაძრები. (ინგოროყვა. 230) "მე-6-8 საუკუნეთა მანძილზე, დასავლეთ საქართველოში არსებობს სამი საეკლესიო ოლქი კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს ფარგლებში : 1. ლაზიკის მიტროპოლია, რომლის ცენტრი იყო ქალაქი ფასისი (ფოთი), რომელშიც შედიოდა ოთხი საეპისკოპოსო :

ა) ქალაქ როდოპოლისისა ანუ ვარდციხისა (თანამედროვე ვარციხე იმერეთში).

ბ) ქალაქ პეტრასი (თანამედროვე ციხისძირი, ნათუმის ზონაში; ამ საეპისკოპოსო ფარგლებში შედიოდა, გარდა ბათუმის მხარისა, გურია-აჭარისა, აგრეთვე ქანეთი-ლაზია, რიზეს მხარე, რომელზედაც ვრცელდებოდა იურისდიქცია ლაზიკის მიტროპოლისა).

გ) დაბა ცაიშისა (ოდიშიში)

დ) დაბა ძილანებისა ანუ გუდაყვისა (თანამედროვე გუდავა, ილორის ზონაში)."

ჰარმონიული წყვილიდან "ფშ"-დან ქართული (კოლხური) მხარის ორი სახელწოდებაა წარმოქმნილი - "აფშილეთი" და "ფშავი". აფშილეთში, გალის რ-ნის ბედისა და წარჩაის სოფსაბჭოებში არის სოფლები "ფშაური", "ფშაფი" - მდ. ოჩამ-ჩირის რ-ნში; "ფშაფი" - სოფელი გულრიფშის რ-ნში.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ბგერა "ა"-თი დაწყებული სახელწოდებების სიქარბე არ არის მახასიათებელი მხოლოდ აფსუთა ენისათვის. "ანი"-თ დაწყებულ სახელწოდებები მრავლად მოიპოვება კოლხურ გარემოში : აბარი, აბაშა, აბლარი, აგარა, ადიგენი, ადიში, ადლია, ავგია, ავლევი, ავნევი, აკურა, ალაზანი, აკაურთა, ალმატი, ალოტი, ალპანა, ანგისა, ანდაქი, ანთოკი, არყალა, არლუნი, არშა, არმაზი, არბო, ასპინძა, ატაბე, ატოცი, აწუნტა, ახო, ახრისი, ახუთი, აჯამეთი, აქარა, აფსრტე, აფშო; ასევე ქართული ენა ხშირად იყენებს ბგერა "ანი"-ს თავსართებად : აალდა, ააშკარავებს, აალორძინა, არჩევს, არღევს, აშენებს...; თუმცა ქართული მეტყველება ბგერა "ანი"-ს გამოყენებისას ინარჩუნებს ზომიერების გრძნობას.

გნსაკუთრებით ყურადღებით უნდა დავაკვირდეთ საქართველოს აღმოსავლეთ მთიანეთის ტოპონიმიკაში ჰარმონიული წყვილებიდან "ფს" და "ფშ"-დან ნაწარმოებ სახელებს, რათა შემდგომ გავვიაღვილდეს ამ მხარის როგორც კოლხეთის აღქმა.

"ფასრალი" - სოფ. ჯავის რ-ნში; "ფასანაური" - დაბა დუშეთის რ-ნში; (გაიხსენეთ მესხეთის "ფასინდერი"); "ფსისგორი" - მთა ხევის კავკასიონზე, მდინარეების ჭუთის წყლისა და ქაუხის წყლის წყალგამყოფებზე; "ფსიტანის ღელე" - მდ. თელავის რ-ნში; "ფშა" ("ფშისა") - მდ. თელავის რ-ნში, ალაზნის მარცხენა შენაკადი; "ფშალხევი" - მდ. ახმეტის რ-ნში, ილტოს

მარჯვენა შენაკადი; "ფშარის-ხევი" - მდ. დუშეთის რ-ნში, მთიულეთის არაგვის მარცხენა შენაკადი; "აფშო" - სოფ. დუშეთის რ-ნში; "ფშაველი" ("ფშავლისა") - სოფ. თელავის რ-ნში;

"ფშანი" ("ფშნისა") - არის ასევე მდინარის სახელწოდება დმანისის რ-ნში, შეფწყაროს წყლის მარცხენა შენაკადი და იქვე ახლოს ბედიანი - დაბა წალკის რ-ნში მსგავსად ბედია (ბედიისა) - სოფ. ჯალის რ-ნში.

შეგვიძლია დავასკვნათ: საქართველოს აღმოსავლეთ მთიანეთის ტოპონიმიკა პარამნიულად ერწყმის უძველეს საერთო კოლხურ ტოპონიმიკას.

ცენტრალურ კოლხეთში წყლის აღმნიშვნელი წყვილებიდან შექმნილი შემდეგი სახელწოდებებია შემორჩენილი: "ფასის მთა" - მწვერვალი ონის რაიონში; "ფას-კნარა" - მდ. საჩხერის რ-ნში; (ინგოროყვა 184) "სახელწოდება მდინარისა სუფსა, რომლის პირველადი სახეა სურ-ფსა. ეს მდინარე ღებულობს სათავეს მთებში, რომლის სახელწოდებაა სურ-ი, სურ-ებ-ი. სურ-ფსა ნიშნავს სურის (სურების) წყალი".

(ინგოროყვა 184) "ისტორიული სახელწოდება ქოროზის მდინარისა აკამ-ფსისი (=აკამ-ფასისი), რომლის პირველადი სახეობაა [კ]აკამ-ფსისი. ფორმა აკამ-ფსისი დამოწმებულია არიანეს პერიპლუსში და პროკოპი კესარიელთან. VII-IX საუკუნეთა უსახელო გეოგრაფიაში აღნიშნულია, რომ ხალდები (ქანები) ქოროზს უწოდებდნენ საბელს "კაკამ-არი", ხოლო ეგრისელები "კ]აკამ-ფსისი". ხალდური (ქანური) სახელწოდება კაკამარი იგივეა რაც კაკამელი, კაკამელა, ე.ი. კაკამის მდინარე (შეადარეთ მდინარეთა დაბოლოება "არი" აღნიშნავს იმასვე, რასაც "ელი"; შეადარეთ ოპიზარი|ოპიზელი). ხოლო მეორე სახელწოდება [კ]აკამ-ფსისი (<კაკამ-ფსისი) ორნაწილადი სიტყვაა. "ფსი" (ფსისი) აქ წყალს აღნიშნავს: კაკამ-ფსისი (კაკამ-ფსისი) ე.ი. კაკამ-მდინარე, კაკამ-წყალი". აქედან უნდა წარმოდგებოდეს ქართულში - კამკამა წყალი.

(ი.ჭ.ქ.ე.ი.1.420) "როგორც პროკოპი კესარიელის სიტყვებიდან ჩანს VI ს. ქანებს ისევ ტრაპიზონის მახლობლად უცხოვრობდა... მათ მეზობლად აღმოსავლეთით სომხები ყოფილან... ქანეთის მთებში იყო მდინარე "ბოას" - ის სათავე, ლაზიკისაკენ მიიქცევა და შვე ზღვას ერთვის, მაგრამ ბოსის სახელით კი არა, არამედ აკამფსის უწოდებენ მახლობელნი მცხოვრებნით".

ამრიგად: VI-VII-IX ს.ს. ქოროზის სათავეს, რომელიც ქანეთის მთებში იწყებოდა, იქ მცხოვრები ქანები "ბოას" ეძახდნენ. ქანეთის შემდგომ, ქვემოთ ქოროზი მიედინებოდა ლაზიკაში (სამეგრელოში) და მას მახლობელნი მცხოვრებნი ლაზები (მეგრელები და არა აფსუები, იბერები ან ჰაიკები) აკამფსისს უწოდებდნენ. ჰაიკები საბლობენ ქანეთის აღმოსავლეთით და არა ქოროზის ხეობაში. იბერები ამ ტერიტორიაზე არ ჩანან. IX საუკუნეშიც იგივე სურათია.

ქოროხის სათავეში მცხოვრები ხალხები (ქანები) ქოროხის სათავეს უკვე მეგრულთა (ლაზთა) სახელს "აკამ-არი"-ს უწოდებენ, ხოლო მათ ქვევით მეგრელები (ლაზები) კვლავ ძველ სახელს აკამ-ფსისის ეძახიან. ეს უკვე ცნობა ადასტურებს, რომ ოდითგან ქოროხის ხეობის მოსახლეობა მეგრულ-ქანები გახლდათ და დღესაც იქ ლაზები ანუ მეგრულნი სახლობენ.

კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობით ქოროხს X საუკუნეშიც აკამ-ფსისი ეწოდებოდა და ეს არ უნდა სცოდნოდა XI საუკუნეში "მოდვანე" ლეონტი მროველს, რომელიც წერს (ქ. ცხ. I.12) "რომელსა ჰქუიან ქოროხი-ო?"

კოლხურ ენას ჰარმონიული წყვილების "ფს" და "ფშ"-დან ნაწარმოები სახელების გარდა წყლის აღსანიშნავად გააჩნდა ასევე სახელწოდება "ზანა".

ზანა - მცირე მდინარე სოფ. ძვ. აბაშაში, აბაშის რ-ნში; ზანა (ზანისა) - მდინარე ხობის რ-ნში; ზანა (ზანისა) - სოფ. სენაკის რ-ნში; ზანა - სოფლები აღიგენისა და ბორჯომის რ-ნებში; ზანავი - ციხესიმაგრე მცხეთასთან; ზანდარაკი - მთა და უღელტეხილი მესტიისა და წალენჯიხის რ-ნებში, ეგრისის ქედზე; საზანო - სოფ. თერჯოლის რ-ნში; ალაზანი - მდ. შიგნით კახეთში; პირიქითა ალაზანი - მდ. ახმეტის რ-ნში, ანდის ყოისუს (დაღესტანის) ერთ-ერთი მდგენელი;

სახელწოდება "ზანი"-ს უძველეს წარმოშობას ადასტურებს პლინიუსის (I ს.) ცნობა : (ი.გ.ქ.ე.ი. I.430) "პლინიუსი Natyr list იქ შეცდომით სწერია "ოკაზანე" "ალაზანეს" მაგიერ". შესაძლოა აქ შეცდომა არ არის, ვინაიდან ბერძნულად "ოკა" ნიშნავს სწრაფად, ჩქარა ე.ი. სწრაფი-ზანა, ჩქარი-ზანა; თავად დღეს შემორჩენილი სახელწოდების "ალაზანის" თავსართი "ალა" მეგრულში მოიძიება და იხმარება მიხვეულ-მოხვეულის აღსანიშნავად. ე.ი. მიხვეულ-მოხვეული ზანა. ჩვენთვის მთავარია, რომ კახეთში უძველესი დროიდან მტკიცდება საერთო კოლხური სიტყვა "ზანი". სვანები მეგრელებს "ზანარს" უწოდებენ, რისი გამოძახილიც ეგრისის ქედზე მთისა და უღელტეხილის სახელწოდება "ზანდარაკი"-ა.

საკმაო ცოდნა მოვაგროვეთ, რათა განვიხილოთ პტოლემეაოსის რუკა, რომელიც II საუკუნის კავკასიის ხალხთა გეოგრაფიულ განლაგებას გამოსახავს. პტოლემეაოსს ალბანეთის ზევით, კავკასიის ქედის სამხრეთით გამოსახული ჰყავს კოლხური ტომი სანარები (სანები) - SANARAEI [სანარაეი] - ეს განსაკუთრებით საჭიროა აღმოსავლეთის მთიელთა უძველესი კოლხური სახელწოდება. როგორც ვიცით იბერიისა და ალბანეთს ალაზანი ყოფდა, ხოლო ალაზანს ზევით, ალბანეთისა და იბერიის ჩრდილოეთით, კავკასიის ქედის სამხრეთით დღესაც საქართველოს აღმოსავლეთ მთიელთა სამკვიდროა. ჩვენს მოსაზრებას ექვმიუტანელს ხდის ის გარემოება, რომ პტოლემეაოსს სანართა

ჩრდილოეთით (კავკასიის ქედის ჩრდილოეთით) გამოსახული აქვს დიდოეთი
DIDURI (დიდური).

(ქ.ს.ე.3.541) - დიდოეთი, დიდოელებით დასახლებული ისტორიული მხარე
დაღესტანში, მდ. ანდის ყოისუს [რომელსაც უერთდება პირიქითა ალაზანი]
ზემო დინებაზე ხევსურეთის, თუშეთისა და შტორის ხევის აღმოსავლეთით.

ლეონტი მროველი დიდოეთს იხსენიებს ძვ. წ. II ს. მოვლენებთან დაკავში-
რებით, დიდოელებს იხსენიებს პლინიუსიც (I ს.), როგორც კავკასიის ერთ-ერთ
ტომს. ქართლის სამეფოსთან დიდოეთის პოლიტ. და კულტ. ურთიერთობა
რეალური ჩანს V ს.-დან. იგი გაღმამხარითურთ ნეკრესის საეპისკოპოში შე-
დიოდა. კვირიკე დიდი ქორეპისკოპოსი (1010-37) დიდოეთს შტორის
საერისთავოში იხსენიებდა. XII-XIII ს.ს-ში დიდოეთი საქართველოს სამეფოს
ყმანდაფიცი გახდა. თამარის მეფობის დროს ფხოვთან ერთად აჯანყდა ცენტ.
ხელისუფლების წინააღმდეგ. აჯანყება ჩააქრო ივანე ათაბაგმა. ერთიანი
საქართველოს დაშლის (XV ს. II ნახ.) შემდეგ, დიდოეთი კახეთის სამეფოს
შემადგენლობაში მოექცა... XVIII ს. II ნახევრიდან დიდოეთი საქართველოს
გამოეყო“.

(ქ.ს.ე.3.541) “დიდოური ენა, მთის იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახის
დაღესტნის ენების ზუნძურ - ანდიურ - დიდოური ჭგუფის დიდოური ტყე-
ჭგუფის ერთ-ერთი უმწერლობო ენა“.

დღესაც საქართველოს აღმოსავლეთ მთიელთა ჩრდილო მეზობლები
დიდოელნი (დიდოურ ენაზე მოსაუბრენი) გახლავთ.

ფასდაუდებელია (ქ.ცხ.)-ში შემორჩენილი ძველი ცოდნა: (ქ.ცხ.I.19)
“დიდოელთაგან ვიდრე ეგრისამდე, რომელ არს სუანეთიო“

სახელწოდება “სანარაიე“-ს ჩამოვაცილოთ ქვეყნიერების აღმნიშვნელი
დაბოლოება “არაიე“ და გვჩვენა კოლხური სახელწოდება მხარისა “სანი“ და
ეს ტომი ცხოვრობდა მდინარე “ზანა“-სთან (ალაზანთან, ოკაზანესთან).
ამრიგად ჩვენი ფორმულა “ჩვენ ქართველები ვართ კოლხები“ დებულობს
შეესებას :

ს-ე-ანი [სანი] || სანარი [სანი] || ზანარი [ზანი || სანი] || წანარი არიანეს (II
ს.) შავი ზღვის გარშემო მოგზაურობის აღწერილობაში სახელწოდება “სანი“-
თ მოხსენიებული ჰყავს ასევე კოლხური ტომი ტრაპიზონის მახლობლად.

(ი.ჭ.ქ.ე.ი.1.404) “ვესტათი თესალონიკელი ამბობს: მაკრონები... მათ ჩვენ
ეხლა სანნებს, ანუ მდაბიურად ტძანებს ვეძახით... სანნების ქვეყანასაც
ტძანიცს უძახიანო“. უკვე პროფ. დესტუნისმა აღნიშნა, რომ ყოველთვის,
როცა ბერძნები “ტძ“-ს ერთად ხმარობენ, მათ უცხოელების თანხმობების
“ც“, “ჩ“, “ჭ“ გამოსახვა სურდათო“. ამ შემთხვევაში “ტძ“ ქართულ ბგერას
“კ“-არს უდრის - მაშასადამე ბერძნული ტძანიეი ქართულს “ქანიე“-ს,

ქანეთს უდრის. ეს ფორმა ოსმალეთშიაც შენახულა : ტრაპიზონის ოლქის მესამე მაზრას ეხლაც "ქანიკ"-ს უძახიან... "სანი" ანუ "ზანი"-ც არის ჩვენ დრომდელი შერჩენილი. სვანები ახლაც კი მეგრელებს "ზა-ნარს" უძახიან. სვანური მრავლობითი რიცხვის ნიშანი და საკვეცი არის; მაშასადამე, წინათ მხოლობითი რიცხვი უნდა ყოფილიყო "ზან"; ეხლა ამ ფორმას მხოლოდ ქვეყნის მნიშვნელობა აქვს მითვისებული, მაგრამ ძველად სიტყვა "ზანი" უეჭველია მეგრელსა ნიშნავდა. ეს სტრაბონის სიტყვითაც მტკიცდება : იგი ამბობს, რომ ხალდებს და სანებს (ანუ ზანებს) წინათ მაკრონებს (ე.ი. მეგრელებს) ეძახდნენო, ხოლო ეს იმას ნიშნავს, რომ მეგრელებს "სანი", ანუ "ზანი" ჰრქმევია. თვით სახელი ლაზიკა ლაზნიკას მაგიერ (სრული ფორმა იქნებოდა ლა-ზან-იკა) სწორედ "ზანი"-სა ანუ "ზანიკი"-საგან უნდა იყოს ნაწარმოები; მხოლოდ თავში სვანური ქვეყნიერების აღმნიშვნელი თავსართი "ლა" უზის; მაშასადამე ლაზიკა "საზანოს" ანუ სამეგრელოსა ნიშნავს; თვით ტომობრივი სახელწოდება "ლაზი" აქედანვე უნდა იყოს წარმომდგარი. ამგვარად, ბერძნული "მოსინიკი" ადგილობრივი ქართველი ტომის სახელი ყოფილა; ეს ტომი მეგრელ-ლაზთა შტოს ეკუთვნოდა.

დავუბრუნდეთ სანარებს. (ი.გ.ქ.ე.ი.1.431) "იბერიის ხალხს სტრაბონი ორ ნაწილად ჰყოფს : ერთს ბარის მცხოვრებნი ეკუთვნოდნენ, მეორეს მთიელნი; ყოფა-ცხოვრებითაც და ზნე-ჩვეულებით ერთი ერთმანეთისაგან ისინი იმდენად განსხვავდებოდნენ, რომ სტრაბონს მთიელები სკვითებისა და სარმატების მონათესავედ, ე.ი. სხვა ეროვნების ჩამომავლობის ტომად მიაჩნია. ბარის მცხოვრებნი მიწის მოქმედებას მისდევდნენ, მთიელნი კი ომსა და ნავარდობასაო. სამწუხაროდ სტრაბონი არას ამბობს, რა და რა ტომები ბინადრობდნენ მაშინ იბერიაში, პლინიუსი მხოლოდ მთიელებს იხსენებს".

სტრაბონისა და პლინიუსის მიერ იბერიაში ორი განსხვავებული ტომის აღწერა შეესაბამება განსაზღვრული დროის სინამდვილეს. (ქ. ცხ.)-ის ავტორები, რომელთა გონება თითქმის მხოლოდ ტაო-კლარჯეთისაკენაა მიპყრობილი, ნაკლებადა არიან დაინტერესებულნი იქვე შორიანლო მაცხოვრებელი სანარების წარსულით. სანარები სახელწოდებით "წანარები" ჩვენს ისტორიაში აქტიური ცხოვრებით ჩნდებიან მე-7 საუკუნიდან, საქართველოში არაბთა შემოსვლის შემდგომ, არაბ ისტორიკოსთა წყალობით.

არაბი ისტორიკოსის ბელადორის მონაცემებით საქართველოს აღმოსავლეთის მთიანეთს VII საუკუნისათვის შეადგენდნენ : კახეთი, კუხეთი, დარილანი, წანარნი და დიდოელნი. (ი.გ.11.43) "მთიულებადვე ითვლებოდნენ აგრეთვე "წანარნი". ქართული საისტორიო წყაროებითგანა ჩანს, რომ წანარნი არაგვის ხეობის მცხოვრებნი იყვნენ. სომხური უსახელო გეოგრაფიაც ამას ამტკიცებს, იგი ამბობს : წანარნი, რომელთა ქვეყანაში არის კარი ალანთა : (=დარილანი) და წილენის კარი". არაბ ისტორიკოსს მასუდისაც ჰყავს მოხსენ-

ნიებული წანარნი და იგიც ადასტურებს ზემოთმოყვანილ ცნობებს "ამ ქვეყანასა და ალანთა ციხეს შორის ქრისტიანე ტომის წანართა ქვეყანა არის რომელთა მთავრები "ქორისკობოს"-ად იწოდებიან; მათს ეხლანდელს ვარს სენეპერები ჰქვიანო".

ყველა ამ ცნობებითგანა ჩანს, რომ წანარებს არაგვის ხეობაში ჰქონიათ მკვიდრობა და თითქოს ამ ხეობის მცხოვრებთა საზოგადო სახელადაც ჰამოდის. მაგრამ ჩვენი ძველი მატრიანე ამტკიცებს, რომ მათი მკვიდრობის ადგილს "წანარეთისა ხევი" რქმევია. იქნებ წანარეთის ხევი იმ ადგილს ეწოდებოდა, სადაც წილქანის კარი იყო?"

ი. ჭავჭავაძის მიერ არაბ ისტორიკოსზე იაკუბზე დაყრდნობით, წანარებს და კახელებს აიგივებს : (ი.ჭ. II. 97) "თბილისის ამირას კახელნი, ანუ "წანარნი" ეშველებოდნენ. ჩვენ ასევე ვიცით, რომ კახეთს ქორეპისკოპოზები მართავდნენ.

წანარები დიდ ტერიტორიას მოიცავდნენ და მრავალრიცხოვანიც გაზღვნიდნენ, ვინაიდან ისინი არაბებს სისტემატურად უცანყდებოდნენ და წარმატებებსაც აღწევდნენ. (ინგოროყვა 74) "იაკუბი აღნიშნავს, რომ საქართველოს მთიელთა, წანართა მიერ უწყვეტული ბულა-თურქი ხალიფა მუტევაკლმა კაცასიიდან გაიყვანაო".

ჩვენ ვეცადეთ მოგვეძებნა უძველესი ძირები კოლხთა ერთობისა, თორემ სახელწოდებები "კახი", "კუხი", "კოხი" |კოხი || კოლ-ხი| რომ საერთო კოლხური ენის წარმონაქმნია, ამაზე ტომონიმიკაც მეტკველებს. ქართული კახ-ეთი და მეგრული კახ-ათი ერთიდაიგივე სიტყვაა, ვინაიდან ქართული მან-ეთი მეგრულად გამოითქმის მან-ათი. ქართული ზანი, ზან-ეთი მეგრულად გამოითქმის ზანა, ზან-ათი.

"კახათი" - მდ. და სოფ. ზუგდიდის რ-ნში; "დიდი კუხი" - სოფ. ზონის რ-ნში; "კახარეთი" - სოფ. ადიგენის რ-ნში; "კახი, კაკი" - საქართველოს ისტორიული პროვინციის - ჰერეთის მნიშვნელოვანი პუნქტი და მხარე; "კახისის ტბა" - ტბა ბორჯომის რ-ნში; "კახიფარი" - სოფ. გურჯაანის რ-ნში; "კახოიანები" - სოფ. თიანეთის რ-ნში; "კახურა" - სოფ. ლენტეხის რ-ნში; "კახური" - რკინიგზის ბაქანი ოზურგეთი - მერიის გადასარბენზე; საქართველოს დასავლეთში გავრცელებული გვარები : კახიძე, კახიანი.

ჰეკატე მილეტელმა (ძვ. წ. VI ს.) გვამცნო მესხთა ასევე კოლხური წარმომავლობა და რომელთა ტერიტორიაც (შესაბამისად მესხებიც) პტოლემეაიოსის დროს დანაწევრებულნი არიან კოლხეთს, იბერიასა და არმენიას შორის. მტკვრის მარჯვენა სანაპირო (ისტორიული გუვარქი, გოგარენი) არმენიის შემადგენლობაშია. იბერიის ჩრდილოეთი მხარე სანარეთია, ხოლო სამხრეთით მესხეთი, ანუ იბერია ორ კოლხურ ტომს შუა მდებარეობს.

II საყუენის საქართველოს დასავლეთის ისტორიულ-გეოგრაფიულ მდგარ-
მარეობას პტოლემეაიოსის კარტის მიხედვით გავეცნოთ შემდეგ თავში. აშკე-
რად შემოგთავაზებთ საინტერესო მსჯელობას ვ.ალფენიძის დასახელებული
სტატიიდან ჩვენთვის საყურადღებო თემის გარშემო :

“გავარკვიოთ ნიშნავს თუ არა თამარ მეფის ძის, საქართველოს მეფის
გიორგი მეორის სახელი “ლაშა” ქანურ-მეგრულად “ნათელს”? ნიშნავს.
ამიტომ ის თავდაპირველად აფსუური სიტყვა კი არ არის, არამედ ქართვე-
ლური, კერძოდ ქანურ-მეგრული სახელია.

პირველი : აშეადარეთ “ლაშას” ტოპოლოგიის მიხედვით ქართველური
(ქანურ-მეგრული) სახელები : ლაშა, გიგუ-შა, ფალა-შა, გემო-შა, ოქრო-შა,
მოკო-შა და სხვა. ბოლოსართი “შა” აფსუური ენაში არ გვხვდება. მამასადამე
აფხაზური სიტყვა “ალაშარა” ქართული (“ლაშარიდან”) და ქართველური
“ლაშ”-იდან არის ნასესხები და არა პირიქით. მაშ, ასე : ბოლოსართი “შა”
ქართველურია (მეგრული) და არა აფხაზური (აფსუური).

მეორე : ახლა გავარკვიოთ თუ არა ნიშნავს ლა+შა-ს ფუძე “ლა”.
ამისათვის საკმარისია გავანალიზოთ ქართველური (ქანურ-მეგრული) “ბჟა+
ლა+რა”, რაც “მზეს” ნიშნავს. ის თავდაპირველად მზის კულტის საკრალური
სიტყვაა და ამიტომ სამგზის იმეორებს “მზის” სახელს : “ბჟა” (მზე), “ლა”
("მზე", "ნათელი") და “რა” (მზე“).

“რა” ეგვიპტიდან არის შემოსული ძველ კოლხურში, როცა მსოფლიო
ისტორიის მამის ჰეროდოტეს ცნობით, კოლხებსა და ეგვიპტელებს ისეთი
ახლო ურთიერთობა ჰქონდა, რომ ზოგიერთ ავტორს, მათ შორის თვით
ჰეროდოტესაც, კოლხები ეგვიპტელებადაც კი მიაჩნდა.

კოლხები და ეგვიპტელები სხვადასხვა ხალხებია, მაგრამ მათი ახლო ისტო-
რიული, კულტურული, რელიგიური ურთიერთობა რამზეს II-ის ეპოქიდან,
ნათელია. შე ეს ცალკე ნაშრომში (“აიეტ მეფის წინარე კოლხეთისა და რამზეს
II-ის ეგვიპტის საიდუმლო ანუ ჰეროდოტეს იეროგლიფები”) მაქვს განზი-
ლული და დამტკიცებული.

“ლაშ” რომ ქართულია და არა აფსუური, ეს მტკიცდება ათასი მაგალი-
თით: ლაშარი (სალოცავი ფშავში), სოფელი ლაშე, სოფელი ლაშებალთა
(სამაჩაბლოში), სოფ. ლაშე (ხარაგაულის რ-ნში), ლაშის იგორეთი (მდ.
ჩხერიმელას ხეობაში), სოფელი ლაშის ღელე (ლანჩხუთის რ-ნში), მდინარე
ლაშურა (ზემო იმერეთში), კურორტი ლაშეკალა (ცავერის რ-ნში), სოფ.
ლაშთხვერი (მესტიის რ-ნში), სოფ. ლაშბრერი (ზემო სუანეთში), ლაშხეთი
(საქართველოს ეთნოგრაფიული კუთხე), ქართული გვარები : ლაშხია, მო-
ლაშ-ხი-ა, ლაშ-ხი (ოდიშში), ლაშ-ხი-შვილი (ლეჩხუმში) და ა.შ. სწორედ

ამათ გვერდით უნდა განვიხილოთ ლაშა გიორგის სახელი ("ლაშა") და არა აფსუსურთან მიმართებაში.

უნდა დაემატოს : ლაშარი - მდ. დუშეთის რ-ნში, ლაშთხაში, ლენტეხის რ-ნში, ლაშკენდერი - მთა ოჩამჩირის რ-ნში, ლაშიფსე - მდ.

გულდაუთის რ-ნში, ლაშფსარდი - სოფ. გულდაუთის რ-ნში, ალაშთარახუ - მთა და უღელტეხილი სოხუმის რ-ნში, ლელაშხა - მთა ამბროლაურისა და ლენტეხის რაიონების საზღვარზე, ლეჩხუმის ქედზე.

"ლაშ" - ედან წარმოქმნილი სახელწოდებების ფოთოლცვენაა ზემო იმერეთში - საჩხერის, ჭიათურის, ზესტაფონისა და ხარაგაულის რაიონებში და რომლებიც თავმოყრილია უნივერსიტეტის ტოპონიმის ლაბორატორიის მიერ 1987 წელს გამოცემული "საქართველოს ტოპონიმია" -ს პირველ ტომში. 200 სახელწოდება დავთვალე, რომლებიც ეწოდებოდათ სოფლებს, მინდვრებს, ვენახებს, ფერდობებს, წყაროებს, ღელეებს... - ლაშე, ლაშები, ლაშეები, ლაშეების გორა, ლაშეტყე, ლაშელღე, ლაშისხევი, ლაშის ტბა..., და უმთავრესი მტკიცება - "მ-ლაშ-ე"

ქართულ სიტყვა "მლაშე" - ში იგულისხმება მზე.

μαριλη [მარილი] - тлеющие угля, жар.

ძველ ბერძნულ მითოლოგიაში მზის ღმერთს, ანუ მზეს ჰქონდა ასევე მარილის მნიშვნელობა. მარილის მზესთან დაკავშირება უძველესი ცოდნის კვალია. მარილიანი ზღვის წყალს მზე რომ ამოაშრობს - მარილი რჩება. გაიხსენეთ კასპიის ზღვის ყურე "კარა-ბოგაზ-გოლ" - ი, რომელიც თურქმენეთის შემადგენელი ნაწილია. თურქმენეთი გამოირჩევა ცხელი ჰავით. (Б.С.Э.11.372) "Кара-богаз-гол залив-лагуна у вост. берега Каспийского м... Большое испарение с поверхности залива определяет высокую соленость его вод (280-305 %)". მზის სხივებმა გაზადეს "კარა-ბოგაზ-გოლის" ყურე მარილის მსოფლიო საბადოდ.

ამრიგად სიტყვები : "ფშაველთა ლაშარის ჭვარი" კოლხური ენის კუთვნილებაა და საქართველოს აღმოსავლეთ მთიანეთი და ასევე მათგან წარმომდგარი კახეთი უძველესი, ერთიანი კოლხეთის შემადგენელი ნაწილია.

მწკავსება ჩვენი არის მწყერისა, რომელიც მიწაზე დაგოგმანობდა, დრომ რომ უწია აფრინდა და თავის სარჩო-საბადებელს ზემოდან გადმოხედა. მწყერი დაბლა ფრენს, მაგრამ ფრენს. მწყერმა იცის - დიდებულია გჭონდეს ძლიერი ფრთები, ანუ ძლიერი ცოდნა მრავალ ენათა, რათა არწივის სიმაღლიდან გადმოხედო შენს მშობლიურ ენას ამ სამყაროში, თუმცა გვახსენდება კონფუციუსის ნააზრევო : არავინ არა უწყის რა - მის გარდა.

პტოლემეს (პტოლემეიოსის) რუკა ჩვენთვის მრავალმხრივ საინტერესო ცნობებს გვაწვდის. პტოლემეს (გარდაიცვალა დაახლოებით 168 წ.) რუკის მიხედვით ალანები კავკასიაში არ სახლობენ. არიანეს (დაახლოებით 95-175 წ.წ.) მიხედვით, რომელიც თანამედროვე იყო პტოლემესი, ალანები უკვე გაშლულნი არიან ისტორიის სცენაზე.

(ქ.ს.ე. I.565) "ალანთაგან თავდაცვას ეხება არიანეს თხზულებები : "ალანთა ისტორია" და "ტაქტიკა". მიუხედავად (ქ. ცხ.)-ის ავტორთა ცდისა, ალანები (ოსები) წარმოგვიდგინონ კავკასიის უძველეს მკვიდრებად, ალანები (ოსები) კავკასიელთა მეზობლად ბინადრობენ, ხოლო დარიალანი ის ბევრი გასლდათ, საიდანაც ალანები გადმოდიოდნენ სალაშქროდ შუა კავკასიაში და უფრო სამხრეთით.

მიუხედავად მოვსეს ნორენაცის ცდისა წარმოაჩინოს იბერია პაიასტანის (არმენიის) პროვინციად, პტოლემეს რუკაზე იბერია და ალბანეთი პაიკთაგან დამოუკიდებელი ქვეყნებია, რაშიც ჩვენ პლუტარქემაც დაგვარწმუნა: პაიკთა გამგებლობაში მხოლოდ მტკვრის მარჯვენა მხარეა (გუგარქის აღმოსავლეთი ნაწილი).

ასევე, მიუხედავად (ქ. ცხ.)-ის ცდისა, აკამფსის (ქოროზის) ხეობის ნაწილი - კლარჯეთი გამოაცხადონ იბერიის ისტორიულ მხარედ, აკამფსის ხეობა კოლხეთის შემადგენლობაშია. კოლხეთი და იბერია იყოფიან მტკვრის ზედა ნაწილში და სადაც ნაჩვენებია დასახლებული პუნქტი Zadris (ზადრის), რომელიც, არიანეს მიხედვით, ასევე კოლხურ ტომთან ზიფრიტებთან უნდა იყოს კავშირში.

მეორე საუკუნეშიც ქვეყანას შემოსაზღვრულს მდინარე კორაქსიდან, მდინარე აკამფსის ჩათვლით და აღმოსავლეთით ლიზის ქედით (საზღვრად ლიზის ქედს (ქ. ცხ.)-ის ავტორებიც ეთანხმებიან), ეწოდება კოლხეთი და რომელი სახელწოდების შესახებაც ერთსულოვნად სდლუმა მოვსეს ბორენაცი და (ქ. ცხ.)-ის ავტორები. ასევე ლაზიკას (სამეგრელოს) VI საუკუნის ისტორიკოსებ პროკოპი კესარიელი და აგათია სქოლასტიკოსი, რომელთა ნაშრომები ლაზიკის (სამეგრელოს) ისტორიის ძირითადი წყაროა, ხშირად კოლხეთად მოიხსენიებენ.

პროკოპი კესარიელი : "კოლხიდა, რომელსაც ეხლა ლაზიკე ეწოდება".

იოანე ლიდე (VI ს.) "ევროპაშია კოლხიკე, რომელსაც ეხლა ლაზიკეს ეძახიან" (უნდა გავიხსენოთ, რომ რიონის მარჯვენა მხარეს ბერძნები ევროპად სთვლიდნენ).

არიანეს უსახელო რედაქტორი (V ს.) "დიოსკურიიდან ან სებასტოპოლიდან მდ. აფრასამდე (აფსირტე, სარფი) უწინ ცხოვრობდა ხალხი, რომელიც იწოდებოდა კოლხებად და რომელსაც ახლა შეერქვათ ლაზები".

აგათია სქოლასტიკოსი : "ლაზებს რომ ძველად კოლხები ეწოდებოდათ და სწორედ ისინი არიან ამაწი ეპქვი არ შეეპარება არავის, თუკი ის გაეცნობა ფაზისის, კავკასიისა და მათ გარშემო მდებარე ქვეყნების მოსახლეობას".

აგათია სქოლასტიკოსი : "ძლიერსა და მამაც ტომს წარმოადგენენ ლაზები და სხვა ძლიერ ტომებზე მბრძანებლობენ; ამაყობენ კოლხთა ძველი სახელით და ზომავზე მეტად ქედმაღლობენ. შესაძლებელია არც თუ ისე უსაფუძვლოდ. იმ ტომებს შორის, რომელიც სხვა სახელმწიფოს ექვემდებარებიან, მე არ მგულდება არც ერთი სხვა ესოდენ სახელგანთქმული და მორკმული როგორც თავისი სიმდიდრის სიუხვით, ისე ქვეშერდომთა სიმრავლით, როგორც მიწაწყლის სიჭარბით და მოსავლიანობით, ისე ხასიათის სილამაზითა და სიციქვით. იმ დროს, როდესაც წინანდელ მცხოვრებლებს ამ მხარისას სრულიად არ სცოდნიათ ზღვის დადებითი თვისებები, წარმოიდგინეთ, არც კი გაეგონათ ზომალდის სახელი მანამდე, სანამ მათთან არგოს ნავი მოვიდოდა, ეხლანდელი მცხოვრებნი დასკურავენ კიდევ, რამდენადაც შესაძლებელია და ვაჭრობაშიც ნახულობენ დიდ სარგებლობას. ისინი უკვე არც ბარბაროსები არიან, არც ბარბაროსულ ცხოვრებას ეწვევიან. არამედ რომაელებთან კავშირის წყალობით თავიანთი ცხოვრებისათვის სახელმწიფოებრივი და კანონით სახე მიუციათ".

პტოლემე ერთადერთია, რომელიც თავის რუკაზე მეგრელთა ოთხივე სახელწოდებას გამოხაზავს - კოლხი (საერთო ქართველთა), ლაზი (ზანარი), მანრალი (მარგალი) და ეგერი (მეგრელი, ჰეგარი).

კოლხეთის სიღრმეში პტოლემე გამოხაზავს "ECRECTICA" ("ეკრექტიკა"). ამ სახელწოდებას ს.მაკალათია ქართულ შესატყვისად უწერს "ეგერი" და სწორი უნდა იყოს. პლინიუსი რიონის რეგიონს უწოდებს Rhoan regio Cegritice (როან რეგია ეგრიტიკე) და აქ უკვე იკითხება "ეგრი" (ე-ეგრი-ტიკე). დაბოლოება "ტიკა" და "ტიკე" მხარის აღსანიშნავია "არქტიკა". სახელწოდება "ეგერი" (აქედან მეგრელი) აღმოსავლური, მცირეზიური წარმოშობისაა. ასირიელები და სპარსელები ამ ტომს "ჰეგარებად" მოიხსენიებენ (ჰეგარი - ეგერი). თავად მეგრელები თავის თავს მარგალებს უწოდებენ (რისი გამომხილიცაა პტოლემეს მანრალი). ეს რომ ასეა, ამას ადასტურებს მეგრელთა ჰაიკური და აფსუური სახელწოდებანი. ჰაიკები მეგრელებს, ასირიულ-სპარსული სახელიდან ("ჰეგარ") გამომდინარე, "ეგერ"-ს უწოდებენ. აფსუები, როგორც მეგრელთა ჩრდილო მეზობლები, მეგრელთა საკუთარი სახელწოდებიდან გამომდინარე ("მარგალი") "აგრ-უს"-ს უწოდებენ. (აქ შეიძლება შემოგვეღვათ, რომ აფსუები ბგერა "ა"-ს თითქმის ყველა არსებითი სახელის

თავსართად იყენებენ, მაგრამ "აგრუა" უფრო მიაგავს "მარგალს", ვიდრე "მეგრელს". მითუმეტეს, რომ თავად მეგრულ ენაში წარმოიქმნა "აგრუა"-ს მსგავსი სახელწოდება - არგვეთი (აღმოსავლეთ სამეგრელოს (იმერეთის) მხარე) - დებოდა "მარგველივი", გამომდინარე სახელწოდებიდან მარგალი - მარგველივი - მარგვეთი - არგვეთი).

რაც შეეხება სახელწოდებების - "ლაზი" და "მეგრელი", - იდენტურობას, ამას თითოეული ქართველი მეცნიერი აღიარებს.

(მაკალათია.35) "ლაზურ-მეგრული ტომობრივი სახელწოდება - ლაზი სვანური წარმოშობისაა "ზან" ან "ჟან", რასაც მოწმობს ის ფაქტი, რომ სვანები მეგრელებს დღესაც ეძახიან "ზანარ"-ს, სამეგრელოს კი "ზან"-ს.

აკად. ნ.მარის თქმით: ტერმინი "ლაზ" არის ელნიზირებული ფორმა "ზანებ"-ის ან იგივე "ჟანებ"-ის ქვეყნის სახელწოდებისა. ის წარმოშობილია პრეფიქსი "la(-zen-i)-ის" დახმარებით. მაგრამ იგი წარმოშობით არც ჟანურია და არც მეგრული. ის შეიძლება იყოს ნაშთი იაფეტური შტოს სვანური ჯგუფის რომელიმე ენისა. სახელწოდება "ჟანი" გადაქონდათ მეგრელებზედაც; ლაზიკის ქვეშ ზშირად იგულისხმებოდა სამეგრელო, როგორც მაგალითად, იმპერატორ ჰერაკლეს დროს მეგრელების სახელწოდება ვრცელდებოდა ჟანებზედაც. სამეგრელოს ქვეშ ესმოდათ ლაზიკა, ამიტომ ზშირად ტრაპიზონის შესახებ ვკითხულობთ, რომ ეს ქალაქი იმყოფება სამეგრელოშიო".

ლაზურ-მეგრულ სამეფოს ეს რომაულ-ბიზანტიური სახელწოდება - ლაზიკა ქართულ საისტორიო მწერლობაში არ იხსენიება. ქართულ მატიანეში იგი ცნობილია "ეგრისი"-ს სამეფოს სახელწოდებით".

სახელწოდება "ლაზი" ჩნდება რომაელთა კოლხეთში შემოსვლის შემდგომ და წარმოადგენს მეგრელთა რომაულ სახელწოდებას. რომაელთაგან დამკვიდრდა ბერძნულ ენაში სახელწოდება "ლაზი" - "ლაძი"-თ. ვინაიდან ბერძნებს ბგერა "ზ" არ გააჩნიათ და მანამდის ისინი მეგრელებს კოლხებსად მოიხსენიებენ და ამის შემდგომაა რომ ზან ლაზებად მოგვიხსენიებენ და ზან კოლხებად. ასევე უნდა ვიცოდეთ, რომ პტოლემეს გარდა არც ერთი ბერძენი და რომაელი ავტორი ამ მხარეს მანრალებად, მარგალებად, ეგერებად არ მოიხსენიებს და უკლებლივ ყველასთვის ეს მხარე (ბერძენ-რომაელთათვის) ლაზიკაა, ლაზიკე. მეგრელთა ეს სახელწოდება "ლაზიკა" ბიზანტიელთათვის ცოცხლობს X საუკუნეშიც (კონსტანტინე პორფიროგენეტი). ამის საუკეთესო მაგალითია არიანეს (რომელმაც თავისი ფეხით შემოიარა კოლხეთი) რუკის შედარება პტოლემეს რუკასთან, არიანეს მხოლოდ ლაზები ჰყავს დასახლებული და მეგრელს ან მარგალს არ მოიხსენიებს.

ვინაიდან ეს საკითხი ქართველი კაცისათვის დღეს აქტუალურია, შევეცადოდოთ მეტი სინათლე შევიტანოთ ამ საკითხის კვლევაში, გაუაღვენოთ თვალთუ როგორ გავრცელდა სახელწოდება ლაზიკა ქვედა კოლხეთში (ჟანეთში).

(მაკალათია.63) "კულტურულ-სარწმუნოებრივად ლაზიკის მკიდრო ურთიერთობა ჰქონდა უფრო რომთან, ვიდრე ირანთან. ტერიტორიითაც ლაზიკა რომის მოსაზღვრე იყო, საიდანაც უფრო ადრე და ადვილად შემოდინობდა განათლება და კულტურა, ვიდრე შორეულ ირანიდან. ამიტომ ქრისტიანული რწმენაც ლაზიკაში ადრევე გავრცელებული და განმტკიცებული იყო. ლაზიკის სამღვდლოება განაგებდა მეზობელ ქანების საეკლესიო საქმეებსაც. პროკოპი კესარიელის ცნობით, "ამჟამად იქაური (ქანეთის) მცხოვრებლები არც რომაელთა და არც ლაზთა ქვეშევრდომები არ არიან გარდა იმისა, რომ რადგან ისინი ქრისტიანები არიან, ლაზთა ეპისკოპოსები უწესებენ მათ მღვდელ-მსახურებს" -ო.

(ი.გ. II.122) "ჩვენ ვიცით, რომ VII ს. ლაზიკის სამიტროპოლიტო ფაზისში და აფხაზეთის ავტოკეფალი არქიეპისკოპოსი კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს სამწყესოს ეკუთვნოდნენ".

ამ ორი ცნობიდან გამომდინარეობს, რომ VI საუკუნიდან VII საუკუნის პირველ ნახევრამდე ქანეთი ადმინისტრაციულად ლაზიკას არ ემორჩილება, თუმცა ეკლესიურად იგი ლაზიკის ანუ ფასისის სამწყსოა. აბასგია ეკლესიურად დამოუკიდებელია (ავტოკეფალი არქიეპისკოპოსი ჰყავთ) მაგრამ ადმინისტრაციულად ლაზიკას ემორჩილება, ვინაიდან :

(მაკალათია.37) "ზღვის პირას, ამბობს პროკოპი კესარიელი, აბაზგები მოსახლეობენ, რომელთა საბინადრო ადგილი კავკასიონის მთებამდე გრძელდება. აბაზგები ძველითგანვე ლაზების ქვეშევრდომი იყვნენ, ხოლო მუდამ ყავდათ ორი თვისტომი მთავარი".

(ინგოროყვა.214) "რაც შეეხება სახელწოდებას ლაზი, ეს სატომო სახელწოდება ეკუთვნის თავდაპირველად დასავლეთ საქართველოს შიდა ნაწილს და უცნობია ქორხის სამხრეთ მხარეებში. მხოლოდ მე-7 საუკუნიდან, როდესაც ეს მხარე ადმინისტრაციულად დაუკავშირდა დასავლეთ საქართველოს, რიზეს მხარეზე გავრცელებულა დასავლეთ საქართველოს ეს ზოგადი სახელი ლაზია. ხოლო მომდევნო ხანაში, როდესაც მე-8 საუკუნის მეორე ნახევარში დასავლეთ საქართველოს შეუერთდა ტრაპიზონის მხარე, ეს სახელწოდება ლაზიკა - ტრაპიზონის მხარეზედაც გადავიდა. ყველა არსებული საისტორიო წყაროების ერთმხრივი ჩვენება არ ტოვებს არაერთარ ეჭვს, რომ სახელწოდება ლაზიკა არ მიემართებოდა რიზეს მხარეს მე-7 საუკუნემდე. ხოლო ტრაპიზონის მხარეს მე-8 საუკუნის მეორე ნახევრამდე.

გავეცნოთ ამის შემდეგ ამ მომდევნო ხანის საისტორიო წყაროებს მე-8 საუკუნის მეორე ნახევრიდან მოკიდებული.

ამ მომდევნო ხანაში, მე-8 საუკუნის მეორე ნახევრიდან, როდესაც ტრაპიზონის მხარე დაუკავშირდა დასავლეთ საქართველოს, საისტორიო წყაროებში ტრაპიზონის მხარეს მიემართება შემდეგი სახელწოდებანი :

ბერძნულ წყაროებში : ძველი სახელწოდება - ხალდია; ახალი სახელწოდება - ლაზიკა.

ქართულ წყაროებში : ძველი სახელწოდება - ხალდია (ქალდია) სახელწოდება - "ქუეყანა მეგრელთა" ანუ "ქუეყანა სამეგრელოსა" = (ლაზია).

შევჩერდეთ ჯერ ბერძნულ წყაროებზე.

ა. მე-8 საუკუნის მეორე ნახევრის ავტორი ეპიფანე კონსტანტინეპოლელი, რომლის სალიტერატურო მოღვაწეობა 780 წლებს ეკუთვნის (ი.ი. სწორედ იმავე ხანას, რა დროსაც ტრაპიზონის მხარე გაერთიანდა დასავლეთ საქართველოსთან, ისტორიულ ლაზიკასთან) ქალაქ ტრაპიზონს უწოდებს - "ლაზიკის ქ.ტრაპეზუნტი".

ბ. თეოფანე აღმსარებლის ქრონოგრაფიაში, რომელიც მე-9 საუკუნის დასაწყისს ეკუთვნის (810-814 წ.წ.), ტრაპიზონის მხარეს ლაზიკა ეწოდება. აგვიწერს რა ერეკლე კეისრის მეორე ლაშქრობას კავკასიაში (როდესაც ერეკლე ტრაპიზონის გზით გადავიდა არმენიაში), თეოფანე ტრაპიზონის მხარეს აღნიშნავს ლაზიკის სახელით.

გ. ნიკიფორე კონსტანტინეპოლელი პატრიარქი (806-815 წ.წ.) ეხება ერეკლე კეისრის იმავე მეორე ლაშქრობას კავკასიაში, ასევე ტრაპიზონის მხარეს ლაზიკის სახელით მოიხსენიებს.

ჩვენ აქ შევჩერდით მხოლოდ მე-8-9 საუკუნეთა ბერძენ ავტორებზე.

გვიანი ხანის ბერძნულ წყაროებშიაც ტრაპიზონის მხარე ასევე ლაზიკის, ლაზთა ქვეყნის სახელით მოიხსენიება (იხ. მაგ. Gergii Paihimeris de Mich. Paleologo. ed Bonnae. გვ.270, 237, 519; Fontes historiae Trapezuntis. ა.პაპადულო კერამევსის გამოცემა გვ.151 და სხვა).

მივმართოთ ამის შემდგომ ქართულ წყაროებს.

უკვე აღნიშნული გვქონდა, რამ ტრაპიზონის მხარეს ქართულ წყაროებში ეწოდება როგორც ხალდია, ქალდია, ისე "ქუეყანა მეგრელთა" ანუ "ქუეყანა სამეგრელოსა" (= ლაზია).

ხალდიის ანუ ქალდიის სახელწოდებით, ტრაპიზონის მხარე მოიხსენიება როგორც საბანის-ძის თხზულებაში, სუმბათ დავითის-ძის მატიაზეში, გიორგი I-ისა და ბაგრატ IV-ის ცხოვრებაში.

ანდრია მოციქულის მიმოსვლათა მოსახსენებლის ქართულ ვერსიაში, რომელიც ეფთიმე მთაწმინდელს (958-1028 წ.წ.) ეკუთვნის, ტრაპიზონის მხარეს ეწოდება "სოფელი [ქუეყანა] მეგრელთა". ეფთიმე მთაწმინდელი, აგვიწერს რა მოციქულის ქადაგებას პონტოს და საქართველოს მხარეებში აღნიშნავს :

“მოიწია უკვე ქალაქად ტრაპეზუნტად, რომელ იგი შენ არს [=გაშენებულ-
ლია] სოფელსა [=ქუეყანასა] მეგრელთასა”.

[აქ ჩავრთოთ პინგოროყვას მიერ მოძიებული ცნობა: (ინგოროყვა: 225)
“მე-8 საუკუნის ავტორის ეპიფანე კონსტანტინეპოლელის ვრცელ ჰაგიო-
გრაფიულ თხზულებაზე ანდრია მოციქულის შესახებ... პირველი მოგზა-
ურობის დროს - “მოვიდა ტრაპეზუნტში, ლაზიკის ქალაქში”. ე.ი. ეპიფანე
კონსტანტინეპოლელისათვის ტრაპიზონი ლაზიკაა, ხოლო ეფთიმე მთაწმინ-
დელისათვის ტრაპიზონი სამეგრელოა, ანუ ლაზიკა = სამეგრელოს].

მეორე ქართულ ტექსტში, აკათისტოს საკითხავის ქართულ ვერსიაში,
რომელიც გიორგი მთაწმინდელს (1009-1065 წ.წ.) ეკუთვნის ტრაპიზონის
მხარეს ასევე ეწოდება - ქუეყანა სამეგრელოსა. ამ ტექსტში ერეკლე კეისრის
კავკასიაში მეორე ლაშქრობის აღწერის დროს, აღნიშნულია, რომ ერეკლე
“მოიწია - ტრაპეზუნტედ სანახებითა (მხარეთა) მათ სამეგრელოსათა”.

ორივე ქართულ ტექსტში წარმოდგენილი სახელწოდება “სამეგრელო”
შეეფარდება ამ ძეგლების პირველ დედნებში წარმოდგენილ სახელწოდებას
“ლაზიკა”.

იოანე საბანის-ძის თხზულებაში, სუმბათ დავითის-ძის მატინანეში გიორგი
I-სა და ბაგრატ IV-ის ცხოვრებაში ტრაპიზონი მოიხსენიება ქალღეათ და ბრა
სამეგრელოდ. იმდენად, რამდენ. დაც ეს “თხზულკბანი” ნატყუარი ძეგლებია
და ისინი არ არიან დანტირესებული სამეგრელოს წარსულის განდიდებით,
ხოლო ეფთიმე და გიორგი მთაწმინდელის ნაშრომებში სახელწოდება სამეგ-
რელო გამორჩათ ჩვენი ისტორიის მწეალებლებს. სამწუბაროა, მაგრამ ჩვენი
წარსული უცხო ქვეყნების ისტორიული წყაროებით უნდა აღვადგინოთ.

ინგოროყვა 212) “მე-7-8 საუკუნეებში, იმ ხანაში, როდესაც ტრაპიზონი
უშუალოდ ბიზანტიის ფარგლებში შედიოდა, ტრაპიზონი ეკლესიურად ით-
ვლებოდა პოლემონის პონტოს მიტროპოლიის შემადგენლობაში (ამას ადას-
ტურებს მე-7-8 საუკუნეთა ექთეზისები). ხოლო შემდეგ ტრაპიზონი გაერთი-
ანებულია ლაზიკის მეტროპოლიასთან, რომლის ცენტრად ითვლებოდა ქალაქი
ფასისი (ფოთი). ამ გაერთიანების შემდეგ ფასისი (ფოთი) და ტრაპიზონი ერთ
მეტროპოლიას, ერთ საეპისკოპოსო კათედრას წარმოადგენს. ამას ადასტუ-
რებს მეშვიდე მსოფლიო საეკლესიო კრების ზემოთ დასახილებული აქტიები
787 წლისა, რომელსაც, სხვა მონაწილეებთან ერთად ზელს აწერს: ქრისტე-
ფორე ეპისკოპოსი ფასისისა ანუ ტრაპეზუნტისა”.

ამ ვრცელ ამონაწერებში მკაფიოდ იკვეთება: - მე-7 საუკუნემდე ლაზი,
ლაზიკა მიეწოდება მხოლოდ მეგრელს, სამეგრელოს, ანუ ბერძენთათვის
სამეგრელო არის ლაზიკა და ქართველთათვის ლაზიკა არის სამეგრელო. მხო-
ლოდ მე-7 საუკუნიდან სახელწოდება “ლაზიკა” ვრცელდება სამხრეთ კოლ-

ხეთში, ქვედა კოლხეთში, როდესაც სამეგრელო იერთებს ჯერ რიზეს მხარეს და შემდგომ მე-8 საუკუნიდან ტრაპიზონის მხარეს. ამ დროს უნდა გაჩნდეს ნილიყო სახელწოდება "გურია" ანუ გული ადგილი სამეგრელოსა და ქანეთს შორის.

უნდა მივხედეთ : როგორც გეორგია = საქართველოა, ასევე ლაზია = სამეგრელოა.

ამ ამონაწერებით ასევე ბათილდება უმძიმესი დანაშაული - სიცრუე (ქ. ცხ.)-ის ავტორებისა, თითქოს 786 წელს აფსუათა (აბასგათა) მთავარს ლეონ II-ს დაეპყროს "დასუსტებული" სამეგრელო. ჩვენ ვხედავთ როგორი აღმავლობის ხანა უდგას სამეგრელოს სამეფოს. მე-7 საუკუნიდან სამეგრელო იერთებს რიზეს მხარეს, მე-8 საუკუნიდან ტრაპიზონის შემოერთებით მთლიანდება ზედა და ქვედა კოლხეთი, რისი დასტურიც 787 წელს მეშვიდე მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე ფასისის ანუ ტრაპეზუნტის ეპისკოპოს ქრისტეფორეს ბეჭდათ დასმული ხელწერა გახლავთ. ამასვე ემორწმება კოლხი მამულიშვილების ეფთიმე და გიორგი მთაწმინდელების (XI ს.) გადარჩენილი ცნობები, რომ ტრაპიზონის მხარე აფსუებთან (აბასგებთან) კი არ შემოდიოდა, არამედ სამეგრელოსთან (აბზაზეთან) იყო გაერთიანებული. ჩვენ მოგვიწვევს იმის მიჩვევა, რომ სახელწოდება "აბზაზეთის" ხსენებისას უპირველესად "სამეგრელო" - ს ცნება უნდა წარმოიჩინდეს ჩვენს ცნობიერებაში.

(ინგოროყვა 212) "ამის შემდეგ, აქ შევჩერდებით კიდევ ერთ უაღრესად მნიშვნელოვან ჩვენებაზე, რომელიც მკვლევართა ყურადღების გარეშე არის დარჩენილი, მხედველობაში გვაქვს დასავლეთ საქართველოს აღწერილობა, რომელიც წარმოდგენილია სომხურ უსახელო გეოგრაფიაში მე-7-9 საუკუნეთა...

მოგვყავს ამ აღწერილობის ძირითადი ტექსტი მთლიანად; ჩვენ აქ ვკითხულობთ :

"კოლხეთი, ე.ი. ეგრი, არს ქვეყანა, აზიასა და მდებარეობს პონტოს ზღვიდან სარმატამდე, და მდინარე დრაკონიდან ვიღრე კავკასიის მთამდე და მის შტომდე [ლიხამდე]. რომელიც ჰყოფს მას ივერიიდან...

და იგი განიყოფა ოთხ მცირე ქვეუნად :

ა) მარცხველო-ვი

ბ) ეგრევიკი, რომელ არს საკუთრივ ეგრი, ფასისის მდინარის მოსაზღვრედ ამავე სახელწოდების (ფასისის) ქალაქითურთ;

გ) ლაზი-ვი

დ) ქანი-ვი, რომელ არს ხალტეთი (ხალდია)...

აქვს ხუთი ქალაქი : იანი, კოტა (=ქუთაისი), როდოპოლისი (=ვარციხე) ათინა, რიზონი და სხვა მრავალნი ნავთსადგურნი, ე.ი. ზღვის სანაპირო დაბა ქალაქნი, რომელთა შორის არის ტრაპეზუნტი“.

ამ ცნობით წარმოგვიდგება მე-8 საუკუნის ლაზიკა, რომელშიც შედის ტრაპიზონიც და რომელი ლაზიკაც არის იგივე კოლხეთი, იგივე სამეგრელო.

აქ ისევ ჩნდება კანონიერი კითხვა: - თუ მე-7-9 საუკუნის ჰაიკმა ისტორიკოსმა იცის რომ არსებობს “კოლხეთი, ე.ი. ეგრი“ ეს არ უნდა ცოდნოდან ბერძნული ისტორიოგრაფიის მოყვარულ მოვსეს ხორენაცს და (ქ. ცხ.)-ის ავტორებს?

ამ ცნობაში ცალკე ეროვნულად ჩნდება სახელწოდება მხარისა “ლაზი-კი“. როგორც დადგინდა ეს სახელწოდება მიეწოდება რიზეს მხარეს მე-7 საუკუნიდან მე-8 საუკუნემდე, სანამ ტრაპიზონის მხარეც შეუერთდებოდა სამეგრელოს სამეფოს. შემდგომ, საგამგებლო მხარეების გარჩევის მიზნით, რიზეს მხარეს შერჩენია მეგრელთა ეს რომაულ-ბერძნული სახელი, ტრაპიზონს კი შერჩა თავისი მკვიდრი სახელწოდება, თუმცა როგორც ვნახეთ ბერძენთათვის ტრაპიზონის, რიზეს და მთლიანად სამეგრელოს მხარეც ლაზიკად დარჩა. კონსტანტინე პორფიროგენეტი (X ს.) ზედა კოლხეთს ლაზიკად მოიხსენიებს.

ჰაიკთა VII-IX საუკუნეთა უსახელო გეოგრაფიიდან ამონაწერი სრულ თანხმობაშია კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობასთან. სამეგრელოს (ლაზიკის) სამეფო ერთიანია ფოთიდან ლიხის ქედამდე და აფსუები არ ჩანან. ასევე მარგველივი (მარგვეთი) სამარგალოა და არა იბერიის მხარე (არ გაქართლელებული).

VI საუკუნიდან აღმავლობის გზაზე დამდგარი სამეგრელოს სამეფოს მეთაურობით იწყება საქართველოს (კოლხეთის) მეორე აღორძინების ხანა (პირველი გაერთიანებული კოლხეთი გახლდათ, რომლის მოგონებაც ბერძნულმა მექსიერებამ შემოგვინახა). ეს ოქროს ხანა მონღოლთა შემოსვლამდე გრძელდება და ჩაქრობის წინ გიორგი ბრწყინვალის მეფობის ხანაში გაბრწყინდება.

(ინგოროყვა 243) “ბიზანტიური წყაროების ანალიზი ჩვენ გვაძლევს მკვიდრ საფუძველს დავასკვნათ, რომ დასავლეთ საქართველოს გამოყოფა კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოდან მომხდარა მე-9 საუკუნეში, რამდენადაც მე-8 საუკუნემდე, ჩათვლით, დადასტურებულია დასავლეთ საქართველოს კავშირი კონსტანტინეპოლის პატრიარქთან, ხოლო არც ერთ წყაროში მე-9 საუკუნის შემდგომი დროისა დასავლეთ საქართველოს ოლქები კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს შემადგენლობაში აღარ მოიხსენიება.

(ინგოროყვა 248) “დასავლეთ საქართველოს [სამეგრელოს] სამეფოს ხელისუფლება გაბედულად ჩაატარებს შემდეგ რადიკალურ ღონისძიებას : იგი

სპობს ძველად არსებულ საეკლესიო ცენტრებს, საეპისკოპოსო კათედრებს, და მათ ნაცვლად ახალ ცენტრებს აარსებს :

ა) გაუქმებულ იქნა საარქივისეპისკოპოსოები ცხუმში და ნიკოფსიაში, ორი ძველი ცენტრის ნაცვლად დაარსებულ იქმნა ახალი ცენტრი ბიჭვინთის კათედრა, რეზიდენცია აფხაზეთის (აბასგის) კათოლიკოსისა.

ბ) ასევე შეუსვლიათ აგრეთვე ძველი ცენტრები ლაზეთის მიტროპოლიაში: როდოპოლისის (ვარდციხის) კათედრა გადატანილ იქმნა ქუთათისში; ამავე დროს გაუქმებულ იქმნა ზღვის სანაპირო ზონაში პეტრა (ბათუმი მხარის) კათედრა და ბათუმის მხარე დაკავშირებულ იქმნა ქუთათისთან...

გ) აფხაზეთის [სამეგრელოს] მეფის გიორგი II-ის დროს (922-957 წ.წ.) გაუქმებულ იქმნა ზღვის სანაპირო ზონაში ფასის კათედრა და იგი გადატანილ იქმნა შიდა მხარეში, ახალ ცენტრში - ჭყონდიდში.

დ) ასევე მეათე საუკუნის დასასრულს გაუქმებულ იქმნა ზღვის სანაპირო ზონაში ძილანების (გულდაყვის) კათედრა და ისიც გადატანილ იქმნა შიდა მხარეში, ახალ ცენტრში - ბეღიაში.

ამავე დროს დასავლეთ საქართველოს [სამეგრელოს] შიდა მხარეებში არსდებდა მთელი რიგი ახალი კათედრები : მოქვი და დრანდა ("შუა სოფელში" საკუთრივ აფხაზეთისა და საეგროს სანაპიროზე), ცავერი (ლეჩხუმი), ნიკოლოზწმიდა ე.ი. ნიკორწმიდა (რაჭაში).

ამ ამონაწერში განსაკუთრებით საყურადღებოა აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის უპირველესი ფასისის კათედრის (რომლის მამამთავარიც დაესწრო ქრისტიანეთა პირველ მსოფლიო კრებას და რომელსაც ემორჩილება მთელი კოლხეთი ტრაპიზონითურთ) გადატანა სამეგრელოს სიღრმეში - საჭყონდიდოში (საჭყონდიდო გახლავთ შუა სამეგრელო - სენაქის, მარტვილის, აბაშის რაიონები), მეგრელთა უძველეს რელიგიურ ცენტრში. აქ იღვა მუხა (ჭყონი), რომელსაც მეგრელები თაყვანს სცემდნენ ქრისტიანობის გავრცელებამდე (ხეთა თაყვანისცემის კოლხური ტრადიცია დღესაც ცოცხალია საქართველოში, პის შემოკბა ნაპრებით ამ წარმართული კულტის გამოძახილია). სამეგრელოს (აფხაზეთის) მეფის გიორგი II-ის მიერ ფასისის კათედრის გადმოტანის შემდგომ, ჭყონდიდის ტაძარი ხდება წინამძღოლი ქართველთა სულიერი ცხოვრებისა გიორგი ბრწყინვალეს მეფობის ჩათვლით. საჭყონდიდოს ჭყონდიდელებად წოდებული მოძღვარნი, მწყემსნი ქართული ეკლესიისა, ჩვენი ეროვნული ტრადიციით დიდ ქართველ მეფეთა სულიერ მამებად ითვლებოდნენ. საჭყონდიდოში განისვენებს დიდი ქართველი მეფე ბაგრატ IV.

(ი.გოგებაშვილი. "ბუნების კარი") - "დიდი უფლებები და პატივი ჰქონდა ჭყონდიდელს საქართველოში, როცა ქართველი ჯარი საომრად მიდიოდა, ჭყონდიდელი მათ წინ მიუძღოდა ჭვარითა, ომის დაწყების წინ დალოცავდა ჭარსა, უკან დაიწვედა და ზურგის ჭარის უფროსობას კისრულობდა".

ქყონდიდელის ლოცვა ფარავდა ქართველთა ძღვევამოსილებას დიდგორის ომში და მეწინავედ საქყონდიდოს სადროშოს ჯარი ედგა ქართველთა ნებას.

ი. ჯავახიშვილი გვაცნობს ერეკლე მეფის ბრძანებას, რომლითაც ისწავლავს გენს საქართველოს კათალიკოსთა ძველ უფლებას - ჰყლოდათ საკუთარი ჯარი. ეს ტრადიცია გამოძახილია იმ დროისა როცა სამეფო კარზე ქყონდიდელი პირველობდა. როგორც ვიცით, დავითის დროს მწიგნობართუხუცესი ქყონდიდელი მეფის შემდგომ ქვეყნის უზენაესი ხელისუფალი გახლდათ. "ქყონდიდელი მამა არის მეფისა". ქყონდიდელს ჰქონდა მინდობილი საქართველოს სამეფოს ჯარიც. (ი.ქ. VI.275) "კანონით მწიგნობართუხუცესს და არა ამირსპასალარს უნდა დაეგზავნა ლაშქრის წვევის წიგნები და ჯარის შეყრის შესახებ ბრძანება გაეცა. და ამ მხრივ მართლაც ჩანს, რომ მშვიდობიანობის დროს მწიგნობართუხუცესს სპაზეც მიუწვდებოდა ხელი. განსაკუთრებულ შემთხვევაში საქართველოს მხედრობას ბრძოლის ველზე მიჰყვებოდა". (ი.ქ. VI.276) "განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია ისტორიკოსის სიტყვები "არა იხადა მახვილი" -ო, თითქოს მწიგნობართუხუცესს, თუმც მონაზონს, მანც ვითარცა ვაზირთა უპირველესს მახვილი ჰქონდეს და ჰკუთვნებოდეს".

აქედან თბილისელები უნდა მიხვდნენ, რომ დავითის მეფობის ხანაში თბილისი არაბთაგან თბილისელებმა კი არ გაანთავისუფლეს, არამედ საქართველოს გაერთიანებულმა ლაშქარმა, რომელსაც მეწინავედ ქყონდიდელის საქყონდიდოს (აბაშის, სენაკის, მარტვილის) სადროშო ედგა.

(ინგოროყვა 117) "საჭიროა ხაზი გავუსვათ აგრეთვე იმ გარემოებასაც, რომ სწორედ მას შემდეგ, რაც... შეიქმნა დასავლეთ საქართველოს - "აფხაზეთის სამეფო", სწორედ ამ დროიდან იწყება მკვეთრი, წმინდა ქართული სახელმწიფოებრივი პოლიტიკის გატარება დასავლეთ საქართველოში, ბერძნული ენა, რომელიც ბიზანტიის ხანგრძლივი ბატონობის შედეგად გაბატონებული იყო დასავლეთ საქართველოში როგორც მთავარი სახელმწიფო ენა, განდევნილ იქმნა სწორედ აფხაზთა დინასტიის მიერ და ბერძნულის ადგილი მთლიანად ქართულმა დაიკავა. ბერძნული ენა განდევნილ იქმნა ეკლესიიდანაც და მის მაგიერ ქართული იქმნა შემოღებული. დასავლეთ საქართველოს ეკლესია, რომელიც მანამდე იერარქიულად დაკავშირებული იყო კონსტანტინეპოლის პატრიარქთან, ჩამოშორდა კონსანტინეპოლს და დაუკავშირდა ქართლის (იბერიის) საკათალიკოსოს.

ამრიგად, ხანა "აფხაზთა სამეფოსი" - ეს არის ეპოქა ქართული სახელმწიფოებრივი პოლიტიკის სრული და საბოლოო გამარჯვებისა დასავლეთ საქართველოში.

რასაკვირველია, ყოველივე ეს უცნაური და გაუგებარი იქნებოდა, თუ ჩვენ დავუშვებდით, რომ დასავლეთ საქართველოს "აფხაზთა სამეფო" ვითომც შეიქმნა დასავლეთ საქართველოს დაპყრობის შედეგად უცხო, არაქართველი

ტომის მიერ. მაგრამ, როგორც მოვიხსენიეთ, არაფერი ამის მსგავსი-სინამდვილეში არ მომხდარა; დასავლეთ საქართველოს ქართული სახელმწიფო შექმნილია ქართველი ტომების მიერ, და ერთ-ერთი ამ ტომთა შორის არის ქართველი ტომი აფხაზები“.

ამ ამონაწერზე უკეთესად ვერ იტყვი სათქმელს, მხოლოდ ერთი განსტავებით. აფხაზი, ანუ აბხაზი ეწოდებოდა არა აფსუსს, არამედ მეგრულს.

(ინგოროყვა 131) “მას შემდეგ, რაც ჩამოყალიბდა დასავლეთ საქართველოს “აფხაზეთის სამეფო” და ამ სახელმწიფო ერთეულის ოფიციალურ სახელწოდებად მიღებულ იქმნა “სამეფო აფხაზეთისა” ანუ “სამეფო აფხაზთა”, ადრინდელი ხანის სომხურ წყაროებში აფხაზეთის ამ სახელმწიფო ერთეულს ეწოდება ეგრისის სამეფო, ხოლო აფხაზთა მეფეებს ეწოდება “ეგრისელი” ანუ “მეგრელი”. ტერმინი “ეგრისელი” აქ სინონიმია ტერმინისა “აფხაზი”, აფხაზეთი იდენტიფიცირებულია ეგრისთან. ხოლო აფხაზი - ეგრისელთან, მათ შორის არავითარი სხვაობა არაა დადებული. ასეა ეს ყველაზე ადრინდელ სომხურ საისტორიო ძეგლში, რომელიც ასე ფართოდ ეხება “აფხაზეთის სამეფოს” ისტორიას, მე-9-10 საუკუნეთა მწერლის იოანე სომეხთა კათალიკოსის მატიანეში“.

თქვენ ნახეთ, რომ ვარდა ნატყუარი (ქ. ცხ.)-ისა და გადაკეთებული ქართული საისტორიო წყაროებისა, არც ერთ უცხო წყაროში მინიშნებაც კი არ არის იმის შესახებ, რომ აფსუსებს (აბასგებს და არა აბხაზებს) დაეპყროთ საქართველოს ტერიტორია ლიხის ქედამდე. მაშინ, როდესაც გვაწვდიან ცნობებს, რომ აბასგია ოდითგან ლაზიკის ქვეშევრდომი მხარე იყო თვით 1460 წლამდე. შესაძლებელია არსებობდა მეგრელთა მეფე ლეონ II, რომელმაც დაიპყრო აბასგია და ეს ფაქტი გაუკუღმართებულად აქვთ გამოყენებული ჩვენი ისტორიის მწვალელებს.

სამეგრელოს სამეფოს თავისი გავლენის გავრცელება მხოლოდ ქვედა კოლხეთით არ შემოუფარგლია, ბევრად ადრე მან საქართველოს აღმოსავლეთის, იბერიის დასავლეთი ანუ მომავალი ქართლი შემოიერთა. ჩვენ აქ უკვე მივადექით ი. ჯავახიშვილის მიერ ზღაპრად მიჩნეულ, ჭუანშერად წოდებულ ნაწილს (ქ. ცხ.)-ისა ანუ მითს ვახტანგ გორგასლის შესახებ.

ჩვენ უნდა ვენდოთ ვახტანგ მეფეს, რომელიც თავისთავს ვახტანგ მეხუთეს ეწოდებს. მან მშვენივრად უწყოდა, რომ არსებობდა კიდევ ოთხი ვახტანგ მეფე მხოლოდ. ასევე უნდა ვენდოთ სულხან-საბა ორბელიანს, აღმზრდელს ვახტანგ მეხუთისა, რომელიც მას ასევე მრავალგზის ვახტანგ მეხუთედ მოიხსენიებს. ასევე იცნობს ვახტანგად წოდებულ მეფეებს (ქ. ცხ.)-ც.

ვახტანგ I - საქართველოს აღმოსავლეთის მეფე 1289-93 წ.წ. მეფედ დანიშნა მონღოლთა ყაენმა.

ვახტანგ II - საქართველოს აღმოსავლეთის მეფე 1298-1302 წ.წ. მეფედ
დამატყიცა ყაზან-ყაენმა.

ვახტანგ III - საქართველოს მეფე 1443-46 წ.წ.

ვახტანგ IV - ქართლის მეფე 1658-75 წ.წ. 1654 წელს სპარსეთში
მაჰმადიანობა მიადებინეს და შაჰნავაზი უწოდეს.

ვახტანგ V - (1675-1737) ქართლის გამგებელი (ჯანაშირი) 1703-14 წ.წ.
ქართლის მეფე 1716-24 წ.წ.

ვახტანგ გორგასალი არ არსებობდა.

მითი ვახტანგ გორგასლის შესახებ შექმნეს ვახტანგ V-ის კომისიის წევ-
რებმა და მის სააბტიცემულოდ არარსებულ მეფეს ვახტანგი უწოდეს. ვახტანგ
V-ს დედა სპარსი ჰყავდა და ვახტანგ გორგასალსაც დედა სპარსი მიუჭინეს.
სახელი "ვახტანგი" საქართველოში ჩნდება მე-13 საუკუნის ბოლოდან და
ფართოდ ვრცელდება საქართველოში, უფრო ადრე ეს სახელი არსად მოი-
ძიება (გარდა ნატყუარი გორგასალისა).

თბილისში, მეტეხის პლატოზე რომ ძეგლი დგას არის ძეგლი ჩვენი ანისტო-
რეიზისა (ისტორიის უცოდინრობის), ხოლო სვეტიცხოველში რომ საფლავის
ქვაა წარწერით - ვახტანგ გორგასალი, არის ძეგლი ქართული ვირეშმაკობისა.
ძნელია ამის თქმა, როცა ბავშვობიდან შეისისხლბორცე :

ვახტანგ მეფე ღმერთს უყვარდა,

ციდან ჩამოესმა რეკა,

იალბუზზე ფეხი შედგა

დიდმა მთებმა იწყეს დრეკა."

თუმცა : "არარაი არს დაფარული, რომელი არა გამოცხადნეს და დამა-
ლული, რომელი არა საცნაურ იყოს". ლუკა 12.2.

გორგასლის მითი ამზადებს ნიადაგს სამეგრელოს სამეფოს წარსული სინამ-
დვილე VIII საუკუნიდან ბაგრატ III-მდე გადასცენ აფსუეთს (აბასგიას). ცდი-
ლობენ ამით განამტყიცონ ისტორიული ფონი, რომ კლარჯეთი ეს ქართლია,
რათა სამეგრელოს სამეფოს წარსული სინამდვილე ბაგრატ III-დან გიორგი
ბრწყინვალეს ჩათვლით თავად მიითვისონ.

ასეთი განცხადების პირველად მოსმენისას ქართველ კაცს მაჯისცემა უნდა
აუჩქარდეს და ამდენად, გულდინჯად შევუდგეთ ქვეშაირიტების ძიებას. თავდა-
პირველად გავცნოთ, თუ რა დიდ წარმატებებს მიაღწიეს ჩვენი ისტორიის
მწველებლებმა საქართველოს ისტორიოგრაფიაში.

ჩვენ გავცანით, თუ რა აღმავლობის გზას ადგას სამეგრელოს სამეფო VIII
საუკუნისათვის, ხოლო ჩვენი (ქ. ცხ.)-ის მორჩილი მეცნიერები გვიხატავენ
სრულიად საწინააღმდეგო სურათს.

(მაკალათია. 66) "ეგრისის სამეფოს დაშლის ფაქტს ქართველი მემატიანე ჟუანშერიც აღნიშნავს. ჟუანშერის ცნობით ადგილობრივი ლაზურ-მეგრული დინასტია ხელისუფლების სფეროში არა ჩანს, მათ ნაცვლად ეგრისში განმარტობის ნებულან ქართლის ერისთავები, რომლებსაც VIII საუკ. დამდეგს ეგრისი აფხაზეთის საზღვრამდის დაუქვრიათ: "წარმოვიდა არჩილ და დაემკვიდრა ეგრისს ვიდრე შორაპნამდე და განამარგნა ყოველნი ციხენი და ქალაქნი და აღაშენა ციხე საზღვარსა ზედა გურიისასა" -ო".

დაბოლოება სახელწოდებათა "ოს" (ქართლ-ოს, ეგრ-ოს) ბერძნული ენის გავლენაა.

("არგონავტიკა" 222) "დეკალიონის ძე იყო ჰელენოსი. ჰელენოსს ჰყავდა სამი შვილი: ეოლოსი, დოროსი და ქსუთოსი, რომელთაგან საბერძნეთის ხალხის უმეტესი ნაწილი წარმოიშვა (შდრ. ქართ. ეპონიმები: "ქართლოს", "კახოს", "მცხეთოს", "უფლოს")". ამ მცირე დეტალმა გარკვეული ეპივები უნდა აღგვიძრათ.

(ქ. ცხ.)-ის ენით თუ ვისაუბრებთ, ჩვენ უნდა ვიცოდეთ რომ ეგროსს (სულ უმცროსს) კარგა გვარიანად უღვაწია შთამომავლობის გასამრავლებლად და ეყოლა მას გვირნი შვილი: აფშილოს, ოდიშოს, ჭყონდიდოს, ლეჩხუმოს, რაჭოს, იმერეთინოს (მარგველინოს), გურულოს, აქაროს და კლარჯოს. აქედან სამმა ძმამ - აფშილოს, ჭყონდიდოს და ოდიშოსმა იციან როგორც ძველი კოლხური ენა (მეგრული + ბერძნული), ისინი ასევე ახალ კოლხურ ენაზეც (მეგრული + ბერძნული + ლათინური + სპარსულ, არაბულ, მონგოლური = ქართული) მეტყველებენ. ხოლო ძმები ლეჩხუმოს, რაჭოს, იმერეთინოს (მარგველინოს), გურულოს, აქაროს და კლარჯოს ფლობენ მხოლოდ ახალ კოლხურ ენას. (ქ. ცხ.)-ის ავტორთა ერთ-ერთი ამოცანათაგანია ამ ექვსი ძმის გაქართლელეობა და არა გაქართველეობა, ვინაიდან თავად კარგად უწყობდნენ, რომ ამ ცხრა ძმამ გააქართველა იბერია.

ჩვენ გამორკვეული გვაქვს, რომ გურია ოდითგან სამეგრელო-ჭანეთის შუა გული (=გურთ) ადგრილ გახლდათ, ხოლო აქარა (=წერა) ამ გურიის გური ტერიტორია იყო. გურია (მათუშის მბარით) 1460 წელსაც სამეგრელოს სამეფოს შემადგენელი ნაწილია ("სამარკიზო", გაიხსენეთ "რომის პაპის წერილები").

"ჩხუ" მეგრულ ენაზე ნიშნავს ძროხას და ლე-ჩხ-ე-ში მეგრულიდან ითარგმნება როგორც - ძროხების ზედა საძოვარი. ი. ჭავჭავაძის თაყვანისმცემი "ლე", რომელიც ზემოურის აღმნიშვნელია, მხოლოდ სვანური ენის კუთვნილებად მიაჩნია, მაშინ როდესაც "ლე" ზოგად კოლხურია და მეგრული ენის კუთვნილებასაც წარმოადგენს: ლე-ბაჩილე, ლე-გოგე, ლე-დარსაღე, ლე-კაჟლე, ლე-კეჟლე, ლე-კვანტალიე, ლე-დგეზე, ლე-პატარავე, ლე-ლაშხა... და რაც სამეგრელოს მთიანი სოფლების სახელებს წარმოადგენენ დასაძლე-

ბულებს ბაჩილია, გოგია, დარსალია, კაკულია, კეკელია, კვანტალია, დგებუა, პატარაია და ლაშხიას მატარებელი გვარების მეგრელებით. თავსართი "ლე" - თი საპყონდიდოსა და ოდიშში 46 დასახელების მთიანი სოფელია, სვანეთში მდებარეობს. გარდა მალღარის აღსანიშნავი თავსართისა, მეგრულს გააჩნია ასევე დაბლარის აღსანიშნავი თავსართი "ლან" - ი - ლან-ჩხუ-თი ანუ დაბლარში ძროხების სამოვარი ადგილი. ლეჩხუმში, ცაგერის რაიონში არის ასევე სოფელი ჩხუ-ტელი. ჩხუ-ტნერი უღელტეხილი და ქედია სვანეთში. ჩხუ-ტუნეთი ზედა და ქვემო, სოფლებია აჭარაში ხელვაჩაურის რ-ნში. ლეჩხუმშია ასევე სოფელი "ხოჯი" და მეგრული ხოჯი = ხარი. ასევე ხოჯ-ორა მდინარე ონის რ-ნში, საკაურას მარცხენა შენაკადი.

სახელწოდება "რაქა" -ს მნიშვნელობა ჯერ დაუდგენელია და დავკმაყოფილდეთ იმით, რომ რა-ქა || ქა-რა || ა-ქა-რა ერთი კოლხური, მეგრული ენის სიტყვებია და რაქა ოდიშთან მარგვეთის (იმერეთის) შემადგენელი ნაწილი გახლდათ.

სახელწოდება "იმერეთის" განსამარტავად ჩავიხედოთ ბერძნული ენის ლექსიკონში: *ქერა* [იმერა] - предмет желаний
ქერა [იმერა] - сладость
ქერა, ქერი [იმერა, იმერე] - город на сев. побережье Сицилии.

იმერეთი უცილობლად მრავალტვილი სურვილთა მხარეა, მაგრამ მას სახელი "იმერეთი" მიმართულების განმსაზღვრელი სიტყვიდან "იმერი" -დან დაერქვა ისტორიულ მარგვეთს ანუ სამეგრელოს აღმოსავლეთ მხარეს. ეს სახელწოდება გამორჩეულად ეწოდა მარგვეთს 1460 წლის (საქართველოს დაშლის) შემდგომ, ბაგრატ მეფის დასავლეთ იბერიის მხარისა (მომავალი ქართლი) და ისტორიული მარგვეთის დაშლის შემდგომ (გაიხსენეთ "რომის პაპის წერილები"). ირანმა და ოსმალეთმა საქართველო ლიხის ქედზე გაჰყვეს.

იმერეთი რომ ოდიშთან სამეგრელოა ეთანხმება ნ.მარცი: (მაკალათია 73) "ნ.მარცის სახელწოდება იმერეთი და სამეგრელო შიანია ერთი და იგივე მნიშვნელობის ტერმინად და ამბობს "Мы знаем, что термины Имеретия и Минрелия были тождественны".

დავით აღმაშენებელი არასოდეს ბრძანებდა იმერეთში ვარო, ე.ი. იმერში ვარო, რაც შეუძლებელია. იმერი ჰორიზონტივითაა, მუდამ შორსაა და რაც უნდა ბევრი იარო, ვერ მიუახლოვდები. ეს სახელწოდება გახლავთ ქართლიდან დარქმეული - იმერიო - იქითა მხარეო - დასავლეთით და თავდაპირველად სამეგრელოს გამოხატავდა. ხოლო შემდეგ შემორჩა მარგვეთს. ეს ტვილი სურვილთა მხარე სა-მარგალოა, მარგველიოია, მარგვეთია, არგვეთია

(ასევე ლეჩხუმში არის სოფ. მარგვეში) და ბერძნული სახელწოდება "იმერა" კი ეწოდება სოფელს წალკის რაიონში.

VII-IX საუკუნეთა უცნობი ჰაიკი გეოგრაფის ცნობითაც მარგველიძე (მარგვეთი) სამეგრელოს სამეფოს შემადგენელი ნაწილია თავისი ქალაქით კოტაიათი (ქუთაისით). ეს მხარე სამეგრელოს კუთვნილებაა ასევე VI საუკუნეშიც : (მაკალათია 40) "ლაზიკის სამეფოს ჰქონდა მდიდარი და ნოყიერი ადგილებიც, რზგორიც იყო მაგალითად მოზირისი. ეს მხარე მდებარეობდა მდინარე ცხენისწყალსა და რიონს შუა. იგი შეიცავდა დაახლოებით სამტრედიის, ზონისა და ქუთაისის რაიონებს [ქვემო იმერეთი]. სახელწოდება მოზირისი (მუზტურისის, მუზტურის) დღესაც ცოცხალია სამეგრელოში: სოფ. მუზტური (სენაკ. რ-ნი), სოფ. მუზტური ჩხოროწყუს რაიონში, მუზტურჩა და სხვა. პროკოპი კესარიელი მოგვითხრობს :

"მოზირისი ერთი დღის სავალ გზაზეა არქეოპოლისის [ნოქალაქევს] დაშორებული და შეიცავს მრავალს მკიდროდ დასახლებულს სოფელს. კოლზიდის მიწაწყალზე ის საუკეთესო მხარეს წარმოადგენს : ღვინოც კარგი მოდის და სხვა ნაყოფიც იქ კარგად ხარობენ, თუმცა ლაზიკის სხვა ადგილებზე არ შეიძლება ეს ითქვას. ამ მხარეს ჩამოუდის მდინარე, სახელად რეონი (რიონი); მის სანაპიროებთან ძველადვე კოლხებს აუგიათ ციხე, რომელსაც კოტაიონს უწოდებენ ელინური ენით, ამჟამად კი მას ლაზები ქუთათისს ეძახიან" - ო.

ცრუობენ ჩვენი ისტორიის მწვალებლები, როცა აცხადებენ - ფარნავაზმა ალაშენაო მარგვეთში მდებარე ქალაქი შორაპანი. სტრაბონის ცნობით კოლხეთი ერთი მთლიანი სახელმწიფოა დაყოფილი ბუთ სკეპტუქიად (ოლქად): პიტუნტის, დიოსკურიის, ფასისი, სარაპანის, ტრაპეზუნტის. ე.ი. შორაპანს სარაპანი ერქვა.

Σαραπις, Σεραπις [სარაპის, სერაპის] - Сарapis или Серапис (египетский бог жизни и исцеления)

შორაპანს სარაპანი VI საუკუნეშიც ერქვა: (მაკალათია 41) "ამ ციხესიმაგრეებს პროკოპი კესარიელი ასე აგვიწერს: "ლაზთა სოფლები ზომ აქ ყველა მდებარეობს მდინარის აქეთა ნაპირას და ქალაქებიც მათ აქ აუშენებიათ, მათ შორის არის არქეოპოლისი, ძალიან გამაგრებული. სევასტოპოლიც არის აქ და პიტუნტის სიმაგრეც, ზოლო სკანდა და სარაპანი იბერიის საზღვრებისაა". ე.ი. შორაპანს VI საუკუნეშიც სარაპანი ქვია და არის სამეგრელოს ქალაქი.

დავუბრუნდეთ (ქ. ცხ.)-ას და თვალი გავადევნოთ, თუ როგორ "აქართლებენ" (ქ. ცხ.)-ის ავტორები ქართულ ენაზე მოსაუბრე ისტორიული სამეგრელოს მხარეების : იმერეთის, გურიის, აქარის მეგრელობას.

ს.ჯანაშია ეთანხმება ს.მაკალათიას : “ჯუანშერის გადმოცემით VII ს. დას-
დგეს ეგრისში ადგილობრივი დინასტია სულ არა ჩანს და მთელი ქვეყანა აფხა-
ზეთის სამთავროს საზღვრამდის ქართლის ერისთავებს ეკუთვნის”.

(მაკალათია 66) “აქ მოხსენიებული არჩილი იყო ქართლის მეფე (668- 718),
რომელიც არაბების შიშით იძულებული იყო ქართლიდან გაქცეულიყო ეგრის-
ში და როგორც ისტორიკოსი ჯუანშერი გადმოგვცემს, მას და მის მემკვიდ-
რეებს დაუპყრიათ ეგრისის სამეფო აფხაზეთის საზღვრამდის”.

ასევე “ისტორიკოსს” ჯუანშერის გადმოცემით ქართლიდან ეგრისში გაქ-
ცულ არჩილს და მის მემკვიდრეებს არ დასდგომიათ კარგი დღე.

(ქ. ცხ. I.149) “რამეთუ მოიწია ამისა აგარიანი ქართლად, რომელსა ერქუა
ყრუ მურვან, ძე მომადისი... და ყოველნი მთავარნი და პატიახზნი, ნათესავ-
თანი ერისთავთა და წარჩინებულთანი შევიდოდეს კავკასიად, და დაიბლნეს
ტყეთა და ღრეთა; და მოვლო ყრუმან ყოველი კავკასია, და დაიპყრა კარი
დარიელისა, დარუბანდისა და შემუსრნა ყოველნი ქალაქნი და უმრავლესნი
ციხენი ყოველთა საზღვართა ქართლისათა. და ვითარ ცნა, რამეთუ მეფენი
ქართლისანი და ყოველნი ნათესავნი მათნი წარვიდეს ეგრისად და მუნით
კულად მიიცივალნეს აფხაზეთად. შეუდგა კულასა მათსა და შემუსრნა ყო-
ველნი ქალაქნი და სიმაგრენი ქუეყანისა ეგრისისანიცა და ციხე სამზღუდე,
რომელ არს ციხე გოჭი, შემუსრა და შევლო ზღუდე, საზღვარი კლისორისა და
მოსლვასა მისსა კათოლიკოსი იყო თაბორა.

და ვითარცა შევლო ყრუმან კლისორა, რომელი მას ჟამსა იყო საზღვარი
საბერძნეთისა და საქართველოსა, და შემუსრა ქალაქი აფხაზეთისა და აფში-
ლეთისა ცხუმში, და მოადგა ციხესა ანაკოფისასა.. მუნ შინა იყუნეს მაშინ მე-
ფენი ქართლისანი მირიან და არჩილ; ხოლო მამა მათი გარდაცვალებულ იყო
და დამარხულ იყო ეგრისს შინა”.

“ისტორიკოსი” ჯუანშერი არ გვამცნობს, თუ რა მიმე დანაშაული მიუძ-
ლოდათ არჩილსა და მის მემკვიდრეებს მურვანის წინაშე, რომ მათი გული-
სათვის სამეგრელოც და აბასგიაც აუოხრებიათ.

(მაკალათია 68) “მურვანის მიერ სამცხისა და ეგრისის დალაშქვრა - ეს
არანების მხრივ იყო ბიზანტიაზე აშკარა შეტევაზე გადასვლა, რადგანაც ორი-
ვე ქვეყანა იმყოფებოდა ბიზანტიის მფარველობაში. ამიტომ ბიზანტიის შიშით
[ქვეყანა დააქციეს და რა შიშზეა საუბარი] არაბებმა იქ ვერ შესძლეს ფეხის
მომაგრება და მათ ეს მხარე ჩქარა დატოვეს”.

არაბები საქართველოს აღმოსავლეთით დამკვიდრებულან.

(მაკალათია 69) “მურვანის შემოსევის შემდეგ შეიცვალა არაბების პოლი-
ტიკა და ახლა არაბები უფრო სასტიკად ექცეოდნენ დაპყრობილი ქვეყნების
მოსახლეობას და მათ მთავრებს, ავიწროებდნენ ქონებრივად, უფლებრივად და
სარწმუნოებრივად”.

(მაკალათია 70) "არაბებისაგან დევნილი ქართლის მოსახლეობის ნაწილი იხიზნებოდა სამხრეთ დასავლეთ საქართველოში, სახელდობრ, ტაო-კლარჯეთში, აფხაზეთში და ეგრისში, რომლებიც ამ დროს ბიზანტიის მფარველობაში იყვნენ. იქ შედარებით მშვიდობიანობა სუფევდა. აღმოსავლეთ საქართველოდან ეგრისში გაიხიზნეს ამ დროს ჰქონდა ფართო ხასიათი. მაგალითად, როდესაც ნერსე ქართლის ერისთავი აფხაზეთში გაიხიზნა, მას გაჰყოლია 300 მამაკაცი, დიდებულია მრავალი ოჯახი თავიანთი ყმებითა და მსახურებით.

ეგრისში გაიხიზნენ თავიანთი ამალით ქართლის ერისთავები: არჩილ, იოანე, ჭუანშერი და სხვა. (ქ. ცხ. გვ. 208, 216). ჩვენ ვიცით, რომ ეგრისში რიონის სამხრეთით მდებარე მხარე V-VI საუკ. ირანსა და რომს შორის ხანგრძლივი ბრძოლების გამო თითქმის უკაცრიელი იყო. VI საუკუნიდან დაწყებული VII-VIII საუკ. ჭერ სპარსელებისაგან და შემდეგ არაბებისაგან დევნილი აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა ამ მხარეში იხიზნებოდა, სახლდებოდა თავისუფალ ადგილებზე და იგი აქ პოულობდა მეტ პოლიტიკურ-ეკონომიურ თავისუფლებას. ამგვარად VII-VIII საუკუნეებში ჩნდება ეგრისის გაქართველებული ნაწილები: აქარა, გურია და იმერეთი".

(ი.ჭ. II. 82) "საგულისხმოა, რომ ერთბაშად მრავალი სული იყრებოდა და მიდიოდა, მეტადრე თუ ვინმე დიდებული ხელისუფალთაგანი გაიხიზნებოდა; ნერსე ქართლის ერისთავს მარტო თვითონ 300 მამაკაცი გაჰყოლია; რამდენი გაჰყვებოდა ახლა მის სახლობას, რომელიც ნერსემ პირდაპირ აფხაზეთში გაისტუმრა? უმკველია ყველანი არ ბრუნდებოდნენ უკან; რაკი მათს სამშობლოს დიდხანს დაწყნარება არა ჰქონდა. ისინი იძულებულნი იყვნენ იქ დარჩენილიყვნენ და მკვიდრობა მოეკიდებინათ. აი რადროს და საითგან უნდა გაჩენილიყო ქართველის მოსახლეობა დასავლეთ საქართველოში იმერეთსა და გურიაში".

ი.ჭავჭავაძის მიხედვით დიდ ყურადღებას უთმობს რიონის სამხრეთს.

(ი.ჭ.ქ.ე.ი. I. 429) "პროკოპი კესარიელის სიტყვით რიონის სამხრეთით მდებარე ქვეყანა იმის (V-VI ს.ს.) მეტად ნაკლებად ყოფილა დასახლებული, თითქმის სრულებით უკაცური ყოფილა. ეს სწორედ ის ადგილია, რომელსაც გურია ეწოდება. მაშასადამე ცხადია, რომ გურიის მერმინდელი მცხოვრებნი ადგილობრივი მკვიდრნი არა ყოფილან და როგორც ჩანს იბერიიდან და ქართლიდან უნდა იყვნენ გადმოსახლებულნი. სპარსელ ბიზანტიელთა ომიანობისა და იქნებ სხვა მიზეზების წყალობით ადგილობრივი თავდაპირველი მეგრულ-ლაზური მოსახლეობა ამოწყვეტილა და VI ს. ეს მხარე ცარიელი ყოფილა. ამგვარად გურიის ახალი მოსახლეობა შეიძლება გაჩენილიყო VI საუკუნის შემდგომი VII, განსაკუთრებით VII-VIII ს. მაშინ როცა აღმოსავლეთი საქარ-

თველო იბერია არაბთა მძლავრ და მკაცრ ბატონობის ქვეშ იყო და ხალხი აუტანელ მონარქობას გაუძროდა. ახალშენებს რიცხვმრავლობით მცირე რიცხოვანი მკვიდრნი გაუქართვებიათ, მაგრამ თვითონაც შეუთვისებიათ მათ გან ბევრი რამ და ნარევ მოსახლეობას შეუქმნია ახალი ენა-კილო“.

სამწუხაროდ ბევრ ქართველს არა სცოდნია რომ რიონის სამხრეთით კოლხეთის დაბლობი (სადაც იმოგზაურა პროკოპი კესარიელმა) დღესაც დაუსახლებელია, იმის გამო, რომ რიონის სამხრეთით კოლხეთის დაბლობში მდებარეობს საქართველოს მასშტაბებისათვის დიდი ტერიტორიის მომცველი კოლხეთის ჭაობი.

გ.მელიქიშვილი აფართოებს სამეგრელოში შემოხიზნულთა არეალს : (გ.მელიქ.87) “დიდი აჯანყების ცეცხლი არაბების წინააღმდეგ, უფრო ადრე სომხეთში დაინთო, იმიტომ რომ სომხეთში ხალხი კიდევ უფრო გაწამებული იყო. ქართველები ეხმარებოდნენ სომხებს. დამარცხებული სომეხი მთავრები ქართლსა და ეგრისში პოულობდნენ თავშესაფარს“.

ი.ჯავახიშვილი არ იფარგლება მართო არაბთა ბატონობის პერიოდით : (ი.ჯ. II.88) “განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია აგრეთვე ის გარემოება თუ საითკენ იხიზნებოდა და სად პოულობდა თავშესაფარს ქართველობა, როდესაც მას განსაცდელი და გაბატონებული მტრის მომძლავრება აიძულებდა საკუთარი მიწა-წყალი დაეტოვებინა. თავთავის ადგილას აღნიშნული იყო, რომ ჯერ კიდევ სასანიდელთა ბატონობის დროს დევნილნი თუ ლტოლვილნი, ქართ-კახეთიდან დასავლეთ საქართველოში, ლაზიკაში გადადილდნენ და იქ, ეგრისში თუ აფხაზეთის მთებში ჰპოულობდნენ თავშესაფარს“.

ჩვენი (ქ. ცხ.)-ის მორჩილი ისტორიკოსებისაგან ისე გამოდის, რომ აფსუებს სამეგრელო კი არა, იბერია დაუპყრიათ, ვინაიდან აფსუებამდე სამეგრელო იბერიელებსა და ჰაიკებს დაუსაკუთრებიათ. (ქ. ცხ.)-ში არ არის შემთხვევა თუნდაც მძიმე პერიოდში, როდესაც რიონს სამხრეთით ბიზანტიელებსა და სპარსელებს მეგრელების ამოსაწყვეტი საომარი პოლიგონი ჰქონიათ მოწყობილი, მეგრელები გამოქცეულიყვნენ საქართველოს აღმოსავლეთით ან თუნდაც ფეხი გადმოედგათ. მეტისმეტად ჰყვარებიათ თავიანთი კუთხე-კუნძული, თუმცა დღევანდელ აბასგია-აფშილეთში დატრიალებული ტრაგედიის დროს ისე გამოემართნენ აღმოსავლეთით, რომ ლაგოდებს ჩააღწიეს.

VIII საუკუნის ეგრისის ორ საწინააღმდეგო სურათს გვიშლის ი.ჯავახიშვილი: (ი.ჯ. II.83) “VIII საუკუნის ბიზანტიის ქრისტიან კეისრების მფარველობის ქვეშე მყოფ დასავლეთს საქართველოში მშვიდობიანობა და მყუდროება იყო ისე, რომ მათს აღმოსავლეთის თანამომძემეხს მათი მდგომარეობა სანეტაროდ ეჩვენებოდათ“.

(ი.ჯ. II.92) “სწორედ VIII საუკუნეში ბიზანტია დასუსტებული იყო არაბებთან ბრძოლითა და შინაური საეკლესიო უთანხმოებისა და გამწვავებული

ბრძოლის გამო ხატების თაყვანისმცემელთა და უარმყოფელთა შორის ამით უსარგებლია აფხაზეთის იმ დროინდელ ერისთავს. მემბტიანეს სიტყვით რა ეამს მოუძღვრდეს ბერძენნი, გადგა მათგან ერისთავი აფხაზთა, ^{სასაზღვროთა} ლეონ, ძმისწული ლეონ ერისთავისა, რომელსა მიეცა სამეკიდროთ აფხაზეთი : ესე მეორე ლეონ ასულის წული იყო ხაზართა მეფისა და ძალითთა მათითა გაადგა ბერძენთა, დაიპყრა აფხაზეთი და ეგრისი ვიდრე ლიხამდე, სახელ იღვა მეფე აფხაზთა“-ო.

ქართლ-კახეთიდან არაბებს გამოქცეული ლტოლვილები ეხლა აფსუებს ჩავარდნიათ ხელში. ლეონ II-ის გამეფება და სამეგრელოს გააფსუება მომხდარად ითვლება 786 წ. ამის შემდგომ ჩათვალეს რა დასახული ამოცანა შესრულებულად, სახელწოდება "საეგრო" მხოლოდ ერთხელ გაიფართბალებს (ქ. ცხ.)-ის ფურცლებზე საბოლოოდ ჩაქრობის წინ.

(ქ. ცხ. I.198) "შემდგომად ამისსა თავადთა ამის სამეფოსათა, ნიანია ქუაბულის ძემან, ვარდან სუანთა ერისთავმან, იკლეს სიყრმიოგან ვიორგი მეფე და აშალეს ქუეყანა: ივანე შიორთნა კახნი დადგა ქსნის პირსა; და ნიანია წაულო ქუთათისისა საქურქლე და შედგა ქუთათის შინა; და ვარდან გაადგინნა სუანნი ავის მოხარულნი, დაარბიეს და ამოსწყუიდეს საეგრო".

გარკვევით სწერია "ამოსწყუიდეს საეგრო". ეს იმ ტყვიას ჰგავს, მხედარი რომ იძულებულია თავის ფეხმოტეხილ ცხენს დაახლოს - არ იწყვალოსო. ძნელი სათქმელია, მაგრამ ფაქტია, ჩვენი ისტორიკოსები, რომელთა პატიოსნებაში დაეკვებაც კი არასერიოზული გაფიქრებაა, მორჩილნი არიან (ქ. ცხ.)-ის ამ ნატყუარი ძეგლისა უმთავრესად ქართული ენის ბუნების არცოდნის გამო. ისინი რომ ქართული ენით თქვენს ავტორზე უკეთესად მეტყველებენ, არ ნიშნავს ქართული ენის ბუნების ცოდნას. მათ ვერ წარმოუდგენიათ ქართლის გარდა სხვაგან დაბადებულიყო ქართული ენა და ეს გახლავთ ის პალო, რომელზედაც მიბმულნი არიან და მხოლოდ იმ მანძილს მიმოიხილავენ, რასაც (ქ. ცხ.)-ის თოკის სიგრძე აძლევს საშუალებას. სხვანაირად ვერ აეხსნით იმას, რომ ასე არასერიოზულად თვლიდნენ ჭუნაშერად წოდებულ ნაწილს (ქ. ცხ.)-ისა და ასე სერიოზულად ამტკიცებდნენ ჭუნაშერისვე შეთხზულს.

რომ ქართული ენის ბუნების, ანუ მისი კოლხური წარმოშობის არცოდნაა მათი დამაბრკოლებელი, მაგალითი თავად ი. ჭავჭავაძის (ი. ჯ. ქ. ე. ი. I. 429) - დან მოყვანილი მსჯელობის დასაწყისი ნაწილია, რომელიც 427-ე გვერდიდან იწყება. დასაწყისში ის ვუროისა და იმერეთის მოსახლეთა ჩამომავლობას ადგენს ქართული ენის კვლევით, ანუ მისი ერთ-ერთი მახასიათებლით და აკეთებს შედარებით სწორ დასკვნას :

(ი. ჯ. ქ. ე. ი. I. 427) "პლინიუსისა, პტოლემეაოსისა და პროკოპი კესარიელის ცნობები ამტკიცებენ, რომ კოლხეთის სამხრეთისა და აღმოსავლეთის ნაწილში მხოლოდ მეგრულ ლაზების ტომები ცხოვრობდნენ, მაგრამ ამას ცოტა არ იყოს

ის გარემოება არღვევს, რომ ეხლა იმ ადგილებში, სახელდობრ გურიასა და იმერეთში, მეგრული კი არა ქართულია გაბატონებული. გურულები და იმერლები მეგრულ-ლაზების მიწა-წყლის შიგ შუაგულში არიან შექრილნი და მეგრელებსა და ლაზებს ერთი-ერთმანეთისაგან ამორებენ. ამისდა მიუხედავად ჩვენი ზემოაღნიშნული დასკვნა იმის შესახებ, რომ თავდაპირველად კოლხეთის ის მიწა-წყალი მხოლოდ მეგრულ-ლაზებს ეკუთვნოდა, მაინც შეურყეველი რჩება იმიტომ, რომ გურიის საგეოგრაფო სახელების დაკვირვება გეომტკიცებს, რომ იმ ადგილას, სადაც ეხლა გურულები ცხოვრობენ, წინათ მეგრულად მოსაუბრე ტომი უნდა საზღვებულებო; ბევრ სოფლებისა და მდინარეების სახელების მნიშვნელობის ახსნა მხოლოდ მეგრულის საშუალებით შეიძლება, ან არადა, მათ ცხადი მეგრული დამახასიათებელი თვისებები აქვთ. მაგალითად : მთა ჭიხანჭირი (ჭიხა - ციხე), ჯუმათი, ჟყონგვარი (ჟყონი - მუხა), მდ. ოჩხომური (ოჩხომურჲ ჩხომი = თევზი, როგორც ოკალმაზე, ოქილაური (ო-ქილაური = საქილაო), ჟყვიში ჟყვიშაური, ქანიეთი, მდ. გუბაზეული, მდ. კენტრიში, ონქიკეთი, ონჯობეთი, ს.ოცხანა გუოიაში და სხვა. ამგვარი სახელების დარქმევა მთებისა და მდინარეებისათვის, ცხადია, მხოლოდ მეგრულ-ლაზების ტომებს შეეძლოთ, მაშასადამე, ძირითადი და თავდაპირველი მოსახლეობა გურიაში მეგრელებისა უნდა ყოფილიყო. მაგრამ მარტო გურიაში კი არა, ეხლა ცხენისწყალი სამეგრელოს აღმოსავლეთის საზღვრად ითვლება; საგეოგრაფო სახელები კი ამტკიცებენ, რომ ამ მდინარის აღმოსავლეთითაც თავდაპირველად მეგრელებს უცხოვრიათ; მაგალითად: სოფ. ჭიხაიში (ჭიხა = ციხე), ჩხენიში, კულაში, ნაჭიხევი (= ნაციხევი). ქუთაისში არქიელის გორას "უქიმერიონს" ეძახიან და ეს სახელი, როგორც პროკოპი კესარიელის ისტორიიდან ჩანს VI ს. უკვე ყოფილა; უქიმერიონი უდრის მეგრულს "ოხვამერი"-ს და სალოცავს ჰნიშნავს. ქუთაისის ჩრდილოეთითაც მდ. რიონის მიდამოებიც ძველად მეგრელებს უნდა სჭიროდათ; იქაც ასეთი საგეოგრაფო სახელები გვხვდება, როგორც მაგალითად : ჭიმასვარა (ჭიმა = ძმა), ოფურჩხეთი, ვანქიში, ტყვიში, ნაკოროლეში, გვირიში, კორენიში, ოკრიბა და სხვა. თვით პლინიუსიც ამბობს: რიონი მეგრელების მიწაზე დიოდაო. საგეოგრაფო სახელების შესწავლა, მაშასადამე, უქველ ჰყოფს, რომ მთელი ეს მიწა-წყალი მხოლოდ მეგრულ-ლაზური შტოს ტომებს ეკუთვნოდა. ასე იყო, როგორც ჩანს სტრაბონის, პლინიუსის და პტოლემეაიოსის თხზულებებიდან. პირველს ორს საუკუნეში. შემდეგ, როგორც იტყობა, ერთ-ერთი ქართველ ტომთაგანი, ან აღმოსავლეთით, ან არა და სამხრეთ აღმოსავლეთით შიგ შუაგულში შექრილა და მეგრელები და ლაზები ერთი ერთმანეთს დაუშორებია, ხოლო დაპყრობილი ადგილების მცხოვრებლებს ქართული შეუ-

თვისებით. ამის გამო ეხლანდელი გურულები და იმერლები გაქართვებულ მგერელ-ლაზებად უნდა ჩავთვალოთ“.

უნდა დამეთანხმობთ : ი.ჭავჭავაძის მიხედვით რომ ცოდნოდა - სამეგრელოში ლაზების შუაგულში, სამეგრელოში, კლარჯეთში, მგერული ენის ნიადაგზე შეიქმნა მგერელთა, ლაზთა, ქანთა და დანარჩენ კოლხურ ტომთა სალიტერატურო, რელიგიური (საკულტო) ენა - ქართული (ქორთული) და აქედან, სამეგრელო-ლაზეთის შუაგულიდან განივრცო ქართული (კოლხური) ენა - ის სრულიად სხვა დასკვნას გააკეთებდა გამომდინარე გურია-იმერეთის მგერული ტოპონიმებიდან. მაშინ უკეთ აღიქვამდა VI საუკუნის პროკოპი კესარიელის, VII-IX საუკუნეების ჰაიკი უცნობი გეოგრაფოსის, X საუკუნის ბიზანტიის იმპერატორ კონსტანტინე პორფიროგენეტის, XI საუკუნის ეფთიმე მთაწმინდელის ცნობებს, რომ ლიხს დასავლეთი მხარე ოდითგან მგერელ-ლაზთა მხარედ მოიხსენიებოდა. თუმცა უფრო ნათელი წარმოდგენა გურია-იმერეთზე მას შეექმნებოდა, საგეოგრაფიო სახელების გარდა იმ ადამიანთა სახელებისა და გვარებისათვის რომ გადაეხედა, რომლებიც ამ მიწა-წყალს ამშვენებენ; რომ სახელწოდება ქყონი = მუხა გამოიყენება გვარებშიც და მგერული გვარებია როგორც ქყონია, ასევე ქყონძე, კალანდია - კალანდაძე, კეკელია - კეკელიძე, პატარაია - პატარიძე, გვარამია - გვარამაძე, ბარამია - ბარამაძე, გოგია - გოგიშვილი, ყურაუა - ყურაშვილი, ოთხოზურია - ოთხეზური, ანთია - ანთაძე, კობახია - კობახიძე, კვანტალია - კვანტალიანი, მიქაია - მიქაძე, არჩია - არჩვაძე, ბაკურია - ბაკურაძე, კოლონია - კოლუაშვილი, იოსავა - იოსელიანი, ხურცია - ხურციძე, გელენავა - გელენეშვილი, თოფურია - თოფურიძე, ბერია - ბერიძე, ლომია - ლომიძე, დგებუა - დგებუაძე, აბურჯანია - ბურჯანაძე, ლაშხია - ლაშხიშვილი, ფაჩულია - ფაჩულაძე, სილაგავა - სილაგაძე, დარსალია - დარსაძე, შარია - შარაძე, მამულია - მამულაშვილი, გულია - გულიაშვილი, მაქაცარია - მაქაცარაშვილები, გუგუშვილები, ანჭაფარიძე, ნაკაშიძე, მალულარია, შონია, კუნჭულია, გოგელია... ღმერთმა ამრავლოთ.

გვარების მიმოხილვამ მოგვაწოდა მნიშვნელოვანი ცოდნა - არა მარტო სოფლების, მდინარეების სახელწოდებებია მგერული გურიასა და იმერეთში - მოსახლეობაც მგერულია (ტომობრივა). გავიხსენოთ ისიც, რომ გვარების დაბოლოება ძე-ზე და შვილ-ზე საქართველოში გაჩნდა მოგვიანებით. ახლად შექმნილია გვარები - ელისაბედაშვილი, ეგნატაშვილი, გიგოშვილი, ნათელაშვილი...; ამ პროცესმა (გვარების გადაკეთებამ) მრავალი ძველი გვარი გააქრო და მაინც ამდენი საერთო დარჩა.

საქართველოს დასავლეთში გავრცელებული სახელების ზედპირული ანალიზი ცხადჰყოფს, რომ ეს მხარე საქართველოსი უფრო დიდხანს იყო ბერძნული სამყაროს გარემოცვაში : ამბროსი, პროკოფი, ლუკა, კონსტანტინე,

ვარვარა, დესი, სტეფანე, თეოდინა, აგრაფინა, ოლღა, ნესტორი, ფლორა, მარგალიტა, თეოფილე...; საქართველოს აღმოსავლეთს ძლიერად ატყვია მუსულმანურ სამყაროში გავრცელებული სახელების გავლენა : რევაზი, მადონა, ფარვიზი, ვახტანგი, თენგიზი, ჭუმბერი, ომარი, თემური, ზეინაბი, ხათუნა, ლეილა...; სხვაობა საქართველოს აღმოსავლეთისა და დასავლეთის სახელებს შორის ქრება, საერთო ქართული სახელების გაძლიერებით, რაც სიკეთის, ერთობის, აღდგომის ნიშანია.

ერთიანი ტოპონიმის, ერთგვაროვანი გვარ-სახელების დადგენის შემდგომ ჩნდება კანონიერი სურვილი მოიძიო საერთო მეტყველებაშიც და თუ მეგრულ (ლაზურ) ენას პატივისცემით მოეპყრობით ისიც გაგიმზელთ დაფარულს. მოვამთავროთ პტოლემეს რუკის მიმოხილვა. პტოლემეს მეგრელთა სამი სახელწოდებიდან : ლაზები, მანრალეები, ეგერი, - ლაზები გამოსახული აქვს ზღვის სანაპიროს გასწვრივ და ესაა სამეგრელოს წარსულის ზუსტი გამოსახვა. ლაზური ენა ჩვენ ვუწოდებთ პირობითად მეგრული და ბერძნული ენების ნარევ ენას და მეგრულ ენაში ბერძნულის დამკვიდრება ძირითადად ზღვის სანაპიროს ხდებოდა. დღესაც ზღვისპირა მეგრული რუსული ენის გავლენით ძლიერად გამოირჩევა შედარებით სუფთა, მთის ანუ შიდა სამეგრელოს ენისაგან. პლინიუსის და პტოლემეოსის დროსაც არსებობდა შედარებით ხალასი მეგრული, რომელიც გამოირჩეოდა ზღვისპირა მეგრულისაგან. ჩვენ გავეცანით აჩიქობავას აზრს მეგრული და ლაზურ-ქანური ენების იდენტურობის შესახებ.

(ელენტი 235) "დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა 1924 წელს ა.შანიძის მიერ წამოყენებულ დებულებას მეგრულისა და ქანურის ურთიერთობის შესახებ. "მეგრულის სახელწოდებით, - წერს ა.შანიძე - ჩვენ ავლნიშნავთ ერთისა და იმავე ენის ორსავე კილოს: რიონის მეგრულს (რომელიც საქართველოს ფარგლებშია მოქცეული, უმთავრესად მდინარე რიონის მარჯვენა მხარეს და რომელიც საკუთრივ მეგრულისა სახელით არის ცნობილი) და ქოროხის მეგრულს (რომელიც ამჟამად თურქეთის საზღვრებშია მოყოლილი, უმთავრესად ქოროხის მარცხენა მხარეს, და რომელიც ჩვეულებრივ ქანურის ანუ ლაზურის სახელით არის ცნობილი). საკუთრივ მეგრული და ქანური ერთერთის მიმართ კილოებია და არა დამოუკიდებელი ენები".

რომ არსებობს ერთი ენა, ამის მრავალსაუკუნოვანი დასტურია ჩვენი თაობის თვალწინ განხორციელებული ფაქტი. ოთხსაუკუნოვანი შეწყვეტილი ურთიერთობების შემდგომ ხვდებიან ერთმანეთს რიონის ხეობის მეგრელები ქოროხის ხეობის მეგრელებს და უთარჯიმნოდ საუბრობენ, სერიოზული დაბრკოლებების გარეშე. არაა საჭირო ენათმეცნიერი იყო, რომ მიზნდე - ეს აღამიანები ერთ ენაზე საუბრობენ, ანუ ერთი ტომის ხალხია (კოლხები არიან). განსხვავებები არსებობს აბაშურსა (ჟეონდიდურსა) და წალენჯიხურ (ოღბურ)

კილოკავებს შორისაც. გურიაში, შედარებით მცირე მასშტაბის მხარეში, ორი კილოკავია აღრიცხული.

ამ საკითხის გარშემო ვაკეთებთ საბოლოო დასკვნას : მეგრელი-ლანთხავენი არის საბელწოდებანი ისტორიულად, ტომობრივად, ენობრივად ერთი და იგივე ხალხის მხოლოდ საგეოგრაფიო (მხარეთა) აღმნიშვნელი საბელწოდებებისა : აქარა, გურია, იმერეთი, რაჭა, ლეჩხუმი (ამ დასკვნის მეორე ნაწილის განსამტკიცებლად წინ გველის საუბარი) აქ უნდა გავიხსენოთ პლუტარქეს მიერ დამკვიდრებული ცნებები - ზედა და ქვედა კოლხეთი, რომლებიც მოიცავდნენ აღნიშნულ ტერიტორიებს.

პტოლემეს რუკაზე გამოსახულია ასევე კოლხური ტომის ორი საბელწოდება სვანი და სუანი. დიოსკურიის ზევით გამოსახულმა საბელწოდებამ "სვანოკოლხი" არ უნდა დაბადოს აზრი, რომ ცნება "სვანი" სხვაა და ცნება "კოლხი" სხვა. რიგორც ვიცით აქ მოცემული დროის პერიოდში დიდი კოლხეთი დაშლილია ორ კოლხეთი მიწოდება მხოლოდ სამეგრელოს (როგორც მეთაურს ამ კოლხთა გაერთიანებისა). ამის მსგავსი მაგალითი ჩვენი წერილის დასაწყისში განვიხილეთ, როდესაც საბელწოდება "საქართველო" გამორჩეულად ქოროხის ხეობას ეწოდა (მისი მეთაური როლის გამო ამ საბელწოდების, მცნების ჩამოყალიბებისას). ამის დასტურია დიოსკურიის ზევით მოსახლეთა პაიკური საბელწოდება "ეგერო-სვანი", სადაც საბელწოდება "კოლხი" შეცვლილია საბელწოდება "ეგერი"-თ, ანუ "მეგრელით". დღესაც დიოსკურიის ზევით სვანურ-მეგრული (კოლხური) ტომონიმიკაა და მოსახლეობაც სვანო-მეგრულია. ჩვენ ვიცით, რომ კოლხი ეწოდებოდა ასევე მესხებს, კორაქსებს, ჰენიოხებს, მოსინიკებს, ქანებს...⁶

სვანთა მეორე საბელწოდება სუანი [რასაც (ქ. ცხ.)-ც ადასტურებს "ვარდან სუანთა ერისთავი"] იკითხება კოდორსა (ამ მდინარესაც ბერძნულ წყაროებში "პიოსი" ერქვა) და რიონს-ფასის) შორის მოქცეულ მდინარის საბელწოდებაში "Cuaneus". ასონიშანი "C" ლათინურში იკითხება როგორც "ც" და "კ", მაგრამ აქ მოცემული საბელწოდება უქვევლად "სუანის" გამოძახილია, ვინაიდან ამ ადგილას ჩამომდინარე მდინარეები სვანეთიდან მოედინებიან (ყოველ შემთხვევაში სვანეთისა და სამეგრელოს წყალგამყოფი ქედებიდან).

ჩვენთვის აქ მნიშვნელოვანია, რომ საბელწოდება სვანი იშლება ორად: "სვანი", "სუანი" და რაც გვიმტკიცებს აზრს, რომ აქ ფუძე საერთო კოლხურია:

სვანი (სუანი, სანი) || სანარი (წანარი, სანი) || ზანარი (ზანი, სანი) || სანი (ტრაპეზუნტან).

ამრიგად ა.ჩიქობავას გამოთქმა: (ჩიქობავა 367) "სვანურის შემადგენლობაში გამოირჩევა "ზანური ფენა, ადიღური (ჩერქეზული) ფენა, ძველი ქართულის დამახასიათებელი ერთი ფენა. ქართველურმა საწყისმა განმარტებულმა ადიღურზე". დღევანდელი გაგებით შეგვიძლია ასე წავიკითხოთ: "სვანურის შემადგენლობაში გამოირჩევა: კოლხური ფენა" ადიღური (ჩერქეზული) ფენა, ძველი ქართულის დამახასიათებელი ერთი ფენა და წამყვანი ფენა სვანურ ენაში კოლხური წარმოშობისა". ამას დაემატება ისევ ა.ჩიქობავას გამოხატვაში: (ჩიქობავა 367) "სვანურ ენას ქართველურ ენათა ისტორიის თვალსაზრისით განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. ამ მხრივ მას ძველი ქართული თუ შეედრება".

პტოლემეს რუკაზე ჩვენთვის საინტერესოა ასევე აფშილეთის ტერიტორიის, მსგავსად კლარჯეთისა, გამოსახვა კოლხეთის შემადგენელ ნაწილად (ამ შემთხვევაში სამეგრელოს შემადგენელ ნაწილად):

მეგრული ენა მიმოვიხილოთ შემდგომ თავებში და ამგერად დაუპბრუნდეთ მურვანის ლაშქრობას ანუ არაბობას საქართველოში.

არაბობა საქართველოში და აბხა (აბჰა)

არაბთა შემოსვლა საქართველოში ქართველთა მიერ უსამართლოდაა გაშუქებული. ჩვენ უნდა დავაკვირდეთ ისტორიულ ფაქტს - არაბთა კავკასიაში ყოფნის პერიოდი (VII საუკუნიდან მონღოლთა გამოჩენამდე) ემთხვევა საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აყვავების ხანას. გაიხსენეთ როგორ იწყება ლაზიკის სამეფოს გაძლიერება VII საუკუნიდან და უნდა მივხედეთ - არაბებმა შემსრულეს დადებითი როლი ქართველთა ცხოვრების სინამდვილეში.

დავიწყოთ იქიდან, რომ არაბებსა და ქართველებს შორის საუკეთესო დამოკიდებულებები გრძელდება კავკასიიდან არაბთა წასვლის შემდგომაც.

(ინგოროყვა 183) "1492-1496 წლებში კონსტანტინემ თავისი ელჩი გაგზავნა ეგვიპტის მბრძანებელთან, რომელმაც საქართველოს მეფის მოციქული ქაიროში კარგად მიიღო.

კონსტანტინე მეფის მიერ ელჩის გაგზავნა ეგვიპტეში შემთხვევითი ამბავი არ იყო. მიუხედავად თავისი დაქუცმაცება-დაკნინებისა, საქართველოს გერკიდევ ჰქონდა შენარჩუნებული აღმოსავლეთში თავისი ზოგიერთი საერთაშორისო კავშირი, თავისი ძველი სახელი და პატივი. განსაკუთრებით ეგვიპტის მმართველები ეპყრობოდნენ ქართველებს დიდი პატივისცემით. ამის შედეგი

ყოფილი უპირატესობანი, რომლებიც ქართველებს ეგვიპტის მბრძანებლებმა შეუნარჩუნეს პალესტინასა და იერუსალიმში.

ქრისტიანთა სათაყვანებელ ქალაქ იერუსალიმში შესვლისას ქართველებმა საზეიმოდ მოკაზმულ ცხენებსა და აქლემებზე ისხდნენ გაშლილი ეროვნული დროშებით, თავისუფლად შედიოდნენ ქალაქში და სულთანს დაწესებულ გადასახადს არ აძლევდნენ. ეგვიპტის მბრძანებელთა განკარგულებით, ქართველთა იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის უზრუნველყოფისათვის საგანგებო არაბი მოხელე იყო დანიშნული. ის ვალდებული იყო საქართველოდან მომავალ მლოცავებს ალექსოში დახვედროდა. იქიდან იერუსალიმამდე მიეცილებინა და უკან გაბრუნებისას ისევ ნავსადგურამდე გაჰყოლოდა.

სიტყვა "აბხა" საიდანაც შემდგომ წარმოიქმნა სახელწოდება "აბხაზი", საქართველოში არაბებმა შემოიტანეს. ბედის ირონიაა, რომ სახელწოდება "აბხა" -ს განმარტება (Б.С.Э.)-ში პირველი ტომის 41-ე გვერდზე ზედ "Абхазская автономная советская социалистическая республика" -ს განმარტებისთავეა.

გავეცნოთ არაბთა დაპყრობითი ომების მოკლე ისტორიას :
(Б.С.Э.2.149) "Арабские завоевания - военные предприятия арабов, начатые правительством Медины после подчинения оставших племен Аравийского полуострова и создания Халифата. Они завершились завоеванием арабами стран ближнего и среднего востока, северной африки и юго-запада европы".

(ქს.ე.1.522) "არაბთა დაპყრობითი ომები გაჩაღდა საღეთო ომების ლოზუნგით 633 წლის ბოლოს, როცა სასანიანთა ირანისა და ბიზანტიის ტერიტორიაზე შეიჭრნენ. 637 წელს კადისიასთან დამარცხეს ირანის ლაშქარი და დაიკავეს სასანიანთა ირანის დედაქალაქი ქ.ტისიფონი. 641 აიღეს ქ.მოსული. ზოლო 642 გადამწყვეტი გამარჯვება მოიპოვეს ნაჰავანდთან. 652 მთლიანად დაიმორჩილეს ირანი და შუა აზიის დაპყრობას შეუდგნენ".

არაბებს საქართველო ომებით არ დაუპყრიათ. ქართველებს ბატონი გამოეცვალათ. საქართველოს ნაწილი, რომელიც ხპარსეთის შემადგენლობაში შედიოდა, ავტომატურად გადადიოდა არაბთა ხალიფატის გამგებლობაში. რა აზრი უნდა ჰქონოდა სპარსეთის დამამარცხებელ ძალასთან შებრძოლებას და ამიტომაც იბერიის ერისმთავარმა სტეფანოზმა არაბთა სარდალ ჰაბიბ იბნ-მასლამას ელჩის ბელით საჩუქრები გაუგზავრა და ზავი და მშვიდობა შესთავაზა. ჰაბიბ იბნ-მასლამამ მორთმეული საჩუქრები მომავალი ხარკის ანგარიშში ჩათვალა და იბერიის, როგორც ნებაყოფილობით დამორჩილებულ ქვეყანას, "დაცვის სიგელი" მისცა.

(ი.ქ.11.85) "ხელშეკრულების დადების დროს, როგორც ჩანს, ორთავე მხარეს დიდი ყურადღება აგრეთვე სარწმუნოებისათვის მიუძღვნიათ : ქართველებს

უზრუნვიათ, რომ მათი ეკლესიები, მონასტრები და სამლოცველოები ხელუხლებელი ყოფილიყო, ხოლო არაბები ამის თანახმანი იყვნენ, ოღონდ კი ქართველებს მათთვის მორჩილება გამოეცხადებინათ და ყოველწლიურად ძლევა ეკისრათ“.

(ი.გ. II.87) “645 წლიდან მოყოლებული 695 წლამდე არაბები თითონ კი არ მოდიოდნენ ხარკის ასაკრეფად, არამედ ქართველი ერისთავები თითონა კრეფდნენ და თვითვე აბარებდნენ არაბებსაო. არაბთა მიერ დაწესებული გადასახადი ბევრად ნაკლები იყო ადრინდელ გადასახადებზე და თავდაპირველად არაბები სხვა ხალხთა სარწმუნოებას (კერპთაყვანიმცემელთა გარდა), მეტადრე კი ქრისტიანობას თავისუფლებას ანიჭებდნენ და ღმობიერად ეპყრობოდნენ“.

ბიზანტიას და არაბეთს შორის დაიდო ხელშეკრულება.

(ი.გ. II.77) “თეოფანეს სიტყვით 676 წ. [ხელშეკრულება] იყო დადებული და შემდეგ პირობებს შეიცავდა : 1)ეკისარი მარდაიტების წაჭეზებას და არაბებზე მისევას თავს დაანებებდა, ხოლო არაბები ბიზანტიელებს ფულად, ცხენად და ყმებად საზღაურს მისცემდნენ; 2)კვიპრი, სომხითი და იბერია ჰათ საერთოდ თანასწორად ექმნებოდათ“.

არაბთა მფარველობა თავისი დროისათვის იმდენად მომგებიანი ყოფილა, რომ ლაზიკის პატრიკოსი სერგი ბარნუკისძე 697 წელს ასჯანყებია ბიზანტიელებს და სამეგრელო ნებაყოფილობით შესულა ხალიფატის შემადგენლობაში აბასგიასთან ერთად.

(ინგოროყვა 197) “სარკინოზებს ეპყრათ აბაზგიაც, ლაზიკაც და იბერეიაც“ ეს აღნიშნულია თეოფანე ეპითაღმწერლის მატინეში (ცნობა 717 წლის თარიღით)“.

ამ ცნობების გაანალიზებით უნდა ვირწმუნოთ - არაბების შემოსვლა საქართველოში იყო ის აუცილებელი პირობა, რამაც ხელი შეუწყო ჩვენი ქვეყნის გაერთიანებას. არაბების შემოსვლამდე საქართველო გაყოფილი იყო ბიზანტიასა და სპარსეთს შორის. ამ ორი ზესახელმწიფოს დაინტერესება საქართველოს მომავლით მკვეთრად განსხვავებულია. ბიზანტია მოწადინებულია გაავრცელოს ქრისტიანული რწმენა, სპარსეთი კი მახდენობას ნერგავს. ბიზანტია მრავალეროვანი სახელმწიფოა და საქართველოში ანვითარებს ადგილობრივ ენას, უქმნის დამწერლობას, სასულიერო ლიტერატურას (თუნდაც სლავთა გაქრისტიანების მაგალითი აიღეთ), რათა მტკიცედ დამკვიდრდეს ქრისტიანული რწმენა და ბიზანტიის სამართალმემკვიდრეობა. სპარსეთი მეზობელ ქვეყანაა და ცდილობდა გაეფართოებინა საკუთრივ სპარსეთის ტერიტორია ქართველთა ეროვნული და რელიგიური შეგნების შეცვლით (თუნდაც მკვიდრი მოსახლეობის სპარსეთში გადასახლებით). არაბებმა სპარსეთის სახელმწიფოებრიობის განადგურებით ქართველებს მოუხსნეს სპარ-

სული მრავალსაუკუნეობრივი პრობლემა და თავადაც დაინტერესებულნი იყვნენ საქართველოს ერთიანობით (მათი მფარველობის ქვეშ), ასევე რელიგიური შემწყნარებლობით. ხელი შეუწყვეს საქართველოში ქრისტიანული რწმენის, ქრისტიანული კულტურის აღორძინებას, რაც დაფიქსირებულია ისტორიული სინამდვილით.

ჩვენი მტკიცების რეალური გამოხატვაა (B.C.3.10.408)-ზე მოცემული XVI-XVIII საუკუნეების სპარსეთის რუკა, სადაც საქართველოს აღმოსავლეთი სპარსეთის უკიდურეს ჩრდილო-დასავლეთ პროვინციადაა გამოსახული. სპარსეთმა შესძლო თუ არა სახელმწიფოებრიობის აღდგენა, საქართველოს აღმოსავლეთი თავის მფლობელობაში მოაქცია.

“რომის პაპის წერილებში” თქვენ ნახეთ. რომ გიორგი მეფე თავისთავს სპარსთა მეფეს უწოდებს, რაც რატომღაც იწვევს გაოცებას ჩვენს მეცნიერებში. გასაკვირი კი არ უნდა იყოს: თვით მონღოლთა ბატონობის ხანაში დაიწყო სპარსული გავლენის გაძლიერების ზრდა საქართველოს აღმოსავლეთში. სპარსეთის შაჰები იწოდებოდნენ შაჰინშაჰებად ანუ მეფეთმეფეებად და მათ ჰყავდათ იმპერიაში რამოდენიმე პატარა შაჰები ანუ მზარეთა გამგებლები. გიორგი მეფეც ადასტურებს, რომ ის სპარსეთის ერთი ნაწილის მეფეა, როგორც თუნდაც შემდგომში ვახტანგ V. მითუმეტეს, რომ სპარსეთი არ იქნებოდა წინააღმდეგი ქართველთა მიერ თურქეთზე გალაშქრებისა.

თავიდათავი მიზეზი საქართველოში არაბთა როლის უკუღმართად გამოსახვისა რასაკვირველია, (ქ. ცხ.)-აა და ასევე ვახტანგ V-ის კომისიის მიერ შერყვნილი, ჩვენამდე მოღწეული ქართული საისტორიო წყაროები. განსაკუთრებული ადგილი ეთმობა მურვან ყრუს ლაშქრობად წოდებულ სიცრუეს, ეს გახლავთ აპოგეა (ქ. ცხ.)-ის ავტორთა შემოქმედებისა.

ყრუ გახლდათ, ვინც ეს სახელი მოუგონა არაბ დიდებულს მურვან II-ს, მოჰამედის შვილს, რომელმაც ქართველთა დასაცავად, “დაცვის სიგელის” პირობის შესასრულებლად ილაშქრა ხაზართა წინააღმდეგ.

(ი.გ. II.80): “არც არაბ, არც სომეხ, არც ბიზანტიელ ისტორიკოსებს მურვანის ლაშქრობის შესახებ დასავლეთ საქართველოში, ეგრისსა და აფხაზეთში, არაფერი აქვთ ნათქვამი, რომ გამორკვეულიყო, რამდენად სამართლიანია [მურვანის ლაშქრობა] ზემოთ მოყვანილი ამბავი”.

მურვან II-ს, მოჰამედის შვილს არც საქართველოს აღმოსავლეთი აუონრებია. არაბი ისტორიკოსის ბელაძორის სიტყვით: (ი.გ. II.79) “მურვანს ხალიფა ჰიშამის ბრძანებისაებრ (729-730 წ.წ.) მთელს თავის მხედრობით ქსნით დარიალანის ხეობა და კარი გაუვლია და ხაზარნი დაუმარცხებია. იმიერკავკასიითგან ერთი ტომი გადმოუყვანია და კახეთში დაუსახლებია. ხოლო 737-742 წლებში ძღვევამოსილი ლაშქრობა ჰქონია კავკასიაში და იმიერ-

კავკასიაში, ისე რომ დაუმორჩილებია და გაუმაჰმადიანებია, რასაკვირველია იძულებით, ხაზარნი, აულია დაღესტნის მთელი ქვეყანა, სამურის სანახები და შაბირანი, ლეკეთი, ტაბასარანი და დიდოელი“.

მურვან II-მდე არაბთა გამგებლობა ჩრდილო კავკასიაში არ ვრცელდებოდა.

(ი.გ. II.78) “არაბები ჰვრძნობდნენ, რომ თუ ჩრდილოეთის მცხოვრებთ, იმიერ კავკასიის მკვიდრთ, ხაზარებს, როგორც არ დაიმორჩილებდნენ, მათი მდგომარეობა კავკასიაში არას დროს უზრუნველყოფილი არ იქმნებოდა: იმათითაც ჰქონდათ ხშირად ქართველებს ზურგი გამაგრებული; ამასთანავე მას შემდგომ, რაც არაბთა პირველი ლაშქრობა არაბების დამარცხებით დათავრდა, გათამამებული ხაზარნი არაბთათვის მუდმივი საფრთხე იყვნენ. ამიტომაც იყო, სხვათა შორის, რომ VIII საუკუნიდან მოყოლებული არაბები ასეთის სიმედგრით ებრძოდნენ ხაზარებს“.

მართალს ბრძანებს ი.ჩავაძიშვილი - ქართველებს ხაზართაგან ჰქონდათ ზურგი გამაგრებულიო, მხოლოდ ეს ეხება საქარაველოს აღმოსავლეთ მთიულეთის წანარეთს (სანარებს). ეს მხარე უჩანდებოდა ხშირად არაბებს და მათ არაბი სარდლის ბულა თურქის ლაშქარიც დაამარცხეს (უთუოდ ხაზართა დაბმარებითაც).

ხაზარები მრავალგზის აოხრებდნენ საქართველოს აღმოსავლეთს.

(ი.გ. II.77) “685 წელს [ეს ის დროა როცა სპარსეთი დამარცხებულია და არაბები ჩერ არ შემოსულან საქართველოში] კავკასიას ასოდიკისა და ლევონდის სიტყვით ხაზართა ძლიერი ლაშქარი შემოესია საქართველოს, აღბანეთსა და სომხეთს. ბრძოლაში ქართველთა და სომეხთა ერისთავნი ამოხოცეს და ქვეყანა ააოხრეს“.

(ი.გ. II.78) “717 წ. ხალიფა ვალიდის ძმას მასლამას, სომხეთისა და ადარბაგანის ამირას გაულაშქრია და დარუბანდი აულია, მაგრამ ხაზარები 717-718 წ. სწრაფად გადმოეშვნენ შურის საძიებლად და შირვანში და ადარბაგანში შეიქრნენ; მათ გადაეღობნენ არაბები და ზოგი დახოცეს, ბევრი კიდევ ტყვედ წაასხეს“.

სამაგიერო ხაზარებმა არაბებისაგან 722-723 წ. მიიღეს, როდესაც მაჰმადიანთა ჩარი შეესია ხაზარეთს და საშინლად დამარცხდა. ვანრისხებულმა ხალიფამ იაზიდ II (720-724) ამირად ჩასირაჰი აბდალაჰის ძე დააყენა და დიდის ლაშქრით ხაზართა ჩარის წინააღმდეგ გაისტუმრა. ხაზარებს თვით ხაკანის შვილი უძლოდა.

ჩერ კიდევ ხაზარეთში მისულები არ იყვნენ, რომ ალაზნის პირას მოპირდაპირენი ერთი-ერთმანეთს შეებრძოდნენ; გამარჯვება არაბებს დარჩათ;

ძლეულს მტერს კვალდაკვალ მიჰყვებენ, შევიდნენ ხაზარეთში და დიდძალად დაეღწა იშოვნეს.

ხალიფა ჰიშამის (724-743) ბრძანებისამებრ ამირა ჯარრაჰმა 729-730 წ. ტფილისის სანახებზე გაიარა, კვლავ ხაზართა ქვეყანას შეეხია და ერთი ქალაქი აიღო.

ჩვენ უნდა დავიმახსოვროთ - არაბებსა და ხაზარებს შორის შიმდინარეობს გამუ-ღმებული ომები კავკასიაში პირველობისათვის, მურვან II-ს არ დაუ-ლაშქრია ეგრისი და არც აბასგია. ეს არასრებული "მურვან ყრუს ლაშქრობა" ეგრისში ჩვენი ისტორიის მწვალებლებს დასქირდათ, რათა წარსოცონ სამეგრელოს წარსული და ათქმევიონ ჩვენს ისტორიკოსებს :

(ინგოროყვა 46) "საისტორიო წყაროების ჩვენებიდან ირკვევა რომ კლარჯეთში არაბთა ბატონობის უწინარეს არსებობდა ძველქართული სამონასტრო მნიშვნელოვანი ცენტრები - ოპიზა, პარეხნი, ტაძრები - მერისა, დაბისა, შინდობნისა. ყველა ეს მონასტრები და ტაძრები მოშლილა და აოხრებულა მურვან-ყრუს ლაშქრობათა დროს და როდესაც აქ მე-8-9 საუკუნეთა მიჯნაზე ისევ გაჩნდნენ ქართველნი "მოწესენი" მათ ხედებოდათ, როგორც ამას ეხეოდავთ გიორგი მერჩულის მოთხრობიდან, მხოლოდ გავერანებული, დაცარიელებული სავანეები".

(ქ.ცხ.)-ის მუსიკის ჰანგების ქვეშ იხატება სამეგრელოს აპოკალიფსის სურათი.

(ინგოროყვა 45) "გიორგი მერჩულის თხზულებიდან ჩვენ ვგებულობთ, რომ ამ დროს აოხრებული ყოფილა არა მხოლოდ შავშეთ-კლარჯეთი, არამედ აგრეთვე "ტაონი" და "ყოველნი მახლობელნი მათნი ქუეყანანი" კერძოდ "ტაონი" (ე.ი. ამიერი ტაო და იმიერი ტაო). გიორგი მერჩულის ცნობების მიხედვით იმდენად ყოფილა განადგურებული, რომ ზოგჯერ თვით ძველი კულტურული ცენტრების ადგილმდებარეობაც კი დავიწყებული ყოფილა და აღრინდელი დასახლებული და მოშენებული ადგილები "მის ქამისა კაცთათვის მიუვა" ქმნილ იყო. როდესაც მოახალშენენი მოხვდებოდნენ ამ მიტოვებულსა და მივიწყებულ ადგილებში, მათ პირველ რიგში უზნდებოდათ თვით "გზათა საქმისა" გამოძიება, რადგან "გზაიცა მისავალად" ძველი დასახლებული ადგილებისაკენ წარხოცილი ყოფილა და დიდ საქმედ ითვლებოდა, როდესაც მოახალშენენი შესძლებდნენ გაეკვლიათ მისადგომი გზები ძველი მიტოვებული დაბებისაკენ".

ისეთი სურათი იხატება, თითქოს კლარჯეთი და ტაო დაბლარი, ქაობიანი ადგილი ყოფილიყოს. ამის კითხვისას უნდა გაგახსენდეთ ებრაელთა წყევლა: "ბალახი მენახეს შენი სახლის კიბეზე ამოსულიო". მწვალებლები ამასაც არ სჭერდებიან.

(ინგოროყვა 44) "სუმბატ დავითის-ძე გადმოგვცემს, რომ როდესაც აშოტ I დაქვიდრდა შავშეთში "ხევი შავშეთისა უშენებელ იყო მაშინ გარეშე მცერედითა სოფელთასა, რამეთუ ეამთა სპარსთა უფლებისასა აობრდა, თდგმ იგი ყრუმან შემუსრნა ციხენი ყოველნი და მოვლო შავშეთიცა და ლადონი. და კულად შემდგომად მისსა სლვამან სატლობისამან მოაობრა შავშეთ-კლარჯეთი და მცირედლა დაშთეს კაცნი ადგილ-ადგილ".

დიდი ამპლიტუდა აქვს ქართველთა ნიჭიერებას, სუმბატმა, დავითის შვილმა, მეგრელებს მურვან ყრუდ წოდებული ზღაპარი არ აკმარა და ზოლერა შექყარა, რითაც საბოლოოდ მოსპო მათი არსებობა ტაო-კლარჯეთში, თუმცა დღესაც იქ ლაზები ცხოვრობენ. ის, რომ მურვანი სპარსად მონათლეს, მექანიკურ შეცდომად შეიძლება ჩავუთვალოთ (მათ დროს არაბები აღარ იყვნენ), მაგრამ ნამდვილად ზედმეტი მოუყვიდათ აშოტ I-თან მიმართებაში.

აშოტ I დიდი თავის სამშობლოში, კლარჯეთში დაბრუნდა იბერიაში ერისმთავრობის შემდგომ 813 წელს და თურმე მას კლარჯეთი (იგივე შავშეთი) დახვედრია დაქარიელებული და გზების გაკვლევაც კი დიდ საქმედ ითვლებოდა. მურვან II კი საქართველოში 730 წელს შემოვიდა. ე.ი. ტაო-კლარჯეთი 83 წელიწადი დაუსახლებელი ყოფილა, რაც აბსურდია - ყოვლად შეუძლებელია ასეთი კატასტროფა ლაზიკაში, ამდენი ქრისტიანული ძეგლების ნგრევა არ ასახულიყო ბიზანტიის ისტორიოგრაფიაში, რომელიც ყოველთვის ყურადღებით აღევნებს თვალყურს ლაზიკის პოლიტიკური ცხოვრების მიმდინარეობას.

(ი.ჩ. II.80) „არც არაბ. არც ბიზანტიელ ისტორიკოსებს მურვანის ლაშქრობის შესახებ დასავლეთ საქართველოში, ეგრისსა და აფხაზეთში, არაფერი აქვთ ნათქვამი, რომ გამორკვეულიყო, რამდენად სამართლიანია [მურვანის ლაშქრობა] ზემოთ მოყვანილი ამბავი“

ქართველთა და არაბთა ხელშეკრულებაში გარკვევით ეწერა - ეკლესიები, მონასტრები და სამლოცველოები ხელუხლებელი უნდა ყოფილიყო.

(ი.ჩ. II.76) „ბელაძორის სიტყვით. იმავე პირობით, რომელიც ზემოაღნიშნულ [დაცვის სიგელი] საბუთებშია მოყვანილი, დამორჩილდებიან არაბებს საქართველოს სხვა კუთხეებიც: ხერკი, ქსოვრისი, ქსანი, ხუნანი, სამცხე, გარდაბანი, შავშეთი, ბაზალეთი, კლარჯეთი, თრიალეთი, კახეთი, კუხეთი, არტაპანი, დარიალანი, წანარნი და დიდოვლნი“. ე.ი. შავშეთ-კლარჯეთიც ხარკს უხდოდა არაბებს. ამას დაუმატეთ, რომ 697 წ. (მურვან I-ის შემოსვლამდე) სამეგრელო და აბასგია თავის ნებით შეუერთდნენ არაბეთის ხალიფატს (ი.ჩ. II.115) „მასსული გვარწმუნებს..., რომ აფხაზები და ქართველები (გურზ.) ტფილისის ამირას ხარაჯას აძლევდნენო“.

ამრიგად, არ არსებობდა არავითარი ობიექტური მიზეზი, რათა მურვან II-ს საქართველოს დასავლეთში (და არც აღმოსავლეთში) ჩეტარების დასაყვანილი გამსჯელი ექსპედიცია. მწვანელებს ეს სიცრუე დასჭირდათ, რათა მდროვე შემდეგი აზრი გასჩენოდათ:

(ინგოროყვა. 47) „ახალი მოსახლეობა შავშეთ-კლარჯეთში და მესხეთის სხვა თემებში, როგორც ირკვევა, გადმოდოდა ქართლის პროვინციებიდან. ქართლი, - რომელიც პირველ რიგში განიცდიდა არაბთა ბატონობის მთელ სიმძიმეს, სადაც მოსახლეობა, ძველი ისტორიკოსის სიტყვები რომ გავიმეოროთ, იყო „მძლავრებასა ქუეშე [არაბთასა] დამონებულ და ნაკლულე-ვანებითა და სიგლაბაჲითა შეკრულ ვითარცა რკინითა, ხარკსა ქუეშე მათსა გუემულ და ქენჭნილ“ - ვერ უძლებდა ამ „ძნელ ბედობას“, ამიტომაც როგორც ამ ეპოქაში, ისე ამის წინარე ხანაშიაც, ქართლიდან გადმოდოდა მოახალშენეთა დიდი ტალღა. როგორც მესხეთის უფრო დაცული მხარეებისაყენ, ისე დასავლეთ საქართველოსაყენ“.

სად უნდა გაქცეოდნენ იბერიელები (მომავალი ქართლი) არაბებს, როცა არაბების ხელში იყო სამეგრელო, თავისი ტაო-კლარჯეთის სამეფოებით და აბასგითაც? სად უნდა გაქცეულიყო არარსებული „ქართლის მეფე“ არჩილი (668 - 718 წ.) არაბთა ქვეშევრდომ იბერიიდან, არაბების ქვეშევრდომ სამეგრელოსა და აბასგიაში? ან როგორ უნდა ემეფა მას ეგრისში, როცა სამეგრელოს სამეფო 697 წლიდან არაბთა ხალიფატის შემადგენლობაშია და 697 წლამდე კი მართავდა მეგრელი პატრიკოსი სერგი ბარნუქისძე ან რატომ გადააყენებდნენ არაბები ისეთ პიროვნებას, რომელიც მათ თავისი ნებით შეუერთდა (ბიზანტიელებს აუჭანყდა).

რაც შეეხება 781 წელს აბასგიაში თავისი ამალით გაქცეულ ნერსე II -ს, თუ დაეუჭერებთ პ.ინგოროყვას:

(ინგოროყვა.) „არაბთა ხალიფამ მაჰდიმ ნერსე ერისმთავრის ნაცვლად ქართლის ერისმთავრად დანიშნა იმავე ბაგრატიონთა „სახლის“ წევრი სტეფანოზ IV, ძე გურგენისა. სტეფანოზ IV ქართლის ერისმთავრად არის 781 წლიდან ვიდრე მე-8 საუკუნის ბოლომდე. სტეფანოზ ერისმთავრის შუამზღვროლობით არაბთა ხელისუფლება ნებას დართავს ნერსე II-ს დაბრუნდეს თავის მხარეში. 782 წლის დასასრულს ნერსე, თავის თანმხლებ ქართველ ემიგრანტებთან ერთად გადმოდის ქართლში, სადაც ნერსე, ერისმთავრობიდან გადაყენებული, ცხოვრობს როგორც კერქო პირი“.

ამდენად, არ უნდა იყოს სწორი ი. ჯავახიშვილის ეჭვები ნერსე ერისთავის ამაღლისა და ნათესავთა ბედის გამო. 781 წელს წასული ხალხი 782 წელს უკანვე გამოყვებოდა თავის დიდებულს, მითუმეტეს აბასგიაშიც და სამეგრელოშიც.

არაბთა მართველობა და ქართლში (იბერიაში) მათი სახლის წარმოშად-
გენელია ერისმთავრად.

კაცი იკითხავს, თუ რისთვის დასჭირდათ „მურვან ყრუს ლაშქრობის“
ლეგენდის შექმნა, როდესაც „ფარნავაზის დროიდან“ იწყებენ სამეგრელოს
ტერიტორიების მითვისებას (ფარნავაზმა ალაშენაო შორაპანი და დიშნა), მითი
ვახტანგ გორგასლის შესახებ ხომ ძირითადად კლარჯეთის გაქართლებისათვის
არის შეთხზული, აქ მარტივი ანგარიშია: თუ ვინმეს ძველი ბერძნული წყა-
როების ან სხვა საბუთების გამო შეეპარება ექვი - კლარჯეთი სამეგრელოაო,
ისინი პროფილაქტიკის მიზნით ქმნიან სურათს სამეგრელოს განადგურებისა
და განსაკუთრებით, რასაკვირველია, კლარჯეთს ემტერებიან, აქ ხომ უკვე
შექმნილია ქართული ენა და ქართველთა სამეფო. ე.ი. ტაო-კლარჯეთში რაც
კი რამ ძეგლი იდგა VIII საუკუნის პირველ ნახევარში სულ დაინგრაო და იქ
ვინც აღრე ცხოვრობდა, ყველა ამოწყდაო და აი ჩვენო, ქართლის სამეფო
კარმა ავაშენეთო ყოველივე იქ არსებული, ქართველთა სამეფო - ქართლელ-
თა სამეფო იყოო და ქართულ ენაზე მეტყველი, ტომით მეგრელები, ქართ-
ველები კი არა, ქართლელები არიანო.

ის, რომ ი. ჯავახიშვილმა, პინგოროყვამ და სხვა ღირსეულმა პიროვნებებმა
ვერ შეძლეს ასეთი აშკარა სიცრუის დანახვა, მეტყველებს მათ მიმნდობ და
პატიოსან ბუნებაზე, ვერ წარმოიდგინეს, რომ ჩვენამდე მოღწეული ისტო-
რიულ-ლიტერატურული ძეგლები თითქმის უკლებლივ ნაყალბევია ერთი ძი-
რითადი მიზნისათვის - წარმოაჩინონ ქართლის სამეფო კარის მეთაური როლი
დასაბამითან. ი. ჯავახიშვილი, რომელიც ყოველთვის ექვის თვალით უცქერს
როგორც ქართულ, ისე პაიკთა პირველწყაროების უტყუარობას და არც
ისეთი მაღალი წარმოდგენისა მათზე, მაინც ვერ უშვებს, რომ შესაძლებელია
ისინი ერთმანეთს ხელს უწყობდნენ სიყალბის დანერგვაში ერთიანი მიზნის
მიხედვით.

ჩვენ უნდა დავრწმუნებულიყავით, რომ გაყალბებულია გიორგი მერჩულის
ნაწარმოები, სუმბათ დავითის-ძის მატთანე. ასევე სიყალბეს წარმოადგენს
„დავით და კონსტანტინეს წამება“ და „ჰაბოს წამება“, რომელთა მიზანია
წარმოაჩინონ არაბობა საქართველოში (ქ.ცხ.)-ის შეთხზული ვარიანტის
მიხედვით. პირველი ნიშანი სიყალბისა გახლავთ ის, რომ თუ ძეგლს პრეტენზია
აქვს ჩაითვალოს XV საუკუნის უწინარეს ხანისა, მასში არ უნდა იყოს სახელ-
წოდება „ქართლი“. სახელწოდება „ქართლი“ უტყუარი ნიშანია იმისა, რომ
ლიტერატურული ნაშრომი თუ სრული სიყალბე არ არის, გადაკეთებულ
შაინცაჲდა თარიღდება XV საუკუნის აქეთ.

ლიტერატურული წყაროების გარჩევა მომავლის საქმეა, სანამ არ ჩამო-
ყალიბდება ნათელი წარმოდგენა ქართული ენის ბუნების შესახებ. (ქ.ცხ.)-ის
ენა არის აღრევა ახალი და ძველი ქართული ენებისა. (ქ.ცხ.)-ის ენა მიაგავს

წლოვანი კაცის ცდას მიზამოს პატარა ბავშვის ენას და ამის გამო ენას იჩლოქს. ასევე ცდილობენ (ქ.ცხ.)-ის ავტორები XVII-XVIII საუკუნეთა ენა ძალით დააძველონ, მიაშსგავსონ IV-V საუკუნეთა ენას

ასეთი მაგალითი, როდესაც ნაყალბევის ავტორი ცდილობს ენა დააძველოს, შემჩნეული აქვს ი.ჯავახიშვილსაც. „განგება დარბაზობისა“-ს მიმოხილვისას ი.ჯავახიშვილი შენიშნავს: (ი.ჯ. VI.427) „ამ ძეგლის ზემოაღნიშნული ანაქრონიზმები და მისი შემადგენლის ცხადი წადილი თავისი ნაშრომი უაღრესი სიძველის შარავანდედითა და ავტორიტეტით შეემოსა, გვაფიქრებინებს, რომ აქ ნატყუარ ძეგლთანა გვაქვს საქმე. უეჭველია XV ს-ზე უწინარეს შედგენილი არ უნდა იყოს.“

დავუბრუნდეთ არაბობის ხანას საქართველოში. ჩვენ ვნახეთ თუ როგორი „ოსტატობით“ ააოხრებინეს სამეგრელო არაბებს და იმავე არაბების ბატონობის ხანაშივე შეუდგნენ „აღდგენას“ კლარჯეთში, მხოლოდ ცენტრალურ სამეგრელოს (რიონის ზღობა) არანაყლები განსაცდელი მოუშზადეს ჩვენი ისტორიის მწვალებლებმა.

(ქ.ცხ. I.161) „ხოლო რაქამს მოუძღურდეს ბერძენნი, გაადგა მათ ერისთავი აფხაზთა, სახელით ლეონ, ძმისწული ერისთავისა, რომლისად მიეცა სამკუიდროდ აფხაზეთი. ესე მეორე ლეონ ასულის წული იყო ხაზართა მეფისა და ძალითა მათითა გაადგა ბერძენთა, დაიპყრა აფხაზეთი და ეგრისი, ვიდრე ლიხამდე, სახელით მეფე აფხაზთა“. ე.ი. აფსუების (აბასგების) მთავარმა ლეონ II-მ ხაზართა დახმარებით იპყრო აფსუეთი (აბასგია) და სამეგრელო ლიხის ქედამდე, სატახტო ქალაქად ქუთაისი გაიხადაო და თავისთავს მეფე აფხაზთა უწოდაო. ამ „ისტორიული მოვლენის“ თარიღად სხვადასხვა წლებია დასახელებული, მხოლოდ თითოეული მათგანი VIII საუკუნის მეორე ნახევარს მოიცავს.

697 წლიდან სამეგრელოც და აფსუეთიც (აბასგიაც) არაბთა ხალიფატის მოხარკე ქვეყნებია IX საუკუნის მეორე ნახევარამდე მანც, არაბებს სამკვდროსასიცოცბლო ომები აქვთ გააღებული ხაზართა წინააღმდეგ და თქვენი აზრით, გაბედავდა აფსუების ერისთავი (არაბთა მორჩილი მხარე) სამეგრელოს (ასევე არაბთა მორჩილი მხარის) დასაპყრობად არაბთა დაუძინებელი მტრები - ხაზარები შემოეყვანა? ეს ხომ პირდაპირ ომის გამოცხადება იქნებოდა არაბთა ხალიფატისათვის.

ამ ამონაწერში ყურადსაღებია, რომ საქართველოს დასავლეთი ლიხის ქედამდე (ე.ი. იმერეთიც) VIII საუკუნის მეორე ნახევარშიც ჩვენი ისტორიის მწვალებელთათვის სამეგრელოა, მიუხედავად არჩილებისა და ჭუანჭერებისა. ასევე სიტყვა „წული“ მეგრულ-ქანურია წარმოშობისა და აქედანაა გვარები წულეისკირი, წულაძე, წულუკიძე.

რაც შეეხება სახელწოდება „აფხაზს“, იგი გახლავთ გადაკეთებული ვა-
რიანტი სიტყვისა „აბხაზი“, ვინაიდან ორი თანხმოვნით: „ბბ“, ქართული ენა
სიტყვებს ვერ გამოთქვამს, იგი შეეკვალა მისთვის ჩვეული ჰარმონიული
წყვილით - „ფბ“ (ფხოვი, ფხა, ფხანა, ფხაკანი...). ქართულ ენაში ორი თან-
ხმოვნით „ბბ“-ით გამოთქმული სახელწოდება „აბხაზი“ ერთადერთი სიტყვაა.

ჰაიკი ისტორიკოსის იოანე კათალიკოზის მიერ სახელწოდებების „აბხაზის“
და „მეგრელის“ გაიგივება არის ისტორიული ქეშმარიტება, ვინაიდან სახელ-
წოდება „აბხა“, რომლისგანაც სახელწოდება „არმაზის“ მომსგავსებით, გავ-
ლენით შეიქმნა სახელწოდება „აბხაზი“, არაბაბმა შემოიტანეს საქართველოში
და ეს სახელწოდება მე-18 საუკუნემდე არასოდეს გულისხმობდა აფსუსს,
არამედ ის იყო სინონიმი სახელწოდებისა „მეგრელი“.

ჩვენ ვიცით „რომის პაპის წერილებიდან“, რომ 1460 წელსაც აფსუეთს
(აბასგიას), რომელიც ნომინალურად მაინც სამეგრელოს მორჩილი მხარე იყო,
ბედიან სამეგრელოსა და აფსუეთის მეფე, ბაგრატ დასავლეთ იბერიისა და
იმერეთის გაერთიანებული სამეფოს მეფე, მამია გურიის ერისთავი, ფაბია
ანგოსიის მთავარი და უცხოელი ელჩები ამ მხარეს ევროპელთათვის ნაცნობი
სახელწოდებით Abasiac (აბა-სიაც)-თი მოიხსენიებენ და არა Abkazia (აბკაზია)
ან Abcazia (აბკაზია)-თი და რომელი სახელწოდებებიც ამ მხარეში (აბასგიაში)
გაჩნდა გვიან, როგორც აბხაზეთის (სამეგრელოს) სამეფოს შემადგენელი
ტერიტორია.

(ქს.ე.6.538) „მედინა - (სრული არაბული სახელწოდება - მადინათ რასულ
ალ-ლაჰ-ალაჰის მოციქულის ქალაქი. ან მადინათ. ალ-ნაბი - წინასწარ-
მეტყველის ქალაქი). ქალაქი არაბეთის ჩრდ.-დას. ნაწილში“.

(Б.С.Э.1.41) "Абха - город на ю.з. Саудовской Аравии, админис-
тративный центр провинции Асир, около 25 тысяч жителей. Узел
караванных дорог, центр сельско-хозяйственного района (пше-
ница, сорго, финики, кофе, рис, животноводство).

აი ამ საულის არაბეთიდან, სადაც მდებარეობს ქალაქი „აბხა“, წამოსულმა
არაბებმა, რომლებიც 654 წლიდან დამკვიდრდნენ თბილისში, შემოიტანეს
სახელწოდება „აბხა“. არაბთა შემოსვლის დროს იბერიის დასავლეთი მხარე,
მტკვრის მარცხენა მხარე არაგვამდე შედიოდა სამეგრელოს სამეფოს შემად-
გენლობაში და არაბებმა „აბხა“ ამ სამეგრელო-იბერია-აფსუეთის გაერ-
თიანებულ სამეფოს უწოდეს. შემდგომ ეს სახელწოდება „არმაზის“ გავლენით
ჩამოყალიბდა როგორც „აბხაზი“. ქართულად ამ არაბული ქალაქის სახელი
გამოითქმის როგორც „აბჰა“, მაგრამ ქართულმა ენამ შეიძლება ეს სახელ-
წოდება გამოთქვას გაქირვებით, მხოლოდ ვერ იხმარს. ქართული ენისათვის
თანხმოვნების „ბბ“-სა და „ჰჰ“-ს შეერთება წარმოუდგენელია, ამდენად ქარ-
თულმაც ეს სახელწოდება „აბჰა“ რუსულის მსგავსად გამოთქვა „აბხა“.

აქედან წარმომდგარი სახელწოდება "აბზახეთი" XIV საუკუნეშიც იხსენიება, თუმცა ქართულმა ენამ ასევე არაპარმონიული წყვილი "ბზ" ვერ იგუა (ამ წყვილით ქართველებს სიტყვა არ გაგვაჩნია) და იგი შესცვალდა: მისთვის ჩვეული "ფზ" -ით - აფზაზი. ამრიგად აბჰაზი - აფზაზი.

(ი.გ. I.300) "სპარსეთის მეფეს ჰორმიზდს მისი სარდალი ბაჰრამ ჩუბინი აუჩანყდა და თითონ უნდოდა გამეფება, მაგრამ იმედი გაუტრუვდა. დიდებულებმა რომელთაც მეფე სძულდათ, ისარგებლეს ამ შემთხვევით, დაიქირეს ჰორმიზდი და თუმცა თვალები დასთხარეს, მაგრამ მეფედ მაინც აჩანყებული სარდალი კი არ გამოაცხადეს, არამედ ჰორმიზდის შვილი ხოსრო II. ბაჰრამმა ხოსრო, რასაკვირველია, მეფედ არ სცნო და მის წინააღმდეგ გაილაშქრა. ხოსრო II-მ ჯარის გარშემოყრა ვერ მოასწრო და, უმწეოდ დარჩენილი ქ. ანტიოქიაში გაიქცა და ბიზანტიის კეისარს შეეფარა. მავრიკე კეისარმა შეიწყნარა იგი და თავისი მხედრობა მეშველად მისცა, რომლის დახმარებითაც ხოსრო II-მ სამეფო ტახტი დაიბრუნა. ამ დახმარების სპაძლობლად ხოსრო II-მ, სომეხ ისტორიკოსის სებეოსის სიტყვით, იბერიის მომეტებული ნაწილი ქ. თბილისამდე მავრიკე კეისარს გადასცა. ეს უნდა მომხდარიყო, მაშასადამე 591 წელს და ამ დათმობის წყალობით იბერია კვლავ ორად გაიყო, ამასთანავე იბერიის დასავლეთი ნაწილი ქ. თბილისამდე ბიზანტიის კეისარის ხელში გადასულა, ხოლო აღმოსავლეთი ნაწილი ისევ სპარსთა ბატონებს შერჩენიათ.

მეფე ხოსრომ ამას გარდა თავის სამეფოში ქრისტიანობის თავისუფლება გამოაცხადა. მხოლოდ მაზდეანობის მიმდევართ ნება არ ჰქონდათ ქრისტიანობა მიეღოთ.

ბიზანტიელებისათვის იბერიის დასავლეთი ნაწილის დათმობა ფაქტიურად ამ ტერიტორიის სამეგრელოს სამეფოს გამგებლობაში გადაცემას უდრიდა. ბიზანტიის იმპერიის პოზიციები საქართველოს აღმოსავლეთით განამტკიცა ჰერაკლე კეისარის ლაშქრობამ კავკასიაში. ხოსრო II-მ 640 წ. ბერძნებს ომი აუტეხა. 606-7 წ. კეისარის ჯარი კარინიდანაც განდევნა. მოსე კალაქანტუელის მოწმობით სამეგრელოს გზით (ტრაპიზონიდან) 614 წელს ჰერაკლე შემოვიდა არმენიაში და მრავალი სოფელი და ქალაქი აიღო. ჰერაკლეს მეგრელები, აფსუები და იბერიელთა ნაწილი (დასავლეთი იბერია) მიმხრობია, იბერიის მეორე ნაწილი (აღმოსავლეთ იბერია) სპარსელების ერთგული ყოფილა (თბილისითურთ).

(ი.გ. I.306) "ჰერაკლე კეისარის გამარჯვების შემდეგ, აღმოსავლეთი საქართველო ისევ ბიზანტიის ხელში გადავიდა... ჰერაკლე მეფემ თავის ლაშქრობას სპარსთა წინააღმდეგ სარწმუნოებრივი ხასიათი მისცა : კეისარი წარმართთა წინააღმდეგ მებრძოლ ქრისტიან მხედარ ხელმწიფედ გამოვიდა და ესეც შესცქეროდნენ მას ბევრგან სპარსთა ბატონობით შვიწროებული ქრისტიანნი".

ეს პერიოდი გახლავთ დასაწყისი ქართველთა (კოლხთა) ერთობის ოქროს ხანისა. ათვლის წერტილად შეიძლება 591 წელი ჩაითვალოს, როდესაც იბერიის დასავლეთი ნაწილი შეუერთდა ბიზანტიის იმპერიას. ქართველთა (კოლხთა) გაერთიანება ერთიან პოლიტიკურ და ქრისტიანულ სივრცეში, დაავირვინა პერაკლე კეისარმა. არაბებთან ბრძოლებში მარცხდება სპარსეთი, რომელსაც ტრადიციულად პრეტენზიები გააჩნია საქართველოს მიმართ და დიდი ხნით ტოვებს მსოფლიო არენას, როგორც სერიოზული სახელმწიფოებრივი ძალა. არაბებს არ გააჩნიათ სურვილი საქართველოს გაარაბებისა და ქრისტიანულ რელიგიას პატივს სცემენ, დაკავებულნი არიან ხარკის აკრეფითა და ჩრდილოეთ საზღვრების დაცვით. არავინ არ უნდა გავვიგოს თითქოს იმას ვამტკიცებდეთ, რომ არაბები კავკასიაში საქართველოს ასაშენებლად გამოემართნენ, იყო რასაკვირველია აჯანყებებიც და სისხლისღვრაც, მაგრამ მთლიანობაში ეს არის მაგალითი ორი ქვეყნის სასოცოცხლო ინტერესების თანხვედრისა.

იბერია, ბიზანტიის იმპერიაში შესვლის შემდგომ კარგავს თავის პოლიტიკურ დამოუკიდებლობას (ბევრად ადრე იბერიაში მეფობა სპარსელებმა გააუქმეს) და ხდება სამეგრელოს სამეფოს შემადგენელი ნაწილი. ბიზანტიელები იბერიაში მეგრელ (ქართველ) დიდებულებს ნიშნავდნენ, რომლებიც ქრისტიანები გახლდნენ და იცნობდნენ, აღზრდილნი იყვნენ ბიზანტიური კანონმდებლობით. კლარჯეთის დიდებულები გახლავთ სტეფანოზ პატრიკიოსი, დემეტრე ჰპატოსი, ადარნასე ჰპატოსი. არ შეგაკრთოთ იმან, რომ ჯვრის მონასტრის წარწერაში, ბარელიეფზე სტეფანოზი „ქართლის“ პატრიკიოსადაა მოხსენებული. თუ კარგად დააკვირდებით უნდა მიხვდეთ, რომ ეს წარწერა და ჯვრის მონასტრის სხვა წარწერებიც ბევრად გვიანაა აღბეჭდილი ამ დიდებული ტაძრის კედლებზე. კლარჯ დიდებულთა იბერიის ერისთავებად დანიშვნის ტრადიცია გრძელდება არაბების დროსაც. სტეფანოზ IV და აშოტ I დიდი. კლარჯ დიდებულთა აღზევება განპირობებულია იმით, რომ აქ, კლარჯეთშია შექმნილი ქართული ენა, ქართული დამწერლობა და რომელთა საშუალებითაც უნდა განიერცოს და განმტკიცდეს ქრისტიანული რწმენა სრულიად საქართველოში.

ჩვენს მოსაზრებას ეთანხმება ნაყალბევი სუმბატ დავითის-ძის „ცხოვრება და უწყებაში“ შემონახული ცნობა: (ი.ჭ. VIII.197) „რომ გურამ კურაპალატის დროს ჯვარის ეკლესიის აშენებაში მონაწილეობა მიუღიათ გუარამის შვილს სტეფანოზს და მის ძმას დემეტრეს, სტეფანოზის შვილს ადარნასეს და მის ძეს სტეფანოზს, რომელსაც ჯვრის ეკლესია დაუსრულებია. ამ ცნობების სიმართლეს ამ ეკლესიის კედლებზე შენახული სტეფანოზის, დემეტრეს, ადარნასეს და სტეფანეს გამოქანდაკებული სურათები და წარწერები ამტკიცებენ“. ეს გუარამი სუმბატ დავითის-ძის მიხედვით მიჩნეულია ქართველ ბაგრატიონთა მამამთავრად, რაც იმას ნიშნავს, რომ იგი კლარჯი დიდებულია და ასევე

მართლდება ჩვენი მეორე მოსაზრებაც, რომ ბიზანტიური სკოლის ქართულში არქიტექტურაც აქედან, კლარჯეთიდან განივრცო სრულიად საქართველოში.

რასაკვირველია ლაზიკამ და იბერიამ ქრისტიანობა IV საუკუნეში მიიღეს. იმპერიასთან ერთად მიიღეს, მხოლოდ მაშინ ქრისტიანობა შემოვიდა ბერძნული ენით. ქრისტიანული რწმენა ქართული ენითა და დამწერლობით საქართველოში განავრცეს ოპიზელმა მამებმა: იოსანე ზედაზნელმა, დავით გარეჯელმა, აბიბოს ნეკრესელმა, შიო მღვიმელმა, ისე წილქნელმა, ეზდერიოს სამთავნელმა, იოსებ ალავერდიელმა, ზენონ იყალთოელმა, ანტონ მარტყოფელმა და სხვებმა.

როცა ისმენ ზღაპარს ასურელ მამათა საქართველოში ქრისტიანული მოღვაწეობის შესახებ, უნდა გაგიჩნდეს კითხვა, რომ ამდენი ასურელი განმანათლებლის შექმნილ სკოლებს რაღაც მცირეოდენი კვალი მაინც უნდა დაემჩნიათ ასურული მეტყველებისა ქართულ ენაზე, რაც საერთოდ არ შეიძინევა. (ქ.ცხ.)-ის ავტორთა მიერ ასურელთა ჩამოსახლება ქართლში, მსგავსად ჰურიათა ჩამოსახლებისა (ქ.ცხ.)-ის ტყუების გრძელი ჭაქვის მორიგი რგოლებია. ამით უნდათ შექმნან ისტორიული გამართლება ასურელ მამათა საქართველოში მოღვაწეობისა და ასევე გამართლება ლეგენდისა ებრაელთა მიერ მცხეთაში უფლის კვართის ჩამოტანის შესახებ. სიმართლეს ბრძანებდა კ.კეკელიძე:

(ი.გ.1.394) "კ.კეკელიძის სიტყვით "ასურელი მამები არ ყოფილან სვიმეონის მოწაფენი და არც მისი გამოგზავნილნი ჩვენში... ჩვენ გვგონია, რომ ისინი ნამდვილად "ასურელნიც" არ ყოფილან, არამედ პირწავარდნილი ქართველნი"-ო."

591 წელს ორად გაყოფილი იბერია ჰერაკლე კეისრის ლაშქრობისას ასევე ორადაა გაყოფილი, დასავლეთი მხარე ჰერაკლეს, მეგრელების და აფსუების გვერდითაა და აღმოსავლეთ იბერია კი სპარსთა მხარეს იბრძვის. არაბების დროს იბერია უკვე სამად განაწილებული მოჩანს. არაბი სარდლის ჰაბიბ იბნ მასლამას "დაცვის სიგელი" შემდეგნაირად იწყება:

"სახელითა ალაჰისა მოწყალისა მწყალობლისათა ეს არს წიგნი ჰაბიბ იბნ მასლამასაგან თბილისის, არმაზის, მანგლისის მოსახლეობისადმი მათი პიროვნების, ტაძრების, მონასტრების, ლოცვის და რელიგიის გარანტიის პირობით".

ე.ი. არაბი სარდალი თავდაპირველად ხელშეკრულებას მტკვრის მარჯვენა მხარის იბერიასთან სდებს (თბილისი მაშინ მტკვრის მარჯვენა მხარეს წარმოადგენდა მხოლოდ). მდინარე არაგვი რომ სამეგრელოს სამეფოს საზღვარი გახლდათ გარკვეული პერიოდის მანძილზე, მტკიცდება თავად მდინარის სახელწოდებით "არაგვი". მეგრულად რაგვა, რაგუა ნიშნავს ღობვას, ღობეს ანუ საზღვარს. ეს სახელწოდება გამოიყენება სამეგრელოშიც: ორაგვე - სოფ.

ლანჩუთის რ-ნში, ორაგეთი - სოფ. ხონის რ-ნში, ორაგვის - მდ.ლანჩუთის რ-ნში.

საქართველო
საქართველო
საქართველო

სახელწოდება "მცხეთა" წარმოქმნილია მეგრული ენისათვის მახასიათებელი პარმონიული წყვილიდან "ცხ"-დან. პარმონიული წყვილით "ცხ"-დან შემდგარ სიტყვებს ჩვენ მეგრული ენის მიმოხილვისას გავეცნობით, ამჟერად კი ავლნიშნოთ, რომ ქალაქები მ-ცხ-ეთა, ცხ-უში, ცხ-ინვალი, სამ-ცხ-ე სამეგრელოს სამეფოს ქალაქები გახლდათ.

(ი.გ. I.317) "თბილისი პირველად თეოფანე ბიზანტიელს (VI ს.) აქვს მოხსენებული "ტიფილის"-ი. ამავე ფორმით იხსენებს მას ჟამთააღმწერელი თეოფანე "ჰერაკლე კეისრის ლაშქრობის აღწერილობაში". ს.მაკალათიას წიგნში მე-17 გვერდზე გამოსახულია ჰ.კიპერტის რუკა, სადაც თბილისს ეწოდება "ტიბილის"-ი. მსგავსი სახელწოდებისაა დუნაის ერთერთი. შემადგენელი მდინარე:

Тибис - Тибис (приток р.Истр)

ძველი სახელწოდება თბილისისა - ტიბისი უკიდობა აიხსნას მეგრული ენით, "ტიბუ" მეგრულად ნიშნავს თბილს. თბილისის სახელი დროთა განმავლობაში განიცდიდა ცვლილებებს - ტიბილისი-ტიფილისი-ტფილისი-თბილისი. ანალოგიური მაგალითია თავად სამარგალოში, მარგვეთში: წყალ-ტუბო-წყალ-ტიბი = წყალ-თბილი.

სახელწოდება მდინარისა "მტკვარი" მეგრული წარმოშობისაა და ჩვენს გარდა მტკვარს ყველანი ძველ უმეგრულ სახელს "კურ"-ას უწოდებენ.

(ინგოროყვა 172) "ტკვაჭა - ტკვარჩელი. ტკვაჭა ეწოდებოდა სოფელს მდინარე კოდორის ზონაში, ფანავის ქედის სამხრეთ კალთებზე (იხ. არქანჯელო ლამბერტის რუკა). "ტკვა-ჭა" ორნაწილადი სიტყვაა. ტკვა მეგრულად ნიშნავს კიბეს; ჭა ნიშნავს ხეს. "ტკვა-ჭა" სიტყვა-სიტყვით: კიბე-ხე; ასე ეწოდება ხის ერთიანი მორისაგან გამოთილ კიბეს.

იგივე ფუძე-სიტყვა "ტკვა" = "კიბე" ჩვენ გვაქვს შუა-სოფლის მხარის მეორე გეოგრაფიულ სახელშიაც: ტკვარჩელი ("ტკვა-რჩელი" ასევე ორნაწილადი სიტყვაა, ნიშნავს: დაფენილი კიბე). აღსანიშნავია, რომ სახელწოდება "კიბე", როგორც სახელი გეოგრაფიული პუნქტისა, სხვაგანაც გვხვდება საქართველოში (კიბე - სახელი სოფლისა აჭარაში, ბათუმის რაიონში; კიბულა - სახელი სოფლისა იმერეთში, ქუთაისის ზონაში)".

მ-ტკვა-რს თუ ღინების საწინააღმდეგოდ ავეყვებით კიბესავით მაღლა, მთებში აგიყვანთ.

მცხეთასთან არაგვის ზეობაშია სოფ. ნატანტარი, რომელსაც ადრე ფურცელი ერქვა. ამ სახელწოდებაში ქალაქის ფურცელი არ იგულისხმება. "ფურცელი" სამეგრელოში ეწოდება ფოთოლს, ე.ი. "ფურცელი" =

“ფოთლიანი”. ქართლსა და კახეთში სიტყვა “ფურცელი” დღეს ფოთლის/ მნიშვნელობით არ იხმარება, მაგრამ გაიხსენეთ სიმღერა “ზამთარია”. საქართველო
საზოგადოებრივი

“ზამთარი ვარდსა დააქცნობს,
ფურცელი ჩამოსცივიაო”.

ასევე არაგვის ხეობაშია სოფ. “ქოპორტი” და “ქყორპორტი” მეგრულად ფიწალს ნიშნავს.

თმის მისაზღვედრად, რომ საბელწოდება “წიწამური” მეგრული წარმოშობისაა, ავხსნათ მნიშვნელობა სიტყვისა თხირამური = თხილამური. მეგრულად თხილს ეწოდება თხირი, ხოლო მურს ნიშნავს მოდის, ე.ი. თხილით მოდის. თხილამურები თხილის ხისაგან კეთდებოდა, ვინაიდან მეგრული თხირამურები მრგვალი ფორმისა გახლდათ და თხილი გამოირჩევა თავისი დრეკადობით. ასეთ თხილამურებს ხმარობდნენ როგორც ზამთარში თოვლში სასიარულოდ, ასევე ქაობიანი ადგილებში სასიარულოდაც. “წიწა” მეგრულად ნიშნავს წვრილ ქვას (აქედან უნდა იყოს სიტყვა “წიდა”) და წიწამური გამოდის, რომ წიწამურში რომელიღაც ფერდობიდან წვრილი ქვები ჩამოიყრებოდა ანდა მიწის დამუშავებისას მრავალი წვრილი ქვა ამოდიოდა.

სამეგრელოს მდინარეთა ბერძნული საბელწოდებების (რეონი, ჰიპოსი, გლავკოსი) მსგავსად საბელწოდება ქართლის მდინარისა “ქსანი” ასევე ბერძნული წარმოშობისაა (ქსანი მთავარი მდინარე გახლდათ ლიკიისა).

ზედა-ზენი ასევე მეგრულ-ქანური წარმოშობის სიტყვაა.

(ინვოროყვა 210) “მდინარე ოფის წყალის სათავეებშია ჰუნქტი ხალდი-ზენი (=ზენა ხალდი, ზემო ხალდი); ოფის წყალის ზემო შემდინარეს ეწოდება ზალდი-ზენის ხევი; მთებს ამ მდინარის სათავეებთან ეწოდება ხალდი-ზენის მთები”.

ე.ი.ზედაზენის თავდაპირველი საბელწოდება იქნებოდა ზენი=ზემო, ამ მეგრულ-ქანური სიტყვის მნიშვნელობის დავიწყების შემდგომ დაემატა იგივე აზრის მატარებელი უკვე ქართული სიტყვა ზედა და გახდა ზედაზენი გამოდის ზედაზედა.

საბელწოდება “ლიაზვი” -ს მნიშვნელობა უნდა მოიძებნოს მეგრულ ენაში : (ინვოროყვა 154) “ლიაში, ლიაში - ნავთსადგური მძიმეთის ხეობის დასავლეთით. მდინარე კვედფესთას შესართავთან, ცნობილი იყო საბელწოდებით - ლიაში, ლიაში.

ფუძე-სიტყვაა ლია ანუ ლია (ბოლოკიდური “-ში” ზანური სუფიქსია).

ძველქართულად სიტყვა ლია, რომლის პირველადი ამოსავალი ფორმაა ლაია (ლა-ია), ნიშნავს იმასვე, რასაც ძველ-ქართული სიტყვა ლამი (ლა-ამ-ი) : საფლობი ტალახი, მდინარის მიერ დატოვებული შლამი (ИЛ.ТИНА).

ბოლოკიდური ფორმანტი “-ია” სიტყვაში ლაია (საიდანაც შემდეგ მიღებულია ლია) და ბოლოკიდური ფორმანტი “-ამ-ი” სიტყვაში ლამი (ლა-

ამ-ი) - იდენტურია. ფორმანტი "-ია ნიშნავს იმასვე, რასაც "-იანი"; ასევე ფორმანტი "-ამ-ი" აგრეთვე ნიშნავს "-იანი" (ასეა ეს ამქამად მეგრულში და ასევე ყოფილა იგი ძველად ზოგად-ქართულშიაც).

რაც შეეხება სიტყვის ძირს, რაც წარმოდგენილია ამ სიტყვებში ლა-ია (||ლია) და ლა-ამ-ი (||ლამი), იგივე ძირი ჩვენ გვაქვს მრავლობითი რიცხვის დეტერმინანტის დართვით სიტყვაში ლაფი. (ფუძის დეტერმინანტი "-ფი" მრავლობითი რიცხვის ნიშნის სახეობაა; შეადარეთ მეგრულში მრავლობითი რიცხვის ფორმანტში: "-ფ-" = "-ბ-").

ამრიგად ლია//ლაია (ლა-ია) და ლამი (ლა-ამ-ი) სიტყვა-სტყვივით ნიშნავს : ლაფ-იანი.

ეს სახელწოდება დარქმევია ამ პუნქტს, რომელიც მდინარის შესართავთან მდებარეობს იმის გამო, რომ მდინარის სანაპიროები აქ ლიას ანუ ლამს წარმოადგენს.

აღსანიშნავია, რომ გეოგრაფიული სახელწოდებანი ნაწარმოები იმავე სიტყვებიდან ლია, ლამი, ჩვენ სხვაგანაც გვაქვს საქართველოში : ლია (სოფელი ოდიშში, ზუგდიდის რაიონში); ლამი (სოფელი ქართლში, მცხეთის რაიონში); ლამის-ყანა (სოფელი ქართლში, კასპის რაიონში); ლამიანი (სოფელი ყოფილ არტანუხის ოლქში).

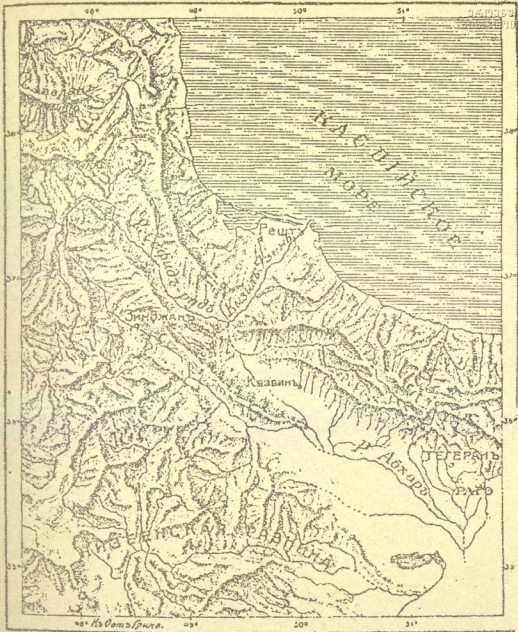
ირაკვეა ამასთან, რომ ლაია (ლია) ყოფილა ძველი სახელწოდება ტუაფსისა.

"ლია"-დან წარმოქმნილ სახელწოდებებს უნდა დაემატოს "ლია-ხვი", "ხვი"-ს აქ შეიძლება აქვს "უ-ხვი"-ს მნიშვნელობა და მაშინ გამოდის უხვი-ლამი, ბევრი-ლამი.

კოლხური ტოპონიმის მოძიება გავაგრძელოთ შემდგომ ქვეთავში "კოლხური ტოპონიმია". ამჯერად განვაგრძოთ სახელწოდება "აბხა"-ს მნიშვნელობის მოძიება.

ქალაქ აბხას ცხოვრების შინაარსს თუ ჩაუკვირდებით, ეს დახასიათება ქ.აბხასი ზუსტი მახასიათებელია ქ.მცხეთისა. სახელწოდება "აბხა" უნდა ნიშნავდეს საქარავნო, სავაჭრო გზას, რომელიც წყლის გასწვრივ მიემართება ან საქარავნო გზის, წყლის პირას მდებარე ქალაქს, ქვეყანას. სამეგრელოსა და იბერიაში გადიოდა იმ დროისათვის მნიშვნელოვანი საქარავნო, სავაჭრო გზა და ეს გზა მიჰყვებოდა წყლის პირს. ეს გზა ფოთიდან იწყებოდა და რიონის გაყოლებით ნავებით შორაპნამდე ამოდიოდა. ლიხის ქედის გადალახვის შემდგომ კვლავ ნავებით ეშვებოდნენ მცხეთამდე, თბილისამდე და აქედან კასპიის ზღვამდე. ამის გამო უნდა ეწოდებინათ საუდიის არაბეთიდან წამოსულ არაბებს სამეგრელოსა და დასავლეთ იბერიის გაერთიანებულ სამეფოსათვის "აბხა" ანუ წყლის გასწვრივ საქარავნო, სავაჭრო გზის მქონე ქვეყანა. ვინაიდან არაბების შემოსვლის დროს სამეგრელოს სამეფოს საზღვარი აღმოსავლეთით

16.01.1920
27.01.1920

1729

მცხეთამდე, არაგვამდე აღწევდა არმაზის გვერდით, სახელწოდება აბზა დაბოლოვდა მსგავსად სპარსული სახელწოდებებისა არმა-ზი - აბვა-ზი - მალხა-ზი - ფარვი-ზი - აბზა-ზი.

ჩვენს მტკიცებას, რომ არაბული სიტყვა „აბზა“ („აბზა“) წყლის ცნებასთან არის კავშირში, ადასტურებს ელიზბე რეკლიუს 1905 წ. ს.პეტერბურგში გამოცემული მრავალტომეულის „Человек и Земля“-ს პირველი ტომის 367 გვერდზე მოცემული სპარსეთის რუკა, რომელშიც ქ.თეირანის სამხრეთით გამოსახულ მდინარეს ეწოდება: „Анхар“. ჩვენ უნდა გვახსოვდეს, რომ არაბულ ენას უძლიერესი გავლენა გააჩნია სპარსული ენის ჩამოყალიბებაში.

ჩვენი წარმოდგენა საქართველოს აღმოსავლეთის VII-VIII საუკუნეებში ტერიტორიული დანაწილების შესახებ შემდეგნაირად უნდა შევაჭროთ. იბერია გაყოფილია სამად : მტკვრის მარცხენა მხარე არაგვამდე სამეგრელოს (აბზაზეთის) სამეფოს კუთვნილებაა, მტკვრის მარცხენა მხარე არაგვიდან ალბანეთამდე წინარებს (კახელებს) ეკუთვნით, მტკვრის მარჯვენა მხარე ქართველთა სამეფოს შემადგენელი ნაწილია, ე.ი. განაგებენ კლარჯი დიდებულები.

(ი.გ.ქ.ე.ი.1430) „VII ს. სომეხ გეოგრაფის სიტყვით: გუგარქი ქართველებს ეკუთვნოდა “გუგარქი უტის მახლობლად დევს და ცხრა ხეობას შეიცავს, რომელნიც ქართველებს უჭირავთ: ძოროფორი, კოლფისხევი, ტაშირი, თრიალეთი, კანგარი, არტანი, ჯავახეთი და კლარჯეთი“.

ეს შემოსაზღვრული ტერიტორია ზუსტად გამოსახავს ჩვენს მიერ ქართველთა (გეორგიანელთა, კლარჯეთის სახლის) სამეფოს კუთვნილ ტერიტორიას. უნდა აღვიქვათ, რომ VII საუკუნისათვის მხოლოდ ამ მხარეს ეწოდება საქართველო (გეორგია, გოგარენე, გუგარქი). არაბებიც თავდაპირველად ხელშეკრულებას მტკვრის მარჯვენა სანაპიროსთან მაცხოვრებელ გურზებთან (გურჯებთან, გეორგიანელებთან, ქართველებთან) დებენ ხელშეკრულებას (თბილისის, არმაზის, მანგლისის მოსახლეობასთან). აქედან კლარჯეთში დაბადებული მეგრელთა ლიტერატურული ენით - ქართული ენით ვრცელდება ქრისტიანული რწმენა შემდგომ დანარჩენ კოლხეთში. ამის გამოც მიჩნეული ოპიზა უპირველეს საფანედ და ბოლნისის, მანგლისის ტაძრები და ჯვრის მონასტერი უძველესი სალოცავებია ქართველთა სულიერებისა. ჩვენ უნდა გაგვახსენდეს “რომის პაპის წერილები“, სადაც ვკითხულობთ :

“ბაგრატი იბერთა, რომელნიც აწ ქართველებად იწოდებიან“.

ე.ი. აღმოსავლეთ სამეგრელოს (მომავალი იმერეთის) და დასავლეთ იბერიის (მომავალი ქართლის) მცხოვრებლებს ეხლა უკვე ქართველები ეწოდებოდათ (XV საუკუნეში 1460 წელს), ხოლო საქართველო კვლავ გუგარქის, გოგარენეს, გეორგიის დასავლეთ ნაწილს სამცხე-საათაბაგოს ეწოდება გამორჩეულად XV საუკუნეშიც. ამრიგად ნათლად იკვეთება: სამეგრელოსა და

დასავლეთ იბერიის (მომავალი ქართლის) გაერთიანებულ სამეფოს ეწოდებოდა /
“აბხაზეთი”.

(ი.გ. II.115) “მასული გვარწმუნებს მხოლოდ, რომ აფხაზები [აბხაზები] და ქართველები (გურზ.), ტფილისის დაპყრობითგან მოყოლებული ვიდრე ხალიფა მუტევაკილამდე (847-861), ტფილისის ამირას ხარაჯას აძლედნენო”.

ამრიგად აბხაზეთი სამეგრელოს ადრე, VII საუკუნის მეორე ნახევრიდან (645 წ. თბილისის დამორჩილების თარიღია) ეწოდა და არა (ქ.ცხ.)-ის ლეგენდის მიხედვით VIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან ე.ი. ვითომც აფსუთა მიერ სამეგრელოს დაპყრობიდან. ვაკეთებთ დასკვნას: არაბთათვის საქართველოს აღმოსავლეთი დასახლებულია აბხაზებით, გურზებით (გეორგიანელებით, ქართველებით) და წანარებით (კახელებით) VII-VIII საუკუნეებში.

IX საუკუნის დასაწყისისათვის არტანუჯელმა დიდებულმა აშოტ კუროპალატმა და მისმა სიძემ სამეგრელოს (აბხაზეთის) მეფემ თეოდოსიმ გაიყვეს წანარეთი, აღმოსავლეთ იბერია. აშოტ I დიდი ატარებდა როგორც ქართველთა, ასევე იბერთა კუროპალატის წოდებას. ბაგრატ II, რომელიც აფშილეთში, ბედიში განისვენებს და რომელმაც დააგვირგვინა კოლხთა გაერთიანება, ეწოდებოდა “ბაგრატ აბხაზთა მეფე და ქართველთა კუროპალატი”. ეს ტიტულატურა XIV საუკუნეშიც გრძელდება.

(ი.გ. III.180) “ბაგრატ V 1360 წ. გამეფებულა. მისი მეფედ კურთხვის წესი ქუთაისში შეუსრულებიათ, ალბათ ძველი წესის მიხედვით, რადგან როგორც ქართული, ისევე ტრაპიზონელი ისტორიკოსის ცნობების მიხედვით სრულებით უცილობელია, რომ ბაგრატი გაერთიანებული, სრულიადი საქართველოს მეფე იყო. მიხეილ პანარეტი 1367 წ. ცნობაში მას უკვე “ქართველთა და აბხაზთა” მეფეს უწოდებს, რაც მისგან ღიხთ-იმერეთისა და ამერეთისაგან სრული მფლობელობის მაუწყებელია.

მაინდელი საქართველოს სახელმწიფოს საზღვარი სამხრეთ-დასავლეთით მაკრიალის ხეობის იქით ყოფილა. პარზალი ტრაპიზონის საციხროს ხელში იყო, გონია და მაკრიალის ხეობა, აქარა, შავშეთი და კლარჯეთი - კი საქართველოს ეკუთვნოდა. ბათომი აქართველთა იმ დროს გურიელის საგამგეოში შედიოდა. ბაგრატ მეფის დროს მთელი მესხეთიც საქართველოს ეკუთვნოდა. ქ.ანისიც წინანდებურად საქართველოს ხელში იყო. ეს თემურ-ლენგის ისტორიკოსის შერეფადინ ალი-იეზდის ისტორიითაც მტკიცდება”.

ცდება ვახუშტი ბატონიშვილი როცა აცხადებს :

(მაკალათია, 87) “ვახუშტი ასე მოგვითხრობს “ხოლო დაჟდა ნარინ დავით მეფედ იმერთა (1259-1293). ამიერით იწოდა დავით და მას ქვემოთნი მეფედ იმერთა და არლა-რა-აფხაზთა” -ო”.

როგორც ვხედავთ 1367 წელსაც ძალაშია ტიტულატურა “მეფე აბზაზთა და ქართველთა”.

ჩვენ ვერ ვხედავთ ერთ სპილოს ხელა დეტალს, რომ თუნდაც ნატყუარა (ქ. ცხ.)-ის მიხედვით აფსუათა (აბასგის) მეფობა მთავრდება ბაგრატ III-ის გამეფებით (X საუკუნის მიწურულს), ხოლო XI-XIV საუკუნეების საქართველოს, რომელიც მოიცავს კავკასიის უდიდეს ნაწილს შინც, ეწოდება “აბზაზეთი” და ქართველ მეფეებს “აბზაზეთის მეფენი”. რატომ დაირქმევდა ასეთი ძლიერი ქვეყანა და მათი მეფენი აფსუათა (აბასგთა) სახელს, როდესაც მათი საკუთრება გახლდათ ისეთი მრავლისმეტყველი სახელწოდებები, როგორებიცაა კოლხეთი, ლაზიკე, მესხეთი, იბერია.

VII საუკუნეში არაბთა მიერ შემოტანილმა სახელწოდება აბზა, აბზაზის დამკვიდრება განაპირობა იმან, რომ იგი არ გამოხატავდა რომელიმე ტომს, არამედ აღმნიშვნელია წყლის გასწვრივ მიმდებარე საქარავნო-სავაქრო გზისა და არ იყო შემაფერხებელი მიზეზი კოლხურ ტომთა გასაერთიანებლად.

უნდა გვახსოვდეს პინგოროყვას შეგონება - აბზაზეთის სამეფოს შექმნის შემდგომ იწყება ეპოქა ქართული სახელმწიფოებრივი პოლიტიკის სრული და საბოლოო გამარჯვებისა.

აბზაზეთი და აფზაზეთი

ჩვენი წერილის მიზანი მიაგავს მზვერავთა გუნდის ამოცანას - შეისწავლოს მომავალი ბრძოლების ასპარეზი და ჩეროვნად შეაფასოს მოწინააღმდეგეთა შესაძლებლობები, თორემ ერთი წერილით წარმოუდგენელია საქართველოს (კოლხეთის) ისტორიის სრული ახალი აღქმა. აქედან გამომდინარე შეძლე-ისდაგვარად მოკლედ ჩამოვყალიბოთ ჩვენი შეხედულებები სამეგრელოს სამეფოსა და აბზაზეთის შესახებ.

იოანე კათალიკოსის მიერ სახელწოდებების “აბზაზი” და “მეგრელი”, “აბზაზეთისა” და “სამეგრელოს” ცნებათა გაიგივება იმის დასტურია, რომ აბზაზეთის სამეფოში გაერთიანებული ტომების მეთაური სამეგრელო გახლდათ. ამის ერთ-ერთი მტკიცება მ.პანარეტის ცნობაა, რომლის მიხედ-ითაც “საქართველოსა და აბზაზეთის” მეფის ბაგრატ V-ის 1360 წელს მეფედ კურთხევის წესი სამარგალოს, მარგველივის, მარგვეთის ქალაქ ქუთაისში შესრულდა და არა, ვთქვათ მცხეთაში.

საქართველოს საეკლესიო ცხოვრებაში სახელწოდება „აბხაზეთი“ საქართველოს დასავლეთის გაგებით, არსებობდა XVII საუკუნის ბოლომდე მაინც. გავიხსენოთ „რომის პაპის წერილებიდან“, რომ ქართველი ეპი და უცხოელი ელჩები აფსუებს აბასებს უწოდებენ და გავეცნოთ შემდეგ ცნობას:

(ინგოროყვა 263) „დასავლეთ საქართველოს (აფხაზეთის) კათალიკოზის მაქსიმეს წერილში, რომელიც მიწერილია რუსეთის მეფის ალექსი მიხეილის ძისადმი (1646 წლის 1 იანვრის თარიღით), მოთხრობილია რომ მან, აფხაზეთის კათალიკოზმა, ჩამოიყვანა ლაზიიდან, ოფის ღრმისმშობლის სახელობის მონასტრიდან (რომელიც ჭერ კიდევ მოშლილი არ ყოფილა) მონაზონი გერმანე და აკურთხა იგი ლაზიის მიტროპოლიტად „ოფისა და ალანეთის მიტროპოლიტის“ ტიტულით („...оставив есьми по закону ко святой митрополии Хоопейском (=ჰოფისა, ოფისა) и Алапейском“).

საქართველოს ეკლესიის მიერ ლაზეთის იერარქად დადგენილს ამ პირს შემდეგ განუცდია დევნა ოსმალთაგან. ოსმალეთის ხელისუფალს სეფერ ფაშას დაუპატიმრებია ლაზეთის მიტროპოლიტი გერმანე იმ მიზეზის გამო, რომ მან ქრისტიანობაში მოაქციაო „თურქის“ (მუსულმანის ოჯახი. საქართველოს ეკლესიამ და მეფე-მთავრებმა მიიღეს ზომები დატყვევებული ლაზიის მიტროპოლიტის გასათავისუფლებლად. ოთხი თვის პატიმრობის შემდეგ ლაზიის მიტროპოლიტი გამოხსნილ იქმნა და იგი ჩამოვიდა იმერეთში აფხაზეთის კათალიკოზთან.

ამის შემდეგ ლაზიის მიტროპოლიტი გერმანე, აფხაზეთის კათალიკოზის მაქსიმეს წერილით, რომელიც მიმართული იყო რუსეთის მეფისადმი, გაემზავრება რუსეთში 1646 წელს და მოსკოვში წარუდგება რუსეთის მეფეს ალექსი მიხეილის-ძეს.

აღსანიშნავია, რომ ყველა დოკუმენტში, რომლებიც ეხება ლაზეთის მიტროპოლიტს და მის მგზავრობას რუსეთში, ყოველთვის საგანგებოდ აღნიშნულია, რომ ჭვეყანა, საიდანაც იგი არის, ე.ი. ლაზია, ეს არის საქართველო „საქარველოს ძველი ჭვეყანა“ („Грузинская земля“, „старая Грузинская земля“, „старая Грузия“, „Иверская земля“).

ჩვენი კვლევისათვის ეს ცნობა მრავალმხრივ მნიშვნელოვანია:

1. საქართველო თურქეთსა და ირანს შორის გაყოფილია აღმოსავლეთად და დასავლეთად. თავად საქართველოს დასავლეთი შედგება აბასიის, ოდიშის, გურიის სამთავროებისაგან და იმერეთის სამეფოსაგან. საქართველოს დასავლეთის ეკლესიურად გამაერთიანებელი კათოლიკოსი, ცენტრით იმერეთში (ქუთაისში), თავისთავს აბხაზეთის (საქართველოს დასავლეთის) კათოლიკოსს უწოდებს და აბხაზეთის (საქართველოს დასავლეთის) ეკლესია ცხოვრობს

თავისი ქართული (აბხაზური) სახელმწიფოებრივი ინტერესებიდან გამომდინარე.

2. ვახტანგ V-ის მეფობამდე დიდი ხნით ადრე ქართველები რუსეთის პერიას თვლიან ქრისტიანული სამყაროს მფარველად, მესამე რომად და მოსკოვში ეძებენ სამართალს.

3. თუ ქართლის სამეფო კარის მიერ შექმნილი (ქ.ცხ.) არ არის დაინტერესებული ლაზიკის ბედით, საქართველოს დასავლეთი (აბხაზეთი) რუსეთის იმპერიისაგან თხოულობს შველას ლაზიკის გამოსახსნელად თურქთა ბატონობისაგან, როგორც ერთიანი საქართველოს უძველესი და განუყოფელი ნაწილისა.

4. აბხაზეთის კათალიკოსი თავისთავს უფლებამოსილად თვლის, რათა აკურთხოს მონაზონი გერმანე ლაზიის მიტროპოლიტად "ოფისა და ალანეთის მიტროპოლიტის" ტიტულრთ.

5. (ინგოროყვა 262) "ოფის ღმრთისმშობლის სახელობის ტაძარი, მე-17 საუკუნის რუსულ წყაროებში (რომელიც ეხება ლაზიის მიტროპოლიტის გერმანეს მგზავრობას რუსეთში) მოიხსენიება როგორც მდებარე "ძველ საქართველოში" ("в старой грузинской земле"... დასაბუთებულ რუსულ წყაროში... ოფის ტაძრის დაარსება მიეკუთვნება ნინოს ქართველთა განმანათლებელს - "строила святая Ирина (sc. Пина), ею же Иверская земля приведена во святое крещение"... ეს გადმოცემა მაჩვენებელია ადგილობრივი ლაზური საქრისტიანო ტრადიციების ერთიანობისა ზოგად ქართულ ტრადიციებთან".

საგულისხმოა ქუთაისში (გელათში) აბხაზეთის კათალიკოსის რეზიდენციის გადმოტანის ისტორია :

(ქ.ს.ე.231) "აფხაზეთის საკათალიკოსო, დასავლეთ საქართველოს საკათალიკოსო, მის დაარსებას ზოგი მკვლევარი VIII ს. ზოგი კი X ს. II ნახევარს მიაკუთვნებს. აფხაზეთის საკათალიკოსო განასახიერებდა ქართულ ეროვნულ და ცენტრალიზებულ ეკლესიას, რომლის პოლიტიკურ საფუძველს ქართული სახელმწიფო - "აფხაზეთის სამეფო" (დასავლეთ საქართველო) წარმოადგენდა. აფხაზეთის საკათალიკოსომ შეცვალა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს დაქვემდებარებული ლაზიკის სამიტროპოლიტო და აბაზგიის საარქიეპისკოპოსო ეპარქიები. აფხაზეთის კათალიკოსის საკათედრო ტაძარი, რომელიც ანდრია მოციქულის საყდრად იწოდებოდა, ბიკვინთაში იყო. აფხაზ კათალიკოსს "ბიკვინთის კათალიკოსსაც" უწოდებდნენ. იერარქიულად იგი საქართველოს კათალიკოსს ექვემდებარებოდა. XV საუკუნიდან, საქართველოს პოლიტიკური დაშლის შემდეგ, აფხაზეთის საკათალიკოსო გახდა და მისი მეთაური "აფხაზეთის კათალიკოს-პატრიარქად" იწოდებოდა. მისი იურისდიქცია ვრცელდებოდა იმერეთის სამეფოზე, გურიის, ოდიშის, აფხაზეთის

(აბასგების) სამთავროებზე. დასავლეთით და ჩრდილოეთით ბევრად სცილ-
ებოდა ქართველთა პოლიტიკურ საზღვრებს. XVI ს. II ნახევარში, კათალიკოს
ევდემონ ჩხეტიძის (გადაკეთებული ჩხეტია) (1558-1578) დროს, აფხაზეთის
საკათალიკოსოს რეზიდენცია ბიჭვინთიდან გელათში გადაიტანეს, რაც
გამოწვეული იყო ქვეყნის საშინაო და საგარეო მდგომარეობის გართულებით
(სამეფო-სამთავროებს შორის შინაომებია და ოსმალეთის აგრესიის
გაძლიერება აფხაზეთში (აბასგიაში))“.

ე. ი. აბასგიაში სახელწოდება “აბზაზი” (“აბზაზეთის საკათალიკოსო”) ჩნდება VII საუკუნიდან როცა “აფხაზეთის (აბზაზეთის) საკათალიკოსომ შესცვალა კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს დაქვემდებარებული “ლაზიკის სამიტროპოლიტო და აბზაგიის საარქიეპისკოპოსო ეპარქიები. ასევე VIII საუკუნეში ჩნდება დიოსკურიის, სებასტოპოლისის ახალი სვანო-მეგრული სახელწოდება “ცხუმი”. ეს ემთხვევა სამეგრელოს (აბზაზეთის) სამეფოს აღმასვლის პერიოდს. საშტგრელოს გავლენა აბასგიაზე XV საუკუნეში (სამეგრელო იშლება ოდიშის, გურიის სამთავროებად და იმერეთის სამეფოდ) მკვეთად ეცემა, ბედიან მეფეს აბასები ნომინალურად ემორჩილებიან და სამეგრელოს (აბზაზეთის) კათალიკოსის რეზიდენცია გადმოაქვთ აღმოსავლეთ სამეგლოში, ქუთაისში საკუთარივე სახელწოდებით - “აბზაზთა კათალიკოსი” (და არა აბასთა კათალიკოსი).

სახელწოდება “აბზაზი” აბასგიის (აფსუების) ტერიტორიაზე ასევე გვიან ჩნდება სხვა პუნქტების დასახელებისას :

(ინგოროყვა 154) “მდინარე შიძითას ანტიკურ ბანაში ერქვა აბასხი (აბასკი), ე. ი. აფხაზთა მდინარე, რა სახელწოდებაც ამ მდინარეს შერჩა შემდეგ პერიოდშიაც, ვიდრე ახალ საუკუნეებამდე. ამ მდინარის შესართავთან მდებარეობდა ნავთსადგური, რომელიც ვენეციურ რუკაზე XIII საუკუნისა აღნიშნულია როგორც Abkazia, კატალონურ რუკაზე 1375 წლისა - Avogaxia, ბიანკოს რუკაზე 1436 წლისა - Abcazia, კ. მაიოლოს რუკაზე 1519 წლისა - Avogazia, ე. ი. აფხაზეთი. ესვე ნავსადგური (სახელწოდებით Abxasa) მოხსენებულნი აქვს და აქ წარმოებული ვაჭრობის შესახებ დაწვრილებით მოგვითხრობს კაფერის პრეფექტი ე. დ'ასკოლი - თბზულებამში “აღწერა შავი ზღვისა და სათათრეთისა (1634 წ.)“.

პ. ინგოროყვა (ქ. ცხ.)-ის მორჩილი მეცნიერია და მისთვის სახელწოდება აბასგი და აფხაზი იდენტურია და დღესაც სამწუხაროდ (ქ. ცხ.)-ის “დამსაურების” გამო ეს ასეა შეცდომით დამკვიდრებული. აბასგიის შეიძლება და უნდა ეწოდოს კიდევაც აბზაზეთი, ვინაიდან იგი საუკუნეების განმავლობაში აბზაზეთის (სამეგრელოს) შემადგენელი ნაწილი იყო (როგორც დასავლეთ იბერია), მაგრამ ისინი ეროვნებით აბზაზები არ გამხდარიან და ეს ხალხიც

(აბასები, აფსუები) თავისთავს არც უწოდებენ აბხაზებს - სახელწოდებას "აბხაზი" და შემდგომ აქედან გამომდინარე "აფხაზი" მათ ჩვენი უცოდი-რობით ვუწოდეთ.

პ.ინგოროყვას ეს ცნობა არის ბეჭედი ჩვენი მტკიცებისა - სახელწოდება აბხაზი ნიშნავდა მეგრელს. ანტიკურ ხანაში მდინარე მძიმთას ერქვა აბასგთა სახელი "აბასხი" (აბასკი) და მის შესართავთან მდებარე ნავსადგურს (თა-ამედროვე ადლერი) სამეგრელოს (აბხაზეთის) სამეფოს გაძლიერების შემდგომ, როცა მისი საზღვრები ნიკოფსიამდე აღწევდა, დაერქვა სახელწოდება "აბხაზია". უცხოელებს ჩვენსავით უკირთ არაპარმონიული წყვილით "ბზ"-ით სიტყვის გამოთქმა და სხვადასხვანაირად გამოთქვამენ : 1300 წ. - Abkazia [აბკაზია], 1375 წ. - Avogaxia [დაახლოებით ავგახია], 1436 წ. - Abcazia [აბკაზია], 1519 წ. - Avogazia [დაახლ. ავგაზია], ხოლო 1634 წელს, ე.ი. XVII საუკუნისათვის, როდესაც სამეგრელო ოსმალეთის გაძლიერების გამო იძუ-ლებული გახდა გადმოეტანა ბიჭვინთის კათალიკოსის (აბხაზეთის კათალი-კოსის) რეზიდენცია ქუთაისში (გელათში), მძიმთის შესართავთან ქრება სახელწოდება "აბხაზია" და ჩნდება ემიდიო დორტელი დ'სკოლის თხზულე-ბაში - Abbasa [აბბასა, აბასგი], ე.ი. აფსუათა სახელი, თუმცა ეს სახელწოდება თურქებმა შემდგომ შესცვალეს :

(ინგოროყვა 154) "იხ. Записки Одесского О-ва Истории и Древностей, XXIV, გვ.100 - აქ საჭიროა შევჩერდეთ აგრეთვე ამ პუნქტის შემდეგდრაინდელ სახელწოდებებზედაც. მდინარე აბასხის (მძიმთის) ხეობის ქვემო ნაწილი ახალ საუკუნეებში ცნობილი იყო "არეთ"-თა ანუ "ართ"-თა თემის სახელით. ამის მიხედვით აბასხის ნავთსადგურს თურქებმა დაარქვეს "ართ"-თა ნავთსადგური : "ართ-ლარ" (ბოლოკიდური "ლარ" მრავლობითი რიცხვის ნაწილაკია თურქულად). აბასთა ნავთსადგური ამ ახალი სახელ-წოდებით "ართ-ლარ" მოხსენებული აქვს მე-17 საუკუნის 40-იან წლებში მოგზაურს ევლია ჩელების... მე-17-18 საუკუნეებშივე ეს ახალი სახელწოდება "ართლარ" საერთოდ განმტკიცდა. სახელწოდებიდან "ართლარ" მომდინა-რეობს თანამედროვე სახელი ამ ნავთსადგურისა "ადლერი".

ბზიბის ხეობაში - ბზის ნავთსადგურს XVIII საუკუნეშიც შერჩენია "აბხაზი"-დან ნაწარმოები სახელი "Portus Abcassorum", რომელიც მოგ-იანებით მაინც გაქრა.

შიდილება მოგვედავონ, რომ "იტალიურ რუკებზე მე-15 საუკუნისა (რუკა ბენინკაზისა - 1480 წლისა და კ.ფერდუჩისა - 1497 წლისა) ნავთსადგური მდინარე კელასურის შესართავთან მოიხსენება სახელწოდებით Porto Mengrelo და ამდენად ეს სახელწოდება გამონატავდა მეგრელს და არა "აბხაზს". მაგრამ ჩვენ ვიცით "რომის პაპის წერილებიდან" რომ 1460 წლისათვის აბხაზეთის

სამეფო დაშლილია და არსებობს ბედიანის სამეფო, რომელმაც (მსგავსად ქოროხის ხეობის მეგრელებისა, რომლებმაც თავიანთ თავს საქართველო უწოდეს განცალკავებით) თავის თავს განცალკავებით სამეგრელო უწოდეს, ხოლო აბზაზეთი ეწოდებოდა მთლიან სამეგრელოს (დიოსკურია, აფსირტე, ლიზი) სამეფოსა და დასავლეთ იბერიის, კახეთ-ჰერეთის ნაწილისა და აბასგის გაერთიანებას და როგორც მეთაური ტომი ამ გაერთიანებისა სახელწოდება "აბზაზი" -თ უპირველესად სამეგრელო, მეგრელი იგულისხმებოდა.

(ინგოროყვა 114) "როდესაც ეს ტიტულატურა შემოკლებით იხმარებოდა, საქართველოს სახელმწიფოს მეთაურს ეწოდებოდა "მეფე აფზაზთა", საქართველოს სახელმწიფოს მთლიანად აღებული უწოდებოდა "აფზაზეთი", "ქუეყანა აფზაზეთისა". ასე მაგალითად, როგორც ქართულს, ისე უცხოურ წყაროებშიაც, დავით აღმაშენებელს და თამარ მეფეს ხშირად მიემართება ეს ტიტული - "მეფე აფზაზთა", ხოლო მე-12-13 საუკუნეთა საქართველოს, რომელიც მთელ კავკასიას მოიცავდა, ეწოდება "აფზაზეთი", "ქუეყანა აფზაზეთისა". ამრიგად, სახელწოდება "აფზაზეთი" გახდა სინონიმი ჯერ დასავლეთ საქართველოსი, ხოლო საქართველოს გაერთიანების შემდეგ იგი იხმარებოდა როგორც სინონიმი მთლიანად საქართველოს სახელმწიფოსი".

(მაკალათია 75) "დ.გულია თავის "აფზაზეთის ისტორიაში" ამტკიცებს, რომ აფზაზთა სამეფო იყო აფზაზური ეროვნული სახელმწიფო და მთელ დასავლეთ საქართველოში აფზაზები ბატონობდნენო. იმდროინდელი გაერთიანებული საქართველოს კულტურულ-პოლიტიკური მოღვაწეობაც მიიწვევს აფზაზების საქმედ. ავტორის გაგებით აფზაზეთის მეფე და კათალიკოსი საქეთმპყრობელი ყოფილან მთელი საქართველოსი და სომხეთისაც. აფზაზთა სამეფოს ასეთი გაგება შემცდარია და ისტორიულად გამართლებელი".

დ.გულია მართალია და ისტორიულად გამართლებული, როცა ბრძანებს, რომ აფზაზეთის მეფე და კათალიკოსი საქეთმპყრობელი იყვნენ საქართველოსი და ჰაიასტანისა, მხოლოდ ცდება, როცა სახელწოდება "აბზაზი"-ს ("აფზაზი"-ს) ქვეშ აფსუს (აბასგს) გულისხმობს. სამეგრელოს (აფზაზეთის) მეფე და კათალიკოსი იყვნენ საქეთმპყრობელები მთელი საქართველოსი და ჰაიასტანისა და ამ დიდებული წარსულის მითვისებაა უმთავრესი ამოცანა ქართლის სამეფო კარისა.

ქართველთა ცნობიერებაში უნდა მოხდეს მნიშვნელოვანი გარდატეხა - სახელწოდება "საქართველო" XV საუკუნემდე მოიცავდა დღევანდელი საქართველოს ტერიტორიის მცირე ნაწილს. საქართველო თავდაპირველად ეწოდებოდა კლარჯეთს. კლარჯეთიდან შეიქმნა ქართველთა სამეფო და იგი ძირითადად მოიცავდა გოფარენეს (გუფარქის, გეორგიის) მხარეს : კლარჯეთი, არტაანი, კანგარი, თრიალეთი, ტაშირი, კოლფისხევი, ძოროფორი. ამ სამეფოში სხვადასხვა დროს შედიოდნენ აგრეთვე რიზეს მხარე, ანისის მხარე, და-

სავლეთ იბერიისა და აღმოსავლეთ იბერიის (კახეთ, ჰერეთის) სამხრეთი ნაწილები. ასევე ტაოს მხარე, რომელსაც გააჩნდა თავისი სამეფო. საერთოდ, ტაო ისეთივე ყოვლადწმინდა მხარეა ქართველთა სულიერებისა, კლარჯეთი, მაგრამ აქ ისეა ჩახლართული ტაოს წარსული (ქ.ცხ.)-ისა და ჰაიკ ისტორიკოსთა ლაბირინთებში, რომ ცალკე ტაოს წარსულის კვლევა გადავდოთ შემდგომისათვის, როცა მრავალ, სიბნელით მოცულ მონაკვეთს ჩვენი წარსულისა ნათელი მოეფინება.

გამორჩეულად რომ ეწოდებოდა "საქართველო" ამ მხარეს, რომელიც ფაქტიურად წარმოადგენს გზას წმინდა ნინოს შემოსვლისა მცხეთაში : რიზეს მხარე, კლარჯეთი, ტაო, არტაანი, ჯავახეთი, თრიალეთი - მცხეთა, ამის გამოა მიტროპოლიტი გერმანე რომ ასეთი დაქინებით უწოდებს რიზეს მხარეს : "Грузинская земля", "старая Грузинская земля", "старая Грузия", "Иверская земля".

თამარ მეფის (აბხაზთა მეფის) მეფობის ხანაშიც ჩვენი ქვეყნის სამხრეთ ნაწილს კვლავ საქართველო ეწოდება. თამარის რუქნადინზე გამარჯვების შესახებ სპარსელი ისტორიკოსი ჰამდალლავ ყაზვინი მოგვითხრობს: - რუქ-ადინი გაემგზავრა აბხაზთა და ქართველთა წინააღმდეგო. ამრიგად, თამარის სამეფოში აბხაზეთის გარდა არის საქართველოს მხარეც, მაგრამ ქვეყანას მაინც "აბხაზეთი" და თამარს "აბხაზთა მეფე" ეწოდება, ვინაიდან აბხაზეთი უფრო მნიშვნელოვანია, წამყვანია, თუმცა მთელს აბხაზეთის ტერიტორიაზე მოფენილი ეკლესიები, მცირეოდენი ბერძნულის გარდა, მხოლოდ ქართული დამწერლობით არიან შემკულნი. საერთოდ, მას შემდეგ, რაც იწყება სამეგ-ელოს (აბხაზეთის) სამეფოს აღმავლობის ხანა, პარალელურად მიმდინარეობს ქართულენოვანი კულტურის გაფუჩქვნის ხანა, სამეგრელოს (აბხაზეთის) სამეფოს სახელმწიფო ენა - ქართული ენაა და ამ ენის დანერგვას აბხაზეთის ტერიტორიაზე [აბასგია, სვანეთი, ცენტრალური სამეგრელო, აღმოსავლეთი და დასავლეთი იბერია (მომავალი ქართლ-კახეთი)] დიდი დრო დასჭირდა (გაიხსენეთ "რომის პაპის წერილები" - მომავალი იმერეთი და ქართლი "აწ ქართველებად იწოდებიანო" XV საუკუნეში). ეს პროცესი საბოლოოდ დღე-საც ზრ დამთავრებულა. სამეგრელოს (აბხაზეთის სამეფომ) შესძლო დიდი კოლხეთის (ერთიანი საქართველოს) გაერთიანება ქართული ენით, მხოლოდ ეკლესიურად. ქართულმა ენამ, რომელიც შეიქმნა კოლხეთში ჭრისტეანული რწმენის გასავრცელებლად და კოლხური ტომების საქრისტეანოს დროშის ქვეშ გასაერთიანებლად, შესძლო თავისი მიზნის, ფუნქციის შესრულება სამეგ-რელოს (აბხაზეთის) სამეფოს სიძლიერის ხანაში და ქართული ენის დანერგვის კოლოსალური ჭაფა გასწია სამეგრელოს (აბხაზეთის) სამეფომ იმდენად, რამ-ენადაც ქართული ენა გახლდათ სამეგრელოს (აბხაზეთის) მშობლიური, მის

წილში წარმოშობილი, რელიგიური და სახელმწიფოებრივი ინტერესების მატარებელი ლიტერატურული ენა.

ქართული ენა შეიქმნა კლარჯეთში, მეგრული ენის ნიადაგზე, მაგრამ უნდა გვახსოვდეს ა. ჩიქობავას შეფონება :

(ჩიქობავა 114) "სალიტერატურო ენა იქმნება გარკვეული დიალექტის საფუძველზე, მაგრამ იგი სავსებით არაა თანხვედნილი არც ერთ დიალექტთან (თუნდაც საორიენტაციო დიალექტთანაც). თვით შექმნის მომენტშიც კი სალიტერატურო ენა ერთგვარად სცილდება ძირითადი დიალექტის, ამ მთავარი მასაზრდოებელი წყაროს ფარგლებს. შემდგომი განვითარების პროცესში კი სალიტერატურო ენა ითვისებს სხვა დიალექტების მასალასაც. განსაკუთრებით ეს ენება ლექსიკას : სალიტერატურო ენის საპირობას ერთი დიალექტის ლექსიკური მარაგი ვერ დააკმაყოფილებს, კონკრეტულ ცნებათა აღმნიშვნელი საპირო სიტყვები სხვა დიალექტებშიც შეიძლება აღმოჩნდეს და მისი შემოტანა სალიტერატურო ენას გაამდიდრებს".

ნათელი უნდა გახდეს ჩვენს მიერ რესტავრირებული ქართველთა ერთობის ფორმულის სიღრმისეული აზრი :

"საქართველოდ ფრიადი ქუეყანამ აღირიცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ეამი შეიწირვის და ლოცვამ ყოველი აღესრულების".

როცა ეს ფორმულა დაიბადა (X საუკუნისათვის), საქართველოში (აზხანებისა და ქართველთა სამეფოში) იყო მხარეები (მაგ. მომავალი იმერეთი და მომავალი ქართლი), სადაც მოსახლეობის ყველა ფენა ვერ ფლობდა ქართულ ენას, მაგრამ სახელმწიფოს და ეკლესიას აერთიანებდა ქართული ენა. ამ ფორმულის ბუნება ქვეყნის მართლმადიდებელი რწმენის მატარებელია - ქართველია ის, ვინც ქართულად ლოცულობს, ვინც ამ ენას მშობლიურად მიიჩნევს და არა მარტო ქართლელი, ან მეგრელი, ან სვანი და სხვა.

ქართული ენა, როგორც ყოველივე სამყაროში, - დაიწყო და დაიწყო იგი სამეგრელოში, კლარჯეთში, კოლხეთში, შემდგომ იგი განიცდო მესხეთში, ასევე კოლხეთში, ააღწია სანარეთს, ასევე კოლხეთს, პირველობდა აბასგიაში (ბიჭვინთაში, ლიხნის XI საუკუნის ქართულენოვანი ფრესკებით დამშვენებულ ტაძარში) და სვანეთის სიმალიდან გადმოხედა კავკასიას. ჩვენმა ენამ თუ ფიქვი კლარჯეთში აიღვა, მის აღზრდასა და დაღვინებაში საქართველოს ყველა მხარემ თავისი წვლილი შეიტანა და ამდენად იგი კუთვნილებაა არა რომელიმე მხარისა, არამედ სრულიადი საქართველოსი.

უნდა ჩაგესმას ი. ჭავჭავაძის ხმა : "ენა, მამული, სარწმუნოება".

ქართულმა ენამ შეადუღა ჩვენი მამული ქრისტიანული რწმენით დამშვენებული.

შესაძლოა დამღლევი იყოს, მაგრამ მოვიყვანოთ კიდევ ერთი მაგალითი მტიციება, რომ "აბზაზი" მეფეები ქართულად მეტყველებდნენ და კითხულობდნენ :

(ი.გ. VI.360) "ამას კახა მეკურკლეთ-უხუცესის 1259 წ. რკონის სიგელში მოყვანილი სიტყვებიც ცხადყოფენ : "თუ ვინ იმისი მომწლევი გამოვიდეს ანუ შვილი, ანუ ძმა, ანუ მოყუასი, ანუ ყულთლუ არსლან ვითარ ყო და ვითა ქირშიშელარიონს უყო : თუ აბზაზთ მეფეთა წაიკითხონ ესე ჩემი დაწერილი"...

შევეცადოთ ასევე მოკლედ მომოვიზილოთ დღეს "აფხაზეთად" წოდებული მხარის წარსული.

ჩვენამდე მოღწეული ისტორიული წყაროებით კოლხეთის საზღვარი ჩრდილოეთით აღწევდა ქ.ტუაფსეს (ნიკოფსიას) მიდამოებს.

(ინგოროყვა 136) "როგორც მოხსენებული გვქონდა, აფხაზეთის მხარეთა ყველაზე ჩრდილოეთით მდებარე პუნქტი იყო ნიკოპსია, რომელიც მდებარეობდა ჩრდილო ჰენიოხეთის (შემდგედროინდელი აფხაზეთის გიქეთის) ჩრდილო მიჯნაზე. სახელწოდება ნიკოფსია შედარებით აბალი წარმოშობისაა; იგი დამოწმებულია მხოლოდ მე-5 საუკუნიდან აბალი წელთაღრიცხვისა, ხოლო ანტიკურ ხანაში ნიკოფსიას რქმევია : "ლაზიკა", ("ძველი ლაზიკა"), ლაზთა ქალაქი. მე-5 საუკუნის ანონიმი გეოგრაფის პერიპლუსში აღნიშნულია, რომ შავი ზღვის სანაპიროზე, ლაიას კონცხის ჩრდილოეთით, მდებარეობს პუნქტი "ძველი ლაზიკა (Παλαια Λαζικη), სადაც ამჟამად არის ეგრეთწოდებული ნიკოფსისი".

ეს პუნქტი, ამავე სახელწოდებით "ძველი ლაზიკა", მოიხსენება აგრეთვე მე-2 საუკუნის ავტორის არიანეს პერიპლუსში.

მე-2 საუკუნის მეორე ავტორის კლავდი პტოლემეს გეოგრაფიაში ესევე პუნქტი მოიხსენება სახელწოდებით Λαζια (Λαζια Πισια, ქალაქი ლაზი, ლაზთა).

ის გარემოება, რომ აფხაზეთის ქვეყნების (ძველი ჩრდილო ჰენიოხეთის) ჩრდილოეთ საზღვარზე მდებარე პუნქტს - ნიკოფსიას რქმევია ლაზთა ქალაქი და ლაზიკა, ე.ი. იგივე სახელი, რომელიც ერქვა ეგრისის ქვეყანას, - უაღრესად მნიშვნელოვანია".

ნიკოფსიიდან დიოსკურამდე სახელწოდება "აბასგი"-ს გამოჩენამდე, უძველეს ბერძნულ წყაროებში მოიხსენიებიან "ჰენიოზი", "სანიზი" და "სანიგი".

(ინგოროყვა 134) "საისტორიო წყაროებში სახელწოდება ამ ტერიტორიებზე მოსახლე ძირითადი აბორიგენული ტომისა დამოწმებულია, როგორც აღნიშნული გვქონდა, შემდეგის ფორმებით : ჰენიოზი, სანიზი და სანიგი.

ყველა ეს ფორმა ერთი და იმავე ეთნიკური სახელწოდების დიალექტური სახესტავობაა. უფრო ადრინდელ ხანაში, დაწყებული მე-5 საუკუნიდან ძველი წელთაღრიცხვისა-ვიდრე 1-2 საუკუნეებამდე აბალი წელთაღრიცხვისა, ეს

სახელი გვხვდება ფორმით ჰენიოზი (ასე; იხილეთ ანტიკური ავტორები პელანიკე, სკილაქს კარიანდელი, არტემიდორე ეფესელი, სტრაბონი, პლინიუს სეკუნდე, კლავდი პტოლემე), ხოლო ახალი წელთაღრიცხვის 1-2 ნებებიდან ამ სახელწოდების ჩვეულებრივი ფორმაა სანიზი ანუ სანიგი (იხ. პლინიუს სეკუნდე, არიანე, მე-5 საუკუნის ანონიმი გეოგრაფოსის პერიპლუსი, აგრეთვე საშუალო საუკუნეთა ქართული საისტორიო ძეგლი "ისტორია-აზმანი შარავანდედთანი").

სახელწოდება ამ ტომისა გვიჩვენებს, რომ იგი ეკუთვნოდა ქართველ ტომთა კოლხურ-ლაზურ (მეგრულ) შტოს; ეს სახელწოდებანი - ჰენიოზი, სანიზი, სანი - მიღებული იყო სწორედ კოლხურ-ლაზურ (მეგრულ) ტომთა ჯგუფში, სადაც იგი ფართო გავრცელებით სარგებლობდა.

სახელდობრ, გარდა აფხაზეთისა, ეს სატომო სახელწოდება ჩვენ გვხვდება შიდა საქართველოში, საქართველოს კოლხურ-ლაზური ზონის მთელ რიგ მხარეებში.

ა. ეს სატომო სახელწოდება მიღებული იყო სამხრეთ კოლხიდაში; ანტიკური ხანისა და ადრეულ საშუალო საუკუნეთა წყაროების ჩვენების თანახმად "ტომი სანთა ჰენიოზთა", "ტომი ჰენიოზთა" ეწოდებოდა სამხრეთ კოლხიდის ლაზური შტოს ტომს, რომელიც მოსახლეობდა რიზე-ათინას მხარეში (თანამედროვე ლაზები).

ბ. ჰენები, ჰენეთელნი (=ჰენიოზთა) ეწოდებოდა ქანური შტოს ტომს პონტოში (ხალიბების მეზობლად).

გ. სახელწოდება სანები მიღებული იყო პონტოს მთების ქანურ ტომებში.

დ. სახელწოდება "ჰენიოზი" ჩვენ გვხვდება აგრეთვე კოლხური ტომის განსახლების ძველ ტერიტორიაზე. პროვინციაში კოლა [მტკვრის სათავე] კოლის მთებს ეწოდება "ჰენიოზთა მთები", აგრეთვე "კორახის მთები". რაკი ამრიგად ირკვევა, რომ სახელწოდება ჰენიოზი - სანიზი (სანი) ყოფილა სახელწოდება კოლხურ-ლაზური (მეგრული) ტომებისა, გასაგები ხდება ამის შემდეგ ის გარემოება, რომ ანტიკური ხანის წყაროებში აფხაზეთის ჰენიოზების ტერიტორიას ხან ჰენიოზების მიწა-წყალი ეწოდება, ხან კოლხებისა.

ასე მაგალითად, ანტიკური ხანის წყაროების ჩვენების თანახმად ქალაქი დიოსკურია და მისი თემი ჰენიოზების მიწა-წყალზე მდებარეობდა ხოლო დიოსკურიას ეწოდება არა მხოლოდ ჰენიოზთა ქალაქი, არამედ ამავე დროს კოლხთა ქალაქი (იხ.სკილაქს კარიანდელის სახელით წარწერილი ძეგლი, SC, I, გვ.85; სტრაბონი SC,I, გვ.135; პლინიუს სეკუნდე SC,II,გვ.179; კლავდი პტოლემე SC,I,გვ.240; იულიუს სოლინუსი SC,II,გვ.278).

ასევე ძველი ქალაქი ბიჭვინთა, რომელიც ჰენიოხების მიწა-წყალზე მდებარეობდა, აგრეთვე კოლხთა ქალაქის სახელწოდებით მოიხსენება (იხ. სტრაბონი SC.I,გვ.135) !

სახელწოდება "სანი" რომ საერთო კოლხურია, ჩვენ ამაში დავრწმუნდით პტოლემეს რუკის განზილვისას, სადაც მოცემულია წანართა (იბერიის მთიულეთის) უძველესი სახელწოდება "სან-არ-აეი". პტოლემეს (II ს.) დიოკურიის ჩრდილოეთით, ზღვისპირას გამოსახული ჰყავს ჰენიოხები, ხოლო არიანეს (II ს.) ჰენიოხების ნაცვლად სანიგები, აბასგები და ჭიქები, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ადგილობრივი კოლხური ტომები დაიპყრეს ადიღეური მოდგმის ხალხებმა და მოცემულ ტერიტორიაზე თავიანთი სახელწოდებები - აბასგი (აბასი) და ზილქები (ჭიქები) დაამკვიდრეს.

"სახელწოდება "აბასგი" (Αβασγ) ჩნდება კოლხეთის (ლაზიკის) ტერიტორიაზე ჩვენი წელთაღრიცხვის I საუკუნიდან პლინიუს სეკუნდუსთან. ეს სახელწოდება წარმომდგარია ჩრდილო კავკასიაში მოსახლე ადიღეური ტომის "აბაზა"-ს სახელწოდებიდან, რომლებმაც გადმოლახეს კავკასიონის ქედი და დაეპატრონენ კოლხეთის მიწა-წყალს. აფსუების და აბაზგების ენა საერთოა და ქმნიან ცალკე დაჯგუფებას ადიღეურ ენაში.

(ქ.ს.ე.2.34) "(ადიღეურ ენებში) ცალ-ცალკე დაჯგუფდება აფხაზურ-აბაზური ენები (ნიგეთისა და ადამიანის გრამატიკული კლასების არსებობა, ბრუნვათა სისტემის უქონლობა) და ადიღური ენები (ადიღეური და ყაბარდოული; შედარებით განვითარებული ბრუნება, გრამატიკული კლასების გაქრობა). უბიზურ ენას გარდამავალი ადგილი უჭირავს ამ ორ ქვეჯგუფს შორის."

"რომის პაპის წერილებიდან" ვიცით, რომ 1460 წელსაც ქართველი დიდებულები და უცხოელი ელჩები აფსუებს მათი მკვიდრი სახელწოდებით "Abasiae"-თი მოიხსენიებენ. აბასებმა კოლხეთში მრავალსაუკუნოვანი ცხოვრების შემდგომ, მათ მეტყველებაში შექრილი ძლიერი კოლხური ლექსიკის გამო თავიანთ თავს კოლხური სახელწოდება "აფსუ", ხოლო მათ სამთავროს "აფსნი" უწოდეს. რომ ეს სახელწოდებანი კოლხურია ამის უქვევლი მტკიცებაა "არგონავტიკა", რომელშიც კოლხ მედვას ნახევრად ძმას აფსირტე ეწოდება. "არგონავტიკა", რომელიც ბევრად ადრე შეიქმნა, დაფიქსირდა ძვ.წ. V საუკუნისათვის. ე.ი. იმ დროს, როცა აბასების, აფსუების ხსენება არ არსებობდა. გარდა ამისა, ეს სახელწოდება - "აფსირტე" ეწოდა ქალაქს კოლხეთის სამხრეთით, ბათუმთან. ასევე ბევრად ადრე, სანამ გაჩნდებოდა სახელწოდება "აფსუ". აფსუებს სახელწოდების გარდა არავითარი კავშირი არა აქვთ "არგონავტიკასთან". შესაძლებელია ეს სახელწოდება მათ კოლხებმაც დაარქვეს, ვინაიდან ეს სახელწოდება წყლის პირას მაცხოვრებლებს ნიშნავს. ადრე, სანამ გაჩნდებოდა ნატყუარი (ქ.ცხ.), ჩვენ მათ აფსა-

რებს ვუწოდებდით. ეს აბასგთა უძველესი ქართული (კოლხური) სახელწოდება ფრაგმენტის სახით შემორჩა (ქ.ცხ.)-ში :

სახელწოდება
ქართული

(ქ.ცხ. II. 58) "პირველად შემკრებელთა ბედსა და სუესა ზედა ლაშასა, არაჟსა მელ განმანათლებლად სოფლისა ითარგმნა [აფსართა ენითა]".

როგორც ადრე ვნახეთ, "ლაშა" ასევე კოლხური წარმოშობისაა. სახელწოდება "აფსარი" - "აფსუ" -ს ქართული ვარიანტია.

სანი-სანარი-წანარი-ზანარი აფსირტე-აფსუ-აფსარი.

როგორც ვიცით, ეს აბაზებისა და კოლხების ნარევი ხალხი თავისთავს "აბზაზს", "აფზაზს" არ უწოდებს და მართლნიც არიან, ეინაიდან "აბზაზეთი", "აფზაზეთი" ნიშნავს, რომ ეს მზარე საუკუნეების განმავლობაში შემადგენელი ნაწილი იყო სამეგრელოს ("აბზაზეთის") სამეფოსი. თავდაპირველად "აბზაზეთის" ქვეშ მხოლოდ სამეფო იგულისხმებოდა (აღმოსავლეთ და დასავლეთ იბერია, სამეგრელო და აბასგია). შემდგომ სახელწოდება "აბზაზი" გაიგივებულ იქნა სახელწოდება "მეგრელთან" და ამის გამო ისინი თავისთავს კოლხურ სახელს (როგორც კოლხეთში მაცხოვრებელნი) "აფსუსს" უწოდებენ და ჩვენც უნდა აღვიდგინოთ მათი, ჩვენს მიერ დარქმეული, სახელწოდება "აფსარი". უნდა გვახსოვდეს, რომ სიტყვის დაწყება თავსართი "ა"-თი არ არის აფსართა პრივილეგია, კოლხური ენა თავსართ "ა"-ს ზომიერად ზმარობს. თუ აფსარები სოხუმს "აკუსს" უწოდებენ, თელავში არის სოფელი აკურა, სადაც დგას IX ს. ბაზილიკა. ასევე თავსართ "ა"-თი იწყება სახელწოდებები აფსარეთში - აფშანჰვარისა სოფ. გუდაუთის რ-ნში; აფშილეთში - აფშაზვა სოფ. ოჩამჩირი რ-ნში; ოსეთში - აფშევი, გავრცელებული გვარი თსებში; ა-ზერბაიჯანში - აფშერონის ნახევარკუნძული და ბოლოს აფში: - სოფ. დუშეთის რ-ნში.

სახელწოდება ქალაქისა "გუდა-უთა" ასევე ზოგად კოლხურია. გუდაუთაში ჩამდინარე მდინარე "გუდაუ"-ს გამო ეწოდა ქალაქს სახელი "გუდაუთა", ფუძე აქ არის ზოგადკოლხური "გუდა": გუდავა - სოფ. გალის რ-ნში; გუდავა გავრცელებული გვარი სამეგრელოში; გუდა-თუბანი - სოფ. ხარაგოულის რ-ნში; გუდა-ლეთი - სოფ. კასპის რ-ნში; გუდა-ლურა - მდ. კასპის რ-ნში; გუდა-მაყარი - მზარე საქართველოს აღმოსავლეთით, გუდა-მაყარი - სოფ. დუშეთის რ-ნში; გუდა-მაყრის არავეი - მდ. დუშეთის რ-ნში; გუდა-ნელები - სოფ. თიანეთის რ-ნში; გუდა-ნი - მთა და სოფ. დუშეთის რ-ნში; გუდა-ნისქალა - მდ. დუშეთის რ-ნში; გუდა-რაზი - სოფ. დუშეთის რ-ნში; გუდა-რეზი - სოფ. თეთრი წყაროს რ-ნში; გუდა-რეზის წყალი - მდ. თეთრი წყაროს რ-ნში; გუდა-სახო - სოფ. ხულოს რ-ნში; გუდა-ური - უღელტეხილი და სოფ. ყაზბეგის რ-ნში; გუდა-წვერი - სოფ. აბაღორის რ-ნში.

აბასთა (მომავალი აფსუ, აფსარი) დამკვიდრებას კოლხეთის (ლაზიკის) ტერიტორიაზე, დიოსკურიის ჩრდილოეთ ზღვის პირას, ჩვენი წელთაღრიცხვის პირველი საუკუნიდან ამტკიცებს შემდეგი ფაქტი: ნიკოფსიას ეწოდებოდა ლაზიკა, რაც იმის დასტურია, რომ ლაზიკის (კოლხეთის) ჩრდილო საზღვრად მიჩნეულია დიოსკურია. ეს ფაქტი დამოწმებულია პტოლემეს რუკაზეც.

მეორე მხარე დღევანდელი აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკისა არის მისიმიანეთი ანუ პტოლემეს რუკაზე გამოსახული სვანო-კოლხეთი.

(ინგოროყვა 142) "მისიმიანეთის მხარე, როგორც გამორკვეულია, მდებარეობდა კოდორის ხეობაში.

მისიმიანეთის ტერიტორია ესაზღვრებოდა: სამხრეთის მხრით კოლხებს - ეგრისელებს; დასავლეთის მხრით აბსილებს (კორაბ-აბსილთა ნარევ ტომს, რომელიც ენობრივად ამავე მეგრულ-ლაზურ შტოს ეკუთვნოდა); აღმოსავლეთით სვანებს; ჩრდილოეთით საზღვარი იყო კავკასიონი (ქლუხორის უღელტეხილის ზონაში).

მისიმიანეთის ძველი სახელწოდებაა კოლაეთი (ბერძნ. Κολαίη). ანტიკური ხანის წყაროებში აქ მოსახლე ტომს ეწოდება კოლნი ანუ კოლაელნი.

მეორე სატომო სახელი ამ ტერიტორიაზე მოსახლე ტომისა მისიმიანი ჩვენ გვხვდება ადრეულ შუა საუკუნეებში (მე-6-8 საუკ.)...

ძველი აბორიგენული მოსახლეობა ამ მხარისა კოლხური ყოფილა. უფრო გვიან აქ მომხდარა ჩამოსახლება სვანებისა (მისიმიანებისა), ხოლო შემდეგ მომხდარა მერვეა ამ ორი ტომისა - კოლხებისა და სვანებისა და წარმოდგარა ნარევი ტომი, რომელთაც ეწოდებოდა "სვან-კოლხები" ანუ "ეგერ-სვანები" (მეგრულ-სვანები).

(ინგოროყვა 144) "სტრაბონი იმ ხალხთა შორის, რომელნიც ემხრობიან დიოსკურიის (სოხუმის) თემს - მოიხსენიებს სვანებს. სტრაბონის სიტყვით სვანები "არიან პირველნი ძალითა და ძლიერებიც; (პონტოს მთიელ ტომთა შორის)". ისინი "მბრძანებლობენ ყველა გარემო ტომებზე" და "უჭირავთ კავკასიონის მთიანი მხარე, რომელიც აღმართულია დიოსკურიის ზემოთ".

(ინგოროყვა 145) "ამრიგად თუ შევაჯამებთ ყველა იმ ცნობას, რომლებიც დაცულია საისტორიო წყაროებში მისიმიანეთის მხარის მოსახლეობის ეთნოგრაფიული შემადგენლობის შესახებ, ირკვევა შემდეგი:

ა. ძველი აბორიგენული მოსახლეობა ამ მხარისა - კოლაელნი, რომლებიც მოიხსენიებიან მე-6-4 საუკუნეებში ძველი წელთაღრიცხვისა (პეკატე მილეტელისა და სკილაქს კარიანდელის გეოგრაფიულ ტექსტებში) - ეკუთვნოდნენ კოლხურ შტოს.

ბ. შემდეგ ხანაში, არა უგვიანეს ძველი წელთაღრიცხვის პირველი საუკუნისა, აქ მომხდარა ჩამოსახლება სვანური ტომისა (სტრაბონი)

გ. უფრო გვიან მომხდარა შერევა ამ ორი ტომისა კოლხებისა და სვანებისა და წარმომდგარა ნარევი ტომი : სვან-კოლხები ანუ ეგერ-სვანები, მგერველ სვანები (კლავდი პტოლემე, ფავსტოს ბიზანტიელი)...

აგათია სქოლასტიკოსი აღნიშნავს, რომ მისიმიანნი “კოლხთა (ლაზთა) მეფის ქვეშევრდომნი არიან, მსგავსად აფსილებისა, ხოლო განსხვავებულ ენაზე ლაპარაკობენ და სხვა კანონებს მისდევენ”.

აგათია სქოლასტიკოსის ცნობის მიხედვით, აფსილები (ე.ი. აფსილეთის მხარეში მოსახლე მესხ-კოლხთა ნარევი ტომი) ენის მიხედვით, საფიქრებელია, არ განსხვავდებოდნენ კოლხებისაგან (მგერველ-ლაზებისაგან), ხოლო რაც შეეხება მისიმიანებს (ე.ი. მისიმიანეთში მოსახლე სვან-კოლხთა ნარევი ტომს), მათი ენა, როგორც პირდაპირ აღნიშნავს აგათია, არ იყო კოლხური (მგერველ-ლაზური), ამის მიხედვით მისიმიანეთის მხარის ენა ყოფილა ან სვანური, ან ადგილობრივი მისიმიანური დიალექტი, რომელიც სვანური და მგერველი ენის შერევის ნიადაგზე წარმოიშობილა”.

მესამე მხარე დღევანდელი აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკისა გაზღავთ აფსილეთი (ღალიძგაიდან კელასურამდე) და ოდიშის ნაწილი (ენგურაიდან ღალიძგამდე) მსგავსად გურიისა (გურია დღევანდელი, აქარა და რიზეს მხარე), რომელიც შუაგული (=გური) ტერიტორია გაზღავთ სამეგრელოსა და ქანეთს შორის, ასევე აფსილეთი (რომელ სახელწოდებასაც ბერძნებიც და ლათინებიც ასონიშანი “შ“-ს უქონლობის გამო აფსილეთად მოიხსენიებენ) შუაგული ადგილი გაზღავთ აფსარებსა (აბასებსა) და სამეგრელოს შორის, ამდენად, მას ასევე აფსართა და მგერველთა მიერ “ძუა სოფელი“-თ მოიხსენიებოდა. უნდა გავვცნოთ ვრცელ ამონაწერს პ.ინგოროყვას “გიორგი მერჩულედან“, რომელშიც მოყვანილი ფაქტები უნდა იცოდეს საქართველოს ისტორიით დაინტერესებულმა ყველა პირმა.

(ინგოროყვა 132) “ძუა სოფელი“ (ტერიტორია მდინარე ეგრისწყლიდან ვიდრე კელასურამდე, მოქვის და დრანდის თემები).

ანტიკურ ხანაში (დაწყებული მე-6 საუკუნიდან ძველი წელთაღრიცხვისა) და ადრეულ საშუალო საუკუნეებში მოსახლეობა ამ მხარისა ყველა არსებულ წყაროებში ნაჩვენებია კოლხები - ლაზები.

იბ. ჰეკატე მილეტელი (მე-6 საუკ. ძვ. წ.), SC.I,გვ.2

სკილაქს კარიანდელის სახელით წარწერილი ძეგლი (მე-4 საუკ.ძვ.წ.) SC.I,გვ.85-86 სტრაბონი (I საუკ. ახ. წ.), SC.I,გვ.135

პლინიუს სეკუნდე (I საუკ. ახ. წ.), SC.II,გვ.178-179

არიანე (134 წ. ახ.წ.), SC.I,გვ.221-222

კლავდი პტოლემე (მე-2 საუკ. ახ.წ.), SC.I,გვ.240,247

ანონიმი გეოგრაფოსი (მე-5 საუკ. ახ.წ.), SC.I,გვ.275

ანონიმი გეოგრაფოსი (მე-5 საუკ. ახ.წ.) პერიპლუსში წერს :

“დიოსკურიიდან ანუ სებასტოპოლიდან [თანამედროვე სოხუმი] ვიდრე აფსარამდე [თანამედროვე სარფი ბათუმის რაიონში, მდ. ჯორჯის სახეობის ხრეთით] - სახლობს ხალხი, რომელსაც ეწოდებოდა კოლხი, და რომელსაც ამჟამად გადარქმეული აქვს სახელი როგორც ლაზი“ [იხ. SC, I, გვ. 275, 248].

მე-7 საუკუნის ავტორის თეოდოსი განგრელის ცნობების მიხედვითაც ეს კუთხე საკუთრივ ლაზიკის ნაწილია. აქ სოფელ მოქვის სანახევში, მდებარეობდა ერთ-ერთი რეზიდენცია ლაზიკის მთავრის - პატრიკიოსისა (ამ რეზიდენციის სახელწოდება იყო “ჯიხა-ხორა“).

როგორც ამ პერიოდში, მე-5-7 საუკუნეებში (რომელიც უშუალოდ წინ უსწრებდა დასავლეთ საქართველოს “აფხაზეთის სამეფოს“ დაარსების ხანას), ასე ამის შემდეგაც, მთელ საშუალო საუკუნეთა მანძილზე, ამ მხარის მოსახლეობა ქართულია. ეთნიკური ცვლილებანი ამ მხარეში მოხდა ახალ საუკუნეებში, მე-17 საუკუნის მეორე ნახევრიდან მოკიდებული...

ქართველი ისტორიკოსისა და გეოგრაფოსის ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობებიდან ირკვევა, რომ მე-17 საუკუნის პირველ ნახევარში ქართული მოსახლეობა იყო არა მხოლოდ “შუა სოფლის“ მხარეში (ე.ი. მოქვისა და დრანდის თემებში), არამედ ქართველებით დასახლებული იყო ასევე ცხუმის (სოხუმის) რაიონი, რომელიც ამ ხანაში ოდიშთან არის დაკავშირებული. ოდიშის ფარგლებში შემავალი ქართული პროვინციის - ცხუმის (სუხუმის) რაიონის სუბლვარი ამ დროს აღწევდა ვიდრე ანაკოფიის ზონამდე (თანამედროვე ახალი ათონი).

უაღრესად საყურადღებოა აგრეთვე ცნობები, რომლებიც დაცულია უცხოურ წყაროებში ამ მხარის მოსახლეობის შესახებ მე-15-17 საუკუნეებში.

იტალიურ რუკებზე მე-15 საუკუნისა (რუკა ბენინკაზისა - 1480 წლისა და კ. დერდუჩისა - 1497 წლისა) ნავთსადგური მდინარე კელასურის შესართავთან მოიხსენიება სახელწოდებით Porto Mengrelo. მე-15 საუკუნისათვის (ისევე როგორც ამის წინა პერიოდებში საშუალო საუკუნეთა მანძილზე) ეს მხარე - “შუა სოფელი“, ეგრისის ნაწილს წარმოადგენდა და დასახლებული იყო მეგრელებით, რის გამო კელასურის ნავთსადგურსაც ეგრისის ანუ მეგრელთა ნავთსადგური ეწოდებოდა.

მე-17 საუკუნის უცხოელი ავტორებიდან ცნობები “შუა სოფლის“ მხარის მოსახლეობის შესახებ დაცული აქვთ თურქ მოგზაურს ველია ჩელების, ვეროპელ ავტორებს ლუი გრანჟიეს, პატრ იოანეს, არქანჯელო ლამბერტის, დოსითეოს პატრიარქს, შარდენს, რუს ელჩებს ფედოტ ელჩინსა და პავლე ზახარეის.

უაღრესად საყურადღებოა ცნობები თურქი მოგზაურის ევლია ჩელების, რომელმაც 1641 წელს მოვლო შავი ზღვის სანაპირო. ევლია ჩელების ცნობებიდან ირკვევა, რომ ქართული ენა (მისი მეგრული დიალექტი) მოსახლეობის დედა-ენას შეადგენდა არა მხოლოდ “შუა სოფლის” მხარეში (მოქვისა და დრანდის რაიონებში) და ცხუმის (სუხუმის) რაიონში, არამედ ქართული [მეგრული] იყო მოსახლეობის დედა-ენა აფხაზეთის სამთავროს ძირითად ნაწილში, ჩაჩის (საშერვაშიძეს) რაიონში. ევლია ჩელები წერს: “მთავარი ტომი აფხაზეთში არის ჩაჩ, რომელიც ლაპარაკობს იმავე მეგრულით, რომელიც ხმარებაშია ფაშის იმერ მხარეს”. ეს ძირითადი მხარე აფხაზეთის სამთავროსი - ჩაჩის თემი - არის საშერვაშიძეო, სახელდობრ მხარე, რომლის ცენტრი იყო დაბა ლიხნი, და რომელიც მოიცავდა თანამედროვე გუდაუთის რაიონის ტერიტორიას, ანაკოფიის (ახალი ათონის) სექტორიდან მოკიდებული ვიდრე ბზის ნავთსადგურამდე (მდინარე მიქიშის ხეობამდე).

ამრიგად ეს უაღრესად მნიშვნელოვანი ცნობა მე-17 საუკუნის პირველი ნახევრის თურქი მოგზაურის ევლია ჩელებისა, რომელმაც პირადად მოიარა აფხაზეთის მთელი სანაპირო, სავესებით ადასტურებს და ავსებს იმ ცნობებს აფხაზეთის მხარეთა მოსახლეობის შესახებ მე-17 საუკუნის პირველ ნახევარში, რომელსაც გადმოვცემს ქართველი მეცნიერი ვახუშტი ბატონიშვილი.

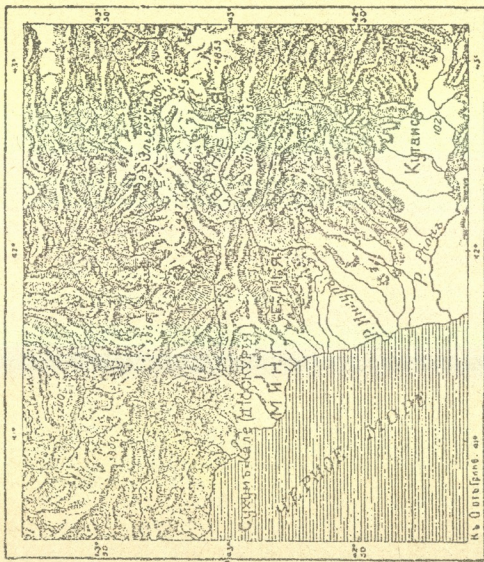
მე-17 საუკუნის ევროპელი ავტორებიდან ამავე ხანას, მე-17 საუკუნის პირველ ნახევარს, ეხებიან ლუი გრანჟიე და პატრი იოანე.

ლუი გრანჟიეს მოხსენება, როგორც ცნობილია, დაწერილია აქვე, “შუა სოფლის” მხარეში, მოქვეში (იგი ასეა ხელმოწერილი: “მოქვი, სამეგრელოში, 2 მარტს, 1615 წელს”)

პატრი იოანეს მოხსენებაში (1629 წელს) აღნიშნულია, რომ ოდიშის საზღვარი მის დროს აღწევდა ძველი ქალაქის სკისორნუმის ზონამდე, ე.ი. ანაკოფიმდე. ამრიგად, პატრი იოანეს დასახელებული აქვს იგივე საზღვრის ხაზი, რაც ვახუშტი ბატონიშვილს. პატრი იოანეს ცნობის მიხედვით ოდიშთან დაკავშირებულ ამ სექტორში, ე.ი. ცხუმის (სუხუმის) თემში და “შუა სოფლის” მხარეში ქართული მოსახლეობა იყო.

1638-40 წლებში “შუა სოფლის” მხარეში, მოქვისა და დრანდის თემებში, მოიარეს რუსეთის ელჩებმა ფედოტ ელჩინმა და პავლე ზახარაიევმა, რომელთა ცნობებიდანაც ეს კუთხე, “შუა სოფლის” მხარე, ოდიშის ნაწილს წარმოადგენს. უაღრესად საყურადღებოა და მნიშვნელოვანი ცნობები არქანჯელო ლამბერტისა, რომელმაც ათეული წლები დაჰყო სამეგრელოში.

არქანჯელო ლამბერტის ცნობების თანახმად მე-17 საუკუნის შუა წლებისათვის ჩრდილო-დასავლეთი პოლიტიკური და ეთნიკური საზღვარი ოდიშისა იყო მდინარე კოდორისა და დრანდის ზონა. არქანჯელო ლამბერტის ცნობათა მიხედვით ირკვევა, რომ საზღვრის ხაზი ამ დროს გასდევდა ფანავის

1909

ქელს, ადგებოდა კოდორის შუა წელს წებელდასთან, მიჰყვებოდა კოდორის დრანდის სექტორამდე, ხოლო შემდეგ გადადიოდა კოდორის მარჯვენა მხარეზე და ადგებოდა შავ ზღვას დრანდის თემის დასავლეთით.

მე-17 საუკუნის ორმოცდაათიან-სამოცდაათიან წლებში ამ მხარეში - "შუა სოფელში" - იყვნენ დოსითეოს პატრიარქი და შარდენი (დოსითეოსი ჩავიდა "შუა სოფელში" 1658 წელს, შარდენი - 1672 წელს). ამ ავტორების ჩვენებითაც "შუა სოფლის" მხარე, კოდორის რეგიონი, ოდიშის ნაწილს წარმოადგენდა.

ასეთია ის ცნობები, რომლებიც ჩვენ საისტორიო წყაროებში მოგვეპოვება ამ მხარის - "შუა სოფლის" - შესახებ და საიდანაც ირკვევა, რომ მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობით "შუა სოფლის" მხარე ქართულ ქვეყანას წარმოადგენდა როგორც ანტიკურ ხანაში, ისე საშუალო საუკუნეებში და ახალ საუკუნეთა დასაწყისში.

ამ ვრცელ ამონაწერს პინგოროყვას ნაშრომიდან შეიძლება დაემატოს, რომ ჩვენი ანისტორიკოსის (ისტორიის უცოდინრობის) გამო სამურზაყანოდ წოდებული მხარე ოდიშისა 1813-1840 წლებში ლევან V დადიანს ეპყრა, სამეგრელოს სამთავროს გაუქმების შემდგომ სამეგრელოს მმართველს ექვემდებარებოდა. 1864 წლიდან სოხუმის სამხედრო განყოფილების შემადგენლობაში იყო.

ჩვენს მტკიცებთა დაგვირგვინებაა ფრანგი მეცნიერის ჟან ელიზე რეკლიუსს 1905 წელს სპეტერბურგში გამოცემული მრავალტომეულის „Человек и Земля“-ს პირველი ტომის 443 გვერდზე მოცემული დასავლეთ კავკასიის რუქა, სადაც ტერიტორია სოხუმსა და ენგურს შორის გამოცხადებულია სამეგრელოდ.

შევაჩეროთ ჩვენი წარმოდგენა დღევანდელი აბხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე მაცხოვრებელ ხალხთა ისტორიულ წარსულზე. დავიწყეთ მსჯელობა აპპიანეს ცნობით :

(მაკალათია 19) "რომაელ მწერლის აპპიანეს (I ს.ძვ.წ.) მოწმობით : "მითრიდატმა დაიმორჩილა მრავალი მეზობლად მყოფი ტომები, მათ რიცხვში გულადი ტომი კოლხებისა, რომლებიც ცხოვრობენ შავი ზღვის პირასაო" (Lat., I, 2. გვ. 526). სტრაბონის ცნობით, მითრიდატი მას შემდეგ, რაც კოლხეთი მის ხელში გადავიდა, ამ ქვეყნის გამგედ ან მოურავად ნიშნავდა ვისმე თავის მეგობართაგან, მათ შორის იყო, ამბობს სტრაბონი, აგრეთვე დედი ჩემის ბიძა (პაპი ჩემის ძმა) მოაფერნიო. (Lat., I, 137).

მაგრამ მითრიდატის ბატონობა დიდხანს არ გაგრძელებულა კოლხეთში.

როგორც ვიცით კოლხეთი აუჯანყდა მითრიდატს. ამ აჯანყებით კოლხეთი რომის მოკავშირე ხდება. პომპეიუსის პონტოში, ჰაიასტანში, იბერიაში, ალ-

ბანეთში და კოლხეთში ძლევამოსილი ლაშქრობების შემდგომ ძვ. წ. 65 წლიდან კოლხეთი რომის იმპერიის გამგებლობაშია :

(მაკალათია 20) "რომაელებმა აქ მეფედ დააყენეს არისტარხი, რომელიც ფულსაც სჭრიდა ასეთი წარწერით : "კოლხეთის მეფე არისტარხისა".

სტრაბონის ცნობით კოლხეთი დაყოფილი იყო ხუთ სამმართველო მხარეებად (სკეპტუქცია): ბიჭინთის, დიოსკურიის, ფაზისის, სარაპანის და ტრაპეზუნტის. ე.ი. რომაელებმა თავდაპირველად გააერთიანეს ზედა და ქვედა კოლხეთი.

(მაკალათია 20) "მაგრამ კოლხეთი რომის ბატონობას უჩიობდა და როდესაც რომს ძლიერი მეტოქე ძალა გამოუჩნდებოდა, იგი მზად იყო განდგომისათვის. იულიუს კეისრის (48 წ.ძვ.წ.) დროს კოლხეთი გამდგარა და რომაელებს იგი ზელმეორედ დაუპყრიათ (Lat., II, 618-620)."

(მაკალათია 22) "ბოლო რომ მოეღოთ კოლხების მხრივ მოსალოდნელ განდგომისათვის, რომაელებს აქაც მიუშართათ თავიანთ ნაცად ხერხისათვის "divide de impera" - დაყავი და იბატონე. არიანეს აღწერის მიხედვით 134 წელს ადრიანე კეისრის დროს კოლხეთში ოთხი პატარა სამეფო ყოფილა : ლაზთა სამეფო შავი ზღვის აღმოსავლეთის სანაპიროზე, მის ჩრდილოეთით აფშილებს სამეფო იყო, ამაზე ჩრდილოეთით კი აფხაზთა [აბასთა] და ამაზე უფრო ზევით სანიგების ან სანებრ', სამეფო მდებარეობდა (Lat., I, 22).

ამგვარად, თუ პომპეიუსის შემოსვლამდის კოლხეთი წარმოადგენდა ერთ სამეფოს, სადაც მეფობდა არისტარხი, უკვე 134 წ. ახ. წ. ამავე კოლხეთში აღმოცენებულა ოთხი სამეფო, რომელსაც ოთხი მეფე თურმე განაგებდა.

არიანეს მოხსენებიდან ისიც ირკვევა, რომ ოთხივე მეფეს ხელისუფლება მიღებული და დამტკიცებული ჰქონდა რომის კეისრისაგან და მათ შორის წინანდელ კოლხეთის მეფის მსგავსად უპირატესობა არც ერთს არ ჰქონია. მართალია, აქ მოსახლე ტომებს შორის რომის ბატონობის პერიოდში დაწინაურდნენ ლაზები, მაგრამ აფშილების, აფხაზების [აბასების] და სანიგების მეფეებს თავიანთი ხელისუფლება ლაზთა მეფისაგან კი არ ჰქონიათ მიღებული, არამედ რომის კეისრისაგან, რომლისგანაც თვით ლაზთა მეფეც ყოფილა დამტკიცებული. ანტონინე კეისარს ლაზებისათვის მეფედ თურმე ბაპური დაუნიშნავს (ი.ჯავახიშვილი, I, 179). ამასთანავე საყურადღებოა, რომ არიანეს აღწერილობაში კოლხები არც კი არიან მოხსენებულნი".

ამ ცნობებიდან გამომდინარეობს შემდეგი მოსაზრება : ძველი წელთაღრიცხვის I საუკუნისათვის კოლხეთს, მითრიდატულ ომებთან დაკავშირებით მძიმე პერიოდი უდგას, მას ჯერ მითრიდატი იმორჩილებს, მხოლოდ შემდგომ იგი მოექცევა რომის იმპერიის გამგებლობაში. თუ თავდაპირველად რომი აღადგენს კოლხეთის ერთიან სამეფოს (არისტარხი), კოლხთა აჯანყებების

შემდგომ მიმართეს - "დაყავი და იბატონე" -ს პრინციპს. არიანეს ცნობით ნიკოფსიას (ტუაფსეს) უწოდება "ძველი ლაზიკე", ე.ი. ლაზთა (კოლხეთის) საზღვარი აღწევდა ადრე ნიკოფსიას, ხოლო ამ ტერიტორიაზე მას დასახლებული ჰყავს ლაზთა, აფშილთა, აბასგთა (აფსართა) და სანიგთა თანასწორ-უფლებიანი სამეფოები. ეს გახლავთ ახსნა იმისა, თუ როგორ შეძლო ჩვ.წ. I საუკუნისათვის ადიღეურმა ტომმა "აბაზა"-მ (აბასგი) თავისი სატომო სახელწოდების დამკვიდრება კოლხთა ტერიტორიაზე. ე.ი. მათ გაითვალისწინეს რომის იმპერიის ინტერესები კოლხეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში და მიიღეს სამეფო კოლხეთის მიწა-წყალზე. ანალოგიური მოვლენები ვითარდება ჩვენს თვალწინ. არაკავკასიური წარმოშობის ოსებმა, ემსახურნენ რა რუსეთის იმპერიის ინტერესებს, შეიქმნეს სახელმწიფო წარმონაქმნი კავკასიაში და თუ ისინი შემდგომ შეძლებენ კავკასიელთა ინტერესების გათვალისწინებასაც, შესაძლოა მომავალმა თაობებმა იხილონ ოსეთის დამოუკიდებელი რესპუბლიკა.

მასიურად ადიღეელთა გადმოსვლა კოლხეთში პირველ საუკუნეზე ადრე არ ფიქსირდება. სტრაბონი (ძვ. წ. 64-63 - ახ.წ. 23-24 წწ.) ბიჭვინთას კოლხურ ქალაქად მიიჩნევს. აბასგებს ზევით კოლხეთის ტერიტორიას ნიკოფსიამდე იკავებენ ასევე ადიღეური ტომი "ზილქები" (ჭიქები). ამ ადიღეურ ტომებს შორის შემდგომ ითქვიფება კოლხური ტომი - სანიგები. ამ პერიოდისაა უნდა დაწყებულიყო ბუნებრივი პროცესი - კოლხურ და ადიღეურ კულტურათა ურთიერთ გავლენა (თუნდაც ადიღეური ფენის გაძლიერება სვანთა მეტყველებაში).

• კოლხური ენის გავლენით აბასებმა, რომლებიც დღესაც აბაზური ჯგუფის ადიღეურ ენაზე მეტყველებენ, თავიანთი კოლხი მუზობლების აფშილების (აფსილების) სახელწოდების მსგავსად, თავიანთ თავს წყალთან დაკავშირებული სახელწოდება "აფსუ" უწოდეს და ამ მხარეს "აფსნი".

აფშილეთი მდებარეობდა დიოსკურიის ქვემოთ და ეს მხარე რომ ისტორიული სამეგრელო - ლაზიკაა, ადასტურებს უკლებლივ ყველა ბერძენი ისტორიკოსი, რომლებიც აცხადებენ, რომ "დიოსკურიიდან აფსარამდე (სარფი, აფსირტე) სახლობს ხალხი, რომელსაც ეწოდებოდა კოლხი და რომელსაც ამჟამად გადარქმეული აქვს სახელი როგორც ლაზი".

სამეგრელო-ლაზიკის ისტორიაში სამეგრელო-ლაზიკის განუყოფელი ნაწილის "აფშილოის" მიერ ცალკე სამეფოს შექმნა არ არის ერთადერთი შემთხვევა, თუ არ ჩავთვლით ოდიშისა და გურიის სამთავროებს, სამეგრელო-ლაზიკის ისტორიას ახსოვს: კლარჯეთის სამეფო (ქართველთა სამეფო), ტაოს სამეფო (სამზრითი სამეფო), ბედიანის სამეფო და იმერეთის სამეფო. უცვარდათ მეფობა კოლხებს!

სახელწოდება "აფშილთან" დაკავშირებით ჩვენ უნდა გავიცნობიეროთ სატომო სახელწოდებანი, წარმოქმნილები პარამონიული, წყლის აღმნიშვნელი წყვილებიდან "ფს" და "ფშ"-დან, ძლიერი კოლხური ტრადიციაა : ქალაქი აფსაროსი (აფსირტე) და აფსარი (აფსუ, აფსნი); აფშილეთი (აფსილეთი) და ფშავეთი (აფშო).

VI საუკუნისათვის, როდესაც იწყება სამეგრელოს (საქართველოს) სამეფოს აღორძინების ხანა, პროკოპი კესარიელი გვამცნობს :

(მაკალათია 37) "ზღვის პირას, ამბობს პროკოპი კესარიელი, აბაზგები მოსახლეობენ, რომელთა საბინადრო ადგილი კავკასიონის მთებამდე გრძელდება. აბაზგები ძველითგანვე ლაზების ქვეშევრდომი იყვნენ, ხოლო მუდამ ჰყავდათ ორი თვისტომი მთავარი (გეორგიკა, გვ.103)...

ამათ შემდეგ (ლაზიკეში) შიდა ხმელეთში მოდის სკვიმია და სვანია, ეს ტომები ლაზთა ქვეშევრდომები არიან. იქაურ მცხოვრებლებს მთავრებად ჰყავდათ თვითტომთაგანნი, ხოლო როდესაც მთავარს აღსასრულის დღე მიადგება, მათ ჩვეულებრივ მეორე მთავარი ენიშნება ლაზთა მეფის მიერ" (გეორგიკა, გვ. 96-97)...

ლაზთა მეფეები, ამბობს პროკოპი კესარიელი, ბიზანტიონში გზავნიდნენ ელჩებს და მეფის თანხმობით უნათესავებოდნენ დარბაზისგანთ და მოჰყავდათ იქიდან ქალები ცოლებად" -ო (გეორგიკა, 126)."

ამ ცნობებიდან კეთდება მნიშვნელოვანი დასკვნა : VI საუკუნეში ლაზები აკონტროლებენ ჩრდილო კოლხეთის ტერიტორიას აფსარეთის ჩათვლით, როცა VI საუკუნეში თავს აძლევ უფლებას თქვა: "აბაზგები ძველითგანვე ლაზების ქვეშევრდომი იყვნენ", - ეს ნიშნავს, რომ აფსარები სულ ცოტა ერთი საუკუნე მაინც უნდა ყოფილიყვნენ ლაზების ქვეშევრდომნი, ანუ V საუკუნეიდან მაინც. ამრიგად, თუ გავიხსენებთ "რომის პაპის წერილებს" აფსარეთი სანეგრელოს ემორჩილებოდა სულ მცირე IV საუკუნიდან 1460 წლამდე მაინც. ე.ი. II საუკუნე. ამდენად, ჩვენ არ უნდა გავიკვირდეს, რომ 1641 წელს, როდესაც თურქმა ევლია ჩელებიმ მოვლო სამერვაშიძეო (ლიხნი) იმ დროისათვის მგერული ენა აფსარებისთვის თითქმის მშობლიურ ენად იყო ქცეული.

მეორე დასკვნა : ე.ი. ლაზების მეფემ V საუკუნისათვის იპყრა აფსარეთი და ეს ფაქტი უნდა ჰქონდეთ გაუკუღმართებულად წარმოდგენილი ჩვენი ისტორიის მწვალებლებს.

მესამე დასკვნა : II საუკუნეში რომის იმპერიის ძლევამოსილების ჟამს კოლხეთი დაშლილია, ლაზეთი და აფსარეთი დამოუკიდებელი სამეფოებია, ხოლო V საუკუნეში, როდესაც კოლხეთი ბიზანტიის გამგებლობაში გადადის, კოლხეთი ერთიანდება, ანუ ლაზიკას ემორჩილება მთელი ჩრდილო კოლხეთი. ე.ი. ლაზებს საუკეთესო დამოკიდებულება გააჩნიათ ბიზანტიასთან (ისინი

ბიზანტიელ დიდებულებსაც უმოყვრდებიან, ბიზანტიელთათვის ლაზებში წარმოადგენდნენ კოლხეთის მეთაურ ტომს.

როცა 562 წელს ზავი დაიდო ბიზანტიასა და სპარსეთს შორის, სადაც გახდა სვანეთის საკითხი. ბიზანტიელები ამტკიცებდნენ, რომ სვანეთი ლაზიკის ქვეშევრდომი ქვეყანაა და ლაზიკასთან ერთად ჩვენ გვეკუთვნისო. ბიზანტიის კეისრის საზავო ხელშეკრულების წარმომადგენელი, პეტრე უმტკიცებდა სპარსეთის მეფეს ზოსროს : (მაკალათია 61) "ლაზებში, ბატონო, ძველი წესი იყო, რომ სვანეთის სარდალი ემორჩილებოდა ლაზს და მასთან ის აღრიცხული იყო საზარკო საში და ლაზი კიდევაც იღებდა მისგან ფუტკრების ნაყოფს და ტყავებს და ზოგ სხვა რამესაც, ზოლო როდესაც სვანების მთავარი გარდაიცვლებოდა, ლაზების მეთაური ახელისუფლებდა მას, ვისაც უნდა მიეღო და დაეცვა გარდაცვლილის ძალაუფლება. ამავე დროს ის წერილობით აცნობებდა რომაელთა თვითმპყრობელს მომზადარი ამბების შესახებ და ესეც სამაგიერო წერილით უბრძანებდა მას გაეგზავნა სვანთა მთავრობის ნიშნები, ვისთვისაც უნდოდა, მზოლოდ სვანი კი ყოფილიყო. ეს იყო ძალაში ჩვენი მეფის თეოდოსის დროიდან ვიდრე თქვენი პაპის პეროზისა და ჩვენი მეფის ლეონის დრომდე."

ამ ცნობებით მტკიცდება, რომ ლაზი მეფეები უნიშნავდნენ მთავრებს როგორც სვანებს, ასევე აფსარებს იმპერატორ თეოდოსიის დროიდან (მართავდა 379-395 წწ.) ე.ი. IV საუკუნიდან და ამას უთანხმებდნენ ბიზანტიის მმართველებს ანუ გარკვეულწილად აქედან ის გამომდინარეობს, რომ ლაზი მეფეები ითვალისწინებდნენ ბიზანტიის ინტერესებს კავკასიაში. ამ ფაქტმა საბოლოოდ უნდა დაგვარწმუნოს ჩვენი აღრიცხული დასკვნის სისწორეში, რომ როცა 591 წ. სპარსეთის მეფემ "ზოსრო I-მ, სომეხ ისტორიკოსის სებეოსის სიტყვით, იბერიის მომეტებული ნაწილი ქ.თბილისამდე მავრიკი კეისარს გადასცა" იგივეა რაც - 591 წელს მავრიკი კეისარმა ლაზეთის (სამეგრელოს) გამგებლობაში გადასცა დასავლეთ იბერიის მომეტებული ნაწილი არაგვანდ (მომავალი ქართლი). აქედან ის გამომდინარეობს, რომ დასავლეთ იბერია არაგვამდე (მომავალი ქართლი) სადაც მეფობა, პროკოპი კესარიელის ცნობით, 523 წელს გაუქმდა, გახდა სამეგრელოს სამეფოს შემადგენელი ნაწილი 1460 წლამდე მაინც.

უნდა ვიცოდეთ : მომავალი ქართლის ტერიტორია IX საუკუნის განმავლობაში მაინც სამეგრელოს (აბხაზეთის) სამეფოს შემადგენელი საერისთავოა და ეს გახლავთ უპირველესი გამომწვევი მიზეზი ჩვენი ისტორიის მწვალებელთა თავდადაუზოგავი მცდელობისა ყოველნაირად წაშაღონ სამეგრელოს (აბხაზეთის, საქართველოს) წარსული.

VII საუკუნეში სამეგრელო იერთებს რიზეს მხარეს, VIII საუკუნეში ტრაპიზონის მხარეს, IX საუკუნისათვის აღმოსავლეთ იბერიას. ამასობაში მატეთ კლარჯეთში (ასევე სამეგრელოში) წარმოშობილი "ქართველთა სამეფო" და ტაოს სამხრითი სამეფო. აქ უნდა გაგვანსენდეს : ბიზანტია იყო ის აუცილებელი პირობა, რამაც შეგვადლებინა კავკასიისათვის ესოდენ მასშტაბური სამეფოს შექმნა, ანუ მეორეჯერ გაერთიანდა დიდი კოლხეთი. არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ არაბებმა ჩამოგვაშორეს რა სპარსეთის პრობლემა, უაღრესად დადებითი როლი ითამაშეს ჩვენს წარსულ სინამდვილეში.

ლაზიკამ აფსარეთზე თავისი ძალაუფლების გავრცელებით კვლავ აღადგინა კონტროლი მის ისტორიულ - კოლხურ მიწა-წყალზე. ხოლო რაც შეეხება დიოსკურიას და ბიჰვინთას, რომლებიც აბასგთა (აფსართა) გამოჩენამდე ადრე ბერძენებმა ააშენეს, ლაზიკამ ბერძენთაგან დაიპყრო. XI საუკუნეშიც, როდესაც დიდიხანია ადრინდელ დიოსკურია-სემასტოპოლისს "ცხუმი" ეწოდებოდა, ბერძენები მოსახლეობის მნიშვნელოვან ნაწილს შეადგენდნენ :

(ი.გ. II, 122) "კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს ეპისკოპოსთა XI ს. ნუსხები იმდროინდელ მდგომარეობას სწორედ გვისურათებს, ირკვევა, რომ აფხაზეთის ერთი საარქიეპისკოპოსო საყდარი სემასტოპოლში მაშინაც კონსტანტინეპოლის მამამთავრის საწყმისო ეკუთვნოდა ვითარცა ავტოკეფალი არქიეპისკოპოსი."

ეს ბერძენთა ავტოკეფალი საარქიეპისკოპოსო ბერძენთა საარქიეპისკოპოსო გახლდათ. დიოსკურია - სემასტოპოლისი - ცხუმი ოდითგან მდებარეობდა აფსარეთის, მისიმიანეთის და აფშილეთის საზღვარზე. ეს ქალაქი კომუნისტურ წყობამდე, არასოდეს ყოფილა აფსართა დედაქალაქი. აფსართა ისტორიული ცენტრი - ეს ლიხნია და ამ ტრადიციას, მათდა სასახელოდ, დღესაც იცავენ. სოხუმი დღესაც სამი სხვადასხვა ისტორიული მხარის გასაყრბეა და თუ ამ რესპუბლიკას მომაველი უწერია, ის უნდა ფედერაციული გახდეს.

სახელწოდება "აბხაზეთი" ("აფხაზეთი") არ გამოხატავს ეროვნულობას. ეს სახელწოდება მიეზარებოდა მეგრელებს მხოლოდ როგორც მეთაურ ტომს აბხაზეთად წოდებული გაერთიანებული სამეფოსი. აბხაზეთის სამეფოს სახელმწიფო ენა დროთა განმავლობაში ვახდა ქართული ენა. დამოუკიდებლად "აბხაზური" ("აფხაზური") ენა არ არსებობს. ამ გაერთიანებაში გარდა ქართული ენისა იზმარებოდა აფსარული, სვანური, მეგრულ-ჭანური, მესხური, იბერიული, სანარული ენები და კილო-კავები.

კოლხეთის ჩრდილო-დასავლეთით მდებარე აფსარეთის, მისიმიანეთის, აფშილეთის გაერთიანების სახელწოდება "აბხაზეთი" ("აფხაზეთი") აღიარება იმ ისტორიული სინამდვილისა, რომ ეს მხარე თერთმეტი საუკუნე

განუყოფელი ნაწილი იყო სამეგრელოს ("აბხაზეთის") გაერთიანებული სამეფოსი.

გამოთქმა სახელწოდებისა "აბაზგი" არ არის სწორი. რუსი ისტორიკოსები აფსართა ამ სახელწოდებას გამოსთქვამენ ასევე შეცდომით "Абхазия". უნდა იყოს "Абасгия". ეს სახელწოდება აფსარებს ეწოდებათ ბერძნული ენიდან "Αβασυ" და უნდა იკითხებოდეს როგორც "აბასგ"-ი, "Αβασγ"-ია. სახელწოდება "პელასგია"-ს რუსული ლექსიკონი სწორად გამოთქვამს :

Πελασγία-Πελασγία ე.ი. Αβασγία-Абасгия

Πελασγιοι-Πελασγιοι-Αβασγιοι-Абасгιοι

სახელწოდება "აბასგია"-ს დამახინჯებულად "აბაზგი"-ად გამოთქმაში ჩადებულია სურვილი მიამსგავსონ სახელწოდებები "აბასგია", "აბხაზი" და "აბაზა" ერთმანეთს, რაც მიუღებელია. თუ ბერძნებს არ გააჩნიათ ასონიშანი "ზ" (ზეტა), ლათინებს გააჩნიათ ასონიშანი "Z" (ზეტ), მაგრამ ისინი ("რომის პაპის წერილები") გამოსთქვამენ აფსართა სახელწოდებას როგორც "Abasiae" (აბასიაე) ანუ "აბასი" და რაც იდენტურია სახელწოდებისა "აბაზა" || "აბაზი" || "აბასი". სახელწოდება "აბხაზი" კი სულ სხვა ბუნებისაა. იგი წარმოქმნილია არაბული სიტყვიდან "აბჰა"-დან. ამ სიტყვის გამოწერა კი შეუძლია ქართულ ენას, მაგრამ გამოთქმით ვერ გამოთქვამს, ანუ უჭირს მისი გამოყენება. ეს არაბული "აბჰა" ქართულში და შემდგომ ასევე რუსულში დამკვიდრდა როგორც "აბხა" ("Абха"). შემდგომ ამ სიტყვას დაემატა სპარსული ბოლოსართი "ზი" და გახდა "აბხაზი" ("Абхазия"). თქვენ ნახეთ თუ როგორ უჭირთ ამ სახელწოდების გამოთქმა ლათინურ ენებს - Abkazia (აბკაზია), Avogxia (ავგაზია), Abcazia (აბკაზია), Avogazia (ავგაზია).

აფსარებს რომ აბაზები ეწოდებოდათ და არა აბხაზები, მშვენივრად იციან რუსმა ისტორიკოსებმა. მოგიყვანთ ამონაწერს ზ.რატიანის წიგნიდან „წყაროთა ღაღადი ანუ პირიქითა საქართველო“, გამოც. 1995 წ. გვ.41: „რუსმა ჯერ კიდევ XVIII საუკუნეში ძალიან კარგად იცოდა, რას წარმოადგენდა აფხაზეთი. აი რას წერდა ერთი უპირველესი რუსი ისტორიკოსი, ვასილ ტატიშჩევი: „Паче же мнѣю, часть Мингрелии Северная, которую турки и Кабардины имянуют Абхазос, наши древние именовали обезы... Ныне оной большую часть кубанцы наполняют“. ე.ი. ჩრდილოეთ სამეგრელოს თურქები და ყაბარდოელები აფხაზოსს უწოდებდნენ, ჩვენი წინაპრები კი ობეზებს [ე.ი. აბაზებს. ჯ.კ.] ეძახდნენო და ახლა მის მეტ ნაწილს ყუბანელები იქერნო... ვ.ტატიშჩევმა თავისი ვრცელი გამოკვლევა „История России“ 1739 წელს წარუდგინა რუსეთის აკადემიას და, ამდენად, მისი აქ დამოწმებული ცნობა XVIII ს. პირველი ნახევრის ვითარებას ასახავს. ვ.ტატიშჩევის ობიექტურობა იმით იყო განპირობებული, რომ მის დროს რუსეთს საქართველო ჯერ კიდევ დაპყრობილი არ ჰქონდა და რუსეთში საქართველოს მიმართ აშკარად არ ამქლავებდნენ დიდმპყრობელურ შოვინიზმს“.

როდესაც დგება ქამი გამრავლებისა, ოკეანეში მონავარდე ორაგულეები გააშუქებენ ზაფხულობით მიაშურებენ თავიანთ საშო ადგილებს, მთის მდინარეთა მცირე შენაკადებს და ყრიან ქვირითს. ხშირად სამშობლოსაკენ მიმდინარე გზაზე ეღობებათ ხელოვნური წინააღმდეგობა, ადამიანთა მიერ აშენებული წყალსატევების ჭებირები, ვერ ძღვევენ ბეტონის კედლის სიმაღლეს და იღუპებიან. ასევე უნაყოფოა ყოველგვარი ცდა ჩვენი სამშობლოს წარსულის ძიებისა ქართული ენით მეოთხე საუკუნის იქით, ვინაიდან მეოთხე საუკუნეში, ქრისტეანობის გასავრცელებლად ხელოვნურად შეიქმნა ქართული ენა და შესაბამისად მეოთხე საუკუნის იქით ქართული ენა არ არსებობს.

საქართველო შეიქმნა (აღსდგა ძველი კოლხეთი) კოლხური ტომების - სვანების, მეგრელ-ჭანების, ჭესხების, სანარების და იბერიის გაერთიანებით. იბერები ითვლებიან შემოსულ ხალხად კავკასიაში და ამ თეორიით ისე ჩანს, თითქოს ისინი ისტორიული კოლხეთის დასავლეთით სანარებსა (მთიულებსა) და მესხებს შორის შექრილან. თუ ეს ასეა, მაშინ ისინი უნდა აღრეულიყვნენ ადგილობრივი კოლხური წარმოშობის მოსახლეობაში, რომელიც შესაძლოა წარმოადგენდა სანარებისა და მესხების ნარევ მოსახლეობას. ამის დამამტკიცებელია ის ფაქტი, რომელსაც ჩვენ გავეცანით ურარტუს წარსულის მიმოხილვისას - ყოფილი იბერიის ტერიტორიაზე, როგორც მთის, ასევე ბარის მოსახლეობაში, დღესაც შემორჩენილია მეტყველებაში და სამეურნეო სიმღერებში ურარტული კულტურის გავლენა, ურარტუსი, რომელმაც გაანადგურა კოლხთა დიდი გაერთიანება დიაოზი. იბერები აღმოსავლეთით ჩნდებიან ბევრად გვიან ურარტუელთა მსოფლიო სცენიდან გასვლის შემდგომ, ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობათა შემდგომ. იბერებს რომ გაეპროთ აბორიგენი მოსახლეობა, მათთან ერთად გაქრებოდა ყოველგვარი კვალი ურარტუელთა გავლენისა მეტყველებასა და სიმღერებში. კონსტანტინე პორფიროგენეტი საბელწოდება "იბერია"-ს X საუკუნეშიც შეგვახსენებს, ხოლო (ქ.ცხ.) ერთხელაც არ მოიხსენიებს. (ქ.ცხ.)-ის ავტორთა სურვილია წარმოაჩინონ, რომ იბერიის ტერიტორია ოდითგან ქართლია. სინამდვილეში იბერიასა და ქართლს შორის დიდი სხვაობაა. აქ ჩვენ ვგულისხმობთ იბერიას 523 წლამდე და ქართლს, რომელი საბელწოდებაც XV საუკუნის შემდგომ წარმოიშვა. იბერიამ 523 წლიდან დაკარგა დამოუკიდებლობა, ხოლო 591 წლიდან მისი, ასე ვთქვათ, "მომავალი ქართლის" ტერიტორია გაერთიანდა სამეგრელოს სამეფოსთან და კოლხურ სამყაროში (სხვა კოლხურ ტომებთან ერთად) ცხრა საუკუნოვანი ერთიანი ცხოვრების შემდგომ შეიქმნებოდა დიდი განსხვავება V საუკუნის იბერიასა და XV საუკუნის იბერიას შორის. ისინი

დიდი ხნის საერთო ქართული (კოლხური) ოჯახის წევრები არიან. მხოლოდ ამით აიხსნება "რომის პაპის წერილებში" ფრაზა : "ზაგრატი იბერთა, რომელნიც აწ ქართველებად იწოდებიანო". ე.ი. "ჩვენ ადრე იბერნი გვეყვებოდით (ყავით) მაგრამ უკვე ქართველები ვართო". ამის გამოც დაარქვეს თავიანთ მზარეს სახელწოდება "ქართველს" მიმსგავსებული სახელწოდება "ქართლელი".

საღლეისოდ საქართველოს ფასეულობებში (არქიტექტურა, სიმღერა, მწიგნობრობა, ხალხური ზეპირსიტყვიერება) არ შეიმჩნევა რაღაც გამორჩეული, განცალკავებული ზოგად ქართული (კოლხური) ტრადიციებიდან, რომელიც რაიმეთი მაინც მიგვანიშნებდეს განსხვავებულ იბერიულ კულტურაზე. თუმცა ამ ფაქტმა უნდა განვიმტკიცოთ ჩვენი მოსაზრება : იბერები თუნდაც კოლხეთში გვიან შემოსული ტომი იყოს, ისინი უმტკივნეულოდ ჩაეწერნენ საერთო კოლხურ სახლში, როგორც საერთო მცირეაზიური კულტურის მატარებელი ხალხი.

ყოველი ერის ისტორიაში სალიტერატურო ენის შექმნა იწყება რომელიმე ტომის დიალექტის საფუძველზე და საქართველოში სალიტერატურო ენა შეიქმნა სამეგრელოში, კლარჯეთში. საწყისი ფორმულა გახლდათ : ლაზური (მეგრული+ბერძნული) + [ბერძნული+ლათინური (ბერძნულ-ლათინური გრამატიკის გამოცდილება)]. ქართული ენის შექმნისას ბერძნულ-ლათინური გრამატიკის გამოცდილების გათვალისწინება არის მიზეზი იმისა, რომ ქართული ენა მიაგავს კიდევ კავკასიურ ენებს და თან განსხვავებულია. ი.ჭავჭავაძის მიხედვით, როცა განიხილავს ჩვენი ერის ნათესაურ კავშირს კავკასიურ ენებთან, უნებურად ძირითადად მეგრულ-ქანურ და სვანურ ენებს ეყრდნობა.

სალიტერატურო ენის შემდგომი განვითარების პროცესს მეტად ზატოვნად გამოსახავს ა.ჩიქობავა და ურიგო არ იქნება თუ გავიმეორებთ :

(ჩიქობავა. 114)) "სალიტერატურო ენა იქმნება გარკვეული დიალექტის საფუძველზე, მაგრამ იგი სავსებით არაა თანხვედნილი არც ერთ დიალექტთან (თუნდაც საორიენტაციო დიალექტთანაც). თვით შექმნის მომენტშიც კი სალიტერატურო ენა ერთგვარად სცილდება ძირითადი დიალექტის, ამ მთავარი მასაზრდოებელი წყაროს ფარგლებს. შემდგომი განვითარების პროცესში კი სალიტერატურო ენა ითვისებს სხვა დიალექტების მასალასაც. განსაკუთრებით ეს ეხება ლექსიკას : სალიტერატურო ენის საპირობებს ერთი დიალექტის ლექსიკური მარაგი ვერ დააკმაყოფილებს, კონკრეტულ ცნებათა აღმნიშვნელი საპირო სიტყვები სხვა დიალექტებშიც შეიძლება აღმოჩნდეს და მისი შემოტანა სალიტერატურო ენას გააძლიერებს".

ამრიგად ქართული ენა იშვა კლარჯეთში, თორემ ფეხი აიდგა და დაღვინდა სრულიად საქართველოში. მის ჩამოყალიბებაში მონაწილეობა მიიღო საქართველოს ყველა კუთხემ და დღეს ჩვენს თავს ქართველებს ვუწოდებთ, ხოლო ჩვენს ქვეყანას საქართველოს მხოლოდ იმის გამო, რომ ქართული ენა საერთო

ეროვნული ინტერესების მატარებელია. განვარდით ქართული ენისთვის მგერული ენის მნიშვნელობის ძებნა. ჩვენი წერილის ნაწილი "მგერული ენა" მრავალწახნაგოვანი კვლევის მომცველია და გავყოთ რამოდენიმე ქვეთავად.

I. ძველი ქართული ენა

რადგანაც წინა დასკვნებიდან გამომდინარე ვთვლით, რომ ჩვენამდე მოღწეული ისტორიულ-ლიტერატურულ წყაროთა უმეტესობა მაინც XVII-XVIII საუკუნეთა შემდგომ გადაკეთებულია (შერყვნილია), ძველი ქართული ენით მეტყველების ეტალონად ვერწმუნოთ ქართული არქეოლოგიისა და ქართული ენის წარსულის ისეთი შეუფასებელი ძეგლი-აღმოჩენა, როგორც გახლავთ ანისის ქართული წარწერა.

(ქ.ს.ე. 466) "ანისის ქართული წარწერა 1218 წ., საქართველოს კათალიკოსის ეტიფანეს განაჩენის ტექსტი, რომელიც მოთავსებული ყოფილა ანისის ქართული მართლმადიდებლური ეკლესიის კედელზე. აღმოაჩინა ნ.მარმა 1910 წ. ანისის არქეოლოგიური გათხრების დროს. განაჩენი გამოტანილია ანისის მართლმადიდებელ მოსახლეობასა და ანელ ზუცესთა შორის ატეხილი დავის გამო. წარწერა მოგვითხრობს, რომ დავა გამოიწვია ანისის სამღვდლოების მიერ ანელი მართლმადიდებელი ქართული და სომხური მრევლისათვის საეკლესიო მისაცემელთა (ჯვრისწერისას, ნათლობისას, წესის აგებისას) გადიდებამ. უკმაყოფილო მრევლი პროტესტის ნიშნად ზოგჯერ წირვა-ლოცვასაც აღარ ესწრებოდა. გამწვავებული ურთიერთობის მოგვარება სცადა საქართველოს კათალიკოსმა ეტიფანემ. იგი იძულებული გახდა დაეგმო ზუცესების საქციელი და შეემცირებინა საეკლესიო მისაცემელთა ოდენობა. ეტიფანეს განაჩენს ხელს აწერს ანისის სომეხი ეპისკოპოსი გრიგოლი და ქალაქის ამირა ვაჰრამი.

ანისის ქართული წარწერა იმდროინდელი სოციალურ-ეკონომიური ურთიერთობის მნიშვნელოვანი წყაროა.

ანისის წარწერა მსგავსად "რომის პაპის წერილებისა" არის ჩვენი ისტორიის მწვალეებელთა მიერ ხელუხლებელი ძეგლი. ეს წარწერა უნდა ჩავთვალოთ ეტალონად სულ მცირე X-XIV საუკუნეების ქართული ლიტერატურული წყაროების შესამოწმებლად და ამდენად ამ ტექსტს უნდა გავეცნოთ გამორჩეული ყურადღებით. ამ ტექსტში თითოეული ასოს გამოყენებას აქვს ჩვენთვის მნიშვნელობა.

(ი.ჯ. VI.347) "ეტიფანე კათალიკოზის 1218 წ. წარწერა :

“ტყუის ჰმამ საღმრთომ : “უსასყიდლოდ მიგიღიეს, უსასყიდლოდ მის-
ცემდით“. ესე იგი არს გეტყუის || ღმერთი უკვდავი : ჩემდა რამ-მეგვიცემიეს
მადლისა მისეთუს, რომელი ჩემგან მიიღეთ“. თქუენცა ჰყიდლით დიდსა || მად-
ლსა ჩემგან უსყიდულსა. უკუეთუ მე უსასყიდლოდ მომიცემიეს, არცა თქუენ-
გან ჯერ არს სყიდამ ლოცუათა ერისა მიმართ. აწ, სასონო ჩემო ანელნო
ხუცესნო, ნუ იქნებით დასაბრკოლებელსი ტყუათ და ნუცა გარდადებით მო-
ცქიულთ მცნებასა. ცუდისა და წარმავლისათუს, ყოვლად უწესო || [ო] არს
აღებამ თქუენგანცა გუჩუენთა კურთხევისათუს ასისა დრამისა...||... არსთ
ძალი ედვას, პური აქამოს. ეგრეთვე მკუდრისათუს რომელი ქირს...||... უფრო
შესქირდების მისისა სულისამ. ეგდენივე ასისა ტვილურისა მიეცეს და...||
პური აქამოს და სხუამ წაღებამ ძალისაებრად. ყოველი მისაცემელი
მღ[დელთა უბრკოლ]ებელი იყავნ თქუენდა მოსაცემლად. მკუდრნო ამისა
ქალაქისანო ქართველნო. რ...ცა...[იგი]||პირველად დიდად პატივცემდით.
მღდელთაგან გიჰმს ლოცვამ და წირვამ. ნუ გეწყინების მათთუს ძა[ლი]||საებრი
მისაცემელი. უფროსად მზიარულებით მისცემდით თუნიერ დაქირებისა,
რამეთუ მზიარ[ს]||ულებით მისაცემელი უყ^აუ^არს ოჰფალსა. და თქუენ
გიყ^აუ^არდენ ვითარცა მამანი სულიერნი და მათ უყ^აუ^არდით ე[ვითარცა]||
შვილნი სულიერნი. ლოცვასა ნუცა თქუენ დააკლდებით და ნუცა თქუენ.
ყოველსა ზედა უფროსად საღმრთომ [იგი]||სიყ^აუ^არული ერთმანეთისამ
მოიგეთ და ამით მიეცით სასურვო საღმრთოთა მცნებათამ. ესე მე ეტიფს|ანგს
კათოლიკოზსა ჩემითა ბელით დამიწერია, ოდეს ანის ეკლესიანი ვაკურთხენ.
ტვილური ასი დრამა||იგი იყოს : დანგი ერთი გ მღეცეს. და ზროხის ტყავი
რომელ ერთობ წაგიღია აქამდის, აწ საწირავად||ვე მისცემდით თუთო შოლტს.
და ჩუენ საეკლესიოთა წესთაგან რა შეიცვალეებით? ვინცა ესე ჩემი გა[გე]||ბული
შეცვალოს, არ...ბრძანებამ ღმრთისაგან, და მისთა წმიდათაგან ქორონიკონს
ბლც“.

მოუსმინეთ რაოდენ თვინიერი ქართულია.

ეტიფანე კათალიკოსის წარწერა დათარიღებულია 1218 წლით, ანუ თამარ
დედოფლის გარდაცვალების შემდგომ მხოლოდ ხუთი წელია გასული. არ არის
საჭირო იყო ქართული ენის სპეციალისტი იმის დასადგენად, რომ წარწერის
ენა და “ვეფხისტყაოსნის“ ენა მკვეთრად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან.
ანისის წარწერის ენა საქართველოს დასავლეთისათვის დამახასიათებელი
ცილოკავების მატარებელია: “უსასყიდლოდ მიგიღიეს“, “მომიცემიეს“,
“გიცემიეს“, “მოცქიულთ“, “დიდათ პატივცემდით“, “ერთობ წაგიღია აქამ-
დის“, “რა შეიცვალეებით“. არც “ვეფხისტყაოსანისათვის“, არც (ქ.ცხ.)-ისა და
არც სხვა ისტორიული წყაროების ენისათვის არ არის შესაძინევი ასეთი ძლი-

ერი გამოვლენა საქართველოს დასავლეთისათვის მახასიათებელი სიტყვებისა და გამოთქმებისა (XIII საუკუნეში).

დროებით შეეწყვიტოთ მსჯელობა ქვა-წარწერის გარშემო, რომელიც მუდამ იქნება ჩვენი ყურადღების ცენტრში როგორც ეტალონი X-XIV საუკუნის ქართული მეტყველებისა და საჭიროების შემთხვევაში მოვიხმობთ როგორც უტყუარ საბუთს.

II. მეგრული ენის ლექსიკა და “ვეფხის ტყაოსანი”

მეგრული ენის ლექსიკაზე, მის ბუნებაზე წარმოდგენას შეგვიქმნის მ.ძაძაძის “მეგრული დიალექტის” მოკლედ გაცნობა.

(ძაძაძია I.11) = მ.ძაძაძია. ორტომეული “მეგრული დიალექტი” გამოც. 1991 წ. ტომი I. გვერდი II. “ქართულისაგან განსხვავებით მეგრულს გააჩნია “**ს**” და “**ზ**” ბგერები, რომლებიც აღნიშნული ნიშნებით გამოიხატებიან (ეს ბგერები აუცილებელია სვანური და სხვა კავკასიური ენებისთვისაც): ამასთან, მსგავსად ძველი ქართულისა, აქვე გამოიყენებიან “**ღ**” და “**ჰ**” ბგერებიც. მათგან, “**ს**” წარმოადგენს თანხმოვანს, “**ზ**” ნახევრადხმოვანს, “**ღ**” და “**ჰ**” - ხმოვან-თანხმოვნებს.

“**ს**” ბგერა მეგრულში, ისევე, როგორც ქანურში, საკმაოდ ხშირად გამოიყენება. ასე მაგალითად : “**ს**უდე” (სახლი, საყუდელი), “**ს**ალა” (ცოფიანი), “**ს**ვილუა” (მოკვლა), “**ს**იღირი” (ყიდვა), “**ს**ვალი” (ყველი), “**ს**ოროფა” (სიწყვარული), “**ს**ურაფი” (ყმული), “**ს**უჭი” (ყური), “**ს**უმური” (ტყემალი), “**ს**უნაფა” (წყევანა) და ა.შ.

აღსანიშნავია, რომ ქართულის შესატყვის სიტყვებში მოცემული ბგერა “**ყ**” მეგრულში ხშირად იცვლება “**ს**”-თი, რაც აქ წარმოდგენილი მაგალითების მიხედვითაც ნათლად ჩანს და მის წარმომავლობაზეც ნათლად მიუთითებს.

განსაკუთრებით ხშირად გვხვდება მეგრულში ნახევრადხმოვანი “**ზ**”. იგი უმე-ტესად თავს იჩენს თანხმოვნებთან და ასრულებს მათი შემარბილებლის ფუნქციას...

“**ზ**” ბგერა ვიწროხმოვან “**ი**” და “**უ**” ბგერებისაგან არის წარმოშობილი [უფრო სწორი იქნებოდა : “**ზ**” ბგერა ერთდროულად შეიცავს “**ი**” და “**უ**” ბგერებს და სიტუაციიდან გამომდინარე აძლევს უპირატესობას ერთ-ერთს]

ასე მაგალითად : “წი”-საგან წარმომდგარა “წზ”, “გუ”-საგან “გზ”, “ქუ”-საგან “ქზ” და ა.შ.

“ზ” ბგერის გამოყენებისას სამურზაყანულ-ოდიშურ მეგრულში აღნიშნული და სხვა ცალკეული თანხმოვნები, აგრეთვე, თანხმოვანთა ჯგუფები სრულიად გასაგებ სიტყვას გვაძლევს. ესენია : “ტზ” (ცური), “გზ” (გავს), “ლზ” (ვარდება), “წზ” (წელს), “ქზ” (ნაწლავი), “კზ” (რკო), “შზ” (სველი “ში”-საგან), “შზ” (ახსოვს “შუ”-საგან), “ცზ” (თელა), “ძზ” (ძვეს, ღვეს), “ჩზ” (აქამა), “რღზ” (იყო), “ქზქზ” (ქინქლი), “ღგზ” (ღგას), “ჩქზქზ” (ჩვილი ბავშვი), “ღზრღზ” (მობარშული ღერღილი), “ძღღზ” (ქიქყინა, ძუნწი, ეჭვიანი, მოუშორებელი ადამიანი), “რღღღზ” (თბის ზედმეტი საბელია, ზოგჯერ ცეტ ადამიანზეც იტყვიან გადატანითი მნიშვნელობით), “სქზრღ” (მშრალი) და ა.შ.

“ღ” და “ვ” ბგერები სამურზაყანულ-ოდიშურ მეგრულში არ გამოიყენებიან და ისინი მხოლოდ მარტივლურ-სენაყურ მეგრულში გვხვდება.

ასე მაგალითად : “სვილვა” (მოკვლა), “ქარვა” (წერა), “მუღე” (ნაცვლად “მუ რე-სი”, რა არის), “ძალვაში” (ძალიანი), “ღმური” (ნაცვლად “ღური”-სა, ძილი) და ა.შ.

ამდენად “ს” და “ზ” ბგერები, რომლებიც ძველ ქართულში არ გვხვდება, ჩვეულებრივ, დამახასიათებელია მეგრულისათვის. აქ ისინი მეორეული წარმოშობის ბგერებს წარმოადგენენ და ორივე მათგანის არსებობა მეგრულისათვის აუცილებელია. ამასთან მათ შორის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ნაბევრად ხმოვან “ზ”-ს. მისი მეშვეობით სიტყვაში ერთად თავშეყრილი თანხმოვნები ადვილად გამოითქმის. ეს ბგერა მიღებულია ხმოვანთა ასიმილაციის შედეგად, რის გამოც იგი შინაგანად შესაბამისი ფუნქციის მატარებელიც არის.

ამ ამონაწერში მიღებული ინფორმაცია საკიროებს გარკვეულ ანალიზს. (ქ.ს.ე.1.434) “ანიანური დამწერლობა მით უფრო იდეალურად ითვლება, რამდენადაც თითოეული (გრაფემა) ზუსტად შეესატყვისება სათანადო ფონემას. ამ მხრივ არსებულ ანბანთა შორის ყველაზე სრულყოფილია ქართული ანბანი. აქ თვითოეული ფონემა სათანადო გრაფემით აღინიშნება. ქართულ ანბანში არ არის შემთხვევა, რომ რამდენიმე ნიშანი ერთ ფონემას აღნიშნავდეს, ან კიდევ გამოყენებული იყოს ფონემათა ჯგუფის აღსანიშნავად (როგორც ამას ადგილი აქვს სხვა ენათა ანბანებში...)”. ეს გამორჩეული ბუნება

ქართული ანბანისა არის უცილობელი მტკიცება ქართული ენის ხელოვნურად შექმნისა.

ქართული ანბანი იყენებდა ბგერებს "ხ"-სა და "ზ"-ს. თავდაპირველად ავლნიშნოთ, რომ "ხ" და "ზ"-ის მსგავსი რთული ბგერები ჩვეულებრივი მახასიათებელია კავკასიური და არა მხოლოდ კავკასიური ენებისათვის

(ჩიქობავა. 151) "ენათა უმრავლესობაში გვხვდება ხუთი ძირითადი ხმოვანი: ა, ე, ი, ო, უ; თუმცა ისეთი ენებიც არსებობს, რომლებშიც გარჩეულია მხოლოდ სამი ძირითადი ხმოვანი ბგერა : ა, ე, ი; ასეთი ვითარება გვაქვს ზოგიბერიულ-კავკასიურ ენაში."

მსგავსი რთული ბგერა არსებობს ძველ ბერძნულში, რომელსაც ზოგი პფსილიონად და ზოგი უფსილიონად გამოსახავს.

ასევე ავლნიშნოთ - გრაფემები "ხ" და "ზ" თანამედროვეა, ანუ ახლად შექმნილი და ამ გრაფემებით გამოხატული ბგერების მნიშვნელობა ქართული ანბანის პირველ ვარიანტში გამოსახებოდა სხვა გრაფემებით.

ქართული ანბანის პირველი ვარიანტის გაცნობისას თქვენ უნდა გაგჩინოდეთ კანონიერი კითხვა - თუ ქართული ანბანის პირველ ვარიანტში არ გამოისახებოდა ბგერა "უ" (უნი), მაშინ როგორ გამოითქმებოდა კოლხურ ენაში ასეთი ქარბი რაოდენობა სიტყვებისა ბგერა "უ" (უნი)-ს მონაწილეობით (ურუმბი, ურუნა, ურუტი, ურუხი, ურუშა. ურს, მეურმე). ამ კითხვის პასუხი დევს მ.ძაძაძისა ნაშრომიდან მოყვანილ ამონაწერში.

ბგერა "ზ" არის "ი" (ინი)-სა და "უ" (უნი)-ს ერთობა;

ბგერა "ხ" არის "ყ" (ყარი)-სა და "უ" (უნი)-ს ერთობა;

ვინაიდან ქართულ ანბანს (პირველ ვარიანტში) არ გააჩნდა ბგერა "უ"-ნი და ქართულ (კოლხურ) ენაში კი ბგერა "უ" (უნი) ქარბად გამოიყენებოდა, დღევანდელი გრაფემებით გამოსახული "ხ" და "ზ" ბგერები ქართულ ანბანში შესაბამისად "ი" (ინი)-თ და "ყ" (ყარი)-თ გამოისახებოდა.

მას შემდეგ, რაც ლათინური ანბანის გავლენით (V ს.) ქართულ ანბანში გაჩნდა ორი ძველი გრაფემით გამოსახული დამოუკიდებელი ბგერა "ღ" (უნი), ბგერებს "ი" (ინი)-ს და "ყ" (ყარი)-ს ჩამოშორდა "უ"-ს მნიშვნელობა და აქედან ისინი გამოითქმებოდნენ მარტივად "ი" და "ყ".

ჩვენი მოსაზრების მტკიცებაა მეგრული სიტყვა "ხუდე" (სახლი). ეს სიტყვა "ხ" ბგერის ერთ-ერთი შემადგენლით "ყ"-თი გამოთქმული "ყუდე" არის ქართული მეტყველების ფუძე სიტყვათაგანი : სა-ყუდე-ლი; სიმ-ყუდე-როვე; ნავსა-ყუდე-ლი; მივე-ყუდე.

კლარჯეთს ექვემდებარებოდა ეწოდებოდა ასევე "ქართველთა ყუდე" ამის
ცოდნა მტკიცდება (ქ.ცხ.)-ში, როდესაც მითიურ ვახტანგს ათქმევენებენ გი-
თომდა კლარჯეთში ყოფნისას :

(ქ.ცხ.1.119) "უკეთუ განძლიერდნენ სპარსნი ჩუენ ზედა საყუდელი ჩუენი აქ
ყოფად არს". ე.ი. მისაყუდებელი კი არაა, ყუდე (სახლი) იქნება ჩვენიო.
სახელწოდება "ქართველთა ყუდე" მწვავლებლებმა შესცვალეს სახელწოდებით
"კლარჯეთის სახლი" იმის მომიზეზებით, რომ ბაგრატიონები აქედან იყვნენო
და ამით შეეცადნენ საქართველოსათვის კლარჯეთის მხარის უმთავრესი დამ-
სახურების მიჩქმალვას. სახელწოდება კლარჯეთისა "ქართველთა ყუდე", ე.ი.
ქართული ენის საშო ადგილი (ქართველთა მეორე ბეთლემი), ყუდე იმას
გვასწავლის, რომ კლარჯეთია უპირველესი სალოცავი სანთელი ქართული
სულელებისა.

სახელწოდება "სუდე" შემორჩენილია ასევე ბგერა "ს"-ს მეორე პნიშ-
ვნელით "უ"-თი - "უსდე" → "სუდე" სოფ. ადიგენის რ-ნში.

საინტერესოა მ.ძაძაძიას მიერ ა.ცაგარელის 1880 წელს პეტერბურგში
გამოცემული წიგნიდან "Мингрельские этюды" ამოღებული წინადადება :
"დამიდექი ქირაზე სამი წლის ვადით და სამ ისეთ ჰეკვიანურ სიტყვას გასწავ-
ლი..." მეგრულად მცნება "სიტყვა" გამოითქმება "სიტყუა"-თ. ამ ცნობით
ჩვენ უნდა დავაფიქსიროთ, რომ გასულ საუკუნეშიც (1880 წ.) მეგრულად ქარ-
თული "სიტყვა" გამოითქმებოდა როგორც "სიტყუა". ეხლა გადავხედოთ
ეტიმანეს განაჩენს: "ტყუს ჰამა საღბრომ", "ესე იგი არს გეტყუს || ღმერთი".
ორივე შემთხვევაში გამოითქმება არა ახალი ქართულით "სიტყვა", არამედ
მეგრული "სიტყუას" გამოყენებით.

ბგერა "უ"-ს ლიდერი მნიშვნელობა დამახასიათებელია მეგრულისათვის :
სიტყუა (სიტყვა), ქარუა (წერა), ხანტუა (ხატვა), ლახუა (გა-ლახვა), გუალე
(მიდის), თქუალირი (თქმული)...; იგივე მეორდება ეტიმანეს განაჩენში:
მისთუს, თქუენცა, უკუეთუ, სიტყუათ, მოცკიულთ, კურთხევისათუს,
მკუდრისათუს, სხუამ...; ამ ფაქტის ცოდნის გამო (ქ.ცხ.)-ის ავტორები,
ცდილობენ რა მიაშგავსონ თავიანთი შეტყველება ძველ ქართულს,
ქართველის მაგიერ ხმარობენ "ქართული" :

(ქ.ცხ.1.9) "პოვეს ჟამი მარჯუე სომეხთა და ქართულთა და განუდგეს სპარ-
სთა"

(ქ.ცხ.1.10) "მოვლო სომხითი და ქართლი... პოეს ჟამი სომეხთა და ქარ-
თულთა"

(ქ.ცხ.1.11) "ვერ წინაღუდგეს სომეხნი და ქართულთა... მაშინ დაუტრევა
სპანდატ ბრძოლა სომეხთა და ქართულთა... განთავისუფლდეს სომეხნი და
ქართველნი". ბოლოს მაინც ქართველი წამოცდებათ.

მეგრული ენის სიახლოვეს ეტიჟანეს განაჩენის ტექსტთან ანუ მათ ერთბაშად ნებოვნებას ბგერა "უ"-ზე ძლიერად ამტკიცებს ბგერა "ვ".

საქართველოს
ლინგვისტიკის
ინსტიტუტი

ჩვენი დავრწმუნდით თუ რა მჭიდრო კავშირია ძველ ბერძნულსა და მეგრულს (მეგრული+ბერძნული) ენებს შორის. შემდგომ ასეთივე დამოკიდებულება გრძელდება ძველ ბერძნულსა და ძველ ქართულ ენებს შორისაც ბიზანტიის დაცემამდე.

(ი.ჭ. VIII.42) "მკითხველი... შეამჩნევს, რომ პირველ ხანაში XIV საუკუნემდე ქართულ საისტორიო მწერლობაში სამაგალითოდ ძველი ბერძნული და ელინური საისტორიო მწერლობა ყოფილა მიჩნეული და ელინური მწერლობის ცოდნა ქართველ ისტორიკოსებს ცხადათ ეტყობათ... ელინური საისტორიო მწერლობის ცოდნა ქართველებს გარდა ძველს მახლობელ აღმოსავლეთში თითქმის არავის ემჩნევა და არც არაბულმა, არც სომხურმა ძველმა საისტორიო მწერლობამ თითქმის არაფერი იცოდა ელინური ისტორიათაღმწერლობისა... ქართულად ბერძნულითგან ნათარგმნი საისტორიო თხზულებებიც აღმოჩნდა".

მიუხედავად გაყალბებისა, ჩვენი უმჭიდროვესი დამოკიდებულება ბერძნულ კულტურასთან მაინც იკითხება ჩვენამდის მოღწეული ლიტერატურული წყაროებიდან. ბერძნული ენის გავლენის ერთ-ერთი შედეგი გამოიხატება შემდეგ ფაქტში : კლასიკურ ბერძნულ ანბანს არ გააჩნია ბგერა "ვ" (ვინი) და ამის გამოა რომ მეგრულ და ძველ ქართულ ენათა ლექსიკაში (მეგრულსა და ძველ ქართულში მრავალი ძველი ბერძნული სიტყვის გადმოსვლის შედეგად) ბგერა "ვ"-ს გამოყენება მკვეთრად შემცირებულა.

ჩვენს ხელთაა ზუგდიდის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის მიერ 1971 წელს გამოცემული "ქართული ხალხური პოეზიის მასალები" (მეგრული ნიმუშები) გამოსაცემად კსამუშისას მიერ მომზადებული. მეგრული ლექსების ტექსტების ვერადით მოცემულია შესატყვისი (არა თავისუფალი თარგმანი) ქართული ენის ტექსტები. ეს წიგნი საუკეთესო საშუალებაა მეგრული და ახალი ქართული ენის შესადარებლად, ანუ ბგერა "ვ"-ს გამოყენების ინტენსივობის შესადარებლად. ბგერა "ვ"-ს გამოყენების ინტენსივობის (სიხშირის) დასადგენად გაბნევით შერჩეულ იქნა 12 ლექსი. 12 მეგრულ ტექსტში ბგერა "ვ" გვხვდება 83-ჯერ, შესატყვისი 12 ქართულ ტექსტში 180-ჯერ. მაგალითისათვის : მეგრული ცოდა = ქართული ცოდვა, მეგრული გუაცხადი = ქართული გავაცხადე და ა.შ. ე.ი. ახალი ქართული მეგრულთან შედარებით 2-ჯერ და მეტად ხმარობს ბგერა "ვ"-ს.

ამის შემდგომ თუ ეტიჟანეს განაჩენს (ძვ. ქართულ ენას) წავიკითხავთ ახალი ქართული ენით ანუ : ტყუს = იტყვის, გიტყუს = გეტყვის, მისთუს = მისთვის, თქვენცა = თქვენცა, უსყიდულსა = უსყიდველსა, თქვენგან = თქვენ-

გან, სიტყვათ = სიტყვათ, წარმავლისათუს = წარმავლისათვის, თქუენგანაც = თქვენგანაც, გურგუნთა = გვირგვინთა, კურთხევისათუს = კურთხევისათვის, მკულრისა = მკვდრისა, მღღელთა = მღღველთა, თქუენდა = თქვენდა, მკულრნო = მკვიდრნო, მღღელთაგან = მღღველთაგან, მათთუს = მათთვის, თუნიერ = თვინიერ, უყუარს = უყვარს, თქუენ = თქვენ, გიყუარდენ = გიყვარდენ, უყუარდით = უყვარდით, ვითარცა = ვითარცა, თქუენ = თქვენ, სიყუარული = სიყვარული, ჩუენ = ჩვენ, ვღებულობთ, რომ ძველ ქართულით ამ ტექსტში არსებულ ბგერა "ვ"-ს 21 ერთეულს უნდა დაემატოს ახალი ქართულით წაკითხვისას 27 ერთეული ბგერა "ვ" და გამოდის 48 ერთეული. ე.ი. ძველი ქართული ენით ეტიფანეს ძეგლში გამოყენებულია ბგერა "ვ" 21 ერთეული, ხოლო ახალი ქართულით საჭიროა 48 ერთეული, ანუ 2-ჯერ მეტი. მეორდება იგივე სურათი, რაც გვქონდა მეგრული და ახალი ქართული ენების შედარებისას.

კეთდება დასკვნა : ბგერების "უ"-სა და "ვ"-ს გამოყენებით ნათლად იკვეთება მეგრული ენისა და ძველი ქართული ენის ერთბუნებოვნება, ერთგვაროვნება შედარებით ახალ ქართულ ენასთან.

- 909 "პირველ ამოდ ილაღობეს, მერმე მდღგრად წაიკიდნეს :
 თვითო ტოტი ერთმანეთსა ჰკრეს, სიკვილისა არ დაპრიდნეს;
 გამოპრიდა ვეფხმან გული, - დედამთაცა გამოპრიდნეს! -
 და ლომი მდღგრად გაეკიდა, იგი ვერვინ დაამშვიდნეს.
- 910 "ლომსა დავეფმე ნაქმარი, ვარქვი "არა ხარ ცნობასა,
 შენ საყვარელსა რად აწყენ? ფუ მაგა მამაცობასა!"
 ხმალ-გამოწვდილი მივუხე, მივეც ლახვართა სობასა,
 და თავსა გარდავქარ, მო-ცა-ვკალ, დავზხსენ სოფლისა თმობასა.
- 911 "ხრმალი გავტყორცნე, გარღვიქერ, ვეფხვი შევიპყარ ხელითა;
 მის გამო კოცნა მომინდა, ვინ მწვავს ცეცხლითა ცხელითა;
 მიღრინვიდა და მაწყენდა ბრქალითა სისზღთა მღვრელითა,
 და ველარ გავუძელ, იგიცა მოვკალ გულითა ხელითა.
- 912 "რაზომსაცა ვამშვიდებდი, ვეფხვი ვერა დავამშვიდე,
 გავგულისდი, მოვიქნივე, ვპყარ მიწასა, დავაწყვიდე;
 მომეგონა, ოდეს ჩემსა საყვარელსა წავეკიდე;
 და სული სრულად არ ამომხდეს, რას გიკვირს, რომ ცრემლსა ვპღვრიდე!
 ახალ ქართულ ენასთან შედარებით: "ვეფხვისტყაოსნის" ამ მონაკვეთში ორ სიტყვაში ბგერა "ვ" ზედმეტობადაც გვევლინება - თვითო=თითო და მოვიქნივე=მოვიქნიე. "ვეფხვისტყაოსანი" არის ტრიუმფი ბგერა "ვ"-სი. ის აქ უკვე დღევანდელ ქართულთან შედარებითაც ქარბადაა, რაც იმის მიმანიშ-

ნებელია, რომ "ვეფხისტყაოსანი" (ჩვენამდე მოღწეული სახით) შეიქმნა, როცა იყო პიკი ახალ ქართულ მეტყველებაში ბგერა "ვ"-ს შემოტევისა.

ს.ს.ორბელიანის ლექსიკონში დაფიქსირებულია პერიოდი როცა ჯერ კიდევ იხმა-რება სიტყვები ბგერა "უ"-ს უპირატესობით, მაგრამ იგი უკვე განი-
დევნება მრავალ სიტყვაში ბგერა "ვ"-თი და ამდენად ლექსიკონში მოცე-
მულია ორივე ვარიანტი. გავეცნოთ მაგალითებს ს.ს.ორბელიანის ლექ-
სიკონიდან :

ასონიშან "გ" -დან დაწყებულ სიტყვებში : გვადრაკი - გუადრაკი, გვად-
როებს - გუადროებს, გვადრუცი - გუადრუცი, გვალაგი - გუალაგი, გვალე -
გუალე, გვალვა - გუალვა, გვამი - გუამი, გვანება - გუანება, გვარი - გუარი,
გვარლი - გუარლი, გვარჯილა - გუარჯილა, გველი - გუელი, გემა - გუმეა,
გეჯი - გუეჯი, გვერდი - გუერდი...;

ასონიშან "მ" : მკვარი - მკუარი, მკვახე - მკუახე, მკვდარი - მკუდარი,
მკვეთრი - მკუეთრი...;

ასონიშანი "ნ" : ნაწვართი - ნაწუართი, ნაწვეთი - ნაწუეთი, ნაწველარი -
ნაწუელარი, ნაწნევი - ნაწუნევი...

ამრიგად, "ეტიფანეს განაჩენში" ქარბობს ბგერა "უ", ს.ს.ორბელიანის
ლექსიკონში გარდატეხის პერიოდია (ბგერა "ვ" იწყებს მძლავრობას),
"ვეფხისტყაოსანში" კი ბგერა "ვ"-ს ტრიუმფია.

ჩვენი ლოგიკით სათაური ახალი ქართულით უნდა იწერებოდეს "ვეფხვის
ტყავოსანი". მაგრამ ს.ს.ორბელიანის დროს ჯერ კიდევ არ იხმარებოდა სახელ-
წოდება "ვეფხვი", ხმარებაში იყო ვეფხი. ლექსიკონში არის განმარტება ვეფხი
(ოთხფეხი), ასევე აქლემ-ვეფხი (ოთხფეხი), ვეფხი ნახსენებია ვიგრის
განმარტებაშიც და ძალზე გაუგებრად გაია-ს განმარტებაში - გაია (ხე)
(+ვეფხის-ტყ.). ე.ი. საბას დროს სახელწოდება ვეფხვი არ არსებობდა, იყო
ვეფხი.

ს.ს.ორბელიანი ტყავის ორ განმარტებას იძლევა :

ტყავი - კაცისა და ცხოველთა ჰორცთა გარეგანი საფარველი...

ტყავი - საკუბი (+წამოსასხამი D) კეტყავი, კეტყაოვანი.

კეტყავის ერთერთი განმარტება ასეთია :

კეტყავი - ესე კეტყაოანი კუთა...

კეტყაოვანი - რომელი კეტყავითა შემოსილ არიან...

სიტყვების კეტყავი, კეტყაოვანი, კეტყაოანი-ს განმარტებები
ბუნდოვანია, მაგრამ ჩვენთვის მნიშვნელოვანია, რომ ამ დროს არსებობდა
გამოთქმის ორი ვარიანტი "კეტყაოვანი" და "კეტყაოანი" ანუ "ტყავო-
სანი" და "ტყავოსანი". ე.ი. შეგვეძლო ამოგერჩია როგორც "ვეფხის ტყავო-
სანი", ასევე "ვეფხის ტყავოსანი" და არჩეული იქნა მეორე ვარიანტი "ვეფხის
ტყავოსანი".

ს.ს.ორბელიანმა იცოდა "ვეფხის ტყაოსნის" არსებობა
 გია (ზე) (+ვეფხის-ტყ.) ე.ი. ეს სიტყვა "ვეფხის ტყაოსანიდან" არის.
 კენარი (+ვეფხის-ტყ. ZAA) კეთილსანაზავი და მოკლდომილი ZABC:ვეფხისტყა

ტყ.
 "ადგ(ნ)ენ (დადგეს D) სოგრატ და ავთანდილ ტანითა მით კენარითა"
 (აყD:ვეფხის-ტყ.)

შველი ქართული ენის ბუნების უკეთ შესაცნობად ჩავრთოთ ჩვენს არეალში
 ბეთლემის ლაზთა (მეგრელთა) მონასტრის და ბოლნისის ტაძრის წარწერები
 (ჭერის მონასტრის წარწერები გვიანდელი პერიოდისა).

ბეთლემის მოზაიკით შესრულებული ტექსტები :

1. შეწვენითა ქრისტსითა და მეოხებითა წმიდისა თეოდორესითა
 შეიწყალენ ანტონი აბამ და იოსია მომხმელი ამის სეფისამ და მამა-დედამ
 იოსიამსი ამენ.

2. და ძუძუელნი მათნი ზაკურ და გრიორმიზდ და ნაშობნი მათნი.

3. წმიდაო თეოდორე მარუან და ბურზნ... ენა მი ე.

ბოლნისის წარწერები :

1. შეწვენითა ქრისტსითა მე ფარნ... და აზარუბტ შეხუბთ ესე კარი
 სალოცველად სულთა ჩუენთათჱს.

2. ქრისტე დავით ეპისკოპოსი კრებულთურთ და ამას ეკლესიასა შინა
 შენდა მიმართ თაჱყანისმცემელნი შეიწყალენ და მშრომელთა ამას ეკლესიასა
 შენა შეხეწიე.

3. [შეწვენითა წ'დ]-ისა სამეზისამთა ოც წლი(სა) პეროზ მეფი(სა ზეობასა
 დაბნი]

[დვა საფუძველი] ამის ეკლესიამსამ და ათხუთმეტ წლი[სა შემდგომად]

[განხეშორა ვი]ნ აქა შინა თავეყანისხცეს ღწ შეიწყალენ და ვინ ა[მის
 ეკლესიამსა]

• [მაშინებელსა დ'თე]პისკოპოსსა ხულოცოს იგიცა ღწ შეიწყალენ.

ჩვენ სამ უძველეს ქართულ წარწერაში (ბეთლემის, ბოლნისის და ვანის
 წარწერებში) ვხედავო, თუ როგორი მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია საჱყონ-
 დიდოში დღესაც ცოცხალ ბგერა "ღ" (იოტა)-ს. დოკუმენტალურად ის
 აუცილებელი ბგერაა V საუკუნიდან სულ მცირე XIV საუკუნიმდე. "ვეფხის
 ტყაოსანი" საერთოდ უარყოფს "ღ" (იოტა)-ს.

შევადაროთ "ღ" (იოტა)-ს გამოყენების ინტენსივობა დოკუმენტალურ
 (დოკუმენტალურში ვგულისხმობთ ძეგლებს, რომელთა უტყუარობაში ეჭვი არ
 გვპარება, თორემ (ქ.ცხ.)-ც ძეგლია) ძველი ქართულისა და (ქ.ცხ.)-ის მეტყვე-
 ლებაში. ბეთლემის უმცირეს ტექსტში "ღ" გამოიყენება 5-ჯერ. ბოლნისის
 ასევე უმცირეს ტექსტში 4-ჯერ. ვანის ნახევარი გვერდის მომკველ ტექსტში

13-ჯერ. (ქ.ცხ.)-ის ლეონტი მროველად წოდებულ ნაწილში, რომელსაც თარიღდება VIII-XI საუკუნეთა ფარგლებში და რომელ პერიოდსაც მოიცავენ ჩვენი დოკუმენტალური ძეგლები, გრაფემა "ღ" (იოტა) გამოიყენება 6-ჯერ (86 გვერდზე !!!). ლიმილის მომგვრელია, თუ რა სიტყვების გამოსახვისას ხმარობენ "ღ"-ს - "ენაჲ" 3-ჯერ, "ღაჲ", "ვაჲ" და "ბეღაჲ".

შეიძლება წარმოგვიდგინონ არგუმენტი : საეკლესიო ენა ხმარობდა "ღ"-ს, სამოქალაქო მეტყველებაში კი არ იყო მიღებულიო. ეს არგუმენტი თავიდანვე უნდა იქნეს უარყოფილი, ვინაიდან ქართული ენა ჯერ საეკლესიო ენა იყო და შემდგომ გახდა ხალხური, ასევე საქყონდილოში შემორჩენილი "ღ"-ს გამოყენების ტრადიციაც მეტყველებს, რომ "ღ" გამოიყენებოდა სამოქალაქო მეტყველებაშიც.

დაბრალდეს გვიანდელი დროის გადამწერებს - გამორჩათ გადაწერისას - ასევე მიუღებელია. ძალზედ დიდი რაოდენობით აკლია "ღ" (იოტა).

გაათანამედროვეს XVII-XVIII საუკუნისათვისო - მაშინ ენას რაღას იჩლიფინებენ, ცდილობენ გამოიყენონ არქაული სიტყვები არქაული ფორმებით.

"ღ" (იოტა)-ს გამოყენება რომ აუცილებელია ძველი ქართული ენის მისამსგავსებლად, იციან (ქ.ცხ.)-ის ავტორებმა, მაგრამ უჭირთ ამ ასოს ხმარება. საიდუმლო იმალება "ღ" (იოტა)-ს ბუნებაში, როცა მას ხმარობ შესაბამისი ინტენსივობით, მეტყველება ემსგავსება მეგრულ (დასავლეთ ქართულ) ენას და ამას კი ისინი როგორც მგლები ცეცხლს, ისე გაურბიან.

მივაპყროთ ყურადღება ასონიშან "ც" (ე მერვე)-ს. ეს ასონიშანი არის ბერძნული ენის გავლენა, რომელსაც გააჩნია ორი "ე" (ენ)-ი - "ე" ე (ეფსი-ლონ, მოკლე) და "ი" ე (ეტა, გრძელი). ვინაიდან ლაზურ ენაში ქარბად იყო ბერძნული სიტყვები, ამდენად ოპიზელმა მამებმა ბერძნული ანბანის მიხედვით შექმნეს ქართული ანბანის სრულქმნილებისათვის "ე" (ენ) და "ც" (ე მერვე).

"ც" (ე მერვე) ბეთლემის წარწერაში გამოიყენება ერთხელ, ბოლნისის წარწერაში 2-ჯერ, ანისის წარწერაში ერთხელ. გრაფემა "ც" ბევრად იშვიათად გამოიყენებოდა ვიდრე "ღ", მაგრამ აუცილებელი ელემენტია მეტყველებდეს ისეთ მცირე მონაკვეთებშიც, როგორც ჩვენი დოკუმენტალური ძეგლებია. "ვეფხის ტყაოსანი" და (ქ.ცხ.) გრაფემა "ც"-ს საერთოდ არ სცნობენ, თუმცა ის (ქ.ცხ.)-ში, თუ მას სიძველის პრეტენზია აქვს, გრაფემა "ც" გამოიყენებული უნდა იყოს როგორც რიცხვითი მნიშვნელობის მატარებელი ("ც"-ს შეესაბამება რიცხვი 8) რისი მაგალითიც გავაჩნია ანისის წარწერაში.

ბევრა "ჰ" (ჰაე) ჩვენს უძველეს წარწერებში გამოიყენება მხოლოდ ანისის წარწერაში "ჰყიდლით", ხოლო "ვეფხის ტყაოსანის" ჩვენს მიერ მოყვანილ მონაკვეთში ასევე ბევრა "ჰ" (ჰაე)-ს ტრიუმფია.

(ქ.ს.ე.11.585) "ჰაემეტობა, ქართული ენისათვის დამახასიათებელი მოვლენაა : ჰ-პრეფიქსის ხმარება ზმნებში მეორე სუბიექტური და მესამე ობიექტ-

ტური პირების ნიშნად (3-ჰამთ, 3-უბრძანა და სხვ.) უფროობითი ხარისხის სახელებში (3-უმჯობესი), რომლებიც ისტორიულად ზმნური ფორმებია და ინიან ვნებითებში (3-იქმნა, 3-იყო). ჰამეტი ტექსტები გვხვდება VII-VIII სს-ში: კილო, რომელსაც ჰამეტობა ანასიათებდა, გავრცელებული უნდა ყოფილყო სამხრეთ-დასავლეთით. ხანმეტი კილო, რომელიც საყრდენ დიალექტს წარმოადგენდა ქართულ სამწერლობო ენისათვის, VII საუკუნეში შეცვალა ჰამეტობა.

IX ს-თვის ჰამეტი გრამატიკული ფორმები იცვლება და მომდევნო დროში შესაბამისი გრამატიკული მწარმოებლები ჰამეტი ფორმებიდან მომდინარეობს: 3-იკარგება ხმოვნების წინ და ზოგიერთი თანხმოვნის (დ,თ,ტ,ძ,ც,წ,ჩ,ჩ,კ) წინ იცვლება ს-დ, ზოგჯერ (ჯ,ჩ,კ თანხმოვნებთან) შ-დ : 3-ჰამთ - ს-ჰამთ - შ-ჰამთ. 3-ს, ისევე როგორც ხანმეტობას, უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ქართული და ქართველური ენების ისტორიული მორფოლოგიის შესასწავლად.

ამ ამონაწერის სიმართლე დასტურდება ანისის წარწერით, სადაც მხოლოდ ერთხელ გაიქვრება ბგერა "ჰ" (ჰამე) - ჰყიდლით, ხოლო "ვეფხის ტყაოსანში" საპირისპირო სურათია, რომელიც მიუღებელია XII საუკუნის ქართული მწერლობისათვის. ბგერა "ჰ"-ს გარშემო დიდი თემის გაშლა შეიძლება, ჩვენ კი შემოვიფარგლოთ ელემენტარული დაკვირვებით. ქართული ენის ბუნებიდან გამომდინარე, ასოთა კითხვისას თითოეული ასო-ნიშანი უნდა გამოითქვას გამოკვეთილად ("უ"-ს ასომთავრული გრაფემაც შესრულებული ორი ასო-ნიშნის შეერთებით ("Qq") გადმოღებულია ბერძნულიდან). ამ წესის გათვალისწინებით ქართულად მეტყველებისათვის ძნელი გამოსათქმელია ბგერა "ჰ" თანხმოვნებს შუა. მაგალითად, წაიკითხეთ "ვჰლერრდე". ამ სიტყვას თქვენ უწყვეტად, როგორც იგივე სიტყვას "ჰ"-ს გარეშე "ვლერიდე" ვერ წართქვამთ, თქვენ აუცილებლად ბგერა "ვ"-ს მერე აკეთებთ მცირე პაუზას, გამოთქვამთ ბგერა "ჰ"-ს და ამის შემდგომ "ლერიდე", გამოგდით ვ-ჰ-ლერიდე. ასევე ვერ წაიკითხავთ უწყვეტად სიტყვას "აბჰა", კითხულობთ ან "აბ-ჰა", ან "აბ-ჰ-ა". ამის გამო "ჰ"-ს ხმარება სიტყვის შუაში ამოვარდა, როგორც უცხო, მიკლებელი. ვჰლერიდე გახდა ვლერიდე. დაჰსხენ - დავსხენ, დაჰრიდნენ - დარიდნენ, ვჰკარ - ვკარ.

ასევე ვერ იგუა ქართულმა ენამ სიტყვის დასაწყისში ბგერა "ჰ" თუ მის შემდგომ თანხმოვანი დგება : ჰგავს გახდა გავს, ჰკრებდა - კრებდა, ჰნატრა - ინატრა, ჰქირდავს - ქირდავს, ჰყრია - ყრია...

IX საუკუნიდან ქართულ მეტყველებაში ბგერა "ჰ"-ს გავლენის შესუსტების შემდგომ, XV საუკუნეში იწყება ბგერა "ჰ"-ს მეორადი აღმავლობის პერიოდი და ზენიტს აღწევს "ვეფხის ტყაოსანში", როდესაც თავად ძლიერი

არაბული გავლენის მქონე სპარსული ენა მძლავრობს საქართველოს აღმოსავლეთით. ქვეყანას გამაჰმადიანებული, ანუ სპარსული კულტურის მატარებელი მეფენი მართავენ. ისინი ცდილობენ საქართველოს აღშენებას, მხოლოდ სპარსულ სივრცეში. მაგალითად ვახტანგ V-ს (ქ.ცხ.)-ის წინასიტყვიდან ამოღებული ფრაგმენტიც საკმარისია: "სხუაცა წერილნი მოიხუნეს, რომელიმე სომეხთა და სპარსთა ცხოვრებისაგან გამოხვნეს და ესრეთ აღაწერინეს". ე.ი. ვახტანგ V-სათვის ბერძნული სამყარო არ წარმოადგენს უპირველესს მეზობელი ქვეყნებიდან. ეს მაშინ, როცა XII საუკუნის საქართველოში, როგორც ი.ჯავახიშვილი ბრძანებს, "სამაგალითოდ ძველი ბერძნული და ელინური საისტორიო მწერლობა ყოფილა მიჩნეული".

ს.ს.ორბელიანის ლექსიკონში მრავალი სიტყვა მოცემულია როგორც "ჰ"-ს შემადგენლობით, ასევე მის გარეშეც :

რული - მცირე რამ ძილი

ჰრული - მცირე რამ ძილი

რქუა - ჰრქუა, უთხრა

ჰრქუა - ჰრქუა, უთხრა

(ქ.ცხ.) იშვიათად ხმარობს ბგერა "ჰ"-ს - შეჰქმენ, ჰშვენის, შევჰკადრო, მიჰხვდება, ჰქვია, მოჰკვლენ, ჰხაძვენ, ჰმართებს, მიჰხვდეს, ჰმეტობს, ჰბრძანებთ, ამოჰყვეს, ჰქუიან, ჰყოფდეს, ვჰმადლობთ, ჰკითხა, ჰკუეთდა, მოჰკუდენ, ჰყვა და სხვა. მთავარი აქ ის გახლავთ, რომ მსგავსად ს.ს.ორბელიანის ლექსიკონისა, (ქ.ცხ.) ერთი და იგივე სიტყვაში ხან ხმარობს "ჰ"-ს, ხან ამოაგდებს ბგერა "ჰ"-ს. 30-ე გვერდზე "ჰბრძოდეს" და 31-ე გვერდზე "ბრძოდეს". 12-ე გვერდზე "ჰურიათა" და 51-ე გვერდზე "ურიამთაგან".

ქართული ენა მშვენივრად ბგერა "ჰ" (ჰაე)-თი თუ მის შემდგომ ხმოვანი მოდის: ჰაერი, ჰარალო, ჰარირა, ჰაი-ჰაი (შეძახილი), ჰავა, ჰანგი, ჰიზნი, ჰარმონია, ჰიპნოზი, ჰორიზონტი, ჰუმანური, ჰომეროსი, ჰაფეზი...; თუმცა ზოგიერთი სიტყვა დაიწუნა: ჰაზრი - აზრი, ჰამბავი - ამბავი, ჰარაკი - არაკი;

1991 წელს ილია აბულაძის გამოცემულ ს.ს.ორბელიანის "ქართული ლექსიკონის" მეორე ტომის 643-ე გვერდზე ს.ს.ორბელიანის შესახებ წერია :

(წყველად მაცოვნებისა ეაშა მეფეს ვახტანგს წარჰყვა ხაზარეთს და პეტრებრუსის ქალაქს მიიცვალა იანვარს, ქ კს უ იგ B).

ე.ი. XVIII საუკუნის პირველ ნახევარშიც, ს.ს.ორბელიანის სიკვდილის შემდეგაც, რუსეთს მრავალი ხაზარეთად მიიჩნედა, ანუ სახელწოდება "რუსეთი" ჭერ კიდევ არ იჭდა მტკიცედ ქართველთა ცნობიერებაში და მითუმეტეს, ძნელი წარმოსადგენია ამ ცნების მკვიდრობა XII საუკუნის საქართველოში :

968 "მოვიდიან შესამკობლად ქვეყნით ყოვლნი სულიერნი :

კლდით ნადირნი, წყალშიგ თევზნი, ზღვით ნიანგნი, ცით ფრინველნი, ინდო-არაბ-საბერძნეთი, მაშრიყით და მალრიბელნი, და რუსნი, სპარსნი, მოფრანგნი და მისრეთით მეგვიპტელნი". მეთორმეტე საუკუნეში სახელწოდება რუსეთი არ არსებობდა, სახელწოდება "Россия" ჩნდება XV საუკუნიდან. ეს ისეთივე სიმართლეა, როგორც ის, რომ ნიან-გები ზღვის მლაშე წყალს ვერ იტანენ.

III. "ვეფხისტყაოსნის" სევანური ვარიანტი.

1. ტარიელ. 2. ნესტან-დარეჯან

(ელენტი. 187) "წინამდებარე "ვეფხისტყაოსნის" ორი სევანური ვარიანტი ჩაწერილია ჩემ მიერ 1937 წ. ზაფხულს ზემო სევანეთში. პირველი : "ტარიელ" ჩავიწერე 80 წ. მოხუცისაგან - ნესტორ ნიგარაძისაგან (სოფ. უშგული), მეორე "ნესტან-დარეჯან" ჩავიწერე 88 წ. მოხუცისაგან - თაისა (თეიმურაზ) ქალ-დანისაგან (სოფ. მულაბი).

ორივე ვარიანტი შინაარსის მხრით თითქმის იმეორებენ ერთი მეორეს, ოღონდ პირველი ვარიანტი უფრო ვრცელია.

წინამდებარე ვარიანტები მნიშვნელოვანია იმით, რომ, ჯერ ერთი, ეს ვარიანტები განსხვავებულია დღემდის ცნობილ ყველა ხალხური ვარიანტისაგან, მეორე მნიშვნელობა მათ სევანურობაშია.

ამ ვარიანტების მოკლე შინაარსი ასეთია :

სილოვან (ქეჭავაძე) კეისარი და აფრასიონ კეისარი კარგი მეგობრები არიან. ორივეს ცოლები ორსულად ჰყავთ. სილოვანსა და აფრასიონს მოუხდათ ომში წასვლა. ერთმანეთს შეჰფიცეს: თუ ვაეები დაებადებოდათ, ძმები უნდა გამხდარიყვნენ, თუ ქალები დაებადებოდათ, დები უნდა გამხდარიყვნენ. [ხოლო თუ ქალ-ვაეი დაებადებოდათ, ცოლ-ქმარი უნდა გამხდარიყვნენ]. სილოვან კეისარი ომში მოკლეს. აფრასიონ კეისარი დაბრუნდა (მეორე ვარიანტის მიხედვით: აფრასიონ კეისარი დაიღუპა ომში და სილოვანი დაბრუნდა). აფრასიონ კეისარის ცოლს ქალი შეეძინა. სილოვანისას - ვაეი და დაარქვეს ტარიელი. ტარიელი მეტად ძლიერი ვაეკაცი გახდა. აფრასიონ კეისარი თავის ქალიშვილს სხვაზე რომ ათხოვებდა, ტარიელს წამოსძახებს: "შენ თუ კარგი ვაეკაცი ხარ, შენს საცოლოს მოსძებნიდიო, ამაღამ მისი ქორწილიაო. ტარიელი წავიდა სახლში, დედამის გამოაცხობინა პური. პური მთლად გამოძებვარი არ იყო, ტარიელმა შემოაძრო გარეკანი და ცხელი ცოში დედას მიადო ძუძუებზე ორივე მხრიდან, დედას უთხრა : მითხარი, მყავდა თუ არა საცოლო. თუ არ

მეტყვი ძუძუებს დაგწვავო. დედამ სიმართლედ უთხრა : სილოვან და აფრასიონ
კეისრები შეფიცული ყოფილან : თუ ქალ-ვაჟი დაეზადებოდათ, ცოლ-ქმარი
უნდა გამზდარიყვნენო. აფრასიონის ქალი შენი საცოლოა, მისი ქორწილთა
ამალამ არისო. ტარიელი წავიდა იქ, სადაც ნესტან-დარეჯანის ქორწილი იყო.
ნესტან-დარეჯანი ჯვარს იწერდა არაბეთის ხელმწიფის შვილზე. ტარიელი
არაბეთის ხელმწიფის შვილს წაავლებს ხელს ფეხში და მქორწილეთ დაუწყებს
ამ კაცით ცემას; იმდენს სცემს, რომ მხოლოდ ფეხი შერჩება ხელში. ტარიელი
ნესტან-დარეჯანს სახლში წამოიყვანს და ქორწილს გადაიხდის. ტარიელსა და
ნესტან-დარეჯანს უსაზღვროდ უყვართ ერთმანეთი, მაგრამ ნესტან-დარეჯანი
ტარიელის საწოლ ოთახში არ შედის. ტარიელისა და ნესტან-დარეჯანის სიფ-
ვარულს ქაჯი უშლის ხელს. ტარიელი წავა მკითხავთან. იგი ურჩევს : კიღობანი
გააკეთე და შიგ ნესტან-დარეჯანი ჩასვიო. მეორე დღეს ნესტანი ქაჯებს
შეაფურთხებს და შენთან დაწვებო. ტარიელი მოიქცევა მკითხავის რჩევის
თანახმად, მაგრამ ნესტან-დარეჯანს კიღობნით ქაჯები გაიტაცებენ. ტარიელი
დაეძებს ნესტან-დარეჯანს, მაგრამ ვერსად ნახულობს. დედა ეტყვის ტარიელს :
წადი შენს ძმა ავთანდილთან და ის დაგხმარება სატრფოს ძებნაშიო მასთან
ეტყვის კიდევ : ბებიას სამი მერცხალი ჰყავს, თუ ისინი ვერ გაიგებენ ნესტან-
დარეჯანის ამბავს, მაშინ მისი ძებნა ფუქიო. (მეორე ვარიანტის მიხედვით სამი
მერცხლის მაგივრობას სამი ქაჯი ასრულებს, რომლებიც ავთანდილის დედას
ჰყავს სკივრში დამწყვდეული). ავთანდილი და ტარიელი ესტუმრებიან ბებიას.
ბებია ადის კოშკის თავზე, თან აიტანს კოლოფს, რომელშიაც სამი მერცხალია.
დედაბერი მერცხალს ეტყვის : სანამ კოშკის საბურავიდან ნაწიმიარი წყლის
წვეთი მიწაზე დაეცემოდეს, მანამდის ზღვა და ველი დაიარე და ტარიელის
ცოლის ამბავი გაიგეო. მერცხალმა ზღვა და ველი სულ დაიარა. გაიგო : ნეს-
ტან-დარეჯანი ცოცხალია და სხვა ვერაფერი გაიგო. ამის შემდეგ დედაბერმა
მეორე მერცხალი გაუშვა და უთხრა : სანამ მცხობელი დამრგვალებულ პურს
გამოსაცხოზად შედებდეს, მანამდის ზღვა და ველი დაიარე და ტარიელის
ცოლის ამბავი გაიგეო. წავიდა მერცხალი და გაიგო, რომ ნესტან-დარეჯანი
ცოცხალია, სხვა ვერაფერი გაიგო. დედაბერმა შემდეგ მესამე მერცხალი
გაუშვა და უთხრა : სანამ ლოყაზე ჩამოსული ცრემლი მიწაზე დაეცემოდეს,
მანამდის ზღვა და ველი მოიარე და გაიგე ტარიელის ცოლის ამბავიო.
გაგრინდა მერცხალი და გაიგო : შავი ზღვის შუაგულში ნესტანი ქაჯებს ჰყავთ
დამწყვდეული ქაჯეთა კოშკში. მერცხალი ავთანდილს და ტარიელს ურჩევს,
ნესტან-დარეჯანის გამოსახსნელად თან წაიყვანონ. ავთანდილი ფრიდონს
სთხოვს დახმარებას, მაგრამ ფრიდონი იწყენს. ავთანდილმა სხვა ვერაფერი
მოუხერხა ფრიდონს და ჯოგი მოჰპარა. ავთანდილს ვზიდან ბულა გაეჭვა და
ფრიდონს ამბავი შეატყობინა. ფრიდონი ძალზე განრისხდა, ბულა დაკლა და
შეწვა. გამოუდგა ავთანდილსა და ტარიელს. ფრიდონი ამოაძრობს ნაძვის ხესა

და ენკრის ავთანდილსა და ტარიელს. ავთანდილი ფრიდონს პატივებს სთხოვს ტარიელი ამას არ კადრულობს. ბოლოს ფრიდონი მათ იცნობს. წაიყვანს სან-ლში და დიდ პატივს სცემს.

ავთანდილი, ტარიელი და ფრიდონი გაემგზავრებიან ნესტან-დარეჯანის გამოსახსნელად. მიაღებებიან ზღვის პირს, ავთანდილი და ფრიდონი დაიჭერენ "კუირტილარ"-ს ("კუირტი" რაღაც ჩადოსნური ცხოველია, რომლის სახელი ქართულად ვერ მითხრეს) და მასზე შესხდებიან. "კუირტილარ"-ს ზღვაზე ისე შეუძლია გავლა, როგორც ხმელეთზე. ტარიელი "კუირტილარ"-ზე შეჭდომას არ იკადრებს და ფეხდაფეხ შეტოპავს, ის დროა, უნდა დაიხრჩოს ტარიელი, შევლას ავთანდილს სთხოვს. ავთანდილი ეტყვის : მე ვერას გიშველი, დიდ უფ-ალს შევედრეო.

ტარიელი პირველად არ კადრულობს დიდი უფლის შევედრებას, მაგრამ ბოლოს მაინც შევედრება. დიდ უფალს გაუხარდება ტარიელის ხვეწნა და ზღვას ისე გაუმაგრებს, რომ ტარიელი თავისუფლად გაივლის ზედ და მივა ქაჩეთის კოშკის ძირამდის. ავთანდილი და ფრიდონი მავთულებით ავლენ კოშკის წვერზე, დიდი ომის შემდეგ ნესტან-დარეჯანს გამოიხსნიან. ტარიელი და ნესტან-დარეჯანი ხვდებიან ერთმანეთს. ბოლოს ტარიელს მთავარი ქაჯი მოუსწრებს და ფეხებს შეუბრუნებს : ტარიელს ქუსლები წინ და თითები უკან მოექცევა : ფრიდონი გაუსწორებს ფეხებს ტარიელს. მოჰყავთ სახლში ნესტან-დარეჯანი ტარიელს, ავთანდილსა და ფრიდონს. გზაში ავთანდილი და ფრიდონი ნესტან-დარეჯანს შეაშინებენ. ნესტან-დარეჯანს პირიდან სამი ქაჯი წამოვარდება. ტარიელმა ორი მოკლა და მესამე არ მოკლა. ეს მესამე ქაჯი გადაიქცა ყორნად. ამის შემდეგ ფრიდონი გადაიხდის დიდ ქორწილს და ტარიელს, ნესტან-დარეჯანსა და ავთანდილს დიდი საჩუქრებით გაისტუმრებს. გზაზე ტარიელს, ნესტან-დარეჯანსა და ავთანდილს შეხვდებათ ქორი. ქორი მათ შესძახებს : ნესტან-დარეჯანი ავთანდილმა მოძებნა და ეკუთვნისო. ვინც უს გაამელავნოს, ქვად გადაიქცესო. ქორის სიტყვები მხოლოდ ავთანდილს ესმის, სხვას - არა. ქორი ტარიელს ბეჭზე უნდა დაჯდომოდა და ბეჭ უნდა გაეხმო, რომ ავთანდილმა მოუქნია ხმალი და შუაზე გაჭრა. ეს ტარიელმა იწყინა. მაშინ ტარიელმა ქორის ნათქვამი გაამელავნა და გადაიქცა ქვად. ტარიელი იტყვის : ამის შემდეგ ჩემი სიცოცხლე აღარ ღირსო, აიღებს ხმალს და ჩამოიკვება ზედ.

ნესტან-დარეჯანი ზის მკვდრებს შორის და ტირის. ამ დროს ბაყაყი გამოჩნდება. ნესტან-დარეჯანი მას ზურგზე ტყავს გაუკაწრავს. ბაყაყი ნესტან-დარეჯანს ეტყვის : "მე ბოზო, შენი ბოზობით ორი თავადი დაღუპილი". ბაყაყი მოგლეჩს იქვე ბალახს, წაისვამს ზურგზე და ტყავი გაუმართელდება.

იმ ბალახით ნესტან-დარეჯანი ტარიელსა და ავთანდილსაც აცოცხლებს.

მეორე ვარიანტის მიხედვით, როდესაც ტარიელი და ნესტან-დარეჯანი ფრიდონისაგან მოდიან, გზაში შევარდენი შეხვდებათ და ეტყვის : ნესტან-

დარეჯანი ავთანდილის მოძებნილია და ავთანდილს უნდა ჰყავდესო. ეს ვინა
გამჟღავნოს, ჭვად გადაიქცესო. ავთანდილი შევარდნის ნათქვამს, გამჟ-
ღავნებს და ჭვად გადაიქცევა. ამის შემდეგ ნესტან-დარეჯანი დაორსულდება
და ვაჟი შეეძინება. ტარიელი და ნესტან-დარეჯანი წავლენ მკითხავთან და
სთხოვენ რჩევას, თუ როგორ შეიძლება ავთანდილის გაცოცხლება. მკითხავი
ურჩევს მათ : თქვენი ვაჟი დააკალით გულზე ავთანდილს. თბილი სისხლით
დაბანეთ ავთანდილი და გაცოცხლდებაო. ტარიელი და ნესტან-დარეჯანი
მკითხავის რჩევის თანახმად მოიქცევიან და ავთანდილს გააცოცხლებენ. ამის
შემდეგ იწყება მათი ბედნიერი ცხოვრება“.

ამ სვანურ თქმულებას არ უნდა ეწოდებოდეს “ვეფხისტყაოსნის” სვანური
ვარიანტი (ამ თქმულებაში ვეფხის ტყავი არავის აცვია) ეს სვანური თქმულება
შექმნილია ბევრად ადრე, ვიდრე ჩვენამდის მოღწეული “ვეფხისტყაოსნის”
ვარიანტი. ამ თქმულებამ ბცის კეისარი (ე.ი. ბიზანტია), შავი ზღვა (ე.ი.
კოლხეთი) და არაბობა (ე.ი. VII საუკუნის აქეთაა შექმნილი). ამრიგად ამ
თქმულების პასპორტიზაცია ასეთია: - კოლხეთი, VII-XII ს.ს. (საუკუნეები,
როდესაც კოლხეთში ძლიერია როგორც ბიზანტიელთა, ასევე არაბთა გავ-
ლენა).

“ვეფხისტყაოსნის” ცნობილი ფრაზა - “ესე ამბავი სპარსული, ქართულად
ნათარგმანები” არ დადასტურდა, მიუხედავად რუსთველოლოგთა მრავალი
ცდისა, მოეძებნათ ანალოგიური სიუჟეტი სპარსულ და სპარსულენოვან
ზალბთა ლიტერატურაში და ეს ასეც უნდა იყოს, ვინაიდან “ვეფხის ტყაოსანი”
შეიქმნა ადვილობრივი კოლხური სიუჟეტის ნიადაგზე.

რამდენადაც საეჭვოა, რომ სვანეთის მთებში, სვანურ ენაზე გავრცელებული
თქმულება ტარიელზე გამზდარიყო საფუძველი საქართველოს აღმოსავ-
ლეთში შექმნილი ჩვენამდის მოღწეული “ვეფხის ტყაოსნის” ვარიანტისა,
უნდა არსებულებოდა შუალედური კოლხური (ბერძნული გავლენის მატარებელი)
ლიტერატურული ძეგლი ტარიელისა, ნესტან-დარეჯანისა, ავთან-
დილისა და ფრიდონის ფათერაკიან თავგადასავალთა ამსახველი და რომელიც
უნდა ვიანგარიშოთ ჩვენი “ვეფხის ტყაოსნის” პირველ წყაროდ.

ეს თემა მოითხოვს უფრო ღრმა კვლევას, რომელიც არ წარმოადგენს ჩვენი
წერილის მიზანს და ამდენად, გაგაკეთებთ მხოლოდ ერთ შენიშვნას : მათთვის,
ვისაც წარმოუდგენია, რომ “ვეფხისტყაოსნის” შექმნის თარიღის გადმოწევა
XII საუკუნიდან XV საუკუნისთვის რაიმეს დააკლებს ამ გენიალურ ქმნილებას,
- ეს წერილი არ იწერება. ჩვენამდე ბევრად ადრე გამოჩენილი მეცნიერი
კ.კეკელიძე “ვეფხისტყაოსნის” ასევე XV საუკუნის ძეგლად მიიჩნევდა.

IV. ზანიშმები გურულ ზმნებში

ჩვენს წარმოდგენას ქართული ენის მეგრული ენის წიაღიდან წარმოშობის შესახებ მნიშვნელოვანი ცოდნით გაამდიდრებს ს.ელენტი 1965 წ. გამოცემული "ქართველურ ენათა ფონეტიკის საკითხები". ს.ელენტი ამ ნაშრომში ძირითადად მიმოიხილავს გურიის კილო-კავების ბუნებას ზანურ (მეგრულ) ენასთან და სხვა ქართულ კილო-კავებთან მიმართებით.

სახელწოდება გურია უნდა გაჩენილიყო არა უგვიანეს მერვე საუკუნისა, როცა მოხდა ზედა და ქვედა კოლხეთის გაერთიანება. ე.ი. როცა ქვედა კოლხეთის ნაწილს ტრაპიზონიდან სარფამდე ლაზიკად მოხსენიებენ.

(მაკალათია) "აგათია სქოლასტიკოსის (VI ს.) ცნობით: "ქანები ცხოვრობენ ეგქსინის პონტოს სამხრეთით ქალაქ ტრაპეზუნტის ქვემოთ" -ო".

ამ სახელმწიფოებრივი გაერთიანების (სამეგრელო-ქანეთი) შუა ადგილს თავისთავად უნდა დარქმეოდა გურია, ანუ შუაგული ადგილი. ეს მხარე მოიცავდა დღევანდელი გურიის, აჭარის და რიზეს მხარის ტერიტორიებს. ცენტრი გაზღდათ, 1466 წლის ჩათვლით, ქ.ბათუმი. ე.ი. თავად აჭარა გურიის გური გაზღდათ. მხოლოდ XV ს-ის 50-იან წლებში წაართვა ოსმალებმა გურიელს რიზეს მხარე და აჭარა არაერთგზის დაურბია. ოსმალთა ბატონობის ეპოს დაფიქსირდა გურიის დაშლა სამ მხარედ: რიზე, აჭარა და დღევანდელი გურია. გურია 1475 წლამდე მაინც სამეგრელოს სამეფოს შემადგენელი ნაწილი გაზღდათ. ასევე ეკლესიურად ეს მხარე ჯერ. ფოთისა და X საუკუნიდან ჭყონდიდის კათოლიკოსის სამწყსოში შედიოდა.

* გურიის მეზობლად, ასევე სამეგრელოს მხარეშიც- კლარჯეთში შეიქმნა ქართული ენა და რომელიც, უახლოესი მეზობლობის გამო, უპირველესად გურიაში (რიზე +აჭარა+გურია) გავრცელდებოდა. გურული კილო-კავების გაცნობამ ჩვენ უნდა დაგვანახოს მეგრულ-ქანური სიტყვების გაქართულების პროცესი, ანუ კი არ ზდება მეგრულ-ქანური სიტყვების გამოყენება ქართული ენის მიერ (მსგავსად არაბული, სპარსული, თურქმენული და სხვათა სიტყვებისა), არამედ, ერთმნიშვნელოვნად მეგრულ-ქანური სიტყვები ქართულდებიან. ე.ი. მეგრული ენა (მეგრული ენის ლექსიკა) გადადის აბალი ქართული (მეგრული + ბერძნულ, ლათინური) გრაამატიკის გარემოში და იბადება ქართული ენა (აბალი არქიტექტურა ძველი საშენი მასალით).

ჩვენს მსჯელობასთან სრულ ჰარმონიაშია ქართული ენის შესანიშნავი მკვლევარის ს.ელენტის ქვემოთ მოყვანილი ამონაწერი ჩვენი შენიშვნებით:

(ელენტი 303) "გურულს პირველ რიგში ყველაზე მეტი საერთო დასავლურ [საერთო მეგრულ] კილოებთან აქვს. ამასთან ერთად ნათელია ისიც, რომ

გურული თავისი სტადიური განვითარებით, ისე როგორც თავისი ენობრივი ცხოვრებით, რასაკვირველია, არ წარმოადგენს მონოლითურ კილოს. სტადიური განვითარებით სხვადასხვაა ზემო და ქვემო გურული. ზემო განვითარების სტადია ძალიან ახლოსაა ქვემო იმერულის განვითარების სტადიასთან. ფონეტიკურს, მორფოლოგიურსა და სინტაქსურ მოვლენებში თითქმის ძალიან ცოტა განსხვავებაა ზემო გურულსა და ქვემო გურულს შორის. მხოლოდ, რაც ქვემო იმერულისაგან ასხვავებს უმთავრესად გურულს, ეს არის ლექსიკური თავისებურება.

ქვემოგურულის განვითარების სტადია ძალიან ახლოსაა გურიის სამხრეთ-დასავლეთით მდებარე კილოებთან: აჭარულთან, მესსურთან და იმერხეულთან. მათ ძალიან ბევრი საერთო აქვთ [აქ იკითხება დიდი გურია]. მაგ. მათთვის დამახასიათებელია უბრჯგუს ხმარება გარკვეულ შემთხვევებში: ვი კომპლექსის ადგილას უ-ს ხმარება [მეგრული ენის დამახასიათებელი]. თითქმის ერთნაირად ხდება პრევერბების ასიმილაცია. ხმოვნით ფუძედაბოლოებული სახელები ირთავენ ი-ს სახელობითში (იმერხეულში იოტი ისმის) [გაიხსენეთ საქონდილოში "ღ" (იოტა)-ს გამორჩეული გამოყენება და ასევე "ღ" (იოტა) ისმის სვანურში]. მათთვის საერთოა მთელი რიგი ფონეტიკურ-მორფოლოგიური, სინტაქსური მოვლენები, რომლებიც საერთოდ დამახასიათებელია "დასავლური" [სამეგრელოს] კილოებისათვის. რამდენადაც გურულში ძალიან საგრძნობია მეგრულ-ქანური ფენა, რაც დღეს უკვე ბუნებრივ გურულად არის გამზდარი ეს უკვე ლაპარაკობს იმის შესახებ, რომ გურულის გაბგერება ძირითადში შიშინა ჭგუფის ხასიათისაა, ე.ი. იმ ჭგუფის, რა ჭგუფსაც მეგრულ-ქანური ეკუთვნის. ამის დამამტკიცებელი მაგალითები ზემოთ საკმაოდ იყო მოყვანილი. მაგ. "რუმ"; "ხუმ"; "რუმელ"; "რატუმ"; "ტუმარი"; "ფულაქი"; "ქნება" - "წნებას" ნაცვლად; "ჭუმაღია"; "ოჭინჭალე"; "ჭარგვალი"; "მოჭვა"; "ქუჭული" და მისთ. ტოპონიმიკურ სახელებში მორფოლოგიურ ელემენტად ო-ს ხმარება სა-ს მაგიერ ("ოქვათი"; "ორჩხუმი" და სხვა).

გურულში მეტად გავრცელებულია, მსგავსად მეგრულ-ქანურისა, ქვემდებარის მოთხრობითში დასწა როგორც მოქმედებით, ისე საშუალო გვარის ზმნებთან.

ს. ქლენტი (ქ.ცხ.)-ის სკოლის წარმომადგენელია, ე.ი. ის იზიარებს სამეგრელოს უმეტესი ნაწილის გაქართების, გაქართლების თეორიას, მაგრამ თავისი დაკვირვებებით კაპიტალურად ურყევს ფუძეს ამ ნატყუარ ძეგლს.

(ქლენტი 37) "ცნობილია, რომ გურულსა და იმერულში, განსაკუთრებით ქვემოიმერულში, მეგრულ-ქანების ენობრივი მასალები უხვადაა წარმოდგენილი.

მეგრულ-ქანური ფენის არსებობას გურულში ჩვენ ერთხელ შევხვებთ ნაწილობრივ.

საქართველო
1933

ამჟამად ჩვენი მიზანია წარმოვიდგინოთ დამატებითი მასალები მეგრულ-ქანური ფენის არსებობის ნათელსაყოფად.

გამოირკვა, რომ გურული ზმნების წყება მხოლოდ მეგრულ-ქანურის ნიადაგზე შეიძლება აიხსნას. ეს ფაქტი მნიშვნელოვანია გურულის, როგორც ენობრივად ნარევი კილოს დასახასიათებლად.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ აქ წარმოდგენილი მასალები არ არის უცხო იმერულისთვისაც, განსაკუთრებით კი - ქვემო იმერულისთვისაც და ზოგი მათგანი - დასავლური კილოებისათვის საერთოდ.

ცნობილია, რომ გურიის ტოპონიმიკურ სახელებში მეგრულ-ქანურ სახელწოდებათა დადასტურებას დიდი მნიშვნელობა აქვს პართველ ტომთა ისტორიის გასათვალისწინებლად.

შემდგომ ს.ქლენტს მოჰყავს ივ.ჯავახიშვილის ჩვენ მიერ ზემოთ მოყვანილი დაკვირვება გურია-იმერეთის ტოპონიმიკის შესახებ, სადაც ამ მხარეებში გავრცელებულ დასახლებებისა და მცენარეების მეგრულ სახელწოდებებს გვაწვდის : ჭიხანჭირი, ჭუმათი, ქყონგვარი, ოჩხამური, ოკალმახე, ქყვიაშაური, ქანიეთი, გუბაზოული, კინტრიში, ონქიკეთი, ონჯოხეთი, ოცხანა...;

(ქლენტი 38) "ლიტერატურაში უკვე ცნობილი მასალების გარდა, ამავე რიგის მონაცემები უნდა გვქონდეს გურიის ერთი თემის სახელწოდებაში. ესაა : ქუაბლა. იგი შეიძლება აიხსნას მხოლოდ ქანურ [მეგრულ] ნიადაგზე. ქუაბლა შედგენილი სიტყვაა : ქუა+ბლა. პირველი ნახევარი ცნობილი სიტყვაა : ქუა→ქვა. მეორე ნახევარი ქანურში [მეგრულში] ნიშნავს : ყრა (და-ყრა, ჩა-ყრა, მო-ყრა, გა-ყრა)... ამგვარად ქუაბლა ნიშნავს : ქვა-ყრა, ყვა-ყრილი. იგი ნაზმნარი სახელია. მართლაც, ის ადგილი, რომელიც ამ სახელწოდებას ატარებს, არაჩვეულებრივი მსხვილი ქვებითაა მოფენილი.

მეგრ. ბარდლალი ნიშნავს : უაზრო, უშნო ლაპარაკს. გურულშიაც გავრცელებულია ეს ზმნა იმავე მნიშვნელობით. გურულში გავრცელებულია პარალელურად თანხმოვანთა გადაწევის ნიადაგზე მიღებული ვარიანტიც იმავე მნიშვნელობით : პარტყალი (ბარდლალი|პარტყალ). გურ. "გამომიყრუა ყური მსმა ბარდლალმა"; "პარტყალის მეტი რაი იცის".

სვანურში ამ სიტყვის შესატყვისია : ლი-ბრ²რდლ²ნი იმავე მნიშვნელობით.

როგორც ცნობილია, სვანური რთულბუნებოვანი ენაა და მასში სხვადასხვა ენობრივი ფენი შეინიშნება : "სვანურში მკვეთრად გამოიყოფა სამი (ფენი) მაინც (ერთი იძლევა ქართულის შესატყვის მასალას ანდა ხვდება სალიტერატურო ქართულის შესატყვის მასალას; მეორე იმეორებს მეგრულ-ქანურს;

მესამე აფხაზურ-ადიღეურ ჯგუფის ენათა სინამდვილეს უკავშირდება "ქაჩი-ქობავა". ამის გამო სრულებითაც არ არის გასაკვირი ის შეხვედრები, რომელთაც როგორც ქვემოთ ვნახავთ, ერთი მხრით, ქანურ-მეგრულ-სვანურსა და მეორე მხრით გურულს შორის აქვს ადგილი. ეს საერთო ზანური ენობრივი ფენია [ანუ საერთო კოლხური].

მეგრ. ბუ სინუა ნიშნავს გაუგებარ ლაპარაკს, გურულშიც ეს ფუძეა გამოყენებული იმავე მნიშვნელობით : ბლუყუნი ან ბლიყინი.

გურ. "ისე აბლუყუნდა, კაცი ვერაფერს გაუგეფს".

სვანურში იმავე მნიშვნელობის გამომხატველი შესატყვისი ფორმა : ლი-ბზ რყ ჳნი, ბზ რყ ყნი.

მეგრ. ბაძლუა ნიშნავს : მეჩხერად და უშნოდ ლობვა. მეგრ. "ბაძლილი ლობერი" ნიშნავს "მეჩხერად და ცუდად ნაღობი ლობე". გურულში იმავე შინაარსის გამოსახატავად გავრცელებულია : ბანძლვა. ნ ფონეტიკურადაა განვითარებული. ასე მაგ. იტყვიან : რაცხა კი მიზანძლ-მობანძლო". გურულში ბაძლი იზმარება დაძველებული ლობის მნიშვნელობითაც.

მეგრ. ბეზუა ნიშნავს - მაგრად გარტყმას. გურულშიაც იგივე ფუძეა გავრცელებული იმავე მნიშვნელობის გამოსახატავად : ბეზუა||ბაზუნი. გურ. "ერთი კარქა მობეზა".

ქანურში ამ მნიშვნელობის გამომხატველი შესატყვისი ფორმაა : ო-ზაბუ.

მეგრ. გო-ბონდლუა ნიშნავს : დაქსეღვას.

მეგრ. "გობონდლილი" - გაბმული ქსელი (ობობასი). გურულშიაც ამ ზმნის ფუძეა გამოყენებული იმავე მნიშვნელობის გადმოსაცემად, მხოლოდ ქართულიისათვის დამახასიათებელი შესატყვისი განზოგანებით : ბანდლუა (მეგ. ო || ქართ. ა).

გურ. "გუზბანდღავს ობობას ქსელი".

მეგრ. ბო სინუა ნიშნავს "უშნოდ ქამას". გურულშიც ეს ფუძეა გამოყენებული იმავე მნიშვნელობის გადმოსაცემად : ბუყვნა. გურ. "იბუყვნება ცივ მქადს". [მეგრ. ბო სინუა = ქართ. ბოყინი].

მეგრ. განუა ნიშნავს : "ხბო რომ მოწველამდის ძუძუებს ჰირს მოაგლებს". გურულშიც ამ ზმნის ფუძეა გამოყენებული იმავე მნიშვნელობის გადმოსაცემად, მხოლოდ ქართულიისათვის დამახასიათებელი შესატყვისი განზოგანებით : მო-გე-ნება; ქან. გენი ნიშნავს - ხბოს. [გენეტიკა]

მეგრ. დო-ძონძუა ნიშნავს : დახუნძვას; მეგრ. "დოძონძილი" ნიშნავს : დახუნძლი, ძალიან მსხმოიარე" (ხეხილი). გურულშიაც ეს ზმნაა გამოყენებული იმავე მნიშვნელობით, მხოლოდ ქართულიისათვის დამახასიათებელი შესატყვისი განზოგანებით : და-ძანძვა. აქედან მიმდგობა : და-ძანძული.

მეგრ. დომონძილიდან უნდა იყოს წარმომდგარი როგორც დაბუნძოლოვანი ასევე სიტყვა "ძონძი" - "დაძონძილი"]

მეგრ. ეკალიფუა ნიშნავს : აკრეფა. აღება, აწმენდა. გურულშიც ეკალიფუა ვენელობის გამოსახატავად იგივე ზმნაა გამოყენებული : აკალიფება.

მაგ. წყლისაგან ან ქარისაგან წაქცეული სიშინდების აყენებაზე იტყვიან : ააკალიფაო.

მეგრ. გო-ზოზინაფა ნიშნავს : ქურკლის ზედმეტად გავესებას რაიმე სითხით (მსუქნებზედაც იტყვიან). ეს ზმნა გურულშიაც არის გავრცელებული იმავე მნიშვნელობით : გაზოზინება ნიშნავს "გავესებას", საქონლის ძალზე გაძლო-მაზედაც იტყვიან : "გავეზოზინე ძროხაო".

ქან. თიკუნტალი ნიშნავს : თავით გადაყირავებას. გურულში თავით გადაყირავების მნიშვნელობით იხმარება : წიკუნტალი.

მეგრ. თხიფუა ნიშნავს : დასვრას. გურულშიც ეს ზმნაა გავრცელებული იმავე მნიშვნელობით [ქართ. გათხიპნული].

გურ. "ითხიპნება" = ისვრება (თხიპუა//თხიპვა). გურ. მოთხიპული| მოთხიპული = მოძღუერულს, დასვრილს.

მეგრ. "კანტალი დუდიში" = თავის ჭნევას. გურულში თავის კანტური.

გურ. "თავს აკანტურეფს" = თავს აჭნევს. "ყორიფელში გიკანტურეფს თავს = ყველაფერზე გეთანხმება [გურ. "ყორიფელი" და აქედან შემდგომ ლიტერატურული ქართული "ყველაფერი" წარმოდგება მეგრ. "ირფელი"-დან, რაც იგივეს - ყველაფერს ნიშნავს. ქართულში "ყო" დამოუკიდებელი სიტყვაა - "ნათელ ყო" და ყორიფელი არის შედგენილი სიტყვა "ყო+ირფელი" - "ყორიფელი" - "ყველაფერი"].

მეგრ. კაპანუა = ტვირთვას. გურ. დაკაპანებული ურემი = ზედმეტად დატვირთული ურემი [აქედან უნდა იყოს გვარი კაპანაძე|დატვირთული].

მეგრ. კარკაცი = კასკასი, კისკისი, გურ. "კარკაცოფს" = კასკასობს. კარკაცი ფონეტიკური განვითარების გზითაა მიღებული კასკასი-საგან...

კეკუა|კაკუა = "წისქვილის ჭვის მოპირვას". აგრეთვე = მატყლის წეწვასაც. გურულში - "ახალ მოკეკილი წისქვილიაო", "კაი დაკეკილი მატყლიაო".

მეგრ. კვარკვალი = კანკალს გურულში
 "სიცივეა კვარკვალია
 ქალო შენ რამ გადაგრია
 კასტუმიანს რომ დიეძეფ
 ჩოხიანი რამ დალია".

მეგრ. კვირჭუა|კვარკვალუა = დაბვევა, დაგორგალება.

გურულში "დაკვირკვალებული თმები აქ" - ზუქუქა თმა, ლოკონები აქვს შდრ. ქანური: "კირკოლერი თომა" = ზუქუქი თმა. სუანურში იმავე მნიშ-

ვენელობის შესატყვისი ფორმაა : ლი-კვირკვე. |კვირკუა||ლი-კვირკვე - ქართ.
გაკვირვება; მეგრ. თომა - ქართ. თმა; გვარი კვირკველია]

მეგრ. ლანდუა = კვერცხის სინათლეზე შემოწმება ლაყე არის თუ არა
გურულში ლანდუა იმავე მნიშვნელობით იხმარება [მეგრ. ლანდუა - ქართ.
ლანდი]

მეგრ. ლიფუა = გასანთლეა, ტალახში ამოსვრა. გურ. ტალახით ან ქონით
გასვრილზე იტყვიან : გალიფულიაო.

გურ. "ხარს კუდი ქლა გალიფული აქ ტალახით".

ქან. ო-ბლორინუ = ხმაბალა ყვირილს, ღრიალს. გურულში ბლორინი.
[მეგრულშიც ბლორინი] "რა გაბლორენებს, ბიკო ამხელას".

სვანურში შესატყვისი ფორმაა : ლი-ბღელ "ბღავილი" (საქონლის)

[გურ.მეგრ. ბლორინი - ქან. ობლორინუ - სვან. ლი-ბღელ და "ნუ
გეშინებთ თუ გესმათ მთიდან ბღავილი ხარისა" (ვაჟა)]

მეგრ. გო-ნიორაფა = წყალზე კვალის დაჩენას, შაგ. : ნავის გავლის შემდეგ
ან გაცურვის შემდეგ. გურ. განარვა.

მეგრ. პურქყაფი = ფურთხვას, უშნოდ ფურთხვებას. გურ. "იპურქყენება
საშინლად"

მეგრ. პუტინი = ჩუმად გაბმულ ლაპარაკს. გურულში "პუტუნოფს თელი
დღეი".

მეგრ. ეუარუა = 1.ძალზე დაღლას. გურულშიაც იტყვიან : დღეს ნამეტანი
დღეიევერეო. ე.ი. დავიღალეო; 2.ნიშნავს გარტყმას; 3.დასველებას, გაწუწუვას.

გურ. : თუ ვინმე მდინარეში ტანზე ჩაცმული გაეა, იტყვიან : გაეუარუნდაო.
[აქვე ახლოსაა სიტყვები "ლაეარდი", "გაეღარუნდა", "ეღარუნი"]

მეგრ. ეღირაფა = ქნობას. გურულში : ეღნობა - დაშქენარი ვარდი =
დამქენარი ვარდი.

მეგრ. რეფუა ნიშნავს : "რაიმე საგნის დარტყმას", გურულში "თავი
გუუროფა" - თავი გაუტეხა, გაუპო.

მეგრ. ტიკუა = ფეხის ან ხელის რაიმე სითხეში ჩაყრას. გურულში იგი
თავში ჩარტყმასაც ნიშნავს.

გურ. "ტიკვა ჯოხი თავში". [ტიკვა = ტაკება]

მეგრ. ტკარჩალი = ხმაბალა სიცილს, ასევე : ფრინველის გაფრენისას
ფრთების ხმაურს. გურ. : "ქალიშვილების ტკარცალი", "ქათამი ატკარ-
ცალდა".

სვანურში იმავე მნიშვნელობის შესატყვისი ფორმაა : ტკარჩენ "ტკარ-
ჩალი".

მეგრ. ტყვაპინი = რაიმე საგნის წყალში ჩაყარდნისას ხმაური, ან სითბურში
სიარული. გურ.: წყალი ტყვაფუნოფსო [ტყვაპინი = ტყაპუნი]

მეგრ. "ტყუაპალია კვერტხი" = ლაყე კვერცხს. გურ. "ტყვაპერა კვერცხი"
სვანურში მეგრ. ტყვაპინისა და გურ. ტყაპუნისა შესატყვის გვაქვს: ტყურ-
პუნ იმავე მნიშვნელობით.

მეგრ. ფელეკუა = გახლეჩას, გაპობას. გურულში შესატყვისი ფორმაა გაფე-
ლეკება იმავე მნიშვნელობით.

მეგრ. ფითქუა = ამოგანგვლა რაიმე ფხენილით, ფქვილით, პუდრით.

მეგრ. გოფიქილი = პუდრაწასმული [მეწისქვილეზეც იტყვიან] გურულშიაც
შეფითქვლა = შეთეთრებას, პუდრის წასმას. [გოფითქილი = გაფითქინებული]

მეგრ. ფუფაჟი = ნელი წვა. გურ.: პუფა - ცეცხლი პუფავს, ცეცხლი
ჩაქრობაზეა. [აქედანვეა - ბეუტუა]

მეგრ. ლაქუა = კრეჭა. გურ. "თმაი მიაღწუა ან შიაღწუა" = თმა მიაკრიჭა
ან შუაკრიჭა. გურულში ასევე ლუჭვა.

სვანურში შესატყვისი ფორმაა : ნე-ღმეჟ = მატყლის ნაკრეკს ან ფართლის
პატარა ნაკერს.

[ლაქუა - ლუჭვა - ნე-ღმეჟ - ლეჭვა (პურს ნელა ლეჭავს)]

მეგრ. ღვანკალი = სუსტად, ძლივს-ძლიობით სვლას.

გურ. "ძულე ეღანკალეზა" = ძლივს დადის, სუსტადაა.

სვანურში : ლი-ღ²რკანელ იმავე მნიშვნელობით.

ჭან. ო-ღრიკუ = მოხრას, დახრას.

ჭან. "მოღრიკი ჭინიჭი" - დახარე (მოხარე) კისერი. გურ.: "წულები მომეღ-
რიკა". [მომეღრიკა - მომეღრიკა; ღვანკალი - ღრიანკალი; ჭინიჭი = კისერი,
ჭინიანი = კისრიანი, კისერმოუღრეკელი?]

მეგრ. დო-შხაფათუა||დო-შაფათუა = ერთბაშად გაეღეტა, დახოცვა.
გურულშიც ამ მნიშვნელობის გადმოსაცემად იხმარება : და-შხამფალეზა.
გურ. "ქუჭულეზი დაშხამფალდნენ" - წიწილები დახოცნენ (ერთბაშად რაიმე
აგადმყოფობის გამო). "შვილები დუუშხამფალდა" - შვილები დაეხოცა,
გაუწყდა (უფრო ხშირად წყევლის დროს იხმარება). [შხაფათუა, შხამფალეზა,
დაშხამფალდესთან ახლოს დგას აშხეფება, შხეფი].

მეგრ. ციცქონუა||წიწკონუა = ცოტა - ცოტას ჭამს. გურულშიც ციცქნა||
წიწკნა იმავე მნიშვნელობით იხმარება. გურულში გავრცელებულია ცუცქნა
ვარიანტიც იმავე მნიშვნელობით.

ჭან. ო-ცხიბუ = სხვლა, გასხვლა. გურულში ამ ფორმის შესატყვისი ფორმა
გვაქვს : სხებვა იმავე მნიშვნელობით.

ქან. "სუმ კოჩი-თი გოცხოვე" - სამი კაცი მოკლა ("გასხება") - გურ.
"ბეოლის დასხება" ნიშნავს თუთის ხის ტოტების დაქრას.

ალსანიშნავია, რომ ქანურის ცხ კომპლექსის შესატყვისი გურულში გვაქვს
სხ კომპლექსი. გარდა ხსენებული მაგალითისა, შეიძლება დასახელებულ იქნეს
სხვა მაგალითებიც. მაგ.: ქანური ო-ცხოვე-ს შესატყვისი გურულში გვაქვს :
სხვენი, სამზარეულო სახლის ქერები და ის არე საერთოდ, რომელიც მო-
თავსებულია სახლის საბურავსა და საცეცხლურს შორის. ქანური მცხული-ს
შესატყვისი გურულში გვაქვს : სხალი. მ იყარგება ან ზოგჯერ ფშვინიერდება
და ეღებულობთ : ფსხალი. (შდრ. სი-სხლი და დი-ცხირი).

შეიძლება იმავე რიგის მონაცემი გეჰონდეს სვანური: ლი-კაცხურე-ში, რაც
ნიშნავს "სხეპას".

მეგრ. "კუჩხი გააჩიკუნუ" = ფეხი გაფშვიკა.

გურ.: ფეხი გააჩიკინა, იმავე მნიშვნელობით.

ქან. ო-ჩხოტალუ = გასხლეა (შდრ. ო-ცხოვე)

გურულშიაც ეს ზმნაა გამოყენებული იმავე მნიშვნელობით: გა-ჩხოტვა.
გურ. "ბეოლის გაჩხოტვა" ნიშნავს : თუთის ტოტებიდან ფოთლების გაცლას,
დაყრევინებას. მეგრულში იმავე მნიშვნელობის გადმოსაცემად იხმარება :
ოცხოტალუ და ოჩხოტალეც.

სვანურში შესატყვისი ფორმა: ლი-ჩხეტი, რაც ნიშნავს: ხეხილის ფოთ-
ლების დაბერტყვას მაგ. კოლოკის სროლისას. ნიშნავს საქონლის აკაფსვასაც.

[ჩხოტალუ - ჩხოტვა - ლი-ჩხეტი - ჩხლეტა - გვარი ჩხოტვა]

მეგრ. წარწალი ნიშნავს: მოძრაობას. მაგ. "ქარი იწარწალუ" - ქარი ქრის
(მოძრაობს). გურულშიაც წარწალი ნიშნავს მოძრაობას, შრომას. გურ. "თელი
დღეი წარწალოფს" - მთელი დღე შრომობს, არ ისვენებს, გურულში იხმარება
ასეთი ვარიანტიც: წანწალი იმავე მნიშვნელობით. რ-ს მაგიერ ნ გვაქვს (შდრ.

მეგრ. "ენის ტანტალი", გურ. "ენის ტარტალი")

[წარწალი - წანწალი - მანწალა]

მეგრ. წკაპუა ნიშნავს : "გამწკრივებას". გურულშიაც გა-წკაპვა იმავე
მნიშვნელობით იხმარება.

გურ. "გაწკაპულიყვენ ხიდზე" - ბიდზე ჩამწკრივებულიყვენ.

სვანურში შესატყვისი ფორმა გვაქვს: ლი-წკ²ნე იმავე მნიშვნელობით. მაგ.
იტყვიან ფოლაქების მწკრივზე დაკერების შემთხვევაში. [წკაპვა - წკაპლა]

მეგრ. წკვარწკვალი ნიშნავს: წვეთებად დენას.

ქან. "რუმდის უფი ჭინიჭიშე დოლოწურულამტუ" - რუმდის კისრიდან
ოფლი ჩამოსდიოდა წურწურით. [დ-ოლო-წ-უ-რ-ლამ-ტ-უ = დ-აი-წ-რ-ი-
ტ-ა]

საქართველოს
ენის მეცნიერებათა
ინსტიტუტი

მეგრ. წკიპუა = კობტად გამოწყობას, მორთვას. მეგრ. "გ²მორწკიპილი/
"გ²მორწკიპილი კოჩი" - კობტად მორთული კაცი.

გურულშიაც მო-წკიპვა ნიშნავს : კობტად მორთვას, გამოწყობას.
სვანურში შესატყვისი ფორმა გვაქვს : ლი-წკეპუნე იმავე მნიშვნელობით.

[წკიპუა - წკიპზე იღგა, წკიპზე მიუქსწარი]
როგორც ცნობილია, ისტორიულად სხვადასხვა დღესასწაულებზე გურულ-
ლებსა და მეგრელებს შორის სხვადასხვა სახის თამაში იმართებოდა. ერთი
ასეთი სახის თამაში იყო - ჭაკუნი. იგი მეტად გავრცელებული თამაში ყოფილა
როგორც გურჯაში, ისე სამეგრელოში. თამაში შემდეგში გამოიხატებოდა :
"ბურთის მაგვარად გათლიდნენ ხეს. შემდეგ დათლიდნენ გრძელ ჭოხებს, რომ-
ლებსაც თავები დამსხვილებული ჭქონდა. ამ დამსხვილებულ თავს ხის ბურთს
გაარტყამდნენ და ამნაირად თამაშობდნენ ჭაკუნს".

მეგრ. ჭაკუკუა ნიშნავს : ქეკვა, წვრილად დაჭრა. გურულში იმავე მნიშვნე-
ლობის გამომხატველად იზმარება : ქიქკნა.

გურ. "შეშის დაქიქკნა" - შეშის წვრილად დაჭრა. სვანურში იმავე მნიშ-
ვნელობის გადმოსაცემად იზმარება ლი-ბწყ²რე "შეშის ძალიან წვრილად
დაჭრა".

[ლი-ბწყ²რე - წკირი (წვრილი ჩხირი)]
მეგრ. ქიქუ ნიშნავს - პატარა, ცოტა

ჭანურში შესატყვისი ფორმა : ქუტა, ქუქუტა იმავე მნიშვნელობით.

ჭან. "არ ქუქუტა ნჯა რენ-მა" - ერთი პატარა ხე არისო. ამ სიტყვის ფუძე
გამოყენებულია ერთ გურულ ზმნაში : მო-ქიქავება, რაც ნიშნავს : ეკონომიას,
მოცოტავებას".

[ქიქე - ქუტა - ქუქუტა - ქუქრუტანა]

მეგრ. გო-ქიქინაფა = "გულის მოსვლას", ან კიდევ "გულის წასვლას".

გურულშიაც ეს ზმნა გამოყენებული იმავე მნიშვნელობით.

გურ. "გაქიქინდა" - გული მოუვიდა, გაბრაზდა, "ბალანე გადაქიქინდა" -
ბავშვს გული წაუვიდა (ბავშვს ტირილისა და ხველის დროს ემართება
ზშირად).

[ქიქინაფა - ქიქინაძე]

მეგრ. ო-ქინაბ² = საწნაბელს [ქირნაბული?] გურულში წნების
აღსანიშნავად სწორედ ეს ფუძე გამოყენებული. გურ. ქნება ნიშნავს : წნება.

მეგრ. ქონჭუა = მრავალჯერ დაკრება ძველის ძველზე.

მეგრ. ქონქილი - ნაქრებისაგან შეკერილი ტანსაცმელი ან სხვა რაიმე.

გურულშიაც ეს ზმნაა გავრცელებული იმავე მნიშვნელობით. თუმცა გურულში იგი ზოგჯერ ცუდად დაკერებულსაც ნიშნავს. გურ. "მუუქონქვეს საშინლათ".

ჩვენ ვნახეთ, რომ ქართული ენა ცდილობს მინიმალურად გამოიყენოს ბგერა "კ" და საშინლად დევნის მას: კვიმა - წვიმა, ჭითა - წითელი და სხვა. თუ აქაც მეგრულ "კონქილი"-ში "კ"-ს შევცვლით "კ"-თი გამოვა - კონკილი, დაკონკილი, კონკია]

მეგრ. კანკყუა||კაკყუა = კეკყუა||კყუღა.

მეგრ. "ხურძენიში კყანკყუა" - ყურძნის წნება.

გურულშიაც ეს ზმნაა გავრცელებული. მაგ. გურ. "გვიქარკყე" = გავი-კყლიტე.

სვანურში შესატყვისი ფორმა გვაქვს: ლი-მკყუნე "კყუღა".

სვან. "მტიშ ლი-მკყუნე" - მატლის გაკყუღა.

მეგრ. კყაპუა - ნიშნავს წყლის მოძრაობით გამოწვეულ ხმაურს (შდრ. ტყაპუნი)

ეს ზმნა გურულშიაც არის გავრცელებული იმავე მნიშვნელობით. მაგ. თუ ფეხსაცმელში წყალია შესული და მოძრაობს, იტყვიან: ფეხში წყალი მიკყა-პუნოფსო".

[კყაპუა - კყაპუნი (კყაპა-კყუპი)]

მეგრ. კყორინი ნიშნავს: "გაწყრომას". გურულშიაც ეს ფუძეა გავრცელებული. ძგი უფრო ხშირად ნიშნავს "ღორის ყვირილს". გურულში გავრცელებულია ამ სიტყვის გამჟღავნებული ვარიანტიც: ჭღორინი იმავე მნიშვნელობით.

[აქაც თუ გავითვალისწინებთ "კ"-ს "წ"-თი შეცვლის ხშირ შემთხვევებს კყო-რინი → წყორინი+ქართული გრამატიკა და → წყრომა]

მეგრ. დო-ჩგვაჩგვაფა = მძიმე საგნის რაიმეზე დაცემა. გურულშიაც ეს ზმნაა გავრცელებული იმავე მნიშვნელობით: და-ჩეჩგვება. გურ. "დეჩეჩგვა საწყალი" - ნიშნავს ჭდომით დაეცა.

ქან. ო-ჩგიალუ = ხმაურით სვლა.

ქან. "ცხენი დუმანის თერი ჩგმალერი ქომოხთუ" - ცხენი ქარივით ("ნისლივით") ჩქარა ჭლიგინით მოვიდა (ქე მოვიდა).

გურ. "მო-ჭლიგინოფს" - ნიშნავს "ხმაურით მოდის".

მეგრ. ჭორგუა = რაიმე სიმძიმის ქვეშ მოქცევა. გურულშიც ჭორგვა, დაჭორგვა იმავე მნიშვნელობით იხმარება.

გურ. "კარი მუუქორგა" - კარი მიუხურა (კარზე რაიმეს მიდებით).

სვანურში შესატყვისი ფორმაა: ლი-ჭორგე იმავე მნიშვნელობით.

ქან. "ხარხალური წყარი მობეს დო დოკვეს ქჩინი" - აღუღებული წყალი გადააეღეს და დაწვეს დედაბერი. გურულში შესატყვისი ფორმაა: ხუარხალი გურ. "წყალი ხუარხულოფს" - ნიშნავს: წყალი დუღს.

მეგრ. ხუარხული = მოძრაობას, დაუდგერობას.
გურულშიც იხმარება ხუარხული იმავე მნიშვნელობით. იტყვიან მაგ. "წყილი მიხუარხულოფს უბემო".

მეგრ. ხუანცალი = განძრევას, მოძრაობას.
გურულშიც ხუანცალი იმავე მნიშვნელობით იხმარება. იტყვიან მაგ. "თებ-ზი ხუანცალოფსო" ან კიდევ: "ბალანე ხუანცალოფსო".

სვანურში შესატყვისი ფორმაა: ლი-ხურცნელ "ხვანცალი".
მეგრ. გო-ხიკინაფა ნიშნავს "ძალიან გაბმობას, გაშრობას". გურულში იმავე მნიშვნელობის შესატყვისი ფორმაა: გაბიკინება.

მეგრ. ხიჩუა = კბეჩა. გურულში ეს ზმნა გავრცელებულია ხშირად ფორმით და იმავე მნიშვნელობით, თუმცა ზოგჯერ უშნოდ კბეჩას ნიშნავს. გურ. "იხმჩება" - იკბიჩება.

ქან. ო-ზლიპუ ნიშნავს: "მოსმა, მოხვრება". გურულში შესატყვისი ფორმაა : ხუპუა იმავე მნიშვნელობით.

გურულში გავრცელებული შესატყვისი ფორმაა : ხვლეპა "მოსმა, უშნოდ მოსმა". გურ. "ხარივით იხვლეპება".

სვანურში შესატყვისი ფორმაა: ლი-ხელიპი "ხვრება".

ზემოთ განხილული გურული თავისებური ზმნები, როგორც ვნახეთ, მხოლოდ მეგრულ-ქანურის ნიადაგზე იხსნება. ეს კი უფლებას გვაძლევს ვილაპარაკოთ გურულში მეგრულ-ქანური ფენის საგრძნობი მარაგის არსებობის შესახებ.

ზემოთგანხილული მასალები იმ მზრივაც არის საყურადღებო, თუ რა სახე მძილო გურულში შესულმა მეგრულ-ქანური შიშინა ფენამ სისინა ფენის სინამდვილეში. მეგრულ-ქანური ფენის გამოყოფა გურულის ენობრივი მასალებიდან იმ ფაქტის წინაშე გვაყენებს, რომ გურულში შესულ მეგრულ-ქანური შიშინა ფენა იმდენად ძლიერი ყოფილა, რომ მას ზოგ შემთხვევაში კიდევ დაუჩრდილავს ძირითადი ფენა".

ს.ტენტის ბოლო დასკვნა დღეს შემდგენაირად იკითხება : გურიაში (გურია, აქარა, რიზე) ამ ოდითგან სამეგრელო-ქანეთის მიწაწყალზე მეგრულ-ქანური შიშინა ფენა აბორიგენია და ჩვენ უნდა ვეძიოთ, თუ რა სახე მძილო გურულში შესულმა ბერძნულ-ლათინურის სისინა ფენამ შიშინა ფენის სინამდვილეში.

ს.ტენტის მიერ განხილულ მაგალითებს თვალსაჩინო უნდა გავხადა ჩვენთვის მეგრული სიტყვების გარდასახვა ქართულ სიტყვებად, განსხვავებული გრამატიკის [მეგრული + (ბერძნული+ლათინური)] ჭამო. ამ გარდასახვის მას-

მტაბურობის წარმოსაჩენად მთლიანად ამოვიწეროთ ს. კლენტიის წიგნში
მიმობნეული დაკვირვებები. მითუპეტეს, რომ ასეთი სახის ნაშრომი საზოგადოებრივი
ლოცვის დიდი ნაწილისათვის უცნობია და მრავალათვის მათი გაცნობა მხოლოდ
მოჩენის ტოლფასია:

ბატი არაბულ-სპარსული წარმოშობის სიტყვაა და ქართული სახელწოდება არის ღერღეტი||ღერღედი. მეგრულში ღერღეტი||ღორღონჭი. სეანურში ღარღად.

მეგრ. - ჭან. ფერჩხი. ქართლური (დიალექტი) ფარჩხი. ქართ. ფიჩხი.

ჭან. ბუნდლა. მეგრ. ბურდლა. ქართლური (დიალექტი) ბერდლა. ქართ. ბურტყლი; მეგრ. ყინუა = ყინვა; მეგრ. ყონა = ყანა.

ჭან. დერდმარ - დერდმარი = დარდიან-დარდიანი.

ჭან. ბრიწერი = დახეული. მეგრ. პირჟა = ჭიჟა.

ჭან. გეჟირერი, მეგრ. გოჟირილი = გაჟირილი.

გოჟირერი, მეგრ. გოჟირილი = გაჟირილი.

ხრაკერი = მოხრაკული; შშჟირონერი = შშიერი; მონდრიკერი = მონდრიკილი. მეგრ. წყიწკინუნს = წიწკინა.

მეგრ. ცინდა, სეან. ცინდა = ციდა.

ჭან. ნღიხა||ღიხა = თიხა, მიწა; მეგრ. იმენდი = იმედი.

მეგრ. ეზინდუ||ჭან. ეზდუ = აზიდა; მეგრ. დინდარი = მდიდარი.

მეგრ. კუნთხუ = კუთხე; მეგრ. - ჭან. ნთხორუა||თხორუა = თხრა.

მეგრ. წუნთი = წუთი; ჩან. ნთხირი||თხირი = თხილი; ჭან. ნთხა||მთხა = მეგრ. ქართ. თხა; ჭან. მთუგი||თუგი = თაგვი.

ჭან. მთვირი||თვირი, მეგრ. თირი = თოვლი.

ჭან. მონტკორი, მეგრ. მონტყორი = მატყლი.

ჭან. ანტამა = ატამი; მეგრ. დონტირი = დატევა. მეგრ. კენტი = კეტი; მეგრ. კინტირი||კინტირი, სეან. კინტირი, ქართლ. (დიალ.) კინტრი, ქართ. კიტრი.

ჭან. მტი, მეგრ. ტილი, სეან. ტიშ = ტილი.

მეგრ. ცჟიციჟინუნს = ციციჟინის.

ჭან. მტყური||მტყუი||მტყორი||მტყოი, მეგრ. ტყარი = ტყიური.

ჭან. მურუნცი||მურუცი. მეგრ. მურიცი = ვარსკვლავი

[მურიცი - ურიცივი - რიცივი]

ჭან. მცა||ნცა, მეგრ. ცა = ცა; ჭან. მცუდი = ცუდი.

ჭან. მამცუდალე = მატყუარა; მეგრ. "მა ვკიხი" = "მე ვკითხე"

მეგრ. "მა ფთხორუნს" = მასაფლავებს ("მითხრის")

ჭან. ოლიღინუ||ოღირღინუ = ძალღის ღრენა [ღრენა, ღიღინი]

ქან. ქურჭი = ქურჭი, დერგლა = ქოთანი, კარდალა = კარდალი, კორდი =
ბელტი, დერდი = დარდი, გვერდი = ნახევარი, ხორცი = ხორცი, ბერწეული =
ბროწეული, ხარჯი = ხარჯი, ბურბალი = ბორბალი, კიბერი = კბილი, ანდგირი =
= ადგილი, ქართო = ქათო. მზუჯი||ფზუჯი = მზარი, მზორ ფზორ: ვიმ ფზორ =
ვკამ ცვიფზორები], ანწკლი = ანწლი, წკნტალი = ცინტალი, მღირი = მღვრიე;
მეგრ. ცუცხინი ("მაქრის დუღილი ხმა") = ქართ. ცუცხუნი, შუშხუნი.
მეგრ. ნაცხაცხელი = ნაცინცხალი (ცინცხალი), წკუნწკი, წკუწკი = წუწკი.
მეგრ. ცხორცხება = სწავლება; ქკაკუა = ქიკკუა; ქკირქკინი = ქრიქკინი;
ბლუ||ლუ = ბუ; ბიგგი ოზობიგი (ურმის წინ-სადგარი) = ბიგგი. მოცვაცვალე
= მოცვანცვალე.

მეგრ. ანწი = აწი; სვან. წინწილ = წიწილ; მეგრ. ზენწარი = ზეწარი. ქან.
წწანერი||წწანერი = წწიანი; მეგრ. ეწწერი = ეწწერი; მეგრ. წკვარამი = წკვარამი;
მეგრ. ინწრო, ქართლ. (დიალ.) ინწრო = ვიწრო; მეგრ. მენწყერი =
მეწყერი; ქან. მწკირი||მწკიი||მწირი, მეგრ. რწყილი; მეგრ. გონჭი = გოჭი. მეგრ.
მანჭა = მაჭა; ქან. სინჭა = სიძე; მეგრ. სინჩხე = სიძე; მეგრ. ნაჭურუა||ჭურუა =
ცურვა; მეგრ. კალანჩხა||კანაჩხა = კალათი; ქან. ჩალა||ჩალა = ჩალა; მეგრ.
ქვიმა = წვიმა; თურქულად - ტაბანჩა, მეგრ. ტაბაჩა||ტაბანჩა||ტამბაჩა = დამბაჩა;
მეგრ. ტომბა||ტობა, სვან. ტომბ = ტბა; მეგრ. ყამბარი = ყავარი; მეგრ.
შამბი = შაბი; ქან. ოფამფე, მეგრ. ქართ. ოფოფი; ქან. ფამფარი||ფამფაი||
ფანფარი = ბიბილო მამლისა [ფაფარი ცხენისა?]; ქან. ამპოური, ქართლ.
(დიალ.) ამპოური = აპეური; მეგრ. ლუპუა||ლუმპუა = ლუპვა [აქარულად
დალუმპვა]. მეგრ. მანგარი = მაგარი; მანგიორი = მაგიერი; ქან. ნგზა||გზა = გზა;
მეგრ. ანგურა = აგური; მეგრ. ანანგერი||ანანგერი||ონანგერი = უნანგერი; მეგრ.
იანგეე = იგავი; მეგრ. დონგი||დონგვი = მდოგვი; მეგრ. ნქალუა||ქალუა = ქელვა;
ქან. ქინწქინწქირი||წქირ = ქნევა; მეგრ. ქილუა||წქილუა = ხეტიალი; მეგრ. კანკვი
||კვაკვი = კაკვი; ქან. წკილა||სკოლა||სკილა = კლიტი; მეგრ. ზანკალი||ზხაკალი =
ზხა; ქან. წკერა||კერა = კერა; მეგრ. ძგიძგინუნს = ძიძგინს; მეგრ. ცორცხალი =
ცოცხალი; მეგრ. ლაწკი = ლაწვი; მეგრ. ცხვანე, რცხვანე, რცხვანე = მხცოვანი.
ქან. წკარი||წკარი, მეგრ. წყარი = წყალი;

დროულია მოვიყვანოთ ნიკო მარის გამოთქმა :

(ელენტი 309) " Живые грузинские говоры сохраняют часто более
архаичные явления, чем язык древнейших памятников грузин-
ской письменности."

თუ არ დაიზარებთ და მიღებული ცოდნის შემდგომ ყურადღებით გააძლიერებთ ს.ს.ორბელიანის ლექსიკონს, თქვენ უკეთესად შეიგრძნობთ მეგრულ-ქართული ფენის წამყვან მნიშვნელობას ქართულ ენაში.

ს.ქლენტი შეტად საინტერესო კუთხიან აგრძელებს ცვლევას საქართველოს აღმოსავლეთში:

(ქლენტი 304) "ამავე დროს გურულს ძალიან ბევრი საერთო აქვს ტერიტორიულად დაშორებულსა და უცხო ენობრივ წრეში მოქცეულ ისეთ ქართულ კილოებთან, როგორცაა ფერეიდნული და ინგილოური.

ფერეიდნულში ჩვენ ვპოულობთ ბევრ ისეთ ნიშნებს, რომლებიც საერთოა გურულთან.

მაგ. 1.ფერეიდნულში, ისე როგორც გურულში, ეხვდებით წყვილბაგისმიერ ვ(უ)-ს, თუმცა გურულში წყვილბაგისმიერი ვ-ს გვერდით არსებობს კბილბაგისმიერი ვ-ც, მსგავსად ძველი ქართულისა.

2.ფერეიდნულში, ისე როგორც გურულში, ადგილი აქვს შემდეგ ბგერით კომპლექსთა სახეცვლილებებს: ოვა - უა - უე. მაგ.: "მუა" (მოვა). "გადმუ-ელით". "წამუელით". "გამუართით". "ამუეკსეთ" და სხვა.

3.ფერეიდნულში, ისე როგორც გურულში, ადგილი აქვს თანხმოვნებს შორის ვ-ს დაკარგვას. მაგ.: თრამეტი, მოკდა (გურ. მოკტა), დაბრეტთ, მოსლა, გატიტლდა, თექსმეტი, მისწდა (გურ. მისწტა), გაშიშლდა და სხვა.

4.პრევერბების ასიმილაცია ზოგჯერ ფერეიდნულში ისეთსავე სახეს ღებულობს, როგორც გურულში და სხვა "დასავლურ" კილოებში. მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ფერეიდნულში ი და ე ხმოვნები ვერ ახდენენ გავლენას პრევერბების ხმოვნებზე. მაშინ როდესაც გურულში ი და ე ახდენს გავლენას პრევერბების ხმოვნებზე.

5.ვნებითი გვარი ზმნები ფერეიდნულში აწყობ დროის მესამე პირში -ის დაბოლოებას ღებულობენ მაგ. გაგრძელებების, ათავადების, გათენდების, აგონდების და სხვა. გურულშიც ასეთსავე მოვლენას აქვს ადგილი, თუმცა ზოგ შემთხვევაში.

6. ქვემდებარე ფერეიდნულში მოთხრობითში ისმის საშუალო და ვნებითი გვარის ზმნებთან. საერთოდ ვნებითი გვარის ზმნებთან ქვემდებარის მოთხრობითში დასმა "აღმოსავლურ" კილოებში არ ხდება. ამას "დასავლურში" აქვს ადგილი და კერძოდ გურულში.

ინგილოურსაც ბევრი ნიშანი აქვს საერთო გურულთან.

1.უბრჭგუს ხმარება გარკვეულ შემთხვევებში;

2.ხმოვნით დამთავრებული ფუძეები სახელობითში ირთავენ ი ხმოვანს, რომელიც ინგილოურში მ-ად იქცევა ყოველთვის, მაგ.: მამამ, ნენამ, მახემ, ხემ, სოკომ, თუემ და სხვა. იოტის საკითხში ინგილოური გურულთან

შედარებით ერთი საფეხურით წინაა, რადგან გურულში უმთავრესად ხმოვანების შემდეგ სრული ი სისის.

3. ინგილოურში კავშირი "რომ", მსგავსად აქარულისა და ნაწილობრივად გურულისა, იხმარება "რუმ" ფორმით. მაგ.: "ლდლის ქალმა, ეს რუმ ქურმუხის აქეთაა დამნახა"; "რუმ იწოდნენ"; "ლდელმა რუა თავიდან მამშორის"; "თათარმა რუმ გამგო"; "რუმ კარგა დამშვენა" და სხვა.

4. ჩამოვთვლით გურულ-ინგილოურისთვის მთელ რიგ მსგავს ფონეტიკურ მოვლენებს, მაგ.: წალან (წელან); კენა (კენა) (გურ. || კენა); შიშა (შეშა); რუა (როვა); მიწრო (ვიწრო); ხუალ; ნეფე (მეფე); მასკულაგი; სანყოფი (სამყოფი); ნანდელი (ნამდელი); ტუმარა; დედუფალ; რემელ (გურ. რემელი); არ აღის (არ არის); ჰუმ (გურ. ზუმ).

გურულ-ინგილოურისთვის მსგავსი ბგერათა დაკარგვა: ტყელი (ბრტყელი); ჩხილი (ფრჩხილი); წყილი (რწყილი); ბილი (რბილი); ინგილოურში "ერთი" მსგავსად გურულისა, წარმოდგენილია "ერის" სახით, მაგ.: "ერ კუდიან დედაბერმა ჰუთხრა"; "იმის სილამაზე ერ შორეულ თათარმა გამგო" და სხვა.

(ელენტი 292) "თუმცა იშვიათად, მაგრამ მაინც აღსანიშნავია [გურულში] ზმნის აწყმ დროის მესამე პირში -ის დაბოლოება, მაგ.: "მიტომ მებრალვის მშობელი"; "კარჰა იზარჩვის"; "ორი ქე ხართ, თუ გეშინის, მოგიმატიფ მესამესო" (შდრ. ვაჟა: "არ თუ გეშინის დავისა"); "იშობვის ბოვშვის მუცელში"; "შენ სვანი ხარ, არ გემტუნის კიდეც წაზვიდე გვარზედა".

(ელენტი 173) "რამდენიმე ტიპობრივი მაგალითი [მსგავსად შეგრულისა] დასტურდება ქიზიყურში. მაგ.:

ჩინჩხილი, ჩხინჩხილი "ჩუჩხური. ცეცხლის გასაღვიძებლად მუგუზლების შენძრევა ან საჩხრეკით ჩხრეკა"; დონდგოლი, დგონდგოლი "ჩოჩქოლი, ხმაურობა არეულობის დროს"; კინჰყილი, კყინჰყილი "კინჰყილი, აყალ-მაყალი". კანჰყარი, კყანჰყარი "კანჰყალი", შდრ. იმერ. კენჰყარი; წალთაწყუ "ათარებელი, ბევრი ზღვა" წყუ მეგრ. = ქას ე.ი. წყლიანი ქა, ასევე წყუ მეგრ. = წყაროს ე.ი. წყლის წყარო).

ს. ელენტი რომ ქართული ენის შესანიშნავი მკვლევარია, დასტურდება მისი დასკვნით:

(ელენტი 305) "გურული კილოს შედარება ხევსურულთან და საერთოდ მთის კილოებთან, გარე კახურთან და ქართლურთან ერთხელ კიდევ ცხადყოფს იმ აზრს, რომ: ქართული კილოების კლასიფიკაციისათვის ვერ გამოდგება ტერიტორიული პრინციპი, არამედ აქ საჭიროა განვითარების სხვა პრინციპების მიყენება".

ს. ჯღენტის, ავლენს რა საერთოს გურულ კილოსა და მეგრულ ენას შორის შემდგომ აღმოაჩენს ლიხს ქედს დიდი მოშორებით, ფერეიდანსა და საინგილოში, მეგრულ-გურულისათვის საერთო შესაგებებელ თვისებებს აღვნიშნავთ. ლობრივ-კილოკავებთან. ქართველი ერის ჩამოყალიბების არსებული თეორიის გაანალიზებით, ამ ფენომენს ახსნის მცდელობისას, მკვლევარი ექცევა ჩიხში. ი. ჯავახიშვილის ტერმინოლოგიით თუ ვისარგებლებთ, გამოდის რომ ქართლ-კახური (ახალი ქართული) კილოები, დასავლეთ საქართველოსა და ფერეიდან-საინგილოს საერთო ენობრივი სივრცის შიგ. შუა გულში არიან შექრილნი და საქართველოს დასავლეთსა და ფერეიდან-საინგილოს ერთმანეთისაგან ამორებენ. გრძობს რა შექმნილი სიტუაციის უხერხულობას, ს. ჯღენტი ასკვნის, რომ აუცილებელია ქართული ენის ჩამოყალიბების და განვითარების განსხვავებული პრინციპების ჩამოყალიბება.

ს. ჯღენტის გამოკვლევებს შედეგად შექმნილ ბურუსს ნათელს ჰყენს სამეგრელოს (აბხაზეთის) სამეფოს არსებობის ფაქტი. მთელი ეს სივრცე საქართველოს დასავლეთიდან საინგილოს ჩათვლით, მოკვეთილი იყო ერთი სამეფოს, სამეგრელოს (აბხაზეთის) სამეფოს ფარგლებში და მხოლოდ ამით აიხსნება კოლხური (მეგრულ-ქანური) შიშინა ფენის გავლენა სრულიად საქართველოს ტერიტორიაზე.

ქართველურ ენათა დიალექტები ნათლად მიუთითებენ ჩვენი მოსაზრების სიმართლეზე, საერთო კოლხურ სივრცეზე :

(ს. ჯღენტი 173) "იმერ. ბოდრო-ბლორი ("დიდი ღრუ, ფუღურო), პუნტულა-პუტუნა, გაპუნტულეზული, გაპუტუნეზული ("მსუქანი"); კახ. დღვრიე, ქიზ. მდღვრიო, ლეჩხ. მდღვრიე ("მღვრიე", შდრ. კან. ონდღვარუ - "ამღვრევა"); ბრკალი - ბრკული (საბა); იფურჩხების (ვეფხ. ტყ.) - იფურჩქნება; ფჩილი - ფჩხილი (საბა); დაცნობა - დაცქნობა (აბა); ბორტვა - ბორტყვა - ბორღვა (ჩუხინაშვილი); ლუტუ - ლურტყი ("ლორთქოში", ვ. ბერიძე); ჩიჩინი - ჩიჩგინი (ჩუბ.), გურ. ჩიჩლინი, დიდლინი, ტატყინი, ქიქყინი; თუშ. წკრე - წრე; ინგ. წკინტ - სკინტლი; ინგ. კკილ - კკიკი; ინგ. წუნწკლა ("წუნწვა"); ინგ. კორტკლ - კვარტლი, ლეჩხ. კვვარტლი; გურ. ქიქვი, იმერ. ქაქკვი (შხალეული, ვ. ბერიძე); ქრტიალი - კვრტალიება ("კაშკაშა, ბრწყინვა, ეღვარება", ჩუბ.); ლეჩხ. ბურტველა, ბურტკველა ("ქიანკველა", მ. ალავეიძე); ქიანკველა - ჩინკველი (ჩუბ.); ლეჩხ. კულიო, კყული "აერში გასროლილი ისრის ან ჯობის გამოცემული ხმა" (მ. ალავეიძე); ფშ. კყანტი - კაობი; ინგ. გურ. ფრეწა - ფხრეწა; ვარცლი (საბა) - ვარცხლი (დილა.); წლაპუნი - წკლაპუნი (პირის); ატლაშუნებს - ატყლაშუნებს (შოლტს); ქიზ. გამოტყვრენა, გამოკყვრენა: "ეგ საიდამლა გამააყვრინე? - საიდან გამოაძვრინე, გამოაჩინე" (მენთ.); ქიზ. გამოციტკვლა - გამოციინცვლა (მენთ.); ძვ. ქართ. ბავილი - ჩხავილი; მწალტე - მწკალტე (ჩუბ.), გურ. მწატე (ცხარე, მომწარო), ქიზ.

მწლაცე, მწკლარტე ("მლაშე - მჟავე - მწარესავით", მენტ.); კახ. წინწყალი ("წვეით"), ქიზ. წარეტა - წრეტა (მენტ.); დაწუწვა - დაწუწვევა (ვ. ბერიძე); წრომი - წყრომი ("ქოტი", ჩუბ.); მოწლე - მოწყლე (იქვე); ქიზ. აწაწვა; აწაპნა; წაწკაპვა - წაწაპნა ("წართმევა" მენტ.); ცმუტვა - ცქმუტვა (საბა); ცუტუნა - ცუცქუნა (ჩუბ.); გურ. ტურტლი, ტურტყლი, ტურტყი (შარ.); ყაპ-ყაყი ("მცირე თოვლი" (საბა) შდრ. მენტ. ყაყი); წნელი - წყნელი (შდრ. მეგრ. ქინუ.); წვერი, წკვეტი, წკვერტი, წკნეტა (ვ. ბერიძე); ბუჭური, ბუჭგური ("წალმა-უკულმა ტრიალი, რისამე ძებნა", იქვე); პაწაწინა - პაწაწკინა (ჩუბ.); ქდე (საბა), ხვეს. ქიზ. ქკდე; დგვლემი (მეტათეზისით) გდემლი - გრდემლი (ვ. ბერიძე); ბოცორი - ბოცქვერი ("ბაქია", იქვე); გურ. ღინწყული ("ზმარებაში დაღუული-დან", შარ.) ღინწი (საბა); არწყლი ("შვიდანწლა", ალაკ.) შდრ. კან. აწყლი; წბერვა - წკბერვა ("ღვინის გამოხდა", ვ. ბერიძე); ხაპა - თხაპა ("ქათმის ავადმყოფობა", იქვე); ქაქვა, ქლაქვა, ტყლარქვა ("ქაჩვა, შტიშვა", იქვე); ჩოკინი - ჩიკინი (იქვე); წუნწლი, წუნწკლი, წურწკლი, წირწკლი ("ოფლით ამ წყლით დასველებული მწვირე", ალაკ.).

ერთიანი საქართველო დასავლეთად და აღმოსავლეთად მონღოლთა შემოსევების დროიდან გაიყო, ხოლო 1553 წლის ირან-ოსმალეთის ხაზის შემდგომ, ამას დიდი დროის ბეჭედი დაესვა. საქართველოს დასავლეთი ბიზანტიის დაცემამდე ინახავდა დამოუკიდებლობას, ე.ი. საქართველოს აღმოსავლეთში მონღოლთა მმართველობის დროსაც. გარდა ამისა, თურქთა ბატონობამაც საქართველოს დასავლეთში ვერ იქონია ძლიერი გავლენა ქართულ სამყაროზე ელემენტარულად იმის გამოც, რომ მათ არ გააჩნდათ სპარსულის მსგავსი ძლიერი, საეკობრიობო მნიშვნელობის კულტურა, რომელსაც დასავლეთის ქართველობა თავისი ნებითაც დაეწაფებოდა. ქართულ ენაში სპარსული ენის მნიშვნელოვანი ნაკადის შემოქრა, ჯერ საქართველოს აღმოსავლეთში და შემდგომ სალიტერატურო ენაში დამკვიდრება, ძირითადად სპარსული კულტურის მაღალი დონით უნდა აიხსნას. სპარსული ენისა და კულტურის გავლენას ვერც საბერძნეთი და შემდგომ ვერც ევროპა გადაურჩა. შესანიშნავი ევროპული პოეზია არაბულ-სპარსულ პოეზიასა და მყნობილი.

ფერეიდნის ქართველობა შაჰმა 1616 წელს გაასახლა კახეთიდან. საინგილო ირანელებმა თავიდანვე კახეთს ჩამოაშორეს და აღმოსავლეთით მუსულმანურ სამყაროს შეუერთეს. ამის გამო საინგილოში ქართველთათვის ქართული ენა იქცა საოჯახო, "პატუა" ენად და დაკონსერვდა. ქართლ-კახეთი კი ჯერ მონღოლურ-თურქმანული და შემდგომ სპარსულ ენათა ძლიერი გავლენის ქვეშ მოექცა. ქართლ-კახეთი აივსო მახვილით ხელში შემოსული სიტყვებით და ქართული სალამურის ხმა დაჰფარა ტკბილზმოვანმა, აღმოსავლური საკრავის - თარის გაბმულმა მელოდირობამ.

არაბულ-სპარსული სიტყვების შემოქრის შემდგომ იწყება ქართველთა სალიტერატურო ენაში შიშინა ფენის გარდა სისინა ფენის გაჩენა და ახალი ქართული ისე გასისინდა, რომ ძველი და ახალი ქართულის შედარებით 3. მუხარდს მოხდენილად შეუნიშნავს : "ახალი ქართული მოგვაცონებს ზღვას ლელვის შემდგომო".

მოკლე დასკვნა ს. ელენტის დაკვირვებათა შესახებ შემდეგია : კავკასიაში მონღოლთა შემოსვლის შემდგომ, ძლიერი გავლენა აღმოსავლური მეტყველებებისა განიცადა ქართლისა და კახეთის მხარეებმა, რაც შემდგომ აისახა ქართულ სალიტერატურო ენაში. საქართველოს დასავლეთი აცდა ამ ძლიერ გავლენას, ფერეიდნისა და საინგილოს ქართველობა მოწყვეტილია ქართულ სინამდვილეს, პერიფერიებში (ფშავი, ხევსურეთი, ქიზიყი) შედარებით შენარჩუნებულია ძველი ქართული ენა. ეს გახლავთ ახსნა-განმარტება ტერიტორიულად დაშორებული აქარა-გურია-იმერეთისა (სამეგრელოს ქართულად მეტყველი ნაწილისა) და ფერეიდნის, საინგილოს, ფშავის, ქიზიყის კილოკავების ერთიანობის საიდუმლოსი.

ჩვენ ამ ქვეთავში ს. ელენტის მეშვეობით გავეცანით ქართული ენის ძირითად, კოლხურ ბუნებას, კოლხური წარმოშობის სიტყვებს და თუ ამ კოლხური წარმოშობის სიტყვებს გამოვაკლებთ ქართულ ლექსიკას, შემდგომ ბერძნულ-ლათინურ ნაწილს, აღმოსავლურ (თურქმენულ, არაბულ, სპარსულ) ნაწილს, თქვენ არაფერი დაგჩებათ, რომ მას უწოდოთ იბერიული ნაწილი, ანუ იბერიული წარმოშობის სიტყვები. ეს იმაზე მეტყველებს, რომ იბერიელები საუბრობდნენ ან საერთო კოლხურ კილოკავზე, ან სპარსულის მსგავსი ენით და შესაძლოა ორივე ენის ნაერთით, ვინაიდან მათ ვერ შეძლეს ქართველთა მეტყველებაში, ქართულ ენაში რაიმე განსხვავებული კვალის დატოვება. ჩვენ ვიცით, რომ ენის ჩამოყალიბებაში ყველა მხარე ლეზულობს მონაწილეობას და იბერიელებს თუ განსხვავებული რამ გააჩნდათ, ის აუცილებლად უნდა ასახულიყო ჩვენს მეტყველებაში, ამდენად, სწორი უნდა იყოს ჩვენი დასკვნა : ქართული ენა წარმოადგენს კოლხურ-კავკასიურ ენას.

საინტერესოა ს. ელენტის მსჯელობა ბგერა "ლ"-ს წარმოთქმის შესახებ : (ელენტი 122) "ლიტერატურული ლ-ს წარმოთქმისას ენის წვერი ებჭინება რა წინა კბილების ცოტა ზევით, ჰაერნაკადი ენის ჯვერდებს და ლოყებს შუა შექმნილ ნაპრალში გამოდის. მიბჭენილი ენის წვერის მოსხლეტის შედეგად ვიღებთ ლ-ს, რომლის აკუსტიკური შთაბეჭდილება არც მაგარია და არც რბილი, არამედ საშუალო. ასეთია მაგალითად, ლ სიტყვებში : ლალი, ლელო, ლილა, ლილვი და მისთ... საკმარისია ლიტერატურული ლ-ს წარმოთქმისას ენის შუა ნაწილი ოდნავ ზევით წამოიწიოს, რომ, ლ მიიღებს შერბილებულ ელფერს. ლიტერატურული წარმოთქმის დარღვევის ერთ-ერთ ყველაზე თვალსაჩინო ნიმუშს წარმოადგენს შერბილებული ლ-ს წარმოთქმა, რომლის

წინააღმდეგაც განსაკუთრებით არის საჭირო ყურადღების გამახვილება. საქმე ისაა, რომ ლ-ს შერბილება სხვადასხვა ხარისხით წარმოებს. მეტად შერბილებული ლ ახასიათებს მეგრულ წარმოთქმას. მეგრულში ლ იმდენად რბილდება, რომ ზოგჯერ იგი თვისობრივად ახალ ბგერად, იოტად იქცევა. მაგ., მარტივლურ-ბანძურ წარმოთქმაში.

ცნობილია, რომ ანალოგიური პროცესის შედეგად ფრანგულ სტანდარტულ წარმოთქმაში J საბოლოოდ გადავიდა I-ში [რბილ ლ-ში].

ნაწილობრივ შერბილებული ლ წარმოთქმის სევანურში და ქართულის დასავლურ კილოებში, განსაკუთრებით ქვემო იმერულში.

ლიტერატურული წარმოთქმის ტენდენცია ყოველთვის იქითკენ უნდა იყოს მიმართული, რომ ლ წარმოთქმას არა შერბილებული, არამედ საშუალო. ლიტერატურულ წარმოთქმაში მაგარი ლ არაბუნებრივი იქნებოდა, ისე როგორც პალატალიზებული ლ-ს წარმოთქმაც.

შენიშვნა : "სალიტერატურო ქართულის ნორმებში" I კვითხულობთ :

"ქართული ლ არც მაგარ რუსულა "Л"-ს უდრის და არც რბილს, მაგრამ უფრო ახლო დგას რბილთან, ვიდრე მაგართან. ევროპის ენათაგან ქართული ლ თავისი სიღბოთი ძალიან ახლოს დგას გერმანულთან და იტალიურთან".

ეს ამონაწერი გაზღავთ დასტური ჩვენი მტკიცებისა, რომ ქართული ენა შეიქმნა ლათინური ენის გამოცდილების გათვალისწინებით. სალიტერატურო გამოთქმა ბგერა "ლ"-სი თავისი სიმკვრივით მიმსგავსებულია გერმანულს, იტალიურს და დასაწყისში ფრანგულსაც. ეს მაშინ როცა მეგრულში "ლ" გამოითქმის შედარებით რბილად. ბგერა "ლ"-ს რბილად გამოთქვამენ არა მარტო მეგრელები, არამედ საქართველოს ყველა მხარეში მრავლად იზადებიან ბავშვები, რომლებიც მიუხედავად მშობლებისა და პედაგოგების მცდელობისა, ბგერა "ლ"-ს რბილად გამოთქვამდნენ. ტელევიზიაში გამოცხადებული იყო დიქტორთა კონკურსი და კომოსის თავმჯდომარე ვაკვირვებას გამოსთქვამდა ბგერა "ლ"-ს რბილად წარმოთქმელთა სიჭარბის გამო კონკურსანტთა შორის. გაკვირვების მიზეზი ის გაზღავთ, რომ კონკურსანტთა შორის უმეტესობა საქართველოს აღმოსავლეთიდან იყვნენ.

ქართული ენა შეიქმნა ხელოვნურად და ქართული სალიტერატურო ენა ემორჩილება ქართულ ანბანს. საფრანგეთშიც თავდაპირველად ფრანგული ენა, ჩვენს მსგავსად, ემორჩილებოდა ფრანგულ ანბანში გამოსახულ მაგარ "ლ"-ს, მაგრამ შემდგომ, გამომდინარე ფრანგული ენის ბუნებრივი ლტოლვიდან რბილი "ლ"-ს გამოთქმისაკენ, ფრანგული ანბანი დაემორჩილა მისი დიდებულების, ფრანგული ენის ბუნებას.

V. მეგრული ზმნა

“ზმნა სული და გულია მეტყველებისა... ზმნების ფორმების სიუხვით ბევრი სხვა ენა ვერ წაუღა ჩვენს ენას”.

(ი.ჭავჭავაძე)

(ძაძამია I.10) “მეგრული დიალექტი სამწერლობო ნორმებში არ მოქცეულა. ამითაც არის განპირობებული მეგრულისათვის დაიხასიათებელი რიგი თავისებურებანი, განსაკუთრებით კი სიტყვათა გარდასახვის უამრავი შესაძლებლობანი”.

(ძაძამია I.13) “ზმნებს მეგრულშიც, ჩვეულებრივ, დაერთვის წინსართები, რომლებიც საგნის მოძრაობის ან მოქმედების მიმართულებას და ადგილს გამოხატავენ. ცხადია არის უწინსართებო ზმნებიც, როგორცაა: რაგადი (ლაპარაკი), ჭარუა (წერა), კითხირი (კითხვა), ხანტუა (ხატვა) და ა.შ.

მსგავსად ქართულისა, მეგრულშიც გვაქვს როგორც მარტივი, ისე რთული ზმნისწინები. ამასთან, ქართულისაგან განსხვავებით, სადაც ზმნისწინთა საერთო რაოდენობა 15 ერთეულს შეადგენს, მეგრულში მათი რიცხვი 60-მდე აღწევს.

ქართულის მარტივი ზმნისწინებია: ა-, გა-, და-, მი-, მო-, შე-, ჩა-, წა-; რთული ზმნისწინებია: ამო-, გადა-, გადმო-, გამო-, შემო-, ჩამო-, წამო-;

ი.ყიფშიძის მიერ აღწერილია მეგრულის 51 ზმნისწინი, ესენია: მარტივი ზმნისწინები: ა-, გა-, გე-, დო-, ე-, მე-, მო-, ნო-, ო-, შე-, წა-, წო-; რთული ზმნისწინები: აკო- (იკო-, იკო-), ალა-, ამო-, ამა-, აწო-, გელა-, გითო- (ითო-), გილა-, გიმა-, გი..-, ელა- (ილა-), ეშა-, იშა-, იკო- (აკო-, ეკო-), კინო- (კ-ნო-), მიდა-, მითო-, მიკო- (მუკო-), მილა-, მინო-, მიშა-, მოლა-, მუკო- (მიკო-), მუნო- (მონო-), ოკო- (აკო-), წი-მო-;

საკითხის კვლევა გვიჩვენებს, რომ მეგრულში, გარდა აღნიშნულისა, არის კიდევ 8 ზმნისწინი. ესენია: მარტივი ზმნისწინები: და-, ჩა-; რთული ზმნისწინები: ათო-, გაკო-, მუთო-, მულა-, მუშა-, მუწო-;

ორმაგად რთული ზმნისწინებია: გაგთა-, გაგმა-, გაგშა-, გაგნა-, გაკლა-, გაკნა-, გამთა-, გამკა-, გამლა-, გამნა-, გამწა-, გეგლა-, გეგმა-, გეგნა-, გემთა-, გემკა-, გემლა-, გემნა-, გემშა-;

მაგალითები მარტივი ზმნისწინების გამოყენებით:

(ძაძამია I.14) “ა- იქით, იქით კენ, წინ, წინსკენ: ა-ხვალამა (შეხვედრა), ა- /უნაფა (თან ვაყოლება, ვთქვათ სულის თან ვაყოლება “შურიში ა/უნაფა”), ა- კინაფა (შეწვენა), ა-ფურაფა (შეცხვლება), ა-რგილაფა (შეგრილება), ა-

ნდღულაფა (მიდნობა, მიდუღება, მიდუღაბება), [ანდღულაძე. ზ.კ.], ა-ჩქარება (აჩქარება), ა-ბუძოლაფა (აჩოქოლეზა, არეე-დარეეა).

გე-ზედ, ზეზე, ზემოდან, ზემორე, ძირს, ქვემოთკენ : გე-რინა (დგომა, დგომი, დგომა), გე-დვალა (დადება, ზედ დადება) [დვალეთი, დვალი, დვალისვილი], გე-ნჭირა (დაწოლა, ზედ დაწოლა), გე-ხუნა (ჭდომა, ზედ ჭდომა), გე-/ოთამა (დაღმართით გდება, გადაგდება), გე-ლაფა (დაღმართით ვარდნა, დაცურება), გე-ნჭირა (ზემოდან დაქერა, დაწოლა), გე-ზ/მაფა (დაზომება ან კიდევ - დამიზნება).

გო შიგნიდან გარეთ, გარეთკენ, ცენტრიდან გარეთკენ, მისგან, ან კიდევ - სიბრტყეზე, სიბრტყისად : გო-ხარცქუა (გასკდომა), გო-ტება (გაშვება), გო-ჯინა (ნახვა, დათვალიერება), გო-პუტორუა (გაბღღვნა), გო-წიშინდუა (გაწმენდა), გო-სქინჩინაფა (გაშვება), გო-ღირღინაფა (გაბღღვნა, უშნო თავმომწონეობა ან კიდევ, გულის მოსვლა), გომბარუა (გაბერვა), გო-ვაჩუა (გაშლა, გადაშლა; ვთქვათ ფრთების, ვარდის, წიგნის, ფარდის და ა.შ.) [იფურჩნების (ვეფხ.ტყ.) ფაჩულია, ფაჩუაშვილი], გო-ფინუა (გაფენა), გო-კნა (გაწევა, გაქიშვა), გო-სოფუა (გაგლეჯა, გახლეჩა);“

წინამდებარე ფრაგმენტებმა მ.ძაძამიას ნაშრომიდან უნდა შეგიქმნათ წარმოდგენა, თუ რაოდენ ვრცელი სპექტრი გააჩნია მეგრული ენის პალიტრას სასურველი მოქმედებისა და მდგომარეობის გამოსახატავად. მ.ძაძამიას ნაშრომის დედააზრს გამოხატავს მეორე ტომის ბოლოში გაკეთებული საერთო დასკვნა:

(ძაძამია II.221) “მეგრულ-ქანური ენის მეგრული დიალექტი საოცრად მდიდარია განსაზღვრებებით, შედარებებით, ეპითეტებით ანუ ხატოვანი გამოთქმებით.

ქართულისაგან განსხვავებით, მეგრულის ზმნებში, მათივე ფუძეებდ, როგორც წესი, ძალზედ ზმირად, უფრო ზუსტად კი. აბსოლუტურად უმეტესწილად გამოყენებულია განსაზღვრებები, შედარებები, ეპითეტები ანუ ხატოვანი გამოთქმები.

მეგრულის ზმნაში საგნის ყოველი მოძრაობა თუ მოქმედება, აგრეთვე მდგომარეობა, რაობა, ყოფიერება და როგორადობა წარმოიდგინება ანუ განიხილება სივრცეში, გარკვეულ არეში, სხვა საგნებისადმი და მდგომარეობისადმი მიმართებაში, ვინაიდან, სწორედ ასეთნაირად წარმოიდგინება და განიხილება თვით საგნის არსებობა ზუნებაში. ამ საფუძველზე მეგრულის ზმნა ფილოსოფიურ ასპექტში წარმოგვიდგება. ამასთან, აღნიშნული მიზეზით მეგრულში სტატიკურ ზმნა იშვიათია...

იმის გათვალისწინებით, რომ ზმნა, ჩვეულებრივ, საგნის მოძრაობის თუ მდგომარეობის, აგრეთვე რაობის, ყოფიერების და როგორადობის გამომხატველია, ხოლო მეგრულში, ესენი, თავის მხრივ, ზმნისწინების მეშვეობით,

გარკვეულ სივრცეში, არეში, სხვა საგნებისა და მდგომარეობისადმი მიმართებაში განიხილებიან, ამ დიალექტის ზმნები, არქაული ფენების უზუად, ნიერების პირობებში, ზმნისწინებისა და ზმნის ფუძეებზე გამოყენებად თეტური ანუ ხატოვანი თქმების განსაკუთრებული სიმდიდრისა და მრავალფეროვნების წყალობით, ამოურწყველ ოკეანედ წარმოგვიდგება. ეს კი, ამ დიალექტის ფრიად განსაკუთრებულ, შეიძლება ითქვას, გამორჩეულ თავისებურებად გვევლინება.

სწორედ ამის გამო, საგნის მოძრაობის გამომხატველი ზმნა: "ულა" (სელა) და, მისი, წინაზღვარე ნაშრომში წარმოდგენილი ფორმები ერთადერთი ზმნისწინის (მოცემულ კონკრეტულ შემთხვევაში: - "გეგნო") გამოყენებით 2800-ზე მეტ ლექსიკურ ერთეულს, ხოლო, მეგრულის ყველა ზმნისწინის გამოყენებით 168000-ზე მეტ ლექსიკურ ერთეულს წარმოგვიდგენს. ეს, ამავე დროს, იმას ნიშნავს, რომ მეგრულის აღნიშნული სალექსიკონო მასალა შესაბამისი სახელზმნებითურთ, კაროდ, მასდარებითა და მიმღებობებითურთ, სამჯერ მეტ, ანუ 504 ათასზე მეტ ლექსიკურ ერთეულს გვირდება.

მეგრულის ეპითეტური ანუ ხატოვანი ზმნების აბსოლუტური უმრავლესობის ნებისმიერ სხვა ენაზე პირდაპირი თარგმანი, მით უმეტეს ერთი სიტყვით ვერ ხერხდება...

მეგრულ-ქართული ენის მეგრული დიალექტი, მსავსად საერთო ქართულისა, წარმოადგენს ფენომენს, რომლის ოკეანედ ამოურწყველია. სხვა ქართველურ ენებთან და დიალექტებთან ერთად, იგი ერთ-ერთი უმდიდრესი სალაროა ჩვენი საერთო ქართული ენისა.

მეგრული დიალექტის ესოდენ მდიდარი ლექსიკა სავსებით ნათლად მიუთითებს მისი მფლობელი ეთნიკური ჯგუფის უუშორეს ტომობრივ წარმომავლობაზე, მის ენობრივ ძირძველობაზე, და, ამ თვალსაზრისით, როგორც საერთო ქართულის ერთ-ერთ ფენომენზე...

მეგრული დიალექტისა და საერთო ქართული ენის სისხლზორცველ კავშირურობას... მრავალ საერთო ნიშნთან ერთად, განსაკუთრებით წარმოაჩენს სიტყვათა ძიების ერთნაირობა, და, უწინარეს ყოვლისა, ამის დასტურია თვით ადამიანის სხეულის ნაწილების, ბუნების საგნებისა და მოვლენების სახელთა თუ სახელწოდებათა აბსოლუტური უმრავლესობის ერთნაირობა".

მაგრამ უმთავრესი გახლავთ არა ის, რომ მეგრულსა და ქართულს სიტყვათა უმრავლესობა ერთნაირი გააჩნიათ, არამედ ის, რომ მრავალი ქართული სიტყვის ფუძე მხოლოდ მეგრულით იკითხება და რაც ადასტურებს ჩვენს მტკიცებას, რომ ქართული ენა, სანამ ის შეივსებოდა სხვა კოლხურ ტომთა ლექსიკით, შეიქმნა მეგრული ენის ბაზაზე.

მოვიძიოთ ასეთი მაგალითები:

(ძაძაძია I.16) "[რთული ზმნისწინი] ალა- [აღნიშნავს] გვერდით, გვერდზე გვერდითგვერდ და დაბლით : ალა-რინა [რინა = ყოფნას, დგომას] (გვერდით გვერდზე ქვე დგომა, გვერდით ამოდგომა), ალა-თბოზინი (გვერდითგვერდითგვერდ სირბილით მიყოლა), ალა-ხუნა (გვერდით, ქვეშ ჯდომა), ალა-ნჭირა (გვერდით ჩაწოლა)".

ე.ი. სახელწოდება მდინარისა "ალა-ზანი" შემდეგნაირად იკითხება:
ალა-ზანი = გვერდიგვერდ (მიხვეულ-მოხვეული), დაბლა (მიმდინარე) ზანი (მდინარე).

როგორც ვიცით, სახელწოდება "ალაზანი" დაფიქსირებულია პირველ საუკუნეში და ამ სახელწოდებას - "ზანი", ხმარობდა ასევე უძველესი კოლხური ტომი - სანარები. ამ ფაქტის გახსენებით იმის თქმა გვინდა, რომ ჩვენ უძველესად აგვერევა ერთმანეთში საერთო კოლხური და მხოლოდ მეგრულისათვის მახასიათებელი სიტყვები და რომელთა გარჩევა მომავლის საქმეა.

(ძაძაძია I.51) "ქო-გალე-რჩიოლება - ქო-გარჩიოლება - ქო-არჩიოლება - ქო-რჩიოლება - გა-რჩიოლება - (კი-გარეთ-თეთრება - კი-გათეთრება - კი-ათეთ-რება - კი-თეთრება - გათეთრება);

ქო-გალე-ქითორება - ქო-გა-ქითორება - ქო-ა-ქითორება - ქო-ქითორება - გა-ქითორება (კი-გარეთ-წითლება - კი-გა-წითლება - კი-აწითლება - გა-წითლება და ა.შ.).

როგორც ვხედავთ, თავის მხრივ, ზმნები "ა-რჩიოლება", "ა-ქითორება" (ა-თეთრება, ა-წითლება), მტკიცებით ნაწილად "ქო"-ს უშუალოდ დართვითაც გვაძლევენ იგივე, მაგრამ მტკიცებითი შინაარსის ზმნებს. ესე იგი :

ქო-ა-რჩიოლება - გა-რჩიოლება; [გათეთრება]

ქო-ა-ქითორება - გა-ქითორება; [გაწითლება]"

ამ ორი მეგრული სიტყვიდან წარმოიქმნა უამრავი ქართული სიტყვა. როგორც ვიცით, ქართული ენა ცდილობს ნაკლებად გამოიყენოს ბგერა "ქ" და ხშირად ცვლის ბგერა "წ"-თი [ქვიმა - წვიმა]. რომ თავდაპირველად იყო ქითა და შემდგომ ქითა - წითა - წითელი, ელემენტარულად მტკიცდება სიტყვით "ქინთვა": [ქითა - ქი-ნ-თვა], ანუ როცა იკინთები, წითლდები კიდევაც. ამრიგად ქართულ ენაში სიტყვები, რომელთა ფუძეა წითელი (ქითა), მეგრული წარმოშობისაა [ქი-ა-თურა = წითელი].

ბევრად მნიშვნელოვანი მონაწილეობა ქართული ენის ჩამოყალიბებაში მიიღო მეგრულმა სიტყვამ "არჩიოლება" (ა-თეთრებამ). პირველი, რასაც ამ სიტყვამ უნდა, მიგახვედროთ. გახლავთ უმშვენიერესი ქართული სახელი "არჩილი", ანუ "თეთრი". ასევე სითეთრესთან არის კავშირში - რჩილვა, დარჩილული. გვარები დარჩია, ხარჩილავა, სარჩილელი. თეთრი ფერი ოდით-

გან გამოჩეული გახლდათ და აქედანაა სიტყვები რჩევა (მეგრ. მარჩიელი მარჩიელი = მკითხავი), სარჩევი, რჩეული, რჩეულიშვილი, გარჩევა (გარჩევა = ლევა), არჩევა, არჩევნები და შორიდან თეთრად იცქირება - არჩი: "გვარჩევა" არჩავდე. ამ სიტყვიდან გამომდინარე მეგრელები მოხუცს უწოდებენ - რჩინი (ე.ი. გათეთრებული) და ეს სიტყვა არის ფუძე სიტყვისა "სა-რჩინი" (ე.ი. მოსაელელი მოხუცი). "რჩინი"-დან სიტყვა "ჩინი" ანუ რჩინი - ჩინი (ე.ი. თვალისჩინივით გაუფრთხილდით), შემდგომ "ჩინი"-დან წარმოიქმნა : ჩინებული, საჩინო, გაუჩინარება და აქ ახლოს ტრიალებს სიტყვა "ჩვენება".
 საჩინო - საჩენი - გამოსაჩენი - გამოაჩენა - გაჩენა - ჩვენება - ჩენი - ჩვენებური, ასევე "სარჩენი"-დან ამოღობ სიტყვები : მოსარჩენი, მორჩენილი, მორჩა.

მტკიცებით ნაწილად "ქ"-სთან კავშირში ჩვენ გველის განსახილველად ინტუიციის მშვენიერი მაგალითი: ქართული ენის IX კლასის სახელმძღვანელოს 87-ე გვერდზე ვკითხულობთ: "მორფოლოგიური პრინციპის მიხედვით სიტყვა ისე უნდა დაიწეროს, რომ ჩანდეს მისი მორფოლოგიური შედგენილობა. უ-ს წინ რომ ვწეროთ პირველი სუბიექტური პირის ნიშანს, ამას მორფოლოგიური პრინციპი აქვს საფუძვლად. ასევე იწერება გთხოვა, თუმცა აქ თ-ს წინ უფრო ქ ისმის".

"გთხოვა" ანუ "თხოვნა" წარმოდგება მეგრული "ქო-თხუ"-დან (სთხოვა), "ქო-მოთხი" (მათხოვე) და "თხოვა"-ს წინ ქ-ს არსებობა ბევრად ადრეულია ვიდრე ბგერა გ-სი, რასაც ინტუიტურად გრძნობენ ჩვენი ავტორები.

ხშირად გაიგონებთ : სხაპა-სხუპით ვუპასუბეო. ფუძე ამ სიტყვებისა არის მეგრული "სხაპა" (ცეკვა). ე.ი. ცეკვა-ცეკვით (თამაშ-თამაშობით) ვუპასუბეო. იოქმება - "ორკოფულ მდგომარეობაში ვარო" და სიტყვა "ორკოფი"-ს ფუძე არის მეგრ. ქოფა = დაკერას; ქოფანა = დაკერობანას. "ორკოფი" = ორს შორის დაკერას ანუ ორს შორის გაურკვეველი გრძნობა, თუ რომელი მხარე დაიჭირო.

მეგრული "შერი" (გიეი) გამოიყენება ქართულ ენაში გრძნობათა სიმძაფრის გამოსახატავად : შერ-ცხვენილი, შერ-ყვნილი, შეურა-ცხადი, შეურაც-ყოფილი, შ-ტ-ერი. შემდგომ იგი გადაიზარდა ჩვეულებრივ თავსართად "შე"-დ : შე-მოქმედება, შე-აჩენა, შე-ნება.

მეგრელები საღვერძელოში ოჯახს უსურვებენ - "ძინა და სიკეთეს". ძინა მეგრულად ნიშნავს მატებას და არის ფუძე ქართული სიტყვისა შემე-ძინა - შეიენა.

სიტყვა "გარინდება"-შია გარინდული ლამაზი მეგრული სიტყვა "რინა" (ყოფნა, არსებობა). "რინა" ფუძეა ასევე სიტყვისა "ფრენა". რინა - რენა (მუ რენია = რა არისო). ფრენა წარმოდგება მეგრული "ფურინი"-დან = ფრენა.

გავიხსენოთ, რომ მეგრულს შემორჩენილი აქვს უძველესი მეტყველების კვალი და ნათლად უნდა წარმოვისახოთ აქ ბგერა "ფ"-ს მნიშვნელობა, როგორც ფრენის, ფორიაქის, ფართხალის აღმნიშვნელი. უძველეს მეგრულში იგი გამოითქმოდა "ფ/" და აქ "/"-ს ექნებოდა "უ"-ს და "ი"-ს მნიშვნელობები (როგორც ვნახეთ წინა მაგალითებში). "ფუ-რინი" ნიშნავს "ფუ"-ში არსებობას, ყოფნას, ანუ ფრენას (ე.ი. სხეული იმყოფება ფრენის მდგომარეობაში). დაახლოებით იგივე მნიშვნელობა აქვს სიტყვას "ფი-ქრა", ე.ი. "ფი" ქროლის მდგომარეობაში "ფი-ქრის".

"ტუ" ჰარმონიული წყვილის გარშემო შენდება მიწიერი, სასირცხო სიტყვები: ტუდომა, ტუელი, ტყემალი, ტყაპანი, ტულაპი და სხვა. მეგრულ ენაში მუცელში დავროვილი აირებიდან ხმამაღალი განთავისუფლება გამოიბატება შეფარული სიტყვით "ტყორინა" ე.ი. - ტყო (ცულ მდგომარეობაში) რინი (არის, იმყოფება). სხვათაშორის ამ სიტყვიდანაა ქართული "ტყორ-ენა, ე.ი. "გამო-ს-ტყორ-ენა". ასევე "რინა"-სთან კავშირშია "ქყო-რინი" = გაბრაზებას, გაწყრომას. ქყო(ნი) = მუზა და გამოდის ქართულის "მეზივით", "გამეზებული", ოღონდ მეზის მაგივრად მუზა იგულისხმება: გამეზებული, გაბრაზებულო.

"თავი მოშაბეზრაო"-ს გამოთქმისას ხმარობ მეგრულ სიტყვას "ბეზუა" = მაგრად გარტყმას. ე.ი. ამბობ - გამლახაო, ამისგან გალახული ვარო.

სიტყვები "რიცხვი", "ურიცხვი" წარმოდგება მეგრული სიტყვიდან "მურიცხვი" = ვარსკვლავი და ცაში ვარსკვლავთა რიცხვი ურიცხვია.

"ხვაიანი ადგილი" - სიტყვა ხვაი წარმოსდგება მეგრული ხვაპა = ღოცვა-დან, ოხვაპე = სალოცავი (ეკლესია), ე.ი. "დალოცვილი ადგილი".

"გაესინჯე"-ს თქმით გამოდის - სიძე შეეამოწმეო, ვინაიდან მეგრ. სიძე = სინჯა. აქედანაა შესაბამისად "სინჯე-ვა". ე.ი. სამეგრელოში სანამ ქალს გაათხოვებდნენ დიდი სინჯვა იყო სინჯასი.

სიტყვა "სიძე" მეგრულ-ბერძნული წარმოშობისაა. "სი" მეგრულად ნიშნავს "შენ", ბოლო "ძე" როგორც ეიცით ბერძნულად ზეესს აღნიშნავს და ამდენად მშობელი თავის ვაჟს-ძეს თითქოს აღმერთებს. ე.ი. "სი-ძე" = "შენ-შვილი (ჩემი)" ან ვისაც აწყობს "შენ-ღმერთი (ჩემი)".

ქართული "ჩივილის" უძველესი ფორმაა მეგრული "იჩიებუ" (საუბრობს, ამბობს). დღესაც შემორჩენილია გურია-იმერეთში გამოთქმა - "რას იჩიება ეს კაცი" = "რას ამბობს ეს კაცი, რაც გადაქართულებათა მეგრული - "მუს იჩიებუ თე კოჩი"-სა. კუთხური გამოთქმა "რას იჩიება" ლიტერატურულად გამოითქვა "რას ჩივის" და ეს სიტყვა "ჩივის" ქართული ენის გრამატიკით, მსგავსად სიტყვისა "ჩივილი", გახდა "ჩივილი".

“რდ/“ მეგრულად ნიშნავს იყო - “სორდი” = “სად იყავი”; “რდილი” ნიშნავს “ზრდილი”; “მორდუ” = “გამზრდელი” და შესაბამისად აქედანაა - ზრდილი, გაზრდილი, ზრდა, ზრდილობიანი, ზრდილობა, მოზარდი, მზადყოფნა, მზადება, გამზადებული.

უგემურ კაცზე იტყვიან “ყუმია“-ო; მეგრ. ყუმური = ტყემალი და გამოდის მყავე კაციო.

მეგრული “ქემ“ უდევს ფუძედ სიტყვა “ქემმარტება“-ს. გავიხსენოთ ურარტული ტაროსის ღვთაება თეიმები, ხურიტული თეშები და მეგრულში დამკვიდრებული თემ-თემ ვეშილებე = ასე არ შეიძლება. ტაროსის ღვთაება თეშები-სთანაა კავშირში მეგრული ქემ = ქეჰა, ქოქემუ = დაიქეჰა. ს.ს.ორბელიანის განმარტებით - მარიტი, მარიოტი - მას ცის გრკალსა ეწოდების რომელსა ბუნიობასა მზე მას ზედა ვალს, გასწორებასა დღისა და ღამისასა. ე.ი. ქემ-მარიტი = ქეჰა ცისა, ცის ქუხილი ანუ ცის ხმასავით ნაღლიო.

მეგრულ-ბერძნული სიტყვაა “ქაშნიკი“. გაიხსენეთ ევროპელთა “პიკნიკი“; “პიკი“ მწვერვალს, მაქსიმუმს უდრის, “ნიკი“ წარმოდგება გამარჯვების ღვთაება “ნიკეა“-ს სახელიდან. ე.ი. “მწვერვალი გამარჯვებისა“ რამაც შემდგომ ფაქტიურად მიიღო “დროსტარების მაქსიმუმის“ მნიშვნელობა. მეგრულში “ქაშ“ კავშირია “ქა“-სთან ანუ წყალთან. ქაშნიკის ეს მნიშვნელობა (წყლის სიმტიცე) შემორჩენილია აბაშის რაიონის სოფ. ძველ აბაშაში. ამ სოფელში ჩამოედინება მსოფლიოს ერთ-ერთი პატარა მდინარე ზანა (ყოველ შემთხვევაში ასე თვლიდა კ.გამსახურდია). სოფლის ბოლოს მდინარე ზანაზე გამართული იყო მომხიბლავი წისქვილი, რომლის უკან აშენებული იყო წყლის დასაგროვებლად ჭებირი. ეს ადგილი წყლის შედარებით სიუხვის გამო საყვარელი საბანაო ადგილი გახლდათ სოფლის ბავშვებისათვის და ამ ადგილს ჭებირის გამო ქაშნიკი ეწოდებოდა. ე.ი. ქაშნიკი = წყლის გამარჯვება, წყლის სიმტიცე, ქა ხომ ამოშენებულია და ამოშენებულშია წყალი დაგროვებული. დღეს “ქაშნიკი“ ღვინის გემოვნების და სიმაგრის შემოწმების მნიშვნელობით გამოიყენება, რამაც ამ სიტყვას გემოვნების მნიშვნელობაც შესძინა. დაახლოებით იგივე პრინციპებითაა შედგენილი მეგრული “ქიშკარი“ და მსგავსი კონსტრუქცია აქვს ასევე სახელწოდებას “ქვიშტარი“ (შეჰამანდი, ხაჰაპურის მსგავსი).

ალვადგინოთ სიტყვა “წისქვილი“-ს თავდაპირველი მნიშვნელობა, რომელიც უნდა წავიკითხოთ როგორც “ქისქვილი“ ანუ “ქის-ფ-ქვილი“ ე.ი. “ქაშქირი“ - “ქისქირი“ - “ქისფქვილი“ - “წისფქვილი“ - “წისქვილი“. “ქირი“ მეგრულად არის “ფქვილი“ და “ლოქირილი“ = “დაფქვილი“.

შეტად საინტერესოა ზმნა "რე" (ძამამია L179) "გვაქვს ზმნები : ვე-რე (ზედ არის, ანუ ზედ დგას, ზედ იმყოფება), ალა-რე (ქვე გვერდით არის, დგას) მითო-რე (შიგ სიღრუეში არის, დგას), ეკო-რე (კიდებუ, ვთქვათ, მდინარის პირას ნაპირზედ არის, დგას) და ა.შ. და ა.შ. თვით ზმნა "რე" გამოხატავს : "არის", "იმყოფება".

ამრიგად, მეგრული ზმნა "რე" (არის) გამოხატავს არა მხოლოდ უბრალოდ არსებობას ანყოფნას საგნისას, არამედ, აგრეთვე მის არსებობას ან ყოფნას სივრცეში კონკრეტულ ადგილზე, კონკრეტულ ვითარებაში, სხვა საგნებთან მიმართებაში და ა.შ.

გაეხსენოთ ძვ. ბერძნული რეთ (რეო) = დინებას. სვლას. ამ სიტყვიდან წარმოიქმნა მდინარეთა სახელები რეონი = რიონი, გერმანიაში რეინი და რუსული река. ძვ. ბერძნული რეო დამკვიდრდა ქართულ ენაში ასევე ძვ. ბერძნულ სიტყვა γαια = მიწასთან ერთად - გაია-რეო. ე.ი. მიწაზე იარეო. ასევე ლათინურ via = გზა-სთან ერთადაც - ვია-რეო. ე.ი. გზით იარეო. ამის გამო "რე" ქართულში გამოხატავს დინამიურს, მოძრაავს: იარეო, ვიარეო, მოუარეო. ლათინურად area = ვაკე, მოედანი, ასპარეზი. ფრანგულში arc - ასევე ფართობს გამოსახავს. შესაბამისად ქართულშიც - არე, არე-მარე;

ცალკე "რე" თუ სტატიურია (არის, იმყოფება), "მა"-სთან უკვე მოძრავია - რება - მარებელი (მოსიარულე ანუ მაქანკალი, მოძრიგებელი). ქართულში "რება" წამყვანია სიტყვებში ტა-რება, მატა-რებელი, ვითა-რება, გაო-რება, ცხო-რება (ე.ი. ცხოს მატარებელი) და ა.შ. ე.ი. "რე" გამოხატავს როგორც სტატიურ ასევე დინამიურ მდგომარეობას. "შარა" (შარაგზა) წარმოქმნილია მეგრული ენის მიმართულების მაჩვენებელ ბოლოსარდ "შა"-საგან - ურუ-შა (ურუ-სკენ), ქართი-შა (თბილისი-სკენ). ე.ი. "შარა" არის გარკვეული ობიექტისაგან მიმავალი გზა, ბილიკი. "რა" აქ ასრულებს "რე"-ს მნიშვნელობას = დინებას, სვლას.

ჩინურ ენაში თავდაპირველად ერთმარცვლოვანი სიტყვა "მა" გამოხატავდა დედას. შემდგომ ეს სიტყვა გახდა ორმარცვლოვანი "მამა" და აღნიშნავდა ასევე დედას. რუსულში ასევე мама = დედას, ხოლო ქართულში "მამა" აღნიშნავს მამას (მამაკაცს). მეგრულში მამას ეწოდება "მუშა". ამ სიტყვაში, რომელიც შედგენილი სიტყვაა, "მუ" აღნიშნავს რაობას (ამ შემთხვევაში მამის სხეულს). მეგრულში "მუ" იკითხება როგორც "რა" - მურე? = რა არის?; მუ-შენი? = რატომ?; მუ გოკო = რა გინდა. ამრიგად "მუ"-ში შეიძლება გამოიხატოს როგორც კონკრეტული საგანი, სხეული, ასევე გარკვეული ვითარებაც. ერთმარცვლოვანი "მა" მეგრულში ნიშნავს "მე"-ს და "მუ-მა"-თი შემდგომ აზრი გამოითქმება: რა (ეს სხეული, პიროვნება) მე (მე ვარო). მეგრული მამები შვილებს ასევე მიმართავენ "მამუ", ხოლო მოფერებით "მამუჩი", "მამუჩია".

სიტყვა "მამუ" გამოხატავს იგივეს, რასაც სიტყვა "მუმა", მხოლოდ რიგ-
თობის შეცვლით. ანუ პატივისცემის ნიშნად შვილი მამის მცნებას აყენებს წინ.
"მუ-მა" = "ეს კაცი მე ვარო", ხოლო მამა შვილს თავის გაგარეგნულად
მიიჩნევს "მა-მუ" = "მე პატარა ვარო". "მამუ"-დან წარმოდგება ორი
კოლხური სიტყვა "მამუჩი" და "მამული". დღეს თუ ბოლოსართი "ჩი"
მოფერებას გამოხატავს "ლი" უკვე მიწის, ანუ გარემოს აღმნიშვნელი ხდება.
"მამული" = "ჩემი შვილის მიწა (გარემო)". ქორიხის ხეობაში დაიბადა ეს
სიტყვა და აქედან გავრცელდა გვარები მამულია, მამულოვი, მამულაშვილი.

საინტერესოა ამ სიტყვის გარშემო ი.ჭავჭავიძის მსჯელობა (ი.ჭ. X. 225)
"თუმცა მეგრულად მამას ეხლა მუმა ეწოდება, მაგრამ მისი მრ.რ. მუმალეფი
ამ სიტყვის მხ.რ-ის ოდინდელ ფორმასაც მუმალად გვაგულისხმებინებს. ამავე
სიტყვის ქანური შესატყვისობა მამალი საქონლის ან სულიერი არსების
აღსანიშნავად იხმარება და ხოფურსა და ვინურ კილოში მამული-ა, რომელიც
იმავ დროს, ქართულის მსგავსად, მამალ ქათამსაც ნიშნავს. ათინურ კილოში -
კი ეს სიტყვა, მეგრულის მსგავსად, მამული-ს სახით გვევლინება. მამალ
მიმინოს ქანურად მამულიწი ეწოდება, დედალს თუილები".

მეგრულ-სვანურის მეშვეობით ჩვენ ასევე უნდა მოვიძიოთ კოლხური შრე
აფსართა და ჰაიკთა ენების ლექსიკაში. მაგალითისათვის : ჩვენ ა.ჩიქობავასაგან
ვიცით, რომ ჰაიკთა ენაში, რომელიც ინდოევროპულ ენათა ჯგუფს განე-
კუთვნება და რომელთაც არ ახასიათებთ მკვეთრი აფრიკატები "წ", "ჭ",
კოლხურ-კავკასიური ენების გავლენით ეს მკვეთრი აფრიკატები "წ", "ჭ"
შემადგენელი ნაწილია ჰაიკთა ანბანისა. ჰაიკურად "ლავ წეწეცირ" = "კარგად
ვცემე". "წეწეცირ"-ის ფუძე არის მეგრული "წეწუა", რომელიც ქართულში
დაშკვიდრდა თითქმის იგივე მნიშვნელობით "წეწვა". ე.ი. ჰაიკური "ლავ
წეწეცირ" = ქართულ "კარგად გავწეწე"-ს, მხოლოდ იმის გაგებით, რომ
რ ვე სიტყვა მეგრული წარმოშობისაა.

ფუძე სიტყვების ძებნისას უნდა გვახსოვდეს ა.ჩიქობავას შეგონება, რომლის
გამეორება სასურველია :

(ჩიქობავა 171) "ცვლის პროცესში სიტყვამ ნაირ-ნაირი სახე შეიძლება
მიიღოს : ქართული თვე, მეგრ. თუთა "თვე", "მთვარე", სვან. ღოშღულ
"მთვარე" ერთი და იმავე ფუძისაა, თუმცა ამჟამად სვან. "ღოშღულ"-სა და
ქართ. "თვე"-ს არც ერთი საერთო ბგერა არ მოეპოვება".

შევაჯამოთ ჩვენი წარმოდგენა მეგრული ზმნების გარშემო.

(ძამბია II.222) "მეგრულის ეპითეტური ანუ ხატოვანი ზმნების აბსოლუ-
ტური უმრავლესობის ნებისმიერ სხვა ენაზე პირდაპირი თარგმანი, მით უმე-
ტეს ერთი სიტყვით, ვერ ხერხდება, და სხვა ენაზე მოსაუბრისათვის მისი შინა-
არსის თუ მნიშვნელობის კონკრეტულად ჩვენება-წარმოდგენა შესაბამისი

კონკრეტული საგნის, მისი ტიპის, საგნის მოქმედების კონკრეტული ფორმის თუ მანერის, და სხვა განმასხვავებელი ნიშნების ჩვენება-წარმოდგენის გარეშე შეუძლებელია. ასეთი უნარი კი მგერული მტყველების ერთ-ერთ განმასხვავებელ თვისებურებად გვევლება".

სწორედ მგერული მტყველების განსაკუთრებული თვისებურების გამოა, რომ მაგალითად, ზმნა "რაგადანც²" (ლაპარაკობს) 250 ვარიანტით შეიძლება გამოითქვას, ზმნა "ქკუმა" (კმა) ასევე 250 ვარიანტით, ზმნა "შუმა" (სმა) 80 ვარიანტით, დაწუნებულ იქნა მგერული ენის გრამატიკა ოპიზელ მამათა მიერ ქრისტეანული მწიგნობრობის შესაქმნელად, ბერძნული ლიტერატურის გამოსათარგმნად.

ქართული ენის შემქმნელთა ძირითადი მახასიათებელი გახლდათ სწრაფვა ენის გამოსახვის საშუალებათა გამარტივებისაკენ. ამაში ჩვენ უნდა დავრწმუნებულიყავით ქართული ანბანის ბუნების გაცნობისას, რასაც შეგვიძლია დავუმატოთ შემდეგი ფაქტი: თუ ქართული ანბანის შემდგენლებმა კოლხურ-კავკასიური ენებისათვის ძლიერად მახასიათებელი ბგერა "ზ" (შეერთებული "ი" და "უ") უარყვეს, ანუ ცალკე გრაფემით არ გამოსახეს, ჰაიკთა ანბანში, რომელთა ენასაც უძლიერესი კოლხური გავლენის კვალი ატყვია, კოლხურ-კავკასიურ ბგერა "ზ"-ს გააჩნია საკუთარი გრაფემა "ღ".

ეს ფენომენი, რომ VI საუკუნის წარწერა დღესაც იკითხება, არის საფუძველი ჩვენი მტკიცებისა ქართული ენის ხელოვნური წარმოშობის ბუნებაზე, ანუ ქართული ენა ოდითგან კანონიკური ენა გახლდათ და მუდამეკმს განიცდიდა კონტროლს ეკლესიის მხრიდან, რათა არ გამწვანებულიყო ქრისტეანული მცნებების დამკვიდრება სრულიად საქართველოში.

VI. კოლხური ტოპონიმია

დაკვირვებით გადავიკითხოთ ამონაწერი ს. ჟღენტის ნაშრომიდან (ს. ჟღენტი 43) "ქან. ო-ცხოპუ ნიშნავს: "სხლვა. გასხლვა". გურულში ამ ფორმის შესატყვისი ფორმა გვაქვს: "სხეპვა" იმავე მნიშვნელობით.

ქან. "სუმ კოჩი-თი გოცხოპუ" - სამი კაცოც მოკლა (გასხეპა). გურ. "ბეოლის დასხეპვა" ნიშნავს: თუთის ხის ტოტების დაკრას.

აღსანიშნავია, რომ ქანურის "ცხ" კომპლექსის შესატყვისი გურულში გვაქვს "სხ" კომპლექსი. გარდა ხსენებული მაგალითისა, შეიძლება დასახელებულ იქნეს სხვა მაგალითებიც. მაგ.: ქანური ო-ცხონე-ს შესატყვისი გურულში გვაქვს: "სხვენი" სამზარეულო სახლის კერები და ის არც საერთოდ, რომელიც

მოთავსებულია სახლის სახურავსა და საცეცხლურს შორის. ქანური მცხულის შესატყვისი გურულში გვაქვს: სხალი. მ იკარგვის, ან ზოგჯერ ფშვინიერდება დავლებულობთ: ფსხალი (შდრ. სი-სხლი და დი-ცხირი).

შეიძლება ამავე რიგის მონაცემი გვქონდეს სვანურ ლი-კაცხურე-ში, რაც ნიშნავს "სხეპვას".

ქანური "გოცხოპუ"-დან წარმოდგება ქართული "გააცხებიანა" (სული გააცხებიანა).

მთავარი ამ ამონაწერში გახლავთ "ო-ცხონე"-ს განმარტება: "ის არე საერთოდ, რომელიც მოთავსებულია სახლის სახურავსა და საცეცხლურს შორის". ს. გლენტმა ამ განმარტების დაფიქსირებით ფასდაუდებელი მარგალიტი შესძინა ქართველთა ენობიერებას, ქეშმარიტებას.

სამეგრელო-ქანეთში ოდითგან დამკვიდრებულია შუა ცეცხლი, ანუ ფაცხის ცენტრში, მიწის იატაკზე იხიება ცეცხლი. ზახგასმა - ცეცხლის ფაცხის ცენტრში მღებარეობის შესახებ ვეპირდება, რათა გავიაზროთ: "ო-ცხონე თავად არ ნიშნავს ცეცხლს (ცეცხლს ზეგარ. დაჩხირა: ეწოდება), არამედ ეს გახლავთ ცეცხლის აურა, ანუ ცეცხლის გარშემო წარმოქმნილი მაცხოვრებელი სითბო.

"ო-ცხონე" გამოძახილია უძველესი წარმართული, ცეცხლთაყვანისმცემლობის რელიგიისა, როდესაც ცეცხლი (მზე) მიჩნეული იყო უპირველეს წმინდა სტიქიონად, როდესაც კაცი ითვლებოდა მზის შვილად და ამდენად მიწაში არ იმარხებოდა, ხოლო ქალი (მიწა) მზის სბიეების მაცოცხლებელი გავლენით წარმოშობდა ყოველივე ცო-ცხ-ალს. ამ უძველესი კოლხური ტრადიციის გავლენით ვეძახით მიწას - დედამიწას.

სიტყვა "ო-ცხონე"-ში ბგერა "ო"-ს აღმატებულობის, კრძალვის გამოხატვის მნიშვნელობა ენიჭება, მსგავსად ძვ. ბერძნული ენისა, როდესაც ღვთის სახელს "თეოს" გამოსთქვამდნენ პატივისცემით ბგერა "ო"-ს მეშვეობით - "ო-თეოსს".

კოლხთა ენობიერებაში "ო-ცხონე"-ს მნიშვნელოვანი როლის გამო უნდა აიხსნას, თუ ქართულმა (ქრისტეანულმა) ენამ რატომ ასე ქარბად გამოიყენა პარმონიული წყვილის "ცხ"-საგან წარმომდგარი სიტყვები უმაღლესი ქრისტეანული მცნებების გამოსაძერწად.

ო-ცხონე - ცხონება - ცხორება - ცხორი - მა-ცხო-ვარი
მეგრ. "ცხორცხალი"-დან წარმოდგა ქარო. "ცოცხალი", "სი-ცოცხლე". მეგრულად "ცხორცხება" არის "სწავლა". ე. ი. სწავლა (ცხორცხება) სიცოცხლეაო (ცხორცხალი). დღევანდელ მეგრულში მივიწყებულია სიტყვა "მასწავლებელი"-ს მეგრული შესატყვისი და ის უნდა ყოფილიყო "მაცხორცხალი" საიდანაც შემდგომ გამოვიდა ქართული "მაცხოვარი" (მასწავლებელი).

სიტობოს გამო ეწოდა მეგრული ენით სისხლს "დი-ცხ-ირი", ხოლო მაქრის დუღილის გამო გაჩნდა სიტყვები ცხუ-ცხინი|ცუცხუნი - შუშხუნი.

მზის სხივებს მიაწვავს სავარცხლის კბილები და ამიტომაც ეწოდნენ მზის კანურად ო-ცხ-ონჯი|ონ-ცხ-ოჯი - სავარ-ცხ-ელი. მსგავსად იშვენენ სიტყვები ფ-ო-ცხ-ი, ცო-ცხ-ი.

ლამის ნათების გამო ეწოდათ ვარსკვლავებს ჰან. მურუნციხი|მურუციხი, მეგრ. მურიციხი და მურიციხი-დან - ურიციხვი - რიციხვი.

მზის სხივები "იკბინებიან", ჰიზვლიტებიან" და მეგრულში გაჩნდა ოცხო-ტალე|ოჩხოტალე, აქედან ქართულში "ჩხვლეტა". ჰარმონიული წყვილების "ცხ"-ს და "ჩხ"-ს ურთიერთშეცვლა გვხვდება რიციხვით სახელშიც : მეგრული "ჩხორო" ქართულად გაისმა "ცხრა".

მეგრ. ნა-ცხ-ა-ცხელიდან - ნაცინცხალი - ცინცხალი. გაზაფხულის ყვავილობისას მართლაც ცეცხლს, მზეს ვმსგავსებთ ცაცხვის ხე (მეგრ. ცხაცხუ - ცაცხვი).

ო-ცხონე იზადებოდა ფა-ცხ-აში. ჩვენ ვიცით, რომ "ფუ" (ფუ-რინი = ფრენა) და "ფი" (ფი-ქრი-ს) ფიქრებთან, ფრენასთან, ფორიაქთან არიან კავშირში და აქვეა ფა-ცხა. ალბათ ამ მივიწყებული ცოდნის ინსტიტუტურმა იმპულსებმა დააწერიან აკაკის :

მიყვარს ფაცხა მე მეგრული მთის კორტოხზედ წამოდგმული.

ცეცხლის მაღალი ტემპერატურის გამო ჩნდებიან სიტყვები: ცეცხლი, ცხელი, სიცხე, ფიცხელი, ცხრება, განცხრომა, ცხობა, ცხუნება, სირცხვილი (გაწითლება), ცხარე (გაგაწითლებს), ცხიკინი (როცა სიცხე გაქვს მაშინ გაცხიკინებს). ცხედარი ადრე ნიშნავდა საწოლს.

ცეცხლივით დაუდგრომელია ჰიშიანი "ცხ-ენი".

პატივი მიაგო კოლხურმა ენამ ფო-ცხ-ვერის მოქნილობას და მეგრ-ცხ-ლის შმაგ ფრენას მზის ლაქვეარდში.

გულის სიმბურვალის გამო ეწოდა ადამიანის ნახევარს "მარ-ცხ-ენა".

ცეცხლის სტიქია ასევე დამანგრეველია და ჩნდება ჰანურში "ო-ცხოპუ" = სხლვა, სხეპვა და სვანურში - ლი-კაცხურე.

ცეცხლის აურას, სიტობოს გამომსახველი ჰარმონიული წყვილით "ცხ"-ით წარმოქმნილი სახელწოდებანი საქართველოს ტერიტორიაზე შემდეგნაირად ნაწილდება :

აფსარეთში : აფცხვა - სოფ. გუდაუთის რ-ნში; ფსირცხა - სოფ. და მდინარე გუდაუთის რ-ნში; ფსირცხა - დაბა ახალი ათონის ძველი სახელწოდება.

სვანეთში : ციცხვარი - სოფ. მესტიის რ-ნში; ცხამრეელი - მდ. ლენტეხის რ-ნში; ცხეი - მდ. მესტიის რ-ნში; ცხვანდირი - მყინვარი და მდ. მესტიის რ-ნში; ცხუმალდი - სოფ. ლენტეხის რ-ნში; ცხუმარი - სოფ. მესტიის რ-ნში; არცხმელი - სოფ. მესტიის რ-ნში; რცხმელური - სოფ. ლენტეხის რ-ნში; მაცხვარიში - სოფ. მესტიის რ-ნში;

სვანური ცხუმალდისა და ცხუმარის სახელწოდებებიდან გამომდინარე ეწოდა დიოსკურია-სებასტოპოლისს ცხუმი სამეგრელოს (აბზაზეთის) სამეფოს აღზევების ხანს. ჩვენ გვახსოვს, რომ ცხუმს ზემოთ სვანო-კოლხები, სვანო-მეგრელები სახლობდნენ. სოხუმის რაიონშია ასევე სოფლები ზემო და ქვემო ბირცბა.

სამეგრელოში (აფშილეთი, ოდიში, საქყონდიდო, ლეჩხუმი, რაჭა, იმერეთი, გურია, აჭარა): ცაცხვი - სოფ. ზუგდიდის რ-ნში; ცუცხვათი - სოფ. ტყიბულთან; ცხამი - სოფ. საჩხერის რ-ნში; საცხომარო - სოფ. ხობის ერთ-ერთი უბანი; ცხემლისი - სოფ. შუაბევის რ-ნში; ცხემლისხიდი - სოფ. ოზურგეთის რ-ნში, ცხემნა - სოფ. ქედის რ-ნში; ცხენტარო - სოფ. ზესტაფონის რ-ნში; ცხენტაროსლეღე - მდ. ზესტაფონის რ-ნში; ცხენისაძოვარი - მთა ბულოს რ-ნში; ცხენისწყალი - მდ. ხელვაჩაურის რ-ნში; ცხენისყარი - მდ. ოჩამჩირის რ-ნში; ცხირი - სოფ. გალის რ-ნში; ცხმორი - სოფ. ონის რ-ნში; ცხმორისი - ქედის რ-ნში; ცხომარეთი - სოფ. საჩხერის რ-ნში; ცხომი - მდ. ონის რ-ნში; ცხრაფონა - სოფ. ქობულეთის რ-ნში; ცხრაწყარო - სოფ. ზესტაფონის რ-ნში; ცხრაჯგარა - მღვიმე ამბროლაურის რ-ნში; ცხრაჯვარი - მთა ტყიბულისა და ამბროლაურის რ-ბში; ცხრუკეთი - ქიათურაში; ცხუნკური - სოფ. წყალტუბოს ტერიტორიაზე; რცხილათი - სოფ. ქიათურასთან; რცხმელურა - მდ. ცაგერის რ-ნში; კვაცხეთი - სოფ. და ქედი ამბროლაურის რ-ნში; კაცხურა - მდ. ქიათურასთან; კირცხი - სოფ. ჩხოროწყუს რ-ნში; კირცხი - ხარაგაულის რ-ნში; სამერცხლე - მთა ამბროლაურის რ-ნში; ზემო ფარცხმა - სოფ. ჩობატაურის რ-ნში; საცხვიტაეო - სოფ. სენაკის რ-ნში; ფარცხანაყანევი - სოფ. ხარაგაულის რ-ნში; ქვემო ფარცხმა - სოფ. ჩობატაურის რ-ნში; ფარცხნალი - სოფ. ხარაგაულის რ-ნში; ფოცხერევი - მთა ონის რ-ნში; ფოცხო - სოფ. სენაკის რ-ნში; ფოცხოეწერი - სოფ. წალენჯიხის რ-ნში; დუცხუნი - ვანის რ-ნში, კურცხალი - სოფ. ბულოს რ-ნში;

ქართლში : ცოცხნარა - სოფ. ბაშურის რ-ნში; ცხავერი - სოფ. კასპის რ-ნში; ცხავერისწყალი - მდ. კასპის რ-ნში; ცხვარიკამია - სოფ. მცხეთის რ-ნში; ცხრამუხა - სოფ. ბაშურის რ-ნში; ვიცხა - მდ. გორის რ-ნში; ცხრაწყრო - უღელტეხილი ბორჯომის რ-ნში; ოცხანა - დღევანდელი სოფ. ხიდისთავი გორში; მაცხუბანი - სოფ. დუშეთის რ-ნში; მცხეთისჯვარი - სოფ. ბაშურის რ-ნში; დუმაცხოვ - სოფ. ბაშურის რ-ნში; დუმაცხო - სოფ. დუშეთის რ-

ნში; კვირაცხოვლის ქედი - მთა გორის რ-ნში; ფარცხისი - სოფ. თეთრიწყაროს რ-ნში;

თეთრი წყაროს რ-ნში; ცხავათურა - მდ. ახალგორის რ-ნში; ცხილგორის რ-ნში; სოფ. ახალგორის რ-ნში; ზემო და ქვემო ცხილონი - სოფლები ახალგორის რ-ნში; ცხრამშულა - მდ. ახალგორის რ-ნში; ცხრაწუარო - მთა ახალგორის რ-ნში; ცხვედიეთი - სოფ. დუშეთის რ-ნში [რაქაშია გავრცელებული გვარი ცხვედიანი]; ცხინვალი; შუა ცხვირი - სოფ. ცხინვალის რ-ნში; საცხენეთი - სოფ. ცხინვალის რ-ნში; მცხეთა.

მესხეთში რ-სამცხე; ოცხე - მდ. ადიგენის რ-ნში; ტურცხი - სოფ. ახალქალაქის რ-ნში; ლომატურცხი - სოფ. ახალქალაქის რ-ნში; ფოცხოვისწყალი - მდ. ადიგენის რ-ნში; კურცხანა - მდ. ადიგენის რ-ნში;

პარმონიული წყვილებიდან "ფს" და "ფშ"-დან ნაწარმოებ სახელწოდებათა ტოპონიმია მოიცავს სრულიად კოლხეთს და ცილდება მის ფარგლებსაც. "სკური"-დან წარმოქმნილი ტოპონიმია საზღვრავს მხოლოდ II-VI საუკუნეების სამეგრელოს სამეფოს ტერიტორიას დიოსკურიდან სამხრეთით ქოროხის ხეობის ჩათვლით, აღმოსავლეთით ლიხის ქედი.

"ცხ"-დან წარმოქმნილი ტოპონიმია მოიცავს აფსარეთს, სამეგრელოს, სვანეთს და დღევანდელ ქართლს გამოკვეთილად არაგვის ხეობამდე. არაგვის ხეობის აღმოსავლეთით (კახეთ-ჰერეთი) "ცხ"-დან ნაწარმოები სახელწოდებები არ ვრცელდება. "ცხ"-თი შემოსაზღვრული ტერიტორია გაბლავთ VII-IX საუკუნეთა სამეგრელოს (აბხაზეთის) სამეფოს სამფლობელო, ე.ი. ის პერიოდი, სანამ სამეგრელოს (აბხაზეთის) სამეფო კახეთ-ჰერეთს შემოერთებდა. სამეგრელოს სამეფო თითქოს საზღვრავს თავის ტერიტორიას და ჩნდება "ცხ"-დან ნაწარმოები სახელწოდებები: დასავლეთით ქ. ცხუმი, ჩრდილოეთით ქ. ცხინვალი, აღმოსავლეთით ქ. მცხეთა და სამხრეთით სამცხე. VII საუკუნემდე სახელწოდება "მცხეთა" რომ არ არსებობდა, ამას ადასტურებს არაბი სარდლის პაბიბ იბნ მასლამას "დნცვის სიყელი", სადაც ის მიმართავს თბილისის, მანგლისის და არმაზის (და არა მცხეთის) მცხოვრებლებს.

თითქმის იგივე ტერიტორიას, აფსარეთის გამოკლებით, მოიცავს "თხინა"-დან შედგენილი ტოპონიმია: თხინა - სოფ. ოჩამჩირის რ-ნში; თხინალა - სოფ. და მდინარე გორის რ-ნში; დიდი თხინალა და პატარა თხინალა - სოფლები ბაშურის რ-ნში; თხინაშქარი (თხინასკარი) - სოფ. გალის რ-ნში; თხინვალი - სოფ. ოზურგეთისა და მცხეთის რ-ნში (თხინვალი - ცხინვალი - ენვალი);

ერთიანი ქართული (კოლხური), სამეგრელოს (აბხაზეთის) უკეთესად გაცნობიერებისათვის გავაგრძელოთ მსგავს, გამაერთიანებელ, საერთო სახელ-

წოდებათა მოხმობა საქართველოს ტოპონიმიკიდან და ყურადღებით დავა-
კვირდეთ მათ ტერიტორიულ მდებარეობებს.

ქართული სიტყვა "წყურვილი" წარმომდგარია მეგრული "წყურვილი"
დან, რაც ნიშნავს "წყარო გრილი". მეგრული "წყუ" და "რგილი" გაქარ-
თულდნენ როგორც "წყარო" და "გრილი". ე.ი. როცა გამოთქვამთ : "წყურ-
ვილმა შემაწყუბაო" - იგულისხმება - წყარო გრილი მსურსო. ასევე მეგრ.
"წყარი" გახდა "წყალი". სიტყვით "წყუ" სამეგრლოში გამოსახავენ როგორც
ქის მეორე სახელს (ე.ი. ჭა არის წყლის წყარო), ასევე მცირე ზომის ნაკა-
დულებს, წყაროებს. "წყუ"-დან ნაწარმოები სახელწოდებები მოიცავენ სა-
ქართველოს ტერიტორიის დიდ არეალს : წყურვილი - სოფლები გურჯისტანისა
და ოჩამჩირის რ-ბში; ტაბა-წყუ-რი - ტაბა და სოფ. ბორჯომის რ-ნში; ა-წყუ-
რი - სოფლები ახალციხისა და ახმეტის რ-ბში; ჩორ-წყუ - მდ. მარტვილის
რ-ნში; ჩხოროწყუ (ცხრაწყარო).

ქართული "ჭვიშა" მეგრული წარმოშობისაა და ამავე მნიშვნელობითაც
გამოიყენება. მაგ. ჭვიშნაბული = ჭვიშა ბალი ანუ ხეზე ჭვიშასავით მიყრილი
ბალიო. მდინარეთა ჭვიშიან ნაპირებზე გაშენებულ სოფლებსაც ასევე
"ჭვიშა"-თი გამოსახავენ : ჭვიშანჭალა - სოფ. აბაშის რ-ნში; ჭვიშონა - სოფ.
გალის რ-ნში; ჭვიშარი - სოფ. ამბროლაურის რ-ნში; ჭვიში - მყინვარი
მესტიის რ-ნში; ჭვიშეთი - სოფ. ხაშურის რ-ნში; ჭვიშურა - მდ. ხაშურის
რ-ნში; იგივე ელერადობისაა ქუშხევი - სოფ. თიანეთის რ-ნში;

(ი.გ. X.130) "ოთხთავის თარგმანსა და სხვა უძველესი ხანის ძეგლებში
მხოლოდ წანდპლი, წანდვილი გვხვდება. შემდეგ ეს სიტყვა წანდვილის სახით
იხმარებოდა და ასევე თანამედროვე ქართულშიც. მაგარამ მეგრულს წინან-
დებურად ძველი წანდული აქვს დაცული".

ზუსტად ასევე მეგრულ ენაში დაცულია ჭადრის უძველესი სახელწოდება
"ჭანდარი". "ჭანდარი" დამოწმებულია ქართული ბიბლიის ვესიაში (V საუ-
კუნის ტექსტი). ს.ს. ორბელიანს მოცემული აქვს ორივე სახელწოდების გან-
მარტებანი : ჭანდარი - ხე; ჭადარი - ხე ჭავარიანი; დღეს ქართული მეტ-
ყველები იყენებს "ჭადარს" და ქართულ ტოპონიმიკაში გავრცელებულია
მეგრულ ენაში შემონახული "ჭანდარი" : აჭანდარა - სოფ. გუდაუთის რ-ნში;
ჭანდარი - ნასოფლარი გურჯისტანის რ-ნში; ჭანდარი - სოფლები გალის,
გურჯანისა და ახალგორის რ-ბში; ჭანდრები - სოფ. ქარელის რ-ნში; ჭან-
დარი - ტბა გარდაბანთან;

კაქრეთი, როგორც ი.ჭავჭავაძის თვლის, წარმოდგება სიტყვა კაქარიდან
და ამ სიტყვიდან კი მომდინარეობს სამეგრელოში ფართოდ გავრცელებული
გვარი კაქარავა;

მეგრული ხის სახელწოდებიდან "ჭა" წარმოდგენენ : ჭავა, ჭავახეთი, საჭა-
ვანო, ჭაპანა, აჭამეთი და უჭარმა. აქედანვეა - ჭავარიანი (ე.ი. ტყიანი, ხიანი);

- აძურა - მდ. ცხინვალის რ-ნში; აძურუ - მდ. გალის რ-ნში;
- არლუნი - მდ. და სოფ. დუშეთის რ-ნში; არლუნია - მდ. და სოფ.
- გულრიფშის რ-ნში;
- არხა - სოფ. გუდაუთის რ-ნში; არხადონი - მდ ყაზბეგის რ-ნში;
- არხაშენის ქედი - ქედი გარდაპნის რ-ნში;
- აქე (აქირა) - სოფ. დუშეთის რ-ნში; აქი - სოფლები და მდინარეები ქობულეთისა და ოზურგეთის რ-ბში;
- ბაზალეთი - სოფლები დუშეთისა და ხარაგაულის რ-ბში;
- ბედია - გალის რ-ნში; ბედიანი - დაბა გალის რ-ნში;
- ბეშთა - მდ. სოხუმის რ-ნში; ბეშთაშენი - სოფ. წალკის რ-ნში;
- ბოგვეთი - სოფ. გალის რ-ნში; ბოგვი - სოფ. თეთრი წყაროს რ-ნში;
- აოგვისხევი - მდ. თეთრი წყაროს რ-ნში;
- ბორი, ბორითი - სოფლები ხარაგაულის რ-ნში; ბორიმელა - მდ. ხარაგაულის რ-ნში; ბორილოძხევი - მდ. დუშეთის რ-ნში;
- ბოსელა - სოფ. თერჯოლის რ-ნში; ბოსელთა - მდ. დუშეთის რ-ნში; ბოსელთა - სოფ. ახალგორის რ-ნში; ბოსელი - სოფ. დუშეთის რ-ნში; ბოსლები - სოფ. დმანისის რ-ნში;
- გოდორები - მთა და ტბა ახალქალაქის რ-ნში; გოდორულა - მდ. საჩხერის რ-ნში;
- გომარო - სოფ. ადიგენის რ-ნში; გომარდის წყალი - მდ. ჩხოროწყუს რ-ნში; გომარდული - სოფ. შუაბეგის რ-ნში; გომარეთი - სოფ. დმანისის რ-ნში; გომარეთის პლატო - პლატო წალკისა და დმანისის რ-ბში;
- გომი - მდინარეები ქობულეთისა და გალის რ-ბში; გომი - სოფლები კასპის. ოზურგეთის, ონისა და ხაშურის რ-ბში; გომის ციხე - მთა ადიგენისა და ჩოხატაურის რ-ბში;
- გრიგოლაანთკარი - სოფ. დუშეთის რ-ნში; გრიგოლეთი - სოფ. ლანჩხუთის რ-ნში; გრიგოლიში - სოფ. ზუგდიდის რ-ნში;
- გუფაგუ - სოფ. ოჩამჩირის რ-ნში; გუფთა - მდ. ცხინვალის რ-ნში; გუფთა - სოფლები ჭავის რ-ნში; გუფი - მთა და სოფ. ოჩამჩირის რ-ნში;
- დავითგარეჯა - სერი საგარეჯოს რ-ნში; დავითიანი - სოფ. ზუგდიდის რ-ნში; დავითის მთა - მთა მცხეთის რ-ნში; დავითურნი - სოფ. დუშეთის რ-ნში; გვარი დავითაია;
- დოლი - სოფ. მესტიის რ-ნში; დოლიანი - სოფ. ახალგორის რ-ნში;
- დოლოშა - მთა და სოფ. დუშეთის რ-ნში;
- დღვაბა - მდ. ზუგდიდის რ-ნში და სოფ. ზობის რ-ნში; დღვანა - სოფ. მარტვილის რ-ნში; დღვანი - სოფ. შუაბეგის რ-ნში; დღვიორა - მდ. ონის რ-ნში;

- მერია - მდ. ცხინვალის რ-ნში და სოფ. ოზურგეთის რ-ნში; მერისი - მდ. და სოფ. ქედის რ-ნში;
- ხარკალუ - ტბა ზუგდიდის რ-ნში; ხარკელანი - სოფ. ახალგორის რ-ნში; ტბეთი - სოფლები ამბროლაურის, გულრიფშის, ახალგორის, შუაბევის, ცხინვალისა და ჭავჭავაძის რ-ბში;
- ტეხი - სოფ. გულრიფშის რ-ნში; ტეხიანი - მდ. საგარეჯოს რ-ნში; წყალწმინდა - სოფლები ლანჩხუთისა და ცხინვალის რ-ბში;
- ხვითი - მდ. გალის რ-ნში და სოფ. კასპის რ-ნში;
- კოლხური ტოპონიმიკა განსაკუთრებული ინტენსივობითაა შენარჩუნებული დუშეთის (მოიცავს ფშავსაც) რაიონში;
- ზენობანი - სოფ. გულრიფშის, ვანის და ჩოხატაურის რ-ბში; ზენუბანი - სოფ. დუშეთის რ-ნში;
- მათარა - მთა მარტვილის რ-ნში; მათურა - სოფ. დუშეთის რ-ნში; მათური - უღელტეხილი დუშეთის რ-ნში;
- მილისი - სოფ. ქედის რ-ნში; მილის წყარო - სოფ. დუშეთის რ-ნში; მილისხევი - მცხეთის რ-ნში;
- კარწაულთა - სოფ. დუშეთის რ-ნში; კარწახი - სოფ. ახალქალაქის რ-ნში;
- ნოჯიკეთი - მთა და სოფ. დუშეთის რ-ნში; ნოჯიკეთისხევი - მდ. დუშეთის რ-ნში; ნოჯიხევი - სოფლები მარტვილისა და ზოზის რ-ბში;
- ჟინვალი - დაბა დუშეთის რ-ნში; ჟინოთა - სოფ. მარტვილის რ-ნში; "ჟინა" მგერულად არის ზენა და ასევე (ი.ქ.1.167) "მგერულად მზეზე გამოტანას, ან გამოფენას, გამომზევებას "ბჟინაფა" ჟინაფა ეწოდება".
- ტანი - მდ. ლანჩხუთის რ-ნში; ტანიე - მთა დუშეთის რ-ნში; ტანიეს ტბა - ტბა დუშეთის რ-ნში; ტანიშური - მდ. ლენტეხის რ-ნში;
- ტყიბული - მთა დუშეთის რ-ნში და ქალაქი მარგველივში;
- ჩაქვისწყალი - მდ. ქობულეთის რ-ნში; ჩაქის ხევი - მდ. დუშეთის რ-ნში;
- ქაშა - მდ. ოჩამჩირის რ-ნში და სოფ. დუშეთის რ-ნში;
- ნაროულა - მდ. დუშეთის რ-ნში და სამეგრელოში გავრცელებული გვარი ნაროულელები;

სულხან-საბა ორბელიანი (ქ.ცხ.)-ის სულიერი
მამა

(ქ.ს.ე.7.558) "ორბელიანი სულხან-საბა [24.X.1628, სოფ. ტახძია, ახლან-
დელი ბოლნისის რაიონი, 26.I.1725 ქ.მოსკოვი] ქართველი მწერალი, მეცნიერი,
პოლიტიკური მოღვაწე. შთამომავლობით დიდგვაროვანი ფეოდალი ვახტანგ
ვახტანგი, ქართლის სამეფოს მდივანბეგი იყო; დედა, თამარი - ხაალ არაგვის
ერისთავის ასული. სამეფო კარზე, რომელიც კულტურისა და განათლების
ცენტრსაც წარმოადგენდა, ორბელიანი მეგობრობდა უფროს მამიდაშვი-
ლებთან, ვახტანგ V-ის [IV-ის] (შაჰ-ნავაზის) განათლებულ ვაჟებთან : არ-
ჩილთან, ლევანთან, გიორგისთან (შემდგომში ქართლის მეფე გიორგი XI). ამ
უკანასკნელს თავის სულიერ მოძღვრად მიიჩნევდა. მიიღო კარგი განათლება
როგორც საერო, ისე სასულიერო დისციპლინებში. შემდგომში სამეფო კარზე
მასვე დაევალა მომავალი ტახტის მემკვიდრის ვახტანგ ლევანისძის (ვახტანგ
VI) [ვახტანგ VI] აღზრდა.

ორბელიანი ქაბუკობიდანვე ჩაება სახელმწიფოებრივ, სამწერლობო და
სამეცნიერო საქმიანობაში. იყო ირან-ოსმალეთის აგრესიის წინააღმდეგ გაჩა-
ლებული ბრძოლის ერთ-ერთი თავკაცი და გიორგი XI-სა და მოგვიანებით,
ვახტანგ VI-ის [V-ის] ახალი პოლიტიკურ ორიენტაციათა ძიების ერთგული
თანამდგომი. 1688, როცა ირანის შაჰმა გიორგი XI-ს მეფობა ჩამოართვა,
რეპრესირებული ორბელიანი იძულებული გახდა გასცლოდა ქართლს. ერთ-
ხანს იმერეთში, შემდეგ სამცხეში იმყოფებოდა. 1698, როგორც ჩანს, პოლი-
ტიკურ მიზეზთა გამო, საბას სახელით ბერად აღიკვეცა დავითგარეჯის იოანე
ნათლისმცემლის მონასტერში. 1713-დან ქართლის ახალი გამგებლის ვახტანგ
VI-ის დავალებით იმოგზაურა სხვადასხვა ქვეყანაში, მათ შორის საფრანგეთსა
და იტალიაში (1713-16).

ორბელიანი ეწვია საფრანგეთის მეფეს ლუი XIV-ს და რომის პაპს კლი-
მენტი XI-ს, რათა ეთხოვა აგრეთვე ფინანსური დახმარება ირანის ტყვე-
ობიდან ვახტანგ VI-ის [V-ის] გამოსასხნელად. მისი დიპლომატიური მისია
მარცხით დამთავრდა. იმედგაცრუებულმა ორბელიანმა დიდი გაჭირვებით ჩა-
მოაღწია სამშობლოში.

1724, როცა ვახტანგ VI-მ [V-მ] რუსეთს დააპირა გადახვეწა, მან მოსკოვში
წინასწარი მოლაპარაკებებისათვის ორბელიანი გაგზავნა. მაგრამ ხანდაზმულ
მწერალს არ დასცალდა უკანასკნელი მისიის აღსრულება. იგი მოსკოვში მალე
გარდაიცვალა. დაკრძალეს ვსესვიატსკოეში.

მისი "ქართული ლექსიკონი" ("სიტყვის კონა", 1685-1716), რომელიც გა-
მოირჩევა იმ დროისათვის მოწინავე მეთოდოლოგიით, უმდიდრესი ფაქტობ-
რივი მოხმობით; მასში ასახულია ქართული სალიტერატურო ენის, კერძოდ
ლექსიკის განვითარების ძირითადი ეტაპები. ორბელიანი არ იფარგლება მწიგ-

ნობრული ენით და ლექსიკონში გაბედულად შემოჰქონდა ცოცხალი, სა-
საუბრო მეტყველებაში დადასტურებული ენობრივი ფაქტები.

დიდი წვლილი მიუძღვის მას სასულიერო მწერლობის ძეგლების განსაკუთრებულ
რებით ბიბლიის შესწავლა-რედაქტირებაში. ორბელიანმა ფაქტობრივად გა-
ასრულა ვახტანგ VI-ის მიერ წამოწყებული საქმე და მოგვცა "ქილია და
დამანას" საბოლოო, ამჟამად კანონიკურად აღიარებული ქართული რედაქ-
ცია. მანვე გალექსა ამ კრებულში ვახტანგ VI-ის მიერ პყკარედის სახით გად-
მოღებული სპარსული ლექსები".

ს.ს.ორბელიანის ბიოგრაფიის ასეთი ვერსია, რომელიც დამკვიდრებულია
ქართულ ისტორიოგრაფიაში, შეიცავს მრავალ უზუსტობას;

პირველი : სულხან-საბა თავის აღზრდილ ვახტანგ მეფეს მოიხსენიებს
ვახტანგ V-დ. ასევე ვახტანგ მეფე თავისთავს მეხუთეს უწოდებს და თუ ჩვენ
სულხან-საბას ქართულ ენას ვენდობით, უნდა ვირწმუნოთ, რომ იცოდა
ისტორიის ლაბირინთებში გარკვეულმა, სამეფო კარზე აღზრდილმა სულხან-
საბამ თავისი აღსაზრდელის ნუმერაცია და უნდა მივხვდეთ, რომ მას ამაში
ვახტანგ V-ის გარდა მისი თანამედროვეებიც ეთანხმებოდნენ, რომლებიც
კითხულობდნენ მის ლექსიკონს.

მეორე: ვერსია, თითქოს ს.ს.ორბელიანი ევროპას ვახტანგ V-ის ტყვე-
ობიდან გამოხსნის მიზნით გაემგზავრა, საეკვია. ს.ს.ორბელიანი ევროპას
მიემგზავრება 1713 წელს. ვახტანგ V კი 1703 წლიდან 1714 წლამდე არის ქარ-
თლის მეფის გიორგი XI-ის მოადგილე ანუ ქართლის გამგებელი (ჯანაშინი).
1714 წელს ვახტანგ V-ს დაუმთავრდა ჯანიშინობის ვადა და იგი სპარსეთს
მიემგზავრება ქართლის სამეფო ტახტის მოსაპოვებლად. მანამდე ქართლის
გამგებლად შაჰმა ვახტანგის ძმა ისაია დანიშნა. ე.ი. როცა ს.ს.ორბელიანი
გაემგზავრა ფრანციას, მთელი ერადი წელიწადი ვახტანგ V ქართლის გამ-
გებელი გახლდათ და არა ირანის ტყვე. ტყვესა და ქართლის განგებელს შორის
სხვაობა დიდია. ხოლო 1714 წლიდან ვახტანგს რომ რაიმე დამუქრებოდა შაჰის
მხრიდან, იტალიასა თუ ფრანციაში მყოფ სულხან-საბას ხმას ვერ მიაწ-
ვდიდნენ. თავად ორბელიანის გამგზავრება ევროპაში დიდი მოვლენა გახლდათ
იმ დროის საქართველოსათვის. ვახტანგი 1716 წლისათვის შაჰისაგან ინიშნება
ქართლის მეფედ. ამრიგად, გამოდის, რომ როცა ორბელიანი 1713 წელს გაემ-
გზავრა ევროპას, ვახტანგ V მან თავის თანამედრობაზე, ქართლის გამგებლად
დატოვა, ხოლო როცა ჩამოვიდა 1716 წელს ვახტანგი უკვე ქართლის მეფეა,
თუმცა სპარსეთის შაჰის კარზე იმყოფება. ამდენად, ვახტანგ V ირანის შაჰის
კარზე აღზევებული პიროვნებაა და იგი შემდგომ ისჯება მხოლოდ მისი რუ-
სული (ქრისტიანული) ორიენტაციისათვის.

მესამე უზუსტობაა გამოთქმა: "მის დიპლომატიური მისია მარცხით და-
თავრდა". საწინააღმდეგო სურათს გვიხატავენ სულხან-საბას უახლოესი თა-
ნამედროვეები, მისი თანამშრომლები მისსავე "ლექსიკონი ქართულ-
ლოსიტყვაში":

"ამა წიგნისა მომღვაწებელსა სულხან-საბა ორბელიანს ლოცვით მოიპ-
სენებდეთ, მეფის არჩილისა და მეფის გიორგისა და ბატონის ლეონის დედის
ძმისწულისა, საქართველოს მსაჯულის პატრონის ორბელის ძესა. ამა(თ) მეფეთ
ბრძანებითა აღ(ი)წერა ესე წიგნი ფრიადითა შრომითა და რუდუნებითა, რა-
მეთუ ქართლის ქვეყანას ლექსიკონი აღარ იპოვებოდა და ოცდა(ა)თს წელიწადს
ძვილ შეაწყო განმარტებით. რამეთუ ერისაგანი იყო და წარჩინებული და სოფ-
ლისა საქმისაგან უცალო იყო. მაშინ ქორანიკონი იყო ჩქპე. ამის შემდგომად
მონაზონ იქმნა და გარესჯის მრავალმთის წმიდის ნათლი(ს)მცემლის მონას-
ტერს დაადგრა. ქორანიკონს ჩქქს მარტ(ს) იქს მონაზონ იქმნა. ქორანიკონს
ჩღი დეკენბერს ა ხვარასანს წავიდა, მეფე(ს) ქაიხოსრო ეპმო, და თებერვალს
კ გამოისტუმრა მრავლის ნიქითა. მაის(ის) ია ქართლს მოვიდა. ქორანიკონს
ჩღიბ აპრილს კგ ისპაანს წავიდა მეფე ვახტანგს ვაჟყვა. ბ ნოემბერს
გამოაბრუნვა, დეკენბერს კ ქართლს მოვიდა ქორანიკონს ჩღიგ აგვისტოს იზ
საფრანგეთს გაიპარა : ფრანცა, ჩენევია, სიკილია, (პ)რომი ნახა. ფრანცისის
მეფე, რომპაპი, კრანდუკა უცხოდა კარგად დახვდნენ, ყო(ვ)ელი კაცი გაჰკვირ-
და. რაც იმ ქვეყნებში უცხო და ძვირად სანახავი იყო, ყველა აჩვენეს. წმიდა
პაპამ წმიდის : ვარის ნაწილი, წმიდა კლემენტოს მოწამის თავი და სხვა მრავალი
ნაწილი უბოძა; იქს მარიამოზის(თ)თვეს გამოისტუმრა. გზებზე წმიდა
სახლი და მრავალი წმიდა ადგილები მოილოცა. კ ღვინობისთვეს მალთას მო-
ვიდა, ქორანიკონს ჩღიგ, იანვარს კონსტანტინეპოლისმოვიდა. იქ დაეგვიანა ის
წელიწადი, ფრანცისის დესპანისას(ა) იღგა პელ(ის) შემწყობითა. (თქ იწყო
წერად ლექსიკონი ესე აგვისტოს ათსა და ქორანიკონს ჩღიგ, იანვარს ოცს
გაასრულა B)."

ს.ს.ორბელიანის ევროპაში მოგზაურობის მიზანს წარმოადგენდა არა ვახ-
ტანგ V-ის დახსნა ტყვეობიდან, არამედ ქრისტიანული ევროპისათვის ქრის-
ტიანული ქართლის სამეფოს არსებობის წარმოჩენა, რომელსაც ევროპელები
დიდი ხანია სპარსეთის კუთვნილებად, სპარსეთად თვლიდნენ. ამის გამოა, რომ
მას საუცხოოდ "კარგად დახვდნენ" და "ყოველი კაცი გაჰკვირდა. რაც იმ
ქვეყნებში უცხო და ძვირად სანახავი იყო, ყველა აჩვენეს", ხოლო რომის პაპმა
საჩუქრებით ხელდამშვენებული გამოისტუმრა.

შეიძლება ითქვას, ს.ს.ორბელიანის ეს ვიზიტი დაგვიანებულიც იყო. ევრო-
პაში ჰაიკებს უკვე კარგა ხანია დაწყებული აქეთ დიდი ჰაიასტანის (არმენიის)
სამეფოს აღდგენის კამპანია, ჰაიასტანის როგორც ქრისტიანული სახელმწი-
ფოს მუსლიმთაგან დახსნის კამპანია, ხოლო ქართლს (იბერიას) დიდი ჰაიას-

ტანის პროვინციად, შემადგენელ ნაწილად საბავენ და რისი მტკიცებისთვისაც ამსტერდამში 1695 წელს უკვე გამოცემულია მ.ზორენაცის "სომხეთის ისტორია", რომლის ტენდეციურობასაც არ ეთანხმებიან ბერძენ ისტორიკოსთა მონაცემები.

ზიზღს, თუ რატომ აღიკვეცა ბერად ს.ს.ორბელიანი და ისიც დავით გარეჯის ეკლესიაში, ნათელი უნდა მოჰქინოს ცნობილმა ლიტერატურულმა ძეგლმა "შუშანიკის წამება" -მ.

"შუშანიკის წამება" მიეკუთვნება გადაკეთებული ძეგლების კატეგორიას, ანუ ძეგლს, რომელშიც უმეტესი ნაწილი წარმოადგენს ძველი ქართული დამწერლობის ნიმუშს, ხოლო გარკვეული ნაწილი გადაკეთებულია ისტორიის მწვალებელთა მიერ, რათა ამ გადაკეთებული ძეგლის მეშვეობით დაამტკიცონ სხვა ნაყალბევი ძეგლების ქეშმარიტება ანუ შექმნან ალიბი ნაყალბევი ძეგლის დასაცავად.

"შუშანიკის წამებაში" ლიტერატურული ენის დიდი ნაწილი იდენტურია ჩვენს მიერ დოკუმენტალურ ძეგლებად მიჩნეულ ბეილემის, ბოლნისის და ანისის წარწერების ენისა. ამ ძეგლში ბგერა "ვ" (ვინი)-ს ნაცვლად მძლავრობს ბგერა "უ" (უნი). ზომიერადაა გამოყენებული ბგერები "მ" (იოტა) და "ძ" (ე მერვე). ამის გამო ეს ნაწარმოები უმეტესად იდენტურია ეტიფანეს განაჩენის ტექსტის ქართულისა, ანუ "აქარულ-გურულისა": ვთქუთ, თქუას, იქნამც, ებილვა, მოვაქცინე, აფუცებდა, გუბედევდ, ნუ იყოფიან, ჩემდა, უმჯობეს არს, მიცნობიეს, დაგიტყვიებიეს, მიუთხართ, უწყი მე, მიმთუალეს, იზახდა, მიუძღუნა, მიიწინეს, შეტყუვილი, გგონიეს, შემძლებელ ხარ, დამღიერებული, დაუცხრომლად, ნაკურთხევი, განმწარებული, ნანდვილი და სხვა.

"შუშანიკის წამებაში" იხმარება სიტყვა ვთქუ (ვთქუთ, თქუას, ითქუნა). "თქუ" არის მეგრული სიტყვა და ნიშნავს ამ მეგრული სიტყვიდან წარმოქმნილ ქართულ "თქვა"-ს - "ქო-თქუ" = "თქვა"; "თქუ-ალა" = "თქმა"; "თქუა-ლირი" = "თქმული"; "მუ თქუ" = "რა თქვა".

გამოიყენება სიტყვა "უტე" - "გაუშვი"-ს მნიშვნელობით უტე-ს.ს.ორბელიანს დამოუყიდებლად არა აქვს განმარტებული. ახალ ლექსიკონში "უტე" განმარტებულია სხვა მნიშვნელობებით:

უტევ-ს 1.იხ. შეუტევს მტერსა; 2.იხ. დაუტევს დედა ბავშვებს; 3.მიუტევს მწყემსი მგელს ძაღლებს.

უტევ-ს გრდმ.: გზას უტევს - გზას უთმობს.

არცერთ ამ ახსნაში "უტე" არ ნიშნავს "გაუშვი"-ს. ამ მნიშვნელობით "უტე" შემონახულია მეგრულში: "გუტე" = "გაუშვი"; "უტე" = "უშვი". გამოითქმება სიტყვები "უვარისყოფა" და "უვარყო". ეს გახლავთ კლასიკური მაგალითი თუ როგორ ჩაქრნენ მეგრული სიტყვები ახალ ქართულში. "უვარი-სყოფა"-ში "ვარი" მეგრულად ნიშნავს "არა"-ს. დროთა განმავ-

ლობაში ამოვარდნენ “ვ” და “ის” და მივიღეთ დღევანდელი - “აურყოფა”,
ასევე “უ-ვარ-ყო” - “უარყო”.

მეგრული წარმოშობისაა ასევე “ზაკუვით” - “მაზაკალი” - “მაზაკარი”
“ზაკა”.

“შუშანიკის წამების” გადაკეთება მწვალებლებს დაჰირდათ შემდეგი მიზ-
ნებისათვის : ჩაეწერათ - “და მიერთგან განითქუა ყოველსა ქართლსა”. ე.ი.
სახელწოდება “ქართლი” უძველესი დროიდან არსებობსო. ჩაეწერათ - “მოი-
წია თავი იგი ეპისკოპოსთაჲს სამოველ და იოანე ეპისკოპოსი”, “ხოლო მე
მცირედ ვაიძულე მიღებად ქამადი, რომელი მოედლუნა სამოველ ეპისკოპოსსა
და იოვანეს, რამეთუ ფარულად ილუწიდეს და ნუგეშინის-სცემდეს”. სამოველი
და იოვანე არიან ნატყუარი (ქ.ცხ.)-ის პერსონაჟები და საჭირო იყო სხვა ნა-
წარმოებებში მათი სახელების დაფიქსირებით განმტკიცებულიყო რწმენა
(ქ.ცხ.)-ის დოკუმენტურობისა, მისი უტყუარობისა. მწვალებლებს დაჰირ-
დათ ჩაეწერათ : - შუშანიკი იყო - “ასული ვარდანისი, სომეხთა სპამპეტისაჲ”,
- რათა დაგვარწმუნონ, რომ მათ მიერ დამკვიდრებული სახელწოდება
“სომეხი” (სამზრითელი - სომხითარი) ასევე უძველესი დროიდან წარმოდ-
გებაო და ეს მესხი (კოლხი) ქალი ვაგვიჰაიკეს. საერთოდ მესხეთის წარსული
გაუჩინარებულია (ქ.ცხ.)-სა და მოვსეს ხორენაციის ისტორიაში. თუ (ქ.ცხ.)
ცდილობს ტაო-კლარჯეთი მესხეთად წარმოგვიდგინოს, ხორენაცი მათ
საერთოდ არ ასახელებს მსგავსად კოლხებისა და ეს მაშინ, როდესაც ბერ-
ძნული წყაროები კლარჯეთის აღმოსავლეთით და იბერიის სამხრეთით ყოველ-
თვის მესხეთს ასახელებენ (ეს ფაქტი დადასტურებულია X საუკუნეშიც კონ-
სტანტინე პორფიროგენეტის მიერ). მესხეთი (ი.გ.ქ.ე.ი.1.431) “უკვე პირველს
საუკუნეს ქ.წ. მათი მიწა-წყალი სტრაბონის სიტყვით, რამდენიმე ნაწილად იყო
დაქუცმაცებული : ერთი კოლხებს ჰქონდათ დაპყრობილი, მეორე იბერებს,
მესამე კიდევ სომეხებს”. კოლხეთის ნაწილი მესხეთი - ეს მტკვრის ზედა წელი,
ანუ სამცხე-საათაბაგოს აღმოსავლეთი ნაწილი გახლავთ.

შემთხვევითი არ არის “შუშანიკის წამებაში” მოქმედების ადგილად ცურ-
ტავი დასახელებული. ამ ცურტავიდან მოსე ცურტაველი ეპისკოპოსის ჰაიას-
ტანში გაქცევით იწყება მითი ქართველთა და ჰაიკთა საეკლესიო უთანხმოების
შესახებ.

(ი.გ.1.386) “VII ს. დამლ. უსახელო თხზულებაში, რომელსაც ეწოდება
Narratio de redus Armeniae, აღნიშნულია, რომ 574 წელს ბიზანტიიდან სომ-
ხეთში დაბრუნებულმა მონოფიზიტმა სომეხებმა ქართველებსა და ალბანელებს
სთხოვეს მათთან ერთად ქალკიდონიანობას წინააღმდეგოდნენ, მაგრამ ალბა-
ნელებსაც და ქართველებსაც უარი უთქვამთ”.

თუ 574 წელს ჰაიკებმა უარი მიიღეს ქართველებისა და ალბანელებისაგან,
ანუ ისინი ბიზანტიური ორიენტაციის მატარებლები არიან, მაშ რა გაკვირვება

უნდა გამოეწვია მათში იმას, რომ ქართველები და ალბანელები 596 წ. ქალკიდონის მსოფლიო კრებას დაესწრნენ და თავიანთი აღიარებული პოზიცია დააფიქსირეს. აქ ისიც გავიხსენოთ, რომ გიორგი მთაწმინდელი ბიზანტიანთა კამათისას იმას საყვედურობს, რომ თქვენთან ერთ პერიოდში მონოფიზიტობამ იმძლავრაო და ჩვენ კი მუდამ ქალკიდონიანობის ერთგულნი ვიყავითო. ან რაღა 607-608 წლამდე შეინახეს თავიანთი უკმაყოფილება და რა უფლებით უნდა დაეწყევლათ ქართველები მათი სარწმუნოების გამო, სამეფო დაკარგულ ჰაიკთა კათალიკოსს?

საიდუმლო თავად წყევლის ტექსტში იმალება:

(“ქვათა ღალადი”) “ჩვენ დავწყევლეთ და პირქვე დავამხეთ ქართველთა კათალიკოზი კირიონი და ქართველებზედ ვბრძანებთ, რომ სომხებმა ამის შემდეგ არ იქონიონ არავითარი მისვლა-მოსვლა ქართველებთან, არავითარი ურთიერთობა, არც ლოცვითა, არც ჭამა-სმითა, არც მეგობრობითა და არც შვილების აღზრდითა; არ გაბედონ წასვლა სალოცავად არც სახელგანთქმულ მცხეთის ჭვარისა, არც მანგლისის ჭვარისა, არ მისცენ ნება სიარულისა ჩვენს ეკლესიებში, ერიდნენ იმათთან დამოკიდებულებას ცოლქმრობისას, ნება ეძლევათ მხოლოდ ალებ-მიცემობა იქონიონ, როგორც ურიებთან. ვინც ამ ბრძანებას გადავა, წყეულიმც არს იგი სულითა და ხორციითა და ყოვლისა ცხოვრებითა”.

ამ წყევლის ტექსტში ნათლად, გამოკვეთილად იკითხება სამხრეთელი მონოფიზიტი ქართველები არ მივიდნენ მცხეთისა და მანგლისის ჭვარის ეკლესიებშიო. თუ გადავიკითხავთ ი. ჭავჭავაძის 1919 წელს გამოცემულ წერილს “საქართველოს საზღვრები”, ვნახავთ, რომ XII-XIII საუკუნეებში ქართლს სამხრეთით იწყება ქართველთა გრიგორიანულ რწმენაზე გადაყვანა და მრავალნი სომხებად წოდებულნი სინამდვილეში ქართველები გაზღდნენ. ვახუშტი ბატონიშვილს აქვს, რომ “სომხითში” ვახტანგ V-ის დროს “მოსახლენი არიან სარწმუნოებით სომეხნი და მცირედათ ქართლის სარწმუნოებისა, არამედ ქცევა-ზნით ქართულითა”-ო. აი, ეს “სომხები” უნდა გადმოესახლებინა ერეკლე II-ს კახეთში.

გაუპანალონოთ “შუშანიკის წამების” ხელნაწერთა შექმნის თარიღები ე. გაგიძაშვილის რედაქტორობით 1990 წ. გამოცემული “შუშანიკის წამებიდან” მათი რიგითობის მიხედვით:

“ხელნაწერები : A-95 პარხლის მრავალთავი (X საუკ.), დაცულია საქ. მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში; შეიცავს: წმიდათა ცხოვრებას. ნაწ. ფურცელი, ეტრათი. გადამწერია გაბრიელ პატარაი.

“შუშანიკის წამება“ ამ ხელნაწერში მოთავსებულია 353 r-359 V-ზე ხელნაწერი შეიცავს “შუშანიკის წამების“ ტექსტს XII თავის შუამდე. წყდება: „და მივედ და ვიხილე წმიდამ შუშანიკ დამწრშალი და დაბუშებულნი ტოროიუსსა ლითა. და მოეძღუნა წმიდასა მას ეპისკოპოსსა საზრდელი...“ ხელნაწერს მთლიანად აკლია მეთექვსმეტე რვეული. ე.ი. 8 ფურცელი. როდის დაიკარგა ეს ნაწილი, ძნელი სათქმელია, მაგრამ ის XVIII საუკუნეში უკვე აღარ ყოფილა.

A-130, კრებული, დაცულია ხელნაწერთა ინსტიტუტში, შეიცავს წმიდათა ცხოვრებებს. ნაწერია ნუსხურად, 339 ფურცელი. ქაღალდი. გადამწერი - გაბრიელ საგინაშვილი, 1713 წ. დამკვეთი - დომენტი კათალიკოსი. გადამწერილია დავით გარეჯის იოანე ნათლისმცემლის მონასტერში.

დანარჩენი ხელნაწერების შექმნის თარიღებია 1733 წ., 1743 წ., 1736 წ., 1740 წ., 1748 წ., 1838 წ., 1842 წ., 1871 წ.;

პირველი ხელნაწერი, რომელიც რასაკვირველია XVIII საუკუნის ძეგლია, ვინაიდან მასში შუშანიკი “სომეხად“ არის წარმოდგენილი და ასევე ნახსენებია სახელწოდება “ქართლი“, გარკვეული მიზეზების გამო დაუწყუნებიათ და XII თავის შუაგულიდან ხელნაწერი გაუჩინარდა (ასეთი ბედი მრავალმა ხელნაწერმა გაიზიარა). უნდა ვივარაუდოთ, რომ შესაძლებელია ეს დასქირდათ სამოველ და იოანე ეპისკოპოსების [(ქ.ცხ.)-ის ლიტერატურული პერსონაჟების] გამოსაჩინად “შუშანიკის წამებაში“. ამ ვარაუდს ის ამართლებს, რომ მეორე, სრული ხელნაწერი (სამოველითა და იოანეთი) დომენტი კათალიკოსის (ვახტანგ V-ის ძმის) დავევითით სრულდება გარეჯში, იოანე ნათლისმცემლის მონასტერში, სადაც მოღვაწეობს ს.ს.ორბელიანი, ვახტანგ V-ის აღმზრდელი და შესაბამისად გარკვეული გავლენის მქონე დომენტი კათალიკოსზეც. იმით, რომ ვახტანგ V ქართლის კათალიკოსად თავის ძმას ნიშნავს, ის ფაქტიური ბატონ-პატრონი ხდება საეკლესიო არქივისა. მათი შეხმატკბილებული ქმედების შედეგია ის, რომ გამჭარალია ყველა საეკლესიო კრების ოქმები, გარდა (როგორც ამას გაკვირვებით აღნიშნავს ი.ჯავახიშვილი) რუიკ-ურბნისის ოქმისა.

მრავლისმეტყველია “შუშანიკის წამების“ ხელნაწერთა შექმნის თარიღების ინტენსივობა. ე.ი. 1713 წლიდან (A-95 ხელნაწერიც XVIII საუკუნეა) იწყება წმინდა შუშანიკის მოწამეობრივი სიციცხლის ქადაგებასთან ერთად მტკიცება იმისა, რომ სახელწოდება “ქართლი“ უძველესი დროიდან -- მომდინარეობს და (ქ.ცხ.) დოკუმენტალური ძეგლია. ამას ხელს უწყობენ ზოგიერთი ჰაიკური წყაროებიც, როცა არარსებულ ვახტანგ გორგასალს ვარსკენ პიტიაზს მოაკლევინებენ.

(ქ.ცხ.)-ს ფუნდამენტი ჩაეყარა რასაკვირველია არა ვახტანგ V-ის გამგებლობის დამს, შესაძლოა 1633-46 წლებში ქართლის მეფის როსტომის (1632-58)

მეუღლის მარიამის ბრძანებით, მაგრამ ჩვენთვის უეჭველი ის უნდა იყოს, რომ ეს საქმე დაგვირგვინდა ვახტანგ V-ის მეფობის ეპოქაში. მისი აღმზრდელის ს.ს.ორბელიანისა და ძმის, ქართლის კათალიკოსის დომენტის შეუღლებული მეცადინეობით.

როგორც ვნახეთ, “შუშანიკის წამების“ გადაკეთებული ვარიანტი შესრულდა დავით გარეჯის იოანე ნათლისმცემლის მონასტერში ქართლის კათალიკოსის დომენტის დაკვეთით. ამ ულამაზეს უდაბნოში, მონასტრის სიმყუდროვეში, ცნობისმოყვარეთაგან მოშორებით, უნდა ვივარაუდოთ, გამართული იყო შტაბ-ბინა. ვახტანგ V-ს “სწავლულ კაცთა“ კომისიისა. ამ კომისიის თავმჯდომარედ გვესახება არა ბერი ეგნატაშვილი (ი.ჭავჭავიშვილის მიხედვით), არამედ ვახტანგ V-ს აღმზრდელი, დიდგვაროვანი ფეოდალი სულხან-საბა ორბელიანი.

ს.ს.ორბელიანი დავით გარეჯის მონასტერში ბერად არ აღკვეცილა როგორც რეპრესირებული პიროვნება. ს.ს.ორბელიანი - დიდგვაროვანი ფეოდალი (მამამისი საქართველოს მსაჯული გახლდათ) იზრდება ქართლის მეფის ვახტანგ V (შაპ-ნავაზის) შვილებთან ერთად და აქედან გიორგი (შემდგომში ქართლის მეფე გიორგი XI) მისთვის სულიერი მოძღვარია, ანუ წარმოდგენს გიორგი XI-ის დაახლოებულ, თანაშემზრდილ, თანამოაზრე პიროვნებას. ირანის წინააღმდეგ აჯანყებაში მზილებული გიორგი XI თავისი ამალით (ს.ს.ორბელიანის ჩათვლით) იმერეთს შეაფარებს თავს. გიორგი XI-ის მიერ ირანის წინააღმდეგ აჯანყების მოწყობა მოწმობს მის პატრიოტულ სულისკვეთებას (სულხან-საბა ირანის კარის ერთგულ, საქართველოს მოძულე მეფეს ვერ მიიჩნევდა თავის სულიერ მამად). ეს ფაქტი კი იმას გვიბტყიციებს, რომ ვახტანგ V-ზე ადრე დაწყებულია საქართველოს დამოუკიდებელი, ერთიანი სამეფოს შექმნის მცდელობა. 1696 წელს ირანის შაჰი შემოირიგებს გიორგი XI-ს ავღანეთში წინააღმდეგ საბრძოლველად, რომლის დიდი გამოცდილებაც გიორგი XI-ს გააჩნდა. ხოლო 1703 წელს, მისი მხედრული ნიჭიერებისათვის კვლავ ქართლის მეფედ აკურთხებენ, თუმცა ის კვლავ ირანის შაჰის კარზე მსახურობს და 1709 წელს ავღანელებმა იგი მოკლეს.

ამრიგად, როცა გიორგი XI-სთან ერთად ს.ს.ორბელიანი 1696 წელს დაბრუნდა ქართლში, ის აღარ იყო რეპრესირებული პიროვნება. ქართლის და შემდგომ სრულიად საქართველოს დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად (რომელი იღვის ერთ-ერთი მებაირანტრე ს.ს.ორბელიანი გახლდათ) საჭირო იყო გარდა არსებული პოლიტიკური ველების (ძალების) სწორი დიპლომატიით გამოყენებისა, ძლიერი სამხედრო პოტენციალი, ასევე უმთავრეს საზრუნავს წარმოადგენდა არსებული ვითარებიდან გამომდინარე შესაფერისი იდეოლოგიის შექმნა. ეს გახლავთ მიზანი 1698 წელს ს.ს.ორბელიანის ბერად აღ-

კვეცისა. დავით გარეჯში შეიქმნა "ქართლის ცხოვრება". ამ მიზნის განსა-
ხორციელებლად დიდი ღვაწლი უნდა მიუძღოდეს ს.ს.ორბელიანს, რომ 1703
წელს ქართლის მეფედ კურთხეულ გიორგი XI-ის მოადგილედ (განმარტობა
ქართლში 1703 წელსვე ს.ს.ორბელიანის აღზრდილი ვახტანგი (გიორგი XI-ის
ძმისშვილი) დანიშნულიყო. (ქ.ცხ.)-ის იდეა ვერ განხორციელდებოდა თუ მის
აგტორებს არ ექნებოდათ სრული კონტროლი ეკლესიის არქივზე და ამ მიზნით
ქართლის კათალიკოსად ირჩევენ ვახტანგის ძმას დომენტის, რომელიც
"სუშანიკის წამების" გად. კეთებულ ვარიანტს უკვე თავს დავით გარეჯის იოანე
ნათლისმცემლის მონასტერს, სადაც დიდი ხანია მოღვაწეობს ს.ს.ორბელიანი.

თქვენმა ავტორმა "ქართლის ცხოვრებას" ეროვნული უბედურება უწოდა
და ეს არ უნდა იყოს ზნაშაღალი, გაბუქებული სიტყვა. ს.ს.ორბელიანი ვერც
წარმოიდგენდა, რომ მისი, ერთიანი საქართველოს აღდგენისათვის გაწეული
ღვაწლი, ასეთ მძიმე შედეგებს მოუტანდა დღევანდელ საქართველოს.

(ქ.ცხ.)-ის შექმნაში ს.ს.ორბელიანის ღვაწლის მისახვედრად გავიხსენოთ
მისი მიმართვა მკითხველისადმი "ლექსიკონი ქართულიდან".

"მე, სულხან-საბა ორბელიანსა, ჭაბუკობის ეამსა და სიყრმესა ფრიადი
შრომა დამიქს ამა წიგნსა ზედა. რამეთუ ქართულთა ლექსიკონი აღარ იპო-
ვებოდა, რამეთუ ეამთა ვითარებითა უჩინო ქმნილ იყო, რომელსა მენუთე [მე-
ნუთე და არა მეყვანს!] ვახტანგ მეფემან ქართულად "სიტყვის კონა" უწოდა.
ვინაიდან პატიოსანი ესე წიგნი დაჰკარგოდათ, ენა ქართული თვისთა ნებაზედ
გაერყვნათ".

აქ დროულია მოვიყვანოთ ამონაწერი ი.ჯავახიშვილის მსჯელობიდან
"წმიდა ნინოს ცხოვრების" გარშემო : (ი.ჯ. VIII.106) "1898 წელს ჩემს პირველს
სამეცნიერო შრომაში დაწვრილებითი კრიტიკული განხილვის შემდგომ დაე-
რწმუნდი, რომ ყველა ეს ვითომცდა თვით ნინოს და მის თანამშრომლების
მიერ ნააპობი და ჩაწერილი მოთხრობები მარტო ყალბ-სათაურთან ან
ფსევდოეპიგრაფულ თხზულებებად კი არ უნდა ჩაითვალოს, არამედ თვით
შინაარსიც, რამდენადაც იქ ახალი ცნობები მოიპოვება ნინოს დედმამისა, მისი
აღზრდისა და უმეტეს ნაწილად მოღვაწეობის შესახებ, მისი არის, რადგან ყვე-
ლა ეს ცნობები მერეა შეთხზული და ყალბია... ყურადღების ღირსია, რომ
ახალი აზრების გასავრცელებლად ასეთს ზერხს ხშირად ხმარობდნენ ნოლმე :
ვიციტ მაგ., რომ მართლმადიდებელნი და მწვალებელნი განსაკუთრებით
სხვადასხვა მოციქულების "მიმოსლვისა და ქადაგების წიგნებს" აღგენდნენ,
თავიანთ სახელს შემდგენელნი განზრახ მალავდნენ და ამ თხზულებების აღ-
მწერელად მოციქულთა მოწაფეებს ასახელებდნენ. ვიციტ აგრეთვე, რომ გრი-
გოლ სომეხთა განმანათლებლის ცხოვრების შემდგენელიც ამავე მიზნით გან-
ზრახ აცხადებს, ვითომც მას გრიგრილი თავის თვალით ენახოს და თავის ყუ-

რით მოესპინოს მისი ქადაგება, ვითომც იგი თრღატ მეფის შდიეანი ყოფი-
ლიყოს და ყველაფერი დაწვრილებით აღწეროს.

ექვიანსა და ურწუნო მკითხველს შეეძლო უნებლიეთ ეკითხნა, თუ ეს ყველაფერი მართალია და ქეშმარიტი, მაშ აქამდის სადღა იყო ასე ძვირფასი განძი, რატომ აქამდის არა ვიცოდით რა ამის მსგავსი წმინდა ნინოს და ქართლის მოქცევის შესახებო. მაგრამ ასეთი კითხვისთვისაც პასუხი მზად იყო, ძეგლის ბოლოს ხელთაწერში შემდეგი ცნობა მოიპოვება : "წიგნი ქართლისა მოქცევისაჲ ესე რომლითა ღმერთმან ნათელი გამოაბრწყინვა დასაბამი წმიდათა ეკლესიათა გამობრწყინვებისაჲ... ვითარცა ტალანტი წინამძღუართაგან დაფარული შემდგომად მრავალთა ეამთა და წელთა ეპოვეთ" -ო."

არ მიაგავს ამ თავის მართლებას ს.ს.ორბელიანის მომრზებუბაც : "რამეთუ ეამთა ვითარებითა უჩინო ქმნილ იყო."

ასევე გავიხსენოთ ფრაზა ვახტანგ V-ის წინასიტყვიდან : "პატროსანნო და დიდებულნო ქართველნო, ეამთა ვითარებისაგან ქართლის ცხოვრება განყრვილ იყო". შეაღარეთ ს.ს.ორბელიანის ტექსტი : "ეამთა ვითარებითა... ენა ქართული თვისთა ნებახედ გაერყვნათ." დაუმატეთ ასევე ს.ს.ორბელიანის ტექსტის გაგრძელებაში : "რათა ისწაონ ენა ქართული, მესრულებული და განვრცელებული ფარნავაზ ქართველთა პირველისა მეფისა მიერ, ბრძნისა და გონიერისა, რომელი იყო ძეთაგან ქართლოსიანთა წარმართი."

უდავოა ინტერესთა თანხედომა (ქ.ცხ.)-ისა და ლექსიკონის აეტორს შორის, რომელსაც არ ეთანხმებოდა თეიმურაზ ბატონიშვილი, ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფის გიორგი XII-ის ვაჟი.

ყურადღება უნდა მიექცეს ს.ს.ორბელიანის სიტყვებს : "ენა ქართული, მესრულებული და განვრცელებული". მან იცის, რომ ენა ქართული შეიქმნა ხელოვნურად, ე.ი. გარკვეული ნების შედეგია და არა დროთა ვითარებაში სტიქიურად წარმო-შობილი. ასეთი ენა კი თავისთავად მოითხოვდა განვრცობას და რაც შესარულეს კიდევ არა ფარნავაზმა, არა ასურელმა მამებმა, არამედ ქართულად მეტყველმა ოპიზელმა მამებმა.

დაუკვირდით ს.ს.ორბელიანის შემდეგ წინადადებას : "მე უწინარეს ლათინური და ელენური ლექსიკონი ვერ ვნახე, თვარა უკეთესის რიგით აღწერდი". საკითხავია ეს აქართულ-გურულ-იმერული "თვარა" საიდან აღმოაჩნდა ს.ს.ორბელიანის ენას, ის ხომ მეგრულთან ერთად სწორედ ლათინურისა და ბერძნულის გავლენის აღიარებას, წარმოჩინებას ებრძვის თავის "სიტყვათა კონაში".

ს.ს.ორბელიანი დავით გარეჯის მონასტერში რომ არა სასულიერო, არამედ ძირითადად საერო საქმეებით იყო დაკავებული, - მიგვანიშნებს თავად ლექსიკონის ბოლოსიტყვაში ფრაგმენტები მისი ბიოგრაფიიდან.

1709 წელს გიორგი XI-ს ტრაგიკული სიკვდილის შემდგომ, ქართლის მეფედ ასევე გიორგი XI-ის ძმისშვილი, ვახტანგ V-ს ძმა ქაიხოსრო ინიშნება. 1710 წელს ქაიხოსრო ს.ს.ორბელიანს თავისთან ხორსანში იბარებს. 1710 წელს ქაიხოსროს ველ დეკემბერს (ბერად აღკვეცილი და არა რაიმე სასულიერო წოდების მატარებელი) ს.ს.ორბელიანი მიემგზავრება ქაიხოსროსთან ხორსანში. ქაიხოსრო მას თებერვლის 20-ში გამოუშვებს დასაჩუქრებულს "მრავლის ნიჭითა".

1712 წელს (1711 წელს ქაიხოსროს ავღანელებთან ბრძოლაში დაღუპვის შემდგომ) აპრილის 23-ს ვახტანგს მიჰყვება ისპაანს. დეკემბრის 20-ს ქართლს ჩამოვა. 1713 წელს აგვისტოს 27-ს ევროპას მიემგზავრება. აქ ნათლად იკვეთება ს.ს.ორბელიანის მნიშვნელოვანი პოლიტიკური როლი მის თანამედროვე ქართლის სინამდვილეში. ის ევროპას ქართლის სამეფო ოჯახის დავალებით მიემგზავრება. ეზლა ვიკითხოთ : კაცს, რომელმაც ასე წარმატებით მოიარა ევროპა, ვატიკანიდან წმინდა კლემენტის თავიე კი წამოიღო სხვა ნაწილებთან ერთად, რომ ეთხოვა რომის პაპისთვის რომაული (ლათინური) და ელნური ლექსიკონები მამოვნინეო - არ ამოვნინებდნენ? მითუმეტეს, თუ იმასაც დაუმატებდა, რომ ჩემს ხალხს დაკარგული აქვს ლექსიკონი და ახალი უნდა შევუდგინო. ანდა ქრისტეანმა კაცმა, სასულიერო მოღვაწემ ხომ იცის, რომ საეკლესიო ტერმინოლოგია მთლიანად ბერძნულია და როგორ მოკიდა ქართული ლექსიკონის შედგენის საქმეს ხელი ბერძნული ლექსიკონის გარეშე. ასევე გაითვალისწინეთ, რომ ს.ს.ორბელიანის მიერ ლექსიკონის შედგენას არ უნდა დასჭირვებოდა 30 წელიწადი.

ს.ს.ორბელიანს არ დასჭირვებია ბერძნული ლექსიკონი, მის ლექსიკონში ნათლად იკითხება ბერძნული კულტურის ძლიერი ცოდნა და ეს მან ამოიკითხა ჭეშმარიტ ქართულ ლექსიკონში, რომელიც მას წინ ედო. ამ ჭეშმარიტი, ისტორიული ლექსიკონიდან მან მრავალი მასალა გამოიყენა თავისი ლექსიკონის შედგენისას და ეს ლექსიკონი შემდეგ გაუჩინარდა "ეამთა ვითარებითა უჩინო ქმნილ იყო".

მეტად ალოგიკურ განცხადებას აკეთებს საბა თავისი ლექსიკონის შესავალში: "ვიცი მრავალნი საბასრობელად დასდებენ ნაშრომთა ამთა ჩემთა. მათ თუცა წერილნი უყვარან. მრავალნი სხვანი წერილნი არიან, საღთონი და საერონი და რომელი ენებოსთ, იგი იკითხნენ. ხოლო ესე ჩემებრ უცებისათვის აღიწერა, და დაუტეონ. ენაგარყვნილებათაგან სწავლულნი მრავალთა აქა წერილთა სიტყვათა იუცხოებენ და ხშირად განიშორებენ, თუცა ცოცხალსა მკითხვენ, განმარტება ღთით ძალ-მისც და სიკვდილის უკან მათ იციან".

ამ განცხადებაში მრავალი რამ გაუგებარია. ს.ს.ორბელიანის განმარტებით: ბასრობა - გარდამეტებული განკიცხვა. ამრიგად, საბა წინდაწინ აცხადებს: ჩემს ლექსიკონს მრავალნი გადამეტებულად გაკიცხავენო (ანუ აღფრთოდებიანო), ენაგარყვნილ ქართულს მიჩვეულნი (სწავლულნი) ჩემი ლექსიკონის

მრავალ სიტყვას იუცხოებენ და მშობლიურად არ ჩათვლიანო (შორად გან-
შორებენ), მე თუ პირადად (ცოცხალსა) მკითხავენ განმარტება შემძლია
მივცეო, ხოლო ჩემი სიკვდილის შემდეგ თქვენ იცითო (რასაც ახლა ჩვენი
ვცდილობთ).

დღეს თითქმის გაუგებარია, რა სიტყვებმა უნდა გახადონ საბას ლექსიკონის
“წერილის მოყვარული” მკითხველები “საბასრობელ” ხასიათზე. ამის ახსნა
იმით, - საბას ეს თავმდაბლობით მოსდისო, - არ იქნება მართალი. საბას
ზედმეტი თავმდაბლობა არ აწუხებს, ის პირდაპირ აცხადებს, თუ არ მოსწონთ,
სხვა ბევრი წიგნია და ის იკითხონო. ეს განცხადება მრავალგზის საეჭვოა, თუ
ამ წინათქმის დასაწყისიდან გაიხსენებთ წინადადებას : “(ლექსიკონს) მეზუთე
ვაბტანგ მეფემან ქართულად “სიტყვის კონა” უწოდა.” ე.ი. ვაბტანგ V, ეს
თავის დროის უკანათლებულესი პიროვნება, ბრწყინვალე ქართულით მეტ-
ყველი კაცი არ მოსულა “საბასრობელ” ხასიათზე საბას ლექსიკონის წაკით-
ხვის შემდგომ. ის კი არადა ლექსიკონის ბოლოში მოყვანილია ლექსი, რომე-
ლიც ვაბტანგ V-ს მიუძღვნია საბასთვის თავისი ალტაცების გამოსახატავად,
მას ლექსიკონის გაცნობის შემდეგ რომ დაეუფლა :

“რადგან დაშვრა ასრე საბა, ქება მმართებს აწყა მეცა,
შეუყრია მრავლად სიტყვა, რა ვიბილე სიბრძნე მეცა,
სად ვნახევი ასრე კრებით, ქვეყნად მევლო გინდა მეცა,
და საქმით სცანით, თუ ვისწავლი, ვით ვინაღვი კიდევ მეცა.”

ასევე გაუგებარია, რომ თუ შესავლის დასაწყისში აცხადებს : მე სულხან-
საბა ორბელიანმა ეს წიგნი ქაბუჯობის, სიყრმის დროიდან დიდი შრომის ფა-
სად შემქმნიაო, ამავე შესავლის ბოლოს აცხადებს: ლექსიკონი “ესე ჩემგბრ
უცებისათვის აღიწერა და დაუტეონ.” ე.ი. მოკლე დროში შევადგინეო და არა
ოცდაათ წელიწადშიო ანუ ოცდაათი წელიწადი ის მართო ლექსიკონით არ
იყო დაკავებული.

საიდუმლოს გასაღები რასაკვირველია იმაშია, რომ ს.ს.ორბელიანი,
ვაბტანგ V და მათი კომისია ამკვიდრებენ ახალ, ძლიერი სპარსული ორიენ-
ტაციის ქართულ ენას, რომელიც მათი თანამედროვეთათვის უცხოა და “მრავალ-
ვალთა აქა წერილთა სიტყვას იუცხოებენ”, ანუ პირველად გაიგონებენ. ამის
საუკეთესო მაგალითია მათი უახლოესი თანამედროვის, ასევე სამეფო ოჯახის
წევრის იოანე ბატონიშვილის მეტყველების ნიმუში:

(ქ.ს.ე.5.188) “იოანე ბატონიშვილი (ბაგრატიონი) (16.V.1768, თბილისი -
15.II.1830. პეტერბურგი). ქართველი სპელმწიფო მოღვაწე. განმანათლებელ-
ენციკლოპედისტი, მწერალი, მეცნიერი, ლექსიკოგრაფი; შვილი ქართლ-კახე-
თის უკანასკნელი მეფის გიორგი XII-სა [თეიმურაზ ბატონიშვილის ძმა, რომე-
ლიც არ სცნობდა (ქ.ცხ.)-ს], რომელსაც 1799 წელს წარუდგინა მოხსენება

ქართლ-კახეთში, მისი აზრით, აუცილებლად გასატარებელი რეფორმების შესახებ.

ნაწივეტი ამ მოხსენებიდან ამოვიწეროთ ი.ჯავახიშვილის თორმეტტომეულიდან და რომელიც მეტად თანამედროვედ ჟღერს:

(ი.ჯ. VI.119) "სხუა და სხუა გუარმან ცუალებამან კანონთამან უთანამო-
ვბამან და უწესობამა მართებლობისამან მოიყუანეს თითქმის სრულიად სა-
ქართუპლომსა ერნი განწირულებასა შინა და ამა გარემოებასა შინა აღყუა-
ნებულ იქმენ, მოახსენებს იოანე ბატონიშვილი გიორგი XII-ს, საყდარსა წინა-
პართა შენთასა და ჰსკურეტ ყოვლსა ამას უწესობასა და წარუმართლებობასა
საქმისა და უკეთუ ღონესა არა რამსამე მოიპოვებთ, ესე უბედურებამ იქმნების
განგრძელებულ; მოქრისტიანულისა და ერთგულურისა გულითა, ვითარცა
მშობელისა მიწისა ჩუენისათვის შევედ ესე გუარსა კანდიერებასა და ესე
ღონემ, რომელიცა იქმნების სარგებლოვანი და არცა სამძიმო ერთათვის, აქა
მოენისენენ რაოდენიმე მუხლი ჰსჭულსადებლად ქუეშევრდომთა და სქესთა
მეფისა ძეთასა და მამლველო თავადთასა; რომელი, უკეთუ იქმნების
სრულყოფა ამისი, ვსასოებ, რათა ამის ძალით იდიდნეთ თქუენცა და
სარგებელ ექმნენცა საზოგადოდ მცხოვრებთა საქართუელოსა შინა."

როგორც დავრწმუნდით, იოანე ბატონიშვილის მეტყველება ეტიფანე კა-
თალიკოსის ქართული ენის გაგრძელებაა.

ს.ს.ორბელიანის ლექსიკონის უმთავრესი ამოცანაა განდევნოს ქართული
ენიდან მეგრული ენის მკვეთრად მახასიათებელი სიტყვები და დანერგოს სა-
ქართუელოს აღმოსავლეთში დამკვიდრებული ახალი დიალექტი, კილო-კავი
(ქართული+არაბულ, სპარსულ, თურქმენული). ეს ჭაბლავეთ მიზეზი იმისა,
რომ: "ორბელიანი არ იფარგლებოდა მწიგნობრულ ენით და ლექსიკონში
გაბედულად შემოჰქონდა ცოცხალი, სასაუბრო მეტყველებაში დადასტურე-
ბული ენობრივი ფაქტები."

ს.ს.ორბელიანის დამოკიდებულება მეგრული ენის მიმართ კარგად იბატყება
მისი ლექსიკონით, სიტყვა "ელურტული"-ს განმარტებისას:

"ელურტული - მეგრელთაგან მრული ლაპარაკი, გინა ჩნიკეთა და კაჰ-
კაჰთაგან ლაპარაკი. ეს არს მეგრელთა და მისთანათა ავენოიანთა ლაპარაკი.
გინა ჩნიკეთა და კაჰკაჰთაგან ლაპარაკი. მეგრელთა და მისთანათა ავენოან-
თაგან ლაპარაკი. კაჰკაჰთ მღერა. კაჰკაჰის მღერა."

არ უნდა დავავიწყდეთ - ორბელიანები, მსგავსად ვახტანგ და დომენტი
ბაგრატიონებისა წარმოშობით თავად სამეგრელო-ქანეთიდან არიან. ამავე
დროს მეგრული ენის მიმართ მათი დამოკიდებულება ბევრად ლმობიერია,
ვიდრე (ქ.ცხ.)-ის ავტორთა შეხედულება ქართული ენის ბუნებაზე. თქვენ
გახსოვთ (ქ.ცხ.)-ის განცხადება - მთელი კავკასია ჰაიკურად მეტყველებდაო,
მაგრამ როდესაც ნაბუქოდონოსორმა იერუსალიმი ჰიღო:

(ქ.ც.1.10) "აქამომდის ქართლოსიანთა ენა სომხური იყო, რომელსა ზრახვიდეს, ხოლო ოდეს შემოკარბეს ესე ურიცხვანი ნათესავნი ქართლსა შინა მამდნ ქართულთაჲ დაუტევეს ენა სომხური, და ამათ ყოველთა ნათესავთაგანს შიშვენი შეიქმნა ენა ქართული. იპყრეს სჯული უბოროტესი ყოველთა ნათესავთა, რამეთუ ცოლქმრობისათუის არა უნდა ნათესავობა და ყოველსა ნათესავსა სულიერსა ჭამდეს; საფლავი არ იყო, მკუდარსა შესჰამდეს."

ხედავთ? როგორც კი მიუტოვებიათ ჰაიკთა ენა და ქართულად ამეტყველებულან, კაციჰამიობა დაუწყიათ და მკედრებსაც კი მიირთმევდნენო, მხოლოდ აქ გარკვევით არ. სწერია, ძვლებიანად ხრავდნენ თუ უძვლოდ, თუმცა უფრო საფიქრებელია ძვლებით, ვინაიდან მიწის თხრა არ ყოფილა საქირო. ქართველებს ცოტა ერთმანეთის ჰამა (მშობლიური მაინც სხვაა) რომ გვიყვარს, სიმაართლეს არაა მოკლებული, მაგრამ აი მკედრებს კი რაც მართალი მართალია, არაფერს ვერჩით.

ქართული ენა, განსხვავებით ს.ს.ორბელიანისაგან, მეგრულ სიტყვას "ელურტულს" სულ სხვა განმარტებას აძლევს:

"ელურტული - 1.ფრინველთ გალობა - ქიქიკი მერცხლების; 2.გადატანითი მნიშვნელობით - ტიტინი, ტიქტიკი ბავშვისა."

როგორც ვნახეთ, ვახტანგ V ორბელიანის ლექსიკონს რომ გაცნობია, მოსწონებია და პოეტურად "სიტყვათა კონა" უწოდა. თავისი დროისათვის ამ ორ დიდად განსწავლულ პიროვნებაში და არა მარტო მათში, ისე ჰქონია მეგრულ ენას, ფესვები გადგმული, რომ მათ ვერ შეამჩნიეს ლექსიკონში ისეთი სიტყვების არსებობა, რომელიც დღევანდელი ქართველისათვის მეგრული ენის ცოდნის გარეშე გაუგებარია, რაც იმის მეტყველია, რომ ეს სიტყვები მათთვის მშობლიური ქართული იყო.

ს.ს.ორბელიანის ლექსიკონში გვხვდება სიტყვა - რაგადობა.

○ "რაგადობა - საუბარი (ალერსივით)."

ეს სიტყვა ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში არ არის შეტანილი. ეს გაზღავთ მეგრული სიტყვა, რომელიც ნიშნავს ლაპარაკს და რომელიც, როგორც ვნახეთ, მეგრულს შეუძლია 250-ნაირად გამოთქვას.

"სერობა - მიმწუხრი საზრდელი. ვახშობა."

(ი.ჩ. X.103) "ძველს ქართულში საღამოს პურის ჰამას სერი და სერობამ ერქვა. უკვე საშუალო საუკუნეებსა და თანამედროვე ქართულში ეს ტერმინი აღარ გვხვდება. აღმ. საქართველოში ამ სიტყვის კვალი ტერმინ სერის კულში-ლა მოჩანს, რომელიც სამხარის მოგვიანებული გაგრძელების აღსანიშნავად იხმარებან. თანამედროვე მეგრულს-ლა აქვს სერი-ს ძველისძველი მნიშვნელობა დაცული და ღამეს ნიშნავს, ხოლო ვახშამს ოსერიშე, ე.ი. სასერე ეწოდება."

სერობა დაშვიდრდა ქართულში ბიბლიური სიტყვის "საიდუმლო/ სერობა"-დან. შემდგომ აქედან წარმოიქმნენ სიტყვები სერობა - სერიოზული - სეირნობა - სერი - სერი.

საიდუმლო
სერიოზული

"გულალ - იარე".

არც ეს სიტყვა გვხვდება ქართ. ენის განმარტებით ლექსიკონში. ამ სიტყვასაც მხოლოდ მეგრული იყენებს - მი-გულალ-ანს - მიდის.

◦ "ქვიჩა - მცირე როდინი".

ეს მეგრული სიტყვა სრულად გამოხატავს როდინის შინაარსს - ქვა და ჯა = ხე ე.ი. ხე-და-ჭვა.

"ჭილეზი - ზროზის მომსვრელი სენი".

აღარ გვხვდება ახალ ლექსიკონში. მეგრულში ბერძნულიდან დაშვიდ-რებული სიტყვა "ლები" დღესაც ავადმყოფს ნიშნავს.

"უპე - ქიპი, უპედ მას უწოდებენ, ახალშობილსა ქიპთა წელეებს რომ აბია."

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში ამ სიტყვას თავისი პირვანდელი მნიშვნელობა შეუცვლია : უპე (უპრისა) - თვალის გარეთა ნაწილი დაწვის თავიდან ქვედა ქუთუთომდე." ამ სიტყვის წარმოშობის თვალსაზრისით ს.ს.ორბელიანის განმარტება მართებულია, ვინაიდან "უპე" წარმომდგარია ქანური "უმპა"-დან, რაც ქიპს ნიშნავს.

"კვანწვა - ქალთ როკვაში უსულიანად მიმოგრება".

განმარტებით ლექსიკონში ახსნილია "კვანწვა" ორბელიანის ლექსიკონის მიხედვით.

"კვანწ-ი (ძვ.) თამაშობა, ცეკვა.

• არცერთი განმარტება არ არის სწორი. "კვანწვა"-ს მხოლოდ მეგრული იყენებს და ნიშნავს "კობტაობა"-ს. "კვანწირი ორტილი" = "კობტა ბოსტანი".

ის, რომ ს.ს.ორბელიანს თავის ლექსიკონში შეტანილი აქვს მეგრული სიტყვები შესატყვისი ქართულის გარეშე; შემჩნეული აქვს ი.ჯავახიშვილსაც. მებუთე ტომში, საქართველოში მებოსტნეობის მიმოხილვისას იგი შენიშნავს, რომ ს.ს.ორბელიანს "ქინჯილოჯი"-ს განმარტებით თავი არ შეუწყუბებია და მცენარის პირობითი ნიშნის დასმით დაკმაყოფილებულა. "ქინჯილოჯა" მეგრულად ეწოდება სტაფილოს.

(ი.ჯ. V.76) "მეგრულად "კოლო" მწარესა ჰნიშნავს და ზოგიერთი მცენარის სახელებშიც შემადგენელ ნაწილად შედის. მაგ. მწარე კვებს "კოლოჭურა" ეწოდება, ძირმწარეს "კოლინჯი"... მწარეს აღმნიშვნელი "კოლო" მართო მეგრულს არა აქვს დაცული, არამედ ქანურშიც მოიპოვება. მაგრამ ამაზე უფრო საგულისხმოა, რომ ეს სიტყვა "კოლომანი"-ს სახით სამწერლობო ქართულში ყოფილა. ს.ს.ორბელიანის განმარტებით "კოლომანი" თურმე არის მწარე დილად".

“კოლინჯი” = ძირმწარე მეგრულად ასე იკითხება “კოლო-ჯინჯი” = “მწარე ძირი”. სიტყვა ძირმწარე მეგრულად სხვანაირადაც გამოითქმება “ჯინჯი-ქარი” = “ძირი მქრელი (მბენარა)” ანუ “ჯინჯარი”. ამდენად გვართქმნება კარაული კოლხური წარმოშობისა.

მხოლოდ მეგრული ენით ახსნადი სიტყვები გვხვდება არა მარტო ლექსიკონში, მაგალითად: (ქ.ცხ. II.013) “იოანე პეტრიწს აქვს ასეთი გამოთქმა “მედინი და ხრწნადი სოფლის შესახებ.” სს.ორბელიანი სიტყვას “მედინი” ასე განმარტავს: “მედინი - მომდინარე თუ წარმდინარე”. ამ სიტყვას “მედინი” თავად სს.ორბელიანი არსად არ ხმარობს. “მედინი” მეგრულად ნიშნავს დაკარგვას - “სო მედინი” = “სად დაიკარგე” და პეტრიწის “მედინი” უნდა აღვიქვათ როგორც კარგვადი ანუ წარმავალი. ე.ი. “წარმავალი და ხრწნადი სოფლის შესახებ”. მაგრამ “მედინი”-ს ფუძე არის ბერძნული δινη [დინე] და რაც ქართულში დამკვიდრდა ასევე დინების, მდინარე, მიმდინარეობა და სხვა სახით. მხოლოდ პეტრიწს გამოყენებული აქვს “დინე”-ს მეგრული ვარიანტი “მედინი”.

ჩვენი ისტორიის მწვალებლებს მშვენივრად ესმოდათ, რომ მხოლოდ საქართველოსა და ჰაიკთა ისტორიული ძეგლების შეკეთებით ვერ შექმნიდნენ სასურველ ფონს (ქ.ცხ.)-ის ნატყუარი ისტორიის დასამტკიცებლად. საზღვარგარეთ არსებობდა ლიტერატურული ძეგლები, რომლებიც ქვეყნარტებას დალადებდნენ და საჭირო იყო მათი ან განადგურება, ან გადაკეთება მაინც. მწვალებელთა კვალს ათონის მთაზეც მივყავართ. ჩვენი ვერსიის დოკუმენტალური მტკიცებისათვის მოვიხმეთ ფაქტები ც.ქურციკიძის მიერ 1963 წ. გამოცემული ბასილი კესარიელის “სწავლათა” თარგმანიდან. ბასილი კესარიელის “სწავლათა” თარგმანი გამოცემულია სამი ხელნაწერის მიხედვით. ჩვენ ყურადღებას გავამახვილებთ ორ ხელნაწერზე Ath.32 (ათონური ხელნაწერი, გადაწერილია ათონზე და დღემდე იქვე ინახება. თარიღდება 977 წლით) და H2251. ამ ხელნაწერებს აქვთ საერთო ანდერძების სახით.

(ქურციკიძე 011) “Ath.32 ხელნაწერს რამდენიმე ანდერძი ერთვის. ამ ანდერძებში მთარგმნელი ეფთვიმე, გადაწერილი საბა, “წმიდისა ამისა წიგნისა” მომგებელი იოვანე (ეფთვიმეს მამა), იოვანე თორნიკ ყოფილი და მათი “სულიერნი ძმანი” არსენი, თეოდორე და გიორგი არიან მოხსენებულნი.

პირველი საკითხავის ბოლოს (47v) ეფთვიმეს ანდერძია :

“წმიდანო მამანო, რომელნი ამას იკითხვიდეთ, ლოცვა ყავთ გლახაკისა ეფთიმესთანს, რომელმან ესე ვითარგმნე, და ღმრთისათჳს, ვინცა გარდასწერდეთ ამას. დაწერეთ ჩემიცა სახელი და ნუ აღმოშობოთ მეცა გლახაკსა, რამეთუ ამისთანს თავს-მიც ფრიადი შრომაჲ.”

ეფთვიმეს მეორე ანდერძი მოთავსებულია მეორე საკითხავის ბოლოს :

“ღმერთმან დაგაჭეროს, წმინდანო მამანო, რომელნი ამას იკითხვიდეთ, ლოცვა ყავთ ცოდვილსა ეფთვიმესთჱს, რომელმან ესე ვთარგმნე და უფაროყვედ წმიდისა მამისა ჩემისა იოვანესთჱს, რომელმან იხარკა განსვლამ ჩემიკრძანითჱსა უფალმან თქუენცა მაღლი მოვანიჱოს, წმინდანო ღმრთისანო.”

ხელნაწერის ბოლო ფურცელზე (313r) ერთმანეთს მოსდევს საბას და იოვანეს ანდერძები:

“ქე, აღიდგე სულითა მამამ იოვანე და შვილი მათი სულიერი ეფთვიმე, ამისი თარგმანი და მეცა შემიწყალე გლახაკი საბა, ამისი უცბად მწერალი. ლოცვა ყავთ, წმინდანო ღმრთისანო.”

თუ ამ ანდერძების ქართულს შევედარებთ ეტიფანეს განაჩენის ქართულს, უნდა ვირწმუნოთ, რომ ეს არ არის X საუკუნის მეტყველება.

(ქურციკიძე 013) “ყველა ეს ანდერძი ხელნაწერის გადამწერის, საბას ხელითაა დაწერილი. ეფთვიმესა და იოვანეს ანდერძებზე დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ ისინი ამ ხელნაწერთათვის კი არ არიან შედგენილნი, არამედ გადმოტანილი ჩანან სხვა ხელნაწერიდან, ალბათ, ეფთვიმეს ავტოგრაფიული ნუსხიდან.”

როგორც ქვემოთ ვნახავთ, Ath32 და H2251 ხელნაწერებს ერთმანეთთან უშუალო კავშირი არა აქვთ, ერთმანეთს არ იცნობენ და ერთი მეორისაგან არ მომდინარეობს, ეფთვიმეს პირველი ანდერძი კი, რომელიც Ath32 კრებულს პირველი თხზულების ბოლოს (47v) ერთვის, სიტყვასიტყვით ემთხვევა H2251 ხელნაწერში იმავე პირველი თხზულების ბოლოს (46v) დართული ანდერძის დასაწყის ნაწილს.”

ამ ამონაწერიდან უნდა დავასკვნათ: ორივე ხელნაწერის ანდერძები ერთი წყაროდან მომდინარეობს, ან ერთი პიროვნებისაგან და თავად თარგმნილი ტექსტები განსხვავდებიან. განხილულმა ფაქტმა თქვენში უნდა აღძრას გარკვეული ეჭვები.

H2251 ხელნაწერი ნაკლულია, აკლია თავშიც. შუა ნაწილშიც და ბოლოშიც. (გაიხსენეთ “შუშანიკის წამების“ ხელნაწერი პარხლის მრავალთაგიდან) გადამწერი გახლავთ იორდანე. გავეცნოთ ორივე ანდერძს:

(ქურციკიძე 016) “ესე ბრძანებამ ეფთვიმესი არს. წმინდანო მამანო, რომელნი ამას იკითხვიდეთ, ლოცვა ყავთ გლახაკისა ეფთვიმესთჱს, რომელმან ესე ვთარგმნე (!) და, ღმრთისათჱს ვინცა გარდასწერდეთ ამას, დასწერეთ ჩემიკრძანითჱსა, და ნუ აღმოშობთ მეცა გლახაკსა, რამეთუ ამისთჱვ. თავს=შიც ფრიალი შრომამ სწავლასა და თარგმნობასა ამისსა, რამთა მილოცვიდეთ. და ლოცვა ყავთ, ღმრთისათჱს, კურთხეულისა ამის მამისა იორდანესთჱს, რომელმან ფრიალი შრომამ თავს-იღვა და მოვიდა ქართლისა ქუეყანით საბერძნეთს, მთაწმიდას, ღმრთისათჱს, თავად და მერმე ბრძანებისათჱს დავით

ქართველთა მეფისა, და თავს-იღვა ჭირი და დაწერა წმიდამ ესე წიგნი, ვინცა ამას იკითხვიდეთ, ღმერთმან დაგაჭეროს ლოცვა ყავთ ყოველთათსა“...

“ლოცვა ყავთ გლახაკისა ეფთიმესთჳს, რომელმან ვთარგმნე. სიყვარულსქათჳს] ღმრთისა, ნუ ვინ მომივინდების ზომად წერისათჳს, ბრძანებამ მქუნდა ნუსხვისამ ოდენ სისწრაფისაგან. ლოცვა ყავთ გლახაკისა მორდანესთჳს შამრენისეღისამ, შორითა ქუეყანათაგან რომელმან ვლე უთხმეოდ დათქუსმეტი დღე ვიდრე მთაწმინდამდე“.

(ქუარციკიძე 017) “ამ ანდერძ-მინაწერებში გარკვევით და თანაც არაერთ-გზისაა აღნიშნული, რომ ხელნაწერებში დაცული საკითხავების მთარგმნელი არის ეფთიმე (ეფთვიმე ათონელი), ხოლო კრებული გადაუნუსხავს (გადაუწერია) იორდანეს, რომელიც სასულიერო პირი ყოფილა (ერთ-ერთ ანდერძში მოხსენიებულია როგორც “ქართველი მამა“). იგი ამ ხელნაწერის გადასაწერად საგანგებოდ მოუვლრინებია შორეულ მთაწმინდაზე დავით ქართველთა მეფეს.

იორდანე თავის თავს “მამრენისეღს“ (მაირენისის მკვიდრი) უწოდებს. მას 96 დღე უვლია, ვიდრე “შორთა ქუეყანითაგან (“ქართლის ქუეყანით“) საბერძნეთს, მთაწმინდას, მიადწევდა. დავალებული ჰქონია, რაც შეიძლება ჩქარა, “სისწრაფისაგან“ გადაუნუსხა ხელნაწერი, ამიტომ “ზომად წერისათჳს“ პატივბას თხოულობს.“

უნდა გაითვალისწინოთ, რომ იორდანეს ანდერძი სადაც ის დავით ქართველთა მეფეს და ქართლს ახანებებს, არის კიდურწერილობის ნიმუში ანუ ჩამატებულია შემდგომ ხელნაწერის თავისუფალ კიდურზე, გვერდზე. ასევე გაიბსენეთ, რომ დავით მეფის ტიტულატურა იყო “მეფე აბხაზთა, ქართველთა...“, ხოლო შემოკლებით გამოითქმებოდა მხოლოდ “მეფე აბხაზთა“. თქვენ უკვე საკმარისი ცოდნა დააგროვეთ მიხვედრლიყოვით, თუ ვინ იარა 96 დღე ქართლიდან ათონის მთამდე და რატომ უნდა ეჩქარა (აუცილებელი არაა ს.ს.ორბელიანი წარმოიდგინოთ).

განსაკუთრებულ კლევას თხოულობს ს.ს.ორბელიანის დამოკიდებულება ჰაიკთა ენასთან. ს.ს.ორბელიანი თავისი ლექსიკონის შესავალში, რომლის სათაურით თითქოს თავის თავს განაჩენი გამოუტანა : “ანდერძნამაგი მუშაქისა, ვრიად დამაშვრალისა მოსწავლეთათვის. გარნა მრავალნი მოსწავლენი მგმობარ და მოკიებარ ექმნებიან შრომისათვის და არა სარეწავად მისცემენ ლოცვასა“ - წერს :

(Z ნუსხა) “ერთი სომხური მომცრო ლექსიკონი ვნახე. რომელსა მათისავე ენითა ბარგირაქი ეწოდების, და მეც მათის ბაძით ქელი მივყავ და, რაოდენი ძალმედვა აღვწერე.“

(A ნუსხა) "სომხური ერთი მომკრო ლექსიკონი ვნახე და მე მათის ბაძით აღვწერე."

(Cახ ნუსხები) "სტვისა ენითა ვნახე და მეც მათის ბაძით აღვსწერე."
ს.ს.ორბელიანი მეტად უხვად იყენებს მისი წარმოდგენით ჰაიკთა სიტყვებს, ისე რომ არც იძიებს - შეიძლება რომელიმე სიტყვა თავად ჰაიკურ ენაში შე-
საძლოა სხვა ენიდან იყოს დამკვიდრებული. საბას ლექსიკონში ვკითხულობთ :

(ს.ს.) ბატი (ფრინ.) სომხურია, ქართულად ლერლეტი ჰქვიან.

"ბატი" არაბული სიტყვაა.

(ს.ს.) ბემი - მაღალი ხარისხი. სომხურია, ქართულად ტვიქი ჰქვიან.

(ს.ს.) ტპქი - ბემი, სასხდომლები მრავალთა ლოკანე ღმრთისმეტყუელი:
"მუნ მოვედით, რომელ არ ტპქი ქალაქისა და იყო კაცი განრღვეული და
აქვნდა სნეულება ათორმეტ წელ".

ჩავიხედოთ ძვ.ბერძნული ენის ლექსიკონში :

βημα [ბემა] - 3)водительство; 4)судейское кресло; 5)возвышение;
6)помост (для ораторов или сторон на суде); трибуна;

ქართული ენის მსგავსად ჰაიკთა ენაშიც მრავალი ბერძნული სიტყვა მო-
იძებნება მსგავსად "ბემი" -სა.

(ს.ს.) დევი - სომხურად ეშმაკს(ა) ჰქვიან, ხოლო ქართულად რომელთამე
წერილთა შინა დევი გველ-ვეშაპის ადგილს აღუწერიათ და გარეშეთა
წერილთა, რომელი საწარმართომ აღუწერიათ, ავ-სახე კაცის მსგავსი, რქიანი;
იგი მოგონებული ტყუ(ვი)ლია.

(ს.ს.) გაჭი - მიწა, ცარცი, საგოზელი (ქართულად ცარცი ეწოდება და
სომხურად ბრუოვ)".

βραο [ბრუო] - цвести, расцветать...когда земля покрывается
растительностью.

საბას დამკვიდრებული ტრადიცია გრძელდება შემდგომაც.

(ი.გ.VI.333) "ოპიზის განთქმულ სიგელში მოხსენიებული არიან "ტაოსა და
კლარჯეთის ტანუტერნი" ტანუტერი სომხურად იგივე მამასახლისია. მაშასა-
დამე ამ საბუთში "ტაოსა და კლარჯეთის მამასახლისნი" არიან ნაგულის-
სქენი. მხოლოდ აქაც "ტანუტერნი" სოფლის მამასახლისებს ნიშნავდა, თუ
უფრო მაღალხარისხოვან მოხელეს, არა ჩანს. სომხური სახელი ამ ხელისუფ-
ლებისა ალბათ ამ კლთხის წინადროინდელი ხანის ნარევი მოსახლეობის ნაშთი
უნდა იყოს."

თუ ჩავიხედავთ ძვ. ბერძნული ენის ლექსიკონში :

ταυο [ტანუ] - править, управлять.

τερασ [ტერას] - 1)знамение, чудесная примета, предвестник.

ამრიგად, მსგავსად მრავალი ქართული სიტყვისა ტანუტერი ბერძნული წარმოშობის შედგენილი სიტყვაა და რაც ძალიან ჩვეულებრივია ქართველთა, განსაკუთრებით ტაო-კლარჯეთის მეტყველებაში. სხვათაშორის, ჰაიკთა მწიგნობრების მღვდლის საბელწოდება "ტერტერა" ამ ბერძნული სიტყვიდან τερτα-დან წარმოდგება უცილობლად.

სამწუხაროა, რომ სიტყვა "ტანუტერზე" ასევე მცდარი წარმოდგენისაა თანამედროვე ქართული ენციკლოპედია :

(ქ.ს.ე 9.658) ტანუტერი (სომხ. ტანუტერ - მამასახლისი).

უნდა გვახსოვდეს - ტაო-კლარჯეთი, უმთავრესი მიზეზი ამ წერილის წერისა, ოდითგან მეგრელებისა და ქანების ნარევი მოსახლეობის სამკვიდრო გახლდათ.

ბაგრატიონები

(ქ.ც.ხ.) არ გახლავთ პირველი შემთხვევა, როდესაც ბაგრატიონები ჰქმნიან მათთვის სასურველ ლეგენდას. ბაგრატიონებად წოდებული, ქართველ მეფეთა სამეფო კარის მიერ შეთხზული, ჩვენამდე მოღწეული უძველესი ლეგენდა გახლავთ:

(ინგოროყვა 76) "თითქოს ქართველ მეფეთა გვარი არის შთამომავალი დავით ისრაელთა მეფისა."

(ინგოროყვა 78) "ცენტრი ბაგრატიონების ძირითადი საგვარეულო სამფლობელოსი, როგორც ირკვევა იყო კლარჯეთი, კლარჯეთი ყოფილა რეზიდენცია ბაგრატიონთა გვარეულობის მფლობელ მთავართა: ამის გამო ამ სამფლობელოს "კლარჯეთის სახლი" რქმევიანა."

(ინგოროყვა 77) "ბაგრატიონები მეფობას მიაღწევენ საქართველოში და სომხეთშიაც, სახელდობრ, საქართველოში მე-9 საუკუნის დასაწყისში (აშოტ I დიდის დროს), ხოლო სომხეთში ოდნავ გვიან, მე-9 საუკუნის დასასრულს (885 წ.)..."

საისტორიო წყაროების ჩვენებათა მიხედვით ირკვევა, რომ ქართველი ბაგრატიონები, ვიდრე ისინი გაბდებოდნენ ქართლის (იბერიის) ერისმთავარნი, და შემდეგ ქართლის (იბერიის) მეფენი, უფრო ადრე ყოფილან მთავრები მესხეთის მხარეთა."

როგორც დავადგინეთ, კლარჯეთი ოდითგან სამეგრელო გახლდათ, სამეგრელოს ერთ-ერთი შემადგენელი მხარე და ბაგრატიონებად აღზევებულთა

წინაპრები იყვნენ არა ისრაელითგან გადმოხვეწილნი, არამედ ადგილობრივი, მეგრული წარმოშობის მთავრები. თქვენ კარგად გახსოვთ, რომ ეს მხარე დღემდე დიხანია ბიზანტიის მფარველობის ქვეშაა (მისი შემადგენელი ნაწილები) და ბიზანტიელები კი სვანეთშიც, აბასგიაშიც, ლაზიკაშიც მხოლოდ ადგილობრივი წარმოშობის მთავრებს და მეფეებს ნიშნავდნენ. გულუბრყვილობის რა ამოუწურავ მარაგსაც უნდა ფლობდეთ, ძნელი დასაჭერებელი უნდა იყოს, რომ აქ კლარჯეთში, სამეგრელო-ქანეთის გურ ადგილში, კოლხთა ქრისტიანული რწმენის აკვანში ისრაელითგან გადმოხვეწილნი გამთავრებულნი იყვნენ. ეს ხომ უნდა დამჩნეოდა ქართულ კულტურას, რომელიც კლარჯეთში გაჩნდა და ებრაულის კვალიც კი არაფერში არ შეემაჩნევა. თვით ებრაელური სიტყვები - შაბათი, პარასკევი ხომ ბიზანტიიდან დამკვიდრდა საქართველოში და არა ისრაელიდან:

(ი.გ.1.158) “ცნობილია, რომ ქრისტიანებმა პირველად შვიდეულის დღეთა სახელები ებრაელთაგან შეითვისეს და შვიდეულის დღეთა აღსანიშნავად ხმარობდნენ $\sigma\alpha\beta\beta\alpha\tau\omega\nu$ [შაბატონ] შაბათი, $\pi\alpha\rho\alpha\sigma\chi\epsilon\upsilon\eta$ [პარასკენე] პარასკევი, $\delta\epsilon\upsilon\tau\epsilon\rho\alpha$ $\sigma\alpha\beta\beta\alpha\tau\omega\nu$, $\tau\rho\iota\eta$ $\sigma\alpha\beta\beta\alpha\tau\omega\nu$ მეორე, მესამე შაბათთა, ე.ი. ჩვენი ორშაბათისა და სამშაბათის მსგავსად... აღმოსავლეთში, საბერძნეთში კი ქრისტიანებისაგან შემოღებული შაბათის სისტემის სახელები დარჩა შემდეგშიც. ამგვარად, ცხადი ხდება, რომ ქართველებს შვიდეულის დღეების შაბათის სისტემის სახელები ქრისტიანობის შეთვისებასთან ერთად IV ს-ში უნდა შეეძინათ.”

ეს ფაქტიც კიდევ ერთხელ ადასტურებს ჩვენს მტკიცებას, რომ ქართული დამწერლობა და საერთოდ ქართული კულტურა იწყება IV საუკუნიდან. ამას კიდევ ის გარემოება უსვამს ხაზს, რომ მეგრულს და სვანურს შვიდეულის აღსანიშნავად უძველესი წარმართული ხანის სახელწოდებანი გააჩნიათ.

ლეგენდის შექმნის დედააზრი თავად ლეგენდის თბრობაში უნდა ვეძიოთ: (ინგოროყვა 81) “ეს მეორე გადმოცემამ, იმ სახით, როგორაც იგი გავრცელებული ყოფილა საქართველოში მეათე საუკუნეში, ჩაწერილი აქვს 952 წელს ბიზანტიის იმპერატორს კონსტანტინე პორფიროგენეტს თავის ცნობილ ძეგლში (De administrando imperio) იბერიელთა მონათბრობის მიხედვით:

“უნდა ვიცოდეთ, რომ იბერიელები, ე.ი. კურაპალატისანი [ქართველთა საშეფოს მკვიდრნი] ამაყობენ იმით, რომ არაან შთამომავალნი ჰურის [ხეთელის] მეუღლის [ბერსავიასი], რომელიც შეირთო მეფემ და წინასწარმეტყველმა დავითმა, სახელდობრ [იბერიელები] ამტკიცებენ, რომ არიან შთამომავალნი შვილებისა, რომლებიც მას [ბერსავია ხეთელს] შეეძინა დავითისაგან. ამიტომაც ისინი უწოდებდნენ თავის თავს დავით მეფისა და წინას-

წარმეტყველის ნათესავს, და აქედან ყოვლადწმიდა ღრმთისმშობლის ნათესავსაც, რადგან ისიც [ღრმთისმშობელი] დავითისაგან არის წარმოშობილი.

ლევენდის დედააზრი თხრობის თავშივეა ჩადებული: არც მეტი არც ნაკლები - ჩვენ, იბერიის კურაპალატები ქრისტეს ბიძაშვილ-მამიდაშვილები ვართო. ეხლა ავხსნათ, თუ რაში დაჰქირდათ ეს ლევენდა. ჩვენ ვნახეთ რომ ბიზანტიამ მას შემდეგ რაც იბერია შემოიერთა, რომელსაც ბოლოს უმეფობის გამო სპარსი სატრაპები მართავდნენ, იბერიის ერისმთავრებად, კურაპალატებად საქართველოს დასავლეთის მთავრებს ნიშნავდნენ. ამის მაგალითია აშოტ I დიდი - მეფე ქართველთა და იბერთა კურაპალატი. ე.ი. თავიანთი მმართველობის სამართლიანობის დასასაბუთებლად კლარჯი დიდებულები ჰქმნიან ამ ლევენდას - ჩვენ ვილაც კოლხი მეგრელები კი არ გვეკონოთ - ქრისტეს ნათესავები ვართო.

კლარჯ დიდებულთა ეს სახლი გამეფდა არა მარტო იბერიის სამხრეთ ნაწილში, არამედ მათ შეჰქმნეს ტაოს სამეფოც (დავით დიდი) და კახეთ-ჰერეთსაც მზრძანებლობდნენ. ამის კვალი დარჩენილია (ქ.ცხ.)-ში:

(ინგოროყვა 79) “მე-8 საუკუნის მატიაწეში, რომელიც ექსცერპტის სახით არის ჩართული ჯუანშერისეულ ქრონიკაში, მოთხრობილია გადასახლება კახეთ-ჰერეთში ბაგრატიონთა ერთი შტოსი (აღარანსე “ბრმის” ძმისწულეებისა), მეფე არჩილის დროს. მე-8 საუკუნის შუა წლებში, მეორე შტო ბაგრატიონთა გვარისა დარჩენილა ძველ სამფლობელოში - ქოროხის ხეობაში. მემატიაწე ბაგრატიონთა ამ ორი შტოს შესახებ შემდეგს მოგვითხრობს:

“მასვე ეამსა პიტიაწში ვინმე (-იგულისხმება ქოროხის ხეობაში დარჩენილი ბაგრატიონები) არა შეეშვნეს კლარჯეთს სახ(ლ)ად და წარვიდეს ნახევარნი მათგანნი და შეიპყრეს კლდე ერთი ტაოს, რომელსა ერქვა კალმანი და აღაშენეს ციხედ. ხოლო რომელნი იგი მოვიდეს კახეთს არჩილის თანა (იგულისხმება კახეთ-ჰერეთში გადასახლებული ბაგრატიონები)... მიუბოძა [არჩილმან] წუქეთი ციხით კასრითურთ.”

ამ ცნობიდან ჩანს, რომ კახეთ-ჰერეთი (ან ნაწილი) უკვე მე-8 საუკუნეში შეუერთდა ქართველთა სამეფოს. ბაგრატიონთა წარსულის შესახებ ჩვენს მოსაზრებას ეხმარება ტიტულატურა, რომლითაც მიმართავდნენ ქართველ მეფეებს:

(ინგოროყვა 85) “გრიგოლ ხანძთელი, როგორც მოძღვარი ერისა, საპასუხო სიტყვაში ასე მიმართავს აშოტ I-ს:

“დავით წინასწარმეტყველისა და უფლისა მიერ ცხებულისა შვილად წოდებულს ქელმწიფეო, მეფობამ და სათნოებანიცა მისნი დაგიმკაძრნენ ქრისტემან...”

ე.ი. ქრისტესგან ხელდასმული ხარო. ამ იდეის განხორციელების გვირგვინი ოპიზის ბარელიეფი.

(ინგოროყვა 84) "ჩვენ უკვე მოხსენებული გვქონდა ოპიზის ბარელიეფი აშოტ I დიდის ხანისა, რომელიც ეკუთვნის 818 წლის აზლო დროს, და სადაც აშოტ I წარმოდგენილია როგორც შთამომავალი დავით მეფე-წინასწარმეტყველისა და ნათესავი ქრისტესი. (ბარელიეფზე, როგორც მოვიხსენეთ, წარმოდგენილია ჯგუფი: შუაში ტახტზე ზის ქრისტე, რომლის ერთ მხარეზე დგას აშოტ I დიდი, ოპიზის ტაძრის გამოსახულებით, ხოლო მეორე მხარეზე წარმოდგენილია დავით წინასწარმეტყველი, როგორც წინაპარი აშოტ I-სა და ქრისტესი, რომლის მეშვეობით აშოტ I ენათესავება ქრისტესს)."

კონსტანტინე პორფიროგენეტს მაინცდამაინც არ სჯერა ამ ლეგენდისა და ხშირად იმეორებს: "იბერიელები, როგორც თვითვე ამბობენ", "როგორც ამის შესახებ მოგვითხრობენ თვით იბერიელები"; "ისინი [იბერიელები] ამტკიცებენ"; "სახელდობრ [იბერიელები] ამტკიცებენ". მაგრამ ზოგიერთს თუ მაინც სჯერა რომ ბაგრატიონები წარმოშობით ებრაელები არიან, მაშინ მათ ახსნა უნდა მოუძებნონ მჭიდროდ ალოგიკურ სიტუაციას. განვაგრძოთ კონსტანტინე პორფიროგენეტის ტექსტი:

"...ისინი [იბერიელები] მოგვითხრობენ, რომ მათი ტომი იერუსალიმიდან არის მოსული, რომ ისინი [იბერიელები] წამოვიდნენ იერუსალიმიდან [ღვთის ბრძანების მომასწავებელი] სიზმრების ჩვენებით და დაესახლნენ სპარსეთის მხარეებთან, ე.ი. ქვეყანაში, სადაც ამჟამად მკვიდრობენ. ეს სიზმრის ჩვენება რომ მიიღეს და იერუსალიმიდან რომ წამოვიდნენ, იყვნენ [იბერთა წინამძღოლნი] დავითი და ძმა მისი სპანდიატი; ამ სპანდიატმა, როგორც ამის შესახებ მოგვითხრობენ თვით იბერიელები, მიიღო ღმრთისაგან წყალობად, რომ მას ბრძოლებში ხმალი ვერ დაუზიანებდა სხეულის ვერც ერთ ნაწილს, გარდა გულისა, რომელსაც იგი ბრძოლების დროს იცავდა რაღაც საფარით. ამიტომაც იყო, რომ ასე ძალიან ეშინოდათ მისი სპარსელებს. მან [სპანდიატმა] გაიმარჯვა კიდევ სპარსელებზე, დასძლია ისინი და თავისი თანამონათესავე იბერიელები დაასახლა ძნელად მისადგომ ადგილებში, სადაც ისინი ღღემდე მკვიდრობენ. აქედან მათ თანდათან გააფართოვეს თავისი საზღვრები, ვამრავლდნენ და გადაიქცნენ დიდ ხალხად...

ვინაიდან იბერიელები, როგორც თვითვე ამბობენ, შთამომავლობით იერუსალიმიდან არიან, ამის გამო მათ აქვთ დიდი სიყვარული მისი [იერუსალიმისა] და უფლისა იესო ქრისტეს საფლავისა [იერუსალიმში] და განსაზღვრული დროებში უზღავდ უზავნიან ფულს წმინდა ქალაქის [იერუსალიმის] პატრიარქსა და იქაურ ქრისტიანებს.

დასახელებულ დავითს, სპანდიატის ძმას, ჰყავდა შვილი ბაგრატი. ბაგრატი ჰყავდა შვილი აშოტი... სპანდიატი კი, ძმა დასახელებული დავითისა, უშვილოდ გარდაიცვალა..."

ამ მონათხრობიდან გამომდინარეობს: - ებრაელები არიან არამარტო ბა-
რატონები. არამედ თავად იბერიელებიც. ებრაელებს კი, სადაც არ გაი-
ფანტნენ, ყველგან ახსოვთ თავიანთი წარმომავლობა, მიუხედავად იმისა, ^{სადაც არაა}
ამის გამო მრავალი განსაცდელი გადახდათ თავს და რაღა საქართველოს
აღმოსავლეთით, იბერიაში დაავიწყდათ თავიანთი წარსული. ასევე გაითვა-
ლისწინეთ, რომ არც ანთროპოლოგიურად, ენობრივად, წეს-ჩვეულებებით,
კულტურით შეიმჩნევა რაიმე მსგავსების ნიშანწყალი. ასევე გაითვალისწინეთ,
რომ თავად კონსტანტინე პორფიროგენეტი კლარჯეთს და იბერიას სხვადასხვა
მხარეებად მიიჩნევს. სხვათა-შორის პორფიროგენეტი არაფერს ჰყვება ქრის-
ტეს კვართის შესახებ. მაშინ ეს ლეგენდა არ უნდა არსებულებო.

ირწმუნეთ - ბაგრატონები ადგილობრივი, კლარჯი, მეგრელი დიდებუ-
ლები გახლდნენ. ამის გამოც მოხდა უმტკივნეულოდ ცენტრალური სამეგრე-
ლოს (აბხაზეთის) სამეფოსა და კლარჯეთის (ქართველთა, ქოროხის ხეობის
მეგრელთა) სამეფოს გაერთიანება და დავით აღმაშენებელი, წარმოშობით
მეგრელი დიდგვაროვანი, იწოდებოდა - "მეფე აბხაზთა და ქართველთა".

წყვეტილები

წერილს ამ თავში მოყვანილი ამონაწერები და მოსაზრებები დაგვეხმა-
რება საქართველოს ისტორიის ახალი აღქმის უკეთ გააზრებაში.

(ი.გ. X. 447) "დასასრულ, მხოლოდ ის საკითხი-ღა გვაქვს განსახილველი, თუ
რამდენად სწორე დებულებაა, თითქოს ე.წ. "ხანმეტობა" მარტო აღმ. საქარ-
თველოს მეტყველების დამახასიათებელ თვისებას წარმოადგენდეს და თითქოს
დნს. საქართველოში, მეგრულსა და ქანურში ხანიანობის ოდესმე არსებობის
არაპირობის და კვალიც-კი არ მოგვეპოვებოდეს.

სვ.ჯანაშიამ აღნიშნა, რომ თანამედროვე ქართულში საკუთარ სახელად
შერჩენილია "ხაზარე". გუდამაყრულ ერთ ლექსში ერთი გმირის შესახებ
ნათქვამია: "ხაზარემ ნახა სიზმარი, სიზმარი იყო მზხიანი"-ო. ეს "ხაზარე"
საკუთარ სახელად თურმე ქართლში სოფ.ღვარებშიაც იხმარება. სვ.ჯანაშიას
სამართლიანი აზრით, "ხაზარე უნდა გაგებულ იქნას, როგორც ხარება ზმნის
მოთხრობითი ან ბრძანებითი კილოს ფორმა. პირველ შემთხვევაში ხანს ექნება
როგორც მეორე პირის სუბმექტური, ისევე მესამე პირის ობმექტური
პრეფიქსის მნიშვნელობა, მეორე შემთხვევაში-კი მხოლოდ მესამე პირის
ობმექტურისა. ორსავე შემთხვევაში მისი პრეფიქსული ბუნება ნათელია"
("კიდევ ერთი ნაშთი ხანმეტობისა თანამედროვე ქართულში", იხ. ქართ.

საენათმეცნიერო საზოგადოების წელიწადურული... სვ. ჯანაშიას ეს საგულისხმოდ დაკვირვება ხანმეტობის არსებობის ნაშთის შესახებ აღმოსავლეთ საქართველოს ენება, სადაც ხანმეტობის არსებობა ისედაც უცილობელად არის ცნობილი.

ამაზე უფრო მეტი მნიშვნელობა იმ ფაქტს აქვს, რომელიც საშვალეხას გვაძლევს გამოვარკვიოთ, იყო თუ არა ხანმეტობა მართლაც მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს დამახასიათებელი ენობრივი მოვლენა, დასავლეთ საქართველოსათვის - კი, მაგ. იმერეთისა და სამეგრელოსათვის, სრულებით უცხო და უცნობი იყო. ამ საკითხის გადაწყვეტის საშუალებას ერთი მხრით სვანური გვაძლევს, რომელსაც ხ-ანიანობა საუცხოვოდ აქვს დაუტული. უკვე ეს გარემოება იმ დებულებას; თითქოს ხ-ანიანობა მხოლოდ ლიხთამერეთისა და აღმ. საქართველოს თავისებურება ყოფილიყოს, არღვევს. მაგრამ მეგრულს რომ არ უჩანს, განა ამას-კი ანგარიში არ უნდა გაეწიოს?

უეჭველია, რომ ეს საკითხიც უნდა გაშუქებული იყოს. მართალია მეგრულს ახლა არა აქვს, მაგრამ წინათ რომ მეგრულსაც ჰქონია, ამის გამორკვევის საშუალებას საცაიშოს გამოსავლის დავთარი გვაძლევს, რომელიც XVII ს. დამდეგს არის შედგენილი და სადაც გადასახადის გამოღებ მეკომურთა შორის დასახელებულნი არიან "კუტუ ხაზარია" (გვ.5) და "კუკურია ხაზარია" (გვ.6).

"ხანმეტობა", ანუ ხ-ანიანობა რომ მეგრულსაც ჰქონია, ამას უქმე დღის მეგრული ტერმინი "დლახუ" - ცხადპყოფს, რადგან ეს სიტყვა უეჭველია ორი ნაწილისაგან შესდგება, რომლის პირველ ნაწილს დლა, დღე წარმოადგენს, მეორეს - კი ხუ. ეს მეორე ნაწილი ხუჰკი-ს, ანუ ხუჰმი-ს, ე.ი. უჰმი-ს ნაშთია. მთლიანად ეს სიტყვა იქნებოდა დლახუჰმი, ე.ი. დღეუჰმი და ისევეა ნაწარმოები, როგორც დღესასწაული. შემდეგში, დროთა განმავლობაში მას, პირველ მარცვალზე მყოფი მახვილის გავლენით, ბოლოკიდური მარცვალი ჩამოცლილი აქვს და ეს ტერმინი დლახუ-დ არის ქცეული."

(ი. ჯ. I.185): "ქართულ სამწერლობო "ვარსკულავ" -ს, რომელიც ახალ ქართულ ხალხურში და ნაწილობრივ უკვე საშუალო საუკუნეებშიც "მარსკულავ" -ად და "მარსკვლავ" -ად არის ქცეული, უდრის მეგრული "მურუნეხი", "მურუნეხი" და "მურუნეხა"... მაგრამ მეგრულში ზემოდსახელებულის გარდა არსებობს "მასქური" და "მასკური" -ც, რომელნიც ზეფირისა და ბედის ვარსკვლავის მნიშვნელობით იხმარებიან და რომლებშიაც პროფიოს. ყიფშიძის სამართლიანი სიტყვით ქართული "ვარსკულავი" და "მარსკულავი" -ს პირველი ნაწილი გვაქვს..."

მეგრულ და სვანურ ენებში რიცხვითი სახელები ადგილობრივი - კოლხურ-კავკასიური წარმოშობისაა. ქართულში კი ციფრის "ბ" -ის

ალსანი მხავად გამოიყენება ბერძნული "ნ"-ის აღმნიშვნელი სიტყვა "ჰექსი" დველ ქართულში "ექსი" გამოითქმებოდა როგორც "ექუსი".

(ქ.ს.ე. X.638) "ჰექსოდი ბერძნული hex-ექსი და (ელექტ)ოდი ტრონული მილაკი, რომელსაც აქვს 6 ელექტროდი."

ასევე ბერძნული "ჰექს"-დან (ექსი-დან, ექუსი-დან) წარმოდგებიან სიტყვები: ჰექსადრი, ჰექსამეტრი, ჰექსაქორდი და სხვა...

როგორც ნ.მარი აღნიშნავს: მეგრულსა და სვანურს გააჩნიათ თვეთა უძველესი სახელწოდებანი, მაშინ, როდესაც ქართული სარგებლობს ბიზანტიური კალენდრით...

ქართული ენის ბუნების უკეთ შეცნობის მიზნით განვიხილოთ ქართულ სიტყვების ფუძეთა გამოვლენის რამოდენიმე მაგალითი:

"მშვიდობა" - ამ სიტყვის ძირი არის "მშვიდი", ხოლო "მშვიდი" -ს ძირი შესაბამისად - "შვიდი". ვინაიდან კვირის მეშვიდე დღე დასვენების დღეა, ქართულმა ენამ ამ დღეს უწოდა "მშვიდი", "მშვიდობიანი". თავად "შვიდი" -ს ძირი უნდა ვეძიოთ მეგრულ "შქვითი"-ში, ქანურ "შქით", "შქით", "შქი" და სვანურ "იშვუიდ"-ში.

სიტყვა "კმაყოფილი" რთული სიტყვაა. "კმა" არის ფუძე სიტყვებისა კმა-კმარა-საკმარისი; "ყო" გამოიყენება ოდითგან როგორც ყოფნის აღმნიშვნელი - "ნათელ ყო"; "ფილი" ბერძნულად არის სიყვარული. ამდენად სიტყვა "კმაყოფილი" შეიძლება წავიკითხოთ: "იმყოფება საკმარ სიყვარულში".

"დუმილი" - ი-დუ-მალემა - ი-მალემა - მალემა

"მეცნიერი" - მეცნობა - ეცნობა - ცნობა

"ნუგეში" - ნუ-გეშინია - შიში

"მშვენიერი" - მშვენდება - შენდება - შენება

"სანახები" - სანახავები - ნახვა

"ნათესავი" - ნათესი - თესვა...

(ი.ქ. X.385) "რიცხვითი სახელების პირველ ერთეულს ქართულ სამწერლო-ბო ენაში თუ ერთი ეწოდება, რომელიც გურულ კილოში ერი-ს სახითაც გვხვდება (იხ. ს.ელენტის გურული კილო, 22), მეგრულსა და ქანურში ამის შესატყვისად ართი არის... მეგრულად ზემოაღნიშნულის გარდა აკა-საც ხმარობენ, რომელიც აბხაზურითგან ნასესხებად ითვლება.", აქ ი.ჯავნიშვილი შეცდომაშია შეყვანილი. "აკა"-ს მეგრული ენა რიცხვითი მნიშვნელობით არ ხმარობს, მეგრულს თუ უნდა თქვას - "ერთი ქათამი", ის არასოდეს იტყვის - "აკა ქოთომიო", არამედ - "ართი ქოთომიო". შეცდომა დაშვებულია იმდენად რამდენადაც მეგრულად "აკა" თავისი მნიშვნელობით უდრის ქართულ "აბა"-ს, ხოლო ქართულში "აბა" ხშირად გამოითქმება და განცალკევებულადაც აღიქმება როგორც "აბა ერთი". მაგ. მეგრულად ითქმებდა "აკა ქომიწი" და ეს ქართულად გამოითქმება როგორც "აბა მითხარი". ასევე "აბა

ერთი მითხარი“ ან “ერთი მითხარი”; “აკა ათეს უყური” - “აბა ამას უყური”
“ერთი ამას უყური”. “აკა” გამოითქმება როგორც თხრობითი, ასევე ბრძა-
ნებითი, ვედრებითი, აღტაცებითი და სხვა ფორმებით. სატრფოს მითხარე-
რებული ვაჟი იტყვის - “აკა ქომოძირუნია” ანუ “ერთი დამანახაო”, ანუ
“ნეტავ დამანახაო” და შესაძლოა მდინარე აკამფსისის (ქოროხს) მეგრელმა
კაცმა აღტაცებით უწოდა აკა-მ-ფსისიო, აკა-მ-წყალიო...

შეუძლებელია შევწყვიტოთ, თუნდაც დროებით, მეგრული ფენის მიმო-
ხილვა ქართულ ენაში, თუ ფრაგმენტულად მაინც არ შევხვებით ღვინოსთან და-
კავშირებულ ტერმინოლოგიას.

ისტორიულად სამეგრელოში მევენახეობა სოფლის მეურნეობის განვითა-
რებულ დარგს წარმოადგენდა, რაზეც მეტყველებს ვაზის ჭიშთა სიმრავლე.
ი.ჭავჭავაძის მიხედვით სამეგრელოში (საქართველოს დასავლეთში) ცნობილ
ჭიშთა საერთო რაოდენობა 152-ს შეადგენს, მაშინ როდესაც ქართლ-კახეთში
(საქართველოს აღმოსავლეთში) გავრცელებულ ჭიშთა რიცხვი 57-ს უდრის. ამ
მეწინავეობას თავისი კვალი უნდა დაეტოვებინა მეღვინეობის ტერმინო-
ლოგიაში.

(ი.ვ.662) “მეგრულად ყურძნის ტყბილს ნეს ეძახიან, მაგრამ ტკვილიც
იციან.”

(ი.ვ.663) “მეღვინეობის ქართული ტექნიკისა და ტერმინოლოგიის შესას-
წავლად ს.ორბელიანს ფრიად საყურადღებო ცნობები მოუპოვება. მისი სიტ-
ყვით “ღვინონიცა განიყოფებიან: რამეთუ რა დაიწნიხა ყურძენი, ეწოდებიან
ტყბილი. უკეთუ ტყბილსა აღაზავეს წყალი, უწოდენ დგვიფინას და ურწყოსა
ტყბილსა - შუმსა, ვითნი არმუნჯსა უქმობენ: უკეთუ ნაწნიე ქაქა წყლით
დაალტვნა და გამოქანჩა, შამანსა უწოდენ, უკეთუ ტყბილსა ძლიერად არა
დაედულნეს, ამბობხად სახელსდებენ. ახალსა ღვინოსა მაქარი ეწოდების და
შემდგომად ღწნო, და გაწყალებულსა ღვინოსა ეოქო ეწოდების” -ო (ლექსიკ.
ღვინო).

მაქარი და მანქარი მეგრულშიც არსებობს, ხოლო ახლად დაწურულ ღვი-
ნოს ნათეთქარსაც ეძახიან (მ.გ.335). მაქარელნი, აქარელნი.

შუმის ეტიმოლოგიის კვალს, მგონია, განსვენებულმა პროფ. იოს. ყიფშიძემ
სწორედ მიაგნო. სმის აღმნიშვნელი მეგრული სახელზმნის შუმუ-ზე ლექსი-
კონში მსჯელობის დროს მას სხვათა შორის შემდეგი მოსაზრება აქვს გამოთ-
ქმული: “იქმნებ ამავე ძირისაგან იყოს წარმომდგარი ქართული შუმიც, წმინ-
და, მაგარი ღვინის [სახელი], რაც სიტყვა-სიტყვით დამათრობელის აღმნიშ-
ვნელი იქმნებოდა-ო.”

ამ მოკლე შენიშვნითგან ჩანს, რომ შუმი მას მიმღეობად შუმილისა,
რომელიც მთვრალსა ნიშნავს, ბოლომოკვეცილ ფორმად ეგულებოდა. ეს, რა
თქმა უნდა, ფორმის მხრით ყველაზე უფრო დასაჩერებელია. შუმი, ვითარცა

უწყლო და ამის გამო მაგარი ღვინო, მირთმეული, რასაკვირველია, დამატარობელი უნდა ყოფილიყო და მნიშვნელობის მხრივაც მას დამატარობელის სახელი შეეწვენოდა კიდევაც.

საქართველოს
საქართველოს
საქართველოს

მაგრამ ზოგიერთი გამონათქვამი უფლებას გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ არსებითად თრობა - დალევა დალევინებას, ხოლო მთვრალი - დალულს ნიშნავდა. მეგრული სუჟას შესატყვისი შუჟუას ზმნისაგან ნაწარმოები მიმღეობა შუმილი და ნაშუმა ნასვამსა ნიშნავს. ამიტომ უფრო ბუნებრივია, რომ შუმი თავდაპირველად სასმილის აღმნიშვნელ სიტყვად გვეგულისხმა.

მართალია, ძველი ქართული სასუმელის შესატყვისად თანამედროვე მეგრულში ოშუმალია და აქეთგან შუმი უფრო აწილი წარმოსადგენია, ვიდრე შუმილისაგან, მაგრამ საბას ცალკე არმუნჯიხეც ნათქვამი აქვს, რომ "არმუნჯი უწყლო ღვინო" - ა (ლექსიკ.).

ქვევრითგან ღვინის ამოსაღებად სხვადასხვა ქურქელს ხმარობდნენ "აყირო - ქვევრით ღვინის ამოსაღები" (საბას ლექსიკ.). იმერეთში ამას ორშომოს ეძახიან: იქაც ეს სიტყვა მწარე ხაპსა ნიშნავს, რომელიც "ქურიდან ღვინის ამოსაღებად იხმარება (ვ.ბერიძე, სიტყვის კონა).

ღვინის ამოსაღებელი ქურქლის სახელი ორშომი უეჭველია უფრო სწორი უნდა იყოს, ვიდრე ორშომო, რომელიც იმერეთში იხმარება. თავის მხრით ორშომი უნდა შემდგარი იყოს ო თავსართისა და შომი ფუძისაგან, რ, ო-სა და შ-ს შორის შენაზარდ ბეგრას უნდა წარმოადგენდეს. შომი ოდნავ ფონეტიკურად შეცვლილი შუმი უნდა იყოს, რომელიც, როგორც ვიცით, უწყლო ღვინოს ნიშნავდა. მაშასადამე, ორშომი "საშუმე" -ს ["ოშუმალი" -ს] აღმნიშვნელი ყოფილა, ე.ი. საღვინის [დასაღვინის] მსგავსი სიტყვა ყოფილა, მხოლოდ ღვინისაგან კი არა, არამედ შუმისაგან [სმისაგან] ნაწარმოები.

ამრიგად "ორშომი" -ს მნიშვნელობა იკითხება როგორც "ოშუმალი" (დასაღვინი), ხოლო ვინაიდან "შუმილი" = "მთვრალს", უწყლო ღვინის სახელწოდება "შუმი" ნიშნავს დამატარობელს და აქედან გამომდინარე მაგარი ღვინოსაც, მაგარს.

აქვე კარგად იკითხება, რომ ძველ ქართული "სა-სუმ-ელი" წარმოდგება მეგრული "სუმა" -დან (სმა-დან). სუმა - სასუმელი - სასმელი - სმა - ნასვამი.

სიტყვა "სამკარი" რომ მეგრული წარმოშობისაა, ამტკიცებს შემდეგი საინტერესო ფაქტიც: მაქრის დაყენება შეიძლება ყველა საღვინე ჭიშის ყურძნისაგან, მაგრამ სამეგრელოში (საქართველოს დასავლეთში) გამოყვანილი ჰქონდათ სპეციალური სამაქრე ჭიშები და ასეთი ყურძნის ჭიშები გავრცელებული იყო მხოლოდ სამეგრელოში (საქართველოს დასავლეთში

(ი. ვ. 603) "სამაქრე ჭიშები: ნოშიო შავი (რაჭ.), სადადეგო თეთრი (იმერ.), სამაქრე თ. (იმერ.), სამაქრია შავი (რაჭა, ლეჩხ.), სამანკრო შავი

(სამეგრ. და გურ.) და თეთრი (გურ.), წინწყვა თეთრი (იმერ.), ხარდანი უჩა/
(სამეგრ.).

ასევე საინტერესოა, რომ საჩამიჩე და სამურაბე ყურძნის ჯიშები მხოლოდ ქართლ-კახეთშია გავრცელებული, რაც საქართველოს აღმოსავლეთის მშრალი კლიმატით უნდა აიხსნას.

აბლად დაწურული ღვინის მეგრულ სახელწოდებას „ნაფეთქა“-ს თქვენს გონებაში უნდა წარმოესაზრა ქვევრი, სავსე აბლად დაწურული ღვინით და რომელშიც ღვინო სიცოცხლის უძლეველობის სიმბოლოდ ფეთქავს.

ნაფეთქა * ფეთქვა - ფეთქება - აფეთქებული - გაფითქინებული - ფითქინა

ტკვილი - ტყბილი - ტქბილი - ტკობა...

როცა ვამბობთ „მეგრელი და გურული“, „იმერელი და მეგრელი“, ჩვენ ამით ჩვენს ანისტორეზიას გამოვხატავთ. უნდა გვახსოვდეს, რომ 1460 წელსაც (ი.გ. II.436) „სამეგრელოს მთავარი ქალაქი კი ბათომი იყო“ და აქ სამეგრელოში (აქარის მხარეში) ქორიზის ხეობიდან ჩამორაკრაკდა მისი მშვენიერება ქართული ენა (კოლხთა სალიტერატურო ენა). ჩვენ უნდა დავუფეროთ ძველ ბერძნებს, რომ დიოსკურიიდან (ცხუმიდან) აფსირტემდე (სარჯამდე) და ლიზის ქედამდე ლაზიკაა (სამეგრელოა), რომ ტაო-კლარჯეთი, აქარა, გურია, იმერეთი, რაქა, ლეჩხუმი, საქყონდიდო, ოდიში, აფშილეთი ერთი მეგრული ტომის სხვადასხვა ისტორიული მხარეებია და უნდა ვთქვათ „გურული და ოდიშელი“, „იმერელი და ქყონდიდელი“, „აფსარი და აფშილი“...

საქართველოს შეიძლება ეწოდოს „გეორგია კოლხა“, რაც დაახლოებით „მიწათმოქმედ კოლხს“ უდრის. (ი.გ. V.679) „არქ. ლამბერტი ამბობს: მიწის მუშაობას როგორც საქართველოში, ისე კოლხიდაში იმდენად ეტანებიან, რომ ყველას კეთილშობილურ საქმედ მიაჩნია თავის ყანის მუშაობა“-ო...

ქართული ენა უნდა გადამოწმდეს კომპლექსურად, მრავალი ენის სპეციალისტთა მიერ. მაგალითად :ჯანი: ტიბეტური ენის საკუთრებაა და შესაძლოა მონღოლთა მიერ იყოს შემოტანილი: „ცუნი“ ტიბეტურ ენაზე ნიშნავს ფეხის დიდი თითის პირველ ფალანგს, მსგავსია ქართული „ცუნ-ცული“; „ფუ“ ასევე ტიბეტურ ენაზე აღნიშნავს სიცარიელეს. არის მსგავსება ქართულ სიტყვებთან „ფუ-ქსავატი“, „ფუ-ლურო“, „ფუ-ქი“; ჩუბინიძე თავის წიგნში „სასწაული“ აცხადებს, რომ ჩვეულებრივი ინდოელი საშუალოდ 2 ათას სიტყვას იყენებს საუბარში და ამათგან რვაასი ქართულის იდენტურია. ქართლში ჩაიდანს უწოდებენ „ქეთლი“-ს და ინგლისურადაც kettle [ქეთლ] - კარდალი, ლითონის დიდი ჩაიდანი, ასევე ინგლისურად stomach (სტომაქ) - მუცელი, სტომაქი...

როცა შიშველი ფეხით მიწას შეეხები, უნდა იგრძნო, რომ ცა მიწის პირიდან იწყება და შენს გარშემო უამრავი, სხვადასხვა ზომის პლანეტებია და

მთლიანობაში წარმოადგენენ კოსმიურ ჰარმონიას. ასევე ჩვენი ენის ბუნებრივ
შეცნობით თვალწინ გადაგვეშლება მისი უმჭიდროვესი ურთიერთობები
მსოფლიო ენებთან და დავიჭერებთ, რომ არ გვიცხოვრია სიმარტოვე ^{მსოფლიო}
დაც კავკასიის პირქუშ მთებში და უძველესი დროიდან ვართ მცირე, მაგრამ
საკუთარი სახის მქონე თანავარსკვლავედი ჩვენი სამყაროს ცივილიზაციისა.
წარსულიდან უნდა ვეძიოთ ჩვენი მომავალი. ჩვენი საერთო კოლხური წარ-
მოშობის აღქმით ჰარმონიულად ვეწერებით მსოფლიო ისტორიოგრაფიაში,
ანუ ძალზედ თვალსაჩინოა ჩვენი ნაკვალევი და მისი მიხედვით ჩვენი წარსულის
სურათის აღდგენა რეალურია.

მაშ ასე კოლხებო, შვილნო იაფეტისანო, შევკრათ კიღობანი სიყვარულისა,
გავშალოთ იალქნები პატიოსნებისა და დროის ოკეანეში ვპოვოთ ბედი ჩვენი.

შემოკლებული სათაურების განმარტება

- (ი.ქ.ქ.ლ.) = ი.ქავჭავაძე „ქვათა ლაღლი“
(ქ.ცხ.) = „ქართლის ცხოვრება“
(ქ.ცხ. = „ქართლის ცხოვრება“ - ს.ყაუხჩიშვილის რედაქციით გამოცემული 1942 წ. პირველი ტომი. გვ.15
(ქ.ცხ. II.19) = „ქართლის ცხოვრება“ - ს.ყაუხჩიშვილის რედაქციით გამოცემული 1959 წ. მეორე ტომი. გვ.19
(ი.ჩ. II.120) = ი.ჩავჭავაძის შრომა. თორმეტტომეული. მეორე ტომი, გვ.120
(ი.ჩ.ქ.ე.ი.9) = ი.ჩავჭავაძის შრომა „ქართველი ერის ისტორია“, გამოცემული 1960 წ. გვ.9
(გ.მელიქ.198) = გ.მელიქიშვილი „საქართველოს ისტორია“, გვ.198
(ს.ი.209) = „საქართველოს ისტორია“, რედაქტორი ნ.ასათიანი, გვ.209
(Д.Г.Р.с) = „Древнегреческо-Русский словарь“, ორტომეული ი.დვორეცკის მიერ შედგენილი. ს.სობოლევის რედაქტორობით, გამოც.1958 წ.
(შაკალათია 7) = ს.შაკალათია „სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია“, გამოც.1941 წ. გვ.7
(ქ.ს.ე.8.550) = „ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია“, ტომი 8, გვ.550
(Б.С.Э.7.293) = „Большая Советская Энциклопедия“, том 7, стр.293
(Плутарх 89) = Плутарх „Сравнительные жизнеописания“, изд. 1963 г. стр.189
(Ист.ант. I.149) = „Историки античности“, изд. 1989 г. том первый, стр.149
(ხორენაცი 258) = შოვსეს ხორენაცი „სომხეთის ისტორია“, ა.აბდალაძე, გამოც.1984 წ. გვ.258
„მწიგნობრობა ქართული“, ე.შაქვარიანი, 1939 წ. თბილისი
(ელენტი 235) = ს.ელენტი „ქართველურ ენათა ფონეტიკის საკითხები“, გამოც.1965 წ. გვ.235
ს.ყაუხჩიშვილი „ლათინურ-ქართული ლექსიკონი“, გამოც. 1961 წ.
(გორდებ. „ილიადა“, 262) = რ.გორდებუანი „ილიადა და ეგეოსური მოსახლეობის ისტორიისა და ეთნოგენეზისის საკითხები“, თბილისი, 1970 წ.
(რ.გორდებ.ე.და ქ.69) = რ.გორდებუანი „ეტიმოლოგიური და ქართველური“, თბ. 1980 წ. გვ.69
(ინგოროყვა 15) = პ.ინგოროყვა „გიორგი მერჩულე“, თბ. 1954 წ. გვ.15

(არგონავტიკა 125) = აპოლონიოს როდოსელი „არგონავტიკა“, მთარგმნელი
ა.გელოვანი, რედქცია ა.ურუშაძისა. თბ. 1975 წ. გვ.125

(Истории 5) = В.А.Истории „Возникновение и развитие письма“
М. 1965 г. стр.5

Иоганес Фридрих „Истории письма“, М. 1979 г.

(ჩიქობავა 6) = არნ.ჩიქობავა „ენათმეცნიერების შესავალი“. თბ. 1952 წ. გვ.6

(ურუშაძე 11) = ა.ურუშაძე „ძველი ბერძნული ენა“, თბ. 1969 წ. გვ.11

(ახვლედიანი 89) = გ.ახვლედიანი „ზოგადი ფონეტიკის შესავალი“, თბ. 1958 წ.
გვ.89

„საქართველოს გეოგრაფიული სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი“,
გამოც. 1987 წ.

(ძაძამია I.11) = მ.ძაძამია „მეგრული დიალექტი“, ორტომეული, გამოც. 1991 წ.
I ტომი, გვ.11

(ქურციკიძე 011) = ბასილი კესარიელის „სწავლათა ეფთვიმე ათონისეული
თარგმანი“, ც.ქურციკიძე, 1983 წ. გვ.011

ზ.ჩატიანი. „წყაროთა ღალადი ანუ პირიქითა საქართველო“, თბ.1995

Жан Элизе Реклю „Человек и Земля“, с.Петербург. 1905 г.

შინაარსი

ქართლის ცხოვრება	7
„რომის პაპის წერილები“	16
ლწონტი პროველი	22
კოლხეთი	33
ბერძნული ენა ^ა	47
ლათინური ენა	68
კლარჯეთი, ქრისტეანობა და ქორთუ	74
ქართული ანბანი	83
შუამდინარეთი, ჰაიასტანი, ალბანეთი, იბერია	101
პარმონიული წყვილები „ფს“ და „ფშ“	115
სამეგრელო	133
არაბობა საქართველოში და აბბა (აბჰა)	156
აბბაზეთი და აფბაზეთი	175
მეგრული ენა	198
I. ძველი ქართული ენა	200
II. მეგრული ენის ლექსიკა და „ვეფხისტყაოსანი“	202
III. „ვეფხისტყაოსნის“ სვანური ვარიანტი	213
IV. ზანიზმები გურულ ზმნებში	217
V. მეგრული ზმნა	236
VI. კოლხური ტოპონიმიკა	245
სულბან-საბა ორბელიანი (ქ.ცბ.)-ის სულიერი მამა	252
ბაგრატიონები	272
წყვეტილები	276
შემოკლებული სათაურების განმარტება	283

